TOM GALLAGHER

FURTUL UNEI NAŢIUNI

seria istorie

Profesorul THOMAS GERARD GALLAGHER (n. 1954) a studiat la Universitatea din Manchester şi a scris o teză de doctorat cu titlul „Teoria şi practica autoritarismului în Portugalia”. În prezent el predă la Universitatea din Bradford, unde este de ani buni şeful catedrei de studii despre pace. Manifestă un interes statornic pentru România, pentru regiunea balcanică şi pentru Europa de Sud-Est, fapt dovedit de cărţile publicate până acum: *România după Ceauşescu*: *politica intoleranţei, Democraţie şi naţionalism în România, 1989 – 1998, Europa proscrisă*: *Balcanii de la otomani la Miloşevici, De la tiranie la tragedie*: *Balcanii după Războiul Rece, Balcanii în noul mileniu*: *în umbra păcii şi a războiului*. Totodată, Tom Gallagher editează împreună cu G. Pridham volumul *Experimentul democratic*: *schimbările de regim în Balcani*, iar împreună cu A. Williams lucrarea *Socialismul sud-est european*. Ultimele cercetări despre ţara noastră îi asigură informaţiile necesare pentru *Furtul unei naţiuni. România de la comunism încoace*. În afara cărţilor pe care le-a publicat, universitarul britanic este o prezenţă frecventă în revistele de specialitate, dintre care menţionăm *Journal of Communist Studies & Transition Politics, European History Quarterly, Security Dialogue, History Today, The National Interest, Democratization, Balkanologie, Ethnic and Racial Studies* etc. Invitat la numeroase conferinţe de profil istoric, Tom Gallagher călătoreşte la Zagreb, Fraga, Budapesta sau Garmisch-Partenkirchen, unde vorbeşte despre probleme de balcanologie, iniţiative politice regionale, etnicitate şi democratizare.

TOM GALLAGHER

FURTUL UNEI NAŢIUNI

România de la comunism încoace

Traducere din engleză de MIHAI ELIN DELIA RÀZDOLESCU HORIA BARNA

HUMANITAS

BUCUREŞTI

Coordonatorul seriei HORIA BARNA Coperta seriei RÁZVÁN LUSCOV

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

GALLAGHER, TOM

Furtul unei naţiuni. România de la comunism încoace /Tom Gallagher; trad.: Mihai Elin, Delia Răzdolescu, Horia Barna.

— Bucureşti: Humanitas, 2004

ISBN 973 – 50 – 0848 – 3

I. Elin, Mihai (trad.)

IL Răzdolescu, Delia (trad.)

III. Barna, Horia. (trad.)

94 (498)” 1989/...”

TOM GALLAGHER

THEFT OF A NATION. ROMÂNIA SINCE COMMUNISM First published in the United Kingdom by C. Hurst & Co.

EDITURA HUMANITAS

Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/222 85 46, fax 021/224 36 32

www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/311 23 30, fax 021/313 50 35, C.P.C.E.

— CP 14, Bucureşti e-mail: cpphumanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro
ISBN 973 – 50 – 0848 – 3

Mulţumiri

Responsabilitatea pentru conţinutul acestei cărţi şi pentru orice greşeli ce s-ar putea găsi în ea îmi revine. Dar mulţumesc pentru ajutorul şi sprijinul din partea grupurilor enumerate mai jos. Mulţumesc angajaţilor Bibliotecii Universităţii Bradford pentru profesionalismul lor, şi în mod special lui John Horton, bibliotecarul de la ştiinţe sociale, care a realizat um dintre cele mai vaste colecţii privind Europa de Sud-Est existente în bibliotecile universitare britanice.

Departamentul de Studii despre Pace a asigurat un mediu adecvat pentru pregătirea acestei cărţi. Sunt recunoscător în mod deosebit profesorului Oliver Ramsbotham şi dr. Shaun Gregory, şefii mei de catedră din 1998 încoace, pentru strădania depusă pentru a dovedi că aceasta a rămas o instituţie în care cercetarea era la mare cinste chiar şi într-o perioadă de declin şi de „amuţire” în lumea universitară britanică.

Profesorul Dennis Deletant de la University College London a stimulai cercetarea legată de subiectul acestei cărţi, iar eu am profitat în special de propria sa lucrare privind lumea serviciilor secrete din România. Îi sunt recunoscător lui Daniel Necşa pentru comentariile sale utile asupra unor capitole. A fost stimulativ să discut teme româneşti de interes comun cu Constantin Roman în timp ce proiectul meu evolua lent. Şi el, şi Mark Percival m-au aprovizionat cu texte care au apărut când proiectul beneficia de ultimele retuşuri. Andreea Buşa merită mulţumiri pentru că mi-a asigurat aprovizionarea cu materiale din presă şi a programat un interviu cu Şerban Rădulescu-Zoner, căruia i-am apreciat răbdarea în legătură cu întrebările mele. În sfârşit, în cursul ultimului an de cercetare şi redactare, am fost încântat să descopăi

„trustul creierelor” românilor, ca şi al câtorva non-români rezidenţi în ţară, adunaţi laolaltă de Matei Păun cu ajutorul grupului său Yahoo, Romania-Economics; „grup de discuţii” este un termen mult prea neprotocolar pentru a putea fi folosit în legătură cu un grup de persoane care, având-l în frunte pe Matei Păun, a fost implicat în crearea climatului intelectual adecvat pentru introducerea unor schimbări menite să facă din România o ţară în care, de pildă, reînnoirea permisului de conducere sau înfiinţarea unei societăţi comerciale să nu fie mai oneroase decât ar fi în Elveţia sau în Finlanda.

Încurajarea şi sprijinul lui Jim Brooker s-au dovedit de nepreţuit în momentele-cheie. Pentru prietenia lor, pentru ospitalitate, pentru conversaţiile incitante şi pentru invitaţiile la evenimente deosebite, nu toate strict academice, aş dori să mulţumesc următorilor prieteni şi cunoştinţe din România: Elenei şi lui Iosif Ilieş, lui Viorel Andrievici, Smarandei Enache şi lui Elek Székely, Simonéi Ceauşu şi lui Constantin Vlad, lui Alin Giurgiu, Anton Niculescu, Valentin Stan, Aurelian Crăiuţu, Carolyn şi Ed Litchfield, Adrian Coman şi Liviu Andreescu.

Ion Iacoş, Valerian Stan, Gabriel Andreescu, Renate Weber şi Manuela Ştefănescu, foşti sau actuali membri ai Comitetului Helsinki, au fost printre cei care m-au făcut să-mi schimb atitudinile stereotipe pe care le avusesem cândva în legătură cu România şi cu zona ei geografică. Opera lor de sfidare a prejudecăţilor sociale şi a injustiţiei instituţionale a contribuit la renaşterea speranţelor că România poate deveni o societate normală şi liberă.

Mulţumiri se cuvin, de asemenea, acelor români pe care i-am intervievat în 1999 şi în 2002. În sfârşit, aş dori să mulţumesc pentru asistenţa utilă din partea Fondului Elizabeth Barker de la British Academy, care mi-a acordat o subvenţie de călătorie, permiţându-mi astfel să realizez interviuri şi să adun materiale în perioada când cartea se

afla aproape de faza finală.

Bradford, noiembrie 2003 TOM GALLAGHER

Date biografice

ANTONESCU, ION (1882 – 1946). Dictator militar (1940 – 1944) care l-a înlocu pe Carol al II-lea în septembrie 1940 şi a devenit conducător necontestat după ca zdrobit rebeliunea Gărzii de Fier din ianuarie 1941. Antonescu a fost aliatul exter favorit al lui Hitler, iar controversele privind dimensiunile responsabilităţii lui per tru uciderea în masă a evreilor continuă şi azi. A fost înlăturat de la putere pe 2 august 1944 şi executat la Bucureşti în iunie 1946.

BĂSESCU, TRAIAN (1951). Lider al Partidului Democrat (PD) din 2001 Prin apărarea cu prea multă vigoare a intereselor PD, a dus la slăbirea înti 1996 – 2000 a guvernării multipartite. În iunie 2000 a fost ales primar al Bucureţiului, dar guvernarea PSD l-a împiedicat să-şi pună în aplicare planurile de ame liorare a vieţii oraşului.

BLANDIANA, ANA (1942). Poetă care a sfidat regimul Ceauşescu, iar în 199 a format Alianţa Civică pentru a propune o alternativă democratică non-partinică 1 regimul lui Iliescu. I-a sprijinit cu tărie candidatura la preşedinţie a lui Emil lor stantinescu, dar spre sfârşitul anilor ’90 a devenit tot mai critica în privinţa perfoi manţelor lui la putere.

BRĂTIANU, ION C. (1821 – 1891). Fondatorul Partidului Naţional Liberal! de mai multe ori prim-ministru între 1876 şi 1888. Un administrator capabil, car a promovat naţionalismul economic.

BRĂTIANU, ION I.C. (1864 – 1927). Fiu al lui Ion C., a impus aplicarea sii ternului administrativ şi a legilor din România dinainte de 1918 în Transilvania dup alipirea acesteia în 1919, slăbind prin aceasta coeziunea politică a ţării.

CAROL I (1839 – 1914). Membru al ramurii catolice din

dinastia germană He henzollem, el a devenit prinţ de România în 1866 şi rege în 1881, când ţara a fost recunoscută ca stat independent de către puterile europene. În timpul domniei sale România s-a bucurat de stabilitate în interior şi a evitat situaţiile conflictuale în exterior.

CAROL AL II-LEA (1893 – 1953). A domnit între 1930 – 1940, subminând procc sul democratic şi instaurând o dictatură regală (1938 – 1940). A fugit în străinătal după pierderea Basarabiei în favoarea Uniunii Sovietice şi a Transilvaniei în favoarea Ungariei în 1940.

CEAUŞESCU, NICOLAE (1918 – 1989). Provenind dintr-o familie de ţărani săraci şi având puţina şcoală, a devenit un activist comunist în tinereţe şi a fost închis pentru mai mult timp înainte de vârsta de douăzeci de ani. A avansat rapid după preluarea puterii de către comunişti în 1945 – 1947, din cauza nevoii de a promova şi militanţi dintr-un mediu etnic românesc. A fost secretar general al partidului din 1965 până în 1989 şi de asemenea şef al statului după 1974. A dus mai departe politica predecesorului său de a urma o linie externa independentă, iar rolul României de ţară comunistă neconformistă şi gata să sfideze Moscova i-a sporit influenţa în Occident. Dar începând din 1971 a urmat o politică din ce în ce mai dogmatică în interior. Greşelile economice catastrofale au dus la raţionalizarea drastică a alimentelor în anii ’80. Un cult al personalităţii deşănţat, în care soţia sa Elena (1916 – 1989) era înfăţişată ca părtaşă la conducere, a provocat murmure de nemulţumire în cadrul partidului. Promovarea stridentă a naţionalismului i-a permis însă să supravieţuiască eşecurilor politice până când sfârşitul Războiului Rece i-a slăbit în mod fatal poziţia. A fost răsturnat şi, împreună cu soţia sa, a fost executat în grabă de foşti lachei de-ai să-i pe 25 decembrie 1989, în urma revoltei populare din Bucureşti şi din alte oraşe.

CIORBEA, VICTOR (1954). Avocat şi lider sindical, ales primar al Bucureştiului pentru alianţa de centru-dreapta în 1996. A fost numit prim-ministru în decembrie 1996, dar nu a reuşit să-şi impună autoritatea asupra partidelor din coaliţia aflată la guvernare şi nici să finalizeze vreo reformă semnificativă. A demisionat în martie 1998.

CODREANU, CORNELIU ZELEA (1899 – 1938). Fondator al Legiunii Arhanghelului Mihail, mişcare antisemită care s-a dezvoltat în anii ’30 pe fundalul condiţiilor create de o guvernare monarhică marcată de corupţie şi al dificultăţilor economice. Aripa sa politică se angajase să instaureze o dictatură bazată pe valorile ţărăneşti şi ortodoxe. Codreanu a fost ucis la ordinele lui Carol al II-lea când mişcarea sa a început să constituie o ameninţare la adresa monarhiei.

CONSTANTINESCU, EMIL (1939). Profesor de geologie la Universitatea Bucureşti, a fost candidatul prezidenţial al Convenţiei Democratice din România în 1992 şi în 1996, anul victoriei sale. În afară de normalizarea relaţiilor cu Ungaria şi cu minoritatea maghiară, precum şi de sporirea şanselor României de a intra în Uniunea Europeană prin sprijinirea operaţiunilor NATO în Kosovo, mandatul lui a fost lipsit de realizări substanţiale. A eşuat în încercarea de a uni partidele refractare din coaliţie, iar decizia sa de ultim moment de a nu mai concura la alegerile din 2000 s-a dovedit dezastruoasă pentru forţele care îl sprijineau. A revenit asupra deciziei de a părăsi politica prin înfiinţarea Acţiunii Populare în 2002.

COPOSU, CORNELIU (1916 – 1995). Principalul oponent al lui Iliescu şi al foştilor comunişti din 1990 până în 1995. Fusese în conducerea Partidului Ţărănesc înainte de a fi închis din 1947 până în 1964. Şi-a relansat partidul în 1990 şi a format o alianţă cu alte mişcări din opoziţie, care a dus la înfrângerea lui Iliescu în 1996. A fost respectat pentru statura sa morală, dar unele dintre deciziile sale au

dus mai târziu la prăbuşirea partidului.

CUZA, ALEXANDRU IO AN (1820 – 1873). Când principatele Moldovei şi Ţării Româneşti s-au unit în 1859, a devenit primul domnitor al noului stat, dar a fost răsturnat de boierime. Reforma agrară a fost principala realizare a domniei sale.

FERDINAND (1865 – 1927). Nepot şi moştenitor al regelui Carol I. Unirea teritoriilor româneşti (1918 – 1919) a avut loc în timpul domniei sale (1914 – 1927). El a fost umbrit de populara lui soţie de origine engleză, regina Maria (1875 – 1938), care i-a reunit pe români după ce germanii şi aliaţii invadaseră ţara în 1916.

FUNAR, GHEORGHE (1949). Expert în agricultura colectivă, a devenit primar al Clujului, cel mai important oraş din Transilvania, prin exploatarea sentimentului antimaghiar. Reales de două ori, a sfidat cu succes autorităţile de la Bucureşti prin exploatarea naţionalismului.

GEO ANĂ, MIRCEA (1958). Ministru de Externe de la sfârşitul anului 2000, într-o perioadă în care România a fost admisă în NATO şi a intensificat negocierile pentru intrarea în UE.

GHEORGHIU-DEJ, GHEORGHE (1901 – 1965). Muncitor la căile ferate, închis din 1933 până în 1944, după ce a condus o mare greva. A fost desemnat ca şef al Partidului Comunist Român după ce a ordonat asasinarea predecesorului său şi, cu sprijinul lui Stalin, a devenit conducătorul indiscutabil al ţării în 1952. Mai târziu a dovedit o oarecare independenţă faţă de Uniunea Sovietică, menţinând în acelaşi timp un sistem comunist pe linia dură.

ILIESCU, ION (1930). Preşedinte al României (1990 – 1996, 2000 – 2004). Fiu al unui membru al partidului comunist clandestin, şi-a terminat studiile superioare la Universitatea din Moscova la începutul anilor ’50, după

care a avansat rapid în ierarhia comunistă. Dar din 1971 până în 1979 a fost plasat în posturi neimportante din cauza dezacordului său faţă de linia dură urmată de Ceauşescu. În decembrie 1989 a jucat un rol proeminent în puciul dinăuntrul partidului care a avut drept rezultat răsturnarea lui Ceauşescu. În mai 1990 a fost ales preşedinte, după ce a îmbunătăţit condiţiile sociale şi şi-a atras birocraţia de stat şi de partid de partea sa. A fost reales în 1992 şi din nou în 2000, după ce a fost înfrânt în campania din 1996. A respins reformele îndrăzneţe pentru a păstra loialitatea grupurilor de interese din perioada comunistă, încă influente. Nu a ezitat să manipuleze naţionalismul şi să mobilizeze minerii din industria cărbunelui pentru a-şi înfrânge rivalii din interiorul propriului partid, ca şi pe cei din opoziţie. După anul 2000 a fost reambalat ca o figură prooccidentală dispusă să susţină o reformă rapidă, care să permită

României să intre în NATO şi în Uniunea Europeană. Dar a continuat să utilizeze o retorică populistă şi să protejeze noua oligarhie care şi-a dobândit averile prin achiziţionarea bunurilor statului, adeseori prin mijloace incorecte. Este neîndoielnic principalul arhitect al României postcomuniste.

ISARESCU, MUGUR (1949). Guvernator al Băncii Naţionale a României din 1990 până în 1999, după care a deţinut funcţia de premier în cursul anului 2000. A intensificat ritmul reformei, dar a eşuat în cursa prezidenţială din 2000 şi, cu un puternic sprijin occidental, s-a întors la funcţia de guvernator al Băncii Naţionale.

MĂGUREANU, VIRGIL (1941). Şef al serviciilor de informaţii interne din 1990 până în 1997, s-a transformat dintr-un aliat apropiat al lui Iliescu într-un critic al eternizării lui la guvernare. A împiedicat sectorul serviciilor secrete să devină în mod nejustificat o forţa distrugătoare în politică, dar a avut el însuşi de-a face cu

unele dintre acţiunile controversate din 1989 – 1990, care i-au permis lui Iliescu şi aliaţilor lui să-i ia locul lui Ceauşescu şi să-i înfrângă pe non-comunişti.

MANIU, IULIU (1873 – 1953). Promotor de frunte al democraţiei înainte de 1945, mort într-o închisoare comunistă. Acest avocat transilvănean a jucat un rol-cheie în crearea României Mari în 1918, dar a avut mai puţin succes ca administrator.

MARKÓ BÉLA (1951). Lider începând din 1992 al Uniunii Democrate Maghiare din România (RÂNDZZUDMR), principalul purtător de cuvânt al minorităţii maghiare, care a luat o direcţie din ce în ce mai pragmatică sub conducerea lui, culminând într-un pact cu social-democraţii de la guvernare în 2001.

MIHAI I (1921). Rege (1927 – 1930, 1940 – 1947). A domnit, copil fiind, pentru o scurtă perioadă înainte ca tatăl său, Carol al II-lea, să revendice tronul. În urma abdicării lui Carol, şi-a redobândit tronul şi a jucat un rol-cheie în lovitura din 1944, care a dus la trecerea României de partea Aliaţilor. A abdicat sub presiunea comuniştilor în 1947 şi a revenit în România după 1989, stabilindu-se definitiv aici în anul 2000.

NĂSTASE, ADRIAN (1950). Expert în drept internaţional care, prin căsătorie, a pătruns în elita comunistă înainte de 1989. S-a alăturat Frontului Salvării Naţionale care a preluat conducerea ţării în 1989 şi a devenit ministru de Externe în 1991. Din 1991 până în 1996 a fost preşedinte al Camerei Deputaţilor. În decembrie 2000 a fost însărcinat de preşedintele Iliescu cu formarea guvernului şi în lunile următoare a devenit şef al Partidului Social Democrat (PSD). Unele succese în politica externă şi în economie au fost obţinute după anul 2000, dar procesul democratic a fost subminat pentru a împiedica apariţia unei provocări reale pentru PSD.

PAUKER, ANA (1893 – 1960). Veterană comunistă dintr-

o familie evreiască, a fost ministru de Externe din 1947 până în 1952, când a fost epurată.

ROMAN, PETRE (1946). Fiu al unui veteran comunist, a jucat un rol proeminent în revolta din decembrie 1989. Prim-ministru de atunci până când ţelurile sale moderat-reformiste l-au pus în conflict cu preşedintele Iliescu, după care a fost silii să renunţe la funcţie de către minerii militanţi în septembrie 1991. Roman a condus Partidul Democrat din 1992 până în 2001 şi a deţinut diferite poziţii de conducere în guvernele din 1996 – 2000.

STOICA, VALERIU (1953). Jurist şi profesor, a deţinut funcţia de miniştri al Justiţiei (1996 – 2000) şi i-a condus pe naţional-liberali din 2000 până în 2002.

STOLOJAN, THEODOR (1943). Specialist în economia de stat înainte de 1989, a fost prim-ministru din septembrie 1991 până în octombrie 1992. Iniţial un sprijinitor al preşedintelui Iliescu, a intrat mai târziu în Partidul Naţional Libera şi a devenit lider al acestuia în 2002.

VĂCĂROIU, NICOLAE (1950). Aliat al lui Iliescu, sub care a fost prim-ministru din 1992 până în 1996. S-a opus unor reforme serioase, dar aceasta nu l-a împiedicat să beneficieze de apariţia capitalismului şi să-şi înfiinţeze propria bancă

VADIM TUDOR, CORNELIU (1949). Apărător pe faţă al lui Ceauşescu şi al multor aspecte ale regimului său înainte şi după 1989. Cu sprijinul unor fost comunişti influenţi, a format ultranaţionalistul Partid România Mare (PRM) în 1991 Iscusinţa sa oratorică şi legăturile cu lumea serviciilor secrete au făcut din el un oponent redutabil. În anul 2000 exploatarea dificultăţilor sociale i-a permis să câştige o treime din voturi în alegerile prezidenţiale, iar de atunci PRM a fost principala forţă din opoziţie.

VASILE, RADU (1942). Prim-ministru din aprilie 1998 până în decembrie 1999, a ajutat la împiedicarea minerilor de a năvăli în Bucureşti în iarna lui 1999 Relaţiile proaste

cu preşedintele Constantinescu au dus la schimbarea lui din funcţie la scurt timp după ce România a fost invitată la demararea discuţiilor în vederet aderării la UE.

Acronime

AC	Alianţa Civică
AFDPR	Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici din România
AGVPS	Asociaţia Generală a Vânătorilor şi Pescarilor Sportivi
ANVR	Asociaţia Naţională a Veteranilor de Război
ANCD	Alianţa Naţională Creştin-Democrată
APADOK	Asociaţia pentru Apărarea Drepturilor Omului din România
ApR	Alianţa pentru România
AVAB	Asociaţia pentru Valorificarea Activelor Bancare
BBC	British Broadcasting Corporation
BNR	Banca Naţională a României
BOR	Biserica Ortodoxă Română
CADA	Comitetul de Acţiune pentru Democratizarea Armatei
CD	Convenţia Democratică
CDR	Convenţia Democratică din România
CIA	Central Intelligence Agency
CNAICCO	Consiliul Naţional de Acţiune împotriva Corupţiei şi Crimei Organizate
CNSAS	Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
CNSLR	Confederaţia Naţională a Sindicatelor Libere din România

CPUN	Consiliul Provizoriu de Uniune Naţională
CSAT	Consiliul Suprem de Apărare a Ţării
CSCE	Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa
DCSM	Direcţia de Contraspionaj Militar
DIE	Direcţia de Informaţii Externe
DIM	Direcţia de Informaţii Militare
DIMI	Direcţia de Informaţii a Ministerului de Interne (cunoscută şi drept UM0215)
DSOI	Direcţia de Supraveghere a Operaţiunilor şi Informaţiilor
FDSN	Frontul Democratic al Salvării Naţionale
FMI	Fondul Monetar Internaţional
FPS	Fondul Proprietăţii de Stat
GDS	Grupul pentru Dialog Social
IAS	Întreprindere Agricolă de Stat
IRSOP	Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice
KGB	Serviciile de securitate sovietice
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Organizaţia Atlanticului de Nord)
ONG	Organizaţie non-guvernamentală
OSCE	Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa
PAC	Partidul Alianţa Civica
PAR	Partidul Alternativa României

PCR	Partidul Comunist Român
PD	Partidul Democrat
PDAR	Partidul Democrat-Agrar din România
PDN	Partidul Dreptei Naţionale
PDSR	Partidul Democraţiei Sociale din România
PNL	Partidul Naţional Liberal
PNR	Partidul Naţional Român
PNŢ	Partidul Naţional Ţărănesc
PNŢCD	Partidul Naţional Ţărănesc Creştin şi Democrat
PRM	Partidul România Mare
PSDR	Partidul Social Democrat Român
PUNR	Partidul pentru Uniunea Naţională din România
REL	Radio Europa Liberă
SIE	Serviciul de Informaţii Externe
SPP	Serviciul de Pază şi Protecţie
SRI	Serviciul Român de Informaţii
TVR	Televiziunea Română
UDMR	Uniunea Democrată Maghiară din România
UE	Uniunea Europeană
UFD	Uniunea Forţelor de Dreapta
USD	Uniunea Social Democrată
UTC	Uniunea Tineretului Comunist
UVR	Uniunea Vatra Românească

România 1878 – 1947

România: hartă administrativă

Introducere

Mulţi români care nu vor cădea bucuroşi de acord în legătura cu politica, poate majoritatea, se vor strădui să găsească un teren comun, declarând sus şi tare că numai perioadele de dominaţie străină au împiedicat ca ţara lor să-şi realizeze adevăratul potenţial. Explicaţiile care îi arată cu degetul pe străini pentru subperformanţele din sfera economică şi în dezvoltarea unor instituţii politice eficiente se bucură de o largă popularitate. E greu de negat că România a suferit într-adevăr din cauza faptului că se află într-o parte a lumii care a fost martora unor frecvente ciocniri între mari puteri, state locale şi chiar sisteme sociale rivale. Pierderile umane şi materiale suferite de ţară în ambele războaie mondiale din secolul douăzeci au fost imense. Dar, fără a ignora vicisitudinile pe care România le-a avut de înfruntat datorită poziţiei geopolitice sensibile, cartea aceasta va căuta să

demonstreze că problemele pe termen lung care i-au distorsionat şi i-au paralizat dezvoltarea au avut în primul rând cauze interne.

România nu şi-a format niciodată o elită care să combine apărarea propriei poziţii cu un efort autentic şi susţinut de a îmbunătăţi situaţia şi perspectivele populaţiei. Românii au fost văzuţi mai mult ca nişte supuşi decât ca nişte cetăţeni de către regimurile de culori politice contrastante care s-au perindat. Nu există îndoială că moştenirea dependenţei pe verticală şi a exploatării preluate de la stăpânirile străine, în special în Muntenia şi Moldova, aruncă o umbră lungă asupra statului român independent. Dar aceste provincii, care au alcătuit miezul României autoguvernate de la 1859 la 1918, au fost acum libere de controlul străin direct pentru o perioadă mai lungă decât au fost sub stăpânirea lacomilor fanarioţi, trimişi de Imperiul Otoman pentru a le administra de la începutul secolului al optsprezecelea până la începutul secolului al nouăsprezecelea.

Românii spun adeseori că standardele politice scăzute manifestate la niveluri înalte au fost inspirate de tradiţia fanariotă. Dar strategiile elitei, bazate pe relaţiile de exploatare faţă de o societate mai largă, au căpătat un impuls propriu, îndeosebi în secolul douăzeci. Abilitatea puţinilor privilegiaţi de a deturna resurse publice spre folosinţă privată, sau de a lua decizii dezastruoase pentru a-şi satisface voinţa de putere (cum s-a întâmplat sub dictatura lui Ceauşescu în anii ’70 şi ’80), a sporit neîncetat în ceea ce fusese o epocă de emancipări politice şi de ameliorare a standardelor politice în majoritatea celorlalte zone ale Europei. Elitele, care sunt străine de conceptul de bine public, au fost capabile să rămână la guvernare promovând fragmentarea socială şi relaţiile de dependenţă. Naţionalismul a fost în mod constant folosit ca o strategie a supravieţuirii prin care elitele, adeseori

vinovate de lungi perioade de proastă conducere, au deturnat indignarea populară către o ţintă străină.

În materie de exploatare, incompetenţă şi proastă folosire a resurselor naţionale, regimul comunist (1946 – 1989) a fost cel mai rău pe care l-a cunoscut vreodată România. Dar există multe dovezi care sugerează că el a *intensificat* tipare deja existente ale comportamentului negativ în politică, introducând de asemenea altele noi.

Eliberarea de comunism implică în prezent transformări politice şi sociale profunde. Acestea sunt aproape la fel de sistemice ca acelea care au dus la înfiinţarea comunismului în România şi în vecinele ei est-europene. Astfel, e rezonabil să credem că acele categorii analitice astăzi la modă, inventate pentru a explica tranziţia de la sistemele politice închise la unele deschise în Europa de Sud şi în America Latină, s-ar putea să nu se potrivească pe deplin Europei Răsăritene postcomuniste1. În literatura care începe să discute despre democraţie se afirmă adeseori că tranziţia spre democraţie duce în mod firesc la consolidarea ei o dată ce rutinele şi structurile instituţionale permanente prind contur, fapt care influenţează comportamentul actorilor politici. Dar cele mai multe dintre statele în curs de democratizare par incapabile să atingă acest stadiu de consolidare. Acest lucru poate fi pus pe seama unei diversităţi de factori, cum ar fi conflictele teritoriale sau legate de loialitatea unor etnii, absenţa unor figuri din elită bine plasate, pregătite să acţioneze într-o manieră consensuală, sau eşecul în ameliorarea condiţiilor socio-economice, lipsindu-i astfel pe alegători de stimulentul necesar pentru a se identifica în mod hotărât cu un sistem pluralist.

Cele mai multe dintre democraţiile slab implantate, în care pericolul de-democratizării este constant, le găsim în zonele Lumii a Treia, unde statele se luptă pentru a-şi afirma autoritatea sau chiar pentru a exista, fiind nevoite

să se confrunte cu handicapuri economice descurajante şi uneori cu punerea sub semnul întrebării a integrităţii lor teritoriale. Multidimensionalitatea provocărilor cărora trebuie să le facă faţă unele ţări foste comuniste ridică de asemenea îndoieli privind capacitatea lor de a rămâne pe calea fermă a democratizării. Acolo unde experienţele autoritare anterioare au lăsat puţine resurse politice folosibile pentru modelarea în continuare a unui regim democratic, unde modelele democratice au fost absente sau lipsite de interes, sau unde modul în care a dispărut statul comunist a fost violent sau a introdus dezbinarea, handicapurile descurajante au împiedicat eforturile de democratizare. Dintre statele est-europene care au căzut sub stăpânirea comunistă în anii ’40, România este cel în care aceste condiţii de blocaj au devenit evidente cincizeci de ani mai târziu. Regimul comunist fusese unul pe deplin totalitar, care aplatiza societatea civilă şi regla vieţile cetăţenilor până în cele mai mici detalii. Nicio guvernare anterioară nu fusese destul de convingătoare pentru a fi luată drept punct de referinţă pentru opozanţii comunismului. Atunci când, caz unic în Europa central-răsăriteană, dictatura s-a prăbuşit în 1989, antrenând mari violenţe, disensiunile în legătură cu succesiunea evenimentelor şi cu apariţia comuniştilor din planul doi care trebuiau să dea formă tranziţiei au polarizat ţara pentru o mare parte din anii ’90.

Sfârşitul oficial al regimului comunist din România pare să se fi produs în beneficiul unui grup restrâns de cetăţeni. Unii au fost actori de frunte în fostul regim, experţi în căpătuire la vremuri noi; un grup mult mai mare era format din activişti plasaţi strategic la diferite niveluri în fostul aparat de stat, pregătiţi să profite de relaţiile de care se bucurau cu noii deţinători ai puterii.

Leszek Balcerowicz, un actor-cheie în tranziţia spre democraţie din Polonia, a căutat să demonstreze că la

începutul anilor ’90 statele în curs de democratizare din Europa de Est au trecut printr-o scurtă şi intensă perioadă de „politică extraordinară”. A fost o perioadă în care „atât liderii, cât şi cetăţenii simţeau o tendinţă mai mult decât normală de a gândi şi de a acţiona în termenii binelui comun” 2. Dacă România a trăit o asemenea perioadă de idealism care să-i unească pe succesorii dictaturii cu populaţia, ea a fost extrem de scurtă, măsurabilă în zile sau în câteva săptămâni de la sfârşitul lui 1989. Forma de guvernare care îşi făcea treptat apariţia nu era una asupra căreia poporul era capabil să exercite vreun control sau una care căuta să acţioneze în interesul public. În realitate, sistemul postcomunist răspundea în primul rând nevoilor unei largi elite, regrupată după prăbuşirea sistemului autoritar care îi dăduse iniţial naştere.

Există nenumărate dovezi că la început Ion Iliescu, oficialul comunist de rangul doi care a devenit conducătorul României după executarea lui Nicolae Ceauşescu în decembrie 1989, a căutat o cale de a continua un curs semiautoritar. O democraţie liberală solidă părea prea riscantă şi problematică. O democraţie de faţadă, în care naţionalismul ar fi luat locul comunismului naţional drept sursă activă de legitimare, se potrivea cu tradiţiile anterioare de guvernare a ţării. Dar lui Iliescu şi postcomuniştilor le-a lipsit energia sau viziunea pentru a încerca să repună România pe un drum autohton. Eşecurile politice catastrofale ale epocii Ceauşescu demonstrau că ajutorul occidental era crucial pentru reaşezarea pe linia de plutire a economiei distruse. De asemenea, exista o tot mai mare conştientizare înăuntrul elitei conducătoare că acele condiţii pe care instituţiile internaţionale le puneau în schimbul ajutorului, îndeosebi tranziţia către o economie de piaţa, puteau fi întoarse în avantajul noilor deţinători ai puterii economice şi al aliaţilor lor. În loc să negocieze un compromis cu

forţele de centru-dreapta care s-au regrupat încet după 1989, Iliescu şi vehiculul său politic, Frontul Salvării Naţionale, au inventat noi instituţii politice şi administrative (sau cel mai adesea au cârpit unele vechi) pentru a-şi consolida autoritatea. Până în 1996, când Iliescu şi adepţii săi au pierdut atât alegerile parlamentare, cât şi pe cele prezidenţiale, forţele implicate într-o liberalizare economică şi politică de substanţă nu au fost destul de puternice pentru a disloca elita postcomunistă.

În 1996 mulţi comentatori s-au referit nu doar la o schimbare de guvernare, ci la o schimbare de regim. Greşelile şi abuzurile regimului Iliescu, precum şi sofisticarea crescândă a anumitor segmente ale electoratului, au făcut ca regimul să fie privit cu un scepticism mult mai accentuat la mijlocul anilor ’90 decât la naşterea lui, când nefamiliarizarea şi starea de nelinişte faţă de ideea de partide aflate în competiţie erau omniprezente3. Pe lângă aceasta, contextul internaţional s-a schimbat datorită democraţiilor atlantice care erau mult mai dornice să exercite presiuni asupra democraţiilor neliberale şi să-i sprijine pe reformatorii aparent autentici din Europa de Sud-Est. Însă în scurt timp a devenit limpede că în România reformatorii declaraţi deţineau funcţiile, dar nu şi puterea. Ei moşteneau şi erau dependenţi de un aparat de stat reglat pentru nevoile postcomuniştilor aflaţi la putere din 1990 până în 1996. S-a dovedit a fi dificil să se motiveze şi să se impună realizarea de reforme aparatului administrativ. În limbaj diplomatic, Departamentul Britanic al Dezvoltării Internaţionale (DFID), într-un raport din 2001 despre România, menţiona „serioase deficienţe… în capacitatea administraţiei de a formula, de a coordona şi de a implementa politici esenţiale privind dezvoltarea economiei” 4. Sub Ceauşescu fuseseră create structuri

paralele, iar în multe cazuri ele au fost perfecţionate sub succesorul lui, ceea ce însemna că existau mecanisme de blocare în serviciile judiciare şi de securitate care puneau beţe-n roate schimbărilor nedorite. Constituţia din 1991 a creat un parlament cu două camere ale căror puteri erau virtual identice, un mijloc de blocaj legislativ. Existau handicapuri formidabile; întrucât negocierile cu Uniunea Europeană (UE) pentru îndeplinirea condiţiilor unei eventuale aderări începuseră în 1999, României i s-a cerut să-şi modifice sistemul politic, să instaureze domnia legii, să-şi refacă economia pe baze noi şi să adopte o serie de noi proceduri administrative dacă aderarea urma să aibă loc în 2007 sau mai târziu.

Numai o guvernare cu o conştiinţă clară a ceea ce trebuia făcut, unanimă în privinţa măsurilor de luat şi care demonstra că nu îi era teamă să încalce interese mari aflate în joc putea avea un impact semnificativ asupra frontului larg al reformei. În schimb, România a fost guvernată din 1996 până în 2000 de o coaliţie formată din patru partide unde existau mai multe suspiciuni reciproce şi în cele din urmă mai mult antagonism reciproc decât solidaritate în a destrăma moştenirea lui Iliescu, iar înainte de el a lui Ceauşescu. Retorica de confruntare dintre potentaţii pre- şi post-1996 ascundea măsura în care unii participant la coaliţie erau pregătiţi să se înţeleagă cu unii participant la reţeaua de interese economice şi de securitate legaţi de administraţia precedentă. Noua guvernare a fost scoasă rapid din cursă, incapabilă să definească priorităţile sau să cadă de acord asupra unui program de acţiune. Legi-cheie pentru reformă erau ciuntite atât din cauza disensiunilor interne ale coaliţiei, cât şi din cauza păstrării puterii de către postcomunişti în cadrul administraţiei.

Nu este clar dacă rezultatul ar fi fost cu mult diferit în cazul că la guvernare ar fi existat un singur partid unit al

reformei, ca în Bulgaria din 1997 până în 2001. Partidul Ţărănesc (PNŢCD) şi liberalii (PNL) – partidele cele mai implicate în reforma totală – au manifestat un apetit nesănătos pentru sistemul raptului şi al distrugerii. Preşedintele Emil Constantinescu a jucat un rol de mediere, dar în momentele-cheie deciziile sale au fost discutabile, iar retragerea sa din cursa electorală din anul 2000 a constituit o lovitură la fel de serioasă pentru speranţele de reformă ca şi acelea cauzate de partide prin conflictele lor în interiorul coaliţiei. În ciuda acestor piedici şi cedări, Constantinescu a încercat să demonstreze că avea loc o consolidare a democraţiei. Una dintre precondiţiile acesteia este că „marea majoritate a opiniei publice e încredinţată că procedurile şi instituţiile democratice constituie calea cea mai potrivită pentru a guverna viaţa colectivă într-o societate” 5, dar în perioada tot mai tulbure a guvernării reformiste sondajele au arătat o nostalgie crescândă pentru formele de conducere autoritare şi cu un singur partid; o încercare de înlăturare a guvernului prin mijloacele unei revolte de masă a minerilor a fost cât pe-aci să reuşească. În 2000 noile alegeri au consfinţit prăbuşirea la vot a alianţei electorale învingătoare anterior, Convenţia Democratică din România (CDR); arhitectul şi sprijinul ei de nădejde, PNŢCD, a dispărut din Parlament şi în scurt timp s-a divizat. Iliescu s-a întors la preşedinţie şi Partidul Democraţiei Sociale din România la guvernare. Dar Partidul România Mare (PRM), o forţă pe deplin autoritară, pledând pentru măsuri drastice împotriva minorităţilor naţionale şi etnice, ca şi împotriva mass-media independente, a fost catapultat pe locul al doilea.

Deşi tiparele comportamentale ale elitei pot fi criticate, lipsa presiunii publice în favoarea reformei a contribuit şi ea la criza actuală a conducerii din România. Capacitatea ţării de a-şi dobândi în tot mai mare măsură suveranitatea

naţională şi de a recupera această suveranitate subminată cândva de dominaţia sovietică de după 1945 demonstrează ca guvernanţii români provin din populaţia locală şi nu sunt impuşi din afară. În mod inevitabil, unele moravuri ale societăţii se reflectă automat în felul de a aborda politica şi guvernarea demonstrat de clasa politică de după 1989. Absenţa violenţei ca strategie în rezolvarea problemelor, din societate se reflectă în arena politică. Trebuie să se ştie însă că unele caracteristici mai puţin plăcute ale elitei conducătoare pot de asemenea să-şi aibă originea în comportamentul colectiv al societăţii româneşti. Desigur, incapacitatea unor grupuri promotoare ale reformei pornite de jos de a-şi fauri o poziţie puternică se datorează mai puţin obstrucţiei din partea statului şi mai mult neputinţei unei societăţi fragmentate şi stăpânite de o neîncredere generalizată de a refuza să joace rolul victimei din mâinile unui stat amoral.

Cartea aceasta acordă o atenţie specială eşecului reformei în a doua parte a anilor ’90; ea scoate în evidenţă dimensiunea provocării, puterea intereselor aflate în joc şi opuse reformei, precum şi viziunea mărginită a celor aflaţi în funcţii executive. Cartea încearcă să demonstreze că reformatorii ar fi putut realiza mai mult: prin comunicarea cu populaţia, prin depăşirea propriei fărâmiţări şi prin mobilizarea sprijinului instituţiilor internaţionale pentru a grăbi schimbările în interior. Dar dimensiunea provocării depăşea probabil chiar şi nişte politicieni foarte calificaţi şi cu experienţă, chiar nişte partide mai puţin dezbinate. Acest fapt, pe care cartea încearcă să-l demonstreze, se datorează daunelor pe care sistemul comunist le-a provocat ca reacţie la încercările din anii ’90 de a crea o Românie radical diferită, modelată de valorile şi normele pluralismului economic şi politic. De aceea, o atenţie deosebită se acordă felului în care comunismul a socializat două generaţii de români. Sub el, deciziile au fost luate din

motive ideologice, iar în statele comuniste mai pragmatice aceste decizii au fost influenţate de alte criterii: proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie a fost total eliminată; abolirea valorilor burgheze şi epurarea grupurilor sociale care le susţineau au fost urmărite în permanenţă; în cele din urmă, crearea unui proletariat industrial dominant numeric, care să producă bunuri ale industriei grele pe care România nu era pregătită să le fabrice la scară largă, a depăşit ţelurile unei dezvoltări normale.

Sub comunism, societatea civilă a fost smulsă din rădăcini. Este larg răspândită convingerea că perspectivele democratice sporesc dacă o serie de organizaţii sociale, în general implicate în extinderea drepturilor cetăţeneşti, există înainte de tranziţie6. Dar în România totalitară acest lucru a fost imposibil. În realitate, cei mai mulţi dintre cetăţeni s-au obişnuit să fie dirijaţi de la centru de către stat. Frica faţă de stat şi reţinerea în a-i pune în discuţie autoritatea, cel puţin pe faţă, s-a tradus în faptul că după 1989 încă exista o puternică reţinere în faţa unor interese de grup, iar autonomia asociaţională în România era extrem de slabă. În plus, efectele politicilor nocive ale ingineriei sociale practicate sub comunism au lăsat o moştenire descurajantă pentru succesori. Suprapopularea ţării a fost rezolvată creându-se o uriaşă clasă de muncitori-ţărani amplasaţi în principal în marile întreprinderi industriale, dintre care multe nu vor mai avea în scurt timp niciun viitor din cauza lipsei pieţelor de desfacere pentru produsele lor.

O dependenţă deja puternică faţă de stat a fost accentuată în era comunistă. A fost creat un stat-leviatan care căuta să regleze şi să controleze aproape toate ramurile activităţii omeneşti. Dar el era lipsit de capacitate şi fragil, după cum s-a dovedit prin felul în care s-a prăbuşit în 1989; fervoarea ideologică a lui Ceauşescu

destabilizase sistemul. Iliescu şi PDSR (numele partidului din 1993 până în 2001), în schimb, au reînviat o mai veche temă din istoria României, încă de la înfăptuirea independenţei oficiale în 1881: capturarea statului ca pe un scop în sine. În prima parte a anilor ’90, PDSR fusese nesigur de felul cum trebuia să răspundă provocărilor de după Războiul Rece; îi lipsea un program coerent, altul decât acela de a păstra cât mai mult posibil din vechea ordine sub o carcasă precaut înclinată spre Occident. Dar el a arătat un mare apetit pentru ocuparea statului la toate nivelurile: reprezentanţii aleşi ai PDSR şi aliaţii lor în recent creatul sector al afacerilor au căutat să se îmbogăţească folosind diferite forme de sprijin reciproc. Exista un sentiment adânc înrădăcinat că proprietatea de stat nu aparţinea în realitate nimănui. Astfel încât nu existau restricţii interioare fireşti privind jefuirea bunurilor statului de către indivizi bine plasaţi.

Statele cu care guvernului român îi place să se compare – Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia – au fost şi ele martore la astfel de furturi din resurse publice, dar incomparabil mai mici decât cele văzute în România. Cartea aceasta face cunoscută o tradiţie de a deturna resurse publice în beneficiul privat, fapt care poate fi urmărit de-a lungul timpului cel puţin până în secolul al optsprezecelea, în epoca fanarioţilor, şi care nu a fost eliminat niciodată, nici măcar în timpul epocii comuniste pretins egalitare; politica de tip comunist s-a dovedit adeseori un paravan în spatele căruia se promovau interese personale, iar avuţia era deturnată în folos privat, îndeosebi sub Ceauşescu. O mare parte din populaţie se obişnuise cu un astfel de comportament din partea elitelor succesive care au stăpânit-o; cu excepţia Transilvaniei, unde forma de guvernare era, datorită istoriei, bazată pe standarde mai înalte, nu exista o contratradiţie care să fi putut fi însuşită de cetăţenii dornici să limiteze puterea pe

care o puteau exercita conducătorii asupra lor. Deşi sistemul comunist a reuşit să elimine practicile democratice şi grupurile care le susţineau, el a prezervat sau a reluat alte valori utile pentru un proiect autoritar, unul care în cele din urmă s-a degradat într-o conducere personală discreţionară în ultimii douăzeci de ani ai erei comuniste. Valorile colective care degradau individul şi făceau din el un supus al autorităţii de grup fuseseră inculcate de Biserica Ortodoxă înainte de 1945. Naţionalismul, după un interludiu al internaţionalismului sprijinit de Uniunea Sovietică, a fost reabilitat şi croit pe potriva necesităţilor comuniste; punctul de vedere tradiţional, cum că libertatea consta în esenţă în libertatea faţă de stăpânirea străină, nu în dreptul individului de a se disocia de opinia stăpânirii sau a majorităţii, s-a dovedit extrem de util pentru un sistem comunist care căuta să meargă dincolo de marxism-leninism spre a-şi afla legitimitatea7. O nouă generaţie de intelectuali promovând forme implacabile de naţionalism a fost năşită de stat, iar uneori indivizi şovini înainte de 1945 au putut să-şi reia carierele predicând catehismul naţionalismului românesc.

Pe aceeaşi linie a deosebitei lipse de scrupule a regimului comunist, el a fost în stare să găsească resurse în trecutul românesc pentru a-şi susţine puterea8. Astfel, explicaţiile pe termen mai lung pentru lipsa de succes a instituţiilor reprezentative reclamă mai multă atenţie. Unul dintre factorii importanţi care au unit democraţia elitistă din perioada monarhică (1881 – 1938), regimul comunist şi succesorul acestuia a fost nevoia constantă a statului de a-şi consolida autoritatea prin menţinerea unei societăţi dependente de el, în pofida performanţelor lui slabe. În perioada comunistă, „autorităţile se bazau pe teroare şi pe ameninţarea cu mijloacele de coerciţie pentru a-şi impune voinţa, dar sub sisteme politice mai timpurii au existat întotdeauna eforturi de a impune domnia legii, precum şi

un sentiment de respect în rândul populaţiei în general. Naţionalismul a fost folosit în mod constant de toate trei sistemele politice pentru a determina sectoare ale populaţiei să nu mai exprime critici la adresa prestaţiei guvernanţilor. O lucrare mai veche a autorului de faţă încerca să demonstreze că statul român dinainte de 1945 era deficient la multe dintre căile prin care statele căutau să-şi stabilească şi să-şi păstreze integritatea şi autoritatea. „Întocmai ca un sistem de transport şi comunicaţii neadecvat, România Mare s-a dovedit incapabilă să-şi asigure o apărare solidă, ordinea civilă, un sistem juridic de încredere, un sistem de impozitare relativ echitabil, precum şi un cadru pentru activitatea industrială şi comercială. Interesul naţional a fost redus la salvgardarea câştigurilor teritoriale şi la îndeplinirea misiunii istorice a României”. 9 Când politica îndrăzneaţă a lui Ceauşescu de a transforma România într-o forţă industrială a lumii s-a năruit în anii ’80, el a revenit la naţionalism, folosind în special presupusele ameninţări pe care le constituiau adversarele istorice ale ţării, Ungaria şi Rusia, pentru a cere supunere şi noi sacrificii. Ori de câte ori deficienţele interne ale statului sau unele exemple de standarde reduse semnalate în poziţii înalte erau imposibil de ascuns în anii ’90, diverse ameninţări la adresa integrităţii teritoriale – de regulă din partea Ungariei sau a numeroasei minorităţi maghiare din România – erau brusc descoperite şi dezvăluite unei populaţii căreia i se inoculaseră principalele teze ale naţionalismului românesc.

Din punct de vedere istoric, cazul poate demonstra că românii erau gata să îndure un tratament mai rău din partea propriilor conducători decât vecinii lor din alte state balcanice. Un număr uriaş de oameni erau legaţi de stat pe baza dependenţei. Sentimentul civic a fost întotdeauna slab şi, în contextul unei calităţi civice de mică intensitate, democraţia a fost întotdeauna firavă. Esenţa

democraţiei – participare şi sentiment al includerii cetăţenilor – este încă în mare măsură absentă în România10. Generaţia mai tânără, care a jucat un rol de frunte în scurta bătălie împotriva tiraniei de la sfârşitul lui 1989, este în foarte mare măsură absentă din politică. Continuarea unui sistem de învăţământ superior tradiţional şi autoritar poate ajuta la crearea unei tinere generaţii care să împărtăşească vederile înguste ale actualei elite din birocraţie, din domeniul juridic şi din lumea politică. Necesitatea de a menţine o relaţie de dependenţă între societate şi un stat cu performanţe slabe a constituit întotdeauna o prioritate a elitei, iar dovezile în sprijinul acestei afirmaţii nu sunt greu de adunat. PDSR s-a străduit să creeze în grabă o nouă clasă privată subvenţionată din bani publici, profitând de o populaţie docilă. Printr-o gesticulaţie comparabilă cu cea a coloniştilor care le dăruiau băştinaşilor podoabe ieftine şi alcool, iar apoi îi deposedau de teritoriu şi de bogăţiile minerale, PDSR a oferit concesii populaţiei, cum ar fi certificatele de acţiuni la întreprinderi desemnate pentru privatizare sau posibilitatea de a-şi cumpăra apartamentele la preţuri reduse, în timp ce urmărea politici care răpeau orice garanţie materială pe termen lung.

Arhitectul ieşirii României din comunism, Ion Iliescu, a jucat un rol-cheie în legitimarea creării unei noi oligarhii, sau cel puţin în reducerea substanţială a opoziţiei faţă de metodele ei de a se îmbogăţi. În ochii unei mari părţi a electoratului, în special ai celor care locuiesc la ţară sau în orăşele mici, şi care reprezintă coloana vertebrală a sprijinului pentru PDSR, el este văzut ca un lider corect din punct de vedere moral, căruia nu i se poate aduce nicio acuzaţie de corupţie plauzibilă. Corectitudinea conduitei sale publice face greu dovedibile acuzaţiile că ar fi netezit calea spre ascensiune a unui foarte mare număr de figuri

necinstite din PDSR. Imaginea lui Iliescu de „adevărat om din popor" în care se poate avea încredere că se îngrijeşte de interesele românilor de rând se datorează în parte personalizării politicii. Românii nu se pot situa cu uşurinţă într-un spectru ideologic normal. Când au fost chestionaţi, într-un sondaj din 1994, dacă aparţineau dreptei, centrului sau stângii politice, 38% dintre cei chestionaţi în Capitală au răspuns că nu ştiu unde să se plaseze după aceste categorii politice11. Dorinţa de a avea o opţiune politică bazată pe personalitatea competitorilor şi nu pentru ceea ce susţin ei pare adânc înrădăcinată. Antipatia faţă de Iliescu s-a aflat la baza multora dintre protestele de la începutul anilor '90 organizate de cei care simţeau că revoluţia fusese furată; totuşi, pentru şi mai mulţi oameni care trăiau în oraşele mici, în zonele rurale şi în oraşele mari mono industriale, oameni care tânjeau după un autocrat plin de bune intenţii, el era o figură liniştitoare. Una dintre greşelile succesorului său, Emil Constantinescu, a fost inabilitatea evidentă de a-şi impune în mod decisiv personalitatea când problemele trebuiau rezolvate. Importanţa factorului personalităţii în politică izvorăşte din slăbiciunea partidelor şi din imposibilitatea de a se face vreo distincţie între programele aflate în competiţie. Aceasta înseamnă că un sistem bazat pe respectul faţă de proceduri şi faţă de instituţiile democratice poate fi lesne subminat şi aruncat deoparte printr-un stil de politică populist, în care un individ oferă „salvarea" pe baza propriilor însuşiri personale; poate că nu este o „coincidenţă că numele pe care cei care l-au înlăturat şi l-au executat pe Ceauşescu l-au ales pentru succesoarea Partidului Comunist Român a fost Frontul Salvării Naţionale.

Reinstaurarea inegalităţii sociale şi economice şi perfecţionarea relaţiilor de dependenţă socială coincid cu eforturile externe de a întări democraţia în România şi de

a promova o bună administrare. Multe agenţii internaţionale şi instituţii de corelare globală încearcă să promoveze reforme ce pot avea ca rezultat un viitor economic şi politic de durată pentru România. Cu greu se poate găsi o altă perioadă în istoria României când forţe din exterior să fi intervenit în treburile ei într-o astfel de modalitate neexploatatoare. Se poate de asemenea argumenta că unele aspecte ale politicii Fondului Monetar Internaţional faţă de România au şubrezit ţara, dar în general programele de ajutoare ale Băncii Mondiale, ale UE şi, în multe privinţe, ale FMI îşi propun să consolideze capacitatea statului român şi abilitatea sa de a juca un rol plenar în organizaţiile transnaţionale de tip UE şi NATO. Numeroase programe au în vedere promovarea unei birocraţii publice orientate spre servicii, oferirea de adăpost unor grupuri vulnerabile ca romii, muncitorii şomeri şi ţăranii aflaţi la limita subzistenţei, din cauza stadiului ultim al tranziţiei economice şi sociale, iar mai presus de toate, promovarea unei democraţii robuste.

România, condusă în cea mai mare parte a secolului douăzeci de regimuri extrem de diferite, unite de dorinţa de a promova o formă autonomă şi strict naţională de dezvoltare politică, este influenţată acum de forţe externe puternice, având fiecare agenda ei specifică. Democraţiile atlantice fundamentale şi organizaţiile transnaţionale pe care le influenţează acestea promovează democraţia pe linia economiilor de piaţă competitive. Pluralismul politic şi cel economic sunt văzuţi ca doi piloni ai procesului de globalizare. Forţele externe care caută să promoveze integrarea României într-un sistem politic şi economic internaţional afirmă că structurile şi procedurile democraţiilor occidentale fundamentale sunt cele mai adecvate pentru o ţară ca România. Integrarea României în „concertul european” prin aderarea la UE este, probabil, sarcina-cheie. Misiunea UE de la Bucureşti este,

probabil, cea mai importantă prezenţă internaţională în România, poate chiar întrecând Ambasada SUA ca importanţă. Sume imense sub forma unor ajutoare nerambursabile sunt canalizate spre România în primul deceniu al secolului douăzeci şi unu, pentru ca ţara să se pregătească să devină membră a unui organism care se străduieşte să creeze o nouă federaţie a statelor europene.

Departamentul Britanic al Dezvoltării Internaţionale (DFID) a declarat răspicat în 2001 că „aderarea la UE este principalul motor al reformei” 12. Dacă prin reformă se înţelege crearea unui stat bazat pe lege şi consolidarea drepturilor omului, incluzând aici drepturile cetăţeneşti şi standarde înalte de conduită pentru reprezentanţii aleşi, pentru funcţionarii publici şi pentru noua elită a afacerilor, există mult adevăr în acest lucru. Fără stimulentele şi fără securitatea oferite de UE, ce mijloace de convingere ar mai avea elita românească pentru a întări democraţia şi guvernarea în general? Cât de sigure ar mai fi dispozitivele democratice de siguranţă existente? Experienţa României arată că angajamentul extern e important pentru întărirea unei democraţii fragile într-o ţară care nu duce lipsă de democraţi fără tragere de inimă, aflaţi în poziţii influente. Presiunea externă nu va funcţiona fără nişte grupuri sociale gata să acţioneze ca avocaţi şi susţinători interni ai unei strategii de reformă promovată din exterior. Nu există niciun semn că astfel de susţinători s-ar afla în poziţii influente, iar uneori te poţi chiar îndoi de existenţa lor.

O strategie de modernizare profund străină de valorile elitei naţionale are toate şansele să eşueze dacă presiunea vine aproape exclusiv din afară. Funcţionarii internaţionali care promovează unele concepte străine ca serviciu public, conducere autolimitatoare, transparenţă şi consultare sunt în general nepermanenţi, şi e posibil ca mulţi dintre ei să nu aibă cunoştinţă de îndelungata tradiţie autohtonă prin care unele forme instituţionale împrumutate de la ţările

democratice din Occident au devenit rapid doar nişte faţade goale în spatele cărora practicile autoritare şi injuste continuă să înflorească. UE probabil că nu va rămâne un avocat pe termen lung al integrării României dacă rezultatele pe termen scurt şi mediu vor fi dezamăgitoare. Firele care leagă ţara de Europa Occidentală sunt pur şi simplu prea subţiri. La fel, disponibilitatea NATO de a invita România la convorbiri în vederea aderării s-ar putea să nu fie o decizie inspirată dacă eforturile în vederea reformei civile şi militare vor fi în continuare extrem de lente.

A fost o uşurare pentru mulţi atunci când, în 2000, PDSR a convenit să pună în aplicare termenii negociaţi de predecesorul său, permiţând Uniunii Europene, alături de FMI şi de Banca Mondială, să aibă un cuvânt mai greu în modelarea strategiei economice pe termen mediu a ţării până în 2006. Oricum, uşurarea ar fi putut fi mai precaută dacă ar fi existat o conştientizare superioară a tendinţelor pe termen lung din istoria României. Românii influenţi care văd deţinerea puterii ca pe un scop în sine s-au mândrit cu abilitatea lor de a păcăli diverşi străini puternici, care au dorit să le impună „obiceiuri străine”, de la otomani până la comisarii sovietici. Poate doar o diminuare a suveranităţii României, de natură să permită unor agenţii externe provenind din ţări cu bune servicii publice refacerea fiecărui departament şi a fiecărei agenţii guvernamentale de jos până sus, ar da posibilitate Uniunii Europene să impună un anumit set de valori administraţiei de la Bucureşti. Dar Bruxelles-ul are un apetit prea scăzut pentru astfel de implicări profunde în instituţiile ţărilor candidate. Nu e o dovadă de cinism să sugerăm că cel mai bun stimulent pentru a coopera cu UE este nemaipomenita cantitate de fonduri destinate reformei structurale care vor fi vărsate în următorii ani, dar dacă în urma primirii fondurilor se vor constata rezultate imperceptibile în

performanţele statului român şi în ponderea valorilor pe care se sprijină acesta, probabil că UE nu îşi va menţine angajamentul. Iar conducătorii acestui stat, încă proveniţi din elita postcomunistă, pot avea şi mai puţine motive de a accepta recomandări pentru dezvoltarea democraţiei. Se pare că acolo unde intervenţia externă nu poate mobiliza un grup de susţinători interni eşecul este deplin. Numai dacă instituţiile administrării globale ar decide impunerea unui semiprotectorat (ceea ce s-a şi întâmplat în Europa de Est contemporană, în urma unor tulburări locale prelungite), ar putea exista speranţa că se va produce o transformare a procesului democratic lipsit de un impuls interior puternic.

Deşi putem fi sceptici în privinţa abilităţii României de a-şi consolida construcţia democratică, unele progrese importante au fost realizate totuşi în cursul anilor scurşi de la sfârşitul comunismului. Tendinţele autoritariste au fost frânate în mai multe rânduri. În 1990, mobilizarea populară în favoarea democratizării, oricât de puţin răspândită, a limitat probabil planul postcomuniştilor de a crea *de facto* un stat cu un partid unic, recunoscând pluralismul doar de formă. O presă scrisă vie, cu o componentă de investigaţie puternică, obligă guvernul să dea socoteală în mod mult mai eficient decât partidele de opoziţie. Există o familiarizare crescândă cu complexitatea şi cu toleranţa faţă de ceea ce este diferit; teoriile conspiraţiei care să explice o serie întreagă de evenimente nu mai stăpânesc imaginaţia publică aşa cum păreau s-o facă la începutul anilor ’90. Transferul paşnic de putere a avut loc în 1996 şi în 2000, iar rezultatele nu au fost contestate semnificativ. Mai presus de toate, probabil, abilitatea forţelor antiminoritare de a manipula politica privind etniile pare să se fi diminuat în mod substanţial. Comportamentul moderat al Uniunii Democrate a Maghiarilor din România (UDMR), chiar şi atunci când a

trebuit să facă faţă unor provocări grave, a oferit ultranaţionaliştilor mai puţine motive de a prezenta vocea minorităţii maghiare drept duşmanul din interior. Reacţia publică s-a schimbat când UDMR a intrat la guvernare în 1996 şi când a semnat un pact de cooperare cu PDSR în 2000.

Timpul poate arăta chiar că guvernarea 1996 – 2000 a lăsat câteva moşteniri pozitive în diferite domenii ale reformei, deşi până la urmă ea a fost percepută ca fiind o nereuşită, şi că nu toţi succesorii ei au fost interesaţi de promovarea dependenţei sau a altor comportamente oligarhice. Dar preferinţa pentru simularea schimbării sau a reformei în salturi rămâne în continuare puternică. Aceasta înseamnă că România poate opta pentru nişte standarde ale guvernării care o vor face slab echipată pentru a putea profita de prilejurile oferite de expansiunea spre est a UE. Ţările care au adoptat rapid un program cuprinzător de reforme economice încă din stadiile timpurii ale tranziţiei, şi care apoi au pus în practică în mod sistematic schimbări instituţionale cu bătaie lungă, au în mod clar cele mai mari şanse de a se elibera de moştenirea trecutului – o înfăptuire într-adevăr dificil de realizat. România a fost obstrucţionată de interesele unor grupuri din epoca anterioară, care considerau normele societăţilor pluraliste din punct de vedere politic şi economic ca fiind străine sau de neînţeles. Practica de a fi de acord cu recomandările venind din partea unor organisme internaţionale care sperau să ajute România, dar în acelaşi timp de a nu arăta nicio grabă în transpunerea lor în viaţă dacă stânjeneau tiparele comportamentale ale elitei, a fost evidentă în anii ’90 şi pare să fi rămas predominantă.

Posibilitatea ca partidul lui Iliescu să încerce să reînvie un proiect care ar permite unui partid unic să exercite monopolul controlului într-un context pluralist nu trebuie

minimalizată. Ceea ce într-o vreme era cunoscut ca soluţia mexicană (până la înfrângerea în 2000 a partidului aflat la conducere acolo) consta într-un „partid dominant consolidat, cu tendinţe corporatiste, stăpânind peste o societate parţial democratică, în care există o opoziţie tolerată şi limitată, precum şi un sector independent firav, dar puţină cultură democratică reală” 13. În România, scenariul acesta poate fi mai verosimil decât consolidarea democraţiei. Poate fi mai util s-o comparăm cu ţări ca Mexicul sau Brazilia, unde oligarhii strâns întreţesute, având în spate ani lungi de guvernare deplorabilă, s-au străduit să înăbuşe nemulţumirea populară prin încurajarea relaţiilor de dependenţă şi prin promovarea unor aspecte ale culturii politice care să încurajeze pasivitatea şi resemnarea. Un bun exemplu a fost cel din 14 iulie 2002, când primarul PSD al Bacăului a organizat o petrecere de ziua lui de naştere, asigurând destulă mâncare şi băutură pentru zeci de mii de oaspeţi. A fost o scenă scoasă parcă dintr-un roman de Gabriel García Márquez, în care oligarhul latino-american le îngăduie pentru un scurt răstimp peonilor de pe moşie să fie părtaşi la viaţa de huzur. Preşedintele l-a condamnat pe primar pentru faptul că se comportase „ca un senior medieval... care i-a chemat pe săraci de ziua lui ca să le arunce nişte firimituri”, dar dacă nu era orb, Iliescu ar fi trebuit să ştie că asemenea averi erau adunate şi de alţi demnitari PSD-işti în toată ţara14.

În loc să comparam România cu Polonia şi Cehia, ar fi mai utilă comparaţia cu alte ţări foste comuniste în care elitele conducătoare ş-au îmbogăţit din banii publici, închizând supapele pentru proteste şi pentru cererile de reînnoire socio-politică; ne gândim imediat la Angola, ca şi la unele state foste comuniste din Asia15. Relatările din Luanda, cu elita călătorind pe drumuri ca vai de ele în ultimele modele de automobile BMW şi Mercedes, evocă

unele paralele stânjenitoare cu Bucureştiul 16. Însă chiar dacă elementele competitive ale democraţiei româneşti se afirmă cu tărie, abilitatea acesteia de a se consolida va fi subminată atâta timp cât situaţia economică va rămâne la fel de deprimantă. Anii ’30 au demonstrat dificultatea Europei de a susţine un sistem politic pluralist pe fundalul unui nivel de trai în scădere rapidă. Un raport al Naţiunilor Unite din 1994 a încercat să demonstreze că enorma întindere şi profunzimea declinului economic în rândul ţărilor foste comuniste din Europa de Est începând din 1989 au depăşit ca dimensiune catastrofa care a înghiţit economiile capitaliste în anii ’3017. În anul 2000, 92% dintre cele 6 milioane de pensionari din România trăiau sub limita de subzistenţă18. Indicii ei de sănătate se situează printre cei mai scăzuţi din Europa, cu numai 3, 9% din PIB alocat pentru serviciile de îngrijire a sănătăţii în 1999 (media pentru statele membre ale UE este de 8, 5%) 19.

Experienţa Americii Latine şi, fireşte, a României în fazele timpurii ale istoriei ei arată că rareori populaţia are tăria sau energia de a-şi impune revendicările pe agenda politică, atunci când până şi supravieţuirea de la o zi la alta este o adevărată luptă. Prin urmare, sprijinirea cu bani a îmbunătăţirii nivelului de trai poate să nu fie în interesul elitei cleptocrate, dacă urmarea va fi că populaţia va acţiona cu mai multă decizie pentru asigurarea unor forme superioare de guvernare. Unul dintre cele mai serioase obstacole în calea unei mai bune guvernări în România este tocmai lipsa presiunii publice pentru reformă. Oamenii nu sunt uniţi pe baza încrederii reciproce, ci numai forţaţi de necesitate. Lucrul acesta s-a afirmat adeseori în legătură cu sudul Italiei, dar el e valabil şi pentru România. Amândouă regiunile au suportat dominaţia străină şi conducători exploatatori pentru lungi perioade, iar neîncrederea socială profundă care a rezultat

de aici a împiedicat dezvoltarea tradiţiilor civice. Robert Putnam a explorat eşecul comunităţii civice din Italia meridionala20; prin contrast, el a găsit în Italia de nord „norme de reciprocitate şi reţele de angajament civic” 21. Acestea îşi au corespondentele lor în România, în special printre saşi şi în unele oraşe ca Timişoara22. Dar acest rezervor de capital social a fost secătuit spre sfârşitul comunismului, când mulţi dintre saşi au fost pe punctul de a pleca în Germania. Conducătorii comunişti, provenind în mare parte din sud, făcuseră deja mari eforturi să distrugă legăturile existente în Transilvania şi, în ochii unor comentatori, s-o balcanizeze prin schimbarea demografiei ei şi prin adâncirea dependenţei sociale faţă de stat23.

Cartea aceasta încearcă să demonstreze că regimul condus de PDSR este ultimul dintr-un lung şir al cărui obiectiv principal a fost acela de a întări relaţiile verticale de dominaţie şi dependenţa personală, precum şi de a descuraja solidaritatea socială24. Faptul că un astfel de proces merge mână-n mână cu încercarea de a crea instituţii pluraliste sugerează că în multe privinţe experimentul democratizării este lipsit de substanţă. În capitolele următoare, căutăm să explicăm de ce cinismul şi înstrăinarea au fost atitudinile preferate ale românilor faţă de politicile care n-au ţinut seama de sistemele politice pe care ţara le-a cunoscut în cei 150 de ani de existenţă independentă. Vedem cum lipsa de angajament civic şi relaţiile verticale de dependenţă au făcut ca proasta guvernare să fie norma şi nu excepţia, şi constatăm că, fiind înainte de 1989 cea mai înregimentată dintre statele blocului sovietic, România este pe cale de a deveni unul dintre cele mai inegale state din Europa. S-a dezvoltat o nouă oligarhie, care – în mod ironic – îşi are rădăcinile în perioada comunistă, are foarte puţine obligaţii sociale sau e prea puţin angajată în realizarea binelui comun într-un sens mai larg. Ea deţine importante pârghii politice

dobândite graţie apropierii de partidul care a controlat evoluţia postcomunistă a României pe toată perioada, cu excepţia intervalului 1996 – 2000; ea a beneficiat de asemenea de supravieţuirea unor instituţii cum ar fi diversele organisme de informaţii şi alte reţele ale puterii, care au fost doar parţial reformate din 1989 încoace. Grupuri mici, bine plasate în aparatul de securitate şi în sectorul comerţului exterior, au fost capabile să dobândească averi considerabile chiar şi în toiul dictaturii comuniste egalizatoare a lui Ceauşescu şi şi-au întărit puterea în cârdăşie cu politicienii şi cu alţi întreprinzători, prin deturnarea avuţiei publice spre folos privat. Forţe interne angajate în construirea unei democraţii puternice şi transparente, în care asemenea abuzuri de putere să nu-şi aibă locul, există, dar ele sunt slabe şi nu avem niciun semn că îşi vor spori puterea şi încrederea în sine în următorii ani. Angajamentele internaţionale cu România în vederea creării unor instituţii care să servească binelui public, permiţând ţării să ia parte la procesul de integrare euro-atlantică, au avut doar un impact limitat asupra calităţii conducerii.

NOTE

1. Petr Kopecky and Cas Muddle, „What has Eastern Europe taught us about the Democratization literature (and viceversa)?”, *European Journal of Political Research*, Vol. 37, pp. 518 – 519.

2. Leszek Balcerowicz, „Understanding post-communist transition” în Wojciech Kostecki *et at*, *Transformation of Post-Communist States*, Basingstoke: Macmillan.

2000. P. 237.

3. Dezvoltarea conştiinţei politice este bine prezentată în Aurelian Crăiuţu, „Light at the end of the turmel: România, 1989 – 1998” şi în T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy*: *Regime Change in the Balkans*, London: Routledge, 2000, p. 184.

4. România: Annual Plan and Performance Review, London: Departament of International Development (DFID) April 2001, p. 5.

5. J. Linz and A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*: *South Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: John's Hopkins University Press, 1996, p. 6.

6. Jean Grugel, *Democratization*: *a Critical Introduction*, Houndmills: Palgrave.

2001, p. 243.

7. Tom Gallagher, „The Balkans" în Stephen White *et al.*, *Developments în Central and East European Politics*, Basingstoke. Macmillan, 1998, pp. 44 – 45.

8. P. Nikiforos Diamandouros and F. Stephen Larrabee, „Democratization in South-Eastern Europe: Teoretical considerations and evolving trends" în T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy*: *Regime Change in the Balkans*, London, Routledge, 2000, p. 29.

9. Tom Gallagher, *România after Ceauşescu*: *the Politics of Intolerance*, Edinburgh University Press, 1995, p. 32.

10. Grugel, *Democratization*, p. 30.

11. *Expres*, 18 octombrie 1994.

12. România: Annual Plan and Performance Review, p. 3.

13. Institute for Democracy and Electoral Assistance, *Democracy* în *România*: *Assessment Mission Report*, Stockholm: International Ideea, 1997, p. Xiv.

14. Alison Mutter, „III wishes for mayor who partied like lord", *The Independent*, 17 iulie 2002.

15. *The eeconomist*, în numărul din 2 martie 2002, a publicat două articole separate despre inegalitatea economică flagrantă din statele cu partid unic care încă sunt, sau au fost până nu demult, marxist-leniniste ca mentalitate. Unul prezenta o Angola unde pentru o treime din veniturile statului nu se dădea nicio justificare, în timp ce sărăcia de masă era prezentă pretutindeni într-o ţară

care este una dintre cele mai bogate în zăcăminte minerale din lume; celălalt, despre un Laos în care Partidul Comunist încă se bucura de monopolul puterii, arăta că 30, 6% din avuţia naţională se afla în mâinile a 10% din populaţie.

16. Declan Walsh, „Angolan elite accused of «squandering oil billions»”, *The Independent*, 23 august 2002.

17. United Nations, *Un common Opportunities*: *An Agenda For Peace and Equitable Development*, London: Zed Books, 1994.

18. *România, Country Report, 4th Quarter of2.000*, London: Economist Intelligence Unit, 2000.

19. România: Annual Plan and Performance Review, p. 6.

20. Robert Putnam, *Making Democracy Work*: *Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press 1993.

21. Putnam, *Making Democracy Work*, p. 181.

22. În sprijinul argumentului că saşii ofereau României un capital social considerabil şi un model de administraţie descentralizată, vezi Tom Gallagher, „O critică a centralismului eşuat şi a egotismului regional din România” în Gabriel Andreescu şi Gusztáv Molnár (editori), *Problema transilvana*, Iaşi, Editura Polirom, 1999, pp.112 – 113.

23. Aceasta este o idee pe care a lansat-o cu diverse prilejuri politologul român Dan Pavel.

24. Putnam, *Making Democracy Work*, p. 145.

ÎNAPOIEREA-UN OBSTACOL ÎN CALEA DEMOCRAŢIEI

O entitate autoguvernantă cunoscută sub numele de România a existat din 1866, iar mărimea teritoriului ei avea să se dubleze după primul război mondial. De-a lungul aproape a întregii sale istorii, ţara a cunoscut sisteme de guvernare care au concentrat puterea în relativ puţine mâini. Uneori cetăţenii români au plătit un preţ

ridicat pentru natura nereprezentativă a guvernării lor. Rata eşecurilor în încercările de a cerceta practicile abuzive şi de a promova reforme care să sporească legitimitatea sistemului politic a fost ridicată. Revoltele unor grupuri care s-au simţit opresate mai mult decât puteau îndura au eşuat de obicei când au încercat să înlăture sau să modifice un sistem nedrept.

Nu se poate explica în niciun fel de ce calitatea guvernării în România a fost slabă, chiar şi în comparaţie cu alte state dintr-o zonă a Europei văzută adeseori ca întruchipare a proastei conduceri politice. Însă merită să luăm ca punct de plecare experienţele dinainte de dobândirea independenţei ale diverselor regiuni care alcătuiesc România. Caracterul guvernării şi acel tipar al profundei inegalităţi în relaţiile dintre cei puţini şi puternici şi masa populaţiei au avut un impact asupra relaţiilor economice şi sociale vreme îndelungată în perioada de independenţă.

Înapoierea ca moştenire

Muntenia şi Moldova au fost principatele care alcătuiau statul român iniţial cunoscut sub denumirea de Vechiul Regat, care a fiinţat între 1866 şi 1918. Dovezile pe care le prezentăm arată ca sistemele politice şi economice predominante în aceste teritorii înainte de 1866 se manifestau ca o masă moartă, întârziind modernizarea tânărului stat şi menţinând o prăpastie adâncă între puţinii stăpânitori şi masa populaţiei.

Controlul străin asupra teritoriului nu este de obicei o experienţă care ajută la pregătirea locuitorilor pentru autoguvernare. Atunci când oamenii au fost marginalizaţi din punct de vedere politic şi când li s-a refuzat şansa de a-şi modela mediul propriu fie şi la un nivel rudimentar, li s-au refuzat de fapt ocaziile bune care puteau lărgi rezervorul de bază al conducerii, din care un stat nou îşi putea recruta conducătorii. Dacă rezistenţa faţă de

experienţa dureroasă a ocupaţiei şi a stăpânirii străine e răspândită şi transcende chiar şi barierele de clasă, ea poate crea între diferite grupuri sociale un sentiment de solidaritate care se continuă în perioada de independenţă. Dar teritoriile care alcătuiau *Regatul* (Vechiul Regat) erau lipsite de experienţa formativă din care s-ar fi putut naşte patriotismul comun.

Asemenea celei mai mari părţi a Europei de Est, ele s-au aflat sub stăpânirea otomană din secolul al cincisprezecelea până în al nouăsprezecelea. La sud de Dunăre, imperiile bulgar şi sârb fuseseră distruse şi, împreună cu teritoriile locuite de alţi slavi din sud, de greci şi de albanezi, fuseseră înghiţite de Imperiul Otoman1. Totuşi, pământurile româneşti nu au devenit provincii conduse de guvernatori turci. Moldova şi Muntenia au urmat o cale de dezvoltare diferită faţă de vecinele lor otomane, Constantinopolul exercitând o formă de guvernare indirectă în loc de o colonizare pe faţă. Domnitorii autonomi plăteau tribut sultanului şi rămâneau cu totul pe orbita politică otomană, iar nobilimea locală (boierii) supravieţuiau ca elită conducătoare. Principatele dunărene au evitat islamizarea şi ocuparea de către armatele otomane; domnitorii şi nobilimea (boierimea) erau cei care exploatau poporul de rând pentru a-şi menţine propriile obiceiuri şi privilegii. Solidaritatea, câtă rămăsese, era întreţinută de credinţa lor religioasă ortodoxă comună.

Sistemul stăpânirii indirecte s-a modificat la începutul secolului al optsprezecelea, când Rusia şi Austria au ameninţat cu trupe graniţa de nord a Imperiului Otoman. Controlul turcesc asupra principatelor s-a înăsprit cu acel prilej. În 1714, Constantin Brâncoveanu, domnitorul Munteniei, a fost executat la Constantinopol sub pretextul că se pregătea să treacă de partea ruşilor, în 1711 domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir, făcuse într-adevăr

pasul acesta. De atunci, tronurile Moldovei şi Munteniei au fost ocupate de greci. Aceştia erau cunoscuţi ca fanarioţi (de la Fanar, cartierul grecesc din Constantinopol), dar mulţi veneau de asemenea din familii greceşti din principate. Perioada conducerii fanariote a durat din 1711 – 1714 până în 1821, şi în tot acest răstimp unsprezece familii au dat candidaţi pentru şaptezeci şi patru de domnii diferite2. Domniile se vindeau celui care oferea mai mult şi care apoi era nevoit să ridice destul de mult birurile pentru a-şi putea plăti datoriile, pentru a-i mitui pe dregătorii otomani şi pentru a satisface pretenţiile sultanului. Întrucât perioada medie de domnie era scurtă, povara fiscală asupra populaţiei a devenit extrem de grea.

Nicio instituţie nu reprezenta interesele poporului de rând. Biserica Ortodoxă făcea şi ea parte din sistemul de exploatare, alături de marile mănăstiri care aveau nevoie de fonduri permanente pentru întreţinere. Robii ţigani se aflau în proprietatea mănăstirilor ca şi a boierimii – un sistem care a fost abolit abia în anii 1850. Acest lucru va avea urmări traumatice asupra descendenţilor lor3. Epoca fanariotă a luat sfârşit oficial în 1821, când Imperiul Otoman a reinstaurat domniile pământene, dar perioada îndelungată de rapacitate sistematică a aruncat o umbră întunecată peste statul român modern înfiinţat ulterior. Se crede că de fapt corupţia funcţionarilor de stat sau a celor însărcinaţi cu serviciile profesionale şi-a avut în general originile în acel regim. „Fanariot”, un termen peiorativ, a fost adeseori utilizat începând din 1990 la adresa politicienilor a căror corupţie era percepută ca depăşind limitele normale.

Drumul către independenţa

Un moment hotărâtor a avut loc în 1829, odată cu semnarea Tratatului de la Adrianopol, care garanta Rusiei un protectorat virtual asupra principatelor, ce avea să dureze până la Războiul Crimeii4. Din 1812 Rusia înghiţise

deja teritoriul cunoscut ca Basarabia, aflat între râurile Nistru şi Prut, şi o parte a principatului medieval al Moldovei. Începând din 1829, principatele au fost eliberate de monopolul comercial otoman. Capitalul occidental, urmat repede de ideile occidentale, a început să apară şi, după opinia unui gânditor român de mai târziu, Eugen Lovinescu, România a putut în sfârşit să se înscrie în procesul de europenizare[5]. Odată cu porturile româneşti de la Dunăre deschise comerţului internaţional, Regulamentul Organic din 1831 – 1832 a conferit principatelor primele lor documente constituţionale. Reforma aceasta a fost subvenţionată de un guvernator rus luminat, contele Pavel Kisseleff (singurul rus căruia o mare arteră de circulaţie din capitala României îi poartă numele). Reforma a încercat să sistematizeze relaţiile dintre boieri şi ţărani, dar acest lucru s-a dovedit în scurt timp a fi în avantajul celor dintâi[6].

În 1830, oligarhia românească încă respecta tiparele culturale ale Orientului Mijlociu: boierii purtau caftane lungi până-n pământ şi turbane, şi aveau puţină ştiinţă de carte sau cunoştinţe despre lumea din afară[7]. Dar pătrunderea Occidentului a schimbat în scurtă vreme acest lucru. Tinerii boieri erau trimişi la Paris la studii. Mobila franţuzească şi austriacă împodobea deja casele de la oraş ale părinţilor lor, dar achiziţiile culturale occidentale nu au înlocuit şi obiceiurile levantine. De asemenea, clivajul dintre oligarhie şi ţărănime s-a transformat într-o prăpastie care nu s-a micşorat în mod semnificativ nici chiar după ce un mic grup de boieri şi intelectuali cu vederi occidentale au pus la cale o revoltă în 1848 şi au controlat Bucureştiul până când trupele ruseşti au înăbuşit revolta în 1849[8]. „Paşoptiştii” promiteau emancipare economică, dar marii boieri au fost asiguraţi că aceasta nu se va face pe seama lor[9]. Evenimentul care a iniţiat cursa României spre independenţă conţinea astfel dublul

standard care se va regăsi şi în mişcările radicale de mai târziu, cel puţin până în 1945: angajamentele verbale de emancipare socială nu au fost însoţite de voinţa necesară pentru a schimba structurile care perpetuau injustiţia şi exploatarea.

Perspectiva ca fiecare dintre părţile care alcătuiesc România de astăzi să se poată autoguverna, fără să mai amintim de unirea cu vecinii vorbitori de limbă română într-un destin comun, părea slabă. Cu toate acestea, înaintarea României spre independenţă, în etapele dintre 1856 şi 1881, a fost în general paşnică. Aceasta s-a datorat în mare măsură talentelor diplomatice demonstrate de prima generaţie de lideri români, proveniţi din intelectuali şi din mica boierime. Prezentându-i pe români ca pe un avanpost al culturii latine în est şi un potenţial câmp de exerciţiu al influenţei franceze, ei au obţinut sprijinul împăratului Napoleon al III-lea pentru cauza lor10.

În 1859, unirea principatelor dunărene a fost realizată cu sprijin francez şi cu încuviinţarea tacită a Marii Britanii, ambele principate alegându-l ca domnitor pe Alexandru Ioan Cuza. Franţa era convinsă că unirea era cea mai bună cale de a împiedica Rusia să controleze gurile Dunării şi de a face legătura cu fraţii slavi din sud11. Domnia de şapte ani a lui Cuza va rămâne veşnic în amintirea românilor pentru cuprinzătoarea reformă a proprietăţii asupra pământului pe care a introdus-o pentru a rezolva problema agrară. Legea Agrară din 1864 îşi propunea să asigure fiecărui ţăran proprietatea asupra unui petic de pământ, creându-se astfel o clasă independentă şi prosperă de mici proprietari12. Profund alarmaţi, boierii au hotărât să-l elimine pe Cuza. Ei au format Partidul Liberal, a cărui viziune privind ţara nu includea emanciparea din punct de vedere social a populaţiei. Scopul lui era unul îngust politic, urmărind crearea unei Românii unificate şi independente, cu etnici români la conducere.

În 1866, Cuza a fost îndepărtat printr-un complot şi cortina s-a lăsat peste singurul interludiu politic cu adevărat radical din istoria României ca stat. Vidul politic a fost mai apoi umplut repede când prinţul Carol, un membru al ramurii catolice a familiei germane Hohenzollern, a acceptat invitaţia de a urca pe tron. Domnia de patruzeci şi opt de ani a lui Carol a început în urma unui plebiscit ţinut în aprilie 1866, în care 686 193 de voturi au fost în favoarea sa şi numai 197 împotrivă13.

Un început promiţător: *monarhia constituţionala*

Decizia liberalilor de a căuta un prinţ străin era o mişcare tipică a elitelor aflate la conducere în statele balcanice tinere pornite în căutarea legitimităţii. A fost investită multă încredere în nişte monarhi de origine străină pentru că erau consideraţi ca fiind mai dezinteresaţi în a pune mâna pe bogăţii şi pe putere decât nişte subordonaţi locali, şi de asemenea capabili să se ridice deasupra luptei dintre facţiunile autohtone. Constituţia din 1866 a fost modelată îndeaproape după cea a Belgiei, o ţară apreciată ca având progrese spectaculoase de la formarea ei în 1830. Liberalii şi-au exprimat speranţa că România va putea deveni curând „Belgia Orientului”. Dar documentul din 1866 conţinea articole privind proprietatea, alegerile şi administraţia locală inexistente în modelul belgian şi care reflectau vederile neliberale ale noii ordini14.

Carol de Hohenzollern s-a bucurat de o domnie reuşită, ca domn până în 1881 şi mai apoi ca rege, murind în 1914. Exercitând considerabilele puteri garantate prin Constituţie cu o tot mai mare încredere în sine, el a considerat afacerile externe şi militare ca fiind domeniul său predilect. Carol a condus o forţă militară combinată, romăna şi rusă, spre victorie în bătălia de la Plevna din 1878, punând astfel capăt prezenţei otomane imediat la sud de Dunăre15. România a devenit un stat recunoscut pe

plan internaţional în 1881, dar relaţiile cu Rusia au fost compromise când aceasta din urmă şi-a menţinut controlul asupra Basarabiei, teritoriu cu populaţie majoritar românească, pe care cei mai mulţi dintre români o vedeau acum ca parte integrantă a Rusiei.

Un monarh care devenise un garant al continuităţii şi era respectat în afara ţării a adus României stabilitatea de care avea atâta nevoie. Armata a rămas în general despărţită de politică, şi astfel nicio tradiţie pretoriană nu s-a putut dezvolta aşa cum s-a întâmplat în Serbia după 1900 şi în Bulgaria după 1918, Carol fiind de asemenea pregătit să permită unor figuri capabile şi chiar cu gândire independentă să exercite puterea în numele lui. Figura dominantă din timpul primei jumătăţi a domniei sale a fost Ion C. Brătianu. Partidul Liberal condus de el a luat fiinţă în 1875, principalul său rival fiind Partidul Conservator: deosebirile dintre ele au fost uneori exagerate, dar cele două aveau cu siguranţă vederi opuse asupra agriculturii şi a dezvoltării industriale. Conservatorii credeau în vocaţia României de a exista ca ţară agricolă, pe când liberalii credeau într-o economie diversificată în care industria ar fi avut un rol tot mai însemnat. Mulţi dintre ei vedeau cu ochi buni intervenţia statului în treburile economice16. Conservatorii şi liberalii aveau o politică externă destul de asemănătoare, centrată pe consolidarea independenţei într-o regiune disputată a Europei „unde convergeau interesele vitale a trei imperii” 17. Regele a alternat cele două partide la guvernare. Atunci când unuia i se cerea să formeze un nou guvern, de obicei prima lui sarcină era aceea de a organiza alegeri noi. Maşinăria statului a fost mobilizată pentru a asigura obţinerea unei majorităţi confortabile. Această democraţie de faţadă a provocat resentimente crescânde în rândul intelectualilor. Vasile Alecsandri, considerat în timpul vieţii drept poetul naţional al României, a descris regitnul de la 1886 ca fiind

„o comedie stupidă, jucată de nişte actori stupizi în faţa unui public naiv” 18.

Deosebirile politice nu au fost în general împinse până la limită. În mod clar, de mare ajutor în menţinerea stabilităţii a fost faptul că populaţia era remarcabil de omogenă din punct de vedere etnic şi religios. În 1899, 92, 1% dintr-o populaţie de 5 956 690 locuitori erau etnici români de credinţă ortodoxă 19. Dar exista o populaţie română compactă peste graniţă, în Basarabia şi mai ales în Transilvania, care făcea parte din Imperiul Austro-ungar. Românii constituiau cel mai larg grup etnic din Transilvania, dar nu numai că li s-a refuzat autonomia de către stăpânitorii unguri, ci aceştia au făcut încercări energice, şi în cele din urmă nereuşite, de a-i asimila. În miturile naţionale fondatoare, atât din România, cât şi din Ungaria, Transilvania a deţinut un loc central.

Oligarhia şi masele

Ţărănimea cuprindea peste 80% din populaţie, iar dintre aceştia 85% erau analfabeţi în 1890. Totuşi, învăţământul de masă nu a constituit o prioritate pentru niciunul dintre partide, iar diferenţele de venituri dintre ţărănime şi alte sectoare ale societăţii s-au adâncit20. În pofida reformei agrare din 1864, nu a apărut nicio clasă autonomă de fermieri ţărani. Boierii s-au folosit de dominaţia lor din administraţia locală pentru a-şi asigura păstrarea celor mai bune terenuri sau pentru a frauda în privinţa suprafeţelor cedate21. Constantin Dobrogeanu-Gherea a descris noua ordine agrară ca fiind „dominaţia neoiobăgiei”, sub care ţăranii liberi din punct de vedere oficial erau legaţi de stăpânii lor mult mai strâns decât înainte22.

În fiecare judeţ al României, reprezentantul local al statului era un prefect care nu accepta nicio opoziţie. Statul îşi manifesta prezenţa îndeosebi în viaţa ţăranilor prin perceptorul de impozite, care „adeseori trata

populaţia rurală nu ca pe o sursă de venituri publice, ci ca pe una de venituri personale” 23. În 1901 existau 102 560 de funcţionari ai guvernului, circa 2% din întreaga populaţie, dar mai puţin de 1% dintre ei primeau un salariu suficient pentru a-şi permite un nivel de trai de clasă mijlocie24. Nu este surprinzător deci că niciun sentiment puternic al serviciului public nu s-a manifestat în acest sector prost plătit. *Şmecherie* şi *bacşiş* erau termeni consideraţi ca definitorii pentru conduita anumitor categorii de slujbaşi publici, ca şi a stăpânilor lor politici25. În termeni weberieni, România evolua către un stat-naţiune mai curând „patrimonial” decât „birocratic”. Departe de a fi fost dezrădăcinate, tradiţiile fanariote din viaţa publică românească au fost pur şi simplu actualizate. Nu existau instituţii care să se interpună între oligarhie şi mase, sau care să dorească să-i apere pe cei asupriţi. Regele era muncitor şi ascetic, dar nu vădea nicio înţelegere reală a stării materiale a poporului. Biserica Ortodoxă română făcea prea puţin pentru a ridica poporul mai sus de speranţele lui politice foarte modeste şi de mentalitatea obedientă. Constituţia din 1866 a declarat-o „religie dominantă”, dar elita politică a hotărât că trebuia să fie subordonată statului26. Comuniştii nu au considerat o astfel de biserică greu de supus, când au venit la putere după 1945.

În timpul domniei lui Carol I, mai mulţi oameni cu conştiinţă socială, bine informaţi în privinţa condiţiei ţărănimii şi a neajunsurilor statului, au alcătuit planuri de ameliorare, dar niciun grup economic sau social influent nu s-a implicat din toată inima în reformă. Teoriile despre democratizare văd în general clasa de mijloc a comercianţilor ca pe grupul social cel mai bine plasat pentru a întări o guvernare reprezentativă. O asemenea clasă de mijloc s-a format într-adevăr în România începând din anii 1870 încoace.

Totuşi, ea nu a fost capabilă să dobândească un rol progresist, un prim motiv fiind acela că demersul urban a fost adeseori dominat de un grup etnic perceput drept străin şi neîntâmpinat cu braţele deschise de elita românească. Ion C. Brătianu nu a fost singurul care s-a alarmat la sfârşitul anilor 1870 că evreii alcătuiau două cincimi din populaţia urbană27. Constituţia din 1866 a refuzat acordarea cetăţeniei necreştinilor, iar evreii au fost obligaţi să caute protecţie străină. Numai presiunea din partea marilor puteri a silit România să garanteze populaţiei sale evreieşti egalitatea în privinţa cetăţeniei28, dar pe tăcute ea a ignorat Articolul 44 din Tratatul de la Berlin din 1878 privind protecţia minorităţilor.

Tendinţa guvernanţilor de a face din evrei ţapi ispăşitori ca „negustori străini clandestini” era foarte veche, iar ea a prins din nou viaţă când minorităţile au ajuns să fie peste un sfert din populaţie în statul reîntregit după 1918. A fost o tactică la care comuniştii, şi pentru un scurt răstimp succesorii lor, au avut grijă să nu renunţe când au căutat scuze pentru performanţele slabe ale statului român în domeniul economic şi social. Naţionalismul etnic a fost ideologia unificatoare a elitei dominate de liberali sub Carol I. Statul încuraja un sentiment al patriotismului prin noile universităţi care luau fiinţă, prin sistemul şcolar şi prin armată. Intelectualii şi oamenii de stat defineau România în raport cu Europa occidentală, ignorându-i vecinătatea imediată. Brătianu a declarat în 1879 că „din veacul al treisprezecelea şi până acum, noi am fost avangarda Europei, zidul ei de apărare împotriva năvălitorilor din Asia. Statele europene au putut să se dezvolte în această epocă datorită sacrificiului altora” 29.

În ultima perioadă a domniei lui Carol I, România s-a bucurat de o rată a creşterii economice impresionantă. Rate ale creşterii industriale de 6 – 8% pe an (mult peste media europeană) au fost înregistrate în anii care au

precedat primul război mondial, când România a început să exporte uriaşe cantităţi de petrol30. Între 1910 şi 1920, România a fost pe locul patru în lume ca exportatoare de grâu şi pe locul trei ca exportatoare de porumb31. Bucureştiul a devenit cel mai mare oraş din sud-estul Europei, acţionând ca un punct central al întregii regiuni. Când a fost terminat în 1895, podul peste Dunăre destinat să lege Dobrogea de restul ţării era cel mai lung din Europa şi al doilea din lume, un simbol al avansului tehnologic modest, dar palpabil al României32.

Dar progresul în comunicaţii masca o dezbinare socială crescândă. Brătianu devenea din ce în ce mai autoritar. Cele două partide aflate în competiţie încetau treptat să susţină lucruri diferite, având amândouă „aripi puternice de burghezi şi de proprietari de moşii” 33. Ion Luca Caragiale, marele dramaturg satiric al României, scria: „Partide politice în sensul european al cuvântului, formate de tradiţii sau de interese de clasă noi sau mai recente, şi în care programele se bazează pe principii sau pe idei, nu există în România”. 34

Profesorul universitar şi omul politic Titu Maiorescu a înfierat instituţiile de tip occidental introduse în România, numindu-le „forme fără fond” 35, şi într-adevăr, existenţa unor instituţii neautentice care maimuţăreau practicile civilizatoare ale ţărilor mai avansate de unde proveneau a fost un motiv de nemulţumire din timpul lui, de la sfârşitul secolului al nouăsprezecelea, şi până în prezent. Maiorescu s-a aflat în centrul unor aprige dezbateri privind calea de dezvoltare cea mai potrivită pentru România. Au apărut două mari tabere de gândire, europeniştii şi tradiţionaliştii, care au dominat scena intelectuală până la mijlocul anilor ’40.

Agitaţiile reformiste şi furia ţăranilor

Figurile însufleţite de curaj civic nu au lipsit cu totul din elita conducătoare. Spiru Haret, ministru al învăţământului

pentru aproape întreaga perioadă dintre 1897 şi 1910, credea că problema agrară era în primul rând una culturală şi s-a străduit din răsputeri să ridice nivelul scăzut al ştiinţei de carte în mediul rural36. Dar el a recunoscut, de asemenea, existenţa laturii economice a problemei rurale, încercând să îmbunătăţească nivelul de trai la sate: în primii ani de după 1900 micile cercuri de credit rural şi cooperativele agricole au primit sprijin de la guvern37.

Creşterea numărului de învăţători a făcut ca ideile unor schimbări ale ordinii stabilite să fie larg răspândite în unele zone de la ţară. În martie 1907, nemulţumirile ţăranilor au răbufnit într-o răscoală violentă, care a început în Moldova şi care la început a fost îndreptată împotriva arendaşilor, în majoritate evrei38. În câteva săptămâni răscoala s-a extins în Muntenia, unde a atins proporţii uriaşe, dar unde dimensiunea antievreiască a lipsit. Foamea de pământ şi arendele împovărătoare s-au aflat la rădăcina tulburărilor. Intelectualitatea de la sate – preoţi şi învăţători – a început să spere la mai mult. Răscoala a fost feroce prin părţile Olteniei, unde supunerea ţăranilor fusese mai slabă şi unde resentimentul faţă de înrăutăţirea condiţiilor de viaţă era prin urmare mai puternic decât în alte locuri39. Răscoala a atins un nivel critic când unii rezervişti din zona de vest a ţării au refuzat să se supună la chemarea sub arme pentru a înăbuşi răscoala din Moldova. Niciodată nu se mai întâmplase ca autoritatea statului român să fie atât de făţiş ignorată40. Uriaşe bătălii după reguli militare au avut loc în zilele care au urmat între ţărani şi armată în Oltenia, şi înainte ca statul să controleze din nou situaţia, 11.000 de ţărani fuseseră deja ucişi 41.

Liberalii au dat vina pentru răscoală pe „revoluţionarii străini” 42, dar trezirea conştiinţei în rândul intelectualilor şi, într-o oarecare măsură, în elita politică a sugerat că

alibiul legat de străini nu era luat în serios de cei care îl ofereau drept explicaţie pentru lumea din afară. În aprilie 1914, Parlamentul a aprobat o lege care permitea sufragiul universal pentru bărbaţi şi exproprierea pământului aflat în proprietate privată43. Două treimi dintre locuitorii de la oraş erau alfabetizaţi în 1912, dar cauza reformei se bucura de un sprijin surprinzător de slab în oraşe, şi aşa avea să rămână încă multă vreme, probabil datorită absenţei conducătorilor din rândul intelectualilor, ale căror puncte de vedere erau de multe ori modelate de impulsuri carieriste sau naţionaliste. Partidul Social Democrat, înfiinţat în 1893, a rămas slab. La scară naţională, învăţătorii constituiau grupul cel mai articulat şi mai bine organizat care milita pentru schimbare. În 1907 ei îşi creaseră propria organizaţie profesională eficientă, care s-a angajat în dezbateri publice bine pregătite privind modul în care trebuiau să-şi folosească influenţa politică. În 1913, odată cu alegerea reformatorului rural Ion Mihalache ca lider al lor, învăţătorii şi-au pus toată puterea de influenţă în slujba reformei structurale la sate, văzut drept cel mai bun mijloc de obţinere a justiţiei sociale44.

Dacă un stat relativ omogen şi de dimensiuni uşor de controlat a supravieţuit pentru încă douăzeci de ani, avântul vizând reforma a avut oare ca rezultat apariţia unei democraţii tot mai solide, de care să beneficieze viaţa celor mai mulţi dintre cetăţenii lui? Oare România ar fi putut evolua treptat, ajungând să fie o Danemarcă a Balcanilor, în care nevoile populaţiei rurale copleşitoare s-ar fi reflectat tot mai mult în deciziile politice publice? Sau ar fi rămas în cele din urmă o entitate prost guvernată şi frământată, asemenea Italiei, unde tensiunile sociale primejdioase apăruseră deja înainte de 1914?

Primul război mondial şi înfăptuirea României Mari

Nu putem şti care ar fi fost rezultatul acestor strădanii de a lărgi participarea la treburile publice şi de a reduce

flagrantele inechităţi sociale şi economice din România. Atenţia politicienilor se concentra acum tot mai mult asupra unor probleme externe. În 1913, România s-a alăturat Serbiei şi Greciei într-o luptă cunoscuta ca al doilea Război Balcanic, pentru a împiedica Bulgaria să se impună prin dimensiunea teritoriilor recent recuperate de la otomani. Aceasta a avut drept rezultat pentru România dobândirea Dobrogei de Sud de la Bulgaria învinsă (teritoriu pe care îl va deţine până în 1940). Acest conflict a micşorat în mare măsură perspectivele cooperării regionale între statele balcanice pentru multă vreme, şi a promovat în schimb agende politice naţionaliste bazate pe iredentism. Perspectivele unui progres democratic au fost în mare măsură obstrucţionate de sprijinul acordat unor politici bazate pe autoproclamare şi pe expansiune teritorială. Dar aceste dispute balcanice au fost doar preludiul pentru primul război mondial. În România, regele pe de o parte şi miniştrii săi pe de alta înclinau chiar spre alianţe opuse. Pe 3 august 1914, Consiliul de Coroană a respins propunerea lui Carol I ca România să se alăture Germaniei şi Austro-Ungariei, decizând în schimb adoptarea unei politici de neutralitate. Carol a murit la scurt timp după aceea, iar nepotul şi succesorul lui, devenit ulterior regele Ferdinand, a fost mai dispus să încline către preferinţa liberalilor aflaţi la guvernare pentru o alianţă cu Anglia, Franţa şi Rusia. Caracterul teribil de distructiv al conflictului european era deja evident în perioada când România a devenit parte beligerantă în tabăra Aliaţilor, în august 1916. Până la sfârşitul acelui an, ea va fi pierdut trei sferturi din teritoriu, iar armata germană va fi ocupat Bucureştiul.

Nu este limpede care ar fi fost soarta României dacă Puterile Centrale ar fi câştigat primul război mondial. România Mare, Graalul naţionalismului românesc, a fost înfăptuită când Aliaţii au reuşit să-i înfrângă pe duşmanii

central-europeni la sfârşitul lui 1918. La acordurile de pace de la Versailles din 1919, România a fost marea beneficiară a dorinţei învingătorilor de a crea state puternice din punct de vedere teritorial în Europa de Est, bazate pe state preexistente (România, Serbia) şi pe popoare lipsite de state (polonezii, cehii şi slovacii), care au luptat de partea lor. Se spera că nişte state mari legate de o alianţă anglo-franceză ar fi blocat eforturile revanşarde din partea puterilor învinse şi ar fi oprit ameninţarea bolşevicilor, care puseseră mâna pe putere în Rusia în 191745. La Trianon, România a căpătat 31, 5% din teritoriul Ungariei (întreaga Transilvanie şi două treimi din Banat), Bucovina de la Austria şi Basarabia de la Rusia. Practic peste noapte, teritoriul ei a crescut la mai mult decât dublu. Dar statul şi societatea au fost în mare măsură slăbite şi expuse unui război total, care a măturat ţara aproape în întregime. Aproape 15% din populaţia României a murit în război46. Rezervele de aur ale statului au fost pierdute, iar producţia agricolă şi cea industrială au scăzut sub nivelul necesar pentru satisfacerea nevoilor populaţiei47.

Într-o mare parte din Europa, războiul a provocat o revoluţie în obiceiurile şi în relaţiile sociale. Respectul faţă de vechile monarhii şi de elitele aristocratice a fost contestat mai mult decât înainte. Statul-naţiune hegemon, legitimizat de învingători la Versailles, a fost ridicat în slăvi în termeni aproape mistici de o grupare de intelectuali naţionalişti. Intelectualul român Emil

Cioran a rezumat tonul nou al naţionalismului exultant: „E imposibil de imaginat un viitor al naţiunilor în absenţa războiului. Prin război, naţiunile devin conştiente de puterea lor şi îşi definesc locul în lume. Cu cât o naţiune este mai încercată de război, cu atât mai mult îşi dobândeşte ritmurile vitale”. 48 Un astfel de naţionalism implacabil a clocit lent în organismul gândirii româneşti în

anii ’20 şi a erupt cu putere în anii ’30, devenind o cauză cu priză la mase. Unirea unor zone cu conştiinţe naţionale, cu tradiţii administrative, cu loialităţi religioase diferite şi chiar cu sisteme financiare, de transport şi de educaţie separate a fost un lucru extraordinar de dificil de realizat49. România de după 1918 cuprindea acum cel puţin patru regiuni care mai înainte fuseseră prea puţin în contact una cu alta. Era nevoie de un mare efort din partea tuturor pentru a preveni apariţia unei forme de guvernare primejdios de fragmentată50. O ţară altă dată compactă din punct de vedere etnic devenise o entitate multinaţională în care o serie de minorităţi alcătuiau nu mai puţin de 29, 1% din populaţie (după recensământul din 1930) 51.

Vechile obiceiuri subminează noua Românie

Pentru a reduce trauma făuririi statului, statul român s-a pregătit să-şi modifice etosul centralizator şi autoritar spre a încuraja minorităţile şi câteva milioane de etnici români să se aşeze în noul lor cămin. Nu ar mai fi lipsit nimic pentru o relansare efectivă a statului român. Existau în acest sens unele semne promiţătoare.

Românii din Transilvania constituiau o grupare strâns legată, uniţi în cea mai mare parte în jurul Partidului Naţional Român (PNR), iar liderii lor erau conştienţi că minorităţile dominau viaţa urbană a teritoriului şi nu puteau fi ignorate sau destabilizate cu uşurinţă. În 1910, populaţia românească din principalele oraşe din Transilvania fusese mică: 28, 7% în Braşov, 26, 3% în Sibiu, 12, 4% în Cluj52. Primele alegeri sub sufragiul universal masculin au oferit PNR şi aliaţilor lui majoritatea la guvernare. Noul guvern dorea să înfăptuiască o atotcuprinzătoare reformă funciară şi să iniţieze contacte cu Rusia bolşevică în vederea regularizării frontierei dintre cele două state53, dar pe 13 martie 1920 regele a procedat la schimbarea guvernului. Guvernul dispunea de

o majoritate parlamentară, iar actul acesta constituia semnalul cel mai limpede că elita de la Bucureşti îşi dădea toată osteneala pentru a guverna statul lărgit prin metodele tradiţionale.

Constituţia din 1923, care afirma cu putere caracterul etnic românesc al noului stat, a fost aprig susţinută şi impusă de liberali. Nu s-a făcut nicio încercare de a se obţine un document bazat pe consens în urma dezbaterilor între partide, iar de fapt documentul din 1923 „extindea prevederile Constituţiei din 1866 asupra noilor provincii" 54. Regelui i se garantau puteri legislative extinse, inclusiv dreptul de veto la votarea unei legi. Parlamentul s-a transformat într-un înveliş găunos, nereuşind să se manifeste ca o adevărată arenă în care diferite interesele regionale, sociale şi chiar de generaţie puteau căpăta o expresie constructivă. Alegerile nu exprimau cu adevărat voinţa poporului, ci erau aranjate spre a crea o majoritate artificială pentru partidul căruia regele îi cerea să formeze guvernul. Nu exista niciun progres în democraţia locală care ar fi putut compensa conducerea lamentabilă a politicii de la centru. În 1920 ţara era împărţită în şaptezeci şi una de prefecturi, cu prefecţi numiţi de Bucureşti şi care se bucurau de un control absolut pe plan local. Organele municipale erau lipsite de puterea de a contracara dispoziţiile acestora, chiar dacă aveau forţa opiniei publice locale de partea lor. Prefecţii îi numeau chiar şi pe notarii care administrau satele55. Pentru mulţi cetăţeni, singura inovaţie care a mai redresat imaginea statului a fost reforma agrară realizată între 1918 şi 1921, având ca scop principal să ţină modelul bolşevic departe de România. Ţelul nemărturisit al reformei a fost adeseori atât cel de a mai restrânge interesele unei minorităţi care deţinea proprietăţi uriaşe, diminuându-le ca suprafaţă, cât şi cel de a îmbunătăţi condiţiile de viaţă ale ţărănimii56. În continuare, guvernul a neglijat agricultura: nu s-a mai

făcut niciun efort pentru consolidarea micilor proprietăţi în unităţi care ar fi putut constitui baza unei agriculturi de piaţă eficiente. Obiceiul răspândit de a împărţi pământul familiei în mod egal între descendenţi a făcut în scurt timp ca suprafaţa medie a proprietăţilor să se diminueze până la un nivel neeconomic57. Capitalul disponibil şi limitat a fost dirijat de guvern şi de bănci în investiţii industriale, de unde erau aşteptate profituri mai bune. Taxele de export pe produsele agricole s-au dovedit a fi o povară grea58. În România (ca şi în alte ţări balcanice) ţăranii erau obligaţi să suporte o mare parte din povara fiscală, deşi venitul lor pe cap de locuitor era cu mult sub cel al locuitorilor de la oraşe59. Acest lucru se realiza prin perceperea unor impozite mici pe venituri şi mari pe articolele de larg consum.

Absenţa consensului

Priorităţile urbane ale unui stat ai cărui cetăţeni erau în proporţie copleşitoare locuitori rurali aveau să ducă în mod obligatoriu la polarizare. Partidul Naţional Român (PNR) a boicotat în 1922 ceremonia amânată a încoronării regelui Ferdinand şi a reginei Maria, iar liderul Partidului Ţărănesc (PŢ), Ion Mihalache, a vorbit despre rezultatele alegerilor din anul acela arătând spre „oligarhia aflată în plină revoltă împotriva democraţiei” 60. În 1926, unirea PNR cu PNŢ sub numele de Partidul Naţional Ţărănesc (PNŢ) a promis o concurenţă politică mai echitabilă. Noul partid a devenit principalul adversar al liberalilor după decesul Partidului Conservator. În 1926, polarizarea a crescut când liberalii au reuşit să treacă o lege care acorda partidului care câştiga cu o majoritate de cel puţin 40% jumătate din locuri, plus o proporţie corespunzătoare din restul de locuri61. Aceasta era la origine o lege născocită de Mussolini în perioada când şi-a consolidat stăpânirea asupra politicii italiene înainte de a instaura dictatura deplină. Dar moartea regelui şi a lui Ion I.C.

Brătianu într-un interval de câteva luni, în 1927, a lăsat un vid pe care PNŢ s-a dovedit capabil să-l umple.

Condus de austerul Iuliu Maniu, care jucase un rol de frunte în evenimentele ce au dus la unificarea Transilvaniei cu Regatul în 1918, PNŢ era singurul partid care putea să declare sus şi tare că avea o bază populară la scară naţională. În decembrie 1928 au avut loc cele mai democratice alegeri din istoria României, „când decizia monarhiei [regenţei] şi opţiunea electoratului au coincis” 62. PNŢ a obţinut 77, 7% din voturi şi 348 de locuri din 387. Dar în decursul unui an criza economică mondială l-a lipsit de veniturile la buget de care avea nevoie pentru a duce la capăt nişte schimbări ambiţioase. Valoarea exporturilor româneşti a scăzut brusc, deoarece preţurile mărfurilor se prăbuşeau. PNŢ era un partid hibrid în care aripa mai prudentă, bazată pe PNR-ul transilvănean, era de obicei dominantă. Chiar şi fără fondurile necesare, el ar fi putut face mult pentru a corecta unele aspecte criticabile ale problemei agrare. În realitate, ţăranii erau rareori văzuţi în Parlament; între 1922 şi 1937 ei au obţinut numai 1% din locuri63.

Calitatea conducerii de care dispune un partid căruia i se oferă şansa de a corecta abuzurile ce desfigurează sistemul democratic este de multe ori crucială pentru reuşita în această acţiune. Maniu a fost un duşman al tiraniei, care nu a şovăit niciodată să se angajeze de partea democraţiei occidentale, chiar şi în timpul ascensiunii fascismului, dar incoruptibilul avocat transilvănean şi-a pierdut din profunzime în nisipurile mişcătoare ale politicii de la Bucureşti64. De departe cel mai greşit gest al său a fost acela de a-i permite celui mai mare dintre fiii regelui Ferdinand să urce la tron în 1930. Carol al II-lea, care a domnit din anul acela până în 1940, fusese anterior obligat să renunţe la dreptul de a-i succeda tatălui său din cauza vieţii private dezordonate, iar fiul lui în vârstă de şapte ani

a fost cel care a urcat pe tron în 1927, la moartea bunicului său. PNŢ a sperat că, dirijat de Maniu, Carol va conduce ca un monarh constituţional responsabil65, şi chiar s-a crezut că revenirea pe tron a unui Hohenzollern adult va sprijini stabilitatea unui guvern care îşi pierdea busola nu neapărat din cauza declinului economic. Dar Carol al II-lea a început să acţioneze ca un fanariot interesat să transfere bogăţia şi prestigiul din domeniul public în propriile mâini66, iar pe la mijlocul anilor ’30 puterea reală aparţinea camarilei alcătuite din prietenii săi din lumea finanţelor67. Carol al II-lea a fost un model dezastruos pentru o ţară care avea nevoie de o conducere mobilizatoare, întrucât declinul economic se adâncea, iar fascismul îşi extindea rapid influenţa în afara centrului Europei. El dezertase din regimentul său în primul război mondial şi îşi părăsise soţia la începutul anilor ’20 pentru o amantă evreică, Elena Lupescu, într-o ţară care începea să fie întruchiparea antisemitismului.

Eşecul statului rămân de a răspunde aşteptărilor a produs o nemulţumire crescândă. Lipsa de posturi în cadrul administraţiei care să răspundă speranţelor profesionale a mii de tineri absolvenţi, produse ale unui sistem educaţional puternic naţionalist, a creat frustrări primejdioase, îndeosebi în rândul tinerei generaţii de locuitori citadini ale căror surse de venituri scăzute contrastau izbitor cu vederile lor de clasă de mijloc. Minorităţile, foarte vizibile în orăşelele şi oraşele din noile teritorii, erau tot mai iritate. În 1930, populaţia Chişinăului era 42, 2% românească, 35, 7% evreiască şi 17, 1% ucraineană; cea din Cernăuţi era 27% românească, 37% evreiască, 14% germană şi 9, 9% ruteană şi ucraineană; cea a Clujului era 34, 6% românească şi 47, 3% maghiară; Braşovul înregistra 32, 6% români, 39, 3% maghiari şi 22% germani; Sibiul era 37, 7% românesc, 43, 8% german şi 13, 2% maghiar; populaţia Timişoarei era 26, 4%

românească, 30, 4% germană şi 30, 2% maghiară68.

Intelectualii României: *duşmani ai libertăţii*

Progresul oricărei minorităţi în domeniul profesional sau în lumea comercială a fost adeseori zugrăvit ca o provocare la adresa sensibilităţilor românilor. Intelectuali bine cunoscuţi şi-au construit ori şi-au consolidat reputaţia prin legitimarea unor forme de naţionalism care insistau ca edificarea statului să fie realizată exclusiv pe filieră românească. Existau puţine ramuri ale învăţământului neatinse de acest gen de xenofobie.

În anii ’20, economia românească a fost tot mai mult dominată de ideile lui Mihail Manoilescu, care apăra industrializarea îndrumată de un stat autoritar, care să promoveze autonomia şi să reducă la minimum supravegherea de către străini a economiei. Ideile lui au avut un impact puternic în afara României, îndeosebi în ţările din America Latină dornice să se scuture de tutela nord-americană, şi în pofida faptului că el a murit într-o închisoare comunistă în 1950, chiar şi regimul lui Nicolae Ceauşescu a permis ca opera lui să fie menţionată ca o importantă contribuţie românească la teoria subdezvoltării69. Manoilescu ar fi avut o şi mai mare influenţă ca precursor al economiei dezvoltării dacă nu ar fi îmbrăţişat mai întâi extrema dreaptă şi apoi cauza Germaniei Mari; către sfârşitul anilor ’30, el a renunţat la convingerile de mai înainte pentru a anunţa că România ar trebui să devină un furnizor de materie primă şi de produse agricole pentru Germania nazistă70. Şi alţi intelectuali aveau să renunţe la convingerile naţionaliste sau să şi le modifice în funcţie de ceea ce le difeta avantajul profesional sau supravieţuirea fizică, atunci când stăpânirea comunistă s-a impus după 1945.

Primul val autoritar, reprezentat de Italia lui Mussolini şi de Germania lui Hitler, a produs o impresie favorabilă printre tinerii români şcoliţi în anii ’30. Abilitatea lui Hitler

de a pune capăt şomajului, de a crea proiectele unor spectaculoase lucrări publice şi de a revigora industria în toiul crizei globale a stârnit multă admiraţie. Nu aceleaşi imagini stimulatoare emanau dinspre democraţiile occidentale, Marea Britanie şi Franţa, care au rămas aliaţii principali ai României până în 1939. Intelectualii cu vederi liberale erau tot mai izolaţi. Chiar şi Nicolae Iorga, principalul popularizator al punctelor de vedere naţionaliste până în anii ’20, s-a văzut depăşit de tinerii zeloşi, în 1938 el a fost auzit plângându-se de Codreanu: „Cine e tânărul acesta care e salutat de tineretul ţării, care i-a uitat pe vechii săi învăţători?” 71 Scriind în 1935, Iorga îl respingea pe Hitler ca „întruchipare a străvechiului şi primitivului tribalism german şi a unei străvechi religii germanice păgâne” 72. Dar pentru Lucian Blaga, filosof român care a evitat poziţiile extreme, cultura germană a fost un catalizator: ea „stimula creativitatea nativă, dar nu intervenea asupra ei, spre deosebire de influenţa culturii franceze, care a căutat să reformuleze cultura străină în propria sa imagine” 73. Cel mai influent membru ai dreptei din România a fost filosoful Nae Ionescu, care, prin intermediul ziarului său *Cuvântul*, „a creat un curent de opinie ostil partidelor politice prooccidentale” 74. Unul dintre discipolii lui a fost tânărul filosof al religiilor Mircea Eliade, destinat să câştige o reputaţie internaţională după ce a ajuns profesor la Universitatea din Chicago în anii ’50. Nae Ionescu şi discipolii săi au fost mai puţin respinşi de comunism decât de democraţia de tip occidental. Ionescu a murit în 1940, dar nu e nevoie de o imaginaţie debordantă ca să ni-l închipuim reinventându-se ca apologet al sistemului comunist, cu nuanţele naţionaliste adecvate, dacă ar mai fi trăit câţiva ani. Membrul extremei drepte poloneze Bolesław Plasecki, pentru care romano-catolicismul a jucat rolul ortodoxiei într-o Românie nedemocratică, a trecut printr-o asemenea metamorfoză în

anii ’40, când Uniunea Sovietică l-a scos din temniţa la care fusese condamnat în schimbul promisiunii solemne că va promova un catolicism de tip polonez care să nu fie ostil intereselor sovietice75.

Renumitul dramaturg Eugène Ionesco scria în 1945: „Cât de diferit ar fi fost totul dacă cei doi [Nae Ionescu şi Eliade] ar fi fost nişte dascăli buni. [...] Dacă Nae Ionescu n-ar fi existat... astăzi am fi avut o minunată generaţie de lideri cu vârste între 35 şi 40 de ani. Din cauza lui, aceştia au devenit cu toţii fascişti. El a creat România stupidă, înspăimântătoare, reacţionară”. 76

Ascensiunea Gărzii de Fier

Politica partidelor convenţionale era tot mai puţin atractivă pentru numărul crescând de români tineri, în general de la oraşe, care erau atraşi în schimb de o mişcare opusă raţionalismului, toleranţei şi instituţiilor pluraliste. Dintre multele grupări, publicaţii periodice şi indivizi care promovau naţionalismul autoritar, o formaţiune a căpătat predominanţă. O mişcare fascistă, Legiunea Arhanghelului Mihail – cunoscută mai mult după denumirea aripii sale politice, Garda de Fier – s-a situat în fruntea atacului susţinut la adresa orientării timp de aproape un secol către Occident.

Garda de Fier nu era ceva importat: ea a fost descrisă ca „singura mişcare «fascistă» din afara Italiei şi a Germaniei care a ajuns la putere fără ajutor străin” 77. Deşi semăna cu fascismul european tipic, „prin uniformele şi saluturile ei, precum şi prin glorificarea liderului”, ea a fost în primul rând de inspiraţie internă78. Garda glorifica poporul român creştin, dar ceea ce făcea din ea un magnet pentru cei nemulţumiţi şi pentru cei frustraţi din punct de vedere profesional era antisemitismul nereţinut. Întemeietorul mişcăni legionare, Corneliu Z. Codreanu, avea carisma şi îndrăzneala de a conduce o luptă împotriva „maimuţărelii, simulării şi ipocriziei din viaţa publică românească” 79. El

a atacat democraţia ca pe o înşelătorie importată din Occident. Termenul era luat direct din vocabularul făurit în Italia şi Germania, dar puternicele accente religioase ale propagandei Gărzii nu au fost nicidecum împrumutate de la alţii. Preoţii au jucat un rol important în mişcare, îndeosebi în afara oraşelor, şi nu mai puţin de 218 dintre ei au avut sarcina de a participa la rebeliunea legionară din ianuarie 194180. Mişcarea s-a bucurat de asemenea de o atracţie semnificativă printre muncitorii de la oraşe. Corpul Muncitorilor Legionari, înfiinţat în 1936, se mândrea cu 8.000 de membri numai în Bucureşti81. Cu social-democraţii şi cu marxiştii deopotrivă de slăbiţi, ridicarea maselor citadine a rămas în mare măsură în seama mişcării lui Codreanu. Succesul Gărzii de Fier în rândul populaţiei s-a vădit a fi un lucru serios la alegerile din decembrie 1937. Oficial, Garda a obţinut 16% din voturi, de şase ori mai multe decât în 1932, dar cel puţin un istoric nu a avut nicio îndoială că „numărul real al voturilor fasciste depăşea cu mult acest procentaj” 82.

În timpul campaniei electorale, un PNŢ slăbit, împreună cu o aripă a liberalilor divizaţi, a semnat un pact de neagresiune cu mişcarea legionară. Lucrul acesta continuă să fie un subiect controversat chiar şi în prezent. Istoricii care nu se îndoiesc de angajamentul democratic al lui Maniu au văzut în acest lucru o mişcare destinată să împiedice atacurile împotriva PNŢ din partea extremiştilor de dreapta în timpul campaniei şi să facă mai anevoioasă măsluirea de către guvern a rezultatului alegerilor83. Observatorii mai puţin generoşi l-au acuzat pe Maniu că a dat Gărzii de Fier „legitimarea lui morală”, determinând mii de oameni „să voteze direct pentru Codreanu” 84.

Evenimentele s-au precipitat după alegerile din decembrie 1937, care au marcat limpede colapsul guvernului, datorat partidelor politice sub conducerea regală: niciunul dintre partidele din jurul lui Carol al II-lea

nu a obţinut 40% din voturile necesare pentru o majoritate parlamentară85. Pentru a câştiga timp şi pentru a-şi plănui următoarea mişcare, Carol a sprijinit un guvern minoritar alcătuit din două aripi de dreapta şi din partide antisemite (separate de mişcarea lui Codreanu), care câştigaseră şi reprezentare parlamentară. Poetul Octavian Goga, lider al Partidului Naţional Creştin, a devenit prim-ministru şi a pledat pentru alinierea cu puterile Axei. Locţiitorul lui a fost Alexandru C. Cuza, conducător al Ligii Creştine pentru Apărarea Naţională. Acest profesor universitar ieşean în vârstă de optzeci şi trei de ani se lăuda că avea deja o vechime deosebită ca antisemit chiar înainte ca Hitler să se fi născut; ca o ironie, „cu bărbuţa lui albă şi cu nasul lui lung şi coroiat, el arăta ca o caricatură” din presa nazistă antievreiască86. În timpul celor şase săptămâni ale guvernului aflat la putere, el a făcut să se voteze legi în urma aplicării cărora mulţi evrei au fost scoşi din funcţii publice; Goga a propus de asemenea deportarea unei mari părţi a populaţiei evreieşti în Madagascar87.

Drumul către dictatura şi război

Temându-se că situaţia politică instabilă i-ar putea scăpa din mână şi punându-şi la punct propriile planuri privind un regim autoritar, Carol al II-lea a demis guvernul Goga-Cuza în februarie 1938. Pe 24 februarie o nouă constituţie corporatistă a fost aprobată cu 4 289 581 voturi pentru şi 5 843 împotrivă, într-un referendum în care votul a fost deschis şi obligatoriu. Independenţa puterii judecătoreşti şi autonomia universităţilor fuseseră suprimate cu câteva zile înainte şi toate partidele politice fuseseră dizolvate88. Exista acum un singur partid, Frontul Renaşterii Naţionale, condus de rege, cu agenţi de-ai lui care lucrau la Parlament îmbrăcaţi în uniformă.

Nu s-a înregistrat niciun act de rezistenţă populară în România în 193 8, poate din cauză că democraţia românească fusese o adevărată parodie a noţiunii reale.

Partidele Liberal şi Naţional Ţărănesc împreună au contestat constituţionalitatea actului din 30 martie de dizolvare a partidelor politice; cooperarea dintre ele, care mai înainte ar fi putut să împiedice triumful tiraniei, a devenit tot mai remarcabilă89. Regele Carol, în ceea ce îl priveşte, i-a tratat cu grijă, şi chiar şi ziarele lor au continuat să apară. Dar el nu a arătat nicio moderaţie faţă de mişcarea legionară, după ce un Ultim efort de a-l îmblânzi pe Codreanu a eşuat: în februarie 1938 el îi oferise lui Codreanu postul de premier în schimbul recunoaşterii lui de către legionari drept „Căpitanul" lor90. Codreanu nu a părut dispus să-şi pericliteze credibilitatea făcând act de supunere în faţa unui monarh corupt, care se arăta cu obstinaţie nedespărţit de amanta sa evreică, Elena Lupescu, o femeie văzută de cei mai mulţi ca o combinaţie între Messalina şi Rasputin91. În consecinţă, Carol a hotărât să zdrobească Garda de Fier/Mişcarea Legionară prin forţă. Codreanu a fost întemniţat sub acuzaţii false în aprilie 1938 şi „împuşcat pe când încerca să fugă de sub escortă", împreună cu unii dintre principalii săi locotenenţi, în noiembrie.

Traiectoria evenimentelor internaţionale ulterioare izbucnirii războiului l-a împiedicat pe Carol să-şi consolideze dictatura. Pactul de neagresiune semnat de Uniunea Sovietică şi Germania, care a rămas în istorie drept pactul Ribbentrop-Molotov, a lăsat de asemenea România vulnerabilă în faţa expansiunii sovietice. Carol a căutat din răsputeri să se pună bine cu Berlinul pentru a-şi păstra tronul. Condiţiile pentru evrei s-au înrăutăţit92. În aprilie 1940, Gărzii de Fier i s-a permis să-şi reia activitatea politică, dar, odată cu dispariţia lui Codreanu şi a altor lideri de prim rang în 1938 – 39, dinamismul ei revoluţionar s-a redus în mare măsură.

România nu se afla în situaţia de a opune cu succes rezistenţă când, pe 26 iunie 1940, Rusia i-a prezentat lui

Carol un ultimatum de a preda Basarabia (şi Bucovina de Nord, care înainte făcuse parte din Imperiul Habsburgic) în douăzeci şi patru de ore. România, care se descrisese ca „aliat neutru al Axei”, a apelat la Berlin pentru ajutor, dar a fost sfătuită să accepte *diktat-M*\ din partea unui stat care era partenerul Germaniei în dezmembrarea unei mari părţi din Europa de Est. Ce era mai rău abia urma să vină. Transilvania, privită de milioane de români ca vatra sfântă a neamului, a fost împărţită sub auspiciile Germaniei. Hitler se temea că un război între Ungaria şi România în legătură cu posesiunea asupra teritoriului ar fi întrerupt fluxul aprovizionării cu petrol din România, care era vital pentru efortul de război. O treime din teritoriu a fost retrocedată Ungariei în urma acordurilor de la Viena din 30 august 1940. Carol, acoperit de ruşine, a fost norocos să scape cu viaţă fugind din România. El a fost înlocuit cu generalul (mai târziu mareşalul) Ion Antonescu, un soldat respectat, care se aflase într-o strânsă alianţă cu PNŢ în trecut şi care îl sfidase pe Carol, apărându-i în mod public pe Codreanu şi Garda de Fier.

Dacă războiul nu ar fi cuprins România şi dacă dictatura carlistă s-ar fi prăbuşit în câţiva ani din cauza nenumăratelor ei neajunsuri, Antonescu ar fi apărut ca o figură providenţială, capabilă să umple prăpastia dintre tabăra democratică şi cea autoritaristă din politica românească. Alăturându-se cabinetului Goga din 1937 – 38 ca ministru al Apărării, el acceptase participarea „cu condiţia să se evite legăturile strânse cu Germania şi s-a exprimat în favoarea alinierii României la eforturile occidentale vizând împiedicarea lui Hitler de a distruge Cehoslovacia” 93. Dar cursul ulterior al evenimentelor avea să ducă la schimbarea vederilor lui Antonescu. Ocuparea Basarabiei de către Stalin i-a întărit convingerea că Uniunea Sovietică reprezenta un pericol de moarte pentru România şi că aceasta trebuia să intre fără rezerve

în cursa pentru zdrobirea puterii sovietice. Dorinţa de a recupera Transilvania întreagă a devenit de asemenea o obsesie. În momentul când Mihai, în vârstă de douăzeci de ani, aflat pe tron pentru a doua oară, l-a investit pe Antonescu cu puteri depline drept conducător al statului român, generalul era convins că destinul României era irevocabil alături de ţara cel mai bine plasată pentru a o ajuta să-şi realizeze aceste două ţeluri, şi anume Germania nazistă94.

În cursul primelor luni ale dictaturii lui Antonescu, România a fost cunoscută ca Statul Naţional Legionar. Garda de Fier era singura mişcare politică căreia i se permitea în mod declarat să funcţioneze, iar reînhumarea solemnă în noiembrie 1940 a liderului ei asasinat a fost urmată de un val de crime în rândurile duşmanilor săi, Nicolae Iorga fiind victima cea mai proeminentă. Lupta tot mai acerbă pentru putere dintre gardişti şi Antonescu privind direcţia regimului a atins apogeul în timpul rebeliunii legionare între 21 şi 26 ianuarie 1941. Mulţi preoţi ortodocşi au luat parte la ea – potrivit unui document al serviciilor secrete comuniste dat publicităţii în 2001, printre ei s-a aflat şi tânărul de douăzeci şi şase de ani Teoctist Arăpaşu, care, cincizeci de ani mai târziu, devenea capul Bisericii Ortodoxe Române95. Teoctist a fost acuzat de vandalizarea unei sinagogi, şi este adevărat că violenţa a fost îndreptată în mare parte împotriva evreilor, dintre care 120 au fost ucişi (potrivit propriilor statistici ale regimului Antonescu) 96. În consecinţă, dictatura lui Antonescu a fost una convenţional-militară. Sprijinul Germaniei naziste s-a dovedit a fi crucial. Legionarii se asemănau cu naziştii mult mai îndeaproape decât Antonescu, care se baza pe ofiţerii din armată şi pe birocraţii civili. Hitler însă, deşi preocupat să menţină fluxul petrolului românesc, dorea să aibă un aliat îndatorat, oricare i-ar fi fost antecedentele. Antonescu,

care avea o înfăţişare de arian şi p conduită fermă, începea deja să-l impresioneze pe Hitler ca fiind cel mai valoros dintre conducătorii statelor-satelite aliate naziştilor. În comparaţie cu şovăielnicul Horthy din Ungaria, cu duplicitarul general Franco din Spania şi cu liderii francezi lipsiţi de vlagă de la Vichy, el era un om pe care Führerul considera că putea să conteze în toate fazele războiului.

România a participat cu entuziasm la atacarea Uniunii Sovietice pe 22 iunie 1941 şi ulterior. „Operaţiunea Barbarossa" a fost însoţită de diferite atacuri sprijinite de stat împotriva evreilor. Iaşul fusese citadela cauzei antisemite din România: între 26 şi 29 iunie 1941, 34 –.000 de persoane din populaţia evreiască a oraşului au fost ucise într-un pogrom la care forţele armate româneşti şi germane au participat în mod activ97. La aproape patru luni după aceea, românii au fost implicaţi într-unul dintre cele mai mari măceluri având drept victime civili din timpul celui de-al doilea război mondial, care a urmat ocupării oraşului Odessa. Rezistenţa fusese mai înverşunată decât era de aşteptat, iar Antonescu a dat ordin să fie executate câte 200 de persoane pentru fiecare ofiţer român ucis şi câte 100 pentru fiecare soldat98. La procesul său din 1946, conducătorul român nu a făcut nicio încercare de a nega un astfel de ordin.

Germanii au fost şi ei prezenţi, dar românii au fost cei aflaţi la conducerea a ceea ce a ajuns să fie cunoscut ca provincia ocupată Transnistria, iar în cursul primelor şase luni ale ocupaţiei, 80% dintre evreii de baştină din regiune au fost ucişi de jandarmeria română şi de miliţiile ucrainene înrolate în serviciile germane de securitate – un total de circa 216.000 persoane. Într-un incident înfiorător, pe 21 decembrie 1941, ucigaşi în masă identificaţi ca fiind români au ucis 48.000 de persoane cu focuri de armă şi cu grenade".

Totuşi, 300.000 de evrei din părţile României cunoscute

până în 1918 sub numele de Regat au scăpat de lagărele de concentrare şi de masacre; aici au supravieţuit mai mulţi evrei decât în oricare altă parte a Europei ocupate. (Cei care fac apologia lui Antonescu, şi care în anii ’90 au comandat ridicarea unor statui şi au dat numele unor străzi în onoarea lui, se concentrează asupra acestui fapt, ignorând ororile din Transnistria sau încercând să arunce vina asupra altora.) Deşi au supravieţuit, ei au fost supuşi „discriminării, unor impuneri financiare paralizante, precum şi muncii forţate” 100. Evreii din Regat au supravieţuit în cea mai mare parte datorită „naturii ineficiente şi corupte a sistemului administrativ românesc sau ca urmare a hotărârii lui Antonescu de a amâna şi apoi de a renunţa la planurile de a-i deporta mai degrabă decât milosteniei şi curajului unora, puţini la număr” 101. România a plătit un preţ ridicat pentru aderarea lui Antonescu la cauza nazistă. Punctul de cotitură al războiului s-a dovedit a fi Bătălia de la Stalingrad purtată în ultimele luni ale lui 1942, în care românii au pierdut optsprezece divizii, adică aproape două treimi din forţele lor de pe frontul de răsărit102. Pe 22 august 1944 forţele sovietice reocupaseră Basarabia şi erau pe punctul de a năvăli în România de peste Prut; mareşalul Antonescu a prezis sumbru că, dacă s-ar fi întâmplat acest lucru, „soarta României ar fi fost pecetluită pentru totdeauna” 103. A doua zi, întors în Bucureşti, Antonescu a fost invitat la Palatul Regal şi înlăturat printr-o lovitură orchestrată de regele Mihai.

Această lovitură de stat montată în august 1944 s-a dovedit extrem de benefică pentru Aliaţi. Potrivit lui Albert Speer, care răspundea de producţia de război a Germaniei, pierderea livrărilor de petrol românesc a constituit o lovitură fatală pentru maşina de război germană104. România a jucat un rol mult mai mare în al doilea război mondial decât în primul, contribuind la victoria alianţei

occidentale. Dar pe când teritoriul ei s-a extins masiv în 1919, soarta ei după 1945 a fost aceea de a-şi pierde independenţa şi de a i se impune cu forţa un regim social străin.

Monarhia constituţională (1866 – 1938) a durat ceva mai mult decât A Treia Republică Franceză (1871 – 1940). Una peste alta, aceasta a fost o perioadă suficient de lungă pentru ca statul să se poată adapta la dificultăţile şi la responsabilităţile autoguvernării şi să creeze structuri politice viabile. Totuşi, înapoierea socială, exploatarea economică şi lipsa oricărei tradiţii recente de autoconducere s-au dovedit a fi moşteniri costisitoare din trecut; ce-i drept, statul român nou şi lipsit de experienţă a avut nişte avantaje importante, de care nu s-au bucurat întotdeauna nici măcar unele dintre cele mai reuşite democraţii. Independenţa s-a realizat în mod paşnic şi nu a fost tulburată de confruntări interne serioase. Şeful statului şi forma de guvernare monarhică pe care o întruchipa el erau legitime în ochii majorităţii populaţiei. Statul nu cunoştea clivaje etnice sau religioase care să pună probleme, iar în cursul primilor patruzeci şi cinci de ani a evitat complicaţiile neplăcute cu alte ţări.

Dar în ciuda progreselor economice în anii dinaintea primului război mondial, calitatea guvernării în Regat a fost slabă. Instituţiile parlamentare nu au fost consolidate sau extinse. Cea mai mare parte a elitei şi-a întors faţa de la programul de emancipare socială. Alfabetizarea nu a fost promovată în mod activ până în anii 1900, poate din cauză că se simţea că o populaţie analfabetă era mai uşor de condus. Creşterea economică nu a fost destul de rapidă pentru a absorbi un spor rapid al populaţiei. Reforma funciară a fost amânată, iar bogăţia a fost din ce în ce mai mult concentrată în mâinile câtorva. Nu existau modele de democraţie în regiune din care România să se fi putut inspira. Conducerea centralizată bazată pe modelul

adoptat după Franţa post-1789 a fost percepută ca unicul model potrivit de guvernare. Autonomia locală a fost privită fie ca un obstacol în calea progresului, fie ca un element menit să submineze coeziunea statului. După 1918, dimensiunile statului român şi populaţia lui au crescut considerabil. Deşi făurirea României Mari a fost văzută ca un eveniment inexorabil, predeterminat istoric, ea s-a petrecut ca urmare a încleştărilor dintre puterile beligerante asupra cărora România avea prea puţin control. Nu a existat nicio pregătire pentru guvernarea unui stat care includea aproape toţi etnicii români şi în plus o populaţie considerabilă de minorităţi etnice.

Crearea de instituţii democratice viabile în România multietnică ar fi fost un demers extrem de solicitant, dar probabil că nu insurmontabil. În privinţa resurselor, România era una dintre cele mai bogate ţări din Europa; în 1937 ea era cea mai mare exportatoare de petrol din Europa şi a cincea ca importanţă în lume. Ea producea 15% din porumbul lumii şi era a cincea producătoare de vinuri pe plan mondial. Bucureştiul era principala metropolă a Europei de Sud-Est, iar ţara atrăgea emigranţi din alte ţări balcanice în căutarea unei vieţi mai bune105. Lipsa de capital social, nu de resurse materiale, a fost principalul obstacol în calea dezvoltării României. Elitele se ocupau de procesul de edificare a statului urmând o direcţie greşită. Liberalii au impus legile unei părţi din ţară, iar cei care le administrau le-au extrapolat pe un teritoriu cu mult lărgit, fără a ţine seama de uriaşele deosebiri în dezvoltarea economică, de condiţiile sociale şi de tiparele etnice stabilite. După moartea regelui Carol I, monarhia nu a mai reuşit să asigure echilibrul necesar. Constituţia din 1923 nu s-a bazat pe consensul dintre principalele forţe politice, iar acest lucru a făcut ca ea să cadă victimă primului atac mai hotărât asupra guvernării parlamentare, cincisprezece ani mai târziu. Politicile

economice nu au izbutit să răspundă nevoilor marii majorităţi a cetăţenilor, care duceau un trai de azi pe mâine din agricultură. Democraţia românească ar fi avut probabil dificultăţi serioase chiar şi dacă nu ar fi existat marele declin economic de la sfârşitul anilor ’20. Bătălia ideilor a fost câştigată de extremişti antidemocraţi, cu mult înainte ca un monarh lipsit de scrupule, Carol al II-lea, să abolească instituţiile parlamentare în 1938. Minorităţile, mai ales evreii, erau văzute de figurile proeminente ale vieţii publice ca fiind „duşmanul dinăuntru”.

Dacă în locul alegerilor controlate în România de la sfârşitul anilor ’30 ar fi fost permise alegeri libere, prea puţine lucruri ar mai fi stat în calea venirii la putere a Gărzii de Fier, care ar fi impus o dictatură nativistă. Aşa stând lucrurile, limbajul politic dintr-o mare parte a Europei a devenit din ce în ce mai violent. Noaptea Cuţitelor Lungi şi *Kristallnachtul* din Germania au produs o impresie chiar mai puternică într-o ţară ca România, unde intoleranţa era deja promovată substanţial din interior.

Dacă România ar fi evitat să fie înghiţită de către imperiul comunist sovietic şi ar fi reuşit să păstreze un statut de neutralitate similar cu acela al Finlandei, un sentiment al solidarităţii ar fi putut să prindă contur în cele din urmă în faţa primejdiei, iar el ar fi făcut posibilă apariţia unei democraţii de substanţă pentru prima oară106. Naţionalismul extrem era în general discreditat, ca în mare parte din restul Europei. Partidele Liberal şi Naţional Ţărănesc erau cele mai populare partide din ţară în 1945 şi o nouă generaţie de lideri, care se obişnuiseră să colaboreze în anii dictaturii dintre 1938 şi 1944, ar fi fost capabilă să construiască o democraţie consensuală. Dar dacă acesta a fost momentul favorabil pentru democraţia românească, traiectoria politicii europene a anulat-o total pentru aproape o jumătate de secol.

Comunismul a distorsionat dezvoltarea României şi a făcut ca efortul de a edifica instituţii politice libere să fie cu mult mai complicat decât înainte.

NOTE

1. Keith Hitchins, *România, 1866 – 1947*, Oxford University Press, 1994, p. 2.

2. Barbara Jelavich, *History of the Balkans*: *Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press 1983, p. 103.

3. Vezi Viorel Achim, *Ţiganii în istoria României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998.

4. Hitchins, *România*... p. 4.

5. Hitchins, *România*... p. 295.

6. Henry L. Roberts, *România*: *Political Problems of an Agrarian State*, New Haven: Yale University Press, 1951, p. 9.

7. Daniel Chirot, *Social Change în*in a *Peripheral Society*: *the Creation of a Balkan Colony*, New York: Academic Press, 1976, p. 106.

8. Vlad Georgescu, *Istoria românilor*. *De la origini până în zilele noastre*, Bucureşti, Humanitas, 1992, pp. 154 – 157.

9. Chirot, *Social Change*... p. 111.

10. John Campbell, *French Influence and the rise of Romanian Nationalism*, New York: Amo Press, 1970, pp. 22 – 23 (Lucrare de doctorat în filologie susţinută iniţial la Catedra de Istorie a Universităţii Harvard în 1940).

11. M.S. Anderson, *The eaştern Question, 1774 – 1923*: *a Study* în *International Relations*, London: Macmillan, 1966, pp. 150 – 151.

12. Jelavich, *History of the Balkans*: *Eighteenth and Nineteenth Centuries*, p. 293.

13. Hitchins, *România*... p. 13.

14. Hitchins, *România*... p. 13.

15. Frederick Kellogg, *The Road to Romanian*

Independence, West Lafayette, ÎN: Purdue University Press, 1995, p. 175.

16. Hitchins, *România*, pp. 25 – 26; Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris: Fayard, 1995, pp. 183 – 184.

17. Hitchins, *România*, p. 31.

18. Eugen Weber, „România” în H. Rogger and E. Weber, *The european Right*: *a Historical Profile*, Berkeley: University of California Press, 1974, p. 538.

19. Hitchins, *România*, p. 164.

20. Joseph L. Love, *Crafting the Third World*: *Theorizing Underdevelopment în România and Brazil*, Stanford University Press, 1966, p. 29.

21. Jelavich, *History of the Balkans*: *Eighteenth and Nineteenth Centuries*, p. 294.

22. Chirot, *Social Change*, p. 135.

23. Hitchins, *România*, p. 169.

24. Ibid., *p*. 162.

25. Love, *Crafting the Third World*, p. 10.

26. Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Humanitas, 1997, pp. 92, 181.

27. L.S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, London: Hurst, 2000 (prima data publ. În 1958), p. 484.

28. George Castellan, *History of the Balkans*: *from Mohammed the Conqueror to Stalin*, New York: Columbia University Press, 1992, pp. 139 – 140.

29. Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris, Fayard, 1995, p. 181.

30. Love, *Crafting the Third World*, p. 28.

31. Hitchins, *România*, pp. 171 – 172.

32. Constantin Iordachi, „«La Californie des Roumains», l’intégration de la Dobrujda du Nord à la Roumanie, 1878 – 1913”, *Balkanologie*, Vol. 6, nr. 1 şi 2, decembrie 2002, p. 189.

33. Hitchins, *România*, p. 109.

34. Florin Constantiniu, *O istorie sincera a poporului*

român, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1997, p. 239.

35. Hitchins, *România*, p. 63.

36. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 199.

37. Chirot, *Social Change*, p. 125.

38. Ibid., *p*. 150.

39. Ibid., *p*. 103.

40. Hitchins, *România*, pp. 177 – 178.

41. Chirot, *Social Change*... pp. 150 – 155.

42. Roberts, *România*, p. 4.

43. Hitchins, *România*, p. 136.

44. *Ibid.*, p. 126.

45. Robert Bideleux and Ian Jeffries, *Eastern Europe*: *Crisis and Change*, London: Routledge, 1998, p. 40.

46. Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism*, Bucureşti, Humanitas, 2002, p. 158.

47. Ioan Scurtu şi Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Bucureşti, Paideia, 1996, p. 22.

48. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 276.

49. Paul Lendvai, *Eagles în Cobwebs*: *Nationalism and Communism în Balkans*, London: MacDonald, 1996, p. 24.

50. Irina Livezeanu, *Cultural Politics în Greater România*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995, p. 297.

51. Scurtu şi Buzatu, *Istoria românilor*, p. 36.

52. Hitchins, *România*, p. 219.

53. Tom Gallagher, *Puteast Europe*: *the Balkans from the Ottomans to Milosević, 1789 – 1989*, London: Routledge, 2001, pp. 92 – 93.

54. Hitchins, *România*, p. 410.

55. Gallagher, *România After Ceauşescu*, p. 26.

56. Roberts, *România*, p. 39.

57. A.L. Cartwright, *The Return of the Peasant*: *Land reform în post-communist România*, Aldershot (UK): Ashgate, 2001, pp. 34 – 35.

58. Roberts, *România*, p. 124.

59. H. Hessell Tilman, *Peasant Europe*, London: Jarrolds, 1936, pp. 112 – 113.

60. Scurtu şi Buzatu, *Istoria românilor*, p. 147.

61. Livezeanu, *Cultural Politics*, p. 21.

62. Hitchins, *România*, p. 414.

63. / & «/., p. 382.

64. Sorin Alexandres cu, *Paradoxul român*, Bucureşti, Univers, 1998, p. 280.

65. Fischer-Galaţi, *20th Century România*, p. 45.

66. Alexandrescu, *Paradoxul román*, p. 113.

67. Nagy-Talavera, *N. Iorga*, p. 283.

68. Scurtu şi Buzatu, *Istoria românilor*, p. 49.

69. Love, *Crafting the Third World*, p. 78.

70. *Ibid*., p. 94.

71. Michel Sturdza, *The Silence of Europe*, Boston, MA: Watchtower Books, 1968.

72. Nagy-Talavera, *N. Iorga*, p. 362.

73. Hitchins, *România*, p. 306.

74. Scurtu şi Buzatu, *Istoria românilor*, p. 31.

75. Lucian Blit, *The eaştern Pretender*: *the Story of Bolesław Plasecki*, London: Hutchinson, 1965.

76. Matei Călinescu, „Ionesco and Rhinoceros: Personal and Political Backrounds", *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 3, toamna 1995, pp. 410 – 411.

77. Eugen Weber, „The Men of the Archangel", în George Mosse (ed), *International Fascism*, London: Sage, 1979, p. 319.

78. Hitchins, *România*... p. 404.

79. Roberts, *România*, p. 345.

80. Weber, „The Men of the Archangel", p. 323.

81. /ta/., p. 322.

82. Fischer-Galaţi, *20th Century România*, New York: Columbia University Press, 1991, edn, p. 57.

83. Ion Scurtu, *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 313.

84. Zvi Yavetz, „An Eyewitness Note: Reflections on the Romanian Iron Guard" în J. Reinharz şi G. Mosse (eds), *The Impact of Western Nationalisms*, London: Sage, 1992, p. 251.

85. Scurtu şi Buzatu, *Istoria românilor*, p. 333.

86. R.G. Waldeck, *Athenée Palace Bucharest*: *Hitler's „New Order" comes to România*, London: Constable, 1943, p. 79.

87. Radu Ioanid, *The Holocaust în România*: *the Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940 – 1944*, Chicago: Ivan R. Dee, 2000, p. 18.

88. Joseph Rothschild, *East-Central Europe between the Two* World *Wars*, Seattle: University of Washington Press, 1974, p. 311.

89. Hitchins, *România*, p. 422.

90. Alexandiescu, *Paradoxul român*, p. 105.

91. /ta/., p. 135.

92. Vezi Mihail Sebastián, *Journal 1935 – 1944*: *the Fascist Years*, Chicago: Ivan R. Dee. 2000, pp. 139 – 299.

93. Hitchins, *România*, p. 453.

94. Fischer-Galaţi, *20th Century România*, p. 63.

95. *Monitorul*, 13 ianuarie 2001.

96. *Ibid*.

97. Ioanid, *The Holocaust în România*, pp.70 – 77.

98. *Ibid*., pp. 178 – 179.

99. Michael Burleigh, *The Third Reich*: *a New History*, London: Pan, 2001, p. 657.

100. Burleigh, *The Third Reich*, p. 658.

101. Ioanid, *The Holocaust în România*, pp. 291 – 292.

102. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 331.

103. Hitchins, *România*, p. 499.

104. Ivor Porter, *Operaţiunea „Autonomous"*, Bucureşti, Humanitas, 1990, p. 296.

105. *Enciclopedia României*, Bucureşti, 1940, Voi. 3, p. 651, citată într-o scrisoare adresată revistei *22*, 26 iunie-2

iulie 2001, de prof. Dan Stănescu.

106. Vezi Tom Gallagher, *Puteast Europe*, pp. 168 – 169, pentru argumentul că o abordare diferită a României de către aliaţii occidentali, sau înţelegerea de către regele Mihai a faptului că el şi ţara sa fuseseră abandonaţi de ei, ar fi putut salva România de câteva dintre cele mai rele efecte ale sistemului comunist.

1

ÎNTOARCEREA LA SUBDEZVOLTARE. IMPUNEREA ŞI CONSECINŢELE STĂPÂNIRII COMUNISTE

Comunismul românesc: *de la sectă la forţă conducătoare*

Chiar dacă România s-a aflat în sfera puterii geopolitice sovietice, impunerea sistemului sovietic în această ţară nu a fost deloc un lucru simplu. Că Uniunea Sovietică nu avea niciun plan de ansamblu s-a vădit prin felul cum a cochetat cu ideea unei Transilvanii nominal independentă, condusă de un prim-ministru maghiar dinainte de război, sau oferindu-i lui Antonescu viaţa dacă el ar fi acceptat în schimb să acţioneze ca marioneta sovieticilor1. Amândoi au refuzat, iar Moscovei i s-a cerut să propulseze un mic grup de comunişti, destul de nereprezentativi din punct de vedere social, la cârma organismului politic românesc2.

Stânga românească crescuse pentru scurt timp ca statură în anii dinainte de 1914, când ţara începuse să se industrializeze. Dar influenţa ei a pălit odată cu triumful revoluţiei bolşevice din 1917 în Rusia şi cu formarea Uniunii Sovietice. Noii conducători comunişti ai Rusiei aveau intenţia să reintre în stăpânirea provinciei româneşti Basarabia, anterior parte a imperiului ţarist. Un Partid Comunist Român (PCR) înfiinţat în 1921 îşi însuşise politica Internaţionalei Comuniste (Cominternul) de a dezmembra state ca Polonia şi România, care fuseseră create, sau extinse ca dimensiune, de către Puterile Aliate occidentale, în parte şi pentru a pune o stavilă puterii

bolşevice. Congresul din 1924 al Cominternului a proclamat dreptul minorităţilor de a se desprinde de România, poziţie reafirmată la viitoarele congrese3. Poate că nu e surprinzător faptul că membri ai unor minorităţi etnice predominau în interiorul partidului. Înainte de 1945 existase un singur etnic român care fusese conducător al PCR: Gheorghe Cristescu (1921 – 1924). Ceilalţi proveneau din rândul minorităţilor sau fuseseră născuţi în afara României, fiind cu toţii selectaţi de Comintern. Sub Ştefan Foriş (1940 – 1944), un maghiar, numărul de membri ai PCR a scăzut de la câteva mii la sub 800, neexistând sprijin de masă pentru el în interiorul nici unui grup etnic4.

Cel mai cunoscut comunist român dinainte de război a fost Ana Pauker, ale cărei proces şi întemniţare din 1935 au făcut-o cunoscută pe plan internaţional ca un popular simbol al eroismului5. Ea făcea parte din minoritatea evreiască din România, care număra 800.000 de oameni în anii ’30. Din cauza puternicului antisemitism, era dificil pentru un militant evreu să urce până în vârful partidului, iar acest lucru a contribuit într-adevăr la ocuparea unei poziţii marginale în anii ’30. Cu toate acestea, Pauker a fost cea instruită de sovietici să preia conducerea Partidului Comunist Român (PCR) în 1944. După ce a petrecut anii de război în Uniunea Sovietică, ea s-a întors pentru a găsi un partid vlăguit. Pauker a intrat în istorie ca o comunistă fanatică, hotărâtă să impună marxism-leninismul într-o ţară în care lipseau majoritatea elementelor-cheie necesare unei asemenea transformări. Dar un biograf recent a încercat destul de convingător să dovedească faptul că niciun alt conducător comunist, cu excepţia celui al Iugoslaviei, Josip Broz Tito, nu fusese în stare să se opună liniei impuse de sovietici cu atâta vigoare6. Ea a încercat să încetinească ritmul colectivizării rurale care a început în anii ’40 şi să tempereze atacurile

violente asupra burgheziei româneşti. A facilitat emigraţia evreiască din România prin vânzarea în masă şi a încercat să-l protejeze pe Lucreţiu Pătrăşcanu, un comunist moderat, „care şi-a pus identitatea românească mai presus de loialitatea faţă de partid” 7.

În septembrie 1944, Pătrăşcanu trezise suspiciunea ruşilor la negocierile armistiţiului de la Moscova, deoarece contestase anumiţi termeni, în loc să-i accepte fără crâcnire8. Pătrăşcanu a fost de asemenea înfierat ca „şovin”, un păcat capital în vocabularul lui Stalin, fiindcă în iulie 1945 şi în iunie 1946 a ţinut două discursuri în care a învinuit unele elemente maghiare pentru tensiunile etnice din Transilvania9. Educaţia sa liberală şi intelectul nedogmatic au fost văzute ca manifestări ale unor abateri burgheze, iar Pătrăşcanu a început să fie tot mai izolat în partid. El a fost unul dintre delegaţii la Conferinţa de Pace de la Paris din iulie-octombrie 1946; unul dintre colegii săi a declarat că el plănuia să treacă în tabăra americanilor până când a văzut cât de slabă era opoziţia americană faţă de cererile sovieticilor. După propria declaraţie, „americanii sunt nebuni. Ei le dau ruşilor chiar mai mult decât li se cere şi se speră de la ei. Dacă trec de partea americanilor, aceştia ar putea chiar să mă predea ruşilor. Prefer să merg acasă”. 10

Sovietizarea

Dacă există o dată la care se poate spune ca România a trecut în tabăra sovietică, ea a fost în cursul celor patru zile dintre 27 februarie şi 1 martie 1945, când Andrei Vîşinski, locţiitor al ministrului de Externe sovietic, l-a forţat pe regele Mihai să accepte un guvern dominat de comunişti. Pe 28 februarie, după ce a ameninţat că va revoca independenţa României dacă regele nu va coopera, Vîşinski a trântit uşa salonului de audienţe din palat atât de violent, încât tencuiala din jurul ei s-a crăpat şi a căzut11. (Vîşinski s-a remarcat ca acuzator public numit de

Stalin în timpul procesului „vechilor bolşevici” din anii ’30. Lui i se datorează fraza următoare: „Trebuie să avem mereu în minte directiva tovarăşului Stalin potrivit căreia există perioade în existenţa unei societăţi, şi cu deosebire în cea a societăţii noastre, când legile sunt învechite şi trebuie lăsate deoparte.”) 12

Ca să mai îndulcească sentimentele românilor faţă de ruşi, Moscova a hotărât în martie 1945 să readucă întreaga Transilvanie sub vechea jurisdicţie. În acelaşi timp, ea şi-a asigurat sprijinul din partea unui guvern dominat de comunişti sub Petru Groza, avocat şi proprietar de terenuri, cu studii făcute parţial la Budapesta, care se bucura de relaţii bune cu maghiarii. El era o figură neconvenţională, căruia averea şi nivelul de trai îi permiteau să acţioneze ca un camuflaj, în timp ce România era tot mai strânsă în menghina sovietică13. Rolul strategic al Transilvaniei ca poartă către Europa Centrală dinspre stepele ruseşti arăta că era mai prudent ca regiunea să fie alipită unui stat care din punct de vedere geopolitic era în mod ferm la mâna sovieticilor. E posibil, de asemenea, să se fi simţit nevoia de a se echilibra ascendenţa de care se bucurau pe atunci minorităţile în PCR printr-un gest care să dea o satisfacţie opiniei publice româneşti. În 1945, la Cluj s-au înfiinţat o universitate, un teatru, o operă şi un post de radio în limba maghiară. O reţea de şcoli maghiare s-a refăcut sub controlul statului, urmată de apariţia de ziare de stat, de organizaţii culturale şi de edituri care promovau limba maghiară. În sfârşit, în 1952 a fost înfiinţată o Regiune Autonomă Maghiară (RAM) cuprinzând zone din Transilvania – aflate la mare distanţă de frontiera cu Ungaria-unde se afla cea mai mare concentrare de maghiari. Una dintre sursele existente încearcă să demonstreze că modelul pentru acest experiment era doctrina sovietică privind minorităţile naţionale; RAM avea la bază un format adoptat în Uniunea

Sovietică în zonele cu populaţie mixtă14. Deşi supusă legilor din România, RAM îşi avea propriile organe administrative, era responsabilă pentru propria ordine publică, răspundea de întărirea legalităţii, de activitatea economică şi culturală locală, iar într-o oarecare măsură de administraţia economică şi financiară. Lăsând deoparte Iugoslavia, Transilvania era singura parte din Europa de Est supusă total doctrinei sovietice a minorităţilor naţionale.

În cursul primului deceniu al stăpânirii comuniste a fost lansat un atac feroce împotriva tuturor instituţiilor şi indivizilor despre care se considera că ar fi reprezentat o ameninţare la adresa noii ordini. Ţăranii care posedau terenuri şi orăşenii din categoriile mai înstărite au fost deposedaţi de proprietaţi prin confiscare directă, prin schimbări ale cursului monetar şi prin impozitare punitivă. Membrii vechii elite au fost aruncaţi afară din casele lor sau obligaţi să le împartă cu oameni din categorii sociale inferioare (în Transilvania ţiganii au fost cazaţi laolaltă cu saşii, ca parte a strategiei nivelării) 15. Comuniştii şi-au demonstrat lipsa de scrupule prin intentarea unui proces şefului Partidului Ţărănesc, Iuliu Maniu, în vârstă de şaptezeci şi patru de ani, prin condamnarea lui la închisoare pe viaţă (Maniu a murit la închisoarea din Sighet în 1953). Documentele descoperite în anii ’90 în arhivele din Cluj ale Partidului Comunist dezvăluie faptul că partidul lui Maniu a obţinut mult mai multe voturi în alegerile măsluite din 19 noiembrie 1946 decât arătaseră rezultatele oficiale. PNŢ a primit 42% din voturi în judeţul Cluj, faţă de 33% obţinute de Blocul Democrat Popular alcătuit din PCR şi din tovarăşii lui de drum, acesta fiind cel mai bun rezultat pe care PCR l-a putut obţine, chiar sprijinit de puterea mecanismelor statului şi având în spate forţele de ocupaţie sovietice16. Alexandru Bârlădeanu, un economist comunist de frunte, a recunoscut că în Moldova

Partidul Comunist obţinuse rezultate la fel de deprimante; el era unul dintre candidaţi şi, după ce a raportat situaţia la Bucureşti, a primit ordinul de a lua toate măsurile necesare pentru a schimba rezultatele în favoarea partidului[17].

În 1952 România era supusă unui control totalitar rigid. Niciun rezident de la oraş nu avea voie să-şi schimbe domiciliul fără aprobare şi orice mutare dintr-un oraş în altul era controlată de miliţia comunistă. La începutul anilor ’50, se estimează că 180.000 de persoane fuseseră aruncate în lagăre de muncă, cel mai cunoscut dintre acestea fiind proiectul canalului Dunăre-Marea Neagră, care a costat mii de vieţi[18]. O închisoare din nordul ţării, din oraşul Sighet, a fost păstrată special pentru crema elitei politice. Figuri din opoziţie, alături de unele mai recente, care neteziseră drumul comuniştilor spre putere, ca Gheorghe Tătărescu şi Constantin Argetoianu, au fost vârâţi la închisoare după ce îşi îndepliniseră menirea. Decapitarea elitei politice şi deposedarea de averile şi de statutul ei a burgheziei nu au fost sarcini deosebit de dificile într-o ţară unde majoritatea oamenilor trăiau din munca pământului şi îi priveau pe cei mai mulţi dintre politicieni ca aparţinând unei caste diferite. A fost mult mai dificil ca milioane de ţărani proprietari să fie determinaţi să-şi cedeze pământurile statului şi să intre în gospodăriile colective. A fost nevoie de treisprezece ani pentru încheierea colectivizării, după ce campania de desfiinţare a proprietăţii asupra pământului (exceptând zonele neproductive ale ţării) începuse oficial în 1949[19]. Circa 80.000 de ţărani au fost închişi pentru că s-au opus. Rezistenţa armată din munţi a continuat sporadic de-a lungul anilor ’50, necunoscută lumii din afară[20].

Aspecte ale culturii politice care au dus la preluarea puterii

Chiar şi cu ajutorul Uniunii Sovietice, capacitatea a ceea

ce fusese o extrem de restrânsă sectă politică de a-şi instaura puterea totală e izbitoare. O mare doză de obedienţă colectivă i-a ajutat pe comunişti în sarcina lor. Fatalismul a fost adeseori văzut ca un atribut determinant al culturii politice româneşti21. Biserica Ortodoxă a fost frecvent percepută drept instituţia naţională cu cea mai mare priză la românii de rând. Tradiţia ei de ascultare faţă de puterea stăpânitoare s-a tradus prin faptul că ea dădea mult mai puţine dureri de cap comuniştilor din România decât dădeau Bisericile catolică şi protestantă comuniştilor din Polonia, respectiv din Germania de Est. Nichifor Crainic, un gânditor de dreapta care sperase că ortodoxia avea să se afle în centrul unei noi ideologii conducătoare, a conchis încă înainte de 1944 că Biserica lui nu avea o orientare politică proprie şi prefera s-o urmeze pe cea a statului22.

Atitudinea primilor guvernanţi comunişti faţă de Biserica Ortodoxă din România a fost subtilă şi calculată. Ei au văzut Biserica majoritară ca pe un instrument prin intermediul căruia partidul putea în primul rând să manipuleze şi apoi să mobilizeze societatea pentru planurile lui de transformare socio-economică. Richard Wurmbrand, un pastor protestant anticomunist, şi-a amintit că participase, la sfârşitul anilor ’40, la o întrunire la care Dej liniştise asistenţa, formată în general din feţe bisericeşti ortodoxe, spunând că era gata „să uite şi să ierte” – cuvinte înţelese ca o referire la bine cunoscutele simpatii ale Bisericii faţă de mişcarea legionară23. Deşi capul Bisericii, Patriarhul Nicodim, ca om devotat familiei regale, a refuzat să dea binecuvântarea republicii proclamate la sfârşitul anului 1947, Dej s-a comportat cu o siguranţă care sugera că ştia destul de multe despre moravurile Bisericii Ortodoxe pentru a fi convins ca aceasta n-ar fi putut să devină o forţă de rezistenţă împotriva comunismului24. Considerată în multe cercuri

ca suspectă, moartea neaşteptată a lui Nicodim la începutul anului 1948 a dat posibilitatea comuniştilor să aleagă un succesor care pentru următorii treizeci de ani a făcut ca Biserica să fie supusă faţă de puterea cârmuita are. Justinian Marina (1901 – 1977) îl adăpostise pe Dej în biserica sa după ce viitorul conducător evadase din închisoare în 1944, dar se bucurase totodată de relaţii bune cu Nae Ionescu, forţa intelectuală motrice din spatele dreptei radicale dinainte de război, care era un musafir frecvent al parohiei sale de la ţară în anii ’3025. Şi Dej, şi Justinian, în ciuda situării lor în puncte diferite ale spectrului politic, erau ataşaţi ideii unor forme autohtone de dezvoltare. Comuniştii respingeau Occidentul, fapt care le oferea într-o oarecare măsură un teren comun cu Justinian, cap al unei biserici care a suspectat vreme îndelungată amestecul apusean în România26. În 1945 Mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, a publicat un articol în care saluta „credinţa ortodoxă comună… care uneşte sufletul nostru cu sufletul Rusiei, statul nostru cu statul puternicului nostru vecin…” 27.

Intelectualii seculari au constituit şi ei o categorie pe care în multe ocazii partidul-stat a reuşit s-o modeleze pentru propriile scopuri. Regimul a acordat o mare atenţie intelectualilor deoarece credea că aceştia puteau juca un rol crucial în schimbarea atitudinii populaţiei, de la rezistenţă sau de la consimţământul posac la acceptarea noilor realităţi politice. Intelectualii creatori care erau gata să-şi pună loialitatea în slujba partidului se puteau aştepta la mari recompense, pe când cei hotărâţi să stea deoparte se puteau aştepta la sancţiuni grele. Scriitorii de renume Mihail Sadoveanu şi George Călinescu s-au aflat printre cei gata să-şi însuşească noua ortodoxie politică28. Sadoveanu, care îi avertizase pe colegii săi din Academia Română în 1942 în legătură cu primejdia „hoardelor venite din stepe”, a fost văzut ulterior făcând pe avocatul sincer

al prieteniei cu Uniunea Sovietică29. După ce fusese preşedinte al Senatului sub monarhie, el a fost vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale din 1947 până la moartea sa în 1961.

Intelectualii, mulţi cu un trecut naţionalist, au fost instrumente utile regimului atunci când acesta a îmbrăţişat comunismul naţional. O asemenea epocă a părut foarte îndepărtată de anii stalinişti. În timpul când Ana Pauker a condus PCR (din octombrie 1944 până în octombrie 1945), membrii evrei au ocupat într-o măsură disproporţionată posturile din aparatul ideologic al partidului şi din sectoarele lui culturale, propagandistice şi de presă30. Cel mai cunoscut dintre aceştia a fost Mihai Roller care, ca preşedinte al Institutului de Istorie a Partidului până spre mijlocul anilor ’50, a încercat să elimine ideea naţională din prezentarea istoriei, înlocuind-o cu un punct de vedere internaţionalist (de fapt, slavofil) 31. În demonologia figurilor timpurii ale regimului, care s-a completat pe parcurs până în 1989, Roller se situează imediat după Dej şi Pauker. Crima lui a fost aceea de a pune accentul pe lupta de clasă şi de asemenea pe solidaritatea internaţională cu vecinii slavi, în mod special cu cei din Est, în detrimentul temelor naţionale în studierea istoriei românilor. Prin comparaţie cu el, figuri ca Alexandru Nikolski (răspunzător de torturarea, uciderea şi maltratarea sistematică a unui foarte mare număr de deţinuţi) au fost trecute cu vederea32. Totuşi, Roller s-a ferit să sublinieze prea mult rolul evreilor în cadrul partidului, de teamă că aceasta ar putea provoca o reacţie de respingere. Un fost membru de partid, Pavel Câmpeanu, îşi aminteşte de o conversaţie cu Roller în care cei doi au discutat cazul unui tânăr activist evreu care a murit în faţa unui pluton de execuţie în timpul războiului, strigând „Trăiască Partidul Comunist!”. Roller a spus:

„Este un erou adevărat, dar cum să-l fac cunoscut cu un

asemenea nume?” 33 Evreii cu funcţii în aparatul ideologic şi de propagandă au părut să acţioneze după principiul că decât să aibă martiri evrei, mai bine să nu aibă deloc, însăşi Ana Pauker i-a spus lui Gheorghi Dimitrov, fostul şef interimar al Cominternului, după ce fusese numită şef al partidului în 1944, că „ea avea o origine etnică incompatibilă cu funcţia de şef al unui partid comunist” 34. Pauker nu şi-a schimbat niciodată numele evreiesc, nu şi-a evitat indele şi nu şi-a negat originea evreiască, dar e posibil ca decizia ei de a permite unor foşti membri ai Gărzii de Fier cu origine muncitorească de a se înscrie în PCR (folosită împotriva ei în perioada ei de declin) să fi izvorât din nevoia de a contracara convingerea că partidul era o forţă dominată în mod covârşitor de evrei. Numai doi evrei au fost membri plini ai Biroului Politic în cursul celor patruzeci şi cinci de ani cât PCR a fost la putere. Atunci când linia ideologică avea să se schimbe în anii ’50 şi când naţionalismul avea să fie reabilitat, mulţi evrei şi-au pierdut poziţiile din sectoarele ideologice ale partidului şi un număr considerabil au emigrat în Israel.

Dej şi apariţia unui tip de comunism romanesc

Controlul sovietic asupra României era mult mai bine asigurat dacă un etnic român era plasat la conducerea unui partid altminteri încă dominat de demnitari din diferite minorităţi etnice. Gheorghe Gheorghiu-Dej a devenit Secretar General al PCR în 1945. De atunci şi până în 1948 a existat un sistem de conducere colectivă, dar după aceea Dej şi-a consolidat autoritatea în cadrul partidului. El a avut grijă să înlăture suspiciunea Moscovei legată de pedigriul lui neobişnuit, dovedind că era un exponent lipsit de scrupule al politicilor destinate să transforme România într-un stat marxist-leninist.

Dej (născut în 900) a intrat în mişcarea comunistă relativ târziu, când trecuse deja de treizeci de ani. El era unul dintre foarte puţinii şefi ai regimurilor-satelit din anii

’50 care nu studiaseră la şcoala Cominternului de la Moscova35. A fost închis în România în urma grevei de la Griviţa, declanşată de muncitorii feroviari în 1933, şi nu a fost eliberat până în 1944. Dej fusese ceferist, iar activiştii din acest sector aveau să joace un rol de frunte în regimul său. Dar în pofida legendei ţesute de propaganda de partid în jurul rolului său în cele mai serioase tulburări antebelice din industrie, el nu participase în realitate la grevă36. Oricum, personalitatea sa puternică şi talentul de a supravieţui i-au dat posibilitatea de a-şi asuma conducerea altor comunişti întemniţaţi. Dej şi-a şlefuit talentele politice în închisoare, încercând chiar să-i influenţeze pe gardieni. Potrivit unui tovarăş apropiat, era un bun psiholog, cu o cunoaştere subtilă a tipurilor umane, şi de asemenea un mim şi un mare povestitor, cu o memorie uimitoare37. În decursul anilor cât a fost la putere, Dej s-a bucurat de popularitate din cauza stilului său colocvial. Dar e la fel de adevărat că rareori a ezitat să recurgă la violenţă pentru a se căţăra până în vârful puterii. În 1945 a aranjat asasinarea predecesorului său, Ştefan Foriş, şi a continuat cu reducerea la tăcere a mamei acestuia, care a fost înecată de doi ofiţeri operativi din garda personală38. Lucreţiu Pătrăşcanu a devenit victima cea mai proeminentă a lui Dej, el fiind executat după un proces în 1954. Dej a folosit de asemenea ameninţarea şi violenţa pentru a întrerupe relaţiile considerate de el nepotrivite în care erau implicate cele două fiice ale sale: a ordonat executarea unui pretendent şi l-a cuminţit pe celălalt, ordonând să fie bătut zdravăn39.

Ascendentul lui Dej a fost total odată cu îndepărtarea Anei Pauker şi a complicilor ei din Biroul Politic în primăvara lui 1952. Această acţiune a fost adeseori caracterizată ca o victorie pentru comuniştii autohtoni, poate pătrunşi de tendinţe antisemite, asupra celor care îşi datorau poziţiile patronajului Moscovei. Dar lupta pentru

putere în interiorul elitei comuniste a fost adeseori alimentată de conflicte personale care nu ţineau seama de niciun fel de împărţiri între comuniştii autohtoni şi moscoviţi40. Pavel Câmpeanu a scris: „Sacrificând-o pe Ana Pauker, Kremlinul i-a întărit tocmai pe oamenii care se pregăteau să-l confrunte... Eliminarea [ei] a însemnat... victoria unui stalinism de orientare naţionalistă împotriva stalinismului de orientare prosovietică” 41.

După 1952, Dej a avut un Birou Politic obedient: în 1954, sentinţa capitală privitoare la Pătrăşcanu a fost decisă prin vot unanim, iar verdictul tribunalului doar s-a pronunţat mai târziu – un exemplu tipic despre felul cum se făcea justiţia sub sistemul comunist42. Procesul lui Pătrăşcanu fusese ţinut secret din cauza permanentei sale sfidări. Dej a urmărit îndeaproape şedinţele procesului prin intermediul unei linii telefonice legate de biroul său, şi e posibil să fi auzit ultimele cuvinte sfidătoare ale lui Pătrăşcanu înainte de a fi târât afară din sala de judecată: „Asasinilor! Istoria vă va pune pe voi în boxa asta! Pe voi, pe sprijinitorii şi pe servitorii voştri!” 43 Aproape toţi coinculpaţii din lotul Pătrăşcanu erau evrei, ceea ce dădea greutate punctului de vedere pe care autorităţile căutau să-l încetăţenească, şi anume că Pătrăşcanu era în realitate un trădător.

Dej a apărut ca şeful stalinist necontestat al României într-o perioadă când la Kremlin se instaurase conducerea colectivă, după moartea lui Stalin în martie 1953. Era în curs un proces de destalinizare care se identifica tot mai mult cu Nikita Hruşciov, Secretar General al Partidului Comunist sovietic, care treptat făcea manevre pentru înlocuirea rivalilor săi din conducerea sovietică. Încercarea lui Hruşciov de a scoate în afara legii cultul personalităţii şi metodele teroriste caracteristice conducerii lui Stalin a culminat în discursul său adresat unei sesiuni cu uşile închise al celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist

al Uniunii Sovietice din 25 februarie 1956. Atunci Hruşciov l-a acuzat pe Stalin de arestarea şi deportarea multor mii de membri ai partidului, de execuţii fără proces şi de crearea unui climat de teroare în cea mai mare parte a conducerii lui. Liniştea sufletească a lui Dej a fost distrusă de aceste evenimente politice senzaţionale de la Moscova, la fel cum liniştea succesorului său a fost distrusă treizeci de ani mai târziu de ascensiunea lui Gorbaciov. Dej folosise metode asemănătoare cu ale lui Stalin împotriva populaţiei în ansamblu, ca şi împotriva colegilor. A trecut o lună înainte să se simtă în stare să citească o versiune prescurtată a discursului lui Hruşciov în faţa unei asistenţe formate din 3.000 de persoane care reprezentau elita partidului. A fost interzisă luarea notiţelor, iar Dej a comentat că „datorită politicii consecvent marxist-leniniste a Comitetului Central”, excesele cultului personalităţii au fost eliminate în 195244. Dar Dej era conştient că tendinţa sateliţilor de a se alinia oricărei orientări emanate de la Moscova îl făcea vulnerabil. La nivel personal, relaţiile sale cu Hruşciov nu au fost niciodată călduroase şi s-au transformat în antipatie reciprocă atunci când interesele lui şi cele ale conducerii sovietice au început să fie divergente. Dej obişnuia să se refere la Hruşciov numindu-l „ţăranul”, iar Hruşciov, la rândul lui, cu greu îşi ascundea convingerea că liderul român trăise mai mult decât era cazul45.

Ieşirea de pe orbita sovietică în afară de conducătorul albanez Enver Hodja, Dej a fost unicul şef al unei democraţii populare de pe vremea lui Stalin aflat încă în funcţie la şapte ani după moartea dictatorului sovietic. Hodja rupsese în mod public relaţiile cu Hruşciov la al XXII-lea Congres al partidului şi a scos rapid Albania din lagărul sovietic, menţinând totuşi o formă fundamentală de comunism. Spre deosebire de România, Albania nu avea graniţă de stat comună cu niciun alt membru al blocului

sovietic şi era situată departe de Uniunea Sovietică. Dar în anii anteriori Dej luase pe ascuns măsuri care să-i întărească poziţia faţă de Moscova şi procedase astfel încât să nu existe niciun motiv evident ca să fie readus la ordine.

Alături de Dej, Emil Bodnăraş, unul dintre veteranii partidului, s-a străduit să convingă Moscova, cu care avea legături strânse, să-şi retragă toate efectivele militare din România; acest lucru s-a petrecut în cele din urmă în 195 S46. Cu doi ani mai devreme, atunci când Ungaria, sub reformatorul comunist Imre Nagy, încercase să se desprindă de blocul comunist şi să adopte o politică de neutralitate, România fusese aliatul cel mai activ al Uniunii Sovietice în timpul crizei. Şeful de partid maghiar renegat a fost ademenit să se predea în custodie românească, după ce i se promisese permisiunea de liberă trecere (Valter Roman, tatăl primului-ministru al României de după 1989, s-a folosit de vechea sa prietenie cu Nagy, datând din vremea când amândoi erau agenţi operativi cu baza la Moscova ai Cominternului, pentru a-l trăda). Nagy a fost spânzurat în 1958, după doi ani de captivitate în România47.

Dej a fost capabil să adopte măsuri severe faţă de disidenţa internă fără să provoace nemulţumirea Uniunii Sovietice. A avut loc un al doilea val de arestări în masă, iar în iulie 1958 pedeapsa cu moartea a devenit obligatorie pentru orice tentativă de a conferi neutralitate statului48. Dej era deosebit de îngrijorat ca nu cumva maghiarii din Transilvania să-şi manifeste solidaritatea cu compatrioţii lor rebeli din Ungaria, iar tulburările să se extindă şi la etnicii români nemulţumiţi de sistemul stalinist49. În 1959, Universitatea Bolyai din Cluj, o instituţie exclusiv de limbă maghiară, înfiinţată pentru a demonstra că minoritatea maghiară se bucura de largi drepturi culturale în cadrul statului român, şi-a pierdut existenţa separată-mulţi

intelectuali români o consideraseră ca pe o intruziune antinaţională. O asemenea manevră a lui Dej n-ar fi avut cum să-i alarmeze pe sovietici, dar adevărata fisură în relaţiile cu Moscova s-a conturat când Dej a arătat că era gata să sfideze planurile economice ale sovieticilor privind blocul din care făcea parte şi România.

La începutul anilor ’60, Hruşciov a devenit tot mai conştient de necesitatea unui *commonwealth* economic socialist pentru a rivaliza cu Comunitatea Europeană, care făcuse paşi mari de la apariţia ei la începutul anilor ’50. În 1962, el a propus ca deja existentul Consiliu de Ajutor Economic Reciproc (CAER) să fie împuternicit să decidă sectoarele de activitate economică asupra căruia trebuia să se concentreze fiecare stat-membru50. Dacă planul lui Hruşciov de centralizare a planificării economice pentru blocul sovietic ar fi reuşit, e de presupus că excelentul ei pământ arabil ar fi făcut din România un furnizor de produse agricole pentru cea mai mare parte a ţărilor din bloc. Un astfel de rol nu l-a atras pe Dej şi probabil că nici pe activiştii partidului comunist, mulţi dintre ei de origine ţărănească, ataşaţi ideii de industrializare rapidă a României. Menţinerea unei ţărănimi numeroase şi eşecul în crearea unui proletariat industrial dominant puneau în pericol perspectivele consolidării unui sistem comunist care se bucurase prea puţin sau nu se bucurase deloc de sprijin în ţară până spre sfârşitul anilor ’40. România a dus o bătălie reuşită de ariergardă, iar la întrunirea la vârf din iulie 1963 a CAER, sovieticii şi susţinătorii lor au acceptat cu părere de rău să închidă dosarul cu planurile lor de integrare economică. România demonstra astfel lumii că era posibil să se obţină o independenţă reală, în pofida situării sale geopolitice dificile51. O serie de factori au fost de partea conducătorilor ţării. După criza rachetelor din Cuba s-a instalat o perioadă de destindere, iar Uniunea Sovietică n-a dorit să ia măsuri severe împotriva unui aliat

neascultător din cauza presupusului impact atât în Vest, cât şi în ţările care îşi dobândiseră recent independenţa. Faptul că România a rămas ferm pe linia ortodoxă în atitudinea ei internă a fost de natură să liniştească Kremlinul. În plus, Uniunea Sovietică se dezmeticise după disputa ei cu Iugoslavia şi de-a lungul existenţei blocului sovietic ea a fost mult mai puţin dornică să intervină în mod direct în Balcani decât în Europa Centrală, unde simţea că se situau interesele sale fundamentale. Când Hruşciov a încercat din nou să oblige România să se supună directivelor centralismului sovietic, reacţia lui Dej a fost aceea de a supune la vot în Comitetul său Central o rezoluţie pe 27 aprilie 1964 care a fost imediat considerată ca o virtuală declaraţie de independenţă52. Atunci când Hruşciov i-a cerut să aleagă între Uniunea Sovietică şi ceea ce fusese modelul sovietic până la sfârşitul anilor ’50, el a optat pentru acesta din urmă – ceea ce putea fi rezumat ca neostalinism în ţară şi titoism în afara ei53.

Deschiderile prudente spre Occident

România a fost prima ţară din blocul sovietic care a stabilit legături comerciale independente cu Occidentul. Imediat după 1960, Dej l-a trimis pe şeful Serviciilor de Informaţii Externe la Londra şi la Paris cu un mesaj personal care exprima răspicat intenţia României de a-şi modela politica economică ţinând seama de interesele naţionale şi nu urmând ordinele CAER. În primăvara aceluiaşi an, România a fost prima ţară din blocul sovietic care şi-a ridicat legaţiile din cele două capitale la rangul de ambasade54.

Pentru ca relaţiile cu Occidentul să înflorească, România trebuia să atenueze sau să înlăture unele dintre trăsăturile cele mai discutabile ale sistemului ei politic. Între 1960 şi 1964, numărul deţinuţilor politici a scăzut treptat de la 17 613 la aproape zero; din acel moment, regimul comunist a găsit alte mijloace eficiente de a-şi intimida şi controla

disidenţii reali şi potenţiali. Sub Alexandru Bârlădeanu, care a răspuns de economie între 1960 şi 1965, România a început să imite Iugoslavia, dezvoltând producţia de mărfuri destinate pieţei de consum şi căutând să pornească de la industria grea ca să-şi diversifice producţia pentru a pătrunde pe pieţele comerciale ale Occidentului capitalist55. Dar concomitent Dej a practicat arta prefăcătoriei împotriva Vestului, lucru care se dovedise eficient împotriva sovieticilor şi conducătorului lor „ţăran” Hruşciov. S-au făcut eforturi masive pentru a se dobândi *know-how* economic occidental prin spionajul industrial; în 1961, o întreagă întrunire a Biroului Politic şi a Consiliului de Miniştri a fost consacrată doar acestui subiect56. Duplicitatea se afla în miezul sistemului perfectat de Dej. Comuniştii insistau asupra respectării exterioare a normelor, dar nu cereau o subordonare totală faţă de sistem, cel puţin până în anii ’80, când sistemul a intrat într-o fază complet totalitară57. Obedienţa faţă de conducătorul sistemului dobândise de asemenea prioritate faţă de respectarea legilor statului şi a doctrinei partidului. În România elementele personale au transcens ideologia într-o măsură mai mare decât în majoritatea celorlalte sisteme comuniste; figuri ale vechiului regim supravieţuiau uneori sau chiar prosperau dacă arătau voinţa de a-l proteja pe Dej şi alte figuri de frunte. Guvernatorul închisorii unde stătuse Dej îl tratase cu indulgenţă: mai târziu el a fost promovat la gradul de general şi avea să fie procuror în procesul din 1946 al mareşalului Antonescu, care a dus la executarea acestuia58. Este îndoielnic că Patriarhul Justinian s-ar fi ridicat atât de sus şi de repede în cadrul Bisericii Ortodoxe dacă nu l-ar fi ajutat pe Dej când acesta a evadat din închisoare59.

*Triumful celei mai mari Nulităţib*e

Dej a murit pe 19 martie 1965, după ce a făcut un cancer la plămâni cu evoluţie rapidă; membri ai

anturajului său au suspectat că fusese iradiat de agenţii sovietici din cauza atitudinii sale independente61. Una dintre ultimele sale acţiuni importante, în 1964, a fost să se asigure că Serviciile de Informaţii Externe româneşti se eliberaseră de supravegherea directă a sovieticilor. România a rămas, înainte de 1989, singurul satelit în care s-a permis acest lucru62.

Iniţial primul-ministru Ion Gheorghe Maurer a părut să se afle în cea mai puternică poziţie pentru a-i succeda lui Dej. Acest avocat şi membru de partid cu mare vechime devenise cel mai apropiat coleg al lui Dej; el a fost identificat îndeaproape cu politica de căutare a independenţei faţă de sovietici, dar nu a fost implicat în acţiunile de reprimare63. Dar Maurer provenea dintr-o familie burgheză şi era numai pe jumătate român (tatăl său, originar din Alsacia, fusese angajat ca preceptor al prinţului moştenitor, mai târziu regele Carol al II-lea). În 1965 Partidul Comunist nu mai avea o prezenţă minoritară puternică; mulţi membri evrei emigraseră şi Dej îşi convinsese colegii români cu soţii evreice să divorţeze, pentru a reduce astfel influenţa evreilor în cadrul partidului. Partidul devenise unul de muncitori de origine ţărănească, preocupaţi de carieră, cu o compoziţie covârşitor românească64. Maurer era în bune relaţii cu omul care prezidase transformarea aceasta pe când se afla la conducerea organizaţiei de partid la începutul anilor ’60, Nicolae Ceauşescu, şi l-a nominalizat ca noul Secretar General, una dintre sursele bine plasate sugerând că era convins că Maurer ar fi putut conduce prin intermediul acestui „tânăr necioplit” 65. Ceauşescu era bâlbâit, nu avea pic de simţ al umorului şi nu-şi putea ascunde lipsa de carte. Dar poseda o voinţă şi un zel politic excepţionale, iar dacă se întâmpla să-i lipsească vreo ambiţie, aceasta era recuperată de soţia sa, Elena.

Ceauşescu era de asemenea un naţionalist de neclintit şi

neîncrezător în sovietici. În anii ’30, ca băiat de la ţară implicat în agitaţiile comuniste, el ar fi putut foarte bine să intre în Garda de Fier, care avea un mult mai mare număr de membri din rândul clasei muncitoare decât rivalul din stânga politică. Ascensiunea în ierarhia de partid a lui Ceauşescu a fost ajutată de faptul că acolo existau prea puţini etnici români cu un dosar de activitate care să cuprindă şi o perioadă dinainte de preluarea puterii de către partid. El ajunsese membru plin al Biroului Politic în 1955, la vârsta de treizeci şi şapte de ani. Entuziasmul lui faţă de atitudinea autonomistă a lui Dej i-a asigurat ascensiunea, iar după 1955 el a primit sarcina de a creşte numărul membrilor de partid. În 1965, 64% dintre membrii de partid erau în vârstă de sub patruzeci de ani, în timp ce 99% intraseră în partid după 1945[66]. Ceauşescu a fost în stare să-şi consolideze autoritatea şi să reteze aripile principalului său rival, Alexandru Drăghici, ministru de Interne şi şef al serviciilor de securitate după 1952. El a pus la cale reabilitarea lui Pătrăşcanu în 1968 pentru a-l îndepărta pe Drăghici, care jucase un rol însemnat în distrugerea acestuia. Şi Dej a fost denunţat pentru abuzurile de putere. Pe bună dreptate, existau speranţe că Ceauşescu va demonstra instincte liberale pe care nu şi le arătase niciodată în timpul urcuşului în ierarhia de partid, dar în scurt timp avea să devină limpede că el era hotărât să intre în istorie drept cel mai mare comunist de la conducerea României şi că toţi rivalii lui, vii sau morţi, aveau să fie reduşi ca statură.

Ceauşescu a intensificat politica externă a lui Dej bazată mai curând pe interesul naţional decât pe loialitatea faţă de blocul sovietic, iar naţionalismul românesc a fost scos în evidenţă cu tot mai multă fervoare pentru a întări sprijinul maselor pentru regim. În 1966 România s-a opus cu succes planurilor sovietice de a extinde competenţele Tratatului de la Varşovia asupra forţelor armate ale membrilor săi[67],

iar în anul următor a refuzat să-i urmeze pe alţi membri ai Tratatului în acţiunea de îngheţare a relaţiilor diplomatice cu Israelul după Războiul de Şase Zile. În 1968 imaginea lui Ceauşescu ca marxist cu idei reformiste a primit un sprijin formidabil atunci când el a refuzat să se alăture Uniunii Sovietice şi celorlalte ţări ale Tratatului de la Varşovia în trimiterea de trupe pentru a zdrobi tentativa Cehoslovaciei de a instaura un comunism liberal. Totuşi, ceea ce a fost prea puţin remarcat a fost faptul că Ceauşescu nu a aprobat niciodată „Primăvara de la Praga" şi nici nu a declarat vreodată că ar fi meritat să fie aplicată şi în ţara lui. El s-a asigurat că manifestele reformiştilor din conducere tipărite la Praga de liberalii din partidul ceh şi de susţinătorii lor intelectuali nu vor ajunge niciodată în presa românească şi nu vor fi reproduse nici măcar în buletinele confidenţiale pregătite pentru demnitarii partidului68. Oricât de iritaţi au fost de acrobaţiile României, sovieticii ştiau că Ceauşescu era un comunist ortodox care nu era deloc înclinat să renunţe la marxism-leninism. Mai mult, din talentele lui de conducător manevrând între Est şi Vest făcea parte şi faptul că ştia când să oprească din scurt o provocare intolerabilă.

Păcălirea democraţiilor naive

Occidentul începea totuşi să considere România un stat comunist rebel care merita să fie cultivat, deoarece fixa anumite limite puterii sovietice, în 1968, Tony Benn, ministrul britanic al Tehnologiei, scria după ce l-a întâlnit pe Ceauşescu că acesta „se purta foarte modest, era foarte pătrunzător în abilitatea sa şi de aceea mi-a plăcut de el" 69. În acelaşi an, preşedintele de Gaulle personal i-a conferit Legiunea de Onoare lui Ceauşescu70, făcându-l să înţeleagă clar cu acel prilej că nu era intimidat de natura regimului său: „Un regim ca al dumneavoastră e bun şi folositor, dar unul asemănător ar fi imposibil în Franţa sau înMarea Britanie". 71 O asemenea remarcă din partea

unui lider occidental influent cu greu l-ar fi putut încuraja pe Ceauşescu să-şi liberalizeze sistemul – dimpotrivă.

Din ce în ce mai convins că veriga slabă în lanţul puterii sovietice fusese găsită, Occidentul a invitat România în instituţii care erau închise altor state comuniste. În 1972 ea s-a alăturat Băncii Mondiale şi Fondului Monetar Internaţional, în 1973 a obţinut statutul comercial preferenţial din partea Comunităţii Economice Europene, iar în 1975 i s-a acordat clauza Naţiunii Celei Mai Favorizate de către Statele Unite, fiind singurul stat din blocul sovietic cu un astfel de privilegiu72. În 1978 Ion Pacepa, şeful Departamentului de Informaţii Externe (DIE), a fugit în Statele Unite, dezvăluind că 70%

dintre ataşaţii comerciali din ambasadele româneşti erau ofiţeri de informaţii, iar restul erau colaboratori ai agenţiei sale. Era vorba de un departament al trucurilor murdare şi totodată de un centru de recrutare a agenţilor, care prindea uneori şi peşti mari, cum ar fi un ministru de Externe francez de la începutul anilor ’80, care figura deja pe statele lor de plată de douăzeci de ani73. Din momentul când Pacepa a fost chestionat de americani, el a încercat să demonstreze că România făcea un joc dublu faţă de Occident cu complicitatea Uniunii Sovietice74. El a insistat că, între limitele permise de marxism-leninism şi obligaţiile asumate în cadrul Tratatului de la Varşovia, Bucureştiul avea din când în când opinii divergente faţă de cele ale Moscovei, scopul fiind acela de a obţine tehnologie occidentală şi împrumuturi pentru a înainta în construirea sistemului comunist75. Pentru un stat comunist, statutul comercial avantajos de care se bucura România în relaţia cu Statele Unite o plasa într-o poziţie puternică; România era abilitată să obţină de acolo produse de înaltă tehnologie refuzate altor regimuri similare76. Cel puţin un specialist a demonstrat că Uniunea Sovietică obţinea informaţii secrete valoroase, precum şi avantaje

economice, de pe urma legăturilor strânse ale Bucureştiului cu Occidentul77. Lideri occidentali ca de Gaulle şi Richard Nixon, care au întreţinut relaţii personale bune cu Ceauşescu, par să nu fi încercat niciodată să obţină o relaxare a represiunii. Discutând cu Tony Benn despre vizita lui din 1968 în România, unii diplomaţi britanici au dat de înţeles că nimeni nu trebuia să se culce pe-o ureche în legătură cu natura sistemului politic românesc: ei „şi-au exprimat punctul de vedere că românii nu se bucuraseră niciodată de libertăţi politice în nicio perioadă a istoriei lor… şi că nu pierduseră mare lucru având un regim comunist”. 78 Atitudinea aceasta privind România comunistă în special şi Balcanii în general era larg răspândită printre diplomaţii din principalele state occidentale79.

Faraonul comunist de la Dunăre

Niciun semnal de alarmă nu s-a auzit în Occident când Ceauşescu a început să-şi aroge prerogativele unui monarh comunist. Începând din 1969, realegerea secretarului general român nu mai era decisă prin votul Comitetului Central, ci prin acela al delegaţilor la Congresul partidului. Acest lucru făcea ca înlocuirea sa de către colegii apropiaţi să fie practic imposibilă prin canalele normale80. În 1974 Ceauşescu s-a autoproclamat preşedinte şi a fost fotografiat purtând un sceptru. Din noianul de telegrame de felicitare, un mesaj evident ironic de la pictorul suprarealist spaniol Salvador Dalí, care cuprindea cuvintele „Apreciez profund actul dumneavoastră istoric de instituire a sceptrului prezidenţial”, a fost publicat în întregime în ziarul partidului *Scânteia* din 4 aprilie 197481.

Emil Bodnăraş, un comunist activ încă din anii ’30 şi care a deţinut funcţii înalte atât sub Dej, cât şi sub Ceauşescu, s-a bucurat de un prestigiu considerabil în cadrul partidului, iar în anii ’70 l-a acuzat pe Ceauşescu că

nu ţinea seama decât de propriile interese şi nu de cele ale partidului82. Dar el a şovăit să-l conteste pe Ceauşescu pe baza legalităţii socialiste, aceasta fiind poate o ilustrare grăitoare despre cât de slabe erau mecanismele de prevenire a abuzurilor de putere83.

Puterea în familie şi greşelile politice catastrofale

Un moment de răscruce pentru regim l-a constituit vizita din 1971 a lui Ceauşescu în Coreea de Nord, unde acesta a găsit un soi de comunism care se potrivea caracterului său. Întors acasă, el a hotărât să modeleze România după aspectele principale ale naturii fanatice şi înregimentate a regimului lui Kim Ir Sen. Îndemnul de a transforma România într-o economie având la bază industria grea s-a intensificat puternic. S-a creat o uriaşă industrie de prelucrare a petrolului, deşi rezervele împuţinate ale României arătau că ţara era lipsită de capacitatea de a face această industrie profitabilă. Au fost înfiinţate cu mult mai multe combinate siderurgice decât avea ţara nevoie84. Mai mult ca oricând, ţelurile ideologice le depăşeau acum pe cele ale unei dezvoltări normale; obsedat de cantitate mai degrabă decât de calitate şi exportând pe pieţele nesigure din Lumea a Treia, Ceauşescu a sperat să creeze o societate dominată de valorile proletare, cu mineri şi siderurgişti în vârful ei. Sectorul înaltei tehnologii a fost neglijat, în ciuda abundenţei de talente ştiinţifice autohtone. Nu a fost permis niciun experiment legat de economia de piaţă; nu a apărut nicio economie de piaţă subterană, iar sectorul serviciilor a fost tot mai privat de resurse.

Experţii economişti ca Alexandru Bârlădeanu fuseseră trecuţi pe Unie moartă cu ani în urmă, şi astfel România s-a trezit spre sfârşitul anilor ’70 în situaţia nemaiauzită în care soţia dictatorului avea mai multă influenţă în privinţa politicii decât orice demnitar civil sau militar. Consoarta lui Nicolae, Elena, avea doar câteva clase primare, dar acest

lucru nu a împiedicat-o să-şi inventeze o carieră de om de ştiinţă, procurându-şi un doctorat în chimia industrială, precum şi diferite titluri onorifice cu ocazia călătoriilor ei în străinătate85. În 1979 ea conducea secţia de cadre de partid şi de stat din cadrul Comitetului Central, ceea ce însemna că de fapt controla orice numire în funcţiile de partid şi de stat86. În legătură cu Elena, Alexandru Bârlădeanu scria: „Rareori am întâlnit pe cineva care să fi avut atâtea însuşiri negative ca ea: sentimentul urii şi al răzbunării, stupiditatea, caracterul scârbos, nesimţirea şi impertinenţa erau cele mai evidente. Nu ştiu cum de s-au întâlnit sau cum de a durat căsnicia aceasta” 87.

Cum puterea a fost transferată de la partid preşedintelui şi alaiului personal dominat de soţia sa, trecutul a trebuit să fie reinterpretat pentru a justifica dictatura personală a celor doi. Istoria a fost zugrăvită ca un proces inexorabil, conducând la triumful celei mai înalte forme de societate instaurate de Conducător (cuvânt adoptat în mod oficial de Ceauşescu în anii ’70). Ceauşescu era prezentat ca întruchiparea concretă a vitejiei şi a înţelepciunii strămoşeşti, pornind de la regii daci şi continuând cu domnitorii feudali ai principatelor româneşti şi cu luptătorii mai recenţi pentru independenţa naţională. Era nevoie de o liotă de intelectuali pentru susţinerea unui cult atât de sfruntat. Cel mai neruşinat sicofant a fost Corneliu Vadim Tudor, care, într-un articol publicat în 1980, la a şaizeci şi două aniversare a lui Ceauşescu, îl ridica în slăvi ca pe „zeul nostru laic, inima partidului şi a naţiunii, omul pentru istorie şi pentru eternitate pe care îl vom urma cu credinţă în tot ce va întreprinde” 88. Slava Conducătorului ar fi sporit dacă s-ar fi putut arăta că el conducea o ţară care se aflase mereu în fruntea progresului omenirii. În acest scop s-a amplificat doctrina sincronismului, insistându-se asupra faptului că, într-o serie de domenii importante, de-a lungul secolelor civilizaţia românească

precedase evoluţia generală a civilizaţiei occidentale89.

Un regim care se folosea de naţionalism pentru a mobiliza şi a controla masele permitea uneori să se facă referiri voalate la Basarabia, aflată sub ocupaţie sovietică neîntreruptă din 1944. În anii ’70 au apărut lucrări literare care conţineau o portretizare plină de simpatie a mareşalului Antonescu, ale cărui trupe recuceriseră teritoriul respectiv din 1941 până în 194490. Niciuna dintre marile uzine industriale nu a fost amplasată în Iaşi, oraş din nord-estul Moldovei, la câţiva kilometri de frontiera sovietică, poate ca indiciu al neliniştii lui Ceauşescu în legătură cu securitatea regiunii în eventualitatea deteriorării relaţiilor cu Uniunea Sovietică. În schimb, ţăranii moldoveni au fost încurajaţi să emigreze în alte zone ale României, în special în oraşele din Transilvania, unde minorităţile etnice fuseseră deosebit de numeroase până în anii ’60.

Jucarea cărţii etnice

Românizarea oraşelor din Transilvania a devenit un scop politic imperativ doar sub Ceauşescu. În 1968 Regiunea Autonomă Maghiară a fost desfiinţată, iar în 1972 Ceauşescu a vorbit pe faţă despre necesitatea de „a munci fără răgaz în scopul omogenizării naţionale şi sociale în ţara noastră” 91. Politicile menite să creeze „un unic popor muncitor” au fost considerate de maghiari drept nişte încercări prost deghizate de a-i asimila într-o perioadă în care învăţământul de stat în limba maghiară fusese redus pe neaşteptate. În anii ’70 şi ’80, profilul demografic al unor oraşe ca Târgu-Mureş, Cluj şi Oradea, având cândva un puternic caracter maghiar, a început să se schimbe. Demolarea unor cartiere maghiare pentru a face loc blocurilor de locuinţe destinate să-i primească pe nou-veniţii a fost descrisă de disidenţii maghiari ca o formă de acoperire a politicii de „sistematizare” menită să creeze o societate complet uniformizată. Multă iritare a produs

decizia ca absolvenţii maghiari din Transilvania să fie repartizaţi de regulă la posturi aflate departe de propriile comunităţi etnice. Dispersarea tinerilor cu pregătire superioară a răpit comunităţii maghiare serviciile unor oameni care ar fi putut fi apărători eficienţi ai intereselor lor, iar în anii ’80 mulţi maghiari din Transilvania cu studii superioare au ales din această cauză să emigreze în Ungaria. Dar o mişcare disidentă a luat naştere şi printre intelectualii care căutau să apere cultura maghiară făcând apel la doctrina drepturilor omului, în lumina faptului că România semnase acordurile de la Helsinki din 1975 conţinând dispoziţii ferme de protejare a drepturilor omului92.

În general, intelectualii maghiari care condamnau încălcarea drepturilor minorităţilor refuzau să protesteze faţă de formele de opresiune care implicau întreaga populaţie93. Această limitare la propria comunitate avea să continue şi după 1989, zădărnicind astfel eforturile de creare a unor alianţe durabile între exponenţii democraţiei. Dar tulburări sporadice au izbucnit îndeosebi printre muncitorii români din minele din Valea Jiului în 1977 şi printre muncitorii de la uzina de autocamioane din Braşov în 1987, fapt care arăta că sprijinul regimului din partea muncitorilor români slăbea văzând cu ochii.

Socialism într-o familie, totalitarism la toate nivelurile

Ameliorarea situaţiei economice şi sfidarea Uniunii Sovietice au conferit regimului o popularitate autentică în cursul anilor ’60. Afirmaţiile lui Ceauşescu privind destinul poporului român şi importanţa trecutului românesc s-au împletit bine cu felul de a vedea lucrurile al unei populaţii încă în mare parte rurală. Dacă el ar fi urmat o politică economică mai prudentă, ar fi reuşit să menţină o bază de sprijin considerabilă pentru regim chiar şi după încheierea Războiului Rece. Nu a existat nicio familiarizare cu politica de opoziţie în rândul noilor categorii sociale înfiinţate cu

forţa de statul comunist. Potrivit lui Silviu Brucan, regimul „se bucura de stabilitate atâta timp cât «contractul social nescris» dintre Partidul Comunist şi clasa muncitoare era respectat cu stricteţe”, contract care „presupunea obligaţia din partea partidului de a asigura muncitorilor un nivel de trai decent” 94. Dar acest contract a fost rupt de regim în a doua jumătate a conducerii lui Ceauşescu. Construirea unor combinate siderurgice şi petrochimice costisitoare a determinat România să acumuleze o datorie către străinătate care a crescut de la 3, 6 miliarde de dolari în 1977 la 10, 2 miliarde de dolari în 198 195. Creşterea pe piaţa mondială a preţurilor la ţiţeiul pe care ţara trebuia să-l importe pentru industria ei supradimensionată a exacerbat problema datoriilor, lucru la care a contribuit şi faptul că România trebuia să importe 80% din minereul necesar industriei sale grele; în anii ’80 vânzarea oţelului românesc de slabă calitate pe piaţa mondială saturată s-a dovedit din ce în ce mai dificilă96. Ceauşescu a declarat la sfârşitul lui 1982 că intenţiona să lichideze datoria externă până în 1990, ceea ce s-a dovedit a fi o decizie fatală 97. El a realizat acest lucru, dar cu costuri enorme pentru economia ţării şi pentru poporul român. Ceauşescu a tăiat importurile din Occident pentru alimente, medicamente şi piese de schimb, şi a hotărât să exporte tot ce se putea vinde în străinătate. Exporturile de alimente către Uniunea Sovietică au crescut (România devenind principalul ei furnizor străin), în timp ce în ţară era introdusă o raţionalizare strictă98.

În anii ’80 caracterul arbitrar al dictaturii personale a lui Ceauşescu a devenit tot mai dificil de ascuns. O lege din 1981 permitea condamnarea la închisoare pentru greşeli comise la locul de muncă99. După 1984 doctorilor li s-a cerut să examineze angajatele din întreprinderi o dată pe lună şi s-o întrebe pe fiecare dacă era gravidă, iar dacă nu, de ce: în luna martie a aceluiaşi an, în discursul adresat

Consiliului Naţional al Femeilor, Ceauşescu a insistat: „Tovarăşe femei, a avea copii este o datorie patriotică” 100. Ceauşescu credea că o creştere rapidă a populaţiei era o necesitate pentru realizarea obiectivului său ca România să devină o mare putere de rangul doi. Începând din 1966, avortul a devenit ilegal, iar contraceptivele nu s-au mai găsit: de atunci şi până în 1989, 11.000 de femei au murit după avorturi clandestine101.

Despre planurile de demolare a mii de sate şi despre strămutarea locuitorilor lor în complexe agroindustriale a început să se vorbească în 1987; aceste măsuri făceau parte din procesul orwellian de industrializare a localităţilor rurale cu scopul de a crea omul socialist desăvârşit – un proces pe care Ceauşescu l-a botezat „sistematizare”. Ţăranii din judeţul Olt, situat la sud de Transilvania, care se arătaseră dornici să sprijine regimul în primul lui deceniu, îl priveau pe Ceauşescu cu dispreţ şi cu duşmănie făţişă pe la mijlocul anilor ’80; unii chiar spuneau: „Mai bine veneau ruşii” 102.

Comploturi ale unor ofiţeri care nu fuseseră pătrunşi de mentalitatea antirusească au avut loc în 1983 – 1984, dar fără urmări serioase pentru putere103.

Totuşi, Ceauşescu a fost destabilizat de schimbările importante apărute în Uniunea Sovietică începând de la mijlocul anilor ’80. Mihail Gorbaciov, noul şef al partidului, dorea să umanizeze sistemul comunist, să-l facă mai eficient şi să pună capăt confruntării cu Occidentul pentru a mai uşura povara cuinei înarmărilor asupra economiei sovietice. El era pregătit să renunţe la doctrina lui Brejnev, potrivit căreia Moscova permitea sateliţilor săi doar o suveranitate limitată şi intervenea cu forţa dacă vreunul dintre ei pornea „pe o cale contrarevoluţionară”. Ar fi fost de aşteptat din partea lui Ceauşescu să laude această schimbare de atitudine ca pe o îndreptăţire a insistenţei României asupra independenţei naţionale, dar el nu a făcut

acest lucru. Schimbările din Uniunea Sovietică au transformat comunismul românesc aproape peste noapte dintr-o formă rebelă într-un tip grotesc, nu mult diferit de versiunea văzută chiar în Uniunea Sovietică în vremurile bune ale stalinismului. Atenţia Occidentului s-a concentrat tot mai mult asupra abuzurilor privind drepturile omului şi asupra proiectelor nebuneşti de inginerie socială ale lui Ceauşescu. Odată cu iniţierea de convorbiri directe între superputeri, care dădeau rezultate spectaculoase, rolul României ca interlocutor între lumea sovietică şi Occident nu-şi mai avea rostul. Un Ceauşescu pus într-o situaţie jenantă şi-a lepădat rolul de avocat al păcii mondiale şi a început să lanseze zvonuri ameninţătoare privind capacitatea agresivă a României, în noiembrie 1988, în timpul unei întâlniri cu liderul comunist maghiar Károly Grósz, el a declarat că România îşi dezvoltase capacitatea de a produce armament nuclear, înfierând în acelaşi timp comunismul liberal maghiar ca fiind „o primejdie de moarte pentru comunismul internaţional” 104.

Cu excepţia Partidului Comunist, nicio instituţie naţională nu a produs disidenţi dornici să se distanţeze în mod public de politica distructivă a regimului. Cu puţine excepţii, medicii au fost complicii regimului la internarea disidenţilor în spitale de boli mintale unde aceştia erau adeseori distruşi din cauza tratamentelor cere le erau aplicate105. Privilegiile şi ameninţările atent dozate i-au convins pe intelectuali să stea cuminţi şi uneori chiar să păzească ordinea în cadrul breslei, în numele regimului. În noiembrie 1989 chemarea lui Mircea Dinescu, un poet disident, la greva generală a scriitorilor a fost ignorată de colegii săi106.

Obedienţa Bisericii Ortodoxe

Biserica Ortodoxă a fost singura instituţie naţională importantă a cărei viaţă internă nu a fost distrusă de partid pentru a se conforma pe deplin normelor comuniste.

Prin Constituţia din 1948, ea a fost deposedată de titlul de „biserică dominantă”, iar pământurile pe care le deţinea au ajuns în proprietatea statului, dar subjugarea religiei organizate faţă de un stat ateu a fost mai puţin oneroasă pentru Biserica Ortodoxă decât pentru alte biserici. La moartea sa în 1977, patriarhul Justinian a lăsat 10.000 de parohii cu cadre complete şi doi sau trei candidaţi pentru fiecare loc din seminare107. O protecţie considerabilă fusese permisă vieţii monastice cel puţin până la sfârşitul anilor ’50.

Criticii încearcă să demonstreze că Biserica însăşi s-a lăsat folosită de un regim care nu s-a clintit niciodată din credinţa sa că religia era un instrument de exploatare a maselor şi că trebuia să dispară după ce va fi fost atins ţelul marxist-leninist de făurire a unui stat pe deplin socialist. Dovada în sprijinul acestui punct de vedere o constituie faptul că noua clasă muncitoare cazată în mari cartiere de blocuri nu beneficia de un serviciu religios ortodox activ şi era scoasă în mare parte în afara bisericii108. Mai mult, deşi populaţia Bucureştiului, în mare majoritate ortodoxă, s-a dublat, o singură biserică ortodoxă a fost construită în oraş între 1948 şi 1989109. Lipsa de entuziasm a ierarhiei ortodoxe de a veni în întâmpinarea nevoilor religioase ale noii clase muncitoare a permis diverselor secte protestante şi Martorilor lui Iehova să facă un număr sporit de convertiri în cartierele de locuinţe construite la periferia tuturor marilor oraşe româneşti în anii ’80110. Atunci când, în megalomania lui, Ceauşescu a ajuns să demoleze biserici istorice în anii ’80, pentru a face loc unui nou centru civic care personifica viziunea fantezistă a conducătorului asupra României, ierarhia ortodoxă a tăcut. Nu s-au înregistrat proteste nici măcar când Ceauşescu a desemnat 10.000 de sate pentru a fi distruse cu scopul de a face din ţărănimea colectivizată o prelungire a clasei muncitoare de la oraş prin

dependenţa ei faţă de stat în privinţa tuturor necesităţilor111. Distrugerea universului ţărănesc, din care ortodoxia românească şi-a tras o mare parte din vigoare şi identitate, a devenit o posibilitate atunci când regimul a intrat în faza totalitară radicală în anii ’80112.

Ceauşescu s-a folosit de naţionalism pentru a mai uşura trauma omogenizării populaţiei într-un unic popor muncitor. Dar cu toate că ortodoxia era semnul distinctiv al românilor, regimul nu a considerat religia majorităţii ca fiind esenţială pentru identitatea naţională. Sprijinirea ateismului nu a slăbit sub Ceauşescu, care era lipsit de orice urmă de ataşament faţă de ortodoxie. Teoctist Arăpaşu, patriarh din 1986, a declarat la slujba de Paşti din 1995 că „Dumnezeu a îngăduit comunismul pentru ca acesta să poată fi învins prin credinţă” 113. Acest punct de vedere se face ecoul celui auzit în Rusia, cum că păcatul supunerii faţă de atei este mai nobil decât martiriul, dacă astfel poate fi asigurată supravieţuirea Bisericii114. Dar argumentul ortodoxiei, potrivit căreia comunismul a făcut parte din planul lui Dumnezeu, iar reacţia Bisericii a fost în acord cu intenţiile lui Dumnezeu, e tratat cu dispreţ de intelectualii anticomunişti. Ei au crezut că vigoarea Bisericii s-ar fi afirmat mai limpede dacă ea ar fi spus „nu” statului, indiferent de preţul plătit prin represiuni şi vitregii ale sorţii, decât să acţioneze ca braţ confesional al unui stat ateu115.

Vechii soldaţi ai partidului îl sfidează pe Ceauşescu într-un târziu, opoziţia faţă de regim s-a înfiripat printre unii dintre demnitarii de vârf pe care Ceauşescu îi alungase în anonimat. Silviu Brucan, un fost stalinist din linia dură şi înalt demnitar în epoca lui Dej, şi-a declarat în mod public disidenţa în 1987. El pare să se fi bucurat de un anumit grad de protecţie în America şi în cercurile sovietice de decizie politică, ceea ce explică posibilitatea sa de a călători în Occident în noiembrie 1988. De acolo a fost

invitat în Uniunea Sovietică, unde a fost primit de Gorbaciov, care i-a spus că era în favoarea înlăturării lui Ceauşescu, cu condiţia ca acest lucru să se realizeze astfel încât Partidul Comunist să rămână forţa conducătoare în ţară; liderul sovietic nu a arătat niciun entuziasm faţă de ideea unei intervenţii în România116.

Pe 10 martie 1989, o scrisoare deschisă adresată lui Ceauşescu de şase veterani a fost trimisă la BBC. Trei dintre semnatari – Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu şi Constantin Pârvulescu, unul dintre membrii fondatori ai partidului în 1921 – erau foşti membri ai Comitetului Central sau ai Biroului Politic. Ceilalţi erau Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, ministru de Externe între 1961 şi 1972, şi Grigore Răceanu, un veteran de partid. Cu toţii au fost imediat puşi sub stare de arest la domiciliu şi li s-au retras privilegiile117. Scrisoarea condamna principalele aspecte ale politicii interne a lui Ceauşescu şi efectele lor asupra societăţii. Ea punea întrebarea: „De ce urbanizaţi satele, când nu sunteţi în stare să asiguraţi un nivel de trai decent în oraşe? O guvernare care în ultimele cinci ierni nu a fost capabilă să rezolve problemele vitale ale populaţiei (lumina, căldura, transportul, aprovizionarea cu alimente) şi-a dovedit incompetenţa şi incapacitatea de a guverna”. 118 Politica lui Ceauşescu în privinţa minorităţilor a fost de asemenea criticată: „Faptul că germanii, maghiarii şi evreii emigrează în masă arată că politica de asimilare forţată trebuie să înceteze”. Pe un ton sarcastic, amintind de stilul articolelor lui Brucan, cei şase i-au spus lui Ceauşescu: „Aţi început să schimbaţi geografia satelor, dar nu sunteţi în stare să mutaţi România în Africa”. 119

În 1989 Ceauşescu declarase că PCR era cel mai mare partid comunist din întregul bloc răsăritean raportat la populaţie, cu 4 milioane de membri, dar dintre aceştia, potrivit lui Norman Manea, „cu greu ai fi putut găsi o mie

care să creadă cu adevărat în el” 120. Oricum, Ceauşescu nu s-a confruntat niciodată cu nesupunerea directă până la adevăratul sfârşit al conducerii sale. Congresul Partidului din noiembrie 1989 a constituit apoteoza regimului: cultul personalităţii a fost reafirmat alături de politica economică nesăbuită care secătuise ţara.

Un sistem social care mai înainte se dovedise că stârnea prea puţin entuziasm în rândul populaţiei în România a fost impus în 1945 de tancurile şi baionetele principalului inamic istoric al României. O sectă mult mai puţin reprezentativă pentru societate decât echivalentele sale comuniste din Anglia, Australia şi Scandinavia a fost catapultată astfel la putere. Pentru a-şi impune voinţa, comunismul din România a trebuit să exercite teroarea la o scară uriaşă. Au fost mobilizate unele elemente ale culturii politice pentru a strânge şi mai tare societatea în menghina comunistă: dorinţa Bisericii Ortodoxe şi a multor intelectuali de a fi îngăduitori cu un stat care îşi proteja sau îşi promova. Interesele este, desigur, un factor important. Dar rezistenţa armată faţă de comunism a continuat o vreme mai îndelungată decât în ţările vecine cu România – un indiciu clar că România nu era coaptă pentru un asemenea regim. Sarcina guvernării comuniste a fost uşurată din cauza absenţei în România a unor tradiţii democratice puternice, iar regimul a avut grijă ca menţinerea oricăror instituţii (cum ar fi Biserica Uniată) care ar fi putut inculca astfel de tradiţii să nu fie permisă. Ea a acordat o atenţie specială Transilvaniei, o regiune care nu făcea parte din statul român decât de circa un sfert de secol şi unde, după cum se crede îndeobşte, valorile culturii apusene avuseseră o înrâurire mai mare în rândul grupurilor etnice decât în restul ţării.

Comunismul avea să fie în cele din urmă subminat de nereuşitele catastrofale pe tărâm economic. Accentul pus pe antediluviana industrie grea a plasat ţara pe calea

subdezvoltării. Prăpastia economică dintre România şi statele Europei Centrale, aflate sau nu sub guvernare comunistă, s-a adâncit. România a rămas în urma unor state ca Grecia, Portugalia şi Spania chiar înainte ca aceste ţări să ajungă să se bucure de binefacerile aderării la Uniunea Europeană în anii ’80. Cu toate acestea, regimul, atât sub Dej, cât şi sub Ceauşescu, s-a confruntat cu mai puţine tulburări de masă decât corespondentele sale din celelalte mari ţări satelit din blocul sovietic. Un factor stabilizator a fost crearea unei noi clase muncitoare numeroase din foşti ţărani, adeseori lipsiţi de orice petic de pământ, care până în anii ’80 socotiseră că viaţa lor era mai bună în principalele privinţe sub comunism decât înainte. Regimul a încercat să facă astfel încât acest element social, cunoscut pretutindeni în blocul sovietic ca *homo sovieticus*, să domine din punct de vedere numeric şi aproape că a reuşit. Cei aflaţi la conducerea comunismului românesc nu au încetat niciodată să facă apel la noii români prin intermediul simbolurilor şi valorilor proletare, dar naţionalismul crescând a fost folosit pentru dobândirea legitimităţii şi a consimţământului din partea maselor. Propagandiştii regimului îi caracterizau pe comunişti ca pe cei care au dus la capăt lupta de eliberare naţională începută de nişte eroi respinşi anterior ca invenţii ale propagandei burgheze. S-a făcut apel la solidaritatea etnică românească prin caracterizarea statelor socialiste frăţeşti cum ar fi Ungaria şi Uniunea Sovietică drept state nutrind intenţii rele faţă de România. Fără îndoială că Dej a dovedit îndrăzneală sfidându-şi stăpânii sovietici şi ieşind de pe orbita sovietică. Duplicitatea de care era îmbibat comunismul românesc i-a permis să-i ducă de nas pe stăpânii săi sovietici, iar succesorul său Ceauşescu a repetat trucul cu principalele ţări occidentale.

Dacă Occidentul ar fi condiţionat politic accesul României la tehnologia şi pieţele occidentale, acest lucru

ar fi contribuit la creşterea unor forţe politice în cadrul partidului conducător şi în societate, capabile să facă trecerea spre democraţie mult mai puţin dureroasă decât avea să fie mai târziu. Dar opoziţia a fost în mare parte născută-moartă, în pofida imenselor suferinţe impuse diverselor sectoare ale societăţii atunci când dictatura Ceauşescu a intrat într-o fază iraţională făţişă şi profund totalitară în anii ’80. Nu este exagerat să se afirme că aproape cincizeci de ani de represiune politică vor frâna, probabil, activismul politic şi vor slăbi societatea civilă pentru multă vreme.

Absenţa „legalităţii socialiste” şi faptul că răzbunarea împotriva unui comunist învins în lupta pentru putere se extindea adeseori şi asupra familiei lui au arătat că activiştii de partid nu erau înclinaţi să se împotrivească despotismului lui Ceauşescu. Aproape tot timpul cât a fost la conducere, acesta a tratat statul ca pe domeniul său privat. Extrem de personala exercitare a puterii constatată în România a fost mai mult o caracteristică a statelor comuniste sud-est europene decât a celor central-europene, şi poate că ea arată impactul formelor de guvernare otomană şi ale unora româneşti medievale şi pline de cruzime asupra comportamentului politic contemporan. Ceauşescu însuşi s-a bazat tot mai mult pe tradiţie ca sursă a puterii sale. El a pierdut contactul cu partidul şi şi-a îndepărtat foştii colegi care în cele din urmă şi-au făcut curaj pentru a scăpa de el. Nu puţini dintre ei erau fideli aceloraşi tipare comportamentale şi aceloraşi mentalităţi ca acelea care l-au produs pe Ceauşescu.

Poate că efectul cel mai retrograd al erei comuniste a fost acela de a crea o populaţie în cea mai mare parte dependentă, care se obişnuise să primească majoritatea celor necesare traiului de la stat. Securitatea şi bunăstarea materială ale unei persoane depindeau de conformismul ei politic dovedit. Exercitarea abilităţilor individuale şi

întreprinderea unor acţiuni publice neaprobate de stat te putea costa extrem de mult. Această trăsătură a dependenţei colective faţă de un grup de conducători care nu se justifica niciodată nu a început sub comunism, dar a fost mult perfecţionată în perioada 1944 – 1989. În mod inevitabil, orice sistem democratic care venea după o epocă atât de întunecată urma să fie serios stânjenit.

NOTE

1. R.V. Burks, *The Dynamics of Communism în Eastern Europe*, Princeton University Press, 1961, pp. 164 – 165.

2. Şerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography Under Communist Rule”, *European History Quaterly*, Vol. 26, 1996, p. 181.

3. Dennis Deletant, *Communist Terror în România*: *Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948 – 1965*, London: Hurst, 1999, p. 5.

4. Robert Levy, *Ana Pauker*: *The rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley: University of California Press, 2001, p. 5.

5. Pavel Câmpeanu, „Aspects of Romanian Stalinism's History: Ana Pauker, A Victim of antisemitism”, *East European Politics and Societies*, Vol. 14, nr. 2.

2000, p. 176.

6. Levy, *Ana Pauker*, p. 235.

7. Robert Levy, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» în România?”, *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 2, 1995, p. 144.

8. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 157.

9. Deletant, *Communist Tenor în România*, p. 171.

10. Levy, „Did Ana Pauker „p. 150.

11. Gheorghe Buzatu, „România după lovitura de stat” în Ioan Scurtu şi Gheorghe Buzatu (editori), *Istoria românilor în secolul XX* (*1918 – 1948*), Bucureşti, Paideia, 1999, pp. 499 – 500.

12. Sergo Beria, *Beria my Father*: *Inside Stalin's*

Kremlin, London: Duckworth.

2001, p. 316, n. 6.

13. Reuben Markham, *România under the Soviet Yoke*, Boston, MA: Meador, 1949, pp. 214 – 217.

14. J.F. Brown, *Nationalism, Democracy and Security in the Balkans*, Aldershot, England: Dartmouth Publishing, 1992, pp. 101 – 102.

15. Robert Lee Wolff, *The Balkans in our Time*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974 edn, p. 45.

16. V. Tarău, „Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în Cluj şi Turda”, în Sorin Mitu şi Florin Gogâltan (editori), *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj, Asociaţia Istorică din Transilvania şi Banat, 1994, pp. 204 – 212.

17. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Bucureşti, Evenimentul Românesc, 1998, p. 85.

18. Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, London: Hurst, 1995, p. 24.

19. A.L. Cartwright, *The Return of the Peasant*: *Land Reform în Post-Communist România*, Aldershot: Ashgate, 2001, p. 68.

20. Deletant, *Communist Terror în România*, pp. 225 – 234.

21. Michael Shafir, „Political Culture, Intellectual Dissent and Intellectual Consent: the Case of România”, *Orbis*, 1983, pp. 404 – 406.

22. Shafir, „Political Culture”, *Orbis*, p. 407.

23. Durandin, *Histoire des Roumains*, p. 374.

24. Despre nesupunerea lui Nicodim, vezi Alexandru Şaffan, *Un tăciune smuls flăcărilor*, Bucureşti, Hasefer, 1996, pp. 49 – 50; publicat şi în engleză sub titlul *Resisting the Storm*: *Memoirs*, Jerusalem: Yad Vashem, 1987.

25. Dan Ciachir, Patriarhul Justinian”, *Cuvântul*, ianuarie

1997.

26. În 1949 Justinian a declarat: „Vaticanul este centrul celor mai vechi tradiţii imperialiste şi el nu ezită să folosească toate mijloacele sistemului capitalist pentru a comercializa cele sfinte”. Vezi Durandin, *Histoire*, p. 376.

27. Cuvintele acestea au apărut în ziarul ortodox *Telegraful Român* în 1945 şi sunt citate în Vasile Marchiş, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma* (*Greco-Catolică*), *documente şi mărturii*, Bucureşti, Crater, 1997, p. 83. Mitropolitul Bălan a fost apropiat de Garda de Fier în anii ’30, iar în 1937 a organizat slujba de înmormântare pentru doi gardişti ucişi în Războiul Civil din Spania. Vezi Marchiş, *Drama*, p. 83; Livezeanu, *Cultural Politics*, p. 262.

28. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, p. 170.

29. Shafir, political Culture, Intellectual Dissent”, p. 402.

30. Câmpeanu „Aspects of Romanian Stalinism’s History”, p. 161.

31. Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Humanitas, 1997, pp. 71 – 72.

32. Pentru crimele lui Nikolski, vezi Deletant, *Communist Terror* în *România*, capitolele 6 şi 9.

33. Pavel Câmpeanu, „Din nou despre antisemitism. Contribuţii evreieşti la instaurarea dictaturii staliniste în România”, *2*2, 27 februarie-5 martie 2001.

34. Deletant, *Communist Rerror în România*, pp. 61 – 62.

35. /ta/., p. 16.

36. *Ibid*.

37. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, pp. 46 – 47.

38. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 217.

39. Mircea Suciu şi Cristian Troncotă, „Două «romane de iubire» din anii lui Gheorghiu-Dej”, *Dosarele istoriei*, 7 (12), 1997, pp. 30 – 43.

40. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 147.

4 L Câmpeanu, „Aspects of Romanian Stalinism’s History”, p. 250.

42. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 250.

43. Levy, „Did Ana Pauker”, pp. 172 – 173.

44. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 255.

45. Ion Mihai Pacepa, *Cartea Neagra a Securităţii*, Vol. II, Bucureşti, Editura Omega, 1999, pp. 41, 99.

46. Deletant, *Communist Terror în România*, pp. 273 – 275; Silviu Brucan, *The Wasted Generation*: *Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Boulder, CO: Westriew Press, 1993, pp. 55 – 56.

47. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 133.

48. Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1997, p. 115.

49. Gallagher, *România after Ceauşescu*, pp. 55 – 56.

50. François Fejtő, *A History of the People's Democracies*, Harmondsworth: Penguin, 1974, pp. 158 – 159.

51. Lendvai, *Eagles în Cobwebs*, p. 2.

52. Fejtő, *A History of the People's Democracies*, p. 162.

53. R.J. Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, London: Routledge, 1994, p. 313.

54. Pacepa, *Cartea Neagră*, Vol. 2, p. 91.

55. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*… p. 249.

56. Pacepa, *Cartea Neagră*, Vol. 2, p. 77.

57. Shafir, „Political Culture, Intellectual Dissent”, p. 408.

58. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 27.

59. Annele Ute Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română, 2000, p. 36.

60. Gheorghe Apostol, un rival la succesiunea din 1965, a folosit acest cuvânt ca o referire abia deghizată la Ceauşescu într-o scrisoare pe care a adresat-o ziarului partidului *Scânteia* din 30 aprilie, exprimându-şi nemulţumirea în legătură cu dirijarea evenimentelor de partid şi de stat; ea nu a fost publicată niciodată. Vezi Deletant, *Communist Terror în România*, pp. 292 – 295.

61. Pacepa, *Cartea Neagră*, Vol. 2, pp. 108 – 114.
62. Deletant, *Communist Terror în România*, p. 285.
63. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 180.
64. Maurer i-a spus ulterior unui coleg politic: „Eu nu aş fi putut să devin prim-secretar din două motive: Unu, am un nume german; doi, nu mă am bine cu ruşii”. Vezi Rodica Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Bucureşti, Curtea Veche, 2001, p. 89.
65. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 183.
66. R.V. Burks, „The Romanian National Deviation: an Accounting” în Kurt London (ed), *Eastern Europe în Transition*, Baltimore: John Hopkins Press, 1967, p. 103.
67. Fejtő, *A History of the People's Democracies*, pp. 317 – 318.
68. Dumitru Dumitru „August 1968 – marea păcăleală”, Ad*evărul,* Bucureşti, 21 august 1998.
69. Tony Benn, *Office without Power*: *Diaries 1968 – 72*, London: Hutchinson, 1988, p. 79.
70. Nicholas Bethell, *Spies and Other Secrets*: *Memoirs from the Second Cold War*, London: Penguin, 1995, p. 283.
71. Livia Betea (în dialog cu Corneliu Mănescu), *Convorbiri neterminate*, Iaşi: Polirom, 2001, p. 323.
72. Ronald Linden „After the Revolution: A foreign Policy of Unbounded Change” în Daniel Nelson (ed), *România after Tyranny,* San Francisco: Westriew Press, 1992, pp. 203 – 204.
73. Edward Behr, „*Kiss The Hand You Cannot Bite*”: *the rise and Fall of the Ceauşescu*, London: Hamish Hamilton, 1991, p. 185.
74. David B. Funderburk, *Un ambasador american*: *între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România*, Constanţa, România, Editura Dacon, 1994, p. 45.
75. Funderburk, *Un ambasador american*, p. 74.
76. Mark Almond, *Decline without Fall*: *România under Ceauşescu*, London: Institute for European Defence and

Strategic Studies, 1988, p. 25.

77. *Ibid*.

78. Benn, *Office without Power*, p. 74.

79. Pentru dovezi, vezi capitolele 4 şi 5 din Gallagher, *Puteast Europe*.

80. Behr, „*Kiss The Hand...*”, p. 147.

81. Annele Ute Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română, 2000, p. 45.

82. Bodnăraş nu a fost de acord cu Ceauşescu atunci când acesta a rupt-o cu trecutul şi a refuzat să-şi delege puterile prezidiului permanent al Comitetului Central pentru perioada cât era plecat în vizite peste hotare. Vezi Chelaru, *Culpe*... pp. 139 – 140.

83. Pentru Bodnăraş, nevoia de a-şi păstra poziţia în cadrul partidului şi al statului a primat faţă de dorinţa de a păstra legalitatea socialistă. Un singur deţinător de funcţie de conducere comunist pare să fi fost destul de îndrăzneţ pentru a-l înfrunta pe Ceauşescu pe faţă. Acesta a fost Comei Burtică, ministru al Comerţului Exterior, care şi-a dat demisia în timpul unei întruniri a Biroului Politic în 1981, după ce şi-a exprimat dezacordul faţă de propunerile lui Ceauşescu de a face investiţii în Irak. Vezi Chelaru, *Culpe*... pp. 140 – 141, 206 – 207.

84. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*... p. 153; Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, pp. 47, 49, 50.

85. Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, pp. 110 – 111.

86. Behr, „*Kiss The Hand*”, p. 159.

87. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 200.

88. *Săptămâna*, 25 ianuarie 1980, citată în Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, p. 42.

89. Papacostea, „Captive Clio...”, p. 197.

90. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, pp. 188, 191.

91. Andrei Pippidi, „Nation, Nationalisme et Démocratie en Roumanie”, *L'Autre Europe*, 1993, secţiunea 26 – 27,

pp. 136 – 137.

92. László Kürti, „Transylvania, Land beyond Reason: Toward an Anthropological Analysis of a Contested Terrain”, *Dialectical Anthropology*, Vol. 14, 1989, p. 41.

93. Shafir, *România*, p. 174.

94. Brucan, *The Wasted Generation*, pp. 126 – 127.

95. Deletant, *România sub regimul comunist*, p. 150.

96. Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, pp. 49 – 50.

97. Deletant, *România sub regimul comunist*... p. 151.

98. Ibid., p. 151.

99. Mihnea Berindei, „România lui Ceauşescu – un naufragiu planificat II”, *22*, Vol. 9, nr. 47, noiembrie 1998.

100. Deletant, *România sub regimul comunist*... p. 176.

101. Betea, *Alexandru Bârlădeanu*, p. 95.

102. David Kideckel, *The Solitude of Collectivism*: *Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993, p. 178.

103. Behr, „*Kiss The Hand*”, pp. 220 – 227; Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, pp. 343 – 344.

104. Ion Mihai Pacepa, *Cartea Neagră a Securităţii*, Vol. IU, Bucureşti, Editura Omega, 1999, p. 131.

105. Vezi Helena Drysdale, *Looking for Gheorghe*, London: Sinclair-Stevenson, 1995.

106. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, p. 200.

107. Richard Hopwood, Raţionalism and Church-State Relations in Ceauşescu's România”, teză de masterat în arte, University of Bradford, England, 1995, p. 26; informaţie provenită de la Constantin Galeriu, pe care Hopwood l-a intervievat la Bucureşti pe 21 iulie 1995.

108. Cornel Nistorescu, editorial în *Evenimentul zilei* (ediţia în limba engleză), 9 decembrie 1998.

109. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, p. 212.

110. Despre dezvoltarea sectelor cunoscute în România ca „neoprotestante”, vezi Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, pp. 224 – 229; Hopwood, „Naţionalism and

Church-State Relations”, pp. 58 – 61.

111. Vezi Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, pp. 294 – 319; de asemenea, Dinu C. Giurescu, *The Razing of România's Past*, London: Phaidon Press, 1990.

112. În legătură cu efectele păgubitoare ale colectivizării lumii ţărăneşti şi identitatea naţională românească, vezi Horia-Roman Patapievici, „Anatomia unei catastrofe” în Iordan Chimet, *Momentul adevărului*, Cluj, Dacia, 1996, pp. 169 – 183.

113. Vezi Horaţiu Pepine, „Armata şi Biserica”, *22*, nr. 44, 1 – 7 noiembrie 1995.

114. Steven Runciman, *The Othodox Churches and the Secular State*, Oxford University Press, 1971, p. 96.

115. Vezi interviul cu Cicerone Ioaniţoiu, membru al Bisericii Ortodoxe şi autor al articolului *Persecuţia Bisericii din România*, în ziarul bucureştean *România liberă*, 10 mai 1997.

116. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, p. 257.

117. Deletant, *România sub regimul comunist*, pp. 171 – 172.

118. Betea, *Convorbiri neterminate*, p. 344.

119. /ta/, p. 345.

120. Norman Manea, blasphemy and Carnival”, *World Policy Journal*, Voi. 13, nr. 1, primăvara 1996, p. 76.

3

TOVARĂŞII SE LEAPĂDĂ DE IDEOLOGIE. DAR PĂSTREAZĂ PUTEREA. 1990 – 1992

Căderea lui Ceauşescu

Evenimentele din 1989 care au culminat cu înlăturarea şi cu executarea lui Nicolae Ceauşescu şi a copărtaşei lui la putere, Elena Ceauşescu, rămân o enigmă la cincisprezece ani după ce s-au petrecut1. Una dintre promisiunile lui Emil Constantinescu în campania electorală din 1996 a fost că va avea grijă ca adevărul despre cotitura tragică şi totodată eliberatoare din istoria

României să iasă la lumină în timpul mandatului său. Dar, după ce a ajuns preşedinte, el nu a reuşit să se ţină de cuvânt, iar a zecea aniversare a prăbuşirii comunismului s-a dovedit a fi o comemorare tăcută, de care conducerea copleşită de griji a preferat să scape cât mai repede2. Rămâne încă să fie scoasă la lumină întreaga istorie a unor evenimente care au conţinut elemente ale unei lovituri de stat improvizate în grabă şi ale unei revolte populare spontane, deşi reconstituirea săptămânilor pline de tensiune de la sfârşitul lui 1989 ar lua mai mult spaţiu decât cel disponibil aici3. Se va da atenţie anumitor aspecte ale violentelor schimbări radicale care au avut o influenţă considerabilă asupra evoluţiei politice ulterioare din România.

Statul ceauşist poseda mai multe atribute ale unei dictaturi totalitare decât oricare dintre celelalte partide-state est-europene. A o apuca pe drumul democraţiei pornind de la dictatura totalitară, fără nicio fază de tranziţie sau fără supravegherea unor organisme externe, cum au fost cele care au supravegheat introducerea democraţiei în Germania sau în Japonia de după război, a fost o sarcină temerară. Cu cât este mai intensă experienţa totalitară, cu atât este mai masivă prezenţa unei clase administrative prea puţin înclinate să cedeze instrumentele care constituie baza puterii şi a privilegiilor sale. Aşa au stat lucrurile în România.

Ceauşescu şi-a subminat puterea acordând din ce în ce mai multe privilegii unui anturaj care pornea de la propria familie extinsă, expunând prin aceasta sectoare întregi ale elitei politice unora dintre rigorile care constituiau viaţa de zi cu zi a majorităţii cetăţenilor. Din 1986, Direcţia a Doua a

Securităţii, care monitoriza situaţia economică, a devenit o arenă unde criticile la adresa naturii regimului lui Ceauşescu circulau la nivel superior. Şeful ei, generalul-

maior Emil Macri, obişnuia să organizeze mese cu şefi ai Securităţii locale în localităţi rurale „la care îşi descărca furia la adresa «imbecilităţii» programului economic al preşedintelui”, precum şi frustrarea sa legată de faptul că soţia preşedintelui bloca rapoartele privind situaţia economică dezastruoasă, pentru ca acestea să nu ajungă la soţul ei[4]. Neglijenţa lui Ceauşescu în legătură cu bunăstarea marilor birocraţi ar putea explica în parte de ce ordinul lui ca protestele de masă să fie tratate cu toată fermitatea nu a fost executat cu mai mult zel la Timişoara, după izbucnirea tulburărilor pe 17 decembrie 1989. Timp de mai multe zile, sute de oameni se adunaseră în jurul bisericii preotului reformat maghiar Lázsló Tőkés pentru a protesta împotriva deciziei de a-l transfera într-un sat îndepărtat. El sfidase autorităţile în predicile sale, criticând abuzurile puterii şi făcând apel la solidaritate etnică. Pe 15 decembrie mai mulţi români şi sârbi s-au alăturat protestului, iar a doua zi 5.000 de protestatari s-au adunat în faţa sediului judeţean al PCR. Împuşcăturile au început în seara zilei de 17 decembrie, când o luare de poziţie fermă în acel moment de către forţele de securitate împotriva demonstranţilor antiregim s-ar fi soldat cu un număr de peste 1.000 de morţi făcând ca represiunea din piaţa Tienanmen din Beijing din iunie 1989 să pară minoră prin comparaţie. Dar revolta populară spontană de la Timişoara – şi mai târziu de la Bucureşti – a fost urmată de un puci intern pe care Ceauşescu nu a fost în stare să-l înăbuşe. O serie de oameni politici bine informaţi, care iniţial s-au autocaracterizat ca fiind comunişti moderaţi, credincioşi legalităţii socialiste, au format un Front al Salvării Naţionale (FSN) pe 22 decembrie, în ziua când Ceauşescu şi-a consfinţit prăbuşirea regimului, fugind împreună cu soţia sa – cu elicopterul – de pe clădirea Comitetului Central al PCR din Bucureşti.

Intra în scena FSN

Pe 22 decembrie, primul discurs televizat al lui Ion Iliescu, figura cea mai importantă dintre conspiratori, a oferit indicii clare că el rămânea credincios rădăcinilor sale comuniste. Iliescu a spus că foştii conducători „s-au declarat a fi comunişti. Ei n-au avut nimic de-a face nici cu socialismul, nici cu ideologia comunismului ştiinţific... Ei doar au pângărit numele Partidului Comunist Român. Ei au pângărit de asemenea memoria celor care şi-au sacrificat viaţa pentru cauza socialismului în această ţară” 5. Înverşunarea lui Iliescu de a menţine un monopol al stângii asupra puterii a fost demonstrată, probabil, prin hotărârea lui de a-l împiedica pe Corneliu Coposu, singurul supravieţuitor al elitei politice dinainte de 1947, să intre în clădirea Comitetului Central unde se adunaseră opozanţii lui Ceauşescu6.

Pe 23 decembrie, Iliescu a vorbit la televizor despre „teroriştii” care nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-l menţine pe Ceauşescu la putere şi a chemat populaţia să vină să apere sediile Televiziunii şi Radioului, precum şi Ministerul Apărării. În zilele ce au urmat, mai multe sute de persoane au fost ucise în Bucureşti, când centrul oraşului devenise scena unor încleştări înverşunate, dar clădirea Comitetului Central şi sediul Televiziunii au rămas aproape neatinse, în timp ce multe clădiri din jur erau deteriorate sau distruse. Dacă „teroriştii” provenind din unităţi de Securitate loiale vechiului regim ar fi intenţionat să pună stăpânire pe situaţie, ar fi putut să taie liniile telefonice sau să distrugă staţia de emisie a Televiziunii. Ei ar fi putut de asemenea să atace şi alte ţinte strategice, dar nu s-a întâmplat nimic din toate acestea7. Niciun „terorist” nu a fost judecat vreodată, iar criticii, neputând să creadă că un comunist inveterat ca Iliescu avea să fie vestitorul schimbării, au tras rapid concluzia că se purtase un minirăzboi fictiv pentru legitimarea noii puteri, conferindu-i-se prestigiul de salvatoare a revoluţiei8.

Perechea dictatorială fusese trădată de generalul Victor Stănculescu, adjunct al ministrului Apărării9. Pe 25 decembrie, Nicolae şi Elena Ceauşescu s-au trezit în faţa unui tribunal militar extraordinar, judecaţi pentru genocid. Ei şi-au păstrat atitudinea sfidătoare, probabil neputând să-şi închipuie care avea să fie deznodământul procesului, sau poate presupunând că salvarea lor era iminentă; Gáspár Miklós Tamás, un filosof din Budapesta de origine ardeleană, a scris mai târziu: „Cei doi s-au purtat cu o demnitate de oameni de rând, poate patetică, dar oricum au avut demnitate”. 10 După ce s-a pronunţat în grabă sentinţa de condamnare la moarte, Elena le-a strigat tinerilor soldaţi desemnaţi a fi executorii ei şi ai consortului: „Gândiţi-vă, copii, că timp de douăzeci de ani v-am fost ca o mamă. Nu uitaţi toate câte le-am făcut pentru voi”. Dar plutonul de execuţie nu a ezitat să-i împroaşte cu circa 200 de gloanţe11. Un act lăudat iniţial ca unul de purificare a dat naştere suspiciunilor potrivit cărora Iliescu şi complotiştii săi scăpaseră de Ceauşescu pentru a-l împiedica să depună mărturie împotriva lor într-un proces deschis despre propriul lor trecut profund comunist. Astfel, caracterul violent al decesului regimului a produs controverse şi recriminări care aveau să stânjenească eforturile de a consolida dreptul unui succesor democratic de-a lungul anilor ’90.

Nu e cu totul nerezonabil să ne închipuim bătălia finală din interiorul regimului ca pe o încleştare între două seturi de valori autoritare: comuniştii ortodocşi şi unii reformişti de tipul lui Gorbaciov se confruntau la urma urmei cu genul de comunism doctrinar personal întruchipat de Ceauşescu12. Scopul celor care l-au înlăturat şi l-au executat pe Ceauşescu a fost acela de a aboli conducerea personală a şefului executiv discreditat, nu de a reforma în mod fundamental sistemul de guvernare prin impunerea unor schimbări revoluţionare. Ideea că nişte cetăţeni de

rând ar putea prelua controlul în stradă trebuie să fi fost neliniştitoare pentru comuniştii ortodocşi, obişnuiţi să se considere drept avangarda care înfăptuia voinţa maselor, iar ceea ce i-a determinat pe iniţiaţi să acţioneze aşa cum au făcut-o a fost, poate, dorinţa de a-i împiedica pe protestatarii anticomunişti să capete avântul care i-ar fi putut transforma într-o forţă acţionând pe cont propriu. Prima transmisie televizată făcută de conducerea FSN pe 22 decembrie a ocolit cu asiduitate cuvântul „revoluţie” 13. Două zile mai târziu, pe 24 decembrie, Virgil Măgureanu a citit un comunicat al FSN care îmbrăţişa în chip triumfal termenul când declara: „Revoluţia a învins”. 14

FSN s-a prezentat drept „emanaţia revoluţiei”, dar acţiunile sale sugerau o mişcare menită să-i domolească radicalismul. S-a adoptat retorica despre schimbarea revoluţionară, deşi ţelul unei restructurări limitate a orânduirii politice nu a fost nicio clipă scăpat din vedere. Puternicul consiliu al FSN (treizeci şi nouă de membri) era alcătuit din ofiţeri de armată, studenţi şi intelectuali care participaseră la revoltă, dar grupul de direcţie era constituit din oameni care fuseseră comunişti până în ultima clipă a regimului: Ion Iliescu, Petre Roman, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, generalul Victor Stănculescu, Alexandru Bârlădeanu şi Dan Marţian. Consiliul FSN s-a lărgit la 145 de membri în ultimele zile din decembrie, dar puterea a rămas în mâinile lui Iliescu, în calitate de preşedinte al său şi de preşedinte interimar al Republicii, şi ale lui Petre Roman, în calitate de prim-ministru al unui guvern interimar. În ultimele zile din decembrie 1989, FSN a reuşit să-şi consolideze autoritatea. Vechile structuri ale PCR au fost preluate când în toată ţara s-au format comitete ale FSN în întreprinderi şi la nivel de judeţ, municipalitate, oraş şi comună. O dispoziţie emisă pe 12 ianuarie 1991 de consiliul FSN şi semnată de Ion Iliescu

stipula că aceste structuri la nivel central şi teritorial „funcţionează ca structuri ale puterii de stat”.

Relativ puţini români auziseră de Ion Iliescu, în vârstă de cincizeci şi nouă de ani. Cu studii superioare făcute la Moscova timp de cinci ani la începutul deceniului al şaselea, el fusese ministru al Tineretului şi secretar al Comitetului Central al partidului, însărcinat cu ideologia până în 1971, când rapida sa ascensiune în ierarhia de partid a fost brusc stopată din cauza unor respectuoase dezacorduri faţă de politicile din ce în ce mai dogmatice ale lui Ceauşescu. După acea dată el a deţinut o serie de funcţii de partid minore: secretar însărcinat cu propaganda în Comitetul Judeţean de partid Timiş şi apoi prim-secretar al Comitetului Judeţean de partid Iaşi. La începutul anilor ’80 a devenit preşedinte al Comitetului de Stat al Apelor înainte de a fi împins şi mai mult în anonimat prin repartizarea lui pe un post într-o editură de stat15.

Petre Roman, profesorul universitar în vârstă de patruzeci şi trei de ani, care din partenerul său politic se va transforma în adversar din cauza funcţiei lui în cadrul căreia timp de peste doi ani a luat decizii cruciale, era fiul lui Valter Roman, un veteran al Războiului Civil din Spania, care, până la moartea sa în 1983, fusese membru al Comitetului Central al PCR şi director al editurii partidului, Editura Politică. Roman vorbea fluent spaniola şi franceza şi îşi luase doctoratul la Şcoala Politehnică din Toulouse16.

Iliescu şi Roman erau susţinători ai programului în zece puncte emis de ESN pe 22 decembrie, care stipula introducerea unei forme de guvernare pluralistă şi abolirea rolului conducător al partidului unic; organizarea de alegeri libere; separarea puterilor; eliminarea dirijării centralizate a economiei şi promovarea iniţiativei şi a talentelor în toate sectoarele economice; restructurarea

agriculturii şi promovarea producţiei la scară mică; reorganizarea învăţământului; respectarea drepturilor şi libertăţilor minorităţilor etnice; reorganizarea comerţului şi oprirea pentru un timp a exportului de alimente; în fine, ducerea unei politici externe „în interesul poporului” 17. Se punea accentul pe luarea unor măsuri tehnocratice pentru ca ţara să se repună pe picioare. Iniţial, nivelul declaraţiilor oficiale ale FSN nu prea a oferit idei clare despre modul de soluţionare a conflictelor sau de stabilire a priorităţilor în dezbaterea unor probleme care reclamau o rezolvare urgentă. Iliescu şi Roman veneau dintr-o lume în care nu existau reguli privind soluţionarea paşnică a conflictelor, deoarece socialismul dusese la abolirea tuturor disputelor, cu excepţia celor total lipsite de importanţă. Declaraţiile lui Iliescu, în care se sublinia nevoia de unitate naţională, sugerau că el se simţea stânjenit de ideea unor interese divergente, a unor dezbateri libere, precum şi a dreptului legitim al grupărilor din opoziţie de a pune în discuţie temeiul deciziilor lui. Dată fiindu-i provenienţa, acest lucru nu este deloc surprinzător, iar evenimentele aveau să demonstreze că Iliescu socotea că era dificil să se renunţe la îndelungata tradiţie a statului de utilizare a naţionalismului pentru a câştiga sprijinul maselor. Dar caracterul etnocentric al FSN a devenit evident numai atunci când s-a confruntat cu competiţia deschisă din partea unor grupări care îi negau dreptul de a guverna.

Iniţial, caracterul multietnic al categoriilor care se ridicaseră împotriva lui Ceauşescu dăduse naştere unor speranţe că naţionalismul nu avea să fie o caracteristică definitorie a noii Românii. Asemenea semnale pline de speranţă au îndemnat Ungaria să recunoască noua guvernare a României pe 23 decembrie 1989, ea fiind prima ţară care făcea acest lucru, iar după doar şase zile Gyula Hom a devenit primul ministru de Externe care

vizita România şi se întâlnea cu Iliescu. În felul acesta, Ungaria i-a oferit lui Iliescu un sprijin important în momentul când acesta căuta să-şi legitimeze autoritatea faţă de lumea din afară.

Dreptul minorităţilor întunecă agenda schimbărilor

Pe 5 ianuarie 1990 a fost emisă de către FSN o declaraţie despre statutul minorităţilor naţionale din România, care dădea naştere speranţei că aveau să se ia măsuri concrete pentru a se soluţiona problemele minorităţilor. Într-un pasaj-cheie, citat frecvent ulterior, se spunea:

Revoluţia din România, un act istoric al întregului popor, al naţiunii române şi al minorităţilor naţionale, constituie dovada unităţii şi a solidarităţii tuturor fiilor patriei care au dorit libertate şi democraţie adevărată. Vărsarea comună a sângelui a arătat că politica de aţâţare a urii naţionale întemeiate pe politica şovină a asimilării forţate, ca şi încercările permanente de defăimare a Ungariei vecine şi a maghiarilor din România, nu au reuşit să zdrobească încrederea, prietenia şi unitatea dintre poporul român şi minorităţile naţionale.

Frontul Salvării Naţionale declară în mod solemn că va înfăptui şi va garanta drepturile şi libertăţile individuale şi colective ale tuturor minorităţilor naţionale” 18.

Drepturile individuale şi colective urmau să fie consfinţite într-o nouă constituţie, iar declaraţia promitea de asemenea că urma să fie creat un minister al minorităţilor naţionale care „să asigure cadrul instituţional adecvat pentru exercitarea principalelor drepturi ale minorităţilor, folosirea limbii lor materne, promovarea culturii naţionale şi păstrarea identităţii etnice” 19. Cu o zi înainte, pe 4 ianuarie, un decret-lege privind administraţia locală stabilea că în zonele din ţară locuite de minorităţi etnice hotărârile statului vor fi aduse la cunoştinţa cetăţenilor în limba acestora şi deopotrivă în româneşte.

Emisiunile radio şi TV în limbile maghiară şi germană, suspendate în 1980, aveau să fie reluate.

Dorinţa guvernului de a permite minorităţii maghiare să joace un rol complet în treburile statului a părut confirmată de numirea unor personalităţi maghiare în funcţii oficiale înalte. Trebuie menţionat că diferitele hotărâri luate în primele două săptămâni după 22 decembrie 1989, care păreau să anticipeze o nouă epocă în tratarea problemelor minorităţilor, s-au succedat într-o atmosferă de grabă şi confuzie, implicând un număr relativ mic de persoane. Faptul că problemele minorităţii au figurat destul de devreme la loc de frunte pe agenda politicii FSN se datorează şi faptului că maghiarii se organizaseră ei înşişi într-o structură care în scurt timp a demonstrat că era capabilă să vorbească în numele unei mari părţi a populaţiei maghiare. Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a fost înfiinţată pe 25 decembrie 1989, fiind organizată de Géza Domokos, director al Editurii Kriterion care se ocupase de producţia de stat de carte maghiară în scădere. Niciunul dintre noile partide româneşti nu se formase efectiv în momentul când era lansat UDMR. Iliescu nu a părut dispus să primească documente privind tratamentul minorităţilor care ar fi intrat în conflict cu agenda bazată pe introducerea drepturilor de grup pe care şi le arogaseră maghiarii. Declaraţiile sale oficiale înregistrate între 1990 şi 1996 sugerează că el nu a avut puncte de vedere rigide asupra problemelor minorităţilor şi că abordările sale politice au fost subordonate necesităţilor imperioase ale supravieţuirii politice. Abia în ianuarie 1990 partidele politice au început să se înregistreze oficial; cât despre grupările şovine, ele au dorit să treacă neobservate atâta timp cât sentimentele publice de repulsie la adresa lui Ceauşescu rămâneau puternice. Pe 11 ianuarie Domokos i-a asigurat pe români că UDMR „se limitează la dobândirea drepturilor maghiare

cu respectarea integrităţii şi suveranităţii teritoriale ale unei Românii libere şi democratice” 20. Totuşi, în scurtă vreme aveau să apară primele indicii despre dificultăţile pe care le aveau de întâmpinat maghiarii în încercarea de a-şi atinge ţelurile. Sütő András, un important scriitor de limbă maghiară din România, a atras atenţia în ianuarie 1990 că „va fi nevoie de decenii întregi pentru ca rănile să se vindece şi naţionalismul cultivat de dictatură să fie îngropat în solul comun” 21. Mihai Şora, un disident timişorean dinainte de 1989, care, la puţin timp după ce a fost numit ministru al Educaţiei, şi-a exprimat sprijinul pentru reintroducerea limbii maghiare în şcoli, a atras atenţia că lucrurile cele mai importante erau atitudinea societăţii şi deschiderea acesteia, în legătură cu care personal avea serioase îndoieli22.

Din ianuarie 1990 se făcuseră încercări de a se reintroduce învăţământul în limba maghiară în programa şcolară în Târgu-Mureş şi în Cluj. Aceasta ar fi însemnat să fie îndepărtaţi elevii români din şcolile care înainte fuseseră maghiare, o politică aflată în mâinile unui membru maghiar al guvernului, Attila Pálfalvi, unul dintre cei doi adjuncţi ai ministrului Educaţiei23. În Cluj mulţi copii români, trezindu-se mutaţi în şcoala de învăţământ de partid a vechiului PCR pe 5 ianuarie, au pornit pe străzi într-un protest paşnic, alături de părinţii şi de profesorii lor. Proteste asemănătoare au avut loc la Târgu-Mureş, dar, spre deosebire de Cluj, resentimentul faţă de modul în care căutaseră maghiarii să repare nedreptatea suferită de ei privind învăţământul s-a combinat cu alte probleme şi a ajuns să se creeze o tensiune acută în acest oraş. Maghiarii interesaţi au calculat greşit, luând iniţiativa într-o zonă sensibilă ca învăţământul secundar, în care o restaurare suprarapidă a *stătu* çwo-ului dinainte de Ceauşescu nu se putea înfăptui decât prin dezavantajarea românilor. Reacţia acelor elevi şi profesori români, cei mai

mulţi afectaţi în mod direct, fusese probabil prea puţin diferită faţă de cea a unor grupuri corespondente din unele ţari democratice, unde învăţământul se dovedise frecvent o problemă politică sensibilă, în stare să-i arunce pe nişte cetăţeni în mod normal pasivi în arena politică, atunci când pretenţiile lor îndreptăţite păreau ameninţate. De asemenea, s-au iscat unele dispute *intraromâneşti* în legătură cu modul de desfiinţare a nedreptăţilor comuniste acolo unde se demonstra că o categorie de cetăţeni trăgea foloase de pe urma altei categorii. Cel mai clar exemplu a fost disputa aprigă în legătură cu proprietatea bisericii dintre Biserica Ortodoxă Română şi Biserica Uniată (sau Greco-Catolică), izbucnită imediat după ce acesteia din urmă i s-a permis să oficieze în mod liber.

Pâlfalvi a fost schimbat din funcţie pe 27 ianuarie 1991, dar deja se dăduse multă apă la moară beneficiarilor politicii lui Ceauşescu în privinţa naţionalităţilor care continuau să deţină multe dintre funcţiile pe care le dobândiseră în timpul activităţilor lui asimilaţioniste din anii ’70 şi ’80. Demnitarii ameninţaţi de abandonarea politicilor de dinainte de 1989 în Transilvania nu au întârziat să se folosească de accesul lor la mass-media şi la alte canale de influenţare a opiniei publice de care dispuneau pentru a inculca teama faţă de intenţiile maghiare. Imaginea stereotipă a ungurului arogant şi insensibil, care fusese reîntărită de ani întregi de accentuare a aspectelor opresive ale stăpânirii maghiare din Transilvania dinainte de 1918, a început să reînvie. Timpul avea să demonstreze în scurtă vreme că exemplele dramatice de cooperare între două popoare rivale din punct de vedere istoric, care au făcut ca revoluţia română să fie un eveniment atât de înălţător, abia dacă au atins stratul de suprafaţa al suspiciunilor – cele induse în mod artificial, precum şi cele bazate pe amintiri şi percepţii reale.

În primele săptămâni din februarie 1990, cele dintâi semne clare ale unei contramobilizări româneşti în România apăruseră odată cu formarea Uniunii Vatra Românească. Această organizaţie autonumită culturală s-a prezentat rapid drept un grup de presiune radical-naţionalist în stare să apeleze la resurse formidabile pentru a bloca pretenţiile maghiare şi totodată pentru a-i prezenta pe unguri ca pe o ameninţare la adresa supravieţuirii teritoriale a României24.

FSN devine un competitor pentru putere

Evoluţia FSN din ianuarie 1990 încolo probabil că i-a demonstrat lui Ion Iliescu că mulţi români rămâneau puternic naţionalişti în convingerile lor şi că acesta era un punct de vedere pe care nu-şi putea permite să-l ignore. Cum FSN se extindea din Bucureşti, el a absorbit fostele structuri ale PCR în multe locuri din ţară. Astfel, în unele zone mixte din punct de vedere etnic din Transilvania, FSN a inclus foşti activişti de partid care la început ieşiseră în evidenţă ca rezultat al acţiunilor întreprinse de Ceauşescu cu scopul de a marginaliza populaţia maghiară – FSN îi condamnase pe aceştia în declaraţiile sale iniţiale. FSN se afla în mod limpede într-o situaţie contradictorie. El era gata să-şi onoreze promisiunile faţă de maghiari, dar aceasta s-ar fi făcut în dauna demnitarilor de stat şi de partid de a căror cooperare FSN avea nevoie pentru a-şi extinde autoritatea pe cuprinsul întregii ţări. Unele compromisuri ingenioase i-ar fi putut satisface, pe de o parte, pe deţinătorii români ai unor funcţii înalte, care nu aveau nicio grabă să-şi lase posturile vacante, şi pe de alta pe maghiarii care simţeau că era timpul să caute îndreptarea recentelor nedreptăţi suferite din partea lor. Totuşi, experienţa politică românească atât sub Ceauşescu, cât şi în perioadele anterioare nu îi pregătise pe cetăţeni sau pe conducătorii lor politici pentru astfel de compromisuri. Chiar şi în statele est-europene cu

experienţe democratice mai îndelungate şi mai încurajatoare decât România, ieşirea dureroasă din comunism după 1989 a dezvăluit prea puţine aptitudini pentru folosirea negocierii în soluţionarea conflictelor.

Consensul fragil dintre iniţiaţii comunişti (şi disidenţi) şi elementele recent politizate care s-au aflat pentru scurt timp de aceeaşi parte a baricadei în revolta anticeauşistă s-a prăbuşit pe 24 ianuarie 1990, când un mare număr de protestatari ultragiaţi au ieşit în stradă pentru a denunţa FSN. Ei fuseseră cuprinşi de furie din cauza schimbării de politică semnalate la o întrunire a consiliului FSN din 23 ianuarie, când s-a anunţat că FSN va lua parte la alegeri ca organizaţie politică. După ce declarase anterior că avea să servească doar ca guvern interimar până la organizarea de alegeri libere, FSN îşi declara acum intenţia de a fi un competitor la aceste alegeri care aveau să se ţină în aprilie 1990. Iliescu a declarat că „presiunea de jos” îi influenţase decizia25. Astfel, la o lună de la formare, FSN fusese transformat dintr-un administrator politic într-un concurent activ pentru putere. Suspiciunea pe care disidenţii neproveniţi din Partidul Comunist, precum şi membrii partidelor nou create o aveau în legătură cu pedigriul personalităţilor din FSN a fost ferm întărită de această bruscă întoarcere cu 180 de grade. Ca reacţie, liderii opoziţiei care abia se organiza pe baza „partidelor istorice” au dat publicităţii pe 23 ianuarie o declaraţie în care se arăta că decizia Consiliului contrazicea în mod flagrant promisiunile sale anterioare, exprimate în programul său din decembrie. „Prin această decizie”, spunea documentul, „FSN şi-a pierdut neutralitatea şi capacitatea de administrator provizoriu al puterii, precum şi credibilitatea în faţa opiniei publice. Nu pot exista alegeri libere şi condiţii echitabile pentru toate formaţiunile politice atâta timp cât FSN are un monopol evident totalitar la toate nivelurile statului”. 26

O serie de confruntări de stradă au avut loc între 25 şi 29 ianuarie 1990, iar ele au dat câştig de cauză FSN împotriva oponenţilor săi, dar numai după ce acesta a fost gata să folosească metode care nu se potriveau deloc cu autoproclamata sa misiune de a aduce democraţia în România. La televizor s-au lansat apeluri către muncitori să vină neîntârziat în centrul Capitalei pentru a proteja guvernul. Opozanţi neînarmaţi au fost bătuţi pe 28 ianuarie, iar sediile celor mai cunoscute partide din opoziţie (Partidul Naţional Liberal şi Partidul Naţional Ţărănesc) au fost devastate pe 29 ianuarie[27]. FSN s-a bazat pe trupele de şoc asigurate de 40.000 de mineri din Valea Jiului, aflată la 350 km vest de Bucureşti. În primele săptămâni ale lui 1990, liderul lor, Miron Cozma, a pus la punct tehnica mineriadei. Aceasta a fost descrisă ca „un instrument de presiune şi intimidare” destinat să ţină în frâu şi să pedepsească forţele percepute ca o ameninţare la adresa securităţii şi a bunăstării României şi ale poporului său[28]. Transformarea societăţii româneşti din anii comunişti crease o cultură politică dominată de simbolurile proletare, şi mulţi mineri erau convinşi că apărarea intereselor lor sindicale echivala cu apărarea bunăstării naţiunii. Faptul că industria lor se afla într-un declin prelungit, reclamând tot timpul subvenţii de la stat pentru a supravieţui, a făcut ca popularizarea unui astfel de punct de vedere în rândurile unei forţe de muncă aflate într-o relativă izolare şi cu un puternic sentiment al solidarităţii de grup să fie o sarcină relativ uşoară.

Jurnalistul Emil Hurezeanu a reamintit modul cum şi-au făcut debutul minerii în politica turbulentă din anii ’90. Pe 24 ianuarie 1990 el se afla în Bucureşti la o conferinţă de presă la care Silviu Brucan, pe atunci eminenţa cenuşie a FSN, a declarat: „Zeci de mii de mineri din Valea Jiului au scris zeci de mii de scrisori în aceste zile, cerând ca FSN să candideze în alegeri. Minerii sunt curajoşi şi capabili. Ei

ştiu încotro merg, iar noi le vom respecta dorinţele". 29 Cu alte trei prilejuri în următoarele optsprezece luni, minerii şi-au manifestat voinţa de a veni la Bucureşti în masă pentru a ameninţa sau chiar pentru a utiliza violenţa în scopul de a apăra regimul lui Ion Iliescu şi politica economiei centralizate de stat, considerate garanţii ale mijloacelor lor de subzistenţă.

Pe 6 februarie FSN s-a înregistrat ca partid politic şi la scurt timp după aceea Ion Iliescu a devenit candidatul său la preşedinţia României. Imaginea lui ca adevărat om din popor – modest ca mod de viaţă şi hotărât să reinstaureze contractul social între românii de rând şi demnitarii statului – era atrăgătoare. Noua elită credea evident că mulţi români erau suficient de naivi pentru a accepta un scenariu în care se promiteau vremuri mai bune, în timp ce oamenii care profitaseră sub Ceauşescu (alţii decât cei din anturajul său apropiat) continuau să prospere. Silviu Brucan, un participant influent la evenimentele din 1989 – 1990, a declarat chiar în mod public că românii ar fi „un popor stupid", care putea fi condus cu uşurinţă de cei de la putere30. Prăbuşirea frontului revoluţionar din decembrie 1989 ar fi însemnat ca Iliescu să fie silit să caute sprijin la foştii stâlpi ai PCR, a căror perspectivă fusese deja avută în vedere în unele zone din Transilvania. Aceste desfăşurări nu erau deloc liniştitoare pentru maghiarii din UDMR, care nu se puteau destinde nici văzând modul în care nişte emisiuni TV inflamatoare reuşiseră să semene vrajba în rândul cetăţenilor. Evenimentele din ultimele zile ale lui ianuarie au demonstrat că agenţiile de manipulare şi de control politic care făcuseră cu putinţă ca România să fie dominată de conducători lipsiţi de scrupule nu pieriseră odată cu Ceauşescu. Lipsa de dorinţă a lui Iliescu de a ceda puterea politică sau de a permite ca ea să fie împărţită unor interese pe care nu le putea controla dezvăluia de asemenea o continuitate importantă cu

trecutul.

Prea puţin remarcat în harababura dinaintea alegerilor a fost exodul saşilor din Transilvania. Pe vremea lui Ceauşescu, circa 12.000 de saşi pe an plecaseră în Germania de Vest după ce guvernul de la Bonn fusese de acord în 1978 să plătească 10.000 de mărci vest-germane pentru fiecare german căruia i se permitea să plece. În decembrie 1989 rămăseseră 200.000 de etnici germani în Transilvania şi s-a estimat că în 1990 jumătate dintre aceştia au plecat, părăsind România pentru totdeauna după ce graniţele au fost deschise31. Tenacitatea care le-a permis să reziste invaziilor din partea mongolilor, a turcilor şi tătarilor, începând din momentul când regele Géza al II-lea al Ungariei i-a invitat să apere graniţele răsăritene ale regatului în 1143, se năruise în urma nenorocirii care se abătuse asupra comunităţii lor în timpul dictaturii comuniste. Puţini saşi mai credeau că acele condiţii care le permiseseră să ducă o existenţă autonomă şi autoreglată timp de secole ar putea fi recreate după nenorocirile din ultimii patruzeci de ani. Un profesor din Sibiu a exprimat ceea ce e posibil să fi fost sentimentul predominant în 1990: „Poţi restaura clădiri – le poţi chiar clădi din nou pe cele demolate de comunism –, dar nu mai poţi schimba o populaţie coruptă de patruzeci de ani de dictatură comunistă”. 32 Exodul unei comunităţi care, cu sprijinul unui guvern german protector, ar fi putut acţiona ca un avocat puternic ai drepturilor minorităţilor se transformase într-un avertisment alarmant privind noua Românie şi perspectivele ei. Implicaţiile par să nu-i fi ocolit pe maghiari, puşi în situaţia de a resimţi puternic dispariţia unui grup care ar fi putut acţiona ca forţă de echilibru între ei şi etnicii români din Transilvania.

Fabricarea conflictului interetnic într-o emisiune TV din 25 ianuarie, Iliescu declarase că „multe fenomene neliniştitoare ne-au fost aduse la cunoştinţă din unele

judeţe din Transilvania, legate de tendinţe separatiste, care provoacă tensiuni între cetăţenii de naţionalitate română şi maghiară” 33. Iliescu nu a specificat care erau acele „tendinţe separatiste”, dar însuşi faptul că liderul ţării se referea la existenţa lor la o lună după căderea lui Ceauşescu trebuie să-i fi încurajat pe antimaghiari să caute căile de a bloca garantarea drepturilor minorităţilor. Un indiciu clar că minoritatea maghiară nu mai avea trecere la guvern a apărut pe 6 februarie, când FSN şi-a publicat programul electoral. Referirile la problemele minorităţilor erau superficiale şi nu se amintea nimic despre drepturile colective ale minorităţilor34. Pe când FSN evolua de la un guvern provizoriu la un competitor activ pentru putere, au apărut tot mai multe dovezi ale distanţării faţă de declaraţiile prominorităţi date publicităţii după 22 decembrie 1989. Între timp, grevele din învăţământ, marşurile şi strângerea a 50.000 de semnături pe o petiţie cerând reînfiinţarea Universităţii Maghiare Bolyai arătau că unii lideri maghiari trecuseră la proteste directe, întrucât canalele lor de comunicare cu conducerea FSN începuseră să fie blocate35.

În acest proces maghiarii au pus un accent mai mare pe încercarea de a obţine satisfacerea cererilor lor esenţiale cât mai rapid posibil decât pe explicarea motivelor lor în faţa concetăţenilor români. Silviu Brucan (acum apărând în chip de comentator cu autoritate) a declarat pe 20 martie 1990 că „minoritatea maghiară vrea să elimine dintr-o lovitură orice efect dăunător al campaniei de asimilare care a început în epoca lui Ceauşescu... Românii pur şi simplu nu înţeleg pretenţiile de felul acesta şi le consideră manifestări extremiste”. 36 Comentariile lui Brucan au fost publicate a doua zi după ce au izbucnit tulburările interetnice din Târgu-Mureş; posibilitatea producerii unor ciocniri violente a apărut încă de la începutul lui martie. Videocasete înregistrate de Vatra Românească la unele

întruniri de la Târgu-Mureş, Cluj şi Alba Iulia de la sfârşitul lui februarie şi începutul lui martie arătaseră vorbitori care se adresau publicului în săli arhipline; aceste casete prezentau minoritatea maghiară ca fiind iremediabil ostilă şi dornică să obţină controlul asupra Transilvaniei, arătând totodată mulţimi care scandau ameninţări la adresa anumitor lideri maghiari37. Posturile de radio şi televiziune româneşti au acordat multă atenţie protestelor în legătură cu soarta instituţiilor de învăţământ din Târgu-Mureş – implicând grupuri rivale de români şi de maghiari – care au durat până la mijlocul lui martie. Acest interes a reflectat adeseori poziţii ultranationaliste, lucru despre care guvernul a recunoscut într-un târziu că ar fi avut un rol în stârnirea confruntărilor de la Târgu-Mureş38.

Primele proteste româneşti în legătură cu şcolile maghiare avuseseră loc la Cluj, dar nu ar fi trebuit să surprindă faptul că Târgu-Mureş a fost locul unde diferendele etnice au degenerat într-un conflict violent. Acest oraş (Marosvásárhely, în maghiară) fusese preponderent maghiar ca specific şi demografie până în anii ’60 (potrivit cifrelor din recensământul românesc, 74, 2% din populaţia oraşului în 1948 şi 73, 74% în 1956 era maghiară) 39. Sub Ceauşescu, stabilirea în Târgu-Mureş a multor români din judeţele limitrofe şi chiar de la mare distanţă, din Moldova, a făcut ca proporţia maghiarilor să scadă la puţin peste 50%. Avântul industrializării statului a dus la „românizarea” şi a altor oraşe transilvănene, unde în 1966 minorităţile, în general de limbă maghiară şi germană, alcătuiau 35, 3% din populaţie (32, 1% din populaţia totală a Transilvaniei) 40. Dar procesul a fost mult mai grăbit în Târgu-Mureş decât oriunde în Transilvania. La sfârşitul anilor ’80, mulţi maghiari de aici deveniseră conştienţi că pierdeau teren. În acest timp, românii nou-veniţi, care locuiau în noile cartiere de la periferia oraşului, nu avuseseră timp să lege niciun fel de

relaţii mai apropiate cu locuitorii cu mare vechime; mulţi veneau din zone cu foarte puţini locuitori neromâni.

Demnitarii locali din Târgu-Mureş, care beneficiaseră de pe urma politicii lui Ceauşescu de discriminare împotriva maghiarilor, nu au fost dispuşi să-şi cedeze poziţiile de autoritate în favoarea unor lideri ai comunităţii maghiare, şi totodată au existat mai puţine schimbări de personal în administraţia oraşului şi a judeţului Mureş decât în alte regiuni mixte din punct de vedere etnic. E posibil ca înlocuirea demnitarilor români cu unii maghiari în judeţele populate într-o măsură covârşitoare de maghiari Harghita şi Covasna, situate la est de Târgu-Mureş, să fi stârnit doar temeri în rândul recent constituitei elite politice a oraşului privind soarta care îi aştepta dacă nu se mobilizau pentru a-şi proteja interesele41. Cazul specific al Târgu-Mureşului poate explica de ce elita românească a oraşului a adoptat mai curând propria strategie a supravieţuirii decât să urmeze linia FSN, care, devenind partid politic, era de aşteptat să se bucure de mai puţin succes în zona Târgu-Mureş decât în oricare alt loc din România.

Violenţele de la Târgu-Mureş şi urmările lor

Violenţe grave au izbucnit la Târgu-Mureş pe 19 martie, după ce unele încăierări minore avuseseră loc cu trei zile mai devreme42. Relatări ale evenimentelor, diferind foarte mult între ele, au fost prezentate de purtători locali de cuvânt români şi maghiari. Mai mult, declaraţii ale guvernului au oferit explicaţii care se băteau cap în cap între ele: factori cauzali consideraţi drept cruciali în declaraţiile iniţiale şi-au pierdut din importanţă în declaraţiile ulterioare şi au căpătat prea puţină credibilitate în cadrul raportului parlamentar oficial privind tulburările, dat publicităţii pe 23 ianuarie 199143. S-ar putea să nu se ajungă niciodată la o relatare completă şi demnă de încredere privind originile confruntărilor de la Târgu-Mureş, primul loc din Europa de Est unde un

conflict interetnic a avut consecinţe fatale. Totuşi, rapoartele întocmite de jurnaliştii străini aflaţi în oraş arată că violenţe serioase au avut loc mai întâi pe 19 martie, când o demonstraţie organizată de Vatra Românească s-a transformat într-o asediere a birourilor UDMR. Scriitorul maghiar Sütő András a fost bătut îngrozitor de un grup mare de români în timp ce părăsea clădirea, deşi i se promisese protecţie din partea preşedintelui Consiliului Judeţean, colonelul Judea44. Principalii agresori din mulţime erau mai mulţi locuitori din comunele Hodac şi Ibăneşti, situate la 50 de km de oraş; într-o regiune unde transportul public funcţiona chiar mai prost decât în alte părţi din ţară, sătenii au fost transportaţi cu autobuzele la oraş şi înapoi două zile la rând. Ancheta parlamentară în legătură cu tulburările a stabilit că unii primari şi funcţionari publici fuseseră implicaţi în transportul demonstranţilor spre Târgu-Mureş în ambele zile. Faptul că alţi români cu domiciliul în localităţi mai apropiate de Târgu-Mureş nu au simţit nevoia să se îndrepte spre oraş înarmaţi cu bâte şi cuţite a convins-o pe o româncă bine familiarizată cu zona, Doina Cornea, că violenţele fuseseră organizate de elemente din cadrul serviciilor de informaţii45. În ciuda incidentelor din 19 martie, 20.000 de persoane s-au adunat la o întrunire paşnică pe 20 martie pentru a protesta faţă de violenţele din ziua precedentă. Drapele româneşti au fost fluturate ca un gest de loialitate şi cetăţeni din ambele etnii s-au amestecat în mulţime. Totuşi, alte încăierări au avut loc după ce o nouă mulţime antimaghiară s-a adunat şi a fost întărită cu sătenii veniţi din nou; unora dintre organizaţiile româneşti reprezentate la o întrunire de împăcare li s-au devastat sediile de către mulţimile naţionaliste46. Maghiarii au început să riposteze în aceeaşi zi şi, întăriţi cu apărători sosiţi din împrejurimi, inclusiv un mare număr de romi, au obţinut treptat superioritatea. În acest

moment, unităţi ale armatei au răspuns unui apel de a opri luptele care s-au potolit în oraş pe 20 martie, lăsând în urmă – potrivit cifrelor oficiale – trei morţi şi 269 de răniţi.

În pofida faptului că fusese în stare să controleze evenimentele din oraş, guvernul a dat publicităţii pe 21 martie o declaraţie categorică în privinţa forţelor din spatele violenţelor de la Târgu-Mureş. Ea s-a referit la celebrarea pe 15 martie a 152 de ani de la revoluţia din 1848, care ar fi produs „atacuri deschise împotriva sentimentelor naţionaliste ale poporului român" şi totodată „starea de tensiune şi actele violente" care aveau să urmeze47. Celebrarea unui eveniment în cadrul căreia mai mulţi naţionalişti maghiari ceruseră reforme constituţionale, legislaţie liberală şi independenţă naţională pentru Ungaria, fără a mai pune la socoteală cererile naţionaliste similare ale popoarelor non-maghiare, nu putea să nu fie resimţită de români, gata s-o considere ca făcând parte din permanentul „complex de superioritate" al maghiarilor din mijlocul lor. Dar nu s-a insistat asupra aspectelor politice ale celebrării şi s-au depus eforturi pentru ca românii să fie incluşi în momentul aniversar şi să se arate respect faţă de simbolurile româneşti. Declaraţia guvernului a afirmat de asemenea că aniversarea „a fost folosită de cetăţeni ai Republicii Ungaria care au trecut graniţa în masă şi au arborat drapelul maghiar pe diferite clădiri şi la ceremonii de depuneri de coroane, etalând pancarte cu sloganuri antiromâneşti". 48 în aceeaşi zi s-a relatat că Petre Roman, într-un mesaj către primul-ministru maghiar, a dat vina pe „instigatorii din afară" pentru agitaţii: „Ne-am fi aşteptat ca guvernul maghiar să-şi cheme propriii cetăţeni la ordine şi să-i reţină de la... amestecul în treburile României". 49 Raportul parlamentar din 1991 privitor la evenimentele din Târgu-Mureş nu i-a menţionat pe vizitatorii din Ungaria ca fiind un factor determinant în spatele violenţelor. El a

criticat UDMR pentru că nu explicase natura ceremoniilor legate de 1848 mai pe larg, dar a considerat că acuzaţia adusă de o parte din media românească, şi anume că UDMR era angajat într-un act iredentist, nu avea niciun temei în realitate50. Recunoaşterea faptului că materialele difuzate de mass-media (inclusiv cele ale serviciului televiziunii de stat) fuseseră înşelătoare, ca să nu spunem inflamatoare, a apărut în declaraţiile guvernului din 23 şi 24 martie. Pe 24 martie guvernul a dat un comunicat prin care „s-a disociat de acuzaţiile din mass-media la adresa populaţiei de naţionalitate maghiară din judeţele Harghita şi Covasna privind unele tendinţe de separatism… considerându-le lipsite de temei… şi a negat ştirile care făceau legătura între cetăţeni ai statului maghiar şi plănuirea unor instigări la violenţă” 51. Poate că nu e surprinzător faptul că şi media românească, şi unii oficiali din conducere au prezentat versiunea amestecului din exterior ca pe un factor contribuind la violenţele petrecute în martie 1990, când încă o dată statul român şi-a divulgat defecţiunile grave de funcţionare. Străini neidentificaţi, aflaţi în slujba regimului lui Ceauşescu, fuseseră acuzaţi că purtau răspunderea pentru o mare parte din violenţele exercitate faţă de oponenţii săi în cursul ultimelor zile cât s-a mai aflat la putere.

În afară de rolul mass-mediei, o altă cauza a criticilor cu care se confruntase guvernul fusese incapacitatea armatei şi a poliţiei de a reacţiona prompt la violenţe. Comitetul Helsinki, câinele de pază ai drepturilor omului, a formulat acuzaţia că poliţia depusese doar eforturi neînsemnate pentru a-i împiedica pe săteni să se întoarcă a doua zi şi în unele cazuri chiar le-au ghidat autobuzele dincolo de barierele rutiere destinate să-i oprească52. Numeroasele apeluri din partea a şaizeci sau şaptezeci de membri UDMR asediaţi către poliţia locală pentru a fi salvaţi au rămas fără efect; poliţiştii au sosit la patru ore de la primul

apel, timp în care banda de răufăcători a devastat clădirea53. Pe 22 martie, Gyula Hom, ministrul maghiar de Externe, se plânsese că poliţiştii şi militarii români „stăteau şi priveau pasiv”, în timp ce situaţia se deteriora54. Atunci când s-a pus această problemă la o conferinţă de presă din 24 martie, răspunsul lui Iliescu a fost evaziv: „Ni s-a reproşat că nu am luat măsuri de forţă. Acestea însemnând ce? Recurgerea la ocuparea militară a ţării?” 55 Pe 31 martie, Petre Roman a declarat că prezenţa mai discretă a armatei se datora „încercărilor de a folosi armata împotriva poporului înainte de 22 decembrie”. Ulterior „s-a hotărât că armata trebuia să intervină doar pentru a acorda protecţie guvernului şi sediilor partidelor, şi pot să vă spun că armata nu va recurge niciodată la forţă, aşa cum se procedează şi în ţările occidentale...” 56 Armata fusese într-o stare de dezordine de la numirea generalului Nicolae Militaru ca ministru al Apărării la începutul anului. Acest ofiţer în retragere, care avusese contacte cu serviciile de informaţii ale armatei sovietice, a rechemat în serviciul activ alţi treizeci de ofiţeri, dintre care mulţi îşi făcuseră instrucţia activă în Uniunea Sovietică. În cadrul unui corp ofiţeresc tot mai agitat, un grup proreformă intitulat Comitetul de Acţiune pentru Democratizarea Armatei a fost înfiinţat pe 12 februarie, iar a doua zi s-au adunat în Bucureşti 1.000 de soldaţi şi ofiţeri57. CADA a obţinut în scurt timp schimbarea din funcţie a lui Militam, dar unul dintre oamenii numiţi de el, generalul Paul Cheler, comandant al unei mari unităţi din Transilvania, a rămas pe poziţii şi s-a aliniat pe faţă cu ultranaţionaliştii din 1990 încoace.

Preşedintele Iliescu a declarat pe 25 martie: „Gravele conflicte politice şi etnice actuale creează impresia că Transilvania poate să devină un serios subiect de discuţie... Dorim să afirmăm cât se poate de categoric că Ardealul şi apartenenţa lui la teritoriul românesc nu pot

constitui subiect de negociere cu nimeni... „58 Aceste puncte de vedere au fost repetate de adjunctul premierului român, Gelu Voican Voiculescu, la sosirea sa în Târgu-Mureş, pe 22 martie, pentru formarea comisiei de anchetă privind tulburările. Adresându-se acolo unei întruniri publice, el a declarat plin de ambiguitate: „Vom apăra noi înşine integritatea ţării şi nu vom îngădui nimănui să fure o bucată din pământul patriei". 59 O asemenea declaraţie a fost menită să sporească neliniştea românilor, deja inflamaţi de comentariile din mass-media scrise şi vorbite.

Puţin remarcată la acea vreme, dar mult comentată ulterior a fost decizia Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională (înfiinţat mai devreme de FSN pentru a da acţiunilor sale o spoială de legitimitate) de a sprijini crearea unui nou serviciu de informaţii. Decretul a fost publicat pe 23 martie, iar principala lui justificare a fost necesitatea de a proteja România de ameninţările externe la adresa securităţii sale60. Retorica figurilor celor mai importante din FSN pregătise terenul pentru o asemenea mişcare, prin frecvente aluzii la evenimentele de la Târgu-Mureş, care ar fi fost inspirate din exterior. E posibil ca adevărul să nu iasă niciodată la iveală, dar liderii minorităţii maghiare sunt ferm convinşi că Securitatea, şi nu cine ştie ce agenţi străini din umbră, a regizat tulburările, un punct de vedere sprijinit de disidenta română Doina Cornea, care menţionează în memoriile sale un exemplu de implicare a Securităţii într-un moment critic din escaladarea tulburărilor61.

Bucureştiul a avut, probabil, oarecari îndoieli că relaţiile prieteneşti de care se bucurase cu guvernul maghiar ar mai fi putut supravieţui din cauza modului cum fuseseră manevrate evenimentele de la Târgu-Mureş. Un mesaj adresat lui Petre Roman de omologul său maghiar, Miklós Németh, pe 20 martie a arătat măsura în care se deterioraseră aceste relaţii:

„Regret că trebuie să spun că în urma marii cotituri din decembrie relaţiile dintre majoritatea românească şi minoritatea maghiară nu au evoluat în direcţia reconcilierii, ci în cea a confruntării... Spre marele nostru regret, conducerea românească pare... să subordoneze problema maghiara luptei interne pentru putere, făcând concesii inacceptabile forţelor discriminării rasiale explicite... Ungaria este extrem de îngrijorată de ascensiunea intoleranţei naţionale, care îndepărtează treptat România de şansa unui progres democratic şi aduce mari prejudicii nu numai minorităţilor, ci şi românilor înşişi” 62.

Cel puţin pacea a fost menţinută la Târgu-Mureş în anii de după 1990, lucru care vine să întărească argumentul că violenţa a fost provocată în mod artificial şi nu a fost o explozie spontană. Rolul mass-media în acutizarea resentimentelor etnice într-o atmosferă de nesiguranţă personală şi de grup a fost evident. La fel a fost şi puterea zvonului în crearea suspiciunii şi a confuziei în sânul unor categorii obişnuite vreme îndelungată să se bazeze pe mijloace de comunicare neconvenţionale: au apărut zeci de fiţuici de ştiri al căror produs principal era zvonul sau părerile deghizate în chip de ştiri, iar unele dintre acestea au reuşit să-i ridice pe unii cetăţeni împotriva altora pe temeiuri etnice. Comunităţile naţionale rivale s-au dovedit relativ uşor de manipulat de forţe înclinate să promoveze antagonismul etnic. Poate că acest lucru se datorează izolării în care s-au aflat aceste comunităţi, puternicei influenţe a elitelor locale asupra lor, precum şi faptului că unii membri ai comunităţii păstrau vie amintirea nedreptăţilor comise împotriva strămoşilor lor de oameni pe care acum erau gata să-i considere adversari etnici.

Reacţia guvernului la evenimentele de la Târgu-Mureş a dezvăluit multe despre caracterul noii orânduiri politice. Teoriile despre Iliescu şi Roman văzuţi ca partizani ai

eficienţei tehnocratice se vădeau a fi o înşelătorie, de vreme ce ei nu puteau menţine ordinea într-un oraş situat în plin centrul ţării, de unde relatările despre tulburări transpiraseră deja înainte de 19 martie. În al doilea rând, pretenţia regimului de a întruchipa spiritul consensului a fost testată la Târgu-Mureş şi s-a văzut că nu avea temei. Grupările din opoziţie şi interesele minorităţilor aveau să fie introduse în agenţiile şi adunările guvernamentale doar ca elemente decorative şi nu ca forţe cu un punct de vedere legitim, care să ajute la modelarea politicii.

Debutul electoral furtunos al României

Disputele interetnice au fost în scurt timp eclipsate de controverse aprige în rândul românilor, în timp ce campania pentru alegerile programate pentru 20 mai 1990 era deja în curs. Oponenţii FSN îl acuzau pe acesta că încerca să impună o soluţie neocomunistă ţării, insistând asupra alegerilor la numai douăzeci de săptămâni după înlăturarea lui Ceauşescu şi înainte ca partidele cu care avea să intre în competiţie să fi avut timp să se organizeze. De la bun început FSN s-a bucurat de avantaje uriaşe faţă de o opoziţie slabă şi fărâmiţată. Poziţia lui ca forţă dominantă în guvernare i-a oferit controlul asupra unor facilităţi de stat, în special accesul la presa tipărită şi la transport, precum şi controlul asupra radioului şi televiziunii. Acest ultim avantaj era crucial într-o societate în care televiziunea modelase convingerile a milioane de oameni, îndeosebi ale celor cu puţină carte, locuind în orăşele şi comune din zone depărtate, care dispuneau de puţine alte surse de informaţii despre lumea din afara propriilor localităţi. Statul totalitar considera că locuitorii de la ţară erau mai uşor de manipulat decât alte categorii ale populaţiei şi că televiziunea era principala armă în modelarea unor cetăţeni loiali şi necritici. Furia provocată de rolul manipulator al televiziunii a scos mii de oameni la o demonstraţie în faţa studiourilor „Televiziunii Române

Libere” pe 4 februarie 1990, înaintea evenimentelor de la Târgu-Mureş. Campania electorală brutală care a urmat a scos în evidenţă capacitatea presei de stat de a părtini, de a distorsiona şi de a mistifica63. Începând din 22 aprilie, centrul Bucureştiului devenise de asemenea un loc de întrunire pentru o demonstraţie neîntreruptă a studenţilor, a intelectualilor şi a altor grupuri făcând parte din opoziţia neorganizată care declara că foştii comunişti încercau să creeze o Românie democratică după propriul lor chip schimonosit. Ei cereau ca înalţii funcţionari ai PCR, membrii Securităţii, precum şi demnitarii din nomenclatura conducătoare să nu aibă dreptul de a candida în primele alegeri pentru nicio funcţie publică, inclusiv pentru preşedinţie; acesta era de fapt Punctul 8 dintr-o proclamaţie redactată de un grup de democraţi din Timişoara şi dată publicităţii pe 11 martie64.

Convingerea protestatarilor anticomunişti că nişte schimbări pur cosmetice lăsau intacte vechile structuri ale puterii s-au întărit atunci când forma „serviciului de informaţii” care urma să înlocuiască poliţia secretă a lui Ceauşescu, Securitatea, a început să devină clară în cursul lunii aprilie. Serviciul Român de Informaţii (SRI) urma să folosească 6.000 de oameni din personalul de 15.000 care aparţinuse Securităţii până în decembrie 198965. Dar pentru a preîntâmpina criticile s-a afirmat că Securitatea vechiului regim fusese desfiinţată, un lucru la fel de fals ca pretenţia că FSN nu avea nicio legătură cu partidul care fusese forţa conducătoare în societatea românească până în decembrie trecut. Totuşi, cei mai mulţi dintre români, din cauza izolării la care fuseseră supuşi timp de patruzeci şi cinci de ani, aveau orizonturi mult mai înguste. Ei comparau performanţa lui Iliescu nu cu cea a disidentului ajuns preşedinte cehoslovac Václav Havel sau cu a lui Gorbaciov, ci cu a lui Ceauşescu, a cărui conducere devenise din ce în ce mai brutală pentru ei în anii ’70 şi

’80. Pentru românii neinteresaţi de declaraţiile de partid, Ceauşescu, „tătucul cel rău”, fusese înlocuit de Iliescu, „tătucul cel bun”. Sub el, o parte dintre poverile vieţii zilnice dispăruseră: livrarea căldunì şi a electricităţii a fost normalizată, ţăranilor li s-a promis redarea pământului, raţionalizarea alimentelor se făcea la scară tot mai redusă în ciuda permanentei lipse de alimente, şi în plus a fost asigurată emisia non-stop a programelor de televiziune, care ofereau programe de divertisment şi relatări ale realizărilor celor de la putere.

Identificarea apropiată a unui partid cu statul, respingătoare pentru mulţi români urbanizaţi, care doreau o ruptură totală cu trecutul, nu era văzută neapărat în aceeaşi lumină de oamenii mai simpli de la ţară şi din orăşelele de provincie, care l-au întâmpinat cu mare entuziasm pe Iliescu în turneele sale din campania electorală. Românii se obişnuiserеră vreme îndelungată să fie conduşi de cineva pus în fruntea unei întregi serii de instituţii centralizate puternice; înaintea şi în timpul perioadei comuniste, legitimitatea politică fusese căutată de guvernanţi, care se prezentau drept apărători ai securităţii naţionale împotriva unor duşmani tradiţionali ca Rusia şi Ungaria, iar FSN dădea toate semnele că dorea să menţină această tradiţie. Disponibilitatea FSN de a juca şi cartea naţionalistă a fost demonstrată de respectabilitatea pe care a conferit-o Vetrei Româneşti, care a fost transformată, prin intermediul unor întâlniri cărora li s-a făcut o bună publicitate, cu Iliescu şi cu Roman, dintr-o grupare marginală de provincie într-un actor politic naţional. FSN negocia în termeni favorabili cu orice grupare care punea probleme propriilor lui oponenţi. În încercarea de a mobiliza limbajul şi simbolurile naţionalismului când se adresa publicului, el a ajuns la o alianţă neoficială cu elemente de vază din Biserica Ortodoxă Română, pentru mulţi români un păstrător

important al conştiinţei naţionale, cu toate că îşi mai pierduse din strălucire din cauza strânselor ei legături cu regimul comunist. Teoctist, patriarhul ortodox, se izolase din cauza acestor legături, iar reapariţia lui în primăvară, după revenirea asupra deciziei de a se retrage, s-a petrecut în paralel cu recent regăsită agresivitate a forţelor tradiţionale în viaţa politică românească, a căror eclipsă s-a dovedit a fi la fel de scurtă ca durată. Figuri de frunte dintr-un stat şi dintr-o biserică încă nerefăcute, care aveau un trecut discutabil, ce trebuia făcut uitat, şi un mare interes în a evita schimbările radicale au ajuns să încheie o alianţă neoficială. Iliescu a fost văzut la televizor asistând la slujbe religioase, deşi recunoscuse că a fost şi a rămas liber-cugetător.

Dar poate că mijlocul cel mai eficient al FSN de a-şi spori credibilitatea patriotică a fost acela de a nega că oponenţii lui ar avea aşa ceva. La începutul campaniei, FSN şi aliaţii lui au pretins că partidele din opoziţie erau gata să cedeze Transilvania Ungariei66. Dar maghiarii nu constituiau ţinta principală a atacurilor FSN în media din cauza posibilei reacţii nefavorabile în rândul corespondenţilor şi al observatorilor electorali prezenţi în România, care nu uitaseră evenimentele de la Târgu-Mureş. Cele mai dure atacuri au fost îndreptate de fapt împotriva celor doi contracandidaţi la preşedinţie ai lui Iliescu, Ion Raţiu de la Partidul Naţional Ţărănesc Creştin şi Democrat (PNŢCD) şi Radu Câmpeanu de la Partidul Naţional Liberal (PNL), care se lansaseră amândoi în politica activă după ani de zile (cinci decenii în cazul lui Raţiu) de trai în afara ţării. Ei au fost criticaţi frecvent pe motiv că pierduseră contactul cu ţara şi au fost atacaţi fizic în timpul campaniei de către bande de oameni care fuseseră inflamaţi de invectivele din presă într-un mod care nu se deosebea de cele de la Târgu-Mureş67.

O opoziţie cu spinarea frântă

Protestele în legătură cu caracterul comunist al FSN nu au reuşit să capete credibilitate, de vreme ce niciunul dintre partidele istorice nu a demonstrat dorinţa de a lăsa deoparte scindările şi de a strânge rândurile împotriva acestei primejdii. Câmpeanu şi Raţiu nu au reuşit să-i convingă pe mulţi dintre votanţii nehotărâţi că ar putea oferi României ceva mai bun decât Iliescu. Niciunul dintre ei nu dispunea de cunoaştere şi credibilitate internă pentru a constitui o provocare pentru ex-comuniştii care căutau să construiască o democraţie după propriul lor chip. Ascensiunea unor astfel de figuri a demonstrat incoerenţa opoziţiei tradiţionale. Pentru o bună perioadă din anii ’90, ea avea să fie alcătuită din partide identificate cu liderul, cu programe neclare, incapabile să-şi lărgească baza electoratului şi să devină astfel o prezenţă politică eficientă68.

Cu toate neajunsurile purtătorilor de stindard ai opoziţiei în alegerile din 1990, e greu de văzut cum ar fi putut opozanţii pe faţă ai FSN, care se declarau ca făcând parte fără ambiguitate din tabăra democratică, să-şi depăşească handicapurile altfel decât odată cu trecerea timpului. La nivel naţional, opoziţia era reprezentată de supravieţuitorii unor partide care jucaseră ultima dată un rol central în politică în deceniile dinainte de comunism. Două partide, Partidul Naţional Ţărănesc (PNŢ) şi Partidul Naţional Liberal (PNL), au fost reînfiinţate în grabă, primul adăugându-şi atributele de „Creştin-Democrat”. Timp de peste patruzeci de ani, activităţile aşa-numitelor „partide istorice” fuseseră în întregime suspendate. Severitatea regimului comunist făcuse ca până şi existenţa lor clandestină să fie imposibilă. Mulţi români tineri au intrat în PNŢCD şi în PNL în 1990, dar aceste partide şi-au dat seama că nu mai aveau baza economică şi socială care le susţinuse între cele două războaie mondiale. Lumea agriculturii private, a afacerilor şi comerţului de la oraş,

organizaţiile religioase independente, din care aceste partide îşi trăgeau valorile, sprijinul material şi un flux necontenit de recruţi fuseseră spulberate în perioada comunistă. Cel puţin Partidul Naţional Ţărănesc avea un lider foarte respectat în persoana lui Corneliu Coposu, care în anii următori avea să se bucure de o statură şi de un respect depăşind limitele partidului său, spre marea iritare a lui Iliescu69. Coposu, care luase iniţiativa de a reînvia PNŢCD în ultimele zile din decembrie 1989, era una dintre puţinele figuri de frunte ce supravieţuiseră represiunii care teoretic a măturat o întreagă generaţie de activişti ai partidului. El a petrecut şaptesprezece ani în închisoare, urmaţi de alţi douăzeci şi cinci de ani de restricţii dure asupra activităţilor lui de zi cu zi70.

O dată începută campania pentru alegerile de la 20 mai, partidele istorice şi-au dat seama că nu prea aveau de câştigat prin scoaterea în evidenţă a implicării lor în politică înainte de 1947 (se poate ca acesta să fi fost motivul pentru care Coposu a refuzat să fie candidatul la preşedinţie din partea partidului). Sub influenţa îndoctrinării de stat, mulţi oameni mai puţin şcoliţi, oricât de nemulţumiţi ar fi fost în ultimii ani ai lui Ceauşescu, asociau anii interbelici cu exploatarea de către marii proprietari de pământuri la ţară şi de către capitalişti la oraşe, nefiind dispuşi să voteze cu niciun partid care ar fi putut reinstaura o astfel de situaţie. Cele mai multe dintre oraşele româneşti aveau străzi purtând numele de Lupeni şi Griviţa, unde în 1929 şi 1933 avuseseră loc confruntări aprige cu minerii şi cu feroviarii, care fuseseră reprimate cu violenţă de către guvernele conduse de Partidul Ţărănesc. Iliescu şi sprijinitorii săi s-au referit frecvent la astfel de evenimente, îndeosebi atunci când opoziţia a fost în sfârşit capabilă să formeze un guvern în 1996. Încet-încet, conducătorii mai receptivi ai opoziţiei au început să priceapă că, deşi dictatorul dispăruse, lumea care îl

sprijinise – împreună cu structurile, mentalităţile şi obiceiurile ei – continua într-un fel să trăiască. O bună parte din populaţie părea să aibă un mare interes în reconstruirea unei versiuni modificate a societăţii comuniste româneşti. Sondajele de opinie de după 1989 au arătat că cetăţenii români încă aveau puternice convingeri egalitariste. Între 70 şi 74% credeau că nivelurile veniturilor ar trebui să fie aproape egale pentru toţi, iar într-un sondaj realizat în acelaşi timp de Agenţia Gallup privind atitudinea faţă de economia de piaţă în România s-a arătat că exista o opoziţie mai mare faţă de reducerea drastică a rolului statului în economie decât în oricare dintre ţările unde se mai făcuse sondajul (printre care Albania, Bulgaria şi fosta Uniune Sovietică) 71.

Date fiind imensele handicapuri cu care s-au confruntat partidele istorice în încercarea de a se reintegra în viaţa naţională, nu e surprinzător faptul că, sfâşiate de rivalităţi şi suspiciuni interne, ele s-au închis în sine. Tinerii care aderaseră şi-au dat seama că perspectivele de avansare erau blocate de veteranii hotărâţi să reia firele carierei politice întrerupte în 1940. Astfel de tensiuni au fost întreţinute de membrii serviciilor de informaţii a căror prezenţă masivă în organizaţiile PNŢCD erau de notorietate publică în anii ’90.

Triumful în alegeri al FSN

Dacă nu s-ar fi opus Radu Câmpeanu, partidele istorice ar fi putut boicota alegerile, iar acest lucru ar fi subminat legitimitatea FSN şi ar fi făcut dificila aprobarea unei noi constituţii care să se bucure de credibilitate internaţională72. Rezultatul scrutinului din 20 mai a arătat că FSN a fost opţiunea covârşitoare a marii majorităţi a alegătorilor. Dintr-o prezenţă la urne de 86%, Iliescu a primit 85, 1% din voturi şi astfel a fost ales preşedinte al României din primul tur (un al doilea tur ar fi fost necesar dacă niciun candidat nu ar fi obţinut peste 50%).

Câmpeanu şi Raţiu au reuşit să obţină numai 10, 2%, respectiv 4, 3% din voturi.

În acest timp, FSN a obţinut 66, 31% din voturi în alegerile parlamentare, lucru care avea să-i permită să elaboreze o nouă constituţie – principala sarcină a legislativului bicameral – în mare măsură pe potriva propriilor gusturi. Numeroase nereguli în procesul electoral au fost semnalate de observatorii electorali şi de alţii, dar a fost clar că FSN era alegerea unei majorităţi substanţiale a electoratului. Mesajul paternalist al lui Iliescu, precum şi naţionalismul lipsit de jenă s-au dovedit atrăgătoare pentru milioane de oameni, care le considerau ca pe un supliment peste tot ceea ce le oferiseră conducătorii români timp îndelungat. În alegerile parlamentare, liberalii au dobândit 6, 4% din voturi, iar PNŢCD abia s-a târât cu 2, 6%. Nici măcar conducătorul PNŢCD Corneliu Coposu nu a reuşit să câştige un loc din partea judeţului său de baştină, Sălaj, dar a reclamat nereguli electorale73. Pe locul doi după FSN s-a plasat UDMR, cu 7, 2% din voturi. Capacitatea maghiarilor din Transilvania de a face front comun a permis partidului să realizeze o mare performanţă. Cât despre forţele risipite ale opoziţiei, ele nu au reuşit să creeze un partid politic capabil să constituie un adversar electoral de succes. În timp ce intelectualii de la Vatra Românească au reuşit să intre în Parlament, omologii lor liberali care jucaseră un rol proeminent în evenimentele din decembrie 1989, ca Ion Caramitru şi Mircea Dinescu, nu au izbutit să obţină suficient sprijin în Bucureşti, unde îşi depuseseră candidatura.

Totuşi, luminile reflectoarelor s-au concentrat în continuare asupra opoziţiei neoficiale care continua să sfideze autorităţile, rămânând în Piaţa Universităţii din Bucureşti timp de încă trei săptămâni după alegeri. Participanţii adoptaseră denumirea de golani, după ce

Iliescu îi caracterizase astfel în aprilie. Ei se inspiraseră din Proclamaţia de la Timişoara, care fusese dată publicităţii pe 11 martie 1990 de nişte tineri scriitori şi jurnalişti din acel oraş, dornici să militeze pentru drepturile omului şi pentru aplicarea democraţiei. Dar, spre deosebire de Bucureşti, la Cluj şi în alte oraşe care fuseseră scene ale luptelor din 1989, mişcarea cetăţenească embrionară din Timişoara a fost în stare să prevină monopolizarea poziţiilor de autoritate de către FSN. A existat o situaţie a puterii duale după ianuarie, când liderii mişcării pentru democraţie au ţinut alegeri locale şi au format un consiliu municipal care s-a străduit să amelioreze condiţiile sociale şi economice, motiv pentru care s-a bucurat de un sprijin local considerabil74. În aprilie 1990, Asociaţia Timişoara a sugerat că Ion Iliescu şi cei doi concurenţi din opoziţie ar trebui să se retragă din cursa pentru preşedinţie, astfel încât ţara să poată fi guvernată timp de doi ani fără un preşedinte pe perioada cât avea să fie redactată o nouă constituţie. Potrivit lui Nicolae Harsányi, „ar fi putut fi o şansă pentru români să înveţe să gândească singuri şi să devină mai puţin dependenţi de personalităţile puternice care s-ar fi putut să-i trateze mai bine decât o făcuse Ceauşescu, dar care nu doreau să le ofere posibilităţi mult mai mari de a-şi decide singuri viitorul” 75.

Violenţa postelectorală şi izolarea internaţionala

Golanii stabiliţi în Piaţa Universităţii din Bucureşti au fost în cele din urmă alungaţi pe 13 iunie 1990, în urma unui discurs al lui Ion Iliescu difuzat la televizor în ziua aceea, în care acesta a făcut apel la cetăţenii de bună-credinţă să vină în ajutorul guvernului. În acelaşi timp, un orăşel asemănător de corturi ale disidenţilor din capitala bulgară Sofia a speriat un regim postcomunist mai moderat decât al lui Iliescu. Acesta se mai temea şi de faptul că autoritatea guvernului asupra forţelor armate era

nesigură. Pe 14 şi 15 iunie mii de mineri din Valea Jiului au sosit în Capitală şi în cursul următoarelor două zile s-au dedat la jafuri, atacând sedii ale partidelor din opoziţie şi birouri ale unor organizaţii civice, precum şi un cartier al romilor76. Ulterior Iliescu le-a luat de fiecare dată apărarea pentru acţiunile lor. În 1998 el a spus: „Riposta din 14 – 15 iunie a fost expresia unei autoapărări a populaţiei care a văzut cum instituţiile pentru care votase erau ameninţate”. 77

În iunie 1990, fără să ofere dovezi, el avertizase că ţara se afla în faţa unei „rebeliuni legionare” – referire la mişcarea de extremă dreaptă din anii ’30. Declaraţia aceasta nu e deloc credibilă, având în vedere că şeful serviciilor sale secrete, Virgil Măgureanu, făcuse în realitate demersuri în

1990 pentru întoarcerea în ţară a conducătorului exilat al mişcării, Horia Sima, şi avusese numeroase întâlniri cu acesta într-o casă conspirativă pusă la dispoziţie pentru Sima în Delta Dunării78. În cadrul unei întruniri la Bucureşti, pe 15 iunie, Iliescu i-a felicitat pe mineri pentru „conştiinţa lor civică” şi a declarat: „Ştim că ne putem bizui pe dumneavoastră. Dacă va fi necesar, vă vom chema din nou”. 79 El le-a mulţumit de asemenea pentru faptul că dăduseră dovadă de solidaritate muncitorească în faţa unui complot pus la cale de forţe atât dinăuntrul, cât şi din afara ţării, care credeau că „forţele de dreapta trebuiau să vină la putere în toate ţările est-europene”. 80 în felul acesta, declaraţia că violenţele în care fuseseră implicaţi cetăţenii români făceau parte dintr-o conspiraţie pusă la cale de forţe neidentificate din afara ţării a fost rostită pentru a doua oară de către preşedinte.

Condamnarea internaţională a rolului guvernului în violenţele din iunie 1990 a fost practic unanimă, iar conducătorii României au sporit confuzia observatorilor prin explicaţiile date în legătură cu evenimentele şi

aducând noi învinuiri legate de acestea, care difereau în mod flagrant faţă de declaraţiile anterioare81. Simpatia şi solidaritatea manifestate faţă de România în Occident în decembrie 1989 au făcut loc stupefacţiei şi unei profunde îngrijorări. Ca să folosim cuvintele unui comentator român, mineriada din iunie 1990 a fost momentul când „România a devenit o ţară ciudată” în ochii occidentalilor82. Ajutoarele economice din partea Comunităţii Europene au îngheţat imediat după violenţele minerilor, iar mai târziu cererea primului-ministru Roman ca România să fie inclusă în Grupul de la Visegrâd, format din ţări ale fostului Tratat de la Varşovia care îşi uneau energiile în scopul de a grăbi procesul de integrare în instituţiile vest-europene, a fost refuzată. Roman a revenit neinvitat la întâlnirea din Ungaria şi a fost convins cu greu să se retragă din forum. Preşedintele Havel al Cehoslovaciei a avut sentimentul că agenda partenerilor de la Visegrâd ar fi fost stânjenită dacă aceştia s-ar fi asociat cu o ţară al cărei nivel de democraţie era privit în chip nefavorabil în Occident83.

Autorităţile de la Bucureşti au luat de urgenţă măsuri pentru a-şi reface imaginea publică, lucru care sugera că nu vedeau întoarcerea la izolare ca pe o opţiune deschisă- cel mai mult din cauza proporţiilor pagubelor economice aduse ţării sub Ceauşescu. Numirea de către Iliescu a unui guvern condus de Petre Roman a demonstrat faptul că autorităţile doreau să dezvolte legături economice şi politice benefice cu Occidentul, fie şi în termenii acestuia din urmă. Portofoliile economice importante au fost completate cu oameni care treptat i-au convins pe vizitatorii occidentali care luau contact cu ei de seriozitatea dorinţei lor de a renunţa la modelele economice ale trecutului şi de a continua liberalizarea rapidă a economiei. Mai mult, guvernul român a împrumutat o mare parte din retorica sa economică de la opoziţie, ale cărei propuneri procapitaliste le denunţase în

primăvară ca pe o vânzare economică a ţării. În august au fost anunţate măsuri în vederea privatizării la fel de radicale ca acelea propuse anterior de opoziţie.

Spiritul autoritarist persista

Testul-cheie pentru a se vedea dacă guvernul era interesat să urmeze o linie de deschidere politică avea să fie susţinut în domeniul administraţiei locale. În iulie 1990 Petre Roman a început să înlocuiască unii primari care fuseseră numiţi la începutul anului cu alţii numiţi pe criteriul loialităţii clare faţă de FSN. A fost de asemenea reînfiinţată funcţia de prefect, deţinătorul ei fiind cea mai înaltă autoritate în fiecare dintre judeţele României şi răspunzător în mod direct în faţa primului-ministru de la Bucureşti. Numirea unui prefect român etnic în judeţul Covasna, cu o populaţie covârşitor maghiară, a produs proteste şi mai aprinse. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis prin care în judeţele Harghita şi Covasna perechi mixte constând într-un etnic român şi unul maghiar au fost numiţi coprefecţi84. Aceste compromisuri au fost însă cazuri izolate.

Guvernarea nou aleasă s-a arătat lipsită de reacţie în privinţa cererilor din partea Bisericii Uniate (cunoscută de asemenea ca Greco-Catolică sau ca Biserica de Rit Răsăritean) pentru restituirea a 1 800 până la 2000 de lăcaşuri de cult confiscate de stat în 1948 şi predate Bisericii Ortodoxe Române. Uniaţii au fost din nou legalizaţi în 1990, dar o lege nouă a obligat Biserica Ortodoxă, şi nu statul, să restituie proprietăţile bisericeşti *în mod voluntar*, deşi fuseseră luate cu forţa de către stat.

Un alt test al disponibilităţii autorităţilor româneşti de a îndrepta nedreptăţile din trecut faţă de propriii cetăţeni privea atitudinea faţă de regele Mihai I al României, căruia îi fusese retrasă cetăţenia română de către comunişti în 1948, la un an după ce fusese obligat să abdice şi să plece în exil. Regele Mihai a fost expulzat din ţară încă o dată pe

26 decembrie 1990, la mai puţin de douăsprezece ore după ce fusese supus procedurilor de control vamal şi al paşaportului pe aeroportul din Bucureşti fără niciun incident85. Atitudinea guvernului faţă de o figură lipsită de un larg sprijin în ţară dezvăluia o nesiguranţă care contrasta cu largul sprijin electoral pe care îl primise în mai 1990. (în cele din urmă regelui i s-a permis să viziteze ţara, iar la sosirea lui în Bucureşti, pe 26 aprilie 1992, a avut parte de o primire entuziastă.) 86

Criza din septembrie 1991 şi căderea lui Roman

La sfârşitul lui septembrie 1991, o nouă năvală a minerilor din Valea Jiului asupra Capitalei s-a soldat cu schimbarea primului-ministru Petre Roman. Acesta a declarat că obiectivul de a transforma România într-o economie de piaţă dezbinase FSN. Sprijinul public pentru preşedintele Iliescu devenea tot mai moderat; tehnocraţii prooccidentali de care se înconjurase Roman erau copleşiţi ca număr de reprezentanţi conservatori, educaţi de partid şi provenind din birocraţia de stat.

Guvernul Roman din 1990 – 1991 s-a angajat în liberalizarea economică, dar nu a reuşit să vadă legătura vitală dintre reformele economice şi pluralismul politic. Astfel, opoziţia anticomunistă a continuat să pună la îndoială declaraţiile liberale ale lui Roman şi a văzut lupta pentru putere din interiorul FSN ca pe o luptă personală între două căpetenii politice, iar pe adepţii lor uniţi în neîncrederea comuna faţă de democraţie. Adrian Severin, cel mai îndrăzneţ dintre reformatorii economici, a lăsat un memoriu despre guvernarea Roman care sugerează ca divergenţele cu Iliescu privind politica economică erau reale şi de neîmpăcat87. El redă unele convorbiri cu Iliescu din perioada când preşedintele îşi manifesta nemulţumirea faţă de privatizare în general, în ramura comercială şi în cea agricolă. Severin prezintă o conversaţie cu Iliescu de la sfârşitul lui iulie 1990 în care

preşedintele a declarat: „Nu înţeleg de ce vă grăbiţi atât de tare şi de ce nu aţi analizat problemele cu mai multă atenţie înainte de a redacta legislaţia. Aceste lucruri nu pot fi decise cât ai bate din palme... Nu înţeleg, de pildă, cum vă puteţi gândi la privatizare. De fapt, nu doresc ca decizia să se ia acum". 88 „Povestea guvernării Roman", potrivit lui Severin, „este cea a unei bătălii între partizanii «noului» şi adepţii lui «mai târziu»".89 Severin şi-a arătat nemulţumirea faţă de Iliescu pe 29 martie: „Din păcate, domnule preşedinte, dumneavoastră încă mai credeţi că stalinismul şi ceauşismul au fost nişte erori în aplicarea marxism-leninismului. Noi suntem de părere ca singurii care au aplicat în mod corect tezele lui Marx şi ale lui Lenin au fost Stalin şi Ceauşescu". 90

Schimbat din funcţie, Roman a vorbit pe 29 octombrie despre primejdiile care pândesc România ca urmare a supravieţuirii mentalităţii şi metodelor Securităţii lui Ceauşescu91. Ca şi Ceauşescu, Roman a căzut în ceva mai mult de douăzeci şi patru de ore. Forţele de securitate se evaporaseră în faţa prădătorilor care au ocupat clădirea Parlamentului pe 26 septembrie 1991. Roman şi-a depus atunci mandatul pentru a facilita o soluţionare politică a crizei. El a spus ulterior că nu avusese deloc intenţia de a demisiona, dar preşedintele Iliescu a refuzat mai târziu să permită retragerea demisiei. Un nou guvern de tehnocraţi a fost numit atunci sub Theodor Stolojan, ministru de Finanţe în primele nouă luni ale guvernului Roman, care a depus jurământul în faţa Parlamentului pe 16 octombrie 1991. Roman a criticat disponibilitatea lui Iliescu de a negocia sub ameninţarea cu forţa ca fiind „un act de laşitate" care avea să se dovedească dezastruos pentru democraţie92. Această ruptură publică a fost începutul unei lupte pentru putere urmărind dobândirea controlului asupra FSN, care se va sparge în două în următoarele şase luni93.

Imperativul unităţii

Unul dintre ultimele acte ale lui Petre Roman ca prim-ministru a dezvăluit mai curând capacitatea lui de a manipula opinia publică decât de a o canaliza într-o direcţie responsabilă. Pe 25 septembrie 1991, în timpul dezbaterilor din Parlament cu privire la greva minerilor, care avea să ducă în scurt timp la înlăturarea sa, Roman a schimbat brusc subiectul şi a anunţat că tocmai se primise ştirea că un guvern în exil al Transilvaniei fusese format la Budapesta. S-a cerut imediat o dezbatere parlamentară în legătură cu ceea ce Roman a prezentat drept „o acţiune stupefiantă”[94]. În scurtă vreme s-a dovedit însă că era opera unui pumn de oameni lipsiţi de însemnătate şi nu s-a mai auzit nimic despre ea. Existenţa unei ameninţări maghiare ce punea în pericol bunăstarea României a fost retrăită cu mult mai mare intensitate în octombrie 1991, odată cu publicarea unui raport parlamentar privind situaţia din judeţele cu populaţie predominant maghiară Harghita şi Covasna (cunoscute şi ca judeţele secuieşti sau ţinutul secuiesc) în săptămânile ce au urmat răsturnării lui Ceauşescu. Raportul constata că românii fuseseră supuşi unei campanii sistematice de intimidare, având drept rezultat un mare număr de persoane care şi-au abandonat căminele şi au fugit din zonă. Tot în categoria persecuţiilor din partea maghiarilor se înscria şi moartea a patru membri ai Securităţii şi ai Miliţiei în ultimele zile din 1989[95]. Reprezentanţi ai UDMR, sfidând vociferările naţionaliste, au scos în evidenţă că acei membri ai forţelor de securitate îşi pierduseră viaţa nu din cauză că erau români, ci din cauză că, pe drept sau pe nedrept, fuseseră asociaţi cu represiunea; mai mult, printre cei morţi se aflau trei subofiţeri etnici maghiari, semn al furiei faţă de un sistem care reprima pe toată lumea. Dar ceea ce fusese considerat drept act de justiţie revoluţionară în alte părţi unde au fost ucişi membri ai Securităţii a devenit act

antiromânesc în Harghita şi Covasna96.

Comisia numită de Parlament în octombrie 1990 pentru investigarea situaţiei din Harghita şi Covasna a redactat un raport în care se afirma că 4.000 de români au părăsit în grabă judeţele secuieşti în urma înteţirii acţiunilor de intimidare de la începutul lui 1990. Totuşi, Ioan Oancea, singurul deputat FSN din Harghita, deşi a făcut cunoscută existenţa unei stări de spirit antiromâneşti în regiune la începutul anului 1990, a declarat că mulţi tineri trimişi în oraşele secuieşti, prin aplicarea schemei de repartizare obligatorie la locul de muncă pentru proaspeţii absolvenţi, părăsiseră în mod voluntar acele locuri, preferând să se întoarcă la casele lor din Muntenia şi Moldova97. Din păcate, asemenea voci moderate s-au pierdut în dezbaterea prelungită timp de două zile asupra raportului (transmisă de TV în direct de la Parlament), în care reprezentanţii FSN s-au întrecut cu cei ultranaţionalişti în exprimarea unor remarce antimaghiare.

Constituţia din 1991 şi prăbuşirea unităţii FSN

Constituţia română redactată de Parlament şi prezentată electoratului spre aprobare pe 9 decembrie 1991 întruchipa etosul centralizator care stătuse la temelia formării statului în Europa de Est timp de peste un secol, indiferent de caracterul ideologic al statului. Date fiind insecuritatea frontierelor şi dezbinarea internă care au dus la prăbuşirea în 1991 – 1992 a mai multor state est-europene cu existenţă îndelungată, nu exista climatul potrivit pentru adoptarea unui sistem de guvernare care să se delimiteze de concentrarea puterii în Capitală şi să permită unor regiuni sau unor minorităţi controlul asupra treburilor proprii, lucru care le fusese refuzat înainte.

Arhitectul-şef al Constituţiei a fost un universitar obscur, Antonie Iorgovan, care, lipsit de un profil public ferm, şi-a asigurat suficiente voturi pentru a fi ales ca singurul independent din Parlamentul din 1990. Parlamentul

dominat de FSN l-a desemnat deci să redacteze Constituţia98. Ea definea România ca un stat unitar, iar Articolul 13 stipula că limba oficială a ţării era româna.

Noua Constituţie a primit sprijinul a 81% dintre deputaţi, UDMR votând împotriva ei. În referendumul care a urmat pe 9 decembrie 1991, 78, 5% dintre votanţi au aprobat documentul şi 14, 1% l-au dezaprobat din cei 69, 7% de oameni prezenţi la vot. Numai 14% au votat favorabil în Harghita şi 21% în Covasna; astfel, principalele judeţe locuite de maghiari au fost singurele în care s-a votat în general împotriva Constituţiei99.

Avansuri naţionaliste

FSN primise un sprijin convingător pentru Constituţie, în ciuda propriei fisurări tot mai accentuate şi a prăbuşirii autorităţii guvernului în toamna lui 1991. Dar influenţa partidului asupra alegătorilor români avea să fie în scurt timp pusă la încercare în alegerile locale, programate pe 9 februarie 1992, pentru alegerea primarilor, a consiliilor locale şi a consiliilor judeţene. Pentru prima oară în peste cincizeci de ani, românilor li se permitea să-i aleagă dintre propriii concetăţeni pe cei cărora avea să li se încredinţeze sarcina de a asigura o administraţie locală eficientă şi accesibilă. Principalele partide din opoziţie formaseră o alianţă electorală cunoscută drept Convenţia Democratică Română pentru a-şi întări credibilitatea, dar prin contrast FSN avea dificultăţi tot mai mari. Măsurile de austeritate îi reduseseră popularitatea, iar pe deasupra preşedintele intervenea acum pe faţă în luptele dintre facţiunile partidului pentru a-şi aduna susţinătorii, deşi Constituţia îi interzicea şefului statului să fie membru al vreunui partid politic.

În fiecare fază a escaladării luptei pentru putere în sânul FSN, ex-premierul Roman s-a prezentat drept partizanul autentic al democraţiei, pe când principalului său adversar i-a rezervat rolul de „comunist nostalgic” 100. Dar în ochii

multora la rădăcina conflictului dintre cei doi aliaţi de odinioară s-a aflat doar setea de putere politică şi nu divergenţe legate de politica economică. Pe 29 noiembrie 1991, la Cluj, Roman a promis că „niciun fost activist al Partidului Comunist sau angajat al Securităţii nu va mai candida pe listele FSN la următoarele alegeri” 101. Dar cu numai câteva săptămâni mai devreme, mulţi dintre proprii suporteri din FSN nu sprijiniseră un amendament al opoziţiei la legea administraţiei locale, care ar fi interzis oricărui activist al PCR să fie numit în funcţia de prefect sau subprefect al unui judeţ. La aceeaşi conferinţă de presă de la Cluj, Roman s-a declarat a fi „un naţionalist moderat şi dedicat păcii” 102. Totuşi, FSN a publicat un ziar electoral incendiar la Cluj, *în faţa alegătorilor*, care a discreditat declaraţiile patriotice ale opozanţilor săi din Convenţia Democratică şi care, cu prilejul celui de-al doilea tur pentru alegerea primarului, l-a susţinut pe candidatul Partidului Unităţii Naţionale Române, Gheorghe Funar. Clujul a fost singurul centru cu populaţie mare din Transilvania pe care oponenţii guvernului nu au reuşit să-l cucerească la alegerile locale.

Procentajul naţional de voturi al FSN a căzut de la 65% în 1990 la 33% în alegerile locale din 1992. Erodarea sa în continuare a fost împiedicată de abilitatea de a păstra controlul în zonele rurale, unde influenţa asupra celor care îi alegeau pe deţinătorii puterii locale ca şeful poliţiei locale, doctorul şi uneori preotul satului era adeseori în favoarea lui103. După alegerile locale, FSN s-a scindat în mod oficial în două partide rivale. Controlul lui Petre Roman asupra organizaţiilor locale a fost suficient pentru a permite facţiunii sale să păstreze numele şi emblema Frontului Salvării Naţionale. Totuşi, cea mai mare parte a partidului parlamentar s-a îndreptat spre Frontul

Democrat al Salvării Naţionale (FDSN), care era mai puţin un partid politic cât o platformă menită să asigure

realegerea preşedintelui Iliescu. Zece deputaţi au migrat de asemenea în cel mai extremist dintre partidele naţionaliste, Partidul România Mare (PRM), în perioada alinierii politice dintre alegerile locale şi alegerile parlamentare şi prezidenţiale programate pentru 27 septembrie 1992. A fost o perioadă în care ultranaţionaliştii au apărut pentru prima oară în România ca o forţă distinctivă pe cont propriu şi nu ca un grup operând în umbra partidului de guvernământ.

Gheorghe Funar, noul primar al Clujului, a devenit repede o figură de talie naţională din cauza unei serii de decizii controversate, unele de o legalitate constituţională îndoielnică, destinate, după propriile spuse, să le permită românilor „să fie stăpâni în propria casă” 104. Ca lider al Partidului Unităţii Naţionale Române (PUNR), care s-a născut din Vatra Românească, el a fost purtătorul de stindard pentru segmentul decidenţilor din Transilvania care beneficiaseră de efortul lui Ceauşescu de a impune unei provincii mixte din punct de vedere etnic voinţa majorităţii. Această elită era dornică mai presus de toate să-şi protejeze interesele profesionale, în special în această perioadă când o mare parte din economie era pregătită pentru privatizare. Ea nu privea automat spre Bucureşti pentru orientare sau indicaţii; mai mult, a existat o iritare datorată lipsei de voinţă a autorităţilor centrale de a oferi susţinere din toată inima pentru agenda ei etnică. Funar a declarat că Bucureştiul şi sudul în general nu apreciau îndeajuns necesităţile speciale ale românilor în regiunile din Transilvania unde maghiarii erau încă numeroşi, sau poate chiar se bucurau de o majoritate evidentă. Preocuparea primarului Clujului privind primejdia reprezentată de forţele „antinaţionale” atrage comparaţia cu Nicolae Ceauşescu în ultimele faze ale guvernării sale, iar în cei peste zece ani ca primar Funar s-a înconjurat de un personal provenit din aparatul său militar sau legat de

serviciile de securitate care îi împărtăşeau naţionalismul exagerat. Metodele şi discursul lui dezvăluie măsura în care Ceauşescu şi-a pus amprenta asupra comportamentului şi convingerilor multor români de vârstă mijlocie care îşi realizaseră împlinirea profesională şi siguranţa traiului muncind pentru stat înainte de 1989. Funar a fost primul politician român din anii ’90 dispus să-l laude pe Ceauşescu. În iulie 1992, el a declarat:

Realizările «Epocii de Aur» sau ale «Epocii Ceauşescu» sunt cele cu care poporul român se mândreşte astăzi. Ele sunt lucruri care nu au fost uşor de realizat pentru poporul român într-o perioadă scurtă. Din nefericire, Ceauşescu a fost un dictator care a umilit poporul român în diferite moduri: înfometare, nerespectarea drepturilor omului, promovarea unor valori greşite, închiderea frontierelor, locuinţe neîncălzite. Dar din punctul de vedere al investiţiilor, al construcţiilor, al atitudinilor privitoare la independenţă şi suveranitate, el a reuşit în opinia mea să fie admirat ca un bun român”. 105

Alegerile din septembrie 1992 şi un nou echilibru politic

Luna campaniei electorale în curs de desfăşurare pentru alegerile parlamentare şi prezidenţiale programate pentru 27 septembrie 1992 a dezvăluit un peisaj politic în mare parte diferit faţă de cel din mai 1990. Ultranaţionaliştii erau acum competitori activi pe cont propriu, cu Gheorghe Funar ducând o luptă foarte mediatizată pentru preşedinţia României şi candidând din partea PUNR. Partidele din opoziţia predominant democratică (inclusiv UDMR) se raliaseră în jurul unui candidat unic pentru preşedinţie, profesorul Emil Constantinescu, care părea a fi mai în contact cu realităţile politice decât emigraţii reveniţi în ţară care fuseseră purtătorii de drapel în 1990. Era un om relativ necunoscut, neaparţinând nici unui partid şi ales abia în vara lui 1992, în mare măsură la insistenţele PNŢCD, care nu avea niciun candidat potrivit

pentru a fi împins în faţă.

Alianţa electorală cunoscută sub numele de Convenţia Democratică din România (CDR) a căutat să convingă electoratul că guvernarea ei avea capacitatea de a pune România pe orbita refacerii economice şi a păcii sociale. Lipseau însă din programul său măsurile concrete privind abordarea relaţiilor interetnice; dacă acestea ar fi fost incluse, ele ar fi putut constitui doar o ţintă la îndemână pentru partea guvernantă şi pentru naţionalişti. Totuşi, reunificarea Basarabiei cu România a ocupat un loc important în acest program care promitea un stat reformat bazat pe domnia legii, un preşedinte care ar fi acţionat ca un „moderator între forţele sociale şi cele politice”, o economie de piaţă bazată pe „privatizarea pe scară largă”, un „contract social” între angajator şi angajat, creşterea investiţiilor străine şi o mai mare responsabilitate pentru instituţiile tradiţionale ca biserica, armata şi învăţământul 106.

Forţele proguvemamentale care se raliaseră în jurul Frontului Democratic al Salvării Naţionale (FDSN), format în aprilie 1992, au ignorat promisiunile din campanie ale CDR. În schimb, ele au reînnoit acuzaţiile împotriva opoziţiei din mai 1990, cum că aceasta urmărea să întoarcă ceasul înapoi, spre o epocă de cmntă exploatare economică, şi că nu se putea avea încredere că ar fi putut apăra interesele naţionale ale României. Emil Constantinescu a declarat ulterior că el şi sprijinitorii săi fuseseră acuzaţi de cinci păcate capitale: reinstalarea pe tron a regelui, readucerea moşierilor, reînvierea capitalismului, vânzarea Transilvaniei ungurilor şi persecutarea foştilor comunişti107. Deşi campania CDR a acordat mult mai multă atenţie realităţilor sociale din România decât cea din 1990, ea a supraevaluat sentimentele regaliste în rândul electoratului: „Pentru multe figuri din opoziţie, regele apărea ca o figură

mesianică în stare ca, printr-un singur gest, să restabilească nu numai o viaţă politică normală în România, ci şi o nouă moralitate...” 108 Dintre candidaţi! CDR, 46% erau din PNŢCD, comparativ cu 18, 5% care reveneau Partidului Alianţa Civică, restul fiind împărţit între partide mai mici109. Falanga PNŢCD, formată din candidaţi mai vârstnici, a dat posibilitatea FDSN s-o acuze că ar fi dorit să se răzbune pe ţară şi pe cetăţenii ei nevinovaţi pentru persecuţiile pe care locuitorii le suferiseră în trecut110.

Rezultatul a arătat că valorile familiare ale siguranţei zilei de mâine şi protecţiei de stat reprezentate de Iliescu exercitau încă o atracţie puternică, deşi primul mandat al său însemnase o scădere a nivelului de trai pentru mulţi dintre susţinători. El a obţinut 47, 34% din voturi, aşadar cu puţin sub pragul de 50% care i-ar fi permis să fie ales din primul tur. Emil Constantinescu a fost pe locul al doilea cu 31, 24%; faptul că Funar reuşise să obţină 10, 87% din voturi a făcut necesară organizarea unui al doilea tur de scrutin. Ca şi în 1990, preşedintele obţinuse o adeziune răsunătoare în Moldova şi o mare parte din voturi în sudul ţării. Rezultatele sale le-au reflectat pe cele ale partidului, FDSN, care obţinuse 19% în marile oraşe, 30% în micile oraşe şi 35% la sate111. Contraste puternice au apărut de asemenea în tiparele bazate pe factori etnici. Ion Iliescu a ieşit cel mai prost în zonele mixte din punct de vedere etnic sau în cele unde maghiarii reprezentau majoritatea. În Transilvania el a adunat cu 20% mai puţin decât Emil Constantinescu, acesta obţinând 42, 70% din voturi faţă de 23% ale lui Iliescu112.

În alegerile parlamentare, FDSN a apărut drept cel mai mare partid, cu 27, 71% din voturi, dar rezultatul acesta nu a fost suficient pentru a-i permite să guverneze singur. Forţele proreformă grupate în CDR au fost puternic întărite atunci când această coaliţie de partide declarat

democratice s-a plasat pe locul doi cu 20, 16%, FSN-ul lui Petre Roman urmând la distanţă pe locul trei cu 10, 18%. FDSN s-a dovedit cel mai mare partid în Bucureşti, în partea de sud a ţării şi în Moldova, dar în Transilvania distribuţia voturilor s-a canalizat în trei direcţii, UDMR apărând pe primul loc cu 20, 5%, CDR pe locul următor cu 19% şi PUNR imediat după, cu 18% (FDSN a reuşit doar 12%). În judeţul Mureş, FDSN şi FSN au câştigat fiecare câte 4% în 1992, în comparaţie cu 14, 2%, cât obţinuse FSN unit în 1990. Situaţia a fost chiar mai rea la Cluj, unde rezultatul de 28% al voturilor pentru FSN din 1990 s-a prăbuşit la 7, 36% pentru cele două segmente ale lui. Rezultatele de la Cluj din septembrie 1992 au reliefat cu putere vulnerabilitatea

FDSN în centrele dens populate unde, din cauza rivalităţilor naţionaliste, era dificil să se conceapă un apel bazat pe încrederea în preşedinte ca simbol al unităţii naţionale sau al schimbării treptate. Scăderea cu 28, 42% a voturilor în favoarea FSN înregistrată între 1990 şi 1992 s-a petrecut în părţile cele mai urbanizate din România; în al doilea tur Iliescu a abandonat oraşele mari şi s-a concentrat asupra aşezărilor agricole şi industriale mai depărtate, unde puteau fi găsiţi cei mai loiali suporteri ai săi. Faptul că niciun partid nu a reuşit să câştige majoritatea parlamentară i-a permis să pună accentul pe rolul său unificator într-o situaţie politică fluidă şi e posibil ca acest lucru să-i fi asigurat un procentaj de 73, 20% în al doilea tur, îndeosebi din partea românilor de vârstă mijlocie şi a celor bătrâni, influenţaţi de paternalismul de o viaţă al statului şi care se temeau de orice incertitudine sau întrerupere a obiceiurilor înrădăcinate.

Având doar 20,0% din voturi, CDR a fost departe de a obţine majoritatea parlamentară la care sperase. Se relatează că însuşi Constantinescu ar fi spus, făcând o retrospectivă, că probabil a fost mai bine că nu a reuşit să

învingă în 1992 pentru că îi lipsea o echipă competentă cu care să fi putut aplica un plan de reforme pentru ţară113. Dar a fost criticată şi propria lui performanţă. În 1990 partidele care compuneau CDR obţinuseră doar 4, 65% din voturi, aşa încât rezultatul din 1992 a constituit un mare progres, cel mai bun rezultat fiind obţinut în Banat, unde a câştigat 37%. La urma urmei, exista dovada ca partidele din CDR începeau să capete o bază socială în rândul anumitor grupuri de muncitori urbani, ca şi în rândul profesioniştilor din clasa de mijloc. Dar CDR a fost grav obstrucţionată de absenţa unor forţe sociale reprezentând proprietatea privată. Noii capitalişti proveneau în multe cazuri din rândurile vechilor comunişti; ei se bazau pe protecţia din partea statului şi adeseori lansarea lor în afaceri se făcea prin deturnarea resurselor unor întreprinderi de stat114. Grupul proaspăt apărut de capitalişti privaţi vârâţi în afaceri speculative nu prea putea să provină dintr-o coaliţie dedicată unei administraţii publice bazate pe un cod etic ferm.

Pe 11 octombrie 1992, Ion Iliescu a fost ales pentru al doilea mandat, de data aceasta unul de patru ani, după ce a obţinut 61, 43% din voturi, faţă de 38, 57% ale lui Emil Constantinescu. Impasul politic produs de rezultatul parlamentar neconcludent a creat o situaţie în care preşedintele s-a bucurat de o putere considerabilă, încredinţată lui prin Constituţie. El i-a invitat pe liderii CDR pentru discuţii în vederea formării unui guvern de coaliţie, dar fără să le ofere şi condiţiile care ar fi făcut ca acceptul lor de a participa la guvernare alături de foştii adversari înverşunaţi să devină o posibilitate demnă de luat în considerare. FDSN ezita să pornească la guvernare singur şi să-şi asume responsabilitatea pentru nişte portofolii economice dificile, lucruri pentru care partidul de guvernământ avea prea puţini oameni ca să le ducă la capăt. În cele din urmă, în noiembrie 1992, un guvern non-

partinic a depus jurământul sub Nicolae Văcăroiu, un vechi funcţionar al statului din perioada comunistă, puternic ataşat ideii unei economii conduse de stat. Guvernul a fost susţinut în Parlament de ultranaţionalişti şi de FDSN, ale căror voturi totalizate i-au conferit o infimă majoritate pentru a funcţiona.

Caracteristicile iraţionale şi totalitare ale regimului comunist au produs daune uriaşe României şi au lăsat-o nepregătită pentru a face faţă cerinţelor democraţiei. Înlocuirea violentă a dictaturii lui Ceauşescu şi abilitatea figurilor de rangul doi ale regimului de a modela direcţia regimului succesor au fost de rău augur. Consensul şi solidaritatea dintre noile şi vechile forţe politice rămase în arena politică erau precare. Ion Iliescu şi Petre Roman au demonstrat că erau pregătiţi să încurajeze atitudinile şi reflexele populare incompatibile cu construirea democraţiei: antagonismul interetnic, suspiciunea opoziţiei şi înregimentarea. Ei s-au arătat prea puţin interesaţi în epurarea sistemului de stat de miile de funcţionari care serviseră cu credinţă dictatura şi erau nepotriviţi să opereze într-un context pluralist. Mobilizarea de către Iliescu a mii de mineri pentru a acţiona ca gardă pretoriană în 1990 – 1991 a făcut ca România să ocupe un loc aparte faţă de toate celelalte regimuri postcomuniste din regiune. În termenii sprijinului extern pentru integrarea în principalele instituţii europene, ţara a plătit un preţ greu pe plan internaţional pentru alegerea unei astfel de abordări. Politica în privinţa etniilor a avut un rol-cheie în luptele politice din anii ’90. De atunci, ea şi-a mai pierdut din importanţă, dar partidele ultranationaliste au rămas actori permanenţi în arena electorală. Dacă disputele interetnice nu ar fi fost manipulate fără ruşine de către Iliescu şi aliaţii lui, poate că antagonismul etnic nu ar fi desfigurat tranziţia spre democraţie aşa cum a făcut-o în 1990 şi în mod periodic de atunci încoace.

Disputele ideologice clasice dintre stânga şi dreapta au fost mai puţin importante. România era singura ţară din blocul comunist unde fostul Partid Comunist nu reuşise să se manifeste cu putere în cadrul primelor alegeri libere – deoarece aproape toate figurile care ar fi fost implicate într-o astfel de acţiune se adunaseră sub drapelul Frontului Salvării Naţionale. Comuniştii ideologici, adică opuşi celor care se foloseau de partid ca de un mijloc de a dobândi putere şi privilegii, erau rari pe pământ. Masiva emigraţie a evreilor, începută prin anii ’50, îndepărtase mulţi oameni proeminenţi din Secţia de Propaganda a PCR, iar după aceea Ceauşescu a luat măsuri pentru că oricine îşi exprima loialitatea mai întâi faţă de partid şi de mesajul acestuia şi nu faţă de el însuşi să fie trecut pe linie moartă.

Aparatul pe care l-a moştenit Iliescu şi a cărui loialitate mai ales el a fost în stare s-o obţină era pregătit să suporte pluralismul politic atâta timp cât locul său privilegiat în societate nu era ameninţat. Voinţa sa de a ţine cu dinţii de privilegii a fost demonstrată de măsurile pe care le-a luat la Târgu-Mureş în primele luni din 1990. FSN şi-a consolidat treptat autoritatea după ce a devenit limpede că agenda sa pentru schimbări era foarte limitată. Iliescu era ataşat ideii de a avea o democraţie electorală în care alegătorii aveau şansa de a alege un şef al statului şi partide pentru a forma guvernul, dar în care o oligarhie alcătuită în general din oameni care fuseseră deja activi din punct de vedere politic înainte de 1989 puteau practica sfidarea puterii fără să dea socoteală vreunui organ democratic.

A fost o calamitate pentru România faptul că în primele două alegeri, din 1990 şi din 1992, o majoritate clară de cetăţeni au arătat că preferau în mare parte o asemenea democraţie ghidată în care o nouă elită, provenind masiv din fostele servicii secrete şi din alte categorii privilegiate,

era în stare să ignore sau să submineze legea. Convingerile lor sociale fuseseră puternic influenţate de regimul comunist, fapt care reîntărea relaţiile verticale de dominare şi de dependenţă personală şi totodată descuraja solidaritatea socială. Ca urmare, lumea care susţinuse dictatura lui Ceauşescu era încă vie şi nu avea să dispară prea curând. Adepţii schimbării autentic democratice puteau fi găsiţi în număr mare la Timişoara, iar mai târziu şi la Bucureşti. Dar trebuia să treacă vreme îndelungată înainte ca ei să le conteste lui Iliescu şi acoliţilor săi dreptul de a ocupa poziţii înalte în stat, iar între timp România fusese lăsată mult în urma altor state în tentativa de a scăpa de subdezvoltare şi de a-şi făuri un nou viitor ca membru ipotetic al Uniunii Europene.

NOTE

1. Vezi Şerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule”, *European History Quarterly*, Vol. 26, nr. 4, 1996, p. 202.

2. Vezi Alin Bogan şi Violeta Fotache, Preşedintele Constantinescu n-a găsit nici în ’98 adevărul despre Revoluţie”, *Adevărul*, 16 decembrie 1998.

3. Despre duplicitatea din miezul evenimentelor din 1989, vezi Radu Portocală, *Autopsie du coup d-état Roumain*: *Au pays du mensonge triomphant*, Paris: Calmann-Lévy, 1990.

4. Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, p. 339.

5. Nestor Rateş, *România*: *the entangled Revolution*, New York: Praegar, 1991, pp. 121 – 122.

6. Doina Alexandrescu, *Coposu*: *confesiuni*, Bucureşti, Editura Anastasia, 1996, p. 209.

7. Rateş, op. cit., pp. 59 – 60.

8. *Ibid.*, p. 62.

9. Behr, *Kiss The Hand You Cannot Bite*, p. 16.

10.22, 12 – 18 iunie 2001.

11. Gabanyi, *The Ceauşescu Cult*, p. 13.

12. Acest punct de vedere este admis în profunda trecere în revistă a peisajului politic post-Ceauşescu, scrisă de Mary Ellen Fischer. Vezi studiul său „The New Leaders and the Opposition” în Daniel Nelson (ed.), *România after Tyranny*, Boulder, CO: Westriew Press, 1992.

13. Peter Siani-Davis, „Political Legitimization and the Romanian Revolution”, document prezentat la o conferinţă despre România la School of Slavonie and East European Studies, University of London, mai 1994.

14. Siani-Davis, „Political Legitimization”.

15. Pentru detalii biografice ale lui Iliescu, vezi Vladimir Tismăneanu, *Re-Inventing Politics*: *Eastern Europe from Stalin to Havel*, New York: The Free Press, 1992, p. 225; Bogdan Szajkowski, *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, London: Longman, 1991, p. 221; şi Vladimir Socor, „The New President”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 23, 8 iunie 1990.

16. Vladimir Tismăneanu, „The Quasi-Revolution and Its Discontents: Emerging Political Pluralism în Post-Ceauşescu România”, *East European Politics and Societies*, Vol. 7, nr. 2, vara 1993.

17. Szajkowski, *New Political Parties*, p. 220.

18. Rompres, 6 ianuarie 1990, BBC World Service, Survey of World Broadcast (SWB) EE/0657B/11, 9 ianuarie 1990.

19. *Ibid*.

20. Rompres, 11 ianuarie 1990, SWB EE/066 B/13, 19 ianuarie 1990.

21. Martin Rady, *România în Turmoil*, London: I.B. Tauris, 1992, p. 149, SWB, 23 februarie 1990, p. 18.

22. Judith Patacki, „Free Hungarians înin a Free România: Dream or Reality”, Report on Eastern Europe, Vol. 1, nr. 8, 23 februarie 1990, p. 22.

23. Rady, *România*, p. 149; Doina Cornea, *Faţa nevăzută a lucrurilor (1990 – 1999). Dialoguri cu Rodica Palade*,

Cluj, Dacia 1999, p. 28.

24. Vezi Tom Gallagher, „Vatra Românească and resurgent nationalism în România”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 15, nr. 4, 1992.

25. Szajkowski, *New Political Parties*, p. 222; R.R. King, România” în R. Staar (ed.), *1991 Yearbook of International Communist Affairs*, Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1991, p. 333.

26. Szajkowski, *New Political Parties*, p. 222.

27. Michael Shafir, „The Provisional Council of National Unity: is History Repeating Itself?”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 9, 2 martie 1990, p. 21.

28. H.-R. Patapievici, 22, 2 – 8 februarie 1999.

29. Emil Hurezeanu, 22, 26 ianuarie-2 februarie 1999.

30. Patapievici, *Politice*, p. 22.

31. Dan Ionescu, „Countdown For România’s Germans”, Vol. 2, nr. 36, *Report on Eastern Europe*, 13 septembrie 1991, p. 32.

32. Richard Basset, *The Times*, 1 martie 1990.

33. Rompres, 27 ianuarie 1990, SWB EE/0676 B/1 1 (31 ianuarie 1990).

34. Rompres, 6 februarie 1990, SWB EE/0683 B/9 (8 februarie 1990).

35. Ministerul de Interne din Budapesta, 19 februarie 1990, SWB EE/0695 B/5.

22 februarie 1990.

36. Ministerul de Interne din Budapesta, 20 martie 1990, SWB EE/0720 B/3.

23 martie 1990.

37. Vladimir Socor, „Forces of Old Resurface în România: the ethnic Clashes în Târgu Mureş”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 15, 13 aprilie 1990, p. 42, n. 6.

38. Rompres, 23 martie 1990, SWB EE/0722 B/7 (26 martie 1990).

39. E. Illyés, *National Minorities în România*: *Change* în

Transylvania, New York: Columbia University Press, 1982, p. 65.

40. Illyés, *National Minorities*, pp. 56 – 57.

41. Între mai 1990 şi 1993 am intervievat o serie de persoane din Târgu-Mureş şi Cluj pentru a obţine un profil al punctelor de vedere asupra stării relaţiilor interetnice dinainte şi de după martie 1990, şi am constatat eu însumi situaţia în timpul unor călătorii de lucru la faţa locului, începând din mai 1990.

42. Aceste evenimente sunt rezumate de Cornel Ivanciuc, „Evenimentele de la Târgu-Mureş din martie 1990 au impus recunoaşterea oficială a SRI”, 22, 5 – 11 iulie 1999.

43. Rompres, 23 ianuarie 1991, SWB EE/0980 B/6, 26 ianuarie 1991.

44. Socor, *Report on Eastern Europe*, 13 aprilie 1990, p. 39; András Sütő intervievat la Televiziunea Maghiară, 30 martie 1990, SWB EE/0731 B/9, 5 aprilie 1990.

45. Cornea, *Faţa nevăzută a lucrurilor*, p. 209.

46. Socor, *Report on Eastern Europe*, 13 aprilie 1990, p. 39.

47. Ministerul de Interne din Bucureşti, 21 martie 1990, SWB EE/0720 A2/3 (23 martie 1990).

48. *Ibid*.

49. Rompres, 21 martie 1990, SWB EE/A20 A2/2, 23 martie 1990.

50. Rompres, 23 ianuarie 1990, SWB EE/o980 B/ 6, 26 ianuarie 1991.

51. Rompres, 23 martie 1990, SWB EE/ 0722 B/7, 26 martie 1990.

52. Human Rights în România, New York: Comitetul Helsinki, 1991, p. 16.

53. Ibid., pp. 15 – 16.

54. SWB EE/07190, 22 martie 1990.

55. Rompres, 24 martie 1990, SWB EE/0722 B/9, 26

martie 1990.

56. Rompres, 2 aprilie 1990, SWB EE/0731 B/ 8, 5 aprilie 1990.

57. Larry L. Watts, „The Romanian Army in the „December Revolution and Beyond” în Daniel Nelson (ed.), *România after Tyranny*, Boulder, CO: Westriew Press, 1992, p. 98.

58. Ministerul de Interne din Bucureşti, 25 martiel990, SWB EE/0724 B/5, 28 martié 1990.

59. Ministerul de Interne din Bucureşti, 22 martie 1990, SWB EE/0722 B/5, 26 martié 1990.

60. Ivanciuc, „Evenimentele”.

61. Doina Cornea, *Faţa nevăzuta*, p. 207.

62. SWB EE/0720 A2/1, 23 martie 1990.

63. Crisula Ştefănescu, „«Free Romanian Television» Loses Its Credibility”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 martie 1990, p. 26.

64. Textul integral al Proclamaţiei de la Timişoara a fost reprodus în *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 14, 6 aprilie 1990.

65. Walter Bacon, „Security as seen from Bucharest” în Nelson (ed.), *România after Tyranny*, p. 199.

66. *România liberă* (Bucureşti), 11 aprilie 1990.

67. Vladimir Socor, „Foreign Policy în 1990”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 50, 28 decembrie 1990, p. 29.

68. Tom Gallagher, „Nationalism and democracy în South-East Europe”, în T. Gallagher and G. Pridham (ed.), *Experimenting with Democracy*: *Regime Change in the Balkans*, London: Routledge, 2000, pp. 93 – 94.

69. Vezi *Monitorul*, 12 noiembrie 1997.

70. Pentru viaţa lui Coposu, vezi V. Arachelian, *Corneliu Coposu. Dialoguri*, Bucureşti, Ed. Anastasia, 1992.

71. Ioan Mihăilescu, „Mental Stereotypes în Post-Totaliarian România”, *Government and Opposition*, Vol. 28, nr. 3, (1993), p. 318; detalii despre a doua votare s-au

publicat în cotidianul românesc *Adevărul de Cluj* (14 februarie 1992).

72. Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie*, 1948 – 1990, Bucureşti, Albatros, 2002, p. 445.

73. Arachelian, *Corneliu Coposu*, p. 134.

74. Informaţii despre mişcarea democratică din Timişoara şi despre reacţia guvernului primite de la Nicolas şi Doina Harsânyi-Paşcu, pe care i-am intervievat în iulie 1991.

75. Nicolas Harsânyi-Paşcu.

76. *Human Rights în România since the Revolution*, pp. 26 – 30. Un singur proces a avut loc în urma evenimentelor din iunie 1990. Trei oficiali din Ministerul de Interne au fost acuzaţi de devastarea casei liderului opoziţionist, Ion Raţiu. AR-PRESS, nr. 688, 14 iunie 1993.

77. Constanţa Corpade, „Ion Iliescu a salutat «spiritul civic» al minerilor care au căsăpit civili în Bucureşti", *Adevărul*, 2 martie 1998.

78. Andrei Bădin, „Măgureanu şi legionarii", *Ziua*, 21 august 2000.

79. *The Independent* (London), 21 iunie 1990.

80. R.R. King, „România", p. 341.

81. Mihai Sturdza, „The President and the Miners: the end of a Privileged Relationship", *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 37, 28 septembrie 1990, p. 35.

82. Adrian Cioflâncă, „Ziua deziluziei", *Monitorul*, 14 iunie 2000.

83. Mihai Sturdza, „The Politics of Ambiguity: România's Foreign Relations", *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 13, 5 apriliel991, p. 16.

84. Dan Ionescu, „Government Moves to Recentralize Local Administration", *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 33, 7 septembrie 1990, p. 23, n. 21; *Cuvântul* (Bucureşti), 9 martie 1993.

85. *Human Rights în România since the Revolution*,

p.54.

86. *Monitorul*, 18 mai 2000.

87. Adrian Severin, *Lacrimile dimineţii. Slăbiciunile guvernului román*, Bucureşti, Editura Scripta, 1995.

88.7 taZ, p. 27.

89. *Ibid.*, *p*. 28.

90. *Ibid.*, *p*. 205.

91. Michael Shafir, „«War of the Roses» în România's National Salvation Front”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.

92. *Report of Eastern Europe*, Digest of Weekly Events, 20 octombrie 1991.

93. Michael Shafir, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.

94. Radio Budapesta, 4 octombrie 1991, SWB EE/1197 B/1 7, 8 octombrie 1991.

95. Raportul Comisiei Parlamentare ce a intervievat oameni care, după 22 decembrie 1989, au fost nevoiţi să-şi părăsească locurile de muncă şi căminele în judeţele Harghita şi Covasna, Bucureşti, Ed Scripta, 1991.

96. *NU*, 28 octombrie 1991; *Baricada*, 12 noiembrie 1991.

97. Radioul maghiar, 4 octombrie 1991, SWB EE/1197 B/17, 8 octombrie 1991.

98. Cornel Nistorescu, „Mahalaua lui Iorgovan”, *Evenimentul zilei*, 10 decembrie 2001. Iorgovan a continuat să fie cunoscut pentru colecţia sa de automobile şi pentru disponibilitatea sa de a-i apăra pe membrii bogaţi ai oligarhiei care au fost destul de neglijenţi pentru a fi puşi sub acuzaţie pentru corupţie. Vezi *Monitorul*, 16 aprilie 2002.

99. Michael Shafir „România: Constitution Approved în Referendum”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.

100. Michael Shafir, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr.

3, 24 ianuarie 1992.

101. *NU*, 2 decembrie 1991.

102. *Adevărul de Cluj*, 3 decembrie 1991.

103. Tom Gallagher, „Ultra Nationalists Take Charge of Transylvania's Capital”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 13, 27 martie 1992, p. 28.

104. Tom Gallagher, „Ethnic Tension în Cluj”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 9, 26 februarie 1993, p. 28.

105. *Baricada*, 13 iulie 1992. Declaraţii favorabile la adresa lui Ceauşescu făcute de Funar au fost publicate în interviuri de revista *22* din 24 aprilie 1992 şi de *NU* din 22 iulie 1992.

106. Michael Shafir, România: Main Candidates in the Presidential Elections”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 35, 4 septembrie 1992, p. 16.

10*7.2*2, 18 martie 1993.

108. Andrei Cornea, 22, 7 ianuarie 1993.

109. *RFE-RL Research Report*, 11 septembrie 1992.

110. *Dimineaţa*, 23 septembrie 1992.

111. Michael Shafir, *RFE-RL Research Report*, 30 octombrie 1992, p. 5, n. 20.

112. *prominoritate* (jurnal al partidului politic maghiar Fidesz), oct. -nov. 1992, p. 25.

113. Aşa îşi aminteşte Ştefan Niculescu-Maier, disident înainte de 1989 şi editor al publicaţiei *Telegrama*, cotidianul românesc de ştiri cu sediul în Statele Unite. Vezi *Telegrama*, nr. 365, 18 noiembrie 1996.

114. Informaţie privata; acuzaţie pusă în circulaţie de către Andrei Cornea, 22, 5 august 1993.

4

ROMÂNIA ÎN DERIVĂ.

1992 – 1996

Stilul de conducere al lui Iliescu

Preşedintele Iliescu şi susţinătorii săi au câştigat alegerile din toamna lui 1992 pe greşeala adversarului. Ca

partid, Frontul Democratic al Salvării Naţionale (FDSN) a fost adunat în grabă după scindarea FSN în primăvara lui 1992. El a avut norocul să se confrunte cu o opoziţie de slabă valoare, lipsită până şi de cea mai elementară abordare profesională a campaniei electorale. Convenţia Democratică din România (CDR) a continuat să facă o greşeală fundamentală comparându-l pe Iliescu cu Ceauşescu. Toţi alegătorii trăiseră epoca lui Ceauşescu şi, având ca punct de referinţă România dinainte de 1989, au văzut că deosebirile dintre cei doi oameni cântăreau mai greu decât asemănările. Aşadar, opoziţia a contribuit la creşterea imaginii lui Iliescu prin aceea că l-a comparat cu predecesorul lui.

În pofida faptului că a fost un produs al erei comuniste, Iliescu era un animal politic diferit. El a rămas o figură ştearsă, cel puţin în public, iar stilul lui de viaţă a fost modest – apetitul lui pentru bogăţie şi viaţa pe picior mare a fost bine ţinut sub control. Soţia lui a evitat în mod firesc luminile rampei, astfel încât comparaţia cu Elena Ceauşescu a fost total nepotrivită, iar faptul că nu aveau copii a eliminat orice primejdie de apariţie a unei dinastii Iliescu. El îşi păstrase de asemenea „felul direct de abordare a oamenilor", lucru care i-a permis să se refere la ţărani şi muncitori mult timp după ce politica lui încetase să ţină seama de nevoile lor. Spre deosebire de Ceauşescu, el avea pielea tăbăcită şi putea să suporte criticile, în special cele venind dinspre presa independenta, care era necruţătoare cu el (stăpânirea de sine şi-a pierdut-o o singură dată, în august 1992, la Constanţa, când l-a apucat de gât pe un jurnalist care îl huiduise).

Ion Iliescu poseda unele însuşiri lăudabile, nu întotdeauna prezente la lideri cu un credit democratic mult mai solid. Atâta timp cât subordonaţii săi îi arătau fidelitate, era loial faţă de ei chiar şi după ce păreau să devină o piedică pentru el. Dan Iosif, unul dintre

„revoluţionarii” care s-au raliat de partea lui Iliescu în 1989, a fost numit consilier prezidenţial (şi a fost re-numit în 2001), în ciuda faptului că era implicat într-o serioasă dispută publică, singura lui calificare aparentă fiind loialitatea sa necondiţionată faţă de Iliescu. De asemenea, Iliescu nu a părut o fire vindicativă şi nu a urmărit răfuiala cu cei care îi înşelaseră încrederea. În timpul celui de-al doilea mandat prezidenţial, el şi-a pierdut treptat interesul în purtarea unei campanii urmărind scoaterea din funcţie a lui Petre Roman prin investigarea afacerilor financiare ale acestuia din perioada cât fusese premier, iar dosarul a fost clasat pe tăcute. Iliescu a dovedit o îngăduinţă extraordinară faţă de Corneliu Vadim Tudor (numit de-acum încolo Vadim) cu diferite prilejuri, în ciuda diatribelor înveninate ale acestuia. În anul 2000 el nu a pregetat să-l scoată pe Adrian Păunescu din anonimatul politic, oferindu-i un loc eligibil pe listele parlamentare ale partidului său, în ciuda unui atac public lansat de „Titanul din Carpaţi” cu patru ani mai înainte1.

Oamenii din jurul lui Iliescu

Dar stilul de conducere al lui Iliescu din timpul celui de-al doilea mandat a lăsat să se înţeleagă că fusese zdruncinat de încercarea prost ascunsă a lui Petre Roman de a prelua controlul asupra FSN în 1991 şi de a-l da deoparte. Oameni fără culoare politică au fost numiţi în posturi importante în cadrul partidului de la guvernare, care în iulie 1993 a căpătat un nume nou: Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR). Premierul ales de Iliescu în 1992, Nicolae Văcăroiu, era un om destinat să rămână mereu în umbra preşedintelui. Oliviu Gherman, primul vicepreşedinte al PDSR şi preşedintele Senatului, a jucat un rol decorativ, permiţându-i lui Iliescu să se amestece în treburile partidului ori de câte ori a fost necesar. Adrian Năstase a fost preşedinte executiv al PDSR între 1992 şi 1996; aceasta era în esenţă o poziţie

secundară pentru cineva al cărui debut destul de promiţător ca ministru de Externe între 1990 şi 1992 l-ar fi recomandat ca un prim-ministru mai eficient decât Văcăroiu. Rolul său a fost acela de a menţine trupele parlamentare pe linie şi de a se îngriji ca slaba majoritate la vot a PDSR să nu fie niciodată răsturnată. El era ambiţios, dar, spre deosebire de Petre Roman, a avut răbdarea de a aştepta momentul potrivit şi de a nu încerca să-l înlocuiască pe patriarhul PDSR, care se bucura de o popularitate autentică în rândul unui larg segment al electoratului.

În 1992, Theodor Stolojan, succesorul lui Roman ca premier, a fost cea de-a doua persoană din tabăra PDSR cu o reputaţie publică semnificativă, în 1992, el a făcut cunoscut că avea să primească un post la Banca Mondială, dar dacă i s-ar fi dat mână liberă de către Iliescu ca să salveze o economie pe cale de a se scufunda, ar fi fost mai puţin dispus să plece în străinătate, în 1996, când o serie de eşecuri politice au arătat că era nevoie de cineva cu flerul economic al lui Stolojan, Iliescu a renunţat la ideea de a anunţa că, dacă va fi reales, avea să-l folosească din plin2. Pentru un timp, Iliescu s-a bazat pe Adrian Costea, un om de finanţe născut în România şi locuind în Franţa, pe care l-a întâlnit pentru prima oară cu un an înainte de realegerea sa din 1992. Costea a devenit consilier neoficial, iar în 1992 el şi soţia sa au primit paşapoarte diplomatice româneşti3. Potrivit spuselor lui Iosif Boda, Costea „a încercat din răsputeri să-l ajute pe Iliescu să capete o nouă viziune şi o nouă strategie pentru dezvoltarea României” 4. Boda pare să fi fost cel mai deschis consilier al preşedintelui. Într-o serie de scrisori care au fost tipărite într-o carte publicată în 1997 despre anii petrecuţi la Cotroceni, el l-a avertizat pe Iliescu că aroganţa, compromisul şi incompetenţa ameninţau menţinerea PDSR la putere5. Nu a existat nicio îndoială,

spre cinstea lui Iliescu, că el dorea să primească astfel de sfaturi sincere, dar nu s-a observat niciun semn că simţise nevoia de a acţiona potrivit acestora. Boda a scris: „Nu era uşor să lucrezi pentru Iliescu: şeful statului nu te ajuta să-l ajuţi”. 6 Poate ca urmare a acestui lucru, Boda a petrecut o mare parte din al doilea mandat al lui Iliescu ca ambasador în Elveţia.

Spre deosebire de Ceauşescu, care simţea un impuls de nestăvilit de a interveni la toate nivelurile guvernului, Iliescu dorea să descentralizeze o mare parte din putere către potentaţii locali, oameni de afaceri, lideri de sindicate (nu în ultimul rând Miron Cozma) şi directori de întreprinderi de stat pe care Andrei Cornea i-a botezat „directocraţi”. Acesta din urmă a descris „un tip de stat merovingian” unde, în schimbul loialităţii, baronii de dată recentă „primeau beneficii excepţionale şi derogări de la legile ţării” 7. Spre sfârşitul lui 1996, când Iliescu a avut mari necazuri politice, Cornea chiar l-a descris pe preşedinte ca fiind „omul cel slab din România”, cineva care devenise „marioneta unui partid corupt şi a clientelei sale” 8.

Virgil Măgureanu – omul secretelor

Preşedintele i-a dat de asemenea o considerabilă libertate de acţiune lui Virgil Măgureanu, şeful principalului serviciu secret intern, SRI. În multe privinţe acesta a fost un operator politic mai abil decât Iliescu, lucru care nu trebuie să surprindă de vreme ce, spre deosebire de PCR, Securitatea se folosise de calităţile mai multor politologi, sociologi şi psihologi9. Măgureanu nu a fost foarte susţinut de Iliescu pentru a face ordine în reţeaua serviciilor secrete şi pentru a-i împiedica pe cei care ştiau destul de multe despre perioada 1989 – 1990 să-i ameninţe puterea. SRI a avut ca angajaţi între 10.000 şi 12.000 de ofiţeri şi soldaţi, precum şi un număr necunoscut de angajaţi civili10. Dar Iliescu a fost destul de

şiret şi a împiedicat apariţia unui alt personaj care să pună monopol pe lumea serviciilor secrete. E posibil ca el şi Măgureanu să fi stabilit un parteneriat eficient la începutul regimului, dar în nisipurile mişcătoare ale politicii româneşti astfel de alianţe s-au dovedit de multe ori efemere.

Existau nu mai puţin de nouă servicii de informaţii ataşate unor diferite ministere sau, cum era cazul SRI, autonome11, şi niciun minister unic nu le supraveghea activitatea, fapt care le dădea o libertate infinită pentru lupte intestine, dublări ale activităţilor şi operaţiuni independente, care erau incompatibile cu un stat democratic. O oarecare coordonare era asigurată de Consiliul Suprem de Apărare a Ţării, un organism colectiv condus de preşedinte, dar care nu se bucura de nicio legătură constituţională cu Parlamentul 12. În cele din urmă, atunci când rolul proeminent pe care l-a jucat Măgureanu în schimbarea lui Petre Roman din funcţia de premier a devenit limpede, s-a introdus reglementarea SRI, iar în iunie 1993 o Comisie Reunită a Camerei Deputaţilor şi a Senatului pentru supravegherea SRI a fost înfiinţată de Parlamentul României.

Măgureanu nu ducea lipsă de duşmani în interiorul unei comunităţi extinse a serviciilor secrete, care din decembrie 1989 a fost scena unei lupte febrile între operativi şi foşti operativi pentru deţinerea relevanţei şi influenţei politice, şi mai ales pentru dobândirea bogăţiei materiale. El a dat dovadă de sânge rece, de o ingeniozitate nesfârşită şi, de câte ori a fost necesar, de lipsă de scrupule în blocarea rivalilor. Nu îl supraevaluăm pe Virgil Măgureanu când afirmăm că democraţia din România s-a aflat într-o formă mai bună graţie apariţiei lui în locul oricăruia dintre rivali, cu toate că rolul său controversat în perioada 1989 – 1990 va face din el subiectul unor controverse înverşunate multă vreme de aici înainte. După spusele lui Cornel

Nistorescu (nicidecum un apologet al SRI), „tactica lui de a combina bisturiul cu diplomaţia... a diminuat riscul revenirii unei brigăzi a socialiştilor întunecaţi”. 13 Cea mai remarcabilă realizare a lui, în ochii lui Dennis Deletant, un observator abil şi bine informat al scenei serviciilor secrete, a fost că „a împiedicat SRI să fie mai rău decât ar fi putut să fie” 14.

În cursul celui de-al doilea mandat al lui Iliescu, atunci când s-au răspândit acuzaţiile cum că înalţi demnitari dobândeau averi prin trafic de influenţă, Măgureanu a deturnat criticile care îl vizau. Dar în 1997 a ieşit la iveală faptul că îşi construise o vilă cu patruzeci şi trei de camere în comuna sa natală, Giurtelecul Hododului, din nord-vestul României. El a declarat că vila fusese construită prin contribuţia întregii familii. Dar în scurt timp a fost dat în vileag faptul că el o construise fără a respecta procedurile legale normale15. În plus, proprietatea era singura din zonă care beneficia de apă curentă asigurată gratuit din rezervoarele statului în urma unei decizii a guvernului Văcăroiu16. Aceste dezvăluiri au apărut în 1997, după ce Măgureanu părăsise conducerea SRI.

Ostilitate faţa de reforma la vârf

Alegerea lui Nicolae Văcăroiu ca prim-ministru a arătat cât de şovăitor continua să fie Iliescu în legătură cu viteza şi direcţia reformei economice. Văcăroiu provenea dintr-o familie de feroviari, o branşă în care influenţa comuniştilor fusese puternică, şi reuşise pe plan profesional în planificarea de stat. Spre deosebire de preşedinte, el nu era în stare să-şi adune nici măcar o urmă de entuziasm pentru liberalizarea economiei. Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE) şi-a exprimat nemulţumirea, în iunie 1993, că scoaterea economiei de sub controlul de stat fusese „diluată şi denaturată” în România17. Calendarul reformelor economice în timpul cât Văcăroiu a fost premier a fost amânat constant, iar în 1996

ritmul privatizării în România era aproape cel mai lent din ţările est-europene18. Atunci când a părăsit funcţia, în 1996, guvernul privatizase doar 12% din bunurile aflate în patrimoniul statului. Guvernul s-a mulţumit să permită Agenţiei pentru Privatizare să rămână în mâinile unui Parlament greoi, cu fruntaşii şi susţinătorii PDSR ocupând toate posturile de conducere în chip de sinecuri. Văcăroiu şi-a exprimat, probabil, adevăratele sentimente atunci când a declarat, cu prilejul unei vizite la Moscova în iulie 1995, că era gata să realinieze economia românească la cea a Rusiei, deoarece sprijinul economic occidental fusese extrem de dezamăgitor 19. În Occident s-au întărit percepţiile că, sub conducerea lui, reformele au fost acceptate fără voie şi numai pentru a se procura fonduri de la donatori internaţionali care erau utilizate în scopuri altele decât cele cărora le erau destinate. În mandatul Văcăroiu, leul a fost lăsat să se deprecieze. Un set de beneficiari l-au constituit debitorii care obţinuseră împrumuturi negarantate de la băncile de stat, întrucât valoarea sumei pe care trebuiau s-o înapoieze era diminuată acum de inflaţie. Un alt beneficiar a fost sectorul energetic care trebuia să importe electricitate, gaze, petrol şi o gamă largă de echipamente costisitoare pentru a rămâne viabil. Guvernul Văcăroiu a făcut mari eforturi pentru menţinerea monopolurilor statului, bine cunoscute pentru productivitatea lor scăzută şi pentru extrem de slaba calitate a serviciului.

Renel, monopolul de stat al electricităţii, a devenit cea mai mare întreprindere din România după 1990. Legislaţia votată în acel an a transformat industriile considerate arme strategice ale economiei naţionale în Regii autonome” inspirate de modelul francez – ţinute departe de banii publici, dar păstrând un statut semiautonom faţă de statul central. În 1998, Marius Ţinu scria în *Adevărul*. „Timp de ani de zile multe regii strategice... au produs

pierderi «strategice» de miliarde şi miliarde de lei, pierderi acoperite de stat prin subvenţii...” 20 Una dintre cele mai costisitoare erori făcute în România după 1989 a fost decizia de a se retehnologiza centralele termoelectrice la un preţ de cost al echipamentelor însumând miliarde de mărci germane. Dar o mare parte din echipamente nu a fost utilizată, rezultatul fiind o creştere masivă a datoriei externe21. În 1998 un megawatt de electricitate costa în România peste 60$, pe când în Occident, în Rusia şi în Ucraina costul declarat ajunsese la jumătate din această valoare22. În ciuda unui palmares ameţitor al incompetenţei, conducerea Renel a fost în stare, graţie strânselor ei legături cu PDSR, să evite orice consecinţe neplăcute. Enormele pierderi au continuat să fie acoperite de la bugetul de stat. Directorii şi angajaţii se bucurau de salarii uriaşe, o simplă angajată fiind plătită mai bine decât şeful de cabinet al unui ministru23. În 1998 fondul de salarii al Renel se ridica la 1% din produsul intern brut24, şi nu e deloc surprinzător că sindicatele şi conducerea au format un front comun pentru a împiedica restructurarea care le-ar fi lezat interesele. Privatizarea nu a fost niciodată o opţiune viabilă sub Văcăroiu, în pofida existenţei Fondului Proprietăţii de Stat, o agenţie înfiinţată în 1992, dar care în 1999 avea încă de lichidat 47% din bunurile din patrimoniul statului plasate sub controlul ei. Mai mult, ea a opus rezistenţă chiar şi sub un guvern dispus să acţioneze mai degrabă urmând recomandările financiare externe decât ignorându-le. Un jurnalist a înfierat nu comitetul central al PCR, ci Renel şi Ministerul Energiei care l-a precedat, ca fiind nucleul comunismului în România25.

Într-o scrisoare adresată lui Iliescu în mai 1994, Iosif Boda l-a avertizat pe preşedinte despre neputinţa guvernului Văcăroiu de a se ocupa cu seriozitate de „criza managerială din sectorul public” 26: „Guvernului i se

poate ierta că nu a înfăptuit privatizări spectaculoase, dar el nu poate fi scuzat pentru faptul că nu a reuşit să îmbunătăţească managementul sectoarelor economice finanţate de stat (aceasta fiind principala sa misiune)” 27. Adevărul. Este că PDSR i-a recompensat pe cei mai folositori şi mai bine plasaţi susţinători ai lui dându-le posturi de conducere în Renel şi în alte sectoare bine retribuite ale economiei de stat. În schimbul acestor favoruri, el a pretins să fie ajutat ori de câte ori era nevoie. Exista îndeobşte convingerea că Renel adopta o atitudine tolerantă faţă de întârzierile plăţilor din partea întreprinderilor ce se bucurau de bunăvoinţa guvernului, dar le urmărea fără milă pe cele care nu dispuneau de un asemenea avantaj.

Noua oligarhie

Oamenii activi şi înainte în regimul comunist, care se convertiseră acum în importanţi actori economici şi financiari ai economiei de piaţă în curs de apariţie, au profitat de multe ori datorită legăturilor strânse cu cei din sectorul energiei, precum şi din alte sectoare economice de stat. Nu puţini oameni de afaceri de frunte din anii ’90 ocupaseră funcţii înalte în Departamentul Securităţii Statului înainte de 1989. În numele familiei Ceauşescu, ei controlau comerţul exterior şi totodată, dobândind cunoştinţe despre modul de funcţionare a sistemului capitalist, erau capabili să adune în secret mari sume de bani în conturi din bănci străine. Atenţia presei s-a concentrat mult asupra operaţiunilor financiare speciale îndeplinite pentru regim de către Dan Voiculescu, fondator al Asociaţiei întreprinzătorilor Români şi om cu importante investiţii în mass-media28.

La începutul anilor ’90, băncile de stat au acordat împrumuturi fără acoperire unor clienţi cu influenţă politică, aceştia având adeseori posibilitatea de a utiliza aceste fonduri în tranzacţii profitabile cu departamente ale

guvernului sau cu întreprinderi de stat. Exemplul lui Marius Ţârlea, care a fost căsătorit cu una dintre nepoatele lui Ceauşescu, este unul dintre multele, iar majoritatea încă nu au fost scoase la lumină. În 1990, el a fost în stare, în răstimp de câteva luni, să dobândească mai multe sute de milioane de dolari după ce a vândut unui minister un număr însemnat de computere pe care le achiziţionase prin intermediul unui mare împrumut bancar. Graţie acestui lucru, el a fost în scurt timp capabil să-şi lanseze propria bancă, Banca Columna, iar Virgil Măgureanu a aranjat ca FPS, principala agenţie pentru privatizare, să-şi deschidă conturile la această bancă. Măgureanu a încercat de asemenea să cimenteze un parteneriat între bancă şi *Evenimentul zilei*, care, dacă ar fi reuşit, ar mai fi diminuat zelul investigator al ziarului.

Bancorex, succesoare a Băncii Române pentru Comerţ Exterior, a împrumutat discreţionar mari sume de bani unor clienţi ai noului regim şi unor întreprinderi de stat care aveau nevoie de constante injecţii de capital pentru a rămâne viabile29. În 1999, atunci când scandalul Bancorex a izbucnit în cele din urmă, s-a evaluat că 70% din creditele acordate de bancă erau neperformante şi că aveau să fie extrem de dificil de recuperat (multe, pe deasupra, ajunseseră să aibă doar o parte din valoarea lor iniţială) 30. Creditele cu dobândă scăzută acordate la începutul anilor ’90 fuseseră devalorizate pentru creditor din cauza creşterii masive a inflaţiei în perioada lui Văcăroiu şi după aceea. Bancorex a fost în stare să pretindă sume enorme din banii publici din cauza temerii că, dacă ar fi fost lăsată să intre în faliment, ar fi putut declanşa prăbuşirea întregului sistem bancar31. Practicile sale bancare dubioase au scăpat de asemenea de investigaţie din cauza practicii de a se a oferi credite fără dobândă judecătorilor, procurorilor şi înalţilor ofiţeri din poliţie.32

Statul a pierdut 4, 1 milioane de dolari reprezentând credite neperformante acordate între 1992 şi 1994, potrivit autorităţilor bancare din România. Jumătate din această sumă a fost risipită de Bancorex. Însă Banca Agricolă, Banca Dacia Felix şi Banca Internaţională a Religiilor, o instituţie cu o denumire înşelătoare, au avut la rândul lor un aport însemnat în privinţa pierderilor. Sumele recuperate nu au depăşit 13% din total.33

După una dintre cele mai mari escrocherii financiare, care a antrenat prăbuşirea Fondului Naţional de Investiţii în 2000, guvernul s-a angajat să ia măsuri rapide împotriva vinovaţilor. Însă patru ani mai târziu reprezentantul FMI la Bucureşti s-a plâns că „ancheta încă nu s-a soldat cu rezultate palpabile”. La rândul lui, viceguvernatorul BNR a declarat că e posibil ca ritmul lent al investigaţiilor legate de această fraudă financiară să aibă trei explicaţii: lipsa de experienţă semnificativă a investigatorilor, mituirea sau folosirea intimidărilor.34

Eşecul în depolitizarea economiei şi în realizarea reformelor instituţionale după 1989 dusese la astfel de abuzuri îngrozitoare. Generaţia actuală de români şi poate că şi următoarea vor avea de suportat aceste costuri dacă nu vor fi luate măsuri drastice de remediere.

După cum s-a dovedit prin dezvoltarea rapidă a întreprinderilor mici şi mijlocii, rezultatul unor astfel de abuzuri a fost că mulţi români cu un talent înnăscut de întreprinzători nu puteau să prospere decât dacă aveau nişte relaţii politice bune. În schimb, foştii demnitari din partid şi din Securitate au prosperat şi au dobândit chiar mai multă influenţă decât înainte, folosindu-se de relaţiile lor pentru a obţine credite şi a cumpăra proprietăţi valoroase, cum ar fi cele din sectorul comerţului cu amănuntul, la preţuri de chilipir. Mulţi directori de întreprinderi de stat lipsiţi de scrupule au sustras produsele întreprinderii în propriul beneficiu şi prin

această jecmănire şi-au procurat mijloacele necesare pentru a se lansa ei înşişi ca afacerişti privaţi. Au existat chiar oameni întreprinzători în domeniul hotelurilor şi restaurantelor, care înainte de 1989 au putut să facă avere exploatând penuria economică, iar unii dintre ei s-au bucurat de un succes spectaculos în jungla economică în care fusese transformată România după 198935. Doi dintre fraţii Păunescu – George şi Viorel, care conduseseră barul Melody, unul dintre puţinele cluburi de noapte dinainte de 1989 din Bucureşti – au deveni în scurt timp multimilionari, cumpărând câteva dintre cel mai bine cotate hoteluri din ţară, cum ar fi Intercontinentalul, care aducea un profit anual de circa 20 milioane de dolari36.

Au existat şi oameni care au acţionat pe cont propriu şi au făcut mari averi prin propriile eforturi. Cel mai cunoscut dintre aceştia este Gelu Tofan, care după 1989 a pus la punct o afacere de transporturi rutiere şi de comerţ auto cu un credit iniţial de 50.000 $ de la fratele său din Canada37. Dar între 20 şi 40% din totalul activităţii economice din anii ’90 s-a desfăşurat în economia subterană nesupusă legislaţiei şi neimpozitată. Contrabanda de mărfuri cum ar fi ţigaretele şi tutunul era extrem de lucrativă. Către sfârşitul anilor ’90 unele articole publicate în presa cotidiană din Bucureşti pretindeau că Fane Căpăţână, un contrabandist notoriu, se bucura de o remarcabilă trecere în unele cercuri ale puterii. Cornel Nistorescu a scris:

Rane Căpăţână este un bărbat din mafia ţigănească… El îşi are oamenii săi la

Procuratura Militară şi poate trimite ofiţeri de poliţie să-i cumpere ţigări şi bere…

Mulţi ofiţeri, procurori, avocaţi, judecători, dar şi procurori militari îl cunosc.

Adevărul este că mafia ţigănească aproape că a ajuns în imediata apropiere a lui… Iliescu şi a lui… Văcăroiu.

Membrii aveau acces la persoane care se întâlneau cu oamenii de la vârf în fiecare zi şi cu regii neîncoronaţi ai vieţii de noapte bucureştene în fiecare seară” 38.

S-a declarat că marii contrabandişti se foloseau de unii membri ai guvernului pentru a înăspri legea împotriva rivalilor lor. Zaher Iskandarani, care a dobândit monopolul pentru importul de ţigări Camel şi Monte Carlo, era de asemenea în stare să strice socotelile principalilor rivali, fraţii Nasser, finanţând un anumit partid politic. Elie Nasser a fost condamnat la închisoare cu mare tam-tam în presă în 1993, dar fratele său Mike s-a dus la Virgil Măgureanu pentru a-i obţine eliberarea. În 1998, ziarul *Evenimentul zilei* a publicat o transcriere a discuţiei care avusese loc între ei cu cinci ani în urmă. Măgureanu a fost informat de Nasser că unii ofiţeri ai armatei fuseseră plătiţi cu 1, 3 milioane de dolari pentru cooperare, după care el a adăugat la contrabanda cu ţigarete şi comerţul cu arme, după toate aparenţele, cu ştirea SRI39. Iosif Boda, alarmat de astfel de complicităţi la nivel înalt, pretinde că ar fi insistat pe lângă Văcăroiu în 1993 să-l schimbe din funcţie pe şeful serviciilor vamale şi al Gărzii Financiare. Văcăroiu a răspuns: „Lasă-i să stea acolo, lasă-i să se compromită singuri”. „Dar de ce trebuie să compromitem oameni?” a întrebat Boda40.

PDSR şi naţionaliştii

Era normal ca PDSR să spere că va realiza în domeniul politic ceea ce miliardarii – mulţi având rădăcini în sistemul ceauşist – încercau să facă în domeniile afacerilor şi finanţelor. În cursul anului 1994, Adrian Năstase a făcut eforturi să transforme PDSR într-un partid-stat. Tehnocraţii care intraseră în guvern pe baza cunoştinţelor lor tehnice erau convinşi să intre în partid, şi chiar şi birocraţii cu vechi state în serviciu erau presaţi să adere. Principiul – care se dovedise atât de dăunător când fusese aplicat înainte de 1989 – după care statul trebuia să fie

guvernat nu de funcţionari, ci de activişti era transpus din nou în viaţă.

Dar abordarea PDSR nu a fost pe măsura ambiţiei sale politice. El a devenit un partid amorf, lipsit de o viaţă interioară activă. *Dimineaţa*, cotidianul partidului, era citit de Iliescu, care avea grijă să se procure fonduri pentru a fi menţinut pe linia de plutire, în pofida tirajului foarte redus, dar articolele de fond bombastice nu au reuşit să adune cititori fideli. Într-o scrisoare pe care i-a scris-o preşedintelui în vara lui 1995, Boda şi-a exprimat nemulţumirea că mulţi dintre liderii locali ai PDSR erau „de foarte slabă calitate”, unii fiind „oameni de afaceri cu un caracter dubios” 41. Astfel de oameni de afaceri puteau fi găsiţi în grupul parlamentar PDSR, fapt care poate explica de ce în Parlament nu s-a votat niciodată o lege care să restrângă activităţile financiare ale membrilor săi42. Parlamentarii se bucurau de asemenea de imunitate în faţa urmăririi injustiţie pentru orice fapte, cu excepţia calomniei, transformând Parlamentul într-un echivalent modern al bisericilor medievale, unde cei care fugeau de justiţie puteau căuta adăpost. Alţi aleşi ai PDSR se puteau bucura de un venit dublu, ocupând un loc în consiliile unor întreprinderi şi ale unor bănci de stat43.

Ocupând 12% din fotoliile parlamentare, blocul partidelor naţionaliste a ţinut soarta guvernului Văcăroiu în mâinile lui. PRM, PUNR şi, în proporţie mai redusă, Partidul Socialist al Muncii (PSM) au fost recompensate prin posturi în diplomaţie, prin funcţii administrative în zone mixte din punct de vedere etnic şi prin locuri de prefecţi. Timp de peste un an, în 1993 – 1994, televiziunea de stata fost condusă de Paul Everac, un scriitor cunoscut pentru vederile lui antioccidentale şi pentru nostalgia sa după perioada dinainte de 198944. Iliescu personal (care exercita un control strict asupra televiziunii de stat) a fost cel care a făcut această numire, iar în martie 1993, cu

prilejul primului congres al PRM, a trimis un mesaj cordial liderului acestuia, Vadim Tudör, cel mai extremist dintre naţionaliştii de după 1989. Silviu Brucan pretinde că Vadim a fost o creaţie a lui Iliescu, care „l-a scos la lumină, l-a încurajat să lanseze *România Mare*, l-a primit la Cotroceni şi i-a permis să apară în mod frecvent la televiziune” 45. În 1992 Vadim le-a impus adepţilor lui să-l sprijine pe Iliescu în cursa prezidenţială, chiar dacă el credea că dosarul preşedintelui cuprindea unele mari greşeli. PRM a sprijinit guvernul atunci când acesta s-a confruntat cu un vot de neîncredere în martie 1993, dar au existat speculaţii că el ar fi condiţionat acest sprijin de numirea unor prefecţi români în judeţele Harghita şi Covasna, pentru a se pune capăt anomaliei prin care această funcţie era împărţită între un român şi un maghiar46. Formula autorităţii duale a încetat pe 26 martie 1993, când au fost numiţi doi prefecţi români. După spusele unui reprezentant al UDMR, răspunsul guvernului la cererile ca aceşti prefecţi să fie maghiari a fost: „Găsiţi-ne doi maghiari gata să semneze formularele de înscriere în FDSN”. Acesta a constituit un indiciu revelator despre slabul sprijin al FDSN în cadrul comunităţii maghiare47.

Adrian Năstase, liderul grupului parlamentar al PDSR, urmaşe acelaşi liceu ca Vadim şi îl considera drept „un copil mare, uşor de manipulat” 48. Dimpotrivă, Gheorghe Funar, liderul PUNR – care ca primar al Clujului a cerut autonomie virtuală faţă de Bucureşti – era considerat un factor de permanentă iritare. Până la apariţia lui, decizia centrului de a reglementa administraţia locală până la nivel de detaliu fusese una dintre constantele vieţii politice româneşti, indiferent de natura regimului existent. PUNR, datorită faptului că asigura echilibrul de forţe, reuşise o schimbare de roluri. În august 1994, trei dintre membrii săi au fost cooptaţi la guvernare. PDSR se opusese multă vreme cererilor venite din partea partidului lui Funar care

i-ar fi permis acestuia să beneficieze de roadele participării la guvernare, dar Năstase, în calitate de preşedinte al Camerei Deputaţilor, a capitulat după ce PUNR a ameninţat că va respinge legea privatizării pe care creditorii occidentali o considerau un test vital al angajării României în reformarea vieţii economice49. Culmea influenţei extremiste în perioada guvernului Văcăroiu a fost atinsă pe 20 ianuarie 1995, când PUNR, PRM şi PSM au semnat un pact de cooperare cu guvernul, despre care Oliviu Gherman a făcut declaraţia absurdă că protocolul cu nişte partide care laudaseră pe faţă dictatura era „expresia naturii democratice a vieţii politice româneşti, iar el vine în întâmpinarea cererilor crescânde ale vieţii europene internaţionale privind… o abordare în conformitate cu cele mai înalte standarde internaţionale” 50. Mai multe ministere, în special cel de Interne şi de Externe, în care influenţa PRM era deja remarcabilă, au primit un nou influx de activişti, ministrul de Interne Dorn Ioan Tărăcilă fiind deosebit de binevoitor faţă de PRM.

Lenta ieşire din izolarea internaţionala

Teodor Meleşcanu, ministru de Externe din 1992 până în 1996, a inspirat mai multă încredere în rândul observatorilor occidentali ai României decât Văcăroiu: faptul că nu dorea să iasă în evidenţă şi abordarea profesionistă a activităţii sale au impus respect. România avea ambasadori competenţi la Washington – Mihai Botez, fostul disident, în perioada 1994 – 1995, urmat de Mircea Geoană-dar acest lucru era departe de a fi adevărat şi în privinţa altor capitale străine importante. Numirea ca ambasadori în ţări ca Germania sau Austria a unor persoane rămase din era comunistă, şcolite la Moscova (ideologi naţionalişti sau partizani de proastă calitate ai FSN), sugerează că relaţiile externe încă nu se bucurau de prioritate la Cotroceni. Cotidianul bucureştean *Adevărul* scria pe 22 aprilie 1998: „În toate ţările civilizate ale lumii,

pentru diplomaţie sunt selectaţi cei mai buni oameni. Din nefericire pentru noi, Ministerul Afacerilor Externe a devenit un fel de cimitir al elefanţilor unde sunt trimişi diverşi rataţi politic, indivizi compromişi cărora trebuie să li se piardă urma undeva”.

Reticenţa României faţă de întărirea sancţiunilor tot mai severe ale Naţiunilor Unite impuse Serbiei începând din 1992 arată cât de puţin era ea preocupată de reputaţia sa internaţională. Ceea ce serviciile secrete occidentale ştiau deja de ceva timp a fost preluat de presa atunci când Petre Mihai Băcanu a declarat în *România liberă* (10 august 1995) că guvernul Văcăroiu permisese scurgerea de petrol către Serbia, contravenind sancţiunilor Naţiunilor Unite. Au urmat dezminţiri oficiale pline de indignare, dar pe 7 martie 1998 Virgil Măgureanu, care se lansa acum în cariera politică după ce îşi formase propriul partid, a declarat la o conferinţă de presă că nu demult Consiliul Suprem de Apărare a Ţării, condus de preşedintele Iliescu, aprobase b decizie de a se trimite 8.000 de tone de benzină şi aproape 40.000 de tone de motorină în Serbia51. Între octombrie 1995 şi februarie 1996, generalul Ion Pitulescu, pe atunci şef al Inspectoratului General al Poliţiei, întreprinsese o investigaţie în legătură cu contrabanda de combustibil către Iugoslavia. Faptul că i s-a permis s-o efectueze l-a făcut să se îndoiască de implicarea preşedintelui Iliescu şi într-adevăr, pe 13 septembrie 2000, aflat în vizită la Washington, Iliescu avea să nege că se făcuse vreo contrabandă cu ştirea guvernului52.

În raportul pe care Pitulescu l-a înmânat premierului Văcăroiu s-au adus probe care arătau că o contrabandă cu combustibil la scară uriaşă fusese întreprinsă de către ofiţeri superiori din SRI – la ordinele şefului lor, Virgil Măgureanu. Procurorii militari au efectuat investigaţii până în anul 2000, când au ajuns la concluzia că pentru

ofiţerii SRI nu mai existau acuzaţii la care să răspundă. Ancheta a fost atunci preluată de procurorii civili care au investigat reclamaţiile privind diverse operaţiuni de spălare de bani săvârşite, după câte se spunea, de firme din Franţa aparţinându-i lui Adrian Costea. La o conferinţă de presă din 3 august 2000, Pitulescu a declarat că de fapt contrabandiştii de combustibil operau prin intermediul a noua firme şi cumpăraseră 200.000 de tone de combustibil de pe piaţa internaţională, cu credite de 150 – 200 de milioane de dolari oferite de Bancorex. Combustibilul le era vândut sârbilor la de cinci ori preţul pieţei, fapt care, potrivit lui Pitulescu, le-a permis lui Măgureanu şi complicilor săi să obţină până la 500 de milioane de dolari din această operaţiune53. Dovada cea mai evidentă a ceea ce mulţi bănuiseră de multă vreme – şi anume că sub Iliescu înalţi demnitari aflaţi la conducerea unor instituţii ale statului se foloseau de funcţiile lor pentru a face averi uriaşe – a fost descoperită abia după plecarea lui din funcţie. După izbucnirea războiului în fosta Iugoslavie, România a început să fie văzută, în mod cu totul neaşteptat, ca o insulă de stabilitate în mijlocul furtunii din Balcani, şi probabil pentru a-i îmbunătăţi imaginea, Meleşcanu a insistat că România nu aparţinea Balcanilor, ci Europei Centrale. Totuşi, presa de la Bucureşti a continuat să-şi manifeste cu perseverenţă nemulţumirea că problemele rămâneau nerezolvate din cauza mentalităţii balcanice a celor aflaţi în funcţii înalte.

Indiferent cărei regiuni îi aparţinea România, sub Iliescu ea a fost unul dintre cei mai apropiaţi aliaţi ai lui Slobodan Miloşevici până la mijlocul anilor ’90. Prima vizită oficială pe care a efectuat-o Iliescu în străinătate în 1990 a fost în Serbia. Spre deosebire de alte state europene, România avea reţineri în exprimarea oricărei condamnări publice pentru masivele violări ale drepturilor omului de care ONU şi alte agenţii îi acuzau pe Miloşevici şi pe subalternii lui în

zona de război, pe când aceştia căutau să creeze Serbia Mare pe ruinele Iugoslaviei. România a ezitat să rupă legăturile politice şi diplomatice cu Belgradul, iar pe 5 aprilie 1994 Miloşevici a putut face o vizită oficială în România. Cu prilejul primirii oaspetelui său, Iliescu a spus: „Relaţiile noastre sunt pozitive din toate punctele de vedere”. 54 Atitudinile manifestate în anumite momente faţă de Moscova şi faţă de Belgrad arătau cât de reală era tentaţia de a aluneca înapoi către neocomunism. În aprilie 1991, dovada că Iliescu era încă departe de a se fi hotărât să se alinieze cu Occidentul (chiar şi în mod oportunist) a fost adusă atunci când România a devenit singurul fost satelit al Moscovei care a semnat un tratat de prietenie cuprinzător cu Uniunea Sovietică. Acest lucru a oferit Moscovei un veto eficient asupra oricărei alianţe româneşti cu o ţară occidentală, iar dacă nu ar fi fost abrogat prin prăbuşirea Uniunii Sovietice şase luni mai târziu, el ar fi putut să plaseze România într-un mod mult mai ferm în sfera de influenţă sovietică decât fusese înainte de 1989. Astfel de exemple de flirt cu Rusia i-au îndemnat pe oponenţii politici şi din mass-media ai lui Iliescu să-şi dubleze acuzaţiile că cei cinci ani ai săi de studenţie la Moscova în anii ’50 sapaseră nişte obiceiuri comuniste adânc înrădăcinate, care îl făceau incapabil să aducă România în familia naţiunilor democratice55. Răspunsul cu jumătate de gură al administraţiei Clinton din Washington, care a cheltuit mult timp din primul său mandat încercând să formuleze un răspuns coerent la criza din Iugoslavia, a redus orice inhibiţii pe care Iliescu le-ar fi putut avea legate de tot mai strânsa apropiere de forţele neocomuniste din ţară sau din străinătate. În 1995, în Occident au existat puţine reacţii adverse la semnarea unui protocol cu nişte partide care promovau pe faţă dictatura, zdrobirea minorităţilor şi nostalgia după perioada comunistă. Richard Shifter, coordonator din

Departamentul de Stat al politicii pentru Europa de Sud-Est, a arătat prea puţină preocupare faţă de intrarea PUNR la guvernare: „Avem alte lucruri care să ne îngrijoreze. Aceasta e o problemă pe care România trebuie să o rezolve singură". 56 Alfred Moses, numit ambasador al Statelor Unite la sfârşitul lui 1994, a descris ultranaţionalismul ca pe o chestiune periferică şi a încercat să demonstreze că nu numai în România extremiştii intrau la guvernare57.

Iliescu spera că România ar putea beneficia de sprijin economic şi diplomatic occidental, păstrându-şi în acelaşi timp libertatea de a-şi modela propria abordare internă a democraţiei. Breşa a început să apară la începutul celui de-al doilea mandat al lui Iliescu. Reacordarea Clauzei Naţiunii Celei mai Favorizate de către Congresul SUA în octombrie 1992 a fost urmată de semnarea pe 17 noiembrie a unei înţelegeri de asociere cu UE. Acestea au fost primele succese diplomatice majore obţinute de România din 1990 încoace. S-a depus un efort deosebit pentru a obţine intrarea în Consiliul Europei (COE), a cărui Adunare Parlamentară, înfiinţată în 1949, este forumul european cu cea mai largă bază. Admiterea este un semn important al respectabilităţii pentru statele postdictatoriale ca România, dat fiind că principalele ţeluri ale Consiliului sunt de a ocroti drepturile omului şi libertăţile democratice. România a primit statutul de invitat special în februarie 1991 – după ce Ungaria, Polonia şi Cehoslovacia fuseseră admise ca membre cu drepturi depline – şi în cele din urmă a fost admisă în octombrie 1993. UDMR s-a opus admiterii, argumentând că realizările României în privinţa minorităţilor nu o îndreptăţeau să ocupe un loc acolo; 58 Ungaria nu a fost deloc încântată, dar în cele din urmă s-a abţinut de la a-şi folosi dreptul de veto pentru a împiedica intrarea României.

În cadrul COE, atitudinile rezervate legate de ataşamentul României la valorile sale fundamentale continuau să existe. Din 1993 până în 1997, raportorii săi au vizitat România o dată la şase luni pentru a evalua progresul în respectarea drepturilor omului. Încrederea că regimul Iliescu ar putea gestiona această problemă nu a sporit atunci când manualele operative din cadrul departamentului de contrainformaţii al Ministerului de Interne, cunoscut ca UM 0215, au transpirat în presă în martie 1994. Acestea dezvăluiau faptul că departamentul monitoriza mişcările figurilor politice şi ale jurnaliştilor; de asemenea, faptul că informaţiile despre românii care trăiau, munceau sau studiau în străinătate, despre angajaţii firmelor străine din România, precum şi despre rezidenţii străini erau adunate, constituind o activitate de rutină. Ministrul de Interne Dom Ioan Tărăcilă a fost convocat în faţa unei comisii parlamentare de specialitate pentru a da explicaţii.59 Dar pare mai verosimil că supărarea SRI-ului lui Măgureanu a fost produsă de încercarea din partea UM 0215 de a prelua unele dintre prerogativele serviciului său de contrainformaţii, lucru care putea fi interpretat ca o frână pusă activităţilor sale. De rivalitatea dintre diferitele centre de putere din arhipelagul considerabil care constituie universul serviciilor secrete române au profitat forţele democratice, care au primit informaţii utile, în timp ce o agenţie încerca să dea mat alteia. Dar ar fi o naivitate să se afirme că succesoarele Securităţii ar fi putut fi împiedicate să submineze fragilele instituţii ale României pur şi simplu din cauza rivalităţii endemice dintre ele. Consiliul Europei şi-a exprimat de asemenea cu regularitate preocuparea faţă de modul arogant în care regimul Iliescu îi trata pe demnitarii aleşi din administraţia locală. În cursul celui de-al doilea mandat al preşedintelui, 133 de primari, dintre care 116 erau independenţi din punct de vedere politic sau

făceau parte din partide din opoziţie, au fost eliberaţi din funcţie60. Guvernul PDSR considera administraţia locală ca fiind cureaua de transmisie pentru ducerea la îndeplinire a deciziilor venite de la Bucureşti61, iar prefectul numit în fiecare dintre cele patruzeci şi unu de judeţe supraveghea îndeaproape activităţile demnitarilor locali aleşi, în special dacă proveneau din opoziţie62. O uşoară slăbire a puterii prefecţilor a apărut în iunie 1996, când o nouă lege a stabilit că un primar nu putea fi scos din funcţie decât în urma unei sentinţe judecătoreşti definitive, dată de un tribunal.

În cadrul Consiliului Europei şi al Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE), România şi Ungaria se aflau la poli opuşi în dezbaterea privind obţinerea unui echilibru între libertăţile minorităţilor şi autodeterminarea internă, pe de o parte, şi puterea şi autoritatea statului, pe de alta63. La conferinţa OSCE din martie 1992 de la Helsinki, Adrian Năstase, pe atunci ministru de Externe, şi-a manifestat nemulţumirea că OSCE era unilaterală în abordarea problemei minorităţilor, iar guvernului român i se părea că era interesată să sublinieze doar drepturile minorităţilor şi obligaţiile statelor în care acestea trăiau64. Poziţia României, aşa cum a fost ea expusă la adunarea

OSCE şi la alte întruniri internaţionale, a fost de a sublinia nu atât obligaţia statului faţă de minorităţi, cât responsabilitatea minorităţilor de a respecta unitatea teritorială a statului în care trăiau şi de a-i fi loiale. Delegaţii români au insistat asupra faptului că drepturile minorităţilor erau menţionate cu sfinţenie în constituţiile statelor, ca şi în înţelegerile internaţionale.

Întărirea democraţiei româneşti

Decizia românilor de a se alinia instituţiilor europene fundamentale a ajutat procesul democratic fragil. În primul rând, SRI a fost plasat sub un control parlamentar

strict în 1993, când o comisie alcătuită din nouă membri din toate partidele reprezentate în ambele camere ale Parlamentului a fost înfiinţată spre a-i superviza activităţile.

În al doilea rând, o presă independentă şi viguroasă a apărut în timpul celui de-al doilea mandat al lui Iliescu, hărţuind guvernul într-o manieră mai eficientă decât păreau a fi în stare s-o facă partidele de opoziţie. Ea a purtat campanii împotriva corupţiei şi a prezentat cârdăşia dintre principalele figuri politice şi proaspeţii îmbogăţiţi care prosperaseră prin mijloace ilegale. Ziarul *Ziua* l-a urmărit fără răgaz pe Iliescu pe seama carierei sale politice dinainte de 1989, a rolului său în revolta din luna decembrie a acelui an, precum şi a măsurilor lipsite de scrupule pe care le-a luat pentru a se crampona de putere în 1990 – 1991. Cel mai de succes ziar, *Evenimentul zilei*, a căpătat o largă circulaţie printr-o formulă în care se amestecau ştirile de senzaţie cu critici dure la adresa regimului Iliescu. Structura patronatului său l-a făcut imun la presiunile economice din partea guvernului, iar veniturile sale au provenit mai mult din vânzarea tirajului decât din publicitate. Pe lângă faptul că a permis existenţa unei prese libere să examineze cu atenţie acţiunile guvernului, regimul a pus capăt monopolului serviciului televiziunii de stat în cadrul difuzării electronice. Poate că el a presupus că sprijinitorii lui economici, care îşi obţinuseră averea prin complicitatea unora dintre figurile sale de vază, vor domina sectorul televiziunii private. Acest lucru a început să se întâmple către sfârşitul anilor ’90, cu unele efecte alarmante, dar unele posturi ca BBC World Service au reuşit să obţină licenţe. În 1996 emiteau cincizeci şi trei de posturi TV private, dintre care cele mai puternice acopereau 46% din teritoriul ţării şi 72% din zona urbană65.

Iniţiativele non-guvernamentale din străinătate au fost

de asemenea importante pentru încurajarea cetăţenilor în a-şi susţine drepturile şi a crea o serie de organizaţii voluntare eficiente, care aveau să întărească societatea civilă democratică. Fundaţia pentru o Societate Deschisă, creaţie a miliardarului George Soros, a fost deosebit de activă în această privinţă şi a avut grijă să se concentreze nu numai asupra unor proiecte vaste pentru întărirea democraţiei, ci şi asupra unor iniţiative la scară redusă. Aceste iniţiative non-guvernamentale sunt de multe ori uitate când se face un bilanţ al intervenţiilor externe în statele postcomuniste, dar nu puţine sunt dovezile care sugerează că în România ele au fost, poate, cruciale în susţinerea valorilor democratice în prima parte a anilor ’90[66]. În perioada aceea, ONG-urile au jucat un rol activ în promovarea unei prese libere, monitorizând mai întâi alegerile locale şi apoi pe cele prezidenţiale şi parlamentare în 1992, şi încurajând guvernul să arate un mai mare respect faţă de drepturile omului. Regimul Iliescu a fost supus unor presiuni internaţionale în aceste domenii şi a înţeles că putea să cedeze teren fără a submina baza guvernării sale, presupunând că opoziţia nu se afla în situaţia de a-i slăbi puterea.

Facţionalismul, care a devenit o caracteristică notabilă a regimului, e posibil să fi fost sănătos pentru democraţie. Poate pentru a reduce şansele de a avea aceeaşi soartă ca Ceauşescu, Iliescu a creat organisme de stat cu funcţii aproape identice, care de multe ori căutau să-şi neutralizeze reciproc efectul. Acest paralelism se întindea de la Parlamentul bicameral până la arena justiţiei şi la comunitatea extinsă a serviciilor secrete. Dar exista şi reversul medaliei. Distribuirea dezordonată a puterii, îndeosebi în cadrul serviciilor secrete, a dat posibilitatea ca unii funcţionari să abuzeze de poziţia lor, atacându-i pe oponenţii puterii. În martie 1995, săptămânalul 22 a dezvăluit că eseistul H.-R. Patapievici, un critic elocvent al

regimului Iliescu, fusese pus sub supraveghere67, şi a ieşit la iveală faptul ca de fapt chestionarea operativă a vecinilor lui Patapievici în legătură cu vederile lui politice aparţinea Serviciului de Pază şi Protecţie al Preşedinţiei68. Un alt critic făţiş al regimului Iliescu, Ioan Petru Culianu, avusese o moarte violentă în împrejurări misterioase la Chicago, în 1991, iar scurta afacere Patapievici a stârnit ecouri stânjenitoare69.

Un caz similar care a ieşit la lumină în aceeaşi perioadă cu al lui Patapievici a avut un sfârşit mai satisfăcător. Mihai Răzvan Ungureanu, mai târziu secretar de stat în Ministerul de Externe la sfârşitul anilor '90, şi totodată lector universitar de istorie la Universitatea din Iaşi, s-a plâns Comisiei Parlamentare pentru Supravegherea Activităţilor SRI că era hărţuit de unul dintre ofiţerii săi operativi. Spre deosebire de Ministerul de Interne, care controla SPP, SRI a anunţat cu promptitudine pe 16 martie 1995 că ofiţerul respectiv fusese demis70.

Normalizarea relaţiilor româno-maghiare şi integrarea euro-atlantica

Pe la mijlocul anilor '90, regimul Iliescu nu îşi mai putea permite să fie legat de nişte incidente neplăcute, care ar fi putut crea paralele nedorite cu predecesorul său condamnat pe plan internaţional. Se deschideau acum noi ocazii pentru contacte mai strânse cu Occidentul, care pe lângă că făceau ca România să fie mai cunoscută peste hotare şi aduceau popularitate regimului în interior, puteau de asemenea să sporească aportul de ajutoare pentru o economie falimentară.

În ianuarie 1994, când NATO a anunţat un program de cooperare în perspectiva cooptării de noi membri, numit Parteneriatul pentru Pace, România a fost într-adevăr primul stat din fostul bloc sovietic care a aderat. Acest lucru a declanşat un proces de reformare a armatei române şi de aducere a ei mai aproape de modelul

armatelor din democraţiile instaurate de multă vreme. S-a cerut un control civil mai extins, câteva sute de ofiţeri naţionalişti din linia dură au fost scoşi din cadrele active în 1995, iar competenţei profesionale i s-a acordat o prioritate mai mare decât în alte sectoare ale statului71. În primele luni ale anului 1996 au fost adresate invitaţii şi statelor din fostul Tratat de la Varşovia de a intra în NATO, iar România a început demersurile în luna aprilie a aceluiaşi an. Statele importante din NATO păreau să fi ajuns la concluzia că, după războiul din fosta Iugoslavie, Europa de Est nu putea fi abandonată într-un vid de securitate.

Exista de asemenea un interes crescând, în special printre oficialii americani, faţă de stabilitatea fostelor state comuniste care aveau frontieră comună cu fosta Iugoslavie. O încercare din partea SUA de a pune capăt conflictului din Bosnia a culminat cu Acordul de Pace de la Dayton din noiembrie 1995. Nevoia de a-i izola pe naţionaliştii din linia dură din Bosnia şi de a promova forţele moderate, capabile să orchestreze unele compromisuri peste diversele linii de separare etnică, s-a aflat în centrul strategiei puse în practică de Richard Holbrooke, un fost secretar de stat-adjunct. Arhitectul Acordului de la Dayton a realizat că procesul sau eşecul iniţiativei depindea în parte de eforturile de a delegitima naţionalismul conflictual din Europa de Sud-Est. Nu este, probabil, o coincidenţă faptul că critica exprimată de ambasadorul american Alfred Moses pe 22 februarie 1996 faţă de prezenţa ultranaţionaliştilor în guvernul român a avut loc la scurt timp după vizita la Bucureşti a lui Holbrooke pentru a discuta cu oficialii români ţelurile legate de planul său de pace în Bosnia72.

NATO a lăsat să se înţeleagă că şansa unei ţări candidate de a adera la alianţa militară occidentală depindea de performanţele ei în democratizarea societăţii,

în reformarea economiei, în aplanarea divergenţelor cu statele vecine şi în restructurarea armatei în concordanţă cu standardele democratice occidentale. Recomandările României pentru intrarea în NATO erau mai slabe decât ale celorlalte ţări aspirante. Conducătorii ei politici s-au debarasat, poate, de retorica marxist-leninistă, dar păreau să se fi instalat într-o formă de guvernare oligarhică; tranziţia de la comunism se dovedea dureroasă şi lentă pe tărâmul economic; mai presus de toate, nerealizarea unor tratate bilaterale cu Ungaria, Ucraina şi Rusia, precum şi amânarea normalizării relaţiilor cu Republica Moldova sugerau multora dintre planificatorii NATO că România ar putea fi mai degrabă un beneficiar al securităţii decât un generator al ei.

Necesitatea de a normaliza relaţiile cu Ungaria era considerată deosebit de presantă. Ambele state aspirau să adere la NATO aproape în acelaşi timp, dar NATO nu era interesată să primească noi membri blocaţi în dispute cu vecinii lor. Întâlnirile oficiale dintre demnitarii de stat români şi maghiari de la începutul anilor ’90 nu au depăşit niciodată nivelul adjuncţilor miniştrilor de Externe. La Bucureşti s-a manifestat un resentiment profund atunci când Géza Jeszenszky, ministrul de Externe maghiar, a spus în august 1990 că guvernul român ar trebui să recunoască faptul că România este un stat multinaţional. Ministrul de Externe român a calificat această declaraţie drept „una care nu corespunde realităţii, ci ar putea sluji unor obiective revizioniste urmărite de politica externă maghiară faţă de România” 73. Acest schimb de focuri a avut loc chiar în luna când primul-ministru maghiar József Antall a făcut controversata afirmaţie că „în spirit, el era prim-ministrul celor 15.000.000 de unguri din toată lumea” 74. Cu toate acestea, a şaptezecea aniversare a Tratatului de Pace de la Trianon din 1920, prin care ceea ce reprezenta două treimi din teritoriul ungar a trecut la

vecinii săi, a fost pentru Budapesta un prilej de a arăta că Ungaria se împăcase cu trecutul său prin respingerea fermă a iredentismului. Toate cele şase partide reprezentate în Parlament au dat o declaraţie cu această ocazie, exprimându-şi sprijinul pentru Documentul Final de la Helsinki privind interzicerea modificării prin forţă a frontierelor; declaraţia afirma că actualele frontiere constituiau o componentă a stabilităţii europene „indiferent dacă erau juste sau injuste" 75. Totuşi, România nu a fost impresionată de astfel de declaraţii atâta timp cât Ungaria insista asupra dreptului de a vorbi în numele conaţionalilor săi din Transilvania. Punctul de vedere românesc susţinut cu fermitate la acea dată a fost că situaţia minorităţii maghiare din România era o problemă pur internă, care nu putea constitui subiect de discuţie între România şi Ungaria76.

În cele din urmă, negocierile în vederea semnării unui tratat bilateral cu România au fost reluate de guvernul de stânga-centm al lui Gyula Hom, ales în funcţie în 1994. Însemnătatea pe care ambele părţi o atribuiau tratamentului minorităţilor şi garantării frontierelor actuale dintre cele două ţări a întârziat multă vreme orice progres. România insista asupra faptului că tratatul trebuia să cuprindă o clauză prin care Ungaria excludea orice revizuire paşnică a frontierei, dar Budapesta, deşi excludea modificarea prin forţă a graniţei, refuza să se pună de acord cu acest lucru atâta timp cât simţea că minoritatea maghiară din România suferea din cauza absenţei anumitor drepturi civile77. În vara anului 1996 s-a produs o breşă neaşteptată după ce guvernul Horn a aprobat în grabă o declaraţie la summitul de la Budapesta al minorităţilor maghiare, potrivit căreia supravieţuirea comunităţilor maghiare din afara statului putea fi asigurată numai prin autonomie şi autoguvernare78. A existat o reacţie ostilă din partea oficialilor americani şi

brusc admiterea Ungariei în primul val al lărgirii NATO nu a mai părut atât de sigură. Un guvern Horn intimidat, care declarase mai înainte că nu vedea niciun motiv de a relua negocierile în vederea tratatului până după alegerile din noiembrie din România, a făcut o întoarcere de 180 de grade şi a cerut ca ele să fie reluate pe 11 august 1996. Trei zile mai târziu s-a anunţat că textul unui tratat bilateral fusese practic finalizat şi că avea să fie gata pentru semnare la mijlocul lui septembrie79. S-a ajuns la un compromis în legătură cu Recomandarea 1201 a Consiliului Europei privind minorităţile, pe care România refuzase s-o încorporeze în textul tratatului bilateral, deoarece acest lucru ar fi putut să fie considerat ca o aprobare a ideii de autonomie politică pentru minorităţi. Bucureştiul şi-a retras obiecţiile după ce i s-a explicat limpede că interpretarea comună a Recomandării 1201 nu trebuia nici să se refere la drepturile colective şi nici să oblige cele două părţi să garanteze vreun statut de autonomie pe baze etnice80.

Naţionaliştii se revolta, în timp ce dificultăţile sociale sporesc

Obiectivul de situare sub umbrela militară occidentală a preocupat minţile celor doi vecini refractari, care până în momentul acela fuseseră incapabili să-şi reconcilieze divergenţele. Deşi în mod discutabil Ungaria a făcut mai multe concesii decât România pentru a ajunge la un tratat bilateral, documentul a fost puternic atacat de Gheorghe Funar, liderul PUNR. Acesta l-a învinuit pe Iliescu de „periclitarea viitorului poporului român şi a statului naţional unitar, precum şi a integrităţii teritoriale” şi a cerut suspendarea lui din funcţie81. PUNR a fost înlăturat de la guvernare pe 2 septembrie – Iliescu trebuie să fi devenit conştient de faptul că propria sa imagine nu putea să aibă decât de suferit prin alianţa cu acest partid. PRM fusese deja scos din coaliţie cu un an înainte. Cât despre

Vadim, el fusese nemulţumit de faptul că PRM i se oferiseră doar trei posturi de secretari de stat şi unul de prefect.82 Relaţiile s-au inflamat odată cu publicarea în septembrie 1995 a celui de-al 5-lea volum al unei istorii oficiale a Securităţii, care conţinea dovezi scrise ce arătau că, spre sfârşitul anilor '80, Vadim a cerut cu insistenţă „autorităţilor competente" să-şi intensifice campania împotriva postului de radio Europa Liberă şi să-i implice în această campanie pe el şi pe aliatul său apropiat, Eugen Barbu. Aceasta s-a întâmplat în urma unor scurgeri de informaţii către presă, suspectate de mulţi că ar fi venit din partea lui Măgureanu (cu aprobarea lui Iliescu), care îl acuzau pe Vadim că fusese informator al Securităţii83. Acest lucru s-a petrecut nu cu mult înainte ca Vadim să contraatace. Într-un număr din octombrie al revistei *România Mare*, sub pseudonimul, Alcibiade" pe care îl folosea în mod regulat pentru semnarea articolelor sale, el l-a acuzat pe Iliescu că îl asasinase cu sânge rece pe Ceauşescu, că avea o origine ţigănească pe care nu fusese în stare s-o ascundă şi că era vândut evreilor. Iritat de aceste afirmaţii, PDSR s-a retras din alianţa sa cu PRM pe 19 octombrie 199584. Într-adevăr, e greu de văzut cum alianţa cu nişte extremişti putea să facă bine carierei politice a lui Iliescu sau reputaţiei lui pe termen lung. Fără ea, guvernul Văcăroiu ar fi fost probabil înfrânt în Parlament înainte de 1996, fiind necesare alegeri anticipate, iar dacă acestea ar fi fost câştigate de opoziţie, probabil că preşedintele Iliescu ar fi beneficiat de măsurile nepopulare pe care un guvern de opoziţie slab ar fi fost nevoit să le ia. Dacă niciun partid nu ar fi dispus de o majoritate absolută, el ar fi fost probabil în stare să ademenească o parte a opoziţiei să intre în coaliţie cu PDSR. Aşa cum stăteau lucrurile, alianţa cu extremiştii dăuna poziţiei internaţionale a preşedintelui şi prelungea viaţa unei guvernări falimentare, care aducea prejudicii

grave popularităţii lui Iliescu în interior. Iliescu s-a bucurat de prea puţin credit în străinătate pentru un tratat bilateral considerat ca mult întârziat şi amânat din cauza dorinţei lui de a se alia în mod public cu ultranaţionaliştii locali. O campanie preelectorală epuizantă, în care s-au promis salarii ce puteau acoperi rata inflaţiei, a adus guvernul în conflict cu FMI. În absenţa unor reforme structurale, creditorii internaţionali nu au mai dorit să ofere sume mari pentru a acoperi prăpastia dintre producţia internă şi consum. Dar tocmai încercările de a manipula piaţa de schimb externă în numele susţinătorilor favoriţi ai PDSR s-au soldat în iunie 1996 cu reţinerea tranşei finale dintr-un acord *stand-by* semnat în 1994.

Orientarea tot mai accentuat prooccidentală a regimului Iliescu se potrivea cu starea de spirit a maselor, după cum indicau sondajele de opinie, dar regimul nu a reuşit să-şi recapete popularitatea în rândul unei populaţii împovărate de greutăţi tot mai mari. Salariul mediu lunar la începutul lui 1996 era de 110 $, al doilea dintre cele mai scăzute din regiune. Majoritatea populaţiei cheltuia 60% din venituri pentru hrană, preţul multor mărfuri de larg consum, îndeosebi al alimentelor, fiind egal sau mai ridicat decât preţurile din Europa Occidentală. Malnutriţia şi încălzirea deficitară au dus la o explozie a cazurilor de tuberculoză, care în 1996 au fost, conform rapoartelor, de zece ori mai numeroase decât media europeană, ele apropiindu-se de nivelul celor din Lumea a Treia85. Românii mai ieşiseră şi dintr-o iarnă neobişnuit de aspră, în care milioane de oameni suferiseră din cauza unui colaps al aprovizionării cu energie pus pe seama ineficienţei statului86. În 1996 puţin mai rămăsese din reputaţia lui Iliescu de conducător în stare să-şi ocrotească susţinătorii de rând de rigorile trecerii spre o economie semicompetitivă.

Marea pata a corupţiei în 1993 guvernul reacţionase într-un mod incredibil de relaxat la ascensiunea unui joc

piramidal numit Caritas, care dădea posibilitatea investitorilor să obţină profituri de opt ori mai mari decât suma depusă în termen de trei luni. Circa 3 – 4 milioane de români – o cincime din populaţia adultă – s-au înscris în acest sistem, luându-şi rămas-bun de la circa un miliard de dolari – adică jumătate din cheltuielile totale ale statului pe 1993. Lipsa unor dobânzi atractive la investiţii din partea băncilor, precum şi ravagiile inflaţiei, care atinsese 314% în cursul primelor nouă luni ale lui 1993, însemnau că exista o mare cantitate de capital personal în căutarea unui profit rapid. Aliatul incomod al PDSR, PUNR, şi-a pus întreaga pondere în sprijinul afacerii Caritas, care îşi avea sediul la Cluj, citadela liderului său Gheorghe Funar. Sumele veniturilor vărsate în seifurile oraşului ca urmare a succesului Caritasului i-au oferit lui Funar acces la nişte fonduri de al căror echivalent alte oraşe erau lipsite. Iosif Boda i-a scris lui Iliescu în 1994, după ce Caritasul s-a prăbuşit: „Eu cred că trebuie să-l decapitaţi din punct de vedere politic pe Funar”. 87 Dar reacţia autorităţilor statului faţă de afacere a fost confuză. România nu avea o legislaţie care să-i protejeze pe consumatori, sau chiar statul, de o schemă în care investitori plini de speranţă au canalizat o mare parte din lichidităţile ţării înainte ca afacerea Caritas să abă dificultăţi în rambursarea sumelor în octombrie 1993. Pasivitatea guvernului a întărit imaginea României ca „un stat blând”, ai cărui oficiali de la conducere aveau doar o foarte slabă putere de a planifica pe termen lung-sau de a gestiona crizele.

Într-o ţară în care speranţele erau minime, eşecul multor mici investitori în încercarea a-şi recupera banii câştigaţi când Caritasul a rămas fără fonduri nu s-a soldat cu violenţele prezise de multă lume. Ar fi fost de aşteptat cel puţin ca această afacere să-i distrugă reputaţia lui Funar şi să le deschidă ochii celor mai mulţi dintre susţinătorii PUNR asupra faptului că partidul fusese angajat în nişte

practici economice dubioase, în timp ce se ascundea sub mantia naţionalismului. Dar mulţi cetăţeni erau dispuşi să-l judece nu după faptele sale de gospodar care nu făcea risipă, ci după dibăcia cu care satisfăcea nevoile emoţionale colective ale unui larg eşantion al populaţiei sensibile la apelurile naţionaliste. Presa românească a criticat Caritasul pentru că oferise cetăţenilor mai puţin şcoliţi perspectiva înavuţirii fără muncă, reîntărind sentimentul dependenţei personale şi subminând iniţiativa individuală. Dar acele articole din presă care au văzut Caritasul ca pe un fenomen iraţional au devenit în scurt timp ţapi ispăşitori (cel puţin în ochii naţionaliştilor) şi au fost acuzate pentru deficienţele unei scheme care, pentru a rămâne fezabilă, avea nevoie să atragă noi investitori într-un ritm care nu putea fi susţinut de populaţia română adultă.

Cu toate acestea, o mare parte a presei a continuat să publice relatări serioase despre schimburi de favoruri, înşelătorii, fraude şi furturi în toată legea prin cifrele de afaceri considerate ca având legătură cu PDSR. Abandonarea unui număr de nave comerciale şi a echipajelor lor prin porturi străine în cursul anului 1995 a fost prezentată pe larg în presă. Flota fusese privatizată şi vândută în împrejurări controversate cu câţiva ani înainte, iar mai târziu a ieşit la iveală faptul că firmele care administrau navele obţinuseră un împrumut de 118 milioane de dolari de la Bancorex pentru executarea unor reparaţii necesare. În anul 2000, Traian Băsescu, pe atunci ministru al Transporturilor, a declarat că proprietarii de nave preferaseră să abandoneze navele decât să le repare şi vârâseră împrumutul în buzunar. El a arătat cu degetul spre o serie de oameni cu poziţii importante în administraţia locală a portului Constanţa88. Prăbuşirea în februarie 1996 a Băncii Dacia Felix, prima bancă privată de după 1989, a fost deosebit de păgubitoare pentru

guvern. Ea avea datorii uriaşe şi zeci de mii de depunători şi-au pierdut depunerile. Cofondatorul ei era Sever Mureşan, un cunoscut jucător de tenis din anii ’70, căruia i se permisese de către regimul Ceauşescu să locuiască în Franţa şi să revină în ţară în fiecare an89. Când a ieşit la iveală faptul că Ioan Sima, alt cofondator, figurase pe statele de plată ale statului ca inspector în Transilvania după ce fusese mutat dintr-un alt post din sectorul bancar, şi că, în plus, co-directorul lui fusese trimis la Atlanta pentru a reprezenta România la Jocurile Olimpice, a fost limpede că regimul era interesat să-i apere mai mult pe aşa-zişii *nouveaux riches* care făduseră de bucluc decât pe cetăţenii de rând90.

Boda l-a pus în gardă pe preşedinte într-o scrisoare, la optsprezece luni de la realegerea lui, în legătură cu „creşterea numărului celor care cred că dumneavoastră sunteţi vinovat de «muşamalizarea» corupţiei la scară mare”, şi că „guvernul Văcăroiu are imaginea unui executiv implicat în corupţia la scară mare. Nu contează dacă acest lucru este adevărat. E vorba de percepţia care există în mintea publicului”. 91 Boda nu a fost nici pe departe singurul care a scos în evidenţă tendinţa notabilităţilor din PDSR de a se înconjura de bodyguarzi şi de a circula în convoaie de automobile cu girofaruri şi sirene în funcţiune, obligând de multe ori maşinile din trafic să se dea la o parte92. Toate acestea au avut un efect de înstrăinare, la fel ca decizia luată în preajma alegerilor locale de a organiza o serie de spectacole implicând personalităţi sportive româneşti bine cunoscute. O nuntă de stat somptuoasă a fost organizată pentru gimnasta campioană olimpică Nadia Comăneci în aprilie 1996. Festivitatea, la care au participat 700 de invitaţi făcând parte în general din noua elită, a fost finanţată de fraţii Păunescu (vezi mai sus, pagina 140), care se aflau atunci în vârful noii oligarhii economice din România93.

Celălalt nume mare promovat de PDSR a fost fostul mare jucător de tenis Ilie Năstase, care a acceptat să candideze pentru funcţia de primar al Bucureştiului din partea partidului. Preşedintele i-a prezentat pe Comăneci şi pe Năstase drept „cei mai importanţi români din ultimii cincizeci de ani”. Năstase nu avea calităţi evidente pentru a fi primar şi totul părea să confirme din partea elitei conducătoare teza lui Silviu Brucan potrivit căreia românii erau un popor „stupid”, împăcat cu greutăţile şi cu nenorocul până la autodistrugere.

Filip Antoniu a scris în *România liberă* în 1996: „Partidul de guvernământ ştie că după cincizeci de ani de comunism şi având cvasimonopolul televiziunii naţionale îşi poate permite să prostească partea din electorat care nu se străduieşte deloc să gândească”. 94 Poate cel mai clar exemplu de profund dispreţ al PDSR faţă de proprii susţinători a fost numirea în 1992 ca ministru al Sănătăţii a lui Iulian Mincu, care fusese unul dintre medicii personali ai lui Ceauşescu şi era strâns legat de planurile dinainte de 1989 de a reduce raţia alimentară a populaţiei, în special a celei vârstnice95. Sub Mincu sistemul de îngrijire a sănătăţii din România a intrat în declin, dat fiind că resursele erau folosite într-un mod ce nu venea în sprijinul cetăţenilor care se confruntau cu niveluri crescânde ale bolilor şi cu scăderea speranţei de viaţă. Cornel Nistorescu, scriind după înlocuirea PDSR de la putere, a etichetat aroganţa generată de putere printr-o observaţie apăsată:

A doua zi s-a întâmplat să văd o vilă aparţinând unui alt membru al cabinetului

Văcăroiu. O alta caricatură de vilă, construită după principiile unui ins cu obrazul gros. Probabil construită cu materiale adunate de familie de-a lungul anilor şi plătite cu bani câştigaţi din salariul lunar. Iar când te gândeşti la toate vilele ridicate din marile tunuri în ultimii şapte ani,

nu prostul gust este ceea ce te izbeşte cel mai tare, ci faptul că toţi clienţii celor de la putere vorbeau pompos despre ţară şi despre democraţie, dar nu le păsa de nimic altceva decât de ei înşişi. S-au luptat cu înverşunare să adune averi şi nu le-au oferit românilor decât gogoşi” 96.

Înfrângerea electorală

Imaginea de oraş abandonat a unei mari părţi din Bucureşti dezvăluia lipsa de fonduri din partea statului. Un primar incompetent din opoziţie a administrat oraşul între 1992 şi 1996, dar mulţi bucureşteni acuzau guvernul (care oprise alocarea de fonduri către oraşele cu primari din opoziţie) pentru promisiunile sale neonorate – un semn de subtilitate politică sporită. Năstase, legenda sportivă, a fost înlăturat în alegerile locale de către alegătorii bucureşteni, care au votat în mod covârşitor în favoarea unui avocat auster şi lipsit de carismă, Victor Ciorbea. Încercările de a-l prezenta pe Năstase ca pe un outsider capabil să lupte contra corupţiei au devenit zadarnice atunci când presa a dezvăluit amploarea propriilor implicări în afaceri din România. PDSR-care, ca FSN şi FDSN, obţinuse scoruri bune în Capitală în 1990 şi 1992 – s-a ales cu numai 16% dintre locurile din Consiliul Municipal al Bucureştiului. Rezultatul a fost un verdict de condamnare a guvernului Văcăroiu. Cei vârstnici şi săraci – în mod normal principalii susţinători ai PDSR-au absentat de la vot în număr mare, ei fiind cel mai rău loviţi de prăbuşirea sistemului de aprovizionare cu energie din iarna precedentă. PDSR sperase că alegătorii vor pedepsi partidele din opoziţie care administraseră cea mai mare parte din oraşele mari ale României din 1992 fără rezultate vizibile. Totuşi, mulţi alegători au acuzat guvernul pentru nealocarea de fonduri pentru localităţile lor. Numai la ţară, unde alegătorii se încredeau în ştirile politice difuzate de televiziunea de stat, PDSR a obţinut o parte considerabilă din numărul anterior de voturi. PDSR a învins într-un

singur oraş mare, Galaţi, iar în opţiunile pentru consiliile judeţene CDR a câştigat mai multe voturi (17, 8%) decât PDSR (16, 9%). Dar prezenţa la urne a fost de numai 56, 47%, iar votul pentru primăriile locale şi pentru consiliile municipale şi judeţene a avut rezultate diferite pentru cei doi principali rivali, ceea ce sugerează că rezultatul alegerilor mult mai importante programate în toamnă era într-adevăr imprevizibil97. Un indiciu al nervozităţii PDSR a fost decizia de a nu ridica baremul de voturi pentru intrarea în Parlament de la 3 la 5% (aşa cum intenţionase anterior). Acest lucru a constituit un indiciu că PDSR se simţea încă dependent de partidele ultranationaliste (dintre care niciunul nu avea şanse să obţină peste 5%, dată fiind slaba lor performanţă în alegerile locale).

Campania agresivă şi negativă a PDSR a intensificat speculaţiile că era pregătit să comită fraude electorale pentru a răsturna verdictul electoratului pentru anii cât fusese la putere, iar alegerile din noiembrie 1946, furate de comunişti cu exact cincizeci de ani în urmă, au fost adeseori invocate drept model. S-au adus tot felul de acuzaţii. Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului (LADO) şi pro Democraţia, cele două organizaţii de multă vreme desemnate pentru monitorizarea alegerilor, au exprimat temeri că membri ai PDSR fuseseră plasaţi la conducerea multor secţii de votare, fapt care le dădea ultimul cuvânt în deciderea rezultatelor în alegeri. A existat de asemenea o îngrijorare legată de brusca apariţie a unor organizaţii de monitorizare „fantomă”, care obţinuseră majoritatea locurilor disponibile de monitori în circumscripţiile unde popularitatea PDSR era în declin. Au apărut chiar neînţelegeri în legătură cu mărimea electoratului: s-au publicat cifre care mergeau de la 15 la 17 milioane de alegători. În cele din urmă, metoda PDSR de a efectua sondaje de opinie a generat o uriaşă controversă: sub pretextul efectuării unor sondaje, funcţionarii de partid au

abordat prin telefon mai multe sute de mii de alegători şi în timpul chestionării acestora au propagat opinii negative în legătură cu opoziţia98. Au apărut unele relatări în presa potrivit cărora PDSR plănuise să fure alegerile prin intermediul fraudei electronice şi că stratagema fusese dejucată graţie intervenţiei lui Virgil Măgureanu99. Comentatorul politic veteran Şerban Orăscu a comentat că Măgureanu, care îşi obţinuse doctoratul în perioada comunistă având drept subiect manipularea maselor prin intermediul mass-media, era un expert în dirijarea opiniei publice, şi se prea poate ca această poveste să fi fost răspândită pentru a întări poziţia şefului SRI într-o perioadă de schimbări politice imprevizibile.

Iosif Boda a descris în amintirile sale despre anii cât a lucrat cu Iliescu cum unii susţinători apropiaţi mai vechi de-ai preşedintelui au fost din ce în ce mai dezamăgiţi de abordarea neinspirată a guvernării către sfârşitul celui de-al doilea mandat, iar criticarea lui Iliescu de către Măgureanu, la puţină vreme după înfrângerea lui, sugerează că şeful SRI se număra printre ei. În 1994 el s-a aflat în spatele înfiinţării Partidului Noua Românie, al cărui om de faţadă era Ovidiu Trăsnea, cunoscut ca fiind îndrumătorul ştiinţific al tezei de doctorat a lui Măgureanu100. Acest partid era considerat de multă lume ca o poliţă de asigurare pentru Măgureanu în cazul când poziţia lui ca şef al SRI devenea nesigură.

Aceste manevre au indicat limpede că PDSR era pe cale de a forma facţiuni şi de a se fragmenta, Iliescu nefiind în stare să ofere nicio direcţie clară. Pentru a strânge 100.000 de semnături necesare candidaturii la Preşedinţie, susţinătorii lui (în cazul acesta, prefecţii judeţelor) trebuiau să exercite presiuni asupra angajaţilor statului în structuri ca Renel pentru a-i susţine nominalizarea101. Au circulat chiar zvonuri cum că Iliescu ar putea să concureze pentru realegere ca independent faţă de PDSR, dar pe 29

august 1996 el a acceptat în sfârşit nominalizarea în calitate de candidat oficial al partidului, în acelaşi timp, el a insistat ca PDSR să propună candidaţi parlamentari de mai bună calitate decât înainte – unii care să fie „incoruptibili, energici... şi capabili să vorbească cel puţin o limbă străină” 102. Aceasta a fost o reflectare a stării precare a partidului de guvernământ. Totuşi, preşedintele nu s-a folosit de dreptul său de veto în cazul nici unui candidat, iar marile personalităţi ale PDSR, împotriva cărora existau acuzaţii precise de corupţie, au rămas în fruntea listei de candidaţi. Presa a afirmat că unii baroni din conducerea PDSR, ca Vasile Văcaru, alcătuiseră dosare despre rivali de-ai lor (el era şeful Comisiei Parlamentare pentru activitatea SRI), lucru care, prin ameninţarea şantajului, îi făcea inamovibili103. În mod cert, faptul că Iliescu permisese partidului său să pornească în campanie într-un asemenea hal de dezorganizare a fost dovada unei vanităţi extraordinare. Multă lume din presă şi din partidele din opoziţie a insistat asupra faptului că această candidatură nu era valabilă pentru că Articolul 81 din Constituţie interzicea unei persoane să aibă mai mult de două mandate în această funcţie. Iliescu a argumentat că primul său mandat din 1990 – 1992 nu trebuia luat în considerare, întrucât începuse înainte de adoptarea noii Constituţii din 1991. Curtea Constituţională a decis pe 9 septembrie că de fapt candidatura lui Iliescu era valabilă, dar ea era un organism asupra căruia preşedintele exercitase o influenţă considerabilă104. Opoziţia l-a zugrăvit pe Iliescu ca pe un individ cu instincte autoritariste, care nu dorise să răcească relaţiile cu Rusia atunci când aceasta încă era comunistă, în 1991 – 1992. Acuzaţiile au degenerat în insulte de natură rasistă, de pildă când ziarul *Ziua*, făcându-se ecoul lui Vadim, a declarat că Iliescu ar fi de origine ruso-ţigănească (o istorie a familiei, chipurile în sprijinul unei asemenea

afirmaţii, fiind publicată în numărul din 28 octombrie).

PDSR a dus o campanie plină de iritare şi lipsită de imaginaţie. El a repetat afirmaţiile potrivit cărora CDR voia să restaureze monarhia, să readucă moşierimea şi să vândă Transilvania Ungariei105. Ion Cristoiu a considerat că abordarea din partea PDSR putea fi rezumată astfel: „Da, suntem nişte porci, dar cei din opoziţie care vor să preia puterea sunt şi mai porci”. 106 Această tactică a dat greş, după părerea lui Cristoiu, deoarece alegătorii se mai rafinaseră şi începuseră în cele din urmă să gândească singuri. Desigur, ziarul sau neemţător şi ireverenţios *Evenimentul zilei* făcuse ca publicul să fie conştient de fărădelegile potentaţilor. Pe 6 noiembrie, Gheorghe Dumitraşcu din PDSR a declarat cu vehemenţă în Senat că partidul comisese o mare greşeală permiţând ca presa să se dezvolte liber107 şi făcându-se astfel ecoul criticilor aduse anterior de Adrian Năstase presei şi televiziunilor independente, inclusiv BBC World Service-un indiciu despre gradul în care PDSR era stânjenit de existenţa libertăţii mass-media. În deplasările din timpul campaniei, Iliescu a fost întâmpinat cu ostilitate sau cu indiferenţă în locuri unde fusese aclamat la începutul anilor ’90. La Craiova, adeseori văzută ca unul dintre „oraşele roşii” din România, el a fost huiduit de mai multe sute de persoane şi a fost nevoit să părăsească clădirea teatrului din oraş printr-o ieşire laterală. Iliescu nu mai era perceput ca un om care susţinuse justiţia socială şi ocrotise poporul de cele mai aspre vijelii ale schimbărilor economice, ci ca un lider distant, sub protecţia căruia proliferase o clasă conducătoare neproductivă şi coruptă. Prăbuşirea Băncii Dacia Felix, scandalul Caritas din 1993 – 1994, când statul nu a mişcat un deget, în timp ce milioane de oameni îşi depuneau economiile într-un joc piramidal fraudulos, precum şi perspectiva unei alte ierni aspre pentru care statul nu era mai bine pregătit decât ultima oară pentru a

asigura încălzitul şi iluminatul, l-au făcut vulnerabil la atacurile opoziţiei. Penuria de benzină şi explozia preţurilor la alimente erau dificil de explicat, dar ele au devenit imposibil de justificat în ochii foştilor alegători ai PDSR, care constatau că noii îmbogăţiţi şi elementele din „mafie” evitau greutăţile traiului zilnic, deoarece se bucurau de protecţia unor politicieni atotputernici sau a unor judecători compromişi-protecţie pe care Iliescu o promisese în 1990 fiecărui cetăţean muncitor, în condiţiile unei depline legalităţi.

Anatomia deplasării electoratului din 1996 în România în ziua însorită de 3 noiembrie, 76, 0% dintre alegătorii români s-au prezentat la urne – o prezenţă foarte ridicată după standardele est-europene – iar rezultatele au arătat un peisaj politic radical schimbat. Iliescu se afla în frunte cu 32, 25% din voturi, dar Emil Constantinescu îl urma îndeaproape cu 28, 21%. Liderul CDR se bizuia pe sprijinul alianţei electorale conduse de PD, Uniunea Social Democrată (USD) al cărei conducător, Petre Roman, obţinuse 20, 54% din voturile prezidenţiale, şi UDMR. Totuşi, ceea ce a subminat şansele lui Iliescu în turul al doilea, din 17 noiembrie, a fost relaţia lui proastă cu blocul naţionalist.

Rezultatele alegerilor parlamentare au fost şi mai dezamăgitoare pentru guvern. CDR şi USD au avut o slabă majoritate electorală, dar ea a crescut când s-a adăugat UDMR. PDSR pierduse o treime din susţinători, voturile lui din Camera inferioară coborând la 21, 52%. Căderea poate că ar fi fost şi mai abruptă dacă nu s-ar fi raportat incidente despre posibile fraude:

la Brăila 15% din electorat a votat pe „liste speciale”, deschise pentru cei aflaţi departe de localitatea de domiciliu, şi circa 16% din voturile din acest judeţ au fost anulate. În unele judeţe a existat o mare discrepanţă între cifrele voturilor pe care le-au primit partidele pentru cele

două camere ale Parlamentului. În Argeş a fost greu de înţeles cum a putut PRM să primească 19.000 de voturi pentru Senat, dar 28 899 pentru Camera Deputaţilor, sau PDSR 83.000 pentru Senat, dar 105 800 pentru Camera Deputaţilor, altfel decât prin fraudă108.

O analiză a rezultatelor făcută de IRSOP (Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice) a arătat că PDSR pierduse din cauza schimbării convingerilor în rândul categoriilor sociale care fuseseră cheia succesului său electoral la începutul anilor ’90; printre muncitori, cea mai numeroasă categorie socială, PDSR a căzut până la 21% (declinul lui în oraşul Reşiţa, unde guvernul Văcăroiu ignorase în 1994 protestele de masă împotriva proastei conduceri a directorilor uzinei şi împotriva administraţiei locale, a fost emblematic). În oraşe PDSR a obţinut doar 16% din voturi: proasta administrare şi corupţia erau greu de ascuns în marile oraşe, mai ales în Bucureşti, unde PDSR a rămas cu numai 5 din 29 de locuri în Camera inferioară109. PDSR a pierdut o mare parte din sprijin în fostele redute din jurul Bucureştiului, ca Prahova şi Dâmboviţa, precum şi în marile oraşe din Moldova, locuri unde presa privată a favorizat creşterea unei opinii publice informate, care nu mai putea fi uşor manipulată de stat. În judeţele din vest, din Satu Mare până în Timiş, declinul PDSR s-a accelerat; aceste judeţe erau deschise influenţelor din afară, iar sfârşitul oficial al disputei cu Ungaria a permis ca problemele „etnice” să fie devansate de cele „normale” în întrecerea electorală. Acest lucru a fost valabil şi în Transilvania, unde în cele mai multe judeţe USD o luase înaintea PDSR. Gheorghe Ţinea, ministrul Apărării, a fost respins de alegătorii din Cluj, un verdict final pentru strategia PDSR de a ascunde performanţele slabe prin promovarea anumitor personalităţi. Doar în zonele rurale izolate din est şi din sud, în micile oraşe monoindustriale şi în orăşelele

provinciale dependente de televiziunea de stat în formarea unor puncte de vedere politice votul pentru PDSR a rămas staţionar. Dănuţ Dudu, scriind în *Monitorul*, a încercat să demonstreze că alegătorii mai puţin şcoliţi gândeau că era mai bine să trăiască în sărăcie decât să rişte primejdia unui război civil (o posibilă urmare a victoriei CDR, potrivit unor membri PDSR). Ca o ironie, regiunile din est şi din sud, unde asemenea puncte de vedere predominau, aveau puţine minorităţi şi nu se confruntaseră cu revolte de stradă în decembrie 1989. Dar oamenii din locurile izolate din Moldova şi din Muntenia se temeau de schimbări şi afişau un spirit conservator firesc110. Preşedintele Iliescu a intrat în turul al doilea, decisiv, cu o bază electoraia subţire. Cu excepţia PSM şi a propriului partid, niciun alt partid nu i-a sprijinit candidatura. Iliescu a declarat că îi stătea în putere să coopereze cu un parlament şi cu un guvern controlate de opoziţie, dar comportarea sa în zilele de după 3 noiembrie a lăsat să se înţeleagă altceva. Vorbind la Alba Iulia pe 9 noiembrie, el a zgândărit sentimentele naţionale şi a atras atenţia asupra primejdiei pe care o putea constitui UDMR la adresa securităţii ţării111. Susţinătorii săi au declarat de asemenea că se încercase înlăturarea conducerii Bisericii Ortodoxe, cu implicarea opoziţiei. Preotul Simeon Tatu, deputat PDSR, a adus această acuzaţie probabil în încercarea de a opri înclinarea către CDR a slujitorilor Bisericii Ortodoxe112. Dar când s-au publicat rezultatele celui de-al doilea tur de scrutin a fost clar că apelurile la sentimentul religios şi naţional din partea PDSR nu avuseseră niciun impact. În 1996 era mult mai greu să-i înşeli pe alegătorii români prin zvonuri sau diversiuni decât fusese în 1990 – 1992. Un Ion Iliescu umilifa recunoscut înfrângerea, când a fost limpede că nu putea să primească mai mult de 45% din voturi. El nu s-a întors la Cotroceni; noul său rol în politică a fost acela de senator PDSR pentru Bucureşti.

Declaraţiile provocatoare ale lui Iliescu legate de UDMR au arătat că nu era un factor de echilibru în cadrul relaţiilor interetnice, aşa cum susţinuse mereu. El le-a făcut într-un moment când nu s-a aflat sub nicio presiune din partea partidelor ultranationaliste, care puseseră surdină retoricii lor şovine, conştiente de scăderea popularităţii acesteia chiar şi în rândurile unora dintre susţinătorii lor. Cât despre UDMR, acesta îl alesese drept candidat prezidenţial al său pe cel mai moderat şi mai fluent parlamentar, György Frunda, care a ameliorat imaginea UDMR pentru mulţi alegători români. Iliescu demonstrase cât de desprins fusese de opinia publică prin propriul plonjon în apele adânci ale naţionalismului. Dar în cele din urmă el s-a retras cu o oarecare graţie după ce soarta lui în mâinile votanţilor devenise limpede; dacă transferul puterii ar fi fost subiect de dispută, aceasta ar fi aruncat o umbră întunecată peste democraţia română. Ca lider al opoziţiei în Senat, fostul preşedinte urma să dovedească acum dacă era capabil de o abordare mai constructivă a relaţiilor interetnice decât arătase în fazele finable ale campaniei electorale.

NOTE

1. Andreea Pora, 22, 23 – 29 ianuarie 2001.

2. Iosif Boda, *Cinci ani la Cotroceni*, Bucureşti, Evenimentul Românesc, 1999, p. 195.

3. Calin Hera, *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

4. Boda, p. 180.

5. *Ibid.*, pp. 369R09.

6. *Ibid.*, p. 63.

7. Andrei Cornea, 22, 4 – 10 februarie 1997.

8. Andrei Cornea, 22, 18 – 24 septembrie 1996.

9. Liviu Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, 1996 – 2000: *Convorbire cu Şerban Oraşeu*, Iaşi, Editura Ars Longa, 2000, pp. 70 – 71.

10. Dennis Deletant, „The Post-Communist Security

Services în România”, în Rebecca Haynes (ed.), *Occasional Papers* in Romanian *Studies*, nr. 2, London: School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1998, p. 177.

11. Legea Siguranţei Naţionale din 1991 nu stabilea care erau funcţiile serviciilor secrete. Pe lângă SRI mai existau Serviciul de Pază şi Protecţie (SPP) şi Serviciul de Informaţii Externe (SIE). Ataşate Ministerului Apărării erau Direcţia Informaţiilor Militare (DIM) şi Direcţia contraspionajului Militar (DCSM). Direcţia de Informaţii a Ministerului de Interne (DIMI), mai cunoscută ca UM 0215, şi Direcţia de Supervizare a Operaţiunilor şi Investigaţiilor (DSOI) aparţineau Ministerului de Interne. Ministerul Justiţiei are un serviciu de informaţii legat de Direcţia Generală a Penitenciarelor (UM 04300). Guvernul are propria sa agenţie de informaţii cunoscută sub denumirea de Serviciul de Telecomunicaţii Speciale. Vezi *Monitorul*, 5 iunie 1998.

12. Deletant, „The Post-Communist Security Services”, p. 178.

13. *Evenimentul zilei*, 1 mai 1997.

14. Dennis Deletant, „Ghosts From The Past: Successors to the Securitate în Post-Communist România”, în Duncan Light and David Phinnemore (ed.), *Post-Communist România*: *Coming to Terms with Transition*, London: Palgrave, 2001, p. 46.

15. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 22 mai 1998. Vezi de asemenea *Monitorul*, 10 aprilie 2000.

16. Ilie Stoian, „Un miliard pentru vila lui Măgureanu”, *Evenimentul zilei*, 3 noiembrie 1997.

17. Economist Intelligence Unit, *România, Country Report*, 3rd quarter 1993, London, 1993, p. 17.

18. *Telegrama* Press Review, 30 martie 1996.

19. *Lupta*, nr. 249, 7 iulie 1996.

20. *Adevărul*, 2 iunie 1998.

21. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 6 iulie 1998.

22. *Ibid*.

23. Ilie Şerbănescu, 22, 16 – 22 iunie 1998.

24. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 13 mai 1998.

25. *Ibid*.

26. Boda, p. 381.

21. Ibid., *p*. 382.

28. Beneficiind de faptul că dosarul său de Securitate dispăruse, Voiculescu a intentat procese ziarelor care au afirmat că făcea parte din Securitate. La o conferinţă de presă din 2 septembrie 2004, el a subliniat că inteligenţa sa i-a permis să lucreze în comerţul exterior în anii ’80 fără să aibă legături cu Securitatea. Vezi *Evenimentul zilei*, 3 septembrie 2004.

29. Ilie Şerbănescu, „Bancorex – istoria emblematică a României post decembriste”, *2*2, 16 – 22 februarie 1999.

30. Joe Cook, „Emergency-Loan to România Bank”, *Financial Times*, 23 februarie 1999.

31. *Adevărul*, 23 februarie 1999.

32. Ilie Şerbănescu, „Bancorex”, 22, 16 – 22 februarie 1999.

33. Elena Christian şi Raluca Bărbuneanu, „Statul român a plătit peste 4, 1 miliarde dolari pentru acoperirea găurilor din 12 bănci”, *Adevărul*, 19 – 20 iunie 2004.

34. *Ziarul Financiar*, 24 iunie 2004.

35. O descriere a noii elite economice a României este dată de veteranul implicat în evenimentele politice Silviu Brucan. Vezi de asemenea *Stâlpii noii puteri din România*, Bucureşti, Editura Nemira, 1996. Brucan a îndeplinit sarcini diplomatice la vârf în Statele Unite timp de şase ani înainte de epoca lui Ceauşescu, fapt care i-a dat posibilitatea de a vedea că într-o ţara ca România unele aspecte ale sistemelor economice şi politice din Occidentul liber puteau fi adoptate fără a se altera în mod

fundamental structura puterii comuniste.

36. *Evenimentul zilei*, 9 iulie 1996.

37. *Evenimentul zilei*, 9 iulie 1996.

38. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 3 iulie 1997.

39. Ondine Gherguţ, „500.000.000 de mărci pentru Măgureanu & Co.”, *Evenimentul zilei*, 4 august 2000.

40. Boda, p. 129.

41. Boda, p. 169.

42. Mihai Dim. Sturdza, „Prin coridoarele domnului Silviu Brucan”. 22, 23 octombrie

1996.

43. *Lupta*, nr. 256, 22 aprilie 1996.

44. *Cuvântul*, 15 septembrie 1992.

45.22, 18 – 25 octombrie 1996.

46. *ARPRESS*, nr. 627, 29 martie 1993.

47. *ARPRESS*, nr. 631, 2 aprilie 1993.

48. Boda, p. 298.

49. Gelu Ionescu, „PUNR în Guvern”, 22, 31 august-6 septembrie 1994.

50. Rompres, 20 ianuarie 1995.

51. RFE/RL Newsline South-Eastern Europe, 10 martie 1998.

52. RFE/RL Newsline South-Eastern Europe, 14 septembrie 2000.

53. Acoperirea integrală a conferinţei de presă a lui Pitulescu, precum şi acuzaţiile pe care le-a formulat împotriva lui Măgureanu sunt cuprinse în articolul semnat de Ondine Gherguţ şi intitulat „500.000.000 de mărci pentru Măgureanu & Co.”, *Evenimentul zilei*, 4 august 2000.

54. Radio România, 5 aprilie 1994, în BBC World Service, Survey of World Broadcast, Eastern Europe/ 1965 B/3 (7 aprilie 1994).

55. Vezi Sorin Mircea Botez „An Alternative Romanian

Foreign Policy" în Nelson, op. cit., pp. 267 – 268.

56.22, 9 – 15 noiembrie 1994.

57. *România liberă*, 7 ianuarie 1995.

58. *Aurel Zidaru-Bărbulescu*, România Seeks Admission to the Council of Europe", *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 2, 8 ianuarie 1993, p. 14.

59. Amănunte oferite de la Dennis Deletant, „The Post-Communist Security Services în România", pp. 186 – 187.

60. *România Country Report on Human Rights Practices for 1996*, Washington: US Departament of State, 1997.

61. Adrian Campbell, „Local Government în România", în Andrew Coulson (ed.), *Local Government în Eastern Europe*: *Establishing De omocracy at the Grassroots*, Aldershot: Edward Elgar, 1995, p. 85.

62. *Democracy în România*, Stockholm: Institute for Democratic and Electoral Assistance, 1997, p. 109.

63. Elaine Eddison, *The Protection of Minorities at the Conference on Security and Cooperation in Europe*, Human Rights Centre, University of Essex, 1993, p. 19.

64. Edith Oftay „Minorities as Stumbling Block în Relation with Neighbours", RFE-RL Research Report, Vol. 1, nr. 19, 8 mai 1992, p. 33.

65. Veri *România Country Report on Human Rights Practices for 1996*, Washington, DC: US Departament of State, 1997.

66. Pentru impactul asistenţei urmărind democratizarea, atât sponsorizată de stat, cât şi privată, vezi Thomas Carothers, *Assessing Democracy Assistance*: *the Case of România*, New York: Carnegie Foundation, 1996.

67.22, 1 – 7 martie 1995.

68. Deletant, „Ghosts from the Past", pp. 47 – 48.

69. Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, Bucureşti, Nemira, 1997.

70. Deletant, „Ghosts", p. 48.

71. Circa 300 de ofiţeri superiori din forţele armate, unii

în serviciu activ, alţii în retragere, au publicat un memorandum în numărul din 20 iunie al revistei *România Mare* în care îl acuzau pe preşedintele Iliescu de distrugerea armatei şi de vânzarea ei unor „trădători, spioni şi speculanţi”.

72. *Adevărul*, 26 februarie 1996.

73. Ionescu, „Government Moves to Recentralize Local Administration”, p. 24.

74. Edith Oftay „Minorities as Stumbling Block”, p. 28.

75. Edith Oftay „Minority Rights Still an Issue în Hungarian-Romanian Relations”, *RFE-RL Research Report*, Vol 1, nr. 12, 20 martie 1992, pp. 16 – 17.

76. Vladimir Socor, *Report on Eastern Europe*, 28 decembrie 1990.

77. Oftay „Minority Rights...”

78. *Monitorul*, 18 iulie 1996.

79. Telegrama News Bulletin, 15 august 1996.

80. Rompres, 17 august 1996.

81. Telegrama Press Review, 3 septembrie 1996.

82. Antoine Roger, „Les Partis Anti-Système dans la Roumanie Post-Communiste”, *Revue* d'*Études Comparatives Est-Ouest*, vol 31, nr. 2, 2000, p. 120.

83. Dennis Deletant, „The Successors to the *Securitate*: Old Habits Die Hard”, în Kieran Williams and Dennis Deletant, *Security Intelligence Services în New Democracies*, London: Macmillan 2000, pp. 233, 234, şi 241 pentru informaţiile cuprinse în fraza aceasta şi în cea dinainte.

84. Roger, „Les Partis”, p. 121

85. Telegrama News Bulletin, 18 octombrie 1996.

86. Vezi Petre Mihai Băcanu, *România liberă*, 14 martie 1996.

87. Boda, p. 383.

88. *Nine O'Clock*, 17 mai 2000.

89. *Evenimentul zilei*, 9 iulie 1996.

90. Telegrama Press Review, 29 martie 1996.

91. Boda, p. 381.

92. Boda, p. 144.

93. Telegrama Press Review, 3 mai 1996.

94. *România liberă*, ed internaţională, 11 mai 1996.

95. *Ibid.*, 22 şi 28 august 1996.

96. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 6 noiembrie
1997.

97. Telegrama Press Review, 8 iunie 1996.

98. Pentru afacerea telefoanelor, vezi *Evenimentul zilei*, 3 octombrie 1996; un sumar al acuzaţiilor îndreptate împotriva PDSR, privind organizarea alegerilor, e oferit de Marian Chiriac, *2*2, 30 noiembrie 1996.

99. Liviu Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 51.

100. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 9 octombrie 1997.

101. Telegrama News Bulletin, 22 august 1996.

102. Telegrama Presss review, 4 iulie 1996.

103. Telegrama Press Review, 1 august 1996, citând *Academia Caţavencu*.

104. Vezi editorialul lui Ion Cristoiu în *Evenimentul zilei* din 2 septembrie 1996.

105. *Evenimentul zilei*, 10 octombrie 1996.

106. *Ibid.*, 28 octombrie 1996.

107. *Evenimentul zilei*, 7 noiembrie 1996.

108. Anomaliile din Brăila şi din Argeş sunt examinate în *Evenimentul zilei*, 7 noiembrie 1996.

109. Detalii ale analizei IRSOP sunt publicate în *Evenimentul zilei*, 7 noiembrie 1996.

110. *Monitorul*, 5 noiembrie 1996.

111. *Evenimentul zilei*, 13 noiembrie 1996.

112. *Ibid.*, 7 noiembrie 1996.

LUNA DE MIERE A LUI CONSTANTINESCU, 1996 – 1998

CDR devine eligibilă

Unul dintre consilierii noului preşedinte a relatat că în prima lor zi petrecută în palatul prezidenţial Cotroceni, după ce acesta fusese eliberat de Ion Iliescu, personalul rămas „respira ostilitate” faţă de Constantinescu şi echipa sa1. Se aşteptau, probabil, să fie concediaţi imediat, o practică obişnuită în România când intervenea o schimbare de putere la vârf2. Comportamentul lor arăta, desigur, că victoria opoziţiei fusese total neaşteptată. Triumful reprezenta o surpriză şi pentru membrii Convenţiei Democratice din România (CDR), care presupuseseră că regimul Iliescu se va menţine la putere, dat fiind că se asigurase, prin mijloace neortodoxe, ca alternanţa paşnică la putere să fie dificilă. Reputaţia CDR crescuse încetul cu încetul în ochii electoratului, astfel încât în 1996 democraţia românească a ajuns suficient de puternică pentru ca voinţa colectivă să capete însemnătate.

Deşi CDR era o umbrelă sub care se adunaseră optsprezece organizaţii, PNŢCD se afla indiscutabil la cârma ei. CDR avea un mesaj omogen, alcătuit în jurul unor idei clare: dreptul la proprietate, anticomunismul, probitatea morală, cinstea şi statornicia erau neîncetat subliniate.3 Un bloc compact de alegători, deşi formând încă o minoritate evidentă, se simţea stimulat de o astfel de agendă morală, iar imaginea PNŢCD de incoruptibilitate tare ca stânca părea să-i ofere un fundament convingător. Opoziţia milioanelor de cetăţeni care se simţeau beneficiarii egalitarismului impus al epocii comuniste slăbise în intensitate. Muncitorii care protestaseră la alegerile din 1990 împotriva partidelor de opoziţie erau dezamăgiţi de regimul Iliescu şi, cel puţin în oraşe, foştii alegători credincioşi ai acestuia începeau să-i

privească acum realizările cu mult mai mult scepticism decât înainte. „Contractul cu România”, pe care se axa manifestul electoral al CDR şi care promitea luarea unor măsuri clare în decurs de 200 de zile pentru îmbunătăţirea vieţii diverselor categorii de cetăţeni, a fost acceptat fără greutate. El sporea speranţele şi schimba părerea că, o dată aleasă, CDR va cârmui ţara în numele cetăţenilor mânaţi de răzbunare, frustraţi şi hotărâţi să întoarcă ceasul înapoi la anul 1945. Promisiunea că 15.000 de specialişti, ale căror calităţi fuseseră ignorate de PSDR, aveau să fie plasaţi în posturi-cheie pentru a porni un proces de refacere naţională, înainte de toate în economie, s-a dovedit o perspectivă atrăgătoare, mai ales pentru tineri. Aceasta a constituit o lozincă de campanie eficientă în favoarea lui Emil Constantinescu, a cărui valoare crescuse de la debutul său politic nefericit din 1992. Patru ani mai târziu, el era deja o personalitate cunoscută, care se bucura de o încredere din ce în ce mai mare graţie perseverenţei şi accesibilităţii sale, precum şi cunoaşterii realităţilor vieţii din România. Emil Constantinescu provenea dintr-un sat argeşean, de la poalele Carpaţilor, scenă a unei rezistenţe îndelungate împotriva comuniştilor în anii ’50. Intrarea sa în viaţa politică s-a făcut prin intermediul Alianţei Civice, o organizaţie care a însufleţit forţele ce luptau pentru democraţie în prima jumătate a anilor ’90. Din 1992 îşi făcuse ucenicia politică pe lângă Corneliu Coposu, care crezuse că o personalitate independentă, din afara unui partid, ar avea cele mai multe şanse să-l îndepărteze pe Iliescu. Încurajându-l să se mute din lumea universitară în cea a politicii, Corneliu Coposu părea să fi adus un mare serviciu ţării.

Evenimentele internaţionale păreau să fie în favoarea unei schimbări de guvern în România. Intervenţia americană tardivă, dar hotărâtoare, menită să pună capăt războiului din Bosnia în 1995 a constituit o lovitură de pe

urma căreia regimul naţional-comunist iugoslav al lui Slobodan Miloşevici (cu care Ion Iliescu păstrase o alianţă discretă) nu avea să-şi mai revină niciodată. Datorită implicării occidentale crescânde în sud-estul Europei, foştii comunişti de la conducere păreau să piardă din ce în ce mai mult puterea într-un mediu geopolitic în schimbare. Dar nu trebuie să ne lăsăm induşi în eroare de proporţiile victoriei lui Constantinescu; de fapt, puterea a fost mai curând pierdută de PDSR decât câştigată în mod decisiv de opoziţie.4 Automulţumirea, îndepărtarea din ce în ce mai pronunţată de populaţie şi o serie de eşecuri politice şi gafe tactice au marcat cea de-a doua preşedinţie a lui Iliescu. Pe lângă faptul că nu s-a mai bucurat de sprijinul puternicului şef al Serviciului de Informaţii Român, Virgil Măgureanu, acesta a pierdut şi susţinerea câtorva capitalişti, care dobândiseră avere din exploatarea relaţiilor lor cu regimul.

George Păunescu, unul dintre cei mai controversaţi membri ai noii clase de înavuţiţi din România, a contribuit la finanţarea campaniei prezidenţiale a lui Constantinescu, după spusele unui fost aliat al acestuia, care avea să se îndepărteze de el mai târziu. Pe 10 august 1996, Valerian Stan, conducătorul de campanie al lui Constantinescu, a pretins că acesta era suficient de neliniştit pentru a cere o explicaţie din partea principalilor săi consilieri politici. Costin Georgescu, succesorul lui Măgureanu la conducerea SRI, a recunoscut că i se făcuse o propunere oficială lui Păunescu, deşi fusese respinsă donaţia oferită de o societate asociată lui Sever Mureşan, implicat în scandalul Dacia Felix. Alarmat că se făcuse un compromis inacceptabil cu nişte forţe ale căror averi dovedeau că România înainta pe o cale greşită după 1989, Valerian Stan a demisionat din funcţia de şef de campanie5 al lui Constantinescu.

Coaliţia capătă contur

CDR făcuse în văzul întregii lumi un compromis spectaculos cu Partidul Democrat (PD), care era în mare parte constituit din membri tineri ai fostei nomenclaturi, care se dovediseră receptivi la suflul schimbărilor venite din Rusia gorbaciovistă a anilor ’80. Câţiva dintre fruntaşii PD se numărasem în 1990 printre cei mai înfocaţi opozanţi ai partidelor din CDR, dar în 1996 atât CDR, cât şi PD au înţeles foarte bine că niciuna dintre cele două părţi nu putea spera să dobândească puterea dacă nu lăsa deoparte vechile duşmănii; bunăvoinţa ambelor părţi i-a permis, probabil, PNŢCD în primul rând să apară cu o imagine ce conferea mai multă siguranţă în ochii alegătorilor de stânga moderaţi, deşi – aşa cum a observat presa bucureşteană din zilele postelectorale – tensiunile dintre PD şi PNCŢD nu au putut fi prea bine ascunse nici chiar când cele două s-au străduit să încropească o coaliţie viabilă. Ar fi fost într-adevăr extraordinar dacă Petre Roman nu s-ar fi simţit profund frustrat de expedierea lui pe locul al treilea de către Constantinescu, un om lipsit de experienţă în guvernare. Seniorii din PNŢCD, care îşi fetişizau victimizarea de pe vremea comunismului, bombăneau în public că erau nevoiţi să coabiteze cu foşti comunişti.6 Cu multă subtilitate, PD a ales şase ministere care nu aveau să fie direct implicate în măsurile economice nepopulare. Roman însuşi a rămas în afara guvernului, preferând să devină preşedintele Senatului. Noul guvern a inclus şi reprezentanţi ai minorităţii maghiare. O parte din notabilităţile PNŢCD au considerat această măsură una prematură, pentru care opinia publică românească nu fusese îndeajuns pregătită7, dar nu au apărut niciun fel de proteste populare, astfel încât în următorii patru ani UDMR avea să fie membrul cel mai puţin destabilizator al coaliţiei celor patru partide, din care făcea parte şi PNL (partenerii liberali mai tineri ai PNŢCD din cadrul CDR).8

Contingentul CDR a ocupat aproape două treimi din

locurile parlamentare, majoritatea acestora aparţinând PNCŢD. Tocmai de aceea partidul lui

Coposu avea dreptul de a numi primul-ministru, însă nu se detaşa clar niciun candidat care să ocupe această funcţie atât de pretenţioasă. Deşi Coposu transferase puterea ramurilor locale ale partidului, acţiunea sa nu a avut ca rezultat ridicarea rapidă a unor oameni talentaţi, care să poată face faţă dificilelor răspunderi guvernamentale. În schimb, se vedea clar că în mai multe judeţe controlul se concentrase în mâinile unor grupuri mici, care nu considerau că ţelul lor principal era să încurajeze promovarea rapidă în partid a unor oameni competenţi şi devotaţi bunăstării generale. Chiar dacă ar fi existat posibilităţi clare de selecţie a candidaţilor pentru şefia guvernului, preşedintele ar fi făcut propria sa alegere din interiorul sau din exteriorul partidului. Alegerea lui nu a provocat nicio disensiune serioasă în rândurile PNŢCD, dar pentru mulţi ea a constituit o surpriză.

Ciorbea şi Constantinescu

Victor Ciorbea nu fusese membru al CDR decât din 1994. Însă succesul lui în alegerile pentru funcţia de primar al Bucureştiului din 1996, prima victorie electorală reală a partidului, a fost un argument crucial în favoarea lui. Avea patruzeci şi doi de ani şi provenea din comuna Pocor, care, potrivit statisticilor din 1997 ale Băncii Mondiale, era cea mai săracă zonă din judeţul Alba.9 îşi luase licenţa în drept la Cluj şi doctoratul la Universitatea din Bucureşti. Exista aici un semn de mobilitate ascendentă întâlnită în anii comunismului, căci este greu de imaginat ca o persoană provenită dintr-un asemenea mediu dezavantajat să poată spera să se ridice în acest fel în anii ’90, când pentru tinerii străluciţi, veniţi din mediul rural sărac, pieriseră efectiv toate oportunităţile educaţionale şi de afirmare în carieră.

Înainte de 1989, Ciorbea lucrase în domeniul puternic

politizat al justiţiei, ca judecător şi procuror. Dar n-a apărut nicio dovadă care să sugereze că ar fi comis un abuz de putere sau că ar fi colaborat cu autorităţile mai mult decât era de aşteptat de la cineva care deţinea funcţia respectivă. În 1990 Ciorbea a candidat în Alba pe listele Partidului Democrat al Muncitorilor, unul dintre numeroasele partide-satelit create pe atunci de FSN, şi timp de câţiva ani a avut un rol de frunte în activitatea sindicală, o abatere de la calea impusă de fosta sa profesie. Din 1990 până în 1993 a fost preşedintele Confederaţiei Naţionale a Sindicatelor Române Libere (CNSRL), etichetată pe vremea aceea de presa independentă drept procomunistă.10 Spre deosebire de CNSRL, principala ei rivală, Frăţia, condusă de şeful camionagiilor Miron Mitrea, se număra printre preferatele CDR şi era frecvent invitată la întâlnirile publice de la sediul Grupului pentru Dialog Social. Ciorbea pretinde ca a reuşit cu adevărat să înlăture o mulţime de oficialităţi din funcţiile-cheie din CNSRL, dându-i acestei organizaţii un caracter pur sindical în viziunea occidentală a termenului (şi zădărnicind tentativa lui Iliescu de a o transforma într-o organizaţie sindicală inofensivă).11

CNSRL şi Frăţia au fuzionat în 1993. Cu un an înainte, atât Ciorbea, cât şi Mitrea se aflaseră pe listele electorale ale Convenţiei Solidarităţii Sociale fondate de Claudiu Iordache, devenit disident FSN întrucât credea, printre altele, că partidul lui Iliescu întorcea spatele românilor de rând. În 1994 Ciorbea a fost înfrânt de Mitrea în lupta pentru putere şi pentru deţinerea controlului în cadrul federaţiei sindicale. El a înfiinţat atunci Confederaţia Democrată a Sindicatelor Libere şi şi-a unit soarta cu CDR (în timp ce Mitrea a fost ademenit să intre în PDSR, unde a avut o ascensiune rapidă). La o analiză rece şi realistă, s-ar putea spune că Ciorbea a intrat în CDR dintr-un sentiment de frustrare, dat fiind că înţelesese din eşecurile

anterioare că nu avea unde altundeva să se îndrepte. S-ar putea totuşi susţine că, precum mulţi alţi români, din 1990 Ciorbea se afla pe calea căutărilor şi a descoperirilor politice. O dată intrat în CDR, el nu a mai avut nicio dificultate în a da expresie aspiraţiilor esenţiale ale alianţei aflate în opoziţie. CDR avea o prezenţă minoră în lumea sindicală, iar Ciorbea constituia, bineînţeles, o captură importantă, fiind o persoană influentă în acel mediu. Totodată era de aşteptat ca autoritatea preşedintelui şi a unora dintre seniorii PNŢCD să sporească prin numirea unui premier neexperimentat precum Ciorbea, fără bază de susţinere în interiorul PNŢCD. Ciorbea a caracterizat rolul său, de-a lungul celor şaisprezece luni cât a funcţionat ca prim-ministru, ca fiind mai curând un rol de „moderator” şi nu de factor de decizie activ.12 în noiembrie 1996 el nu părea să fi reuşit să impună condiţiile prielnice sporirii libertăţii sale de acţiune şi, aşa cum avea să recunoască mai târziu, a greşit când a încetat să fie primarul Bucureştiului şi a acceptat o funcţie pe o bază atât de precară.13

Prin numirea în fruntea guvernului a unui outsider nepătat, Constantinescu fenta partidele politice – rămase printre cele mai puţin populare instituţii din viaţa publică – şi îşi sporea în felul acesta propria autoritate. Preşedintele era el însuşi din multe puncte de vedere nepregătit pentru responsabilităţile copleşitoare care căzuseră pe umerii săi. Emil Constantinescu era geolog, născut într-o familie de intelectuali ridicaţi din rândurile ţărănimii în ultimele decenii ale monarhiei. Rădăcinile lui se regăsesc mai ales în Oltenia, iar „înainte de 1989 – ca milioane de alţi români – fusese membru al Partidului Comunist, având diverse funcţii de partid, de rutină, la nivelul facultăţii, fiind unul dintre acei membri de partid «pasivi» care nici nu s-au opus regimului, nici nu l-au slujit cu entuziasm”.14 în calitate de rector al Universităţii din Bucureşti din 1990

până în 1992, i-a apărat pe studenţi, în special în timpul mineriadei din 1990.15 Constantinescu nu participase activ la viaţa politică din acei ani, ceea ce ar putea fi socotit un punct în plus, ţinând seama de lipsa de popularitate a partidelor politice din zilele acelea; în schimb, el a activat în cadrul Alianţei Civice (AC), gruparea civică cea mai proeminentă, aliniată mişcării pentru mai multă democraţie. Poéta Ana Blandiana, personalitatea călăuzitoare a Alianţei Civice, a jucat rolul de apărătoare a lui Constantinescu, iar sprijinul ei, conjugat cu cel dat de Coposu, i-au permis lui Constantinescu să se evidenţieze ca portdrapel al Convenţiei Democratice din România.16 Neataşat nici unuia dintre partidele Convenţiei, el a fost promovat în propaganda ei drept un simbol al unităţii.

Totuşi, Constantinescu a ajuns în funcţia supremă fără să fi îndeplinit anterior niciun rol executiv, 17 iar un astfel de preşedinte avea nevoie de consilieri talentaţi şi vigilenţi. Zoe Petre, şeful corpului de consilieri ai preşedintelui între 1966 şi 2000, avea să fie o figură contestată mult timp după aceea. Prin numirea unei femei ca secund al său, preşedintele sfida prejudecăţile româneşti adânc înrădăcinate care împiedicaseră femeile să aibă un rol activ în viaţa publică, cu excepţia unor situaţii nefireşti, precum cele în care cuplul Ceauşescu formase o diarhie. Publicaţia *România Mare* l-a ridiculizat pe preşedinte, sugerând în caricaturile publicate în paginile ei că era instrumentul acestei femei abile; într-adevăr, la televiziune Zoe Petre apărea de regulă mai hotărâtă şi mai lucidă decât şeful ei. Cu toate acestea, Zoe Petre dovedise multă fermitate în susţinerea candidaturii lui Constantinescu în 1992 şi în 1996, când şansele lui de succes nu păreau grozave, iar în 1997 şi-a primit răsplata, distingându-se ca unul dintre puţinii intelectuali care au adoptat o strategie disciplinată şi pe termen lung în

încercarea de a înfăptui o schimbare de mult aşteptată în ţară.18

Cuvântul de ordine este reconcilierea

Se spune că pe 19 noiembrie 1998 Emil Constantinescu a spus că una dintre cele mai mari greşeli ale administraţiei lui a fost că după victoria în alegeri nu a scos în evidenţă moştenirea lăsată de guvernarea anterioară.19 Dacă ar fi fost subliniate greşelile regimului Iliescu, Ciorbea şi susţinătorii săi de la Cotroceni ar fi putut restabili situaţia, cel puţin pe termen scurt. Poate că recunoaşterea de la bun început în faţa opiniei publice româneşti că drumul refacerii va fi lung şi că erau de înfruntat greutăţi considerabile ar fi limpezit lucrurile şi ar fi apărat guvernarea de multe învinuiri ulterioare. În primele zile ale mandatului său, Constantinescu s-a confruntat cu o alegere dificilă, atunci când notabilităţile PDSR s-au prezentat la Cotroceni pentru a-l informa că situaţia finanţelor publice era mult mai proastă decât cea sugerată de cifrele öficiale. Aceasta însemna că funcţionarii publici nu puteau fi plătiţi în decembrie 1996, dacă noul guvern nu se împrumuta şi mai mult, iar Constantinescu a fost nevoit cu părere de rău să ceară Parlamentului votarea unei ordonanţe în acest sens.20 Cu puterea în mâinile unei coaliţii multicolore nu foarte sigure, ar fi existat riscul pornirii unei ofensive împotriva regimului învins şi a mai-marilor lui. Constantinescu a avut, probabil, înţelepciunea de a rezista tentaţiei şi de a nu deschide cercetări penale împotriva lui Iliescu pentru rolul deţinut de acesta în evenimentele din decembrie 1989 şi în incursiunile ulterioare ale minerilor din 1990 şi 1991. Un astfel de mod de acţiune ar fi fost primejdios întrucât Petre Roman şi unii membri PD fuseseră apropiaţi de putere pe vremea aceea.

Preşedintele n-a pregetat să domolească aşteptările susţinătorilor săi în legătură cu restaurarea monarhiei.

Fostului rege Mihai i s-a oferit un paşaport românesc şi în cele din urmă i s-au restituit o parte din proprietăţi; la sfârşitul anilor ’90, Maiestatea Sa şi-a revăzut ţara pe care fusese obligat să o părăsească în 1947. Fostul suveran a acţionat ca un ambasador real pentru România în 1997, în cadrul eforturilor depuse pentru intrarea în NATO, dar în ianuarie 1998 Constantinescu a declarat fără echivoc că în timpul mandatului său nu va avea loc niciun referendum cu privire la restaurarea monarhiei.21 El a făcut totodată un pas înapoi timpuriu faţă de o poziţie puternic sprijinită de CDR, şi anume ca foştii membri ai nomenclaturii comuniste să nu poată ocupa funcţii importante în viaţa publică atâta timp cât democraţia se afla în curs de consolidare. Acesta era de fapt Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara, pe care, opt ani mai târziu, vorbind în acelaşi oraş, Constantinescu avea să îl repudieze efectiv. El a argumentat, în schimb, că nu biografia comunistă sau necomunistă a unei persoane trebuia să constituie criteriul pentru deţinerea unei funcţii publice, ci capacitatea ei de a îndeplini responsabilităţi de importanţă deosebită.22 Pe 15 noiembrie 1997, atunci când a susţinut că Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara „nu mai era aplicabil”, el a fost aspru criticat de Constantin Ticu Dumitrescu, conducătorul Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici din România (AFDPR) şi parlamentar CDR.23 Cu toate acestea, preşedintele era în ton cu starea de spirit a naţiunii, iar abordarea sa pragmatică a acestei probleme sensibile reflecta, probabil, opinia majoritară din partidele legate oficial de Convenţie. Dar există mărturii care sugerează că, încă dinainte de alegeri, Constantinescu dorise să fie cât se poate de conciliant cu grosul celor ce fuseseră implicaţi în Securitate înainte de 1989. Şerban Orăscu, într-o critică adresată preşedinţiei lui Constantinescu, aminteşte un interviu pe care acesta i l-a dat lui Emil Hurezeanu la Radio Europa Liberă în 1994 şi

în care, citând din memorie, viitorul preşedinte ar fi spus: „Dacă vine la putere Convenţia Democratică, oamenii care au lucrat pentru fosta Securitate trebuie consideraţi nişte persoane care nu şi-au făcut decât datoria sub vechiul regim şi care au apărat interesele statului... un regim de care până şi Convenţia Democratică va ţine seama şi, ca atare, nu va schimba nimic din activitatea lor!”

Hurezeanu, unul dintre decanii jurnalisticii româneşti de după 1989, a eliminat acest pasaj din versiunea radiodifuzată a interviului, crezând că prin aceasta îi făcea un serviciu lui Constantinescu. Două zile mai târziu, Constantinescu i-a telefonat iritat, întrebându-l: „De ce aţi tăiat acel pasaj?”. I s-a răspuns: „Domnule profesor, credeam că vă fac un serviciu eliminându-l”. „Nu, dimpotrivă, nu mi-aţi făcut niciun serviciu”, i-a replicat Constantinescu.24 S-ar putea ca Emil Constantinescu să fi ajuns la concluzia că el şi CDR aveau şansa de a ajunge la putere doar dacă se făcea o declaraţie publică pentru a nu fi văzuţi drept duşmani de moarte ai reţelei de interese ce compunea vechea Securitate. În Occidentul capitalist nu era necunoscută stratagema partidelor de stânga de a face astfel de declaraţii publice, atunci când persoane interesate opuse unui transfer de putere către socialişti declaraţi erau bine ancorate în stat. Noul preşedinte avea însă prilejuri de a trage în mod democratic la răspundere comunitatea serviciilor secrete în continuă expansiune, dar nu se grăbea să profite de ele. Consiliul Suprem de Apărare a Ţării (CSAT), singurul organism care coordona activitatea celor nouă servicii de informaţii secrete ale statului, a rămas neschimbat. Condus de preşedinte, el nu avea nicio legătură constituţională cu Parlamentul şi fusese, într-adevăr, înfiinţat în 1990, înainte de promulgarea Constituţiei. Într-un text scris în 2001, Dan Pavel a considerat că preşedintele „nu a avut fie voinţa politică, fie curajul, fie viziunea democrată de a supune

CSAT unei transformări democratice".25 Dacă CSAT ar fi fost desfiinţat, preşedintele ar fi pierdut unele puteri, în afară de cele care ar fi putut să fie întrebuinţate cu grave consecinţe de către un succesor neliberal.

Cel puţin, Constantinescu a făcut un efort hotărât de a argumenta în public că cele mai mari ameninţări la adresa securităţii naţionale româneşti erau mai curând de origine internă şi nu externă. El a asociat securitatea naţională cu apărarea valorilor democratice şi cu nevoia de a impune domnia legii atunci când aceasta nu era luată în seamă de forţele economice care se credeau îndrituite să sfideze autoritatea statului.26

Uciderea balaurului corupţiei

Constantinescu părea hotărât să tragă la răspundere grupuri de neatins până atunci, care jefuiseră economia românească, când pe 7 ianuarie 1997 a anunţat o ofensivă de mare anvergură împotriva corupţiei. El a apărut la televiziune pentru a anunţa crearea Consiliului Naţional de Acţiune împotriva Corupţiei şi a Crimei Organizate (CNAICCO). Acesta a fost primul dintr-o serie de discursuri îndrăzneţe în care preşedintele a subliniat pericolul moral şi de subminare a valorilor democratice reprezentat de corupţie, precum şi nevoia de a trece de la un capitalism parazitar şi exploatator la un capitalism generator de dezvoltare, care nu îşi uita datoria de a contribui la binele public.

Pentru a fi eficiente, cuvintele însufleţitoare trebuiau susţinute de acţiuni. Primul personaj important care trebuia capturat era Miron Cozma, liderul minerilor din Valea Jiului. La o săptămână după arestarea lui din 10 ianuarie, Andrei Cornea observa că Miron Cozma „exercitase un adevărat şantaj politico-economic asupra fostei guvernări, contribuind la sporirea subvenţiilor neproductive şi… la actualul nostru impas economic".27 Pe 27 martie Cozma a fost judecat pentru organizarea

evenimentelor violente din 24 – 26 septembrie 1991. Cu puţin înainte, preşedintele îl caracterizase drept „o persoană căreia timp de aproape şase ani i s-a permis să sfideze toate instituţiile statului cu consimţământul tacit al fostei conduceri politice".28

Corupţia a stârnit patimi puternice (precum şi atitudini contradictorii) în rândurile populaţiei româneşti, iar cruciada lui Constantinescu împotriva ei i-a dat imense speranţe. El însă nu a fost ajutat de hotărârea luată ceva mai târziu în aceeaşi lună de Nicolae Cerveni, avocat şi parlamentar PNL, de a apăra doi capi ai Băncii Dacia Felix, care se confruntau cu acuzaţii grave. În 1996 Cerveni fusese de acord (înainte de a se lăsa convins de Constantinescu să renunţe) să îl apere pe Zaher Iskandarani, acuzat că ar fi fraudat statul cu mari sume de bani prin importul ilegal de ţigări.29 Şi mai grav, Viorel Cataramă, care fusese probabil principalul contribuitor financiar la fondurile campaniei electorale a preşedintelui, suferise de curând o lovitură financiară stânjenitoare30; Fondul său de Investiţii SAFI s-a prăbuşit în 1996, când mai multe mii de depunători şi-au pierdut banii, 31 dar, neexistând vreo legislaţie care să-i apere pe investitori, Cataramă nu a purtat nicio răspundere şi a devenit chiar şeful puternicei comisii economice senatoriale în cadrul căreia avea să exercite o mare influenţă timp de câţiva ani. Dar prezenţa în CDR a unor persoane marcante, ale căror acţiuni păreau să subminze iniţiativa CNAICCO, nu a afectat încrederea populară în acest Consiliu. Constantinescu, asemenea lui Ciorbea, se bucura de procente din ce în ce mai mari în sondaje; în iunie 1997, potrivit unui sondaj efectuat de Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice (IRSOP), cei doi au obţinut 67% şi respectiv 62% din preferinţele exprimate; un segment de 69% din populaţie s-a arătat foarte satisfăcut de măsurile luate de guvern în combaterea crimei organizate.32

Aceste cifre sunt remarcabile, dat fiind că în cele patru luni anterioare guvernul procedase la aplicarea a ceea ce fusese numit programul terapiei de şoc. Pe 31 ianuarie 1997 Ciorbea a spus că nu avusese altă soluţie: guvernul anterior „cumpărase pacea socială la un preţ imoral, cel al distrugerii economiei".33 Preţurile la energie şi alimente au fost complet liberalizate între lunile februarie şi mai, iar preţurile din magazine pentru o gamă largă de bunuri de larg consum s-au dublat în linii mari în primul trimestru al anului. Afacerile au avut mult de suferit din cauza scăderii bruşte a cererii interne şi a imenselor rate ale dobânzilor. Se aştepta o scădere de 20% a nivelului de trai mediu în 1997, iar acest lucru într-o ţară în care salariul mediu nu depăşea cu mult 100 de dolari pe lună.34 Unul dintre obiectivele principale ale noii politici era planul de reducere a deficitului bugetar la 4, 5% din PIB, un nivel necesar pentru impulsionarea încrederii externe în economie şi pentru promiţătoarea atragere a investitorilor străini, care ignoraseră România până atunci. Deficitul oficial din 1996 a fost de 5, 8% din PIB, însă varii forme de subsidieri ascunse au împins această cifră peste 10%.35 Pentru realizarea stabilităţii bugetare se impunea eliminarea subvenţiilor nu doar la produsele de bază, ci şi pentru industriile cauzatoare de pierderi. Persoane foarte influente au reuşit cu mult succes să-şi apere privilegiile în anii guvernării Văcăroiu şi era necesar ca acestea să fie neutralizate, dacă se dorea eliminarea practicii distrugătoare de pompare a unor sume imense din veniturile statului în activităţi de stat cauzatoare de pierderi. În aprilie 1977 guvernul a decis închiderea unui număr de zece întreprinderi de stat neprofitabile, care răspundeau pentru 7, 5% din pierderile întregului buget de stat.36 Acest pachet de măsuri a fost elaborat în urma consultării Fondului Monetar Internaţional şi a Băncii Mondiale. Ciorbea şi-a dovedit perspicacitatea urcând

preţurile la petrol pe 1 ianuarie 1997, în loc de 1 februarie, data convenită de cabinet (cu toate că nu erau încă pregătite măsurile de protecţie socială corespunzătoare).37 Reprezentanţii Fondului Monetar Internaţional şi ai Băncii Mondiale au fost impresionaţi de seriozitatea cu care aborda Ciorbea situaţia economică, iar Fondul Monetar Internaţional a oferit un nou împrumut, în speranţa că aprobarea Fondului va atrage investitori străini. În mai 1997 publicaţia londoneză *The eeconomist* părea să nu mai aibă niciun fel de dubii că noua echipă guvernamentală „era hotărâtă să refacă economia României, organizarea ei politică, chiar şi valorile ei, cu un zel aproape bolşevic”.38

Maghiarii sunt scoşi la lumina

Popularitatea crescândă a coaliţiei în prima jumătate a anului 1997 a fost şi mai izbitoare, dat fiind ca în această perioadă statul român părea dispus să adopte o atitudine mult mai pozitivă faţă de minoritatea maghiară. UDMR, care alienase în diverse momente majoritatea grupurilor de interese politice şi chiar provocase chemări la desfiinţarea ei, participa acum la guvernare, în luna mai au fost amendate legile în domeniul educaţiei şi al administraţiei locale, dându-li-se minorităţilor dreptul la învăţământ în limba maternă la toate nivelurile, precum şi dreptul de folosire a limbii lor în justiţie şi în administraţia locală. Guvernul făcuse publice planurile de introducere a plăcuţelor bilingve în zonele locuite de populaţia minoritară, iar la Cluj urma să se deschidă în vară un consulat maghiar. Aceste măsuri nu au provocat proteste publice, şi chiar şi partidelor naţionaliste şi PDSR le-a venit greu la început să-şi stârnească suporterii să protesteze în număr mare (în aprilie 1997 PDSR a iniţiat o moţiune de cenzură împotriva guvernului Ciorbea pentru faptul că acesta cedase „intrigilor autonomiste şi separatiste”).39

Apropierea între vecini şi rivali istorici a fost marcată de o serie de vizite la nivel înalt. Prima vizită oficială efectuată de Adrian Severin, noul ministru de Externe al României, a fost în Ungaria. S-a confirmat sprijinul Ungariei pentru intrarea României în NATO şi au fost anunţate mai multe iniţiative menite să consolideze cooperarea în domeniul apărării şi al economiei. În vizita sa din martie 1997 la Budapesta, premierul Ciorbea a subliniat importanţa cooperării economice şi militare. El şi-a exprimat atunci clar speranţa că relansarea economiei româneşti va fi sprijinită de investiţiile maghiare şi de experienţa mai mare a Ungariei în economia de piaţă.40 Această declaraţie a marcat o schimbare faţă de epoca Iliescu, când guvernanţii ezitau să încurajeze investiţiile din Ungaria, iar partidele naţionaliste considerau că astfel de investiţii nu ar însemna altceva decât o recolonizare a ţării şi le descurajau în acele părţi ale Transilvaniei în care se bucurau de influenţă. Atunci când a efectuat o vizită de stat în România, la 25 – 27 mai 1997, preşedintele Ungariei Árpád Gönez a descoperit că doar în zona oraşului Târgu-Mureş operau 800 de societăţi cu capital mixt româno-maghiar.41

Ciorbea se simţea personal angajat în îmbunătăţirea relaţiilor româno-maghiare la nivel uman. El a vorbit despre propriile sale contacte prieteneşti cu maghiarii pe vremea când era la şcoală, la universitate şi în armată. A trimis felicitări maghiarilor din România cu ocazia sărbătoririi zilei lor naţionale la 15 martie şi a permis oficialităţilor statului să participe la festivităţile organizate cu acest prilej, stabilind astfel un precedent.42 Semnificaţia acestui gest este evidentă, dacă ar fi să ne reamintim evenimentele istorice respective, întrucât la această dată se celebra revoluţia de la 1848, condusă de Lajos Kossuth, care refuzase să recunoască existenţa unei naţiuni române în Transilvania. Naţionaliştii aflaţi în

conflict şi-au neutralizat atunci reciproc lupta pentru libertate într-un teritoriu ridicat la revoltă împotriva dominaţiei imperiale habsburgice. Avram Iancu, conducătorul paşoptiştilor români din Transilvania, a adresat o chemare ungurilor de a „înţelege că armele nu vor putea niciodată decide între voi şi noi. Soarta ne-a aşezat într-o patrie pentru ca împreună să o facem mai bună şi să ne bucurăm de rezultate".43 Un secol şi jumătate mai târziu, încercarea lui Ciorbea de a-şi alătura concetăţenii români şi minorităţile etnice din România, în condiţiile îmbunătăţirii relaţiilor cu Ungaria, a fost sprijinită de faptul că el provenea din locul de baştină a lui Aveam Iancu din Munţii Apuseni, considerat în continuare leagănul naţionalismului românesc.

Cu toate acestea, în dezamorsarea problemelor conflictuale interetnice este nevoie de simţ de prevedere şi tact; altfel, beneficiile vizate se pot pierde. Dacă era nevoie de reamintirea acestei axiome, ocazia a fost oferită în martie 1997, când Ciorbea a schiţat un proces în două etape, în cadrul căruia se înfiinţa o secţie maghiară la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj, care ar fi fost urmată de crearea unei universităţi separate cu predare în limba maghiară.44 Planul a fost condamnat deschis de blocul de partide naţionaliste de stânga şi a divizat opiniile în cadrul principalei universităţi clujene, care avusese un rol moderator în timpul tensiunilor naţionaliste provocate de controversatul primar al oraşului. Unul dintre prorectori a ameninţat cu demisia, în timp ce un altul a sprijinit dreptul maghiarilor de a avea propria universitate; asociaţiile studenţeşti române şi maghiare au adoptat poziţii diferite; în mod semnificativ, ramurile clujene ale principalelor partide de guvernământ şi-au exprimat nemulţumirea faţă de iniţiativa lui Ciorbea.45

Era nevoie de multă dibăcie în gestionarea conflictului pentru ca o schimbare în această zonă deosebit de

sensibilă să fie acceptată, însă guvernul nu s-a dovedit foarte abil. Ciorbea a luat poziţie fără să se consulte cu rectorul universităţii, Andrei Marga, pe care ar fi trebuit să-l considere în mod normal un aliat. S-ar putea ca guvernul să fi hotărât că un proces de consultări prealabile ar fi dat posibilitatea mobilizării unei coaliţii opuse înfiinţării unei universităţi maghiare, însă graba lui şi nepregătirea opiniei publice au provocat izolarea guvernului, care drept urmare a fost nevoit să dea înapoi; după o întâlnire cu conducerea universităţii, preşedintele Constantinescu a anunţat că va rămâne o singură universitate, însă cu două secţii, română şi maghiară. În cele din urmă, pe 21 octombrie 1997, cu ocazia vizitei la Bucureşti a primului-ministru maghiar, guvernul român şi-a exprimat asentimentul faţă de înfiinţarea unei universităţi de limbă maghiară undeva în Transilvania, dar nu la Cluj.46 Existenţa acestei universităţi a subminat periodic relaţiile dintre UDMR şi partenerii ei de coaliţie, dar a ameninţat doar o singură dată să o dezmembreze, în toamna anului 1998 (vezi Capitolul 6).

În următorii patru ani UDMR s-a comportat bine în bârlogul politic al coaliţiei. Ea s-a concentrat asupra atingerii unor ţeluri politice precise, neîncercând să-şi satisfacă ambiţii personale sau de grup. Acestea păreau adeseori să fi fost preocupările principale ale unui număr mare de actori de pe scena politică a coaliţiei româneşti în timpul perioadei furtunoase care va sfârşi prin ruinarea reputaţiei câtorva partide şi a conducătorilor lor. Astfel, într-un moment foarte dificil din viaţa politică românească, UDMR s-a alăturat curentului principal şi a îndeplinit adeseori un rol stabilizator într-o atmosferă politică fragmentată şi haotică. Necerând în mod constant concesii din partea partenerilor ei ca preţ al rămânerii la guvernare şi ţinându-se departe de politica de patronare, UDMR a reuşit să-şi şteargă imaginea negativă din ochii

formatorilor de opinie români şi din cei a unui larg segment al electoratului.

Principiul algoritmului în cadrul unui sondaj realizat de Centrul de Sociologie Urbană şi Rurală între 16 şi 24 august 1967, s-a pus întrebarea „Cât poate susţine familia dumneavoastră actualul program de reforme?”, la care răspunsurile au fost: 23% – un an; 24% – între 3 şi 5 ani; 21% – circa 5 ani. Aceste cifre sugerează că un segment larg al populaţiei româneşti nu avea o atitudine fatalistă pe termen scurt, întâlnită adeseori în ţările subdezvoltate, şi anume aceea de a trăi de pe o zi pe alta şi de a nu avea orizonturi largi. Însă partidele dominante ale coaliţiei nu acceptau cu aceeaşi bunăvoinţă ideea de austeritate şi de stăpânire a poftelor. Împărţirea puterii după 1996 s-a caracterizat prin „principiul algoritmului”, în virtutea căruia mii de funcţii, de la portofoliile guvernamentale la cele de prefecţi, directori, şefi de birou, inspectori, conducători ai unor institute de cercetare şi aşa mai departe se acordau în funcţie de rezultatele electorale ale partidelor aflate la putere. Retorica CDR despre mobilizarea unui număr de 15.000 de specialişti avea să pălească în scurt timp, pe măsură ce principalele partide investeau energie şi timp valoros în umplerea aparatului de stat cu propriii lor suporteri.

De pe vremea când se afla la putere în 1990 – 1991, PD îşi adunase un grup de clienţi politici în sectorul de stat – administratori, tehnicieni, directori de companii – ale căror interese dorea să le protejeze. Dar mai erau mulţi alţii în căutare de protecţie din partea statului, care vedeau în sosirea PNŢCD la putere un prilej excelent de a intra în graţiile unui partid lipsit de experienţă, dar cu funcţii la dispoziţie. Încă de la începutul anului 1997, când a devenit redactomi-şef al *Evenimentului zilei*, Cornel Nistorescu a oferit uneori, în editorialele sale, analize pertinente zilnice ale presiunilor cu care se confruntau politicienii

neobişnuiţi cu coridoarele puterii şi pe care adeseori ajungeau să se piardă. Nistorescu a descris o scenă din noaptea victoriei lui Emil Constantinescu: „... Tot felul de oameni se îmbulzeau la uşa proaspătului preşedinte... tot soiul de apropiaţi ai PDSR se strecurau înăuntru. Cu câteva luni în urmă unii dintre ei puteau fi văzuţi în jurul liderului PDSR... şi acum... strigau «Am câştigat, am câştigat!». În timpul acelei revărsări de bucurie, nimeni nu şi-a găsit timp să-i dea afară... printre ei erau şi oameni de afaceri... Cei mai mulţi jucaseră la două sau mai multe capete... fiind în relaţii bune cu toată lumea, astfel încât să poată spune «Am fost de partea dumneavoastră» oricui ar fi ieşit învingător. Aceasta este lumea meschină a găinarilor care se înghesuie întotdeauna în jurul celor de la putere, a celor care pot da un os de ros, care te pot aduce în lumina reflectoarelor”.47

Gabriel Ţepelea, primul vicepreşedinte al PNŢCD, a spus pe 14 aprilie 1997 că partidul fusese inundat de adeziuni şi că avea de gând să „analizeze aceste cereri de intrare în partid în lumina prestigiului profesional şi moral al candidaţilor. Acceptarea lor în bloc nu ar face decât să submineze baza partidului”.48 Cu o lună în urmă însă, Ţepelea declarase că PNŢCD era pregătit să primească în rândurile sale foşti membri ai PUNR, „dacă printre ei se află oameni hotărâţi să reînvie tradiţiile transilvane”.49 Cel de-al doilea om din ierarhia PNŢCD, în vârstă de optzeci de ani, pare să fi uitat că PUNR fusese propulsat în 1990 de FSN şi de Securitate pentru a împiedica PNŢCD să mai aibă vreo însemnătate în Transilvania. Din cauza lipsei de comunicare dintre diversele niveluri ale partidului, multor oportunişti nu le-a fost greu să-şi găsească adăpost sub umbrela PNŢCD. Într-adevăr, în iunie 2000 Mirel Ţinuc, un partizan de neclintit al PNŢCD, care demisionase din partid când fusese numit în fruntea comisiei de depozite şi acţiuni, şi-a exprimat într-o

scrisoare deschisă exasperarea care l-a cuprins văzând „numărul nemaipomenit de mare de paraziţi" care s-au îngrămădit în partid şi a subliniat necesitatea ca aceştia să fie înlăturaţi.50 Poate o problemă şi mai serioasă a fost lipsa de dorinţă a seniorilor PNŢCD de a delega responsabilităţile unor experţi şi de a-i promova rapid în funcţii în care cunoştinţele de specialitate ale acestora ar fi schimbat cu totul starea lucrurilor. Elena Ştefoi a scris în 1997 că „mulţi reprezentanţi ai PNŢCD cred sincer că anii petrecuţi în închisoare sunt un alibi care poate ascunde ineficienţa şi absurditatea legislativă".51 Ea se referea în special la personalităţile mai în vârstă care până în 1989 „îşi petreceau timpul stând la coadă la lapte, cutreierând pieţele bucureştene şi angajându-se în discuţii nostalgice. Puţini dintre ei ştiau ceva despre problemele economiei de piaţă, sau fuseseră vreodată în situaţia de a conduce un colectiv de douăzeci de persoane sau de a se asigura că aveau să fie plătite".52 Dar toţi, pe baze neîntemeiate, insistau că erau capabili să rezolve tot felul de sarcini urgente. Decanul lor era Ion Diaconescu, succesorul lui Coposu în funcţia de preşedinte al partidului, în acelaşi timp preşedinte al CDR şi preşedinte al Camerei Deputaţilor.

Atât CDR, cât şi Palatul Cotroceni s-au dovedit refractari faţă de ideea de a atrage la guvernare persoane care să aibă experienţă în materie de activism liberal în societatea civilă. La sfârşitul lui 1997, Ana Blandiana, preşedinte al Alianţei Civice, a dezvăluit faptul că nu cu mult înainte de alegerile din 1996 Alianţa Civică a înaintat conducerii CDR o listă de personalităţi ce ar putea fi angajate în guvern, dar că nici măcar un singur nume de pe acea listă nu a fost acceptat.53 Zoe Petre a respins această afirmaţie, susţinând că cel puţin jumătate din personalul preşedinţiei provenea dintre cei ce făcuseră parte din Alianţa Civică şi că alţi oameni de acelaşi profil au fost plasaţi în funcţii de

importanţă naţională. Ea a mai spus că Blandiana refuzase un post de ambasador oferit de preşedinte, „suspectându-l că voia să scape de ea”.54

Printre partizanii fermi ai CDR s-a instalat dezamăgirea atunci când foşti ofiţeri care făcuseră parte din CADA, mişcarea din 1990 pentru reformarea Armatei, au rămas marginalizaţi; indignarea a crescut şi mai mult când s-a dovedit că ofiţeri implicaţi în represiunea din 1989 continuau să fie promovaţi. Ofiţerii CADA nu puteau fi reintegraţi cu uşurinţă în Armată astfel încât să poată lucra efectiv cu ofiţerii care se arătaseră supuşi în 1990 sau colaboraseră activ cu noua putere. Dar în 1998 Gabriel Andreescu, fondator şi emul al Asociaţiei pentru Apărarea Drepturilor Omului din România (APADOR), a declarat că „principiul antiselecţiei continuă să decidă numirile în funcţii publice importante”.55

Măsurile corective curajoase, capabile să însănătoşească economia României, aveau nevoie de atenţia onestă a noilor conducători, însă principiul algoritmului, devenit atât de drag guvernării, dovedea că o astfel de atenţie nu prea exista. Hotărârea de a dedica timpul preţios al guvernanţilor în vederea includerii României printre ţările invitate să facă parte din NATO la întâlnirea de la nivel înalt de la Madrid din iunie 1997 – care urma sa decidă asupra primei lărgiri a Alianţei Nord-Atlantice către Est – a slăbit elanul pentru reforma internă.

Himera NATO

În 1998, când nu mai era prim-ministru, Victor Ciorbea a declarat că „hotărârea de a amâna o parte din programul de reformă structurală pentru a ne concentra asupra încercării de a intra în NATO” venise de la Cotroceni şi că regreta că o acceptase; existase temerea că măsurile radicale la nivel macroeconomic ar putea provoca tulburări în industrie, ceea ce ar fi dăunat imaginii ţării într-un moment vital.56 Zoe Petre, prezentă la multe convorbiri

dintre preşedinte şi primul-ministru, nu-şi amintea să-l fi auzit pe preşedinte sugerând că reforma internă trebuia să fie amânată până după întâlnirea de la Madrid.57

Avertismentul lansat de ministrul de Finanţe Mircea Ciumara în ianuarie 1997 – „dacă nu realizăm reforma în 1997, vom ajunge în situaţia Bulgariei” – a fost ignorat.58 în 1996 Bulgaria asistase la prăbuşirea monedei naţionale, alături de eşecuri bancare şi de o inflaţie de necontrolat, iar termenul „bulgarizare” devenise la modă în România vecină, asta însemnând că pe România o aştepta aceeaşi soartă dacă reformele ar fi fost amânate sau aplicate parţial. Cornel Nistorescu, un sprijinitor consecvent al eforturilor pentru reformă, scria în mai 1997: „Începe să fie clar că reforma… nici nu s-a pornit de fapt. A fost doar un fel de salt în ianuarie; în timpul negocierilor cu FMI… bugetul de stat a fost modificat pentru a se îndeplini condiţiile cerute. Dar atât. Adoptarea legilor corespunzătoare a fost mereu amânată. Datoriile celor mai mari întreprinderi au fost date uitării şi cele 50 de întreprinderi preconizate să fie privatizate săptămânal sunt vândute cu încetinitorul sau deloc. E limpede că a fost adoptată o politică mai curând prudentă decât radicală…” 59

Concentrarea energiilor asupra cursei pentru intrarea în NATO a permis unei coaliţii formate din elemente disparate să-şi dovedească unitatea şi măcar pentru câteva luni, în mod încurajator, să abată atenţia unei opinii publice pline de aşteptări de la dificila situaţie economică internă. Poate că România reuşea să învingă toate prezicerile sumbre şi să fie admisă în NATO. Noul guvern nu avea decât şase luni la dispoziţie ca să îndeplinească criteriile de intrare în NATO după cei şase ani consideraţi pierduţi, la capătul cărora regimul Iliescu proclamase târziu şi neconvingător că România putea fi considerată un candidat potrivit pentru intrarea în NATO. S-au făcut

eforturi considerabile pentru a convinge lumea că fusese instalată o guvernare stabilă şi democratică, hotărâtă să introducă economia de piaţă. S-a stabilit controlul civil asupra Armatei şi, alături de Polonia, România a ajuns să fie considerată singura ţară din Europa de Est capabilă să îndeplinească un rol activ deplin în NATO. De asemenea, România aloca apărării 3% din PIB, de două ori mai mult decât Ungaria şi Republica Cehă. Rolul preponderent al serviciilor de securitate dinainte de 1989 şi dovezile care ieşeau la iveala despre faptul că lucrătorii fostei Securităţi deţineau o mare influenţă în viaţa politică şi economică erau îngrijorătoare pentru NATO. În nicio altă ţară candidată la NATO nu se regăsea o astfel de situaţie, nici măcar pe departe. Se putea face faţă cu curaj acestei situaţii, replicându-se că în România serviciile secrete fuseseră mai puţin infiltrate de serviciile secrete sovietice decât în Cehoslovacia, Ungaria sau chiar Polonia.60 Dar acest lucru a fost pus sub semnul întrebării de alţii, în special de Ion Mihai Pacepa, şef al Serviciilor Secrete Externe înainte de fuga sa în Statele Unite în 1978.

Virgil Măgureanu, care fusese implicat în eliminarea lui Ceauşescu şi era unul dintre principalii arhitecţi ai regimului Iliescu, a rămas la cârma SRI după 1996. Nicolae Ionescu-Galbeni, un senior al PNŢCD aflat în fruntea comisiei parlamentare care controla activitatea SRI, a declarat la începutul anului 1997 că lui Măgureanu i se va permite să rămână în funcţie până la expirarea contractului său în septembrie61, dar pe 24 aprilie Măgureanu a cerut să fie înlocuit. Demisia sa a fost văzută ca o încercare de a domoli temerile din cadrul cercurilor de informaţii occidentale cu privire la includerea în NATO a unei ţări în care mii de lucrători ai Securităţii din perioada comunistă continuau să deţină influenţă în domeniul tot mai extins al securităţii de stat. Măgureanu se distanţase din ce în ce mai mult de mentorul său Iliescu

de când steaua acestuia apusese. El a apărat chiar numele lui Corneliu Coposu după ce Iliescu a pretins în aprilie 1997 că acesta fusese cunoscut drept colaborator al Securităţii.62 *România liberă*, un cotidian care de ani de zile nu pregeta să critice zilnic regimul Iliescu în paginile sale, a fost plin de laude pentru Măgureanu după retragerea lui pentru a-şi pregăti intrarea în politică: „Evoluţia pozitivă a SRI i se datorează domnului Măgureanu”, scria Roxana Iordache.63 Ziarista credita afirmaţia acestuia că votase pentru schimbare pentru că nu mai suporta stagnarea. Ea a reluat afirmaţia lui Măgureanu că încă din 1992 îl sfătuise pe Iliescu să nu candideze la preşedinţie şi că, dacă i s-ar fi ascultat sfatul, România ar fi putut fi acum un concurent cu mari sorţi de izbândă în cursa pentru NATO. Măgureanu era expert în punerea unei cariere foarte controversate într-o lumină favorabilă. Poate că adevărata sa vocaţie era în domeniul serviciilor de informare a publicului şi nu în politică, dat fiind că Partidul Noua Românie, în care a intrat în 1997, n-a reuşit să prospere nici după ce Măgureanu l-a rebotezat Partidul Naţional Român. Era o apariţie rafinată pe posturile de televiziune, nefiindu-i teamă să se confrunte cu întrebările stânjenitoare, şi probabil că niciun şef contemporan al Securităţii din fosta lume comunistă nu a fost atât de vorbăreţ sau uşor de abordat în aparenţă. Abilitatea lui de a-şi dezarma opozanţii liberali dovedea însă că noua guvernare şi unii dintre aliaţii ei din presă aveau un mod destul de naiv de abordare a serviciilor de securitate şi a ceea ce trebuia făcut în legătură cu ele.

Se prea poate ca astfel de chestiuni să fi fost trecute cu vederea de NATO din cauză că semnificaţia lor politică a ieşit la iveală abia în 1998, când guvernul a început să dea de necaz. Dar în 1997, în plină cursă pentru NATO a României, s-a iscat un incident care sugera mai degrabă continuitate decât schimbare în legătură cu serviciile de

securitate. În iulie 1997 generalul Ioan Talpeş a fost înlocuit din funcţia de şef al Direcţiei de Informaţii Externe (DIE), care se ocupa de problemele de informaţii secrete externe. Talpeş condusese DIE din 1991, după ce lucrase îndeaproape cu generalul Ilie Ceauşescu, ministru-adjunct al Apărării înainte de 1989. La instalarea în funcţie, Constantinescu spusese: „Talpeş nu va fi schimbat pentru că a adus mari servicii ţării".64 El nu a mai putut fi menţinut însă în funcţie după ce s-a aflat că un agent DIE recrutase un diplomat elveţian ca spion pentru România.65 în loc să fie retras din joc, i s-au oferit trei posturi de ambasador, iar el a ales Bulgaria.

Din fericire pentru preşedintele Constantinescu, cea mai mare parte a atenţiei internaţionale s-a concentrat asupra eforturilor sale de a schimba imaginea României prin întărirea legăturilor cu vecinii de care România se ţinuse în mod tradiţional la distanţă. Constantinescu-acceptase opinia unui istoric român că „solidaritatea balcanică este un preludiu şi nu o alternativă la integrarea euro-atlantică".66 Aceste sentimente au avut un ecou favorabil în Serbia la sfârşitul anului 1966; mulţimile care demonstrau în capitalele lor împotriva regimurilor de tendinţă comunistă invocau Bucureştiul ca pe un talisman ce putea grăbi dispariţia conducătorilor antioccidentali. În ianuarie 1997 preşedintele a trimis un emisar personal care să discute cu liderii opoziţiei din Serbia, abandonând astfel poziţia predecesorului său de identificare cu linia dură a lui Miloşevici. România şi-a mărit efectivele care se alăturaseră forţelor conduse de NATO în Bosnia, iar în martie a fost de acord să contribuie cu alte efective la forţele conduse de Italia, trimise în Albania măcinată de conflicte. Nu numai că România se definea ca o „insulă de stabilitate" în Balcani, dar se spera ca Occidentul să remarce dorinţa ei de a menţine pacea într-o vecinătate zguduită de tulburări, fără să aştepte s-o facă alţii din

afară. Votul unanim al Consiliului Europei din mai 1997 de a înceta monitorizarea situaţiei drepturilor omului din România a fost un semn că imaginea externă a ţării începuse în sfârşit să se îmbunătăţească.

Argumentul că prin includerea României NATO va putea face faţă mai bine provocărilor serioase de la instabila margine sudică era atrăgător, dar nu a reuşit să convingă Statele Unite, şi cu atât mai puţin Germania şi Marea Britanie. România avansase de la statutul de nepoftit la cel de concurent serios pentru calitatea de membru NATO, dar aceste ţări au preferat să limiteze primul val de extindere la trei state central-europene. Date fiind timpul şi energia investite de conducătorii români, refuzul a constituit o dezamăgire incontestabilă. Regele Mihai a atras atenţia, uşor melodramatic, că respingerea cererii României „va fi considerată o respingere a întregii noastre naţiuni şi sunt de aşteptat consecinţe. Occidentul va avea o credibilitate scăzută nu doar în ţara mea, ci şi în întreaga regiune”.67 Cu toate acestea, au existat de la bun început indicii care să sugereze că această părere era prea pesimistă. Un sondaj IRSOP realizat la sfârşitul lunii mai a arătat că doar 9% din români erau îngrijoraţi în legătură cu nereuşita ţării de a intra în NATO într-o etapă timpurie.68 Reacţia a fost, probabil, una rezonabilă. Valoarea concretă a intrării în NATO, în comparaţie cu cea simbolică, nu a fost niciodată explicată cum se cuvine; nu s-a spus niciodată clar, de pildă, ce avea să primească România în schimbul cheltuirii a 3 miliarde de dolari pentru restructurarea forţelor sale armate spre a le aduce la nivelul NATO. 29% dintre cei intervievaţi au dat vina pe foştii conducători pentru eşecul României de a intra în NATO, în comparaţie cu 11% care învinovăţeau actuala guvernare. Cotidianul cel mai influent din ţară a comentat în coloanele sale că „din punct de vedere economic, o intrare a României în primul val de extindere a NATO ar fi însemnat un gest

peste măsură de generos al alianţei faţă de ea".69 Cei mai puternici suporteri ai României, Franţa şi Italia, şi-au promis în continuare sprijinul. Preşedintele Clinton a încercat să atenueze dezamăgirea suferită de România în urma respingerii cererii ei, efectuând o vizită de opt ore la Bucureşti pe 11 iulie. În Piaţa Universităţii, el a declarat: „Uşa către NATO este deschisă, va rămâne deschisă şi vă vom ajuta să treceţi de ea". 70 Această vizită a arătat măcar că Washingtonul îşi dădea seama de importanţa acordării unui sprijin la nivel înalt reformatorilor României, poate din convingerea că succesul lor ar putea avea o influenţă stabilizatoare în întreg sud-estul Europei.

Chiar dacă procentajele sondajului îl avantajau, guvernul s-a menţinut în defensivă chiar dinaintea summit-ului de la Madrid. Au izbucnit proteste sociale de îndată ce efectele terapiei de şoc au început să se facă simţite, în primăvara anului 1997 muncitorii au blocat la Braşov o şosea importantă, după ce fabricii lor de tractoare i-a fost întreruptă furnizarea energiei electrice pentru neachitarea facturilor. La începutul lunii iunie minerii din Valea Jiului au intrat în grevă, un număr mare dintre ei dorind să meargă la Bucureşti ca să li se confirme statutul de „categorie privilegiată a naţiunii".71 Forţele de ordine au reuşit să-i stăpânească şi au împiedicat repetarea evenimentelor din 1990 – 1991, iar guvernul a redat curentul electric fabricii de tractoare din Braşov şi a emis o ordonanţă prin care li s-au alocat plăţi compensatorii muncitorilor disponibilizaţi. Cornel Nistorescu scria pe 7 iunie: „[Guvernanţilor] le este teribil de frică de oameni. Dau câte doi paşi înapoi de fiecare dată când aceştia ridică glasul de furie". 72 Tulburările din industrie au acţionat ca un factor de descurajare asupra investiţiilor străine, rata acestora, care fusese foarte încurajatoare în prima jumătate a anului 1997, scăzând în mod perceptibil în cea de-a doua jumătate a lui.73 Totuşi, în 1997, la nivelul

întregului an au fost investiţi în România 998 de milioane de dolari, cu mai bine de două ori mai mult decât în 1996.74

Introspecţie şi disensiune

Ciorbea a susţinut că a recomandat organizarea unor alegeri anticipate după summitul NATO, când incompatibilitatea dintre PNŢCD şi PD devenea din ce în ce mai evidentă, iar Convenţia Democratică deţinea încă o poziţie dominantă în sondaje.75 Dar Ciorbea nu s-a bucurat de autoritatea necesară nici la Cotroceni, nici în CDR pentru ca recomandarea sa să fie băgată în seamă. Autoritatea sa faţă de partidele coaliţiei din Parlament, din care el nu făcea parte, era la fel de slabă. În timpul guvernării sale au devenit cu adevărat serioase problemele apărute din cauza faptului că, în virtutea Constituţiei din 1991, existau două camere parlamentare cu puteri aproximativ egale, fiecare dintre ele capabilă să blocheze legile votate de cealaltă. În cadrul acestui „bicameralism la indigo", cele două camere îşi obstrucţionau adeseori reciproc munca, producând legi ce vizau acelaşi scop, dar care se băteau cap în cap.76 în plus, exista o comisie de mediere care facilita consensul în momentul în care cele două camere votau versiuni diferite ale aceleiaşi legi, însă aceste defecte grave au încetinit procesul de legiferare într-un moment în care era imperios necesar ca anumite legi să fie adoptate pentru a convinge organismele internaţionale că, în eforturile ei de reformă, România recupera în sfârşit timpul pierdut. Permisiunea dată celor două camere de a se controla şi de a se echilibra reciproc era menită să reducă primejdia revenirii la autoritarism. Faptul rămâne însă discutabil, întrucât Constituţia din 1991 a sporit de fapt riscul de a avea un Parlament lipsit de vlagă, pe care poporul (potrivit nenumăratelor sondaje) îl privea cu dispreţ.

Guvernarea Ciorbea a fost obstrucţionată de comisiile

parlamentare care îi respingeau proiectele de legi, în ciuda faptului că în fiecare dintre ele coaliţia deţinea o majoritate tehnică. Şeful Comisiei Economice din Senat, Viorel Cataramă (PNL), a pus adeseori guvernul în dificultate, crezând că acesta neglija capitalul intern în favoarea intereselor străine.77 George Pruteanu, deputat PNŢCD care prezida comisia pentru educaţie a Senatului, a blocat un proiect de lege menit să dea peste cap o lege din 1995 despre care maghiarii credeau că ar fi discriminatorie pentru ei. Pruteanu a argumentat că noua lege era inacceptabilă din cauză că permitea ca maghiarilor să li se predea istoria şi geografia în limba maternă. În aplauzele celor de stânga şi ale naţionaliştilor, Pânteanu a declarat în noiembrie 1997: „Bună sau rea, aceasta este ţara voastră. Limba voastră este vorbită la Budapesta, dar viaţa voastră este aici, în România”.78 Pentru Pânteanu şi aliaţii săi, bilingvismul în educaţie şi ameninţarea acestuia la adresa demnităţii naţionale şi a securităţii de stat au devenit o obsesie; în schimb, ei nu dădeau aproape nicio atenţie faptului că analfabetismul devenea din nou o problemă majoră, din cauza defectelor unui sistem de educaţie lipsit de resurse. Cifrele publicate de Ministerul Educaţiei la începutul anului 1998 arătau că rata analfabetismului crescuse la 6%, depăşind-o pe cea din ţări ca Bulgaria, Ungaria, Polonia şi fosta Cehoslovacie.79 Astfel de exemple de rezistenţă s-au înmulţit, guvernul văzându-se nevoit adeseori să recurgă la „ordonanţe” sau la decrete care deveneau legi, cu toate că în cele din urmă trebuiau ratificate de Parlament. Cel puţin cincizeci de astfel de ordonanţe de guvern au fost votate în 1997, înveninând relaţiile dintre executiv şi legislativ şi stingherind dezvoltarea unei culturi bazate pe compromisul politic. În anul 2000 un ziarist s-a exprimat fără înconjur în legătură cu efectele ordonanţelor de guvern: „Ele au transformat România într-o falsă

democraţie, în care guvernul cârmuieşte *de facto*, iar Parlamentul nu are decât un rol decorativ”. 80

Confruntat cu probleme politice din ce în ce mai serioase, Ciorbea nu a reuşit să menţină deschis un canal de comunicare cu opinia publică. În mai 1977 programul televiziunii de stat a fost modificat pentru a-i permite premierului să dea citire unei declaraţii de 22 de pagini despre programul guvernului, asta însemnând o durată de 3 ore81: un talmeş-balmeş de statistici presupuse că ar putea constitui un înlocuitor acceptabil pentru o strategie bine conturată şi pentru un program bine eşalonat de reforme.82 Ciorbea însuşi va recunoaşte mai târziu: „Am fost preocupat de guvernare şi am ignorat necesitatea unei strategii de comunicare”. 83 Grupări nereprezentative au izbutit să împrăştie confuzie şi să profite de nereuşita unui guvern care dăduse uriaşe speranţe, dar care nu comunica nici chiar cu propriii susţinători. Un exemplu grăitor în acest sens ar fi cel din toamna anului 1997, când un grup de oameni care făceau greva foamei s-au postat în faţa Senatului pentru a protesta împotriva intenţiei guvernului de a anula o serii de privilegii de care se bucuraseră până atunci.

Capitulare în faţa intereselor de grup în 1990, Iliescu le oferise celor care participaseră la revolta din decembrie 1989 aşa-numitele „certificate de revoluţionar”, acordând deţinătorilor acestora o serie de privilegii, scutiri de impozite, gratuitate pentru transportul în comun şi chiar loturi de pământ; s-au emis 27.000 de certificate. Potrivit Asociaţiei 21 Decembrie 1989 (membră a CDR), cei mai mulţi dintre cei care le-au primit erau falşi revoluţionari, cel puţin 6.000 fiind persoane care aparţinuseră miliţiei, armatei sau Securităţii.84 Acordarea „certificatelor de revoluţionar” unor astfel de oameni fusese o idee deşteaptă a FSN în 1990, când Frontul căuta modalităţi de confiscare a revoluţiei din mâna adversarilor lui, dar acum

era greu să mai dea înapoi. Un proiect de lege iniţiat de Asociaţia 21 Decembrie 1989, menit să restrângă acordarea certificatelor la cei răniţi în revoluţie sau la rudele celor ucişi şi răniţi, a fost contestat public de pseudorevoluţionari. La o adunare din septembrie 1997, aceştia l-au acuzat pe preşedinte că încearcă să scape de ei pentru a impune în România „o dictatură liberal-ţărănistă” – un indiciu clar al afilierii neocomuniste a unora dintre protestatari.85 Aceştia au organizat o grevă a foamei şi, în loc să o survoleze, câţiva demnitari CDR s-au dus să parlamenteze cu greviştii. Printre ei s-a numărat însuşi preşedintele, care a apărut în tabăra lor la ora 3 noaptea, pe 13 – 14 octombrie.86 A doua zi Ciorbea a anunţat că guvernul ceda presiunilor greviştilor. Legea a fost amânată şi s-a format o comisie specială care să controleze toate certificatele de revoluţionar. Măsura aceasta a avut darul să îngroape efectiv problema.87

La începutul afacerii „revoluţionarilor”, preşedintele declarase: „În noiembrie 1996 am câştigat alegerile, dar nu am cucerit puterea, din cauză că puterea economică era şi încă este deţinută în mare măsură de o reţea de interese de tip mafiot, fără nicio legătură cu interesele naţionale”.88 Aprecierea este realistă şi sugerează că preşedintele a conştientizat clar cât de limitată era poziţia sa după alegeri, cu toate că atât el, cât şi susţinătorii lui insistaseră mult timp că puterea fostului stat comunist rămăsese intactă din multe puncte de vedere. Cu toate că misiunea pe care şi-o asumase – de a crea un stat de drept în care să se desfiinţeze dominaţia intereselor speciale – era cu adevărat formidabilă, nu toate cărţile se aflau în mâinile opoziţiei. Cu vigilenţă şi tenacitate, preşedinţia şi aliaţii ar mai fi putut să reducă din privilegiile şi sentimentul de imunitate politică deţinute de forţele ce-şi găseau sorgintea în perioada comunistă.

De pildă, preşedintele ar fi putut să se gândească de

două ori înainte de a accepta să devină preşedinte de onoare al Asociaţiei Naţionale a Veteranilor de Război (ANVR); până în 1989, toţi cei consideraţi indezirabili de către comunişti fuseseră excluşi din această asociaţie.89 Preşedintele ei era un general care în octombrie 1956, în calitate de comandant al garnizoanei din Timişoara, contribuise la înăbuşirea demonstraţiilor studenţeşti organizate în semn de solidaritate cu revoluţia din Ungaria.90 S-a dezlănţuit o adevărată furtună în noiembrie 1998, când s-a constatat că, la recomandarea ANVR, preşedintele Constantinescu îl decorase pe Vasile Ciolpan, comandantul închisorii de la Sighet, unde maltratarea unor deţinuţi precum Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu le grăbise sfârşitul la începutul anilor ’50. Octogenarul Ciolpan nu era o figură obscură91, mai ales de când apăruse într-un serial de televiziune, „Memorialul durerii”, care evoca istoria represiunilor epocii comuniste.92 Aceasta fost o bilă neagră pentru Cotroceni, dat fiind că niciunul dintre consilierii preşedintelui nu-şi dăduse seama de grava eroare comisă.93 Şi aceasta nu a fost singura ocazie în care preşedintele, prost sfătuit, s-a trezit într-o situaţie stânjenitoare.

Dar de departe cea mai stânjenitoare retragere făcută de CDR în timpul guvernării Ciorbea a fost decizia luată în august 1997 de a-l demite pe Valerian Stan, şeful AVAB. Funcţia aceasta era delicată, implicând monitorizarea oficialităţilor şi a reprezentanţilor din serviciul guvernului pentru a preîntâmpina posibilitatea unor abuzuri în serviciu. Numirea lui Valerian Stan în 1996 a părut un semnal că retorica anticorupţie avea să fie dublată de acţiune. Valerian Stan aparţinuse mişcării de reformă a armatei CADA şi după ce a fost scos din armată, în 1990, a avut o mulţime de iniţiative de democratizare. Vicepreşedinte al unuia dintre principalele organisme ale apărării drepturilor omului, APADOR, Valerian Stan era

printre cei mai activi membri ai Alianţei Civice, iar în această calitate a lucrat îndeaproape cu Emil Constantinescu, înainte de a se isca o neînţelegere între cei doi cu privire la finanţarea campaniei electorale prezidenţiale (vezi p. 168 – 169). Cu toate acestea, numirea sa în fruntea AVAB (Autoritatea pentru Valorificarea Activelor Bancare) de către noul preşedinte era un indiciu că acesta din urmă se aştepta ca Stan să-şi îndeplinească munca în mod serios. În 1997 Stan a înaintat un raport în care arăta că, între 1990 şi 1995, fusese repartizată „în mod ilegal” proprietate funciară şi de stat unui număr de 5 997 de persoane.94 Spre deosebire de Ceauşescu, care le interzisese activiştilor cu funcţii înalte să deţină proprietăţi, Iliescu le-a acordat adeseori sprijinitorilor săi dreptul de a folosi case şi apartamente „de protocol”, care, în număr mare, fuseseră naţionalizate sub regimul comunist fără nicio despăgubire. Astfel, înalţii demnitari continuau să locuiască liniştiţi în aceste proprietăţi, în ciuda faptului că unele dintre ele fuseseră redobândite injustiţie de foştii proprietari, în timpul alegerilor din 1996 s-a spus că Petre Roman locuia într-o casă „de protocol”, plătind o chirie nesemnificativă. CDR se angajase în anul acela să închidă Agenţia Protocolului de Stat, care deţinea un număr mare de proprietăţi moştenite de la PCR.

Raportul lui Stan a dezvăluit că aşa-numiţii „revoluţionari” primiseră pământ în multe părţi ale ţării.95 Case ale statului, adeseori în zone exclusiviste ale Capitalei, au fost puse la dispoziţia unui număr de 147 de personalităţi, printre care erau şi fruntaşi PD. Stan a înfierat aceste tranzacţii, numindu-le ilegale. PD a încercat să-l domolească. Roman le-a reamintit colegilor săi din CDR că înainte de formarea guvernului fiecare dintre participant căzuse de acord să impună un moratoriu cu privire la acţiunile lor din trecut, în încercarea de a-l

înfrâna pe Stan, Ciorbea a plasat AVAB sub autoritatea sa şi i-a restrâns accesul lui Stan la mass-media. Cu toate acestea, la sfârşitul lunii august Stan a reluat acuzaţiile împotriva PD şi pe data de 28 a aceleiaşi luni a fost demis, Diaconescu declarând că măsura era necesară pentru ca guvernul să poată funcţiona.96 PD ameninţase că va rupe coaliţia dacă Stan nu va fi redus la tăcere.

Depunerea armelor a redus la ridicol promisiunea din 12 decembrie 1996 şi în Monitorul Oficial s-a scris că „guvernul va lansa un război total împotriva corupţiei apărute la cel mai înalt nivel".97 Roman a eliberat în cele din urmă casa de protocol, întrucât nu merita să fie discreditat politic doar pentru avantajul de a plăti o chirie derizorie. Dar PD s-a dovedit mai neîndurător decât CDR în această luptă a voinţelor. Ciorbea avea să-şi descrie mai târziu consimţământul de a-l demite pe Stan drept cea mai gravă greşeală din timpul mandatului său de premier98 CDR şi înainte de toate Constantinescu renunţaseră la argumentul lor forte: poziţia lor principială faţă de corupţie. Nu mai avea nicio importanţă că pe 26 august un procuror general despre care se credea că ar fi blocat principalele cazuri de corupţie a fost înlocuit cu Sorin Moisescu şi că acesta a dovedit mult mai multă iniţiativă. În loc să desfiinţeze Agenţia Protocolului de Stat, coaliţia a ajuns să-i aprecieze utilitatea, iar în conducerea ei au fost aduşi reprezentanţii CDR.99 în loc să dispară în întuneric, Stan a devenit unul dintre cei mai aprigi critici ai eforturilor lui Constantinescu împotriva corupţiei, deteriorând probabil pentru mult timp imaginea preşedintelui, care în memoriile sale l-a acuzat pe Stan că s-a aflat într-o „misiune de distrugere".100

Organizarea unor alegeri din cauza problemei corupţiei la nivel înalt ar fi fost deosebit de stânjenitoare pentru PD şi nu i-ar fi făcut nicio plăcere

PDSR, care mergea prost în sondaje. (în 1996 reputaţia

de incoruptibil a lui Iliescu a fost ştirbită când a ieşit la iveală că îşi cumpărase ilegal casa pe care i-o închinase Agenţia Protocolului de Stat pe vremea preşedinţiei lui.) 101 Dar Ciorbea „nu a avut curajul să-i înfrunte pe cei care îl sabotau pe faţă, tot aşa cum nu a avut curajul să se debaraseze de ghidajul preşedintelui... Creştin-democraţii îl sprijineau doar în schimbul supunerii sale”.102 Cornel Nistorescu a subliniat defectele stilului de guvernare al lui Ciorbea cu puţin înainte de izbucnirea crizei care avea să-l dea jos: „Victor Ciorbea nu dovedeşte fermitate în cadrul guvernului. Şedinţele încep mai târziu decât au fost programate. Unii vorbesc la celulare sau pleacă în timpul dezbaterilor, alţii vociferează când premierul, în loc să taie nordul gordian, încearcă să liniştească încetul cu încetul lucrurile, şi aşa orele trec degeaba. Din cauza frecventelor sale implicaţii în probleme minore... nu putem decât să subliniem că este nevoie... de o atitudine mult mai fermă”. 103

Guvernul Ciorbea în chinurile morţii

Ciorbea şi-a remaniat guvernul pe 4 decembrie 1997, principalele victime fiind miniştrii PNŢCD cu slabe performanţe, cei care deţinuseră portofoliul Sănătăţii, al Educaţiei şi al Finanţelor. La îndemnul Cotroceniului, au fost mobilizaţi tehnocraţii pentru a întări guvernul. Noul ministru de Finanţe era Daniel Dăianu, fost economist-şef la Banca Naţională, care se bucura de o largă recunoaştere ca una dintre cele mai strălucite minţi de economist, în ciuda reputaţiei sale, Dăianu fusese blocat de seniorii PNŢCD pentru că lucrase pentru serviciile de informaţii externe după absolvirea studiilor universitare în anii ’70, fapt pe care nu l-a ascuns niciodată. Noul ministru al Educaţiei era Andrei Marga, care transformase Universitatea de la Cluj într-una dintre cele mai viguroase instituţii de învăţământ superior din ţară.

Renaşterea coaliţiei s-a dovedit un eşec. Pe 3 decembrie

PD avertizase că nu era dispus să le acorde tehnocraţilor o perioadă de graţie mai mare de trei luni în care să-şi dovedească valoarea. El a votat apoi împotriva propunerii coaliţiei de a i se permite guvernului să emită ordonanţe în timpul vacanţei parlamentare. PD era supărat că nu i se repartizaseră posturi-cheie în banca de stat Bancorex, care funcţiona în pierdere şi era lent pregătită pentru privatizare, sau în Garda Financiară.104 Criza a ajuns la apogeu când Ciorbea a anunţat că îşi va sancţiona miniştrii care lipseau la şedinţele de cabinet fără un motiv întemeiat, sau făceau declaraţii neautorizate cu privire la diverse probleme controversate. A urmat o confruntare între el şi ministrul Transporturilor, Traian Băsescu, când acesta din urmă a adresat o critică la adresa primului-ministru, a PNŢCD şi a rolului lor în guvern. PD avea un bun motiv tactic de a provoca o criză: el stătea rău în sondaje, de-abia depăşind 5% în unele dintre ele. Se alesese şi cu o publicitate defavorabilă de pe urma unei dispute tulburi între ministrul de Externe Adrian Severin şi preşedintele partidului său, ceea ce l-a determinat pe Severin să părăsească guvernul (vezi p. 222). Din cauza plănuitelor lichidări ale proprietăţilor de stat, PD ştia că va avea dificultăţi în a plasa în posturi-cheie susţinători din lumea afacerilor, aceştia nemaiavând posibilitatea să beneficieze de pe urma privatizării atâta timp cât Ciorbea se afla în fruntea guvernului.

Negocierile complicate şi încâlcite cu privire la remanierea din decembrie şi cele trei luni de agonie ale guvernării Ciorbea ce au urmat au reuşit, fără îndoială, să împingă coaliţia într-un derapaj puternic. Chiar la începutul crizei, pe 15 ianuarie 1998, Valentin Ionescu, noul ministru al Privatizării, a spus că dacă această criză va mai dura mult, privatizarea va fi dată înapoi cu patru luni.105 Pe 29 ianuarie 1998 PD s-a retras de la guvernare, când PNŢCD a refuzat să-l abandoneze pe

Ciorbea şi să numească pe altcineva în locul lui. El a blocat apoi bugetul, cu toate că FMI suspendase contractul de împrumut până la legiferarea lui. Toate încercările Cotroceniului de a rezolva conflictul au eşuat. Armistiţiul destul de şubred intermediat de preşedinte a avut aceeaşi soarta la începutul lunii februarie, când PNŢCD l-a adus pe Wim Van Velzen, un politician creştin-democrat din Olanda, vajnic susţinător al integrării euroatlantice a României, pentru a-l denunţa pe Roman şi partidul lui.106 PD şi-a mai întărit poziţia atunci când din sondaje a reieşit că începuse să-şi redobândească sprijinul electoral (PRM a fost singurul partid care a avut de câştigat de pe urma crizei).

Ciorbea a demisionat în cele din urmă pe 30 martie, după ce PNL şi membrii mai tineri ai PNŢCD, hotărâţi să-şi dezvolte cariera politică, au făcut apeluri repetate, cerându-i să plece. Doar Alianţa Civică l-a susţinut până în ultima clipă, atrăgându-şi criticile presei pentru prelungirea unei crize care s-a dovedit extrem de costisitoare pentru România.107 Ion Diaconescu, liderul PNŢCD, avea să socotească mai târziu că se făcuse o mare greşeală cu numirea lui Ciorbea în funcţia de prim-ministru: „Nu avea activitate îndelungată în partid şi nici experienţa necesară unei astfel de funcţii”. 108 Adevărul este însă că toată lumea se afla în această situaţie şi că Victor Ciorbea, spre deosebire de Ion Diaconescu, era dispus totuşi să-şi critice propriile neîmpliniri. El credea că greşise atunci când renunţase la postul de primar al Bucureştiului în 1996, când ar fi avut posibilitatea, spunea el, să schimbe faţa Capitalei. Dar Ciorbea nu a explicat niciodată cu adevărat de ce nu s-a întors în fruntea primăriei. În fond, el nu demisionase din această funcţie în perioada cât fusese prim-ministru, şi existau destul de numeroşi membri ai PNŢCD care să-l asigure că va putea obţine fondurile necesare pentru a încerca să-şi pună în

aplicare planurile municipale. În mod ironic, succesorul lui Ciorbea ca primar al Bucureştiului va fi în cele din urmă Traian Băsescu, al cărui mod de abordare a politicii se deosebea ca de la cer la pământ de stilul lui Ciorbea, pe care Silviu Brucan l-a descris drept „stilul religios al unui predicator care ţinea predici interminabile despre moralitate”.109

Ion Diaconescu credea că, în ciuda comportamentului său agresiv, PNŢCD nu avea altă opţiune decât să se împace cu PD pentru că „suntem în aceeaşi barcă”. În calitate de căpitan, PNŢCD urma să frunze pe cineva din propriile rânduri pe care PD îl va socoti în scurt timp mai potrivit decât pe mulţi dintre membrii lui.

Radu Vasile

Radu Vasile nu reprezenta valorile anticomuniste ale PNŢCD, cu toate că intrase în acest partid în 1990 şi întreţinea legături de prietenie cu partide din întreg spectrul politic.110 El se ridicase „într-un partid care evolua în jurul unui nucleu de octogenari nostalgici”, care îl prezentau drept un politician flexibil şi deosebit de adaptabil.111 Era descris drept „cel mai puţin ţărănist dintre ţărănişti… deschis tuturor partidelor şi orientărilor”.112 Aceste caracteristici au fost scoase la iveală la sfârşitul anului 1999, când guvernarea lui s-a prăbuşit în aceeaşi atmosferă de amărăciune de care a avut parte Ciorbea. După aceea, în decursul unui an (2000), Vasile a părăsit un partid, a intrat într-un altul de extremă dreaptă, a format un al treilea, pentru a se înscrie în cele din urmă în PD. Ciorbea a prezis că Radu Vasile va sfârşi prin a intra în PDSR şi nu a fost foarte departe de adevăr.113 Au umblat zvonuri repetate că dacă Iliescu ar fi ieşit învingător în 1996, l-ar fi numit pe Radu Vasile în fruntea unui guvern multicolor, făcând un gest de unitate naţională (poate şi pentru a permite PNŢCD să poarte vina pentru dezastrul financiar în care se afla ţara). Pe vremea

în care era secretar general al PNŢCD în 1997 – 1998, Radu Vasile criticase guvernarea Ciorbea (îl va descrie mai târziu pe Ciorbea ca un fel de „cal troian" sau „element străin" în sânul PNŢCD).114 El a sprijinit de asemenea discret linia dură a senatorului George Pânteanu în privinţa educaţiei minorităţilor, până când acesta din urmă a fost exclus din PNŢCD în martie 1998. La sfârşitul anului 1997 Radu Vasile chiar a declarat că „am început să-mi pierd încrederea în partidele politice", ceea ce a scos în evidenţă instinctele populiste ale unei persoane care fusese profesor de economie politică socialistă înainte de 1989.115

În timp ce Victor Ciorbea, potrivit ziaristului Emil Hurezeanu, avea inconstanţă, dar nu şi abilitatea de a conduce o ţară în care, după cum observa el, instinctele balcanice şi levantine câştigau tot mai mult teren, acest lucru nu se putea spune despre succesorul lui.116 Abilitatea cameleonică a lui Radu Vasile de a se identifica dezinvolt cu românul obişnuit avea să-l ridice în sondaje, depăşindu-l pe preşedinte în simpatia populaţiei. Constantinescu respinsese numele său pentru funcţia de prim-ministru în 1996, când Vasile devenise deja cel mai cunoscut ţărănist din afara rândurilor vechii generaţii. La vremea aceea el căuta să dirijeze guvernul Ciorbea de la Cotroceni „cu ajutorul telefoanelor şi al discuţiilor nocturne".117 Radu Vasile nu avea însă să fie atât de maleabil. Constantinescu ştia acest lucru şi între ei a apărut rivalitatea.118 Ea va atinge în curând cotele rivalităţii din 1990 – 1991 dintre Iliescu şi premierul acestuia şi va avea un deznodământ similar (deşi non-violentă). Radu Vasile ajunsese premier *în ciuda* lui Constantinescu, având sprijinul activ al tinerilor ţărănişti din „Grupul de la Braşov" şi susţinerea din umbră a PD.

Credibilitatea lui Constantinescu era în scădere în cadrul CDR. Susţinuse un prim-ministru care dăduse greş,

nedându-şi seama că Victor Ciorbea nu-şi putea redobândi funcţia niciodată. Pierduse sprijinul Alianţei Civice, unde se aflaseră înainte cei mai credincioşi susţinători ai săi, pentru că nu-l apărase pe Ciorbea chiar cu preţul prăbuşirii coaliţiei. S-a spus despre Ciorbea că a fost „o victimă neajutorată, sfâşiată în bucăţi de patru cămile care trăgeau de el în direcţii opuse”, dar cam acelaşi lucru se poate spune despre Constantinescu în a doua parte a preşedinţiei sale, când i-a venit greu să-şi mai exercite controlul asupra aliaţilor săi de odinioară.119 în sondaje însă atât preşedintele, cât şi CDR se prezentau destul de bine. Un sondaj efectuat la sfârşitul lunii februarie 1997 de Centrul pentru Sociologie Urbană şi Rurală arăta că 45% din cei intervievaţi intenţionau să-l voteze: el îl devansa cu 30 de procente pe oricare dintre ceilalţi concurenţi (Iliescu avea 14%), iar cu cele 27, 9 procente CDR se afla doar cu puţin sub rezultatele de la alegerile din 1996. Acest sondaj arăta de asemenea că în timp ce 22, 3% dintre alegători nu sperau ca procesul de reformă să reuşească, 48, 8% credeau că el va da rezultate pozitive peste un an. Programul rapid de privatizare era susţinut de 54%, spre deosebire de cei 26% care ar fi preferat un proces mai lent; 64% sperau ca preşedintele să aibă un rol mai activ în treburile guvernului.120

Partidele din coaliţie mai puteau să beneficieze de pe urma amintirilor încă vii în rândul electoratului despre perioada lipsită de glorie a guvernării PDSR. Acest partid era cuprins încă de deprimare, respingând în continuare modernizarea programului său şi suferind, în consecinţă, o serie de plecări păgubitoare din rândurile sale. Cornel Nistorescu prezisese sigur pe el în iunie 1997 ca „oricât de rău ar merge lucrurile în România... pentru partidul lui Iliescu nu se întrevede un viitor luminos”.121 Previziunea a fost greşită, dar cel puţin Nistorescu a fost una dintre puţinele persoane din tabăra democratică în stare să

identifice creşterea în sondaje a PRM sub conducerea lui Vadim Tudor şi să tragă concluziile corecte: „Există un sâmbure de adevăr în tot ceea ce spune el… Dar rămâne o parodie. Oamenii însă, din disperare sau din lipsa alternativei, încep să aibă încredere în cuvintele sale. Întrucât actuala putere scapă din mână cărămidă după cărămidă, trebuie să privim cu mai multă seriozitate fenomenul Vadim. Nu ajungem nicăieri dacă îl tratăm cu superioritate şi comentarii batjocoritoare. Vadim cu Funar… şi cu Miron Cozma… vor forma un trio faimos. Neruşinaţi, ridicoli, absurzi, dar sprijiniţi de nemulţumirea poporului. Un leac mortal”.122 Spre surprinderea unora, Partidul Noua Românie, cu un Virgil Măgureanu hotărât în fruntea lui, cel puţin din toamna anului 1997, nu a reuşit să prospere, dat fiind că încrederea în soluţiile convenţionale începuse să slăbească. Măgureanu era un expert în manipularea opiniei publice, aceasta formând de fapt şi subiectul tezei sale de doctorat. Măgureanu apărea relaxat şi plauzibil la talk-show-urile televizate, în timp ce Iliescu era evaziv şi vorbea într-o limbă de lemn. În fruntea unui partid numărând 150.000 de membri, având legături în special cu lumea serviciilor secrete, Măgureanu dispunea de susţinători bine plasaţi în toate judeţele. Partidul său combina pericolul reprezentat, chipurile, de unguri pentru securitatea naţională cu o politică de alimente la preţuri mici pentru toţi românii.123 Dar partidul său stagna în sondaje, iar Măgureanu se concentra mai ales asupra reţelei de interese de afaceri din ce în ce mai extinse ale familiei sale.124

Quis custodet custodes? *Ţigareta II*

Cotroceniul şi aliaţii săi din coaliţie puteau încă să beneficieze de campania anticorupţie, dar în 1998 avântul începuse să scadă. Raportul CNAICCO cu privire la activitatea sa în 1997 a apărut cu întârziere, dat fiind că Ministerul Justiţiei îi furnizase informaţii insuficiente. În

februarie 1998 preşedintele a declarat deschis că din cauza faptului că ministerul nu era cooperant, nu se putea vorbi „nici măcar despre o mică ofensivă împotriva corupţiei”.125 în timpul unei emisiuni TV din septembrie, el a numit un inspector fiscal din echipa de urmărire a fraudelor fiscale din Bucureşti care fusese condamnat la trei ani de închisoare, dar consilierii prezidenţiali „încurcaseră hârtiile”, iar omul citat de preşedinte se afla încă în postul său şi, după cât se pare, era total nevinovat.126 Un succes indiscutabil al campaniei anticorupţie a fost arestarea pe 3 iulie 1998 a lui Petre Isac, inspector guvernamental prins în flagrant delict de luare a unei mite de 10.000 de dolari.127 Isac fusese primar PDSR al localităţii Costeşti din judeţul Argeş din 1994 până în 1996 şi se pare că n-a întâmpinat nicio greutate să intre în graţiile PNŢCD. Ca angajat al Departamentului Administraţiei Locale i se ceruse să prezinte un *curriculum vitae*, dar nimeni nu l-a întrebat de ce nu se conformase. Un exemplu similar de amatorism a avut loc în cadrul PNŢCD când, la formarea guvernului Radu Vasile, ca ministru al Agriculturii a fost numit un anume Alexandru Bogdan. Acesta aparţinuse mai multor partide, printre care şi PDSR, înainte de a-şi găsi loc pe lista de candidaţi ai PNŢCD în 1996. El a fost nominalizat pentru portofoliul Agriculturii de un senior al PNŢCD, Gabriel Ţepelea – o alegere aprobată de Radu Vasile, care părea să nu fi ştiut nimic despre provenienţa lui Alexandru Bogdan, în afara faptului că fusese secretarul general al PNŢCD cu un an înainte.129

În aprilie 1998 campania anticorupţie a lui Emil Constantinescu a avut de suferit o lovitură care avea să se dovedească mortală, atunci când s-a descoperit că un ofiţer superior însărcinat cu securitatea sa era implicat într-o operaţiune de trafic cu ţigări în valoare de mai multe milioane de dolari. Ţigările constituiau o sursă profitabilă

de venit într-o ţară în care se fumau 21 de miliarde de ţigări pe an.130*Ţ igareta* II, cum a fost botezat scandalul de către presă (pentru a-l deosebi de o operaţiune de contrabandă anterioară), a izbucnit la 23 aprilie 1998, odată cu arestarea colonelului Gheorghe Truţulescu pentru orchestrarea, după cât se pare, a introducerii ffaduloase pe 16 aprilie a 30 de milioane de ţigări pe Aeroportul Otopeni. Potrivit presei, Truţulescu fusese însărcinat cu securitatea preşedintelui cu ocazia vizitelor sale externe şi interne (afirmaţie negată de Zoe Petre). Colonelul Ion Suciu, comandantul sectorului militar al aeroportului, va fi şi el arestat.131 Scandalul a ieşit la lumină nu ca rezultat al vigilenţei organelor de apărare a legii sau a CNAICCO, ci din cauza luptelor intestine dintre agenţiile de securitate rivale ale statului. Truţulescu aparţinea Serviciului de Protecţie şi Pază (SPP) a preşedintelui, care era în legătură strânsă cu serviciul de informaţii şi securitate al Ministerului de Interne (UM 0215). UM0215 fusese implicată în subminarea opoziţiei în 1990, iar Truţulescu şi Suciu aparţinuseră unei unităţi militare speciale, însărcinată cu reprimarea demonstraţiilor anticomuniste de la sfârşitul anului 1989.132 Când s-a aflat că SRI filmase în secret rolul lui Truţulescu în operaţiunea de contrabandă, presa a presupus că scandalul izbucnise din cauza războiului pentru controlul teritoriului dintre două bande rivale, reprezentate de SRI şi de concurenţii lui din lumea serviciilor secrete. SRI era singura agenţie de informaţii secrete din Europa căreia i se permitea să se finanţeze din activităţi comerciale.133 în urma scandalului, presa a putut să publice o mulţime de dovezi în legătură cu averea recent dobândită de Virgil Măgureanu, director al SRI din 1990 până în 1997.134

Preşedintele a ieşit cam şifonat din această afacere. Când a preluat puterea, el a operat doar câteva schimbări minore în cadrul SPP, în ciuda asocierii acestuia cu regimul

Iliescu135, şi a întârziat să-l îndepărteze pe şeful acestuia, generalul Nicu Anghel, care a demisionat doar după izbucnirea crizei.136 Preşedintele, poreclit acum de presă „Prizonierul de la Cotroceni” părea să ştie mult mai puţin despre serviciile de securitate decât PRM; cu puţine zile înainte de izbucnirea scandalului *Ţigareta* II, Vadim Tudor făcuse o declaraţie amănunţită „despre corupţia la toate nivelurile organismelor de stat”.137 Pe 22 mai 1998 Consiliul Suprem de Apărare a Ţării (CSAT) a decis restructurarea UM0215, care dubla o mare parte a activităţilor SRI. Cu toate acestea, din UM0215 au fost create două noi organisme care n-au făcut decât să sporească numărul serviciilor de informaţii, cu riscul ca ele să scape de sub controlul guvernului, dacă nu se exercitau măsuri de maximă vigilenţă. O sursă de presă a speculat chiar că propunerea desfiinţării complete a UM0215 a fost respinsă de teama unei migrări în masă a ofiţerilor ei către PRM138, care se fălea deja că deţinea un serviciu de informaţii mai eficient decât oricare dintre agenţiile statului. Totuşi, acestea din urmă îi furnizau informaţii secrete cu scopul subminării opozanţilor lui din partidele dominante.139

Popularitatea preşedintelui a scăzut în sondaje cu 20% imediat după afacerea *Ţigareta* II, o pierdere pe care Constantinescu nu avea să o mai recupereze vreodată. O prestigioasă vizită de stat efectuată în Statele Unite, unde s-a adresat ambelor Camere ale Congresului (o onoare rar întâlnită pentru un lider est-european), nu a reuşit să-l reabiliteze în ţară. El nu mai părea convingător când se declara dezgustat de performanţele clasei politice româneşti (când a făcut această remarcă în februarie 1998 la summitul economic de la Davos, senatorul Vasile Lupu, unul dintre cei mai capabili ţărănişti, i-a ripostat că nu ar trebui să fie dezgustat, dat fiind că şi el făcea parte din acea clasă).140 încrederea în campania anticorupţie putea

cu greu să fie păstrată atunci când infracţiunile comise de ofiţeri care se aflau zilnic în apropierea preşedintelui nu puteau fi detectate (Truţulescu plănuise să depoziteze transportul secret de ţigarete în grădina din spatele palatului prezidenţial). Constantinescu a făcut apel la populaţie în 1998 să-l contacteze direct, dacă cetăţenii aveau dovezi că se muşamalizau infracţiuni la nivel înalt, dar nu există probe că s-ar fi înghesuit prea mulţi să dea curs acestei invitaţii.141 Preşedintele a reuşit cel puţin să-şi repare legăturile cu Alianţa Civică, iar aceasta, după ce a primit o vizită din partea lui, şi-a afirmat pe 20 mai 1998 sprijinul pentru eforturile lui în campania anticorupţie.142 însă glasul înstrăinatului vicepreşedinte al Alianţei Civice Valerian Stan a avut un ecou mai mare, presa cotidiană oferindu-i o platformă pentru atacurile sale din ce în ce mai incisive la adresa preşedintelui, care se îndepărtase „în mare măsură de... promisiunile angajate în campania electorală”.143 Chiar şi Ciorbea li s-a alăturat celor care îl criticau pe Constantinescu; în februarie 2000, el era pregătit să afirme (fără să dea nume) că în timpul mandatului său preşedintele menţinuse securişti în diverse instituţii de stat.144

Până în 1996 România pierduse şapte ani de reforme din cauza stagnării politice din timpul preşedinţiei lui Iliescu şi a ezitărilor de a renunţa la cheltuielile prioritare şi la mentalităţile caracteristice vremurilor comuniste. A te aştepta ca CDR şi preşedintele nou ales Constantinescu să realizeze progrese spectaculoase în depăşirea acestei moşteniri de eşecuri ar fi fost nerealist, mai ales dacă ne amintim că fostul aliat al lui Iliescu, Partidul Democrat al lui Petre Roman, aveau să joace un rol apreciabil la guvernare.

Gradul de nepregătire dovedit de partidele Convenţiei în timpul schimbării a arătat că acestea nu erau gata pentru exercitarea puterii; Victor Ciorbea a părut aproape

surprins, ca toţi ceilalţi, de altfel, când i s-a cerut să devină prim-ministru. CDR nu părea să-şi dea seama cât de strâns mai era încă legat PD de agenda FSN – punându-se un accent mai mare asupra politicii de patronaj decât asupra identificării sarcinilor principale necesare pornirii procesului de refacere economică şi de reconstrucţie industrială – pentru a se ajunge la o înţelegere în privinţa modului de abordare a cheltuielilor, a repartizării responsabilităţilor şi a unui grafic al schimbării. Un dialog semnificativ n-a avut loc aproape niciodată în cadrul PNŢCD în legătură cu opţiunile politice, aşa că o întâlnire iminentă între minţile luminate ale PNŢCD şi cele ale PD era aproape irealizabilă. Cu toate acestea, este izbitor faptul că nici coaliţia nu reuşise să se ridice la înălţimea provocării angajate pentru a deveni o mişcare unică pentru reformă şi nu o simplă alianţă electorală.145 Partidele istorice au rămas credincioase agendelor lor separate, chiar dacă nevoia de contopire era imperios necesară. Dar ar fi fost afectate prea multe interese conjugate dacă scena politică s-ar fi curăţat şi s-ar fi format un singur partid de centru-dreapta, capabil să se concentreze asupra scopului comun de aplicare a programului CDR.

Partidele din coaliţie şi reprezentanţii lor aleşi se aflau într-o continuă campanie electorală şi se concurau reciproc.146 în scurt timp s-a văzut limpede că de partea guvernării nu exista niciun partid cu o structură internă unitară şi o concepţie ideologică clară, în afară de UDMR şi PD, care apărau o cauză etnică, respectiv un segment adaptabil al populaţiei care avusese interese în vechiul regim şi dorea să fie influent în cel nou. Partidele istorice nu ştiau prea bine ce grupuri sociale reprezentau. Iniţiativa a rămas în seama

CDR şi a preşedintelui până în toamna anului 1997. Vina pentru eşecul reformei nu a aparţinut nici faptului că România nu a fost admisă în NATO, nici obstrucţionării sau

subminării ei de către elementele antireformă, nici chiar nerăbdării unei populaţii confruntate cu o scădere neliniştitoare a nivelului ei de trai şi care nu mai dorea să cadă victimă unui experiment economic nereuşit. Vina trebuia însă căutată în diviziunile din sânul CDR (adeseori de ordin meschin) şi în neputinţa lor de a cădea de acord asupra unui plan de reformă şi asupra unui grafic al schimbărilor necesare, care au dus la dezamăgirea resimţită din ce în ce mai puternic faţă de un guvern ce ajunsese la prima sa aniversare. Ciorbea plecase de trei luni de la guvernare, după care s-a instalat o criză prelungită, în care forţa numerică a CDR nu conta cine ştie ce în comparaţie cu un un PD mai experimentat şi neînduplecat, pornit să ducă un război de gherilă împotriva partenerilor săi din coaliţie. Dacă aceştia din urmă ar fi evaluat mai devreme jocul lui Petre Roman, s-ar fi putut prezenta la alegeri anticipate în 1997 – 1998 pentru a încerca să obţină majoritatea pe cont propriu. Scandalul contrabandei cu ţigări, izbucnit în mai 1998, a demonstrat cât de mic era controlul regimului asupra diverselor structuri ale statului, mai ales asupra serviciilor de securitate. Dacă ar fi folosit prilejul ca să închidă agenţiile de informaţii şi să îndepărteze oficialităţile care nu puteau accepta democraţia, preşedintele Constantinescu ar fi reuşit, poate, să-şi reabiliteze credibilitatea aflată în scădere. Dar acesta s-a devenit a fi un drum fără întoarcere pentru un preşedinte greoi şi o coaliţie dezbinată, care îşi pierduse capacitatea de comunicare efectivă cu majoritatea alegătorilor care o aduseseră la putere.

Dezastrul guvernării coaliţiei a demonstrat cât de greu era să distrugi moştenirea dăunătoare a dominaţiei comuniste. Ea sugera însă totodată modul precar şi stagnant în care înţeleseseră elitele româneşti să abordeze guvernarea. Este adevărat că atitudinea aceasta fusese în

mare măsură exacerbată de comunism, dar rădăcinile ei erau mai vechi.

NOTE

1. Nicolae Constantinescu, *22*, 24 – 30 decembrie 1996.

2. Nicolae Constantinescu a insistat asupra faptului că nu „dosarul” unei persoane, ci „calificarea” trebuia să fie criteriul de angajare a personalului care să-l ajute pe preşedinte. Vezi *22*, 24 – 30 decembrie 1996.

3. Petre Mihai Băcanu, *Cuvântul*, iunie 1998.

4. CDR a obţinut 30, 17% din voturile parlamentare, în comparaţie cu 23, 08% pentru PDSR. Voturile obţinute de Iliescu au scăzut şi mai dramatic decât cele primite în alegerile prezidenţiale, de la 47% în primul tur de scrutin în 1992 la 32, 35% în 1996. În cel de-al doilea tur de scrutin, ţinut pe 17 noiembrie, numărul de voturi pentru Constantinescu a crescut de la 28, 21% la 54, 43%.

5. Pentru detalii, vezi Gabriel Andreescu, *Ziua*, 8 martie 2000, şi Valerian Stan, *Cotidianul*, 27 septembrie 1999. Zoe Petre, şef al corpului de consilieri ai preşedintelui, a negat că s-a cerut sau s-a primit vreodată o donaţie din partea lui George Constantin Păunescu. Memoriu nedatat oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

6. Nu toate notabilităţile PD se încadrează în această categorie. Victor Babiuc, ministru al Apărării după 1996, nu a fost niciodată membru de partid. Alte personalităţi în ascensiune în PD erau prea tinere ca să fi fost implicate activ în politica fostului regim.

7. Adrian Severin (în dialog cu Gabriel Andreescu), *Locurile unde se construieşte Europa*, Polirom, Bucureşti, 2000, cap. 2.

8. PD a fost înainte reprezentat în coaliţie de Uniunea Stângii Democrate (USD), o alianţă electorală formată cu mult mai micul PSDR. Unul dintre membrii lui, Alexandru Athanasiu, a fost ministru al Protecţiei Sociale aproape în întreaga perioadă cât s-a aflat coaliţia la guvernare.

9. *Monitorul*, 31 martie 1998.

10. Informaţiile biografice despre Ciorbea (inclusiv aceasta din urmă) s-au preluat din *Monitorul*, 31 martie 1998.

11. Interviu cu Victor Ciorbea, 28 septembrie 1999.

12. Interviu cu Victor Ciorbea, 28 septembrie 1999.

13. *Monitorul*, 18 ianuarie 2000; interviu cu Victor Ciorbea, 28 septembrie 1999.

14. Lucian Boia, *România*; *ţara de frontieră a Europei*, Humanitas, Bucureşti, 2000.

15. Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii* (Vol. 1), Universalia, Bucureşti, 2002, pp. 122 – 124.

16. Radu Vasile, rivalul de mai târziu al lui Constantinescu, şi-a exprimat indignarea că „o femeie" a avut obrăznicia de a le da sfaturi unor lideri venerabili, precum Corneliu Coposu. Vezi cartea sa *Cursă pe contrasens*: *amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, Bucureşti, 2002, p. 86.

17. El a fost criticat că nu a făcut mai mult pentru transformarea universităţii al cărei rector era. Vezi Andrei Cornea, *22*, 16 – 23 ianuarie 2001. Zoe Petre susţine că preşedintele Constantinescu şi-a câştigat reputaţia în viaţa universităţii prin apărarea cu succes a libertăţii academice, precum şi a autonomiei financiare a universităţilor. Ea a mai spus că, spre deosebire de Cornea, nu credea că era de datoria unui rector să „spele podelele". Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

18. Vlad Nistor, *22*, 21 – 27 ianuarie 1997.

19. Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, pp. 341 – 343.

21. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 151. Vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Voi. 1, pp. 579 – 610, pentru relaţiile sale cu fostul rege Mihai în timpul mandatului său prezidenţial.

22. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 21 martie 1997 (ediţia engleză online).
23. Cornel Nistorescu – Eve/zz/HezztizZ zz/ez, 17 noiembrie 1997 (ediţia engleză online).
24. Valenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 131.
25. *Ziua*, 15 ianuarie 2001.
26. *Le Monde* (Paris), 22 februarie 1997.
27. Andrei Cornea, 22, 14 – 21 ianuarie 1997.
28. *Monitorul*, 15 martie 1997.
29.22, 21 – 27 ianuarie 1997...
30. Pentru contribuţiile sale la campanie, vezi *Academia Caţavencu*, 22 septembrie 1999, citat în *Ziua*, 8 martie 2000.
31. *Nine O'Clock*, 22 februarie 1999.
32. *Evenimentul zilei*, 14 iunie 1997 (ediţia engleză online).
33. *Monitorul*, 1 februarie 1997.
34. Anatol Lieven şi Kevin Dôme, Rocky Road for the Reformers", *Financial Times*, 25 iunie 1997.
35. *Ibidem*.
36. Radu Buşneag, *Radio Europa Libera*, 22 aprilie 1997.
37. *Evenimentul zilei*, 30 martie 1998 (ediţia engleză online).
38. România Starts to Rebuild", *The eeconomist*, 3 mai 1997.
39. Zoe Petre, *Ziua*, 26 ianuarie 2001.
40. *Monitorul*, 14 martie 1997.
4 L *România liberă*, 28 mai 1997.
42. *Monitorul*, 14 martie 1997.
43. Rompres, Agenţia de Presă Română, 21 august 1992.
44. *Monitorul*, 12 martie 1997.
45. *Monitorul*, 13 şi 14 martie 1997.
46. *Evenimentul zilei*, 22 octombrie 1997. Universitatea Babeş-Bolyai a fost descrisă de data aceasta de Ciorbea

drept o „universitate multinaţională”, al cărei statut nu putea fi modificat.

47. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 4 – 5 martie 2000 (ediţia engleză online).

48. *Telegrama*, 15 aprilie 1997.

49. *Telegrama*, 15 martie 1997.

50. *Evenimentul zilei*, 23 iunie 2000 (ediţia engleză online).

51. Dilema, 12 – 18 septembrie 1997.

52. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 23 martie 1998 (ediţia engleză online).

53. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 124.

54. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

55.22, 24 – 30 noiembrie 1998.

56. Victor Ciorbea, „PNŢCD la răscruce”, 22, 9 – 15 iunie 1998.

57. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001. Emil Hurezeanu era şeful cu multe relaţii al postului Deutsche Welle din România.

5*8.2*2, 21 – 27 ianuarie 1997.

59. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 mai 1997 (ediţia engleză online).

60. Jonathan Eyal, 22, 13 – 19 ianuarie 1998.

61. Deletant, „The Post-Communist Security Services...”, p. 191.

62. *Evenimentul zilei*, 2 mai 1997 (ediţia engleză online). Doar extremista *România Mare* adusese astfel de acuzaţii.

63. *România liberă*, 3 mai 1997.

64. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 151.

65. „România Brings Spy Agency Under Parlamentary Control”, *Central Europe Online*, 22 octombrie 1997.

66. Neagu Djuvara, „Suntem sau nu în Balcani?”, *Dilema*, 18 – 24 aprilie 1997.

67. *The european*, 19 iunie 1997.

68. *Evenimentul zilei*, 14 iunie 1997.
69. *Evenimentul zilei*, 14 iunie 1997.
70. *Monitorul*, 12 iulie 1997.
71. *Monitorul*, 23 iunie 1997.
72. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 iunie 1997 (ediţia engleză online).
73. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 24 octombrie 1997 (ediţia engleză online).
74. Kevin Done, „Investing în Central and Eastern Europe”, *Financial Times*, 8 mai 1998.
75. Victor Ciorbea, „PNŢCD la răscruce”, *2*2, 9 – 15 iunie 1998.
76. Elena Ştefoi „Romania-organizing legislative impotence”, *East European Constituţional Review*, Vol. 4, nr. 2, primăvara 1995, pp. 78 – 79.
77. *Evenimentul zilei*, 20 ianuarie 1998.
78. *Central Europe Online*, 28 noiembrie 1997.
79. *Evenimentul zilei*, 27 februarie 1998.
80. Mircea Duţu, *Nine o'Clock*, 29 decembrie 2000.
81. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 2 iunie 1997 (ediţia engleză online).
82. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 11 august 1997 (ediţia engleză online).
83. Victor Ciorbea, „PNŢCD la răscruce”, 22, 9 – 15 iunie 1998.
84. *Telegrama, 15* septembrie 1997; România to Lift Privileges of 1989 Revolt”, *Central Europe Online*, 22 septembrie 1997.
85. *Evenimentul zilei*, 29 septembrie 1997 (ediţia engleză online).
86. Şeful corpului de consilieri ai preşedintelui a considerat că gestul preşedintelui a fost o greşeală. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.
87. *Evenimentul zilei*, 15 şi 16 octombrie 1997 (ediţia

engleză online).

88.22, 30 septembrie-6 octombrie 1997.

89. H.-R. Patapievici, 22, 10 – 16 noiembrie 1998.

90.22, 3 – 9 noiembrie 1998.

91. Ciolpan a luptat în Divizia Horea, Cloşca şi Crişan, creată de comunişti în timpul războiului în Uniunea Sovietică din prizonierii de război români. După ce a urmat pentru scurt timp o şcoală de partid, a devenit comandant al închisorii de la Sighet (1950 – 1954). Faptul că a făcut rău unor persoane care au contribuit la dobândirea independenţei României ar putea explica de ce nu a fost promovat în epoca comunismului naţional, dar în 1990 şi 1996 a fost promovat la gradul de căpitan, respectiv maior, prin decret emis de preşedintele Iliescu. Vezi 22, 3 – 9 noiembrie 1998.

92.22, 3 – 9 noiembrie 1998.

93. În apărarea colegului ei, Zoe Petre argumentează că doar un număr mic din staff-ul de 80 de persoane de la Cotroceni se puteau ocupa de chestiunile militare. Preşedintele trebuia, prin lege, să confere periodic distincţii celor peste 25.000 de veterani. Lista era alcătuită de Ministerul Apărării, iar Cotroceniul nu putea decât să presupună că Ministerul Apărării va nominaliza doar persoane demne de această onoare. Memoriu nedatat, oferit lui Tom Gallagher de Zoe Petre în iunie 2001.

94.22, 22 – 28 iulie 1997.

95. Unul dintre numele publicate în 22 a fost cel al lui Constantin Constantin, patronul barului „Sexy Club” din Bucureşti, care a primit terenuri în patru zone din jurul Bucureştiului.

96. *România liberă*, 2 septembrie 1997.

97. Rodica Palade, 22, 8 – 14 iulie 1997.

98. *România liberă*, 8 iunie 1997.

99. Alina Mungiu-Pippidi, „Breaking Free At Last. Tales of Corruption from the Post-Communist Balkans”, *East*

European Constituţional Review, Vol. 6, nr. 4, toamna 1997.

100. Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, p. 559.

101. Alina Mungiu-Pippidi, „Breaking Free At Last. Tales of Corruption from the Post-Communist Balkans”, *East European Constituţional Review*, Vol. 6, nr. 4, toamna 1997.

102. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 30 martie 1997 (ediţia engleză online).

103. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 4 iulie 1997 (ediţia engleză online), în ceea ce-l priveşte, Constantinescu a apreciat devotamentul lui Ciorbea faţă de reformă şi capacitatea sa de a munci din greu, dar i-a reproşat că evita să ia decizii dure. Vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, p. 415.

104. *Adevărul*, 17 decembrie 1997.

105. *Telegrama*, 16 ianuarie 1998.

106. *Central Europe Online*, 3 februarie 1998.

107. Sorin Roşca Stănescu, *Ziua*, 24 mai 1999.

108. *Nine O'Clock*, 20 aprilie 1999.

109. *Monitorul*, 2 aprilie 1998.

110. În privinţa părerii despre rolul avut în partid înainte de 1966, vezi memoriile sale, *Cursă pe Contrasens*: *amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, Bucureşti 2002, mai ales pp. 73 – 134.

111. Rodica Ciobanu, *Adevărul*, 9 aprilie 1998.

112. *Ibidem*.

113. *Evenimentul zilei*, 2 august 1999.

114. Radu Vasile, *Cursa pe Contrasens*: *amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, Bucureşti 2002, pp., 75, 114.

115. *România liberă*, 1 decembrie 1997.

116. Emil Hurezeanu, „La vremuri noi, omul nou”, *2*2, 7 – 13 aprilie 1998.

117. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 21 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

118. În privinţa părerilor dispreţuitoare ale lui Radu Vasile la adresa preşedintelui, vezi memoriile sale, *Cursa pe Contrasens*: *amintirile unui prim-ministru*, p. 87.

119. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 27 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

120. *Monitorul*, 5 şi 7 martie 1998.

121. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 6 iunie 1997 (ediţia engleză online).

122. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 14 februarie 1998 (ediţia engleză online).

123. *Evenimentul zilei*, 11 decembrie 1997, 28 ianuarie 1998.

124. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 7 noiembrie 2002.

125. *Monitorul*, 27 februarie 1998.

126. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 28 septembrie 1998 (ediţia engleză online).

127. *Evenimentul zilei*, *6* iulie 1998.

128. *Monitorul*, 7 iulie 1998.

129. *Evenimentul zilei*, 13 aprilie 1998. Numele lui Bogdan a fost retras în grabă când a apărut informaţia aceasta cu privire la trecutul său.

130. *Central Europe Online*, 30 aprilie 1998.

131. Zece luni mai târziu, Suciu şi Truţulescu au fost condamnaţi la 17, respectiv 7 ani de închisoare. *Evenimentul zilei*, 19 februarie 1999.

132.*22*, 12 – 18 mai 1998. Vezi Filip Florian şi Marius Oprea, Moştenitorii Securităţii – în primii ani de democraţie”, *Sfera politicii*, nr. 52, 1997.

133. Potrivit unui raport despre serviciile de informaţii ale statelor membre, publicat de Consiliul Europei pe 26 martie 1998. Vezi *Monitorul*, 27 martie 1998. Pe 13 noiembrie, senatorul UDMR şi membru al Comisiei pentru Apărare Szabó Károly a numit o societate fantomă despre care pretindea că le dădea posibilitatea serviciilor de

informaţii să facă spălări de bani. Vezi *Monitorul*, 10 aprilie 2000.

134. *Adevărul*, 21 mai 1998; *Evenimentul zilei*, 22 mai 1998.

135. Deletant, „The Post-Communist Security Services", p. 189.

136. *Adevărul*, 30 aprilie 1998.

137. Emil Hurezeanu, *2*2, 5 – 11 mai 1998.

138. *Naţional* (Bucureşti), 27 mai 1998.

139. Emil Hurezeanu, *22*, 5 – 11 mai 1998. Această pretenţie a PRM a fost avasantă de Ilie Neacşu. Vezi, România", *East European Constituţional Review*, Vol. 7, nr. 2, primăvara 1998. Colonelul Ilie Merce a fost dat afară din SRI pentru că i-a transmis informaţii lui Corneliu Vadim Tudor. Vezi *Ziua*, 8 decembrie 2000. Un alt ofiţer SRI, căpitanul Constantin Bucur, a primit o condamnare de doi ani de închisoare cu suspendare pentru că a predat PRM transcrieri ale convorbirilor telefonice ale unor politicieni, pe care, potrivit afirmaţiilor sale, SRI le înregistrase contravenind legii. Vezi *Monitorul*, 10 aprilie, 5 decembrie 2000.

140. *Monitorul*, 4 februarie 1998.

141. *Monitorul*, 22 ianuarie 1998.

142. *Monitorul*, 23 mai 1998.

143. Interviu cu Valerian Stan în *Evenimentul zilei*, 20 mai 1998. Stan a fost caracterizat de preşedinte drept intrigant, dornic să stârnească nelinişte în rândul coaliţiei.

144. Şerban Orăscu, *Ziua*, 20 noiembrie 2000.

145. Interviu cu Şerban Rădulescu-Zoner, Bucureşti, 21 ianuarie 2002. Deputat PNL din 1992 până în 2000, el a menţionat că Alianţa Civică a primit puţin sprijin atunci când le-a cerut partidelor din CDR să acţioneze în bloc.

146. Interviu cu Şerban Rădulescu-Zoner, Bucureşti, 21 ianuarie 2002.

6

O COALIŢIE CU SPINAREA FRÂNTĂ

Deziluzia externa în 1997 România s-a aflat în centrul atenţiei internaţionale pentru prima oară după 1990, dar a pierdut ulterior mult din bunăvoinţa internaţională cu care fusese salutată răsturnarea Ceauşeştilor. Aceasta s-a întâmplat când opozanţii preşedintelui Iliescu au fost atacaţi brutal pe străzile Bucureştiului, în 1990, după cât se pare, la instigarea acestuia. Reluarea relaţiilor bune cu Ungaria, întărirea drepturilor minorităţilor şi eforturile depuse pentru consolidarea unei democraţii fragile păreau să refacă o parte din bunăvoinţa pierdută, iar cu câteva prilejuri, în 1997, preşedintele Statelor Unite Bill Clinton şi-a exprimat admiraţia pentru antanta româno-maghiară ca model de rezolvare a disputelor interetnice. Vorbind la Haga, pe 28 mai 1997, la cea de-a 50-a aniversare a lansării Planului Marshall, preşedintele Clinton a evidenţiat România, definind-o drept „o ţară în care democraţia e mai puternică decât intoleranţa".1 Vizita sa la Bucureşti din 11 iulie 1997 a avut, bineînţeles, darul de a hrăni mari speranţe.

Însă organizaţiile occidentale în care România spera să intre afirmaseră cât se poate de clar că succesul demersurilor făcute pentru intrarea României în Europa depindea în mare măsură de reforma economică susţinută. După durerosul deces al guvernului Ciorbea, nu a mai existat niciun dubiu că progresul înregistrat de acesta în restructurarea economiei de stat fusese minim. Deşi adoptarea legislaţiei privatizării, desfiinţarea controlării preţurilor şi liberalizarea monedei naţionale fuseseră realizate, 80% din economie rămânea de stat şi era dependentă de venitul public pentru a se menţine la suprafaţă.2 Situaţia va rămâne neschimbată până târziu în existenţa coaliţiei. În mod inevitabil, s-a erodat încrederea în capacitatea României de a se lepăda de moştenirea totalitară şi de a începe să-şi ajungă din urmă vecinii

central-europeni. Comisia Europeană nu era prea entuziasmată să tot încerce să convingă ţara să se dea jos din patul în care zăcea bolnavă din punct de vedere economic ca să se pregătească pentru cursa dură în care trebuiau să se angajeze toate ţările candidate pentru a îndeplini condiţiile de aderare, iar în iulie 1997 a recomandat ca România, alături de alte cinci state, să fie lăsată în afara procesului de aderare care urma să înceapă la sfârşitul anului, dat fiind că era imposibil de prevăzut când va fi în stare să îndeplinească şi ea condiţiile de aderare.3 în iulie 1998 un membru al Comisiei Europene a declarat public că „România a avut cele mai proaste performanţe în ultimul an dintre toţi candidaţi! la Uniunea Europeană”. 4 în august relaţiile dintre România şi Bruxelles s-au deteriorat din cauza incapacităţii guvernului de a înainta la timp datele economice pentru a da posibilitatea Comisiei Europene să publice raportul anual cu privire la ţările candidate; când au fost în cele din urmă înaintate, datele conţineau estimări contradictorii cu privire la aceiaşi indicatori, furnizate de ministere diferite.5

Scena nu a fost însă atât de sumbră la întâlnirea la nivel înalt de la Luxemburg a şefilor de guverne din cadrul Uniunii Europene din decembrie 1997. Acolo s-a decis să fie trimise invitaţii simultan tuturor celor 11 state candidate, dar să se adopte un ritm mult mai lent în acele ţări, precum România, care nu corespundeau cerinţelor aderării. În martie 1998 a apărut un alt gest încurajator, când Uniunea Europeană a decis ca ţările în stadiul prea derării cel mai puţin pregătite pentru intrarea în EU să primească o finanţare disproporţionat de mare din partea Uniunii Europene, în speranţa că vor ajunge din urmă candidatele care progresau într-un ritm alert.6

Un FMI neînduplecat

România se bucura de simpatizanţi în cadrul UE şi cel

mai binevoitor dintre ei era Romano Prodi, prim-ministru al Italiei între 1996 şi 1999, iar din 2000 preşedinte al Comisiei Europene. Însă Fondul Monetar Internaţional (FMI), agenţia externă cel mai strâns implicată în problemele României după 1989, nu permitea ca sentimentele să-i întunece judecata. În martie 1998 FMI a suspendat împrumutul *stand-by* convenit în 1997, cel de-al cincilea din 1989 încoace, dintre care niciunul nu fusese plătit în întregime din cauza nerespectării de către partea română a termenilor contractuali. O delegaţie FMI a venit şi a plecat în vara anului 1998 fără să se poată conveni asupra termenilor unui nou împrumut. FMI era supărat din cauza faptului că România nu reuşea să coboare rata inflaţiei şi din cauza deficitului bugetar de 4, 6% pe care Radu Vasile îl recomandase la preluarea funcţiei.7 FMI se plângea că priorităţile bugetare erau denaturate de subvenţiile care se scurgeau spre societăţile de stat cauzatoare de pierderi, nemulţumirea fiind mai veche şi de lungă durată. Cu toate acestea, o parte dintre soluţiile oferite de FMI erau neatrăgătoare, ca de pildă cererea de mărire a impozitelor, o măsură care nu ar afecta economia disimulată, despre care se estima că ar însemna 15% şi 40% din întreaga activitate economică. Creşterea fiscalităţii foarte probabil că avea să supună unor eforturi de nesuportat miile de noi societăţi care au răsărit în anii ’90 şi care se clătinau deja din temelii din cauza cererii în continuă scădere; o scădere de 22, 6% a salariului real în 1997 a atras după sine o micşorare de 12, 1% a volumului comerţului cu amănuntul. În 1999, 190.000 dintre cele 393.000 de societăţi private din România au înregistrat pierderi. Totuşi, aceste societăţi, deşi produceau doar un sfert din bogăţia naţională, suportau două treimi din sarcina fiscală.8 Multe dintre ele fuseseră înfiinţate de persoane cu adevărate calităţi de întreprinzători, pe care comunismul le înăbuşise, dar nu le distrusese. A impune o

sarcină fiscală împovărătoare unor întreprinderi mici şi mijlocii de care depindea viitorul economic al ţării părea o strategie naivă din partea FMI. Sub spectrul dezacordului acestuia, României i-a venit greu să obţină credite cu rate ale dobânzii avantajoase de pe piaţa internaţională de capital, aşa că a continuat să-i îndepărteze pe potenţialii investitori. În august 1998 solvabilitatea României a avut şi mai mult de suferit din cauza prăbuşirii monedei ruseşti, care a redus interesul investitorilor în ţările cu structuri economice ce li se păreau similare cu cea a Rusiei. Către sfârşitul anului, majoritatea agenţiilor internaţionale de rating plasau România în categoria ţărilor cu risc înalt.9

Confruntat cu necazuri din ce în ce mai mari în ţară, premierul Radu Vasile a învinovăţit serviciile de informaţii străine că ar fi creat diversiuni menite să-i îndepărteze pe investitorii străini de România.10 Era o respingere clară a punctului de vedere susţinut de preşedinte, şi anume că principalele ameninţări la adresa bunăstării României veneau din interior şi nu din exteriorul ţării. Cu toate acestea, Radu Vasile va dezvolta o strategie prin care va încerca să asigure FMI şi UE că aveau loc schimbări şi să-i convingă în acelaşi timp pe muncitorii români că li se va asigura o plasă de protecţie care să le apere bunăstarea. Într-un discurs difuzat pe 13 aprilie 1998, Radu Vasile s-a angajat să „plaseze România pe drumul fără întoarcere către economia de piaţă şi democraţie”.11 Dar în pofida faptului că era mai abil decât Ciorbea în materie de manevre politice, Radu Vasile nu a putut transforma uşor bunele intenţii în acţiuni. Un prim obstacol era supraîncărcarea cu personal a unei birocraţii nestimulate să purceadă la o muncă de modernizare şi care nu se temea de sancţiuni din partea unor reformatori dezbinaţi. O reformă serioasă ar fi ameninţat o cultură birocratică bazată pe amânarea deciziilor, evitarea răspunderii, favorizarea frecventă a unor interese speciale şi

îngăduirea funcţionării unor agenţii paralele care să neutralizeze schimbarea.12 Oficialităţile locale se arătau uneori tot atât de inflexibile ca şi cele din ministerele centrale. La începutul mandatului său, Radu Vasile a fost nevoit să facă o deplasare lungă la Caransebeş, în sud-vestul României, pentru a-i convinge pe directorii locali să nu mai obstrucţioneze eforturile investitorilor americani de a cumpăra o fabrică de mobilă.13 Alteori Radu Vasile a mizat pe cartea populistă. În noiembrie 1998 el le-a spus muncitorilor de la Braşov că „România este una dintre puţinele ţări din lume care produc echipament aeronautic propriu şi că nu există niciun motiv care să justifice închiderea acestei industrii”. Potrivit unui ziarist, era o întoarcere în anii ’80, când Ceauşescu insista că România trebuia să fie independentă în domeniile-cheie ale industriei.14

Cine guvernează România? *Cazul Renel*

Nehotărârea cu care Radu Vasile a abordat chestiunea societăţilor de stat a ieşit în evidenţă în modul în care a rezolvat problema Renelului, regia naţională de electricitate. În 1990 Petre Roman înfiinţase o serie de societăţi de stat, care deţineau monopolul în sectoare-cheie ale economiei. Aceste monopoluri, scutite temporar de privatizare, erau bazate pe ideea de „regie”, după modelul francez.15 Regiile precum Renelul se bucurau de o largă autonomie din Partea statului, cu toate că acesta le garanta veniturile. O lege care data din august 1990 le permitea administratorilor regiilor să-şi stabilească propriile salarii.16 Potrivit unor dezvăluiri din 1990, directorii din regii primeau salarii în valoare de 100.000 de dolari, iar salariul mediu era de trei ori mai mare decât cel plătit în alte întreprinderi de stat.17 în 2000 preşedintele însuşi a subliniat că salariile de la Renel valorau 0,84% din PIB în 1999, iar pierderile înregistrate de această regie se ridicau la 1% din PIB.18

În 1997, cele trei regii principale – Renel, Romgaz şi Petrom – primiseră un răgaz de nouăzeci de zile pentru a prezenta un program de restructurare, însă din cauza preocupării guvernului pentru respectarea algoritmului şi a crizei prelungite de la sfârşitul anului 1997, nu s-a întâmplat nimic.19 în mai 1998 Radu Vasile a primit acordul întregii coaliţii ca să blocheze conturile Renelului. Dar în aceeaşi zi conturile au fost deblocate. Purtătorul de cuvânt al primului-ministru i-a ameninţat pe ziarişti că li se va retrage acreditarea dacă dezvăluiau ceea ce promisese premierul cu o seară înainte, „când fusese obosit".20 în urma unor presiuni ce nu-şi găsiseră explicaţie, guvernul fusese nevoit să revoce o măsură de mult aşteptată de FMI. Potrivit cotidianului *Adevărul*, „impactul asupra imaginii guvernului şi asupra echipei lui Radu Vasile este catastrofal. Guvernul se află într-o defensivă totală faţă de monopoluri şi sindicatele acestora".21 Acest incident menit să trezească la realitate a scos la iveală influenţa continuă a conducătorilor industriilor de stat suferinde, care alcătuiau aşa-numita „directocraţie". Ei constituiseră pilonul de bază al regimului Iliescu şi încă erau în stare să evite ca fabricile şi utilităţile lor să fie supuse cuvenitelor constrângeri bugetare, chiar în absenţa patronului lor politic.

Privatizare cu încetinitorul

Fondul Proprietăţii de Stat (FPS) era organismul care răspundea de procesul de privatizare. Între 1991 şi 1996 FPS a vândut întreprinderi doar la 11 investitori străini. În 1997 cabinetul Ciorbea a plasat ferm FPS sub control guvernamental. Noul director al Fondului, Sorin Dimitriu, a fost ales de preşedinte. Pe vremea regimului comunist Dimitriu fusese un directoraş oarecare în industria oţelului, înainte de a fi cooptat în guvernul Petre Roman şi de a deveni directorul Fondului Proprietăţii Private în timpul mandatului lui Văcăroiu.22 El avea toate atributele

unui supravieţuitor politic înnăscut, reuşind să-şi asigure un loc confortabil pe listele electorale ale PNŢCD la alegerile din 1996. Constantinescu l-a susţinut chiar pentru a-i urma lui Ciorbea ca premier în martie 1998, dar încă nu e clar cum anume a ajuns să se bucure de încrederea prezidenţială.

FPS avea să fie în scurt timp criticat pentru abordarea lentă a lichidărilor. Obiectivele restructurării se schimbau des şi nu erau aproape niciodată atinse. Teama de a nu provoca tulburări însemna că planurile de privatizare a firmelor industriale cauzatoare de pierderi erau amânate. În loc de a lichida substanţialul portofoliu de firme aflat sub controlul său şi de a se pregăti să se retragă din scenă, FPS s-a lărgit rapid în 1997 – 1998, şi-a inaugurat sedii impunătoare şi a făcut o mulţime de angajări.23 Singura mare întreprindere vândută de Dimitriu a fost Romtelecom, una dintre puţinele firme de stat profitable. Romtelecom a fost vândut în 1998 – nu unui cumpărător privat, ci omologului acestuia din Grecia, în termeni pe care presa i-a definit insistent ca fiind în mare măsură în avantajul cumpărătorului.24 Dimitriu a fost în cele din urmă înlăturat pe 19 octombrie 1998. Potrivit unei surse, doar îngrijorarea manifestată de FMI din cauza modelului lent şi confuz de privatizare „a fost motivul suficient de puternic” pentru a face această schimbare posibilă.25

Semnele existenţei nepotismului în ramuri ale statului cruciale pentru procesul de reformă au creat un sentiment de deziluzie faţă de seriozitatea cu care guvernul de după 1996 conducea România într-o nouă direcţie. Fratele lui Sorin Dimitriu, Andrei, fusese secretar de stat în FPS pe vremea când Sorin era în fruntea lui, iar soţia sa Anca era unul dintre directorii FPS.26 Ion Diaconescu, liderul PNŢCD care l-a susţinut pe Dimitriu până în ultima clipă, numise „o listă interminabilă de nepoţi” în posturi-cheie din administraţia de stat.27 Soţia primului-ministru,

Măriuca Vasile, lucra la AVAB, agenţia care încerca să recupereze sumele imense sustrase de la băncile de stat înainte de 1996. În 1999 ea s-a opus superiorului ei Ovidiu Grecea, care dorea să confişte bunurile unor persoane cunoscute, debitoare la băncile de stat28, pledând pentru folosirea persuasiunii şi nu a coerciţiei. Averea familiei Vasile a devenit o chestiune publică la sfârşitul anului 1999, când s-a comentat că „fiul primului-ministru conduce o maşină cu care aspiră «gagicile» din cartier şi pe care tatăl lui, împreună cu toată familia, nu şi-ar fi putut permite să o cumpere cu toate salariile lor puse la un loc”.29

Maşinile străine de teren (sau, jeepuri”) au devenit simbolul statutului social al elitei de parveniri care se plimbau la sfârşit de săptămână dintr-un loc în altul, pe vreme bună sau rea, pentru a-şi etala maşinile puternice.30 Până şi „părintele” primei constituţii din 1991, juristul şi senatorul PDSR Antonie Iorgovan, deţinea împreună cu familia sa apropiată (după spusele presei) nu mai puţin de şapte automobile. Această informaţie a apărut într-un articol în care se arăta cum reuşise Iorgovan să-şi cumpere în 1995 o vilă într-un cartier select al Capitalei – pusă la dispoziţia lui la începutul anilor ’90 pentru suma nominală de 200 de dolari, o fracţie infimă din valoarea ei curentă.31 Nu puţini dintre bucureştenii proprietari de jeepuri o duceau foarte bine şi graţie legăturilor apropiate cu cei aflaţi în centrul puterii.

Guvernul în deriva

Ceea ce avea să fie cunoscut drept afacerea Bell Elicopters a avut darul de a mânji imaginea unor figuri guvernamentale proeminente, implicându-l pe însuşi preşedintele ţării. În 1997 România a semnat un acord preliminar cu Bell Elicopters, o filială a firmei americane Textron, prin care i se permitea să dobândească o participare suficient de mare, care îi conferea controlul

într-o firmă de aviaţie autohtonă cu pierderi pentru suma de 50 de milioane de dolari, şi să producă elicoptere pentru armata română. România urma să cumpere nouăzeci şi şase de elicoptere – la preţul de circa 2 miliarde de dolari – şi spera să mărească producţia de export.32 Susţinătorii contractului argumentau că aducerea unor mari companii industriale americane în România ar impulsiona eforturile de promovare a investiţiilor străine, păstrarea locurilor de muncă şi impresionarea NATO prin hotărârea României de a-şi moderniza forţele armate în speranţa intrării mai rapide în Alianţa Nord-Atlantică. Cu toate acestea, FMI şi Banca Mondială au susţinut că România nu-şi putea permite un astfel de proiect.33

Opoziţia faţă de această tranzacţie s-a exprimat dincolo de liniile de partid, dar a fost condusă de Daniel Dăianu, ministrul de Finanţe. În iulie acesta a refuzat să-şi pună semnătura pe o hotărâre de guvern care aproba aranjamentele financiare, convins că acestea i-ar răsturna obiectivele financiare şi ar duce la reduceri nepopulare în domeniul cheltuielilor sociale. Ministrul Apărării, Victor Babiuc, care se luptase pentru afacerea elicopterelor, a cerut ca Dăianu să fie demis în cazul în care nu accepta tranzacţia. Disputa a fost tranşată de preşedintele Emil Constantinescu, care fusese un susţinător entuziast al tranzacţiei. Acesta a argumentat că pentru securitatea naţională contractul cu Bell era vital şi a obţinut o aprobare răsunătoare din partea Consiliului Superior de Apărare a Ţării (CSAT).34 El a luat iniţiativa de a-l convinge pe Radu Vasile şi PNL-ul de a-şi retrage susţinerea lui Dăianu, care a fost demis pe 23 septembrie. Cu toate acestea, înţelegerea a căzut de îndată ce a devenit clar că organismele internaţionale care monitorizau economia României nu se lăsau deloc impresionate de un contract în care avantajele României

nu erau nici pe departe limpezi. Doi dintre criticii cei mai făţişi ai preşedintelui au susţinut că acesta era un semn al slăbiciunii lui, o încercare de a drege lucrurile de ochii lumii. Ei au citat în acest sens şi susţinerea de către el a proiectului unei conducte petroliere care să treacă prin România dinspre Marea Caspică, deşi majoritatea rutelor proiectate şi publicate în revistele de specialitate nu aminteau nimic despre România.35

Scandalul Ţigareta II (vezi mai sus, pp. 196 – 197) şi afacerea Bell Elicopters au pus campania anticorupţie a lui Constantinescu într-o deosebit de mare dificultate. În septembrie 1998, la prima conferinţă de presă pe care a ţinut-o după luni întregi, preşedintele a explicat că CNAICCO, organism înfiinţat în ianuarie 1997 pentru a combate corupţia, fusese nevoit să pornească de la zero: „Până acum doi ani nu se făcuse nimic. Nu am găsit decât dosare cu tăieturi din ziare cu intenţia de a fi folosite pentru şantaj”. 36 El a pretins cu o oarecare justificare că se făcuseră paşi înainte în curăţirea sistemului bancar şi că refuzase să permită partidelor aflate la conducere să controleze băncile prin numirea de directori.37 A declarat chiar că sub guvernarea PDSR sistemul bancar fusese administrat atât de greşit, încât „dacă transferul de putere ar fi avut loc doar cu o lună mai târziu, am fi fost martori la căderea în haos a băncilor şi la prăbuşirea ţării”.39

Poate că dacă România, asemenea Bulgariei în 1996, ar fi trecut printr-o criză financiară puternică sub o guvernare antireformă, ar fi existat o şansă pentru realizareea unei reforme complete, de jos până sus. Potrivit unui diplomat occidental întrebat în 1998, „problema este că vechiul regim nu a fost întru totul distrus. Au supravieţuit prea multe dintre vechile relaţii”.39

Un sistem judiciar ambivalent cu privire la statul de drept

Sistemul judiciar, cu câteva excepţii onorabile, nu era încântat de mişcarea anticorupţie. Procuratura, o instituţie specifică regimurilor comuniste, a supravieţuit revoluţiei din 1989. Andrei Vîşinski, abominabilul procuror-şef din Rusia stalinistă, oferise prototipul acestei funcţii. Procurorii s-au bucurat de mult mai multă putere în actul judiciar decât judecătorii, iar la sfârşitul anilor ’90 rezultatul unui caz de corupţie depindea adeseori de procurorul care se ocupa de el.40 Lipsa de dorinţă a judecătorilor de a-şi impune independenţa ar pútea fi explicată prin faptul că recenta Constituţie din 1991 nu respecta cu stricteţe principiul separării puterilor. Potrivit unui bine cunoscut avocat, judecătorii şi procurorii, consideraţi membri ai magistraturii, erau „la cheremul executivului”.41

Ingerinţa executivului a fost nedisimulată în ultimii ani ai preşedinţiei lui Iliescu. În 1995 preşedintele a declarat „nelegale” o serie de hotărâri judecătoreşti de retrocedare a caselor şi a apartamentelor naţionalizate, impunând organelor administrative locale să nu le pună în aplicare. De atunci încoace, Procurorul General a cerut numeroase recursuri în anulare, iar Curtea Supremă, care acceptase anterior jurisdicţia curţilor inferioare în cazurile de retrocedare, şi-a schimbat total poziţia şi a susţinut că tribunalele îşi depăşiseră atribuţiile trecând peste autoritatea ei.42 Numeroşi reclamanţi au apelat la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care adeseori a decis în favoarea lor.

Dificultatea de a determina organele judecătoreşti să sprijine campania anticorupţie, care ar fi putut să pună în încurcătură regimul dinainte de 1996, a fost dovedită de un incident relatat de avocata Monica Macovei: „În luna ianuarie am depus o plângere împotriva fostului preşedinte Ion Iliescu pentru mărturie falsă. În decembrie 1997 acesta depusese mărturie sub jurământ că în 1997 clientul

meu – Alianţa Civică… – îi obligase pe mineri să recurgă la măsuri violente pentru a da jos guvernul. Iliescu a depus mărturie la Curtea de Apel Bucureşti în procesul privind pretinsele acţiuni ilegale ale minerilor. Deşi clientul meu nu se constituia parte în proces, am dovedit interesul său legitim şi am cerut o copie a mărturiei depuse de Iliescu sub jurământ. Preşedintele completului de judecată mi-a respins cererea, afirmând că „nu vreau să-mi pierd slujba; ce se întâmplă dacă Iliescu se supără pe mine? Ar putea să fie din nou preşedinte cândva!” I-am răspuns judecătorului că nu-şi va putea pierde slujba întrucât cererea mea era legală, procesul era public şi oricum numirea sa era pe viaţă. În cele din urmă mi-a permis să citesc declaraţia lui Iliescu, dar am făcut acest lucru sub supravegherea unui grefier care nu mi-a permis să iau notiţe. Judecătorul se temea de orice probă scrisă care i-ar fi dovedit implicarea – deşi legală – în cazul Alianţa Civică împotriva lui Iliescu. În afară de dovada că judecătorii nu acţionau independent, această relatare demonstrează modul în care domnia legii este slăbită de judecătorii care se mai aşteaptă ca executivul să intervină şi care iau decizii sau acţionează anticipând o asemenea intervenţie”.43 Cu poliţia lucrurile stăteau oarecum altfel. În anul 2000 Cornel Nistorescu scria: „Există mulţi ofiţeri de poliţie cărora li te vei adresa pentru a depune o plângere. Dacă plângerea este împotriva cuiva apropiat PDSR-ului, ghinionul tău. «Nu ţine, vin ăilalţi şi sunt terminat», îţi va spune el”. 44

Exasperat, Constantinescu a declarat în decembrie 1998 că nu se putea vorbi nici măcar de „o mică ofensivă” împotriva corupţiei. În aceeaşi lună ministrul Justiţiei, Valeriu Stoica, a argumentat că unor judecători trebuia să li se ridice inamovibilitatea din cauza unor cazuri grave de corupţie şi incompetenţă.45 Cel care a fost lichidat oficial a fost însă CNAICCO în februarie 1999, întrucât lipsa lui de succes în atingerea obiectivelor era tot mai

stânjenitoare pentru preşedinte: în timpul celor doi ani de funcţionare a acestui organism, s-a observat clar că infracţionalitatea economică şi financiară „urcase la niveluri neîntâlnite”.46 *Adevărul* pretindea că numeroase dosare fuseseră blocate, întrucât cei implicaţi erau persoane importante din PNL sau PD. Ziarul se referea direct la clanul Popescu din judeţul Dâmboviţa, nepoţii lui Ion Diaconescu, care „fură şi terorizează ţara în numele continuării liniei «Maniu-Mihalache»” (doi dintre principalii conducători ţărănişti antebelici, cunoscuţi pentru probitatea lor).

Confruntarea cu moştenirea totalitara

Comportamentul retrograd al notabilităţilor CDR a dus şi la mutilarea unei alte legi menite să marcheze o ruptură clară cu trecutul: legea cu privire la accesul la dosarele milioanelor de cetăţeni alcătuite de Securitate înainte de 1989. Senatorul septiiagenar Constantin Ticu Dumitrescu, preşedintele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici, organizaţie afiliată la CDR, a fost multă vreme un promotor al acestei cauze. În 1992 Camera Deputaţilor adoptase o moţiune prin care se permitea accesul la dosarele de Securitate ale deputaţilor şi senatorilor, care nu a trecut însă în Senat. În martie 1997 Dumitrescu a depus un proiect de lege prin care s-ar fi permis accesul tuturor cetăţenilor la dosarele lor de Securitate; în plus, dosarele persoanelor care ocupau funcţii publice sau erau membri ai comisiilor electorale aveau să aparţină domeniului public. Conform aceluiaşi proiect de lege, urma să se înfiinţeze un

Consiliu Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS) care să aibă în grijă aceste documente. Se preconiza ca CNSAS să fie organizat după modelul Institutului Gauck din Germania, care între 1990 şi 1997 se ocupase de 3, 7 milioane de cereri de studiere a dosarelor fostei Stasi din Germania de Est.47

Legea Ticu Dumitrescu a stagnat luni de zile după trimiterea ei la guvern pentru observaţii. Nu numai că senatorul l-a criticat pe preşedinte pentru lipsă de voinţă politică, dar în septembrie 1997 el a insinuat că anumiţi seniori ţărănişti se temeau de publicarea propriilor dosare şi acţionaseră în consecinţă.48 Dumitrescu a fost adus la ordine de PNŢCD în 1997 şi suspendat din partid în 1998. În 1998 s-a dovedit că anumite persoane marcante din CDR doreau să mutileze legea, atunci când liberalul Mircea Ionescu-Quintus şi pedeseristul Dom Ioan Tăracilă au convins Senatul să voteze un amendament în virtutea căruia se permitea ca dosarele să rămână în mâinile SRI, urmaşa Securităţii. Accesul la dosare putea de asemenea să fie refuzat din raţiuni de securitate naţională.49 în 1999 SRI a convins Parlamentul să blocheze accesul la dosarele diplomaţilor şi membrilor activi ai serviciilor de informaţii, invocând interesul naţional.50

Utilitatea deschiderii dosarelor de Securitate a fost pusă la îndoială chiar şi de cei care nu aveau de tăinuit vreun trecut dubios. Numele informatorilor putea fi dezvăluit doar dacă solicitantul reuşea să dovedească încălcarea drepturilor omului, iar legea nu stipula niciun fel de sancţiune împotriva celor ce comiteau astfel de încălcări.51 Mai mult decât atât, o mare parte a arhivei nu mai era intactă. Dosarele compromiţătoare fuseseră îndepărtate şi şapte tone de documente fuseseră arse pe jumătate, într-o încercare de a le tăinui făcută de mântuială de SRI, cunoscută sub numele de afacerea Berevoieşti; 52 se pare că în altele se operaseră modificări. N.C. Munteanu, comentator al postului de radio Europa Liberă, a reuşit să-şi vadă dosarul de Securitate şi l-a considerat autentic, cu excepţia ultimei pagini, care l-a convins că „dosarele care urmează a fi prezentate populaţiei nu vor fi autentice, ci sintetizate şi aranjate aşa încât să corespundă scopurilor SRI”. 53 Mircea

Gheordunescu, directorul-adjunct al SRI, a micşorat şi mai mult speranţele în legătură cu deschiderea arhivelor Securităţii: „Nu trebuie să uitaţi că românii nu sunt germani… Sistemul aplicat în Germania nu poate fi copiat la noi. Deocamdată nu avem decât treizeci de oameni care să pună în ordine kilometri întregi de dosare. Sunt 3.000. Chiar şi modul de clasificare şi de indexare este foarte complicat aici”.[54]

CNSAS, organismul creat în vederea studierii arhivelor Securităţii, a căzut victimă luptelor politice intestine, de îndată ce o palidă versiune a legii Ticu Dumitrescu avea să fie în sfârşit adoptată în 1999; principiul algoritmului a fost aplicat şi la componenţa acestui organism; cei unsprezece membri ai săi urmau să fi nominalizaţi de către partide în funcţie de reprezentarea acestora în Parlament, pentru un mandat de şase ani. În Senat a avut loc o tentativă de blocare a persoanei nominalizate de PNŢCD, Horia-Roman Patapievici, scriitor anticomunist, invocându-se că ar avea o concepţie antinaţională. Andrei Pleşu şi Mircea Dinescu au fost atacaţi întrucât fuseseră membri ai PCR. Legea cu privire la dosarele Securităţii insistă, în privinţa candidaţilor, ca aceştia să nu fi fost membri ai Partidului Comunist, neconţinând însă nicio prevedere specială referitoare la disidenţi sau opozanţi ai regimului comunist, care fie au ieşit, fie au fost excluşi din partid.[55] în cele din urmă, cei trei au fost cooptaţi în CNSAS.

Cotroceniul a fost criticat pentru adoptarea unei atitudini nepăsătoare faţă de problema dosarelor. Relaţiile dintre preşedinte şi aliaţii săi din societatea civilă au avut de asemenea de suferit din cauza tăcerii adoptate de preşedinte faţă de afacerea Gheorghe Ursu. Acesta din urmă fusese arestat în 1985, după ce colegii din institutul la care lucra descoperiseră un jurnal în care acesta critica regimul şi-i ridiculiza infatuarea; Gheorghe Ursu a murit în închisoare în urma bătăilor primite după arestare. După

1997 directorul şi directorul-adjunct ai SRI, Costin Georgescu şi Mircea Gheordunescu, ambii prieteni apropiaţi ai preşedintelui, nu numai că au refuzat să returneze jurnalul familiei lui Ursu, dar nici nu au acceptat să ia vreo măsură după ce s-a dat publicităţii, în 1999, că doi dintre ucigaşii lui Ursu, amândoi foşti ofiţeri de Securitate, lucrau în continuare, în funcţii înalte, în cadrul SRI.56 Ruptura dintre foştii aliaţi din tabăra democratică produsă de această afacere a fost dezvăluită într-o scrisoare deschisă adresată lui Georgescu de un grup de disidenţi de marcă dinainte de 1989: Faptul că la opt ani după revoluţia din decembrie 1989 autorităţile apără securiştii de privirile victimelor lor pune sub semnul întrebării opţiunile forţelor politice care au preluat conducerea ţării în noiembrie 1996. Ce să mai credem despre directorul SRI (şi prin acesta, despre preşedintele ţării), care menţin România în situaţia «originală» a unei ţări care pretinde cu glas tare că se află alături de comunitatea naţiunilor democratice, şi care se dovedesc, în acelaşi timp, incapabili să înlăture vălul ce-i acoperă pe membrii Securităţii?".57

Cel puţin rapoartele anuale prezentate Parlamentului de Costin Georgescu au făcut mai puţin referire la aşa-zisele ameninţări străine. Raportul cu privire la perioada iunie 1998-iunie 1999 incrimina corupţia şi acţiunile unor conducători de sindicate, fără să le pomenească numele, ca principale pericole la adresa securităţii naţionale.58 Următorul raport, prezentat în februarie 2000, punea accent pe crima organizată şi pe traficul cu arme. Se menţiona de data aceasta tendinţa de a spori tensiunile dintre majoritate şi minoritate, manifestată de unii politicieni dornici să popularizeze „orientări radicale", fără să se spună cine puteau fi ei. Totuşi, în ciuda acestor primejdii, România era descrisă drept o „zona de stabilitate".59

Aducerea în faţa justiţiei a celor care se făcuseră vinovaţi de sutele de morţi din timpul Revoluţiei din decembrie 1989 avansa cu încetinitorul. Pe

20 decembrie 1996, la o adunare solemnă a Parlamentului, dedicată celei de-a şaptea aniversări a revoluţiei, preşedintele recent investit în funcţie a declarat fără menajamente: „Dacă nu reuşim să stabilim până la anul adevărul în legătură cu aceste evenimente, nu merităm să ne mai adunăm aici pe

21 decembrie 1997”.60 Generalul Dan Voinea, înalt magistrat al Curţii Supreme de Justiţie, recunoştea pe 15 decembrie 1998 că nu se realizase mare lucru în acest sens: „Dacă la comemorarea eroilor-martiri ai revoluţiei preşedintele Constantinescu nu este în stare să spună cu mâna pe inimă că şi-a respectat promisiunile, cei vinovaţi suntem noi, procurorii, căci dosarele se află în păstrarea noastră”.61 Mulţumită eforturilor neobosite ale generalului Voinea, s-au instrumentat cu succes acuzaţiile împotriva generalilor implicaţi în actele de represiune din 1989. Pe 15 iulie 1999 generalii Victor Athanasie Stănculescu şi Mihai Chiţac au fost acuzaţi că pe 17 decembrie 1989 ordonaseră deschiderea focului împotriva civililor neînarmaţi din Timişoara, acţiune soldată cu 72 de morţi şi 253 de grav răniţi; cei doi au fost condamnaţi la câte 15 ani de detenţie pentru omor deosebit de grav.62

Petre Roman, care îl numise în 1999 pe Stănculescu într-o funcţie înaltă în guvernul său, a calificat sentinţele drept „un act cras de răzbunare a unor politicieni ale căror interese sunt total împotriva democraţiei şi a cursului istoriei”.63 Cu toate acestea, pentru a-l cita pe purtătorul de cuvânt al preşedintelui, Răsvan Popescu, această declaraţie nega „independenţa sistemului judiciar la cel mai înalt nivel de reprezentare”.64 Aserţiunea ministrului Apărării Victor Babiuc că „cei doi generali nu au făcut rău nimănui” şi că „au avut un rol decisiv în trecerea armatei

de partea revoluţiei” demonstra cât de interesate erau personalităţile din tabăra PD să descopere circumstanţe atenuante pentru a împiedica justiţia să-şi urmeze cursul.65 Neînţelegerile şi nehotărârea din sânul coaliţiei în cursul anului 1998 în legătură cu modalităţile de rezolvare a moştenirii represive din epoca comunistă au oferit foştilor ofiţeri de securitate şi celor activi prilejul de a trece la atac. În primul an al mandatului de premier al lui Radu Vasile, au fost făcute cunoscute anumite dosare, în încercarea de a se discredita personalităţi din coaliţie. Ioan Ghişe de la PNL, primarul ales al Braşovului în 1996, a fost acuzat că ar fi fost informator, 66 iar pedistul Adrian Vilău, preşedintele comisiei parlamentare care controla serviciile de informaţii externe, şi-a pierdut funcţia după ce s-au adus dovezi care sugerau că fusese colaborator al Securităţii.67 Francisc Báranyi (UDMR), pe vremea aceea ministru al Agriculturii, a fost silit să demisioneze după o dezvăluire asemănătoare, deşi a insistat că semnase o înţelegere de colaborare sub ameninţarea puştii în 1961, că această colaborare fusese de scurtă durată şi că nu făcuse ulterior vreun rău cuiva.68 Toate aceste dosare au fost făcute publice de căpitanul activ SRI Constantin Alexa, care a recunoscut că în cazul Báranyi s-a urmărit distrugerea carierei acestuia.69 Alexa a fost concediat din SRI şi adus în faţa tribunalului militar sub acuzaţia de a fi primejduit securitatea naţională, dar a părăsit Curtea liber în iunie 1999, după ce a fost condamnat la închisoare cu suspendare, fapt puţin probabil să-i intimideze pe alţi lucrători SRI, tentaţi să facă acelaşi lucru.70 Vasile Lupu (PNŢCD) a respins acuzaţiile că ar fi colaborat în tinereţe cu Securitatea şi a continuat să susţină în Parlament o importantă legislaţie în materie de reformă.71 în acelaşi mod a procedat Ioan Ghişe, care avea să fie reales primar al Braşovului în anul 2000. Nici uneia dintre personalităţile care erau susţinători de ochii lumii ai reformei nu i-a fost

dat în vileag dosarul. Se prea poate ca dezvăluirile să fi fost plănuite pentru a discredita personalităţi precum Vasile Lupu, care credeau sincer în reformă şi acţionau cu seriozitate în favoarea ei, ca Vilău, aflat într-o funcţie politică delicată, şi UDMR, care se mândrea cu faptul că nu avusese aproape deloc legături compromiţătoare cu perioada comunistă. Scurgerile de informaţii puteau de asemenea să fi fost menite să sprijine reabilitarea celor de stânga şi a naţionaliştilor, a căror carieră fusese paralizată din cauza rolului avut înainte de 1989. Exonerarea putea fi realizată mult mai uşor dacă opinia publică putea fi convinsă că anticomuniştii aveau şi ei petele lor pe conştiinţă, care nu erau evidente, şi că nu erau, ca atare, cei mai nimeriţi să acuze pe altcineva de colaborare.

Dennis Deletant a subliniat că cele două cazuri, al lui Báranyi şi al lui Vilău, „evidenţiau lipsa de precizie în folosirea termenului de «informaton» în presa românească. Aplicarea lui fără discriminare în legătură cu oricine convenise în scris să furnizeze informaţii Securităţii, indiferent de genul de informaţie transmis, trăda lipsă de discernământ în abordarea caracterului Securităţii în viaţa cotidiană a românilor... „72 Caracterul intruziv al statului comunist făcuse ca milioane de români să fie forţaţi să aibă legături cu Securitatea. Lipsa de distincţie între diversele niveluri de colaborare îi ajuta pe beneficiarii regimului comunist să argumenteze că nimeni nu putea fi socotit vinovat sau nevinovat, întrucât toată lumea colaborase cu sistemul. Practica dezvăluirii selective a dosarelor opozanţilor părea să fi avut aprobarea primului-ministru. În iunie 1998 Radu Vasile a spus că obţinuse informaţii de la serviciile secrete despre acţiunile antiguvernamentale ale unora dintre fruntaşii propriului său partid.73 Această dezvăluire a fost remarcabilă fiindcă a dat posibilitatea serviciilor de securitate să intervină firesc în politica de partid. S-ar putea să nu fi fost o simplă coincidenţă că

dosarele personalităţilor PNŢCD dezvăluite în 1998 – 1999 au aparţinut toate opozanţilor primului-ministru.

Cu o coaliţie dezbinată, cu programul de reformă în mare parte blocat şi diluat şi cu sprijinitorii vechiului regim comunist nepocăiţi, dar înfloritori în afaceri şi redobândind influenţă în politică, nu este deloc surprinzător că naţionalismul s-a redeşteptat, devenind o valoroasă armă politică. La începutul anului 1997 György Frunda (UDMR) avertizase: „Dacă lucrurile merg rău [pentru guvern], vina va fi dată pe unguri". 74 Această părere a fost confirmată în mod special de PD prin poziţia sa constant antiminoritară, menită să deturneze criticile ce i se adresau pentru participarea la o guvernare din ce în ce mai nepopulară. În cursul ultimelor luni ale guvernării Ciorbea, parlamentarii ei au votat împotrivă sau au refuzat să susţină ordonanţele guvernului menite să permită folosirea limbii maghiare în instituţiile guvernamentale. PD a votat împotriva Ordonanţei 22, ceea ce a condus la căderea ei în Senat pe 22 martie 1998, iar ca urmare inscripţiile şi anunţurile bilingve plasate în sute de localităţi au fost înlăturate; 75 surse din interiorul PD (aflat acum în afara guvernului) au susţinut că acţiunea lor constituia un avertisment la adresa UDMR din pricina fidelităţii ei faţă de guvernul Ciorbea.76 Partidul lui Roman a dovedit, de data aceasta şi cu alte ocazii, că-i socotea pe reprezentanţii UDMR nişte vasali care nu ar trebui să cuteze să îndeplinească un rol de prim rang în politica românească. La începutul anului 1998 aproape că se uitase că un ministru de Externe provenit din rândurile PD spusese doar cu câteva luni în urmă ca stabilitatea şi securitatea în Europa Centrală depindeau de bunele relaţii româno-maghiare.

UDMR: o forţa constructivă la guvernare

Cea mai delicată chestiune de profil etnic din existenţa coaliţiei s-a dovedit a fi cea referitoare la înfiinţarea unei

universităţi de stat cu predare în limba maghiară. Pentru UDMR problema constituia o prioritate absolută, întrucât membrii ei se temeau că fără o astfel de universitate maghiarii şi-ar putea pierde încet, dar sigur elita intelectuală fără de care nicio minoritate nu ar fi capabilă să se reînnoiască din punct de vedere cultural. Potrivit unui sondaj realizat în Transilvania în vara anului 1998, doar 13% dintre români credeau că o astfel de universitate ar avea un impact pozitiv asupra relaţiilor interetnice, în timp ce 50% considerau că urmările unei astfel de măsuri ar fi negative sau foarte negative.77

În 1959 universitatea maghiară de stat din Cluj fusese absorbită în cadrul principalei universităţi în limba română din oraş – una dintre primele măsuri luate de statul comunist pentru restrângerea drepturilor colective care li se acordaseră minorităţilor după 1945. În 1997 universitatea amalgamată, cunoscută sub numele de Universitatea Babeş-Bolyai, avea 81 de secţii, dintre care 33 erau cu limba de predare româna şi maghiara, 8 secţii cu limba de predare germană şi o secţie (asistenţă socială) se ocupa în mod specific de minoritatea romă.78 în martie 1997 Victor Ciorbea, în calitate de prim-ministru, părea să fi pregătit terenul pentru înfiinţarea la Cluj a unei universităţi de stat în limba maghiară, atunci când guvernul lui a introdus o „ordonanţă de urgenţă” pentru modificarea Legii învăţământului din 1995, pentru a permite crearea de universităţi cu predare în limba minorităţilor naţionale.79 Ciorbea a fost însă nevoit să bată în retragere în faţa criticilor, nu în ultimul rând ale celor din rândurile propriului partid, PNŢCD. Opoziţia faţă de universităţile în limba minorităţilor s-a manifestat în cadrul unui spectru larg al opiniei publice româneşti; ea a fost alimentată deopotrivă de mass-media şi de partidele de opoziţie, cărora li s-au alăturat universitari, dar s-au implicat şi organizaţii presupuse a fi stâlpi ai societăţii

civile luminate.

În toiul acestei dispute, pe 3 septembrie 1998, Márko Béla a declarat că din momentul acela UDMR va acţiona „în conformitate cu propriul nostru program şi cu interesele alegătorilor noştri”.80 Era o schimbare faţă de atitudinea relativ consensuală adoptată de partidul său în martie 1998, într-un moment de lupte intestine în cadrul coaliţiei, când Márko Béla declarase că UDMR „nu va insista ca cererile sale să fie satisfăcute imediat” pentru că „cel mai important lucru pe agenda noastră acum este asigurarea trecerii bugetului în Parlament”.81 Se exercitau presiuni din partea Consiliului Reprezentanţilor Uniunii – miniparlamentul UDMR, fără echivalent în alte partide din România – pentru a nu se insista în continuare în privinţa acestei chestiuni. Astfel, aşa cum au dovedit şi alte cazuri de tensiuni interetnice, un grad înalt al democraţiei interne de partid poate uneori să pericliteze o atitudine pragmatică, permiţând glasurilor mai radicale să iasă în evidenţă. Potrivit Alinei Mungiu-Pippidi, s-a opus cu greu rezistenţă cererii radicalilor ca UDMR să se retragă de la guvernare, din cauza unui aparent abuz de încredere din partea partenerilor de coaliţie.82 Pe 30 „septembrie 1998, cu doar două ore înaintea termenului la care UDMR urma să iasă din coaliţie, guvernul a fost de acord cu înfiinţarea unei universităţi „multiculturale” de limbă maghiară şi germană care să se numească Petöfi-Schiller, detensionând astfel criza coaliţiei. Unna să se decidă cadrul legal pentru crearea unei astfel de universităţi, dar nu s-a făcut aproape nimic până la schimbarea guvernului, doi ani mai târziu.

PD: *Calul troian din coaliţie*

PD a fost de departe cel mai dificil membru al coaliţiei celor patru partide de-a lungul tuturor stadiilor sale. Acest lucru a fost în sfârşit recunoscut în ianuarie 2000 de Traian Băsescu, ministrul Transporturilor, care devenise

exasperat de tactica liderului său, Petre Roman. El i-a spus lui Roman că „nu-şi mai poate permite să continue o politică duplicitară... ar fi cazul să ne asumăm răspunderea atât în privinţa realizărilor, cât şi a eşecurilor guvernului. Aceasta duplicitate (criticarea guvernului dinăuntru de dragul imaginii) s-a dovedit, desigur, catastrofală pentru partid”.83 PD s-a opus eforturilor guvernului de a pune capăt curbei descendente a pierderilor din sectorul agricol de stat, care fusese prost administrat sub guvernarea PDSR. Iniţial el susţinuse un acord încheiat cu Banca Mondială, în virtutea căruia urma să se sprijine modernizarea agriculturii cu condiţia ca marile ferme de stat să fie lichidate sau privatizate.84 Persoana din spatele acestei *volte face*, Triţă Făniţă, nu numai că era preşedintele comisiei pentru agricultură din Senat, dar era unul dintre „greii” implicaţi în exportul de grâne şi, ameninţând frecvent că va părăsi PD (a trecut în cele din urmă la PDSR în 2000), a obţinut sprijinul lui Petre Roman în păstrarea considerabilelor interese ale statului în agricultură. Înainte de 1996 guvernul instruise băncile de stat să acopere pierderile externe, dar apoi Făniţă a sprijinit cu asiduitate ideea reeşalonării lor.85 François Ettori, reprezentantul Băncii Mondiale, aflat pe punct de plecare din funcţie, a criticat aceste tactici de amânare, pe care le-a definit ca dăunătoare într-un interviu acordat cotidianului *Adevărul*, pe 11 aprilie 1998, reproşându-i-se imediat de către PD că avusese impertinenţa să se amestece în politica internă a României. Motivele lui Roman în sprijinirea lui Făniţă au fost politice; el dorea să preîntâmpine alienarea oricărei părţi a electoratului PD (care opta pentru intervenţia statului în economie mai mult decât electoratul CDR) pentru a nu-şi periclita şansele la alegerile prezidenţiale din anul 2000, iar pentru a-şi menţine partidul cu fermitate de partea lui, adoptase o atitudine cât se poate de severă ori de câte ori observa

existenţa unei păreri diferite.

Pe 22 septembrie 1997 lumea politică românească fusese zguduită de acuzaţiile ministrului de Externe Adrian Severin, potrivit cărora acesta ar fi fost în posesia unor documente care dovedeau că editorii câtorva cotidiene importante erau în slujba unor servicii secrete străine. Cea mai mare atenţie s-a dat însă afirmaţiei sale că doi dintre actualii lideri de partid erau spioni care fuseseră finanţaţi de servicii de informaţii din străinătate.86 Asemenea acuzaţii de spionaj şi uneltiri fuseseră frecvente după 1989, dar ele fuseseră formulate în general doar de politicieni aflaţi la marginea eşichierului politic. Preşedintele a cerut CSAT să confirme sau să infirme acuzaţiile lui Severin, iar în decembrie 1997 CSAT a anunţat că ele erau nejustificate, dar Severin a refuzat să le retracteze şi a demisionat. Guvernul a pierdut un membru care se bucura de credibilitate printre politicienii occidentali pe care îi cunoscuse în calitate de delegat la Consiliul Europei sau în cea de ministru de Externe, credibilitate câştigată datorită vederilor sale luminate în legătură cu problemele minorităţii şi cu angajarea sa fermă pe calea integrării euro-atlantice. Acuzaţiile sale nu au ajutat cu nimic speranţele de integrare ale României, dimpotrivă, poate chiar le-a micşorat. Severin a fost în cele din urmă exclus din PD odată cu colegul său, senatorul Adrian Vilău. Pe 19 noiembrie 1998, la şedinţa comitetului naţional de coordonare a partidului care urma să decidă soarta lui, Vilău l-a acuzat deschis pe liderul său de partid că fusese în slujba unei puteri străine, fapt pe care marea majoritate a presei l-a considerat că s-ar fi aflat în spatele dezvăluirii făcute de Severin, cu toate că acesta nu menţionase niciodată vreun nume.87

Doar câţiva dintre membrii PD s-au dovedit pregătiţi să se opună tendinţei PD de a deveni „din ce în ce mai mult un Partid Petre Roman”.88 într-o scrisoare deschisă către

liderul său, senatorul Radu F. Alexandru se plângea de „mulţimea de faxuri prin care se stabilea linia ce trebuia adoptată de organizaţiile locale”, de „oameni convocaţi la Bucureşti pentru «pregătire ideologică»”, de „intimidarea şi descurajarea unora dintre personalităţile de frunte din ţară”, şi de „mesajele de «sprijin şi solidaritate» trimise lui Roman”.89 Tactica agresivă din sânul coaliţiei a folosit cel puţin la distragerea atenţiei de la situaţia Partidului Democrat. În cursul lunii în care au fost excluşi criticii săi, Roman a anunţat că i se va acorda guvernului Vasile un termen de trei luni pentru a-şi îmbunătăţi performanţele şi că, în caz de nereuşită, PD se va retrage pe 4 martie 1999. Potrivit unui editor bucureştean, PD dorea să fie „partidul care va putea fi luat în considerare pentru orice guvernare viitoare... Rămâne în coaliţie, dar cochetează cu PDSR. Rămâne în majoritatea parlamentară, dar votează adeseori alături de minoritate... Promovează idei şi principii democratice, dar se opune... privatizării în cele mai importante sectoare... Roman critică lipsa de reformă, dar uită că-i are pe miniştrii săi în cele mai importante ministere, precum şi 19 secretari de stat şi conducători de regii”. 90

Societatea îşi pierde răbdarea faţa de coaliţie

Emil Constantinescu părea să fi dat glas evidenţei pe 4 septembrie 1998, când a declarat că „experienţa ultimilor ani ne arată că nu există un duşman mai mare al reformei şi al bunăstării decât o clasă politică aflată în veşnică discordie”.91 Luptele interne, nu doar înăuntrul partidelor, ci şi între ele i-au împiedicat pe miniştrii tehnocraţi şi nepărtinici să-şi ducă planurile la îndeplinire. Preşedintele a adus câţiva tehnocraţi, după ce cei numiţi de partide nu reuşiseră să impresioneze în ministere precum cel al Educaţiei şi al Sănătăţii – un mod de abordare a problemei care s-a bucurat de sprijinul mass-media. Un editorial din *Adevărul* argumenta: „Avem nevoie de un guvern de

tehnocraţi apolitici, aleşi pe criterii profesionale, care timp de şase luni sau un an să fie departe de agitaţia politică”.92 Uneori însă miniştrii independenţi obţineau cu greu sprijinul parlamentar pentru introducerea legislaţiei. În plus, prezenţa lor era stânjenitoare, dat fiind că submina algoritmul. Chiar şi PNŢCD s-a arătat iritat. Relaţiile lui în curs de deteriorare cu forţele societăţii civile aduse de Coposu în CDR sugerau că partidul avea o orientare de stat ca oricare alt partid. Miklós Bakk, analist politic din Cluj, susţinea în 1999: „Partidelor istorice le place statul cu adevărat şi văd societatea în dependenţă faţă de el... Acestea nu concep existenţa unor niveluri intermediare între stat şi societate, precum autonomia regională sau principiul subsidiarităţii... PNŢCD nu are o orientare creştin-democrată, ci este un partid cu orientare de stat”.93

Tehnocratul cel mai cunoscut a fost Daniel Dăianu, ministru de Finanţe din decembrie 1997 până în septembrie 1998. Prezenţa lui nu a fost pe placul vechii gărzi din PNŢCD. El a recunoscut de bunăvoie legăturile sale cu Securitatea cu douăzeci de ani în urmă, pe vremea când ca tânăr absolvent fusese recrutat într-o agenţie de informaţii externe a lui Pacepa. În martie 1998 Dăianu ajutase la întocmirea unui comunicat, semnat de el însuşi şi de alţi tehnocraţi din guvernul Ciorbea, deosebit de critic la adresa normelor de comportament din instituţiile politice şi administrative: reforma „devenea un simplu pretext pentru negocierea unor locuri la putere” şi trebuia rezolvată „nu doar o simplă criză politică, ci o criză mai profundă, una de principii... şi în cele din urmă de identitate”.94 Dăianu a fost înlocuit pe 23 septembrie 1998 la cererea liberalilor, aceiaşi care îl nominalizaseră. Motivele exprimate de ei au fost „insuficienta promovare a politicilor liberale în finanţele publice, amânări în reorganizarea Ministerului de Finanţe şi proasta

comunicare dintre ministru şi conducerea partidului”.95 Motivul adevărat a fost refuzul lui Dăianu de a sprijini afacerea Bell Elicopters, pe care a socotit-o dezastruoasă pentru România.

Presa n-a încetat să dea în vileag cazurile de proastă conduită la nivel înalt, chiar atunci când aceste dovezi erau departe de a fi perfecte. După ce a fost o remarcabilă apărătoare a democraţiei la începutul anilor ’90, o parte a presei cotidiene a declanşat critici ale coaliţiei într-un stil strident şi populist. Unele ziare au cochetat chiar cu şovinismul în încercarea de a câştiga bătălia pentru tiraje şi de a-şi menţine corpul de cititori, care se micşora din ce în ce mai mult din cauza recesiunii. Canalele de televiziune particulare au oferit la rândul lor un debuşeu pentru frustrările populiste. În fruntea acestora s-a plasat Antena 1, replica electronică deosebit de profitabilă a unui lanţ naţional de presă, *Jurnalul naţional*, care se bucura de vânzări mari prin promovarea jocurilor de bingo şi a reportajelor senzaţionale cu un puternic iz naţionalist. Emisiunea lui Marius Tucă de la Antena 1 îi supunea pe politicienii coaliţiei şi pe liberalii din societatea civilă, suficient de nesăbuiţi ca să apară în ea, unei parodii de proces plină de invective şi denunţări. Către sfârşitul anilor ’90, dintre toate posturile de televiziune, Antena 1 se bucura de cea mai mare audienţă. Suferinţa socială din ce în ce mai gravă oferea din plin muniţie criticilor guvernului. Ţara avea cea mai înaltă mortalitate infantilă din Europa. Între 1990 şi 1995 fertilitatea femeilor scăzuse cu peste 25%, dimensiunea redusă a familiei fiind un semn sigur de greutăţi economice generalizate.96 Biroul de la Bucureşti al Programului de Dezvoltare ONU (care a publicat datele statistice de mai sus) a descoperit într-un raport din 1997 că venitul a 34% din familiile româneşti era insuficient pentru acoperirea nevoilor curente, pentru 37% acoperea doar lucrurile de primă necesitate şi pentru

21% nu asigura un nivel de trai decent.97 Raportul din iunie 2000 al Programului de Dezvoltare ONU a oferit dovezi în plus privind înrăutăţirea condiţiilor sociale. Descriind situaţia existentă în 174 de state în privinţa condiţiilor de trai, venitul pe cap de locuitor, speranţa de viaţă şi condiţiile de educaţie, raportul situa România pe locul 64, mult mai jos decât Slovacia (40), Ungaria (43) şi Polonia (44), ba chiar şi în urma Bulgariei, care ocupa locul 60.98

La jumătatea mandatului său, coaliţia părea să fi pierdut total contactul cu o mare parte a electoratului. În octombrie 1998 PDSR a devansat CDR pentru prima oară de la alegeri.99 Şi mai îngrijorătoare însă era creşterea sprijinului acordat extremistului PRM, care a înregistrat 6% într-un sondaj din decembrie 1998.100 Potrivit unor sondaje repetate, politica rămânea profesiunea cea mai dispreţuită din ţară, iar Parlamentul era instituţia cea mai defăimată. Politicienii era văzuţi din ce în ce mai mult drept o castă separată, lipsită de interes pentru apărarea binelui public şi ai cărei membri erau veşnic în căutarea unor modalităţi de a trage foloase materiale de pe urma funcţiei în care fuseseră aleşi. La jumătatea guvernării, devenise limpede că majoritatea deputaţilor CDR, mai ales cei mai noi, erau interesaţi să-şi promoveze propriile ambiţii şi nu cele care ar fi slujit bunăstarea celor care îi aleseseră.101 Cornel Nistorescu, cu abilitatea sa de a surprinde starea de spirit a populaţiei, a arătat înstrăinarea crescândă a cetăţenilor de Parlament: „În afară de politeţuri convenţionale, oamenii au aceeaşi atitudine de dispreţ faţă de parlamentari pe care o aveau pentru activistul de partid, care obişnuia să se deplaseze în provincie cu mult tam-tam. Iar românii, care au practicat îndelung arta duplicităţii, îl întâmpinau cu căldură şi cum plecau la casele lor începeau să-l înjure… Parlamentarul român dovedeşte din ce în ce mai mult că nu se consideră

un individ care lucrează în folosul comunităţii, ci un norocos care trebuie să-şi rezolve propriile probleme sau problemele găştii din care face parte. Apelurile telefonice pentru intervenţii în chestiuni de vânzări cu preţ redus, în atribuirea de spaţii comerciale sau aranjamente pentru tratament preferenţial nu sunt făcute de faţă cu toată lumea şi nu prea lasă urme. Dar oamenii vorbesc despre ele şi nu uită nimic".102

În noiembrie 1997 preşedintele Constantinescu le dăduse asigurări românilor că „spre sfârşitul anului viitor, lucrurile se vor îmbunătăţi".103 în acelaşi interviu, el insista: „Nu mai este cazul să vorbim de o generaţie de sacrificiu, ci de o perioadă dura, dar scurtă, ale căror beneficii vor apărea în curând". Constantinescu nu a explicat niciodată pe ce se baza optimismul său şi mulţi români vor fi fost de acord cu Cornel Nistorescu, care pe 27 decembrie 1998 scria: „N-am avut un an atât de sumbru de pe vremea lui Ceauşescu". 104 Mai mult, numeroşi români începeau să creadă că viaţa fusese mai bună pe vremea comunismului; un sondaj din decembrie 1998 constata că 51% dintre subiecţi erau de această părere. Şi mai îngrijorător, 73% credeau că statul trebuia condus într-o manieră autoritară de către un singur conducător.105 Până şi susţinătorii necondiţionaţi ai democraţiei începeau să-şi piardă curajul. Horia-Roman Patapievici, ale cărui scrieri dispreţuitoare la adresa PDSR ridicaseră moralul opoziţiei înainte de 1996, afirma în noiembrie 1998: „Oameni pentru care întreaga opoziţie intelectuală se luptase timp de şase ani au reuşit în mai puţin de doi ani să destrame orice iluzie că România ar putea fi salvată *de* ez".106

Nu este clar dacă partidele de la guvernare îşi dădeau seama de prăpastia care se căsca între ele şi alegătorii pe care îi consideraseră de partea lor. Înainte de alegerile 1996 Mircea Ionescu-Quintus fusese întrebat dacă liderii

partidelor istorice îşi dădeau seama ce se va întâmpla dacă se vor nărui speranţele puternice pe care opinia publică le investise în PNŢCD şi PNL. După o clipă de gândire, acesta a replicat: „Dacă nu satisfacem speranţele opiniei publice, partidele noastre vor fi terminate”.107

Gafele în relaţia cu minerii din Valea Jiului

Cu mult înainte de a primi verdictul alegătorilor, CDR şi celelalte partide din coaliţie au avut de înfruntat o încercare politică destul de gravă, care, ca şi evenimentele din 1989, a fost o combinaţie de revoltă populară şi de lovitură de stat, montată de persoane sus-puse, care aveau acces la pârghiile puterii. În ianuarie 1999 guvernul s-a confruntat cu o altă revoltă a minerilor din Valea Jiului, la 350 de kilometri vest de Bucureşti. La începutul anilor ’90, liderul lor, Miron Cozma, acţionând de conivenţă cu personalităţi mai influente, perfectase tehnica mineriadei. Ea fusese descrisă drept „un instrument de presiune şi intimidare”, menit să constrângă şi să pedepsească forţele socotite că ar ameninţa securitatea şi bunăstarea României şi a poporului ei.108 Asupra lui Cozma planau numeroase acuzaţii, însă poliţia din Târgu Jiu, întrebată de ce nu se făcuse niciun efort pentru a fi arestat, a explicat că nu-i cunoştea adresa.109 Arestarea lui Cozma în ianuarie 1997 a fost una dintre puţinele acţiuni decisive ale mandatului Constantinescu. Cozma a fost arestat sub acuzaţia de periclitare a securităţii naţionale, cu ocazia celei de-a patra mineriade care dusese la răsturnarea guvernului Petre Roman în 1991.

În timp ce Cozma aştepta să fie judecat în toamna anului 1997, s-a orchestrat o încercare fantezistă, care să pună capăt rolului distrugător al minerilor exercitat periodic de ei în politică. Minerilor li s-au oferit generoase plăţi compensatorii pentru a stăvili pierderile cauzate de o industrie păgubitoare din cauza învechirii utilajelor, a condiţiilor geologice neprielnice şi a pieţelor aflate în plin

declin. Compensaţiile variau în funcţie de experienţa în muncă, angajaţii cu experienţa cea mai mică primind şase salarii lunare, iar minerii calificaţi douăzeci. Potrivit Ministerului Muncii şi Protecţiei Sociale, până la 22 septembrie 1997 aproximativ 84.000 de muncitori primiseră plăţi compensatorii în valoare totală de 140 de milioane de dolari (dintre care 100.000 de milioane de dolari fuseseră plătiţi unui număr de 45.000 de mineri).110 O forţă de muncă evaluată la 41.500 de persoane în 1997 a fost redusă în decursul unui an la 21 750.111 Potrivit premierului Radu Vasile, o mare parte a creditelor primite de la Banca Mondială în 1998 – 1998 a fost cheltuită pentru achitarea plăţilor compensatorii, 112 dar nici aceste organisme internaţionale, nici guvernul nu creaseră programele sociale necesare – de recalificare şi de creare a noi locuri de muncă – pentru a li se permite minerilor să găsească mijloace de trai alternative.113 75% din populaţia activă a Văii Jiului era angajată în minerit şi nu exista pe plan local o altă posibilitate de absorbţie a forţei de muncă, aşa că nu este deloc surprinzător faptul că, în absenţa oricărei legi care să împiedice întoarcerea minerilor la vechiul loc de muncă, de îndată ce şi-au cheltuit plăţile compensatorii, mulţi dintre ei exact asta au făcut. Speranţele că ar putea să-şi investească salariile compensatorii în mici afaceri în zonele de domiciliu (mulţi proveneau din Moldova, cea mai săraca regiune a ţării) erau fanteziste şi arătau cât de puţin erau politicienii la curent cu realităţile locale.114

În decembrie 1998 premierul Radu Vasile a anunţat un program de austeritate axat pe închiderea unui număr de mine, măsură care ar fi condus, conform estimărilor, la o reducere a activităţii miniere de 37%.115 Creditorii occidentali refuzaseră să ofere vreun alt ajutor financiar dacă nu se reduceau imediat subvenţiile către industriile cauzatoare de pierderi, iar guvernul nu era în situaţia de a

se împotrivi. Era imperios necesar un nou împrumut *stand-by* de la FMI pentru rambursarea unei datorii de aproape 2 miliarde de dolari până în primăvara anului 1999. Guvernul miza pe prezumţia că posibilitatea minerilor de a mai zdruncina organizarea politică a statului era de domeniul trecutului. Puternica simpatie publică de care se bucuraseră cândva muncitorii angajaţi într-o muncă periculoasă se erodase, întrucât salariile lor continuau să le depăşească pe cele ale altor categorii de lucrători. Radu Vasile a folosit cu pricepere presa pentru a argumenta poziţia guvernului. Miniştrii au refuzat să se ducă în Valea Jiului la întâlnirea cu liderii mineriloro acţiune ce ar fi fost considerată o abdicare de la autoritatea de stat.

Însă situaţia coaliţiei era, după doi ani de existenţă, deosebit de slabă. Cozma fusese eliberat în iulie 1998, după ce judecătorul îi redusese acuzaţiile formulate în legătură cu răsturnarea guvernului în 1991, dându-i o pedeapsă ce echivala cu perioada petrecută deja în închisoare. Aceasta a reprezentat o ilustrare perfectă a problemelor cu care se confruntau reformatorii în lupta împotriva abuzurilor atunci când căutau să colaboreze cu oficialităţile statului, pregătite pentru cariera politică în epoca comunistă. Judecătorul Dinu Marin, care îl judecase pe Cozma, îşi începuse viaţa profesională ca strungar şi se dobândise ascensiunea pe scara socială intrând în miliţie. Loialităţile sale politice au fost date în vileag atunci când, ajuns judecător, a luat cuvântul la o mare adunare populară din Bucureşti, sprijinind realegerea lui Iliescu, în 1992, în funcţia de preşedinte.116 Revenit în fruntea Ligii Minerilor din Valea Jiului, Cozma era de data aceasta şi vicepreşedinte al Partidului România Mare (PRM), care organiza o ofensivă împotriva guvernului, în timp ce în sondaje trecea acum de 15%.117 într-un discurs rostit în august 1998, cunoscut drept „Proclamaţia de la Turda”, Vadim a proferat ameninţări cu violenţa împotriva romilor

şi a partidului minorităţii maghiare, UDMR, şi a declarat că va impune ordinea cu plutonul de execuţie pe stadioane şi cu detenţii în masă ale opozanţilor săi.118 Corneliu Vadim Tudor a folosit şi debuşeurile sale de presă, şi Parlamentul, unde reuşea într-o măsură incredibilă să-şi bată joc de rigorile şi normele publice. În noiembrie el a pretins că preşedintele şi familia lui pusese deoparte 100 de milioane de dolari şi că intenţiona să-l condamne la închisoare pe viaţă dacă va ajunge la Cotroceni.119 în decembrie a încercat să pună sub semnul întrebării reputaţia preşedintelui, pretinzând că deţinea jurnalul personal al unei actriţe care trăia la Paris, Róna Hartner, din care reieşea că acesta avusese o aventură cu ea şi că o întreţinea din banii publici.120 Ambele părţi au negat această legătură, iar grafologii de la Ministerul Justiţiei au conchis că jurnalul personal al actriţei nu fusese scris de mâna ei.121 Deşi dovezile pentru o astfel de acuzaţie erau extrem de subţirele, defăimarea pare să fi avut efectul scontat. Vadim poseda o maşină de relaţii publice mult mai eficientă decât Cotroceniul şi nimeni din România nu era în stare să se măsoare cu abilitatea lui de răspândire a zvonurilor şi de distorsionare a adevărului. Dacă prin afacerea Rona Hartner Vadim a intenţionat să convingă un larg segment al opiniei publice româneşti să salute o nouă mineriadă, atunci fără doar şi poate că a reuşit.

Cea de-a cincea mineriada

Cozma i-a chemat la grevă pe minerii din Valea Jiului pe 4 ianuarie 1999, iar pe 18 ianuarie 10.000 de mineri au pornit în marşul asupra Bucureştiului. Preşedintele Constantinescu a proclamat că „a trecut vremea răzmeriţelor conduse de mineri”, însă marşul a dobândit un sprijin alarmant de mare în satele şi oraşele Olteniei prin care a trecut.122 Mircea Duţu a fost unul dintre numeroşii ziarişti care au observat că de-a lungul întregului traseu al minerilor „populaţia li s-a alăturat cu

entuziasm, atacând forţele de poliţie şi exprimându-şi deschis nemulţumirea faţă de conducători şi de acţiunile lor”.123 Alţi jurnalişti au fost de părere că demonstraţiile locale de solidaritate cu minerii demonstrau că românii „au o slăbiciune pentru haiduci” (Cozma fiind văzut ca o reîncarnare modernă a acestora).124 Cei mai mulţi comentatori au dat însă crizei de autoritate explicaţii contemporane. Cornel Nistorescu scria: „Oamenii nu mai suportă atitudini dure şi comenzi autoritare. Oraşele se confruntă în număr mare cu falimentul economic şi sunt pe punctul de a se transforma în adevărate bombe sociale, dacă îşi vor pierde speranţa că vor fi răsplătiţi în viitor pentru ceea ce îndură astăzi”.125

Şomajul crescuse la sfârşitul anului 1999 la cifra nemaiîntâlnită de 10, 6% din populaţia activă, dar, potrivit lui Laurenţiu Dumitrescu, deputat PNŢCD, care a urmărit marşul minerilor timp de câteva zile, activişti din rândurile PRM, dar şi din Partidul Socialist (PS) au avut un rol activ în stârnirea localnicilor atunci când minerii înaintau în marş prin zonele lor.126 Laurenţiu Dumitrescu şi ziariştii aflaţi la faţa locului au relatat că cei care îi comandau pe mineri aveau telefoane celulare şi hărţi, iar Vasile Oancea, secretar general al Ministerului de Interne, a declarat că „în spatele minerilor se află oameni antrenaţi în arta războiului”.127 Adversarii Partidului România Mare au afirmat că minerii fusesea antrenaţi de PRM-iştii proveniţi din rândurile armatei şi ale serviciilor de informaţii. Valeriu Stoica, ministrul Justiţiei, a fost oficialitatea cea mai înaltă care a susţinut că PRM se angajase într-o încercare de lovitură de stat şi a citat o scrisoare pe care Vadim Tudor o adresase minerilor şi în care instiga populaţia să li se alăture greviştilor, propunând crearea unui Consiliu al Revoluţiei.128 La o şedinţă specială a Parlamentului din 23 ianuarie, Vadim le-a promis PNŢCD şi PNL „o mamă de bătaie”, declarând că „revoluţiile îşi

creează propriile baze legale” şi cerând armatei să nu se supună ordinelor şi să „fraternizeze” cu populaţia.129 Puterea exercitată de Vadim a fost dovedită de reacţia timorată a parlamentărilor la şedinţa din 10 ianuarie a Senatului, unde senatorul PRM a sosit flancat de gărzi de corp; doar UDMR s-a dovedit gata să-i înfrunte invectivele lătrate în gura mare.130 Trei zile mai târziu, Bucureştiul vuia de zvonul că va avea loc o lovitură de stat, părere pe care maghiarul György Tokay a rostit-o deschis.131 Presa anunţa că directorii televiziunii de stat, care era de partea opoziţiei, făceau într-adevăr pregătiri să întâmpine o astfel de eventualitate.132 O grupare numeroasă de 6.000 de poliţişti şi de jandarmi a fost pusă pe fugă de mineri pe 21 ianuarie la Costeşti, unde minerii i-au capturat şi dezarmat pe 1.500 dintre ei.133 Guvernul a intrat în panică. Informaţiile despre mineri erau insuficiente sau inexistente, iar oficialităţile de frunte ale SRI din zona de conflict şi-au luat concediu medical în timp ce criza era în plină desfăşurare. Pe 28 ianuarie şeful SRI Costin Georgescu le-a reproşat oficialităţilor care ar fi trebuit să monitorizeze protestul minerilor că nu-şi făceau datoria.134 Gabriela Adameşteanu, editor al revistei 22, a scris în numărul din 26 ianuarie-l februarie că lupta de la Costeşti a fost o dovadă limpede că preşedintele şi guvernul „nu controlează instituţiile statului, în special Ministerul de Interne şi serviciile secrete”. Militarii erau mai ales recruţi, nepregătiţi pentru tulburări. Nu li s-au asigurat alimente şi adăpost, sau prea puţin, în timp ce minerii erau aprovizionaţi fără nicio oprelişte. Potrivit lui Cristian Tudor Popescu de la *Adevărul*, „niciun jandarm sau soldat nu era motivat în această confruntare, iar ei nici nu vedeau inamicul în mineri. Ordinele «de la Bucureşti» nu erau socotite drept măsuri de apărare a securităţii naţionale, ci o încercare disperată a conducătorilor de a-şi salva propria piele cu preţul sângelui vărsat de alţii”.135

Cele mai multe comentarii şi cea mai mare îngrijorare au fost provocate de atitudinea ofiţerilor de la comanda forţelor guvernamentale. Tactica lui Gheorghe Lupu, generalul de la comanda forţelor locale, a stârnit o sumedenie de critici, dat fiind că acesta a ales să-şi părăsească trupele şi a dat ordine care au deschis calea înaintării minerilor. Pe 25 ianuarie el a fost acuzat de un consiliu disciplinar că a încălcat regulamentul militar.136 Superiorul său, ministrul-adjunct de Interne, a demisionat în aceeaşi zi, iar ministrul de Interne Gavril Dej eu a demisionat după ce forţele sale au fost înfrânte la Costeşti. Pentru Cornel Nistorescu, ca şi pentru alţi comentatori, întreaga desfăşurare a evenimentelor a confirmat o dată pentru totdeauna că guvernul se afla la putere, dar nu o deţinea. El scria pe 25 ianuarie: „Am avertizat în repetate rânduri în legătură cu manevrele dubioase ale generalilor şi coloneilor din eşaloanele de sus ale Ministerului de Interne şi ale Inspectoratului General al Poliţiei... Conducerea poliţiei a reuşit să păstreze intactă mentalitatea ei de miliţie... Modul în care a fost apărat statul în defileul Jiului şi la Costeşti se potriveşte de minune cu modul în care a fost apărată loialitatea în afacerile cu ţigări, cafea şi băuturi”. 137

Prefectul oraşului Râmnicu-Vâlcea, Nicolae Curcăneanu, capturat în timpul tulburărilor, a dat vina pentru debandada de la Costeşti pe absenţa unui comandament central stabil, pe prezenţa prea multor generali şi colonei şi pe lipsa de aprovizionare a trupelor.138 Cozma a sugerat jubilând ca „guvernul să ne facă pe noi [minerii] jandarmi, pentru că am dovedit că suntem foarte buni, chiar mai buni decât cei cu care ne-am confruntat”.139

Pe 22 ianuarie, după mai multe ore de convorbiri la Mănăstirea Cozia, a fost semnat între premierul Vasile şi Cozma un acord suficient de avantajos pentru mineri ca să-i determine să-şi oprească înaintarea şi să se întoarcă

acasă. Acordul a fost intermediat de Biserica Ortodoxă, o instituţie naţională considerată de aproape toată lumea ca fiind deasupra vrajbei politice. A fost un gest umilitor de cedare pentru un guvern al cărui şef s-a văzut nevoit să-şi încalce promisiunea că nu va negocia cu cineva căruia, potrivit preşedintelui Constantinescu, „de aproape şase ani i s-a permis să sfideze toate instituţiile statului cu acordul tacit al fostei conduceri politice”. 140 într-o mărturisire revelatoare, premierul Vasile a spus pe 27 ianuarie, în timpul unei călătorii în Germania, că guvernul nu a avut alta variantă decât să ceară pace: „Potrivit informaţiilor deţinute de guvern, dacă minerii ar fi ajuns la Bucureşti, peste 80.000 de elemente turbulente ar fi fost în oraş… în această situaţie, oraşul s-ar fi transformat într-un câmp de luptă şi guvernul ar fi fost nevoit să plece… Poliţia ar fi fost dominată numeric, dat fiind că în Bucureşti erau doar 1.000 de jandarmi, cei mai mulţi fiind recrutaţi de curând… [Pacea de la Cozia] a fost practic unica soluţie”.141 Ea i-a dat guvernului posibilitatea să câştige timp şi totodată a scos la iveală dezacordurile din rândurile adversarilor militanţi. Minerii în marea lor majoritate au părut mulţumiţi să accepte avantajele economice care li se ofereau şi să se întoarcă acasă, dar în sânul elementelor defavorizate social care se ataşaseră marşului s-a strecurat sentimentul că fuseseră trădate. Romeo Beja, adjunctul lui Cozma, a fost ţinut închis câteva ore de bandiţii locali care terorizaseră oraşul Râmnicu-Vâlcea când au aflat că Bucureştiul nu mai avea să fie la cheremul lor.142 S-a susţinut că Vadim i-a îndemnat să-şi continue înaintarea spre Bucureşti, dar nu l-a putut convinge pe Cozma să accepte o mutare atât de riscantă.143 Din momentul acesta, între cei doi s-a produs o ruptură din ce în ce mai mare, întrucât ca urmare a înţelegerii de la Cozia iniţiativa a început să scape din mâinile celor hotărâţi să înlocuiască guvernul.

Temeri postmineriadă

Când au încercat să evalueze semnificaţia celei de-a cincea mineriade, comentatorii au ajuns adeseori la concluzii negative, sugerând că România se îndrepta spre o situaţie care o plasa printre cele mai sărace şi anarhice ţări din Europa. Editorialul semnat de Dumitru Ţinu în *Adevărul* din 25 ianuarie este un exemplu tipic în acest sens: „Dacă nu se face nimic cum se cuvine, se va generaliza ameninţarea anarhiei şi România va sări peste stadiul bulgarizării pentru a ajunge să se albanizeze”.144 Dar au existat şi unele evenimente încurajatoare, chiar şi în toiul revoltei minerilor. Reacţia mişcării sindicale dădea o rază de speranţă. Marin Condescu, liderul minerilor din afara Văii Jiului, a refuzat să semneze un apel la solidaritate cu Cozma, chiar sub ameninţare fizică, şi s-a disociat de grevă.145 Sindicatul ceferiştilor a amânat o grevă programată mai demult, de teamă, desigur, de a nu se face vreo legătură cu acţiunea lui Cozma.146 Bogdan Hossu, liderul confederaţiei sindicale Cartel Alfa, a condamnat mutarea fără înconjur: „Continuarea protestului va cauza prejudicii nu numai Văii Jiului, ci întregii populaţii a României, dar fiind că investitorii o vor lua la fugă dintr-o ţară marcată de atâta instabilitate”.147

Presa românească, mai ales cea cotidiană, şi-a dovedit profesionalismul în reportajele despre grevă, în ciuda violenţelor cu care ziariştii erau ameninţaţi adeseori sau cu care se confruntau din partea minerilor sau a altor protestatari. Fluxul ritmic al ştirilor a prevenit răspândirea zvonurilor şi a informaţiilor distorsionate, care ar fi putut produce panică şi confuzie generală. Deşi influenţa lui Cozma continua sa constituie o ameninţare, editorialiştii erau pregătiţi să-şi rişte pielea şi să ceară arestarea lui, precum şi măsuri drastice împotriva susţinătorilor lui politici extremişti.148 Pe 29 ianuarie preşedintele le-a spus celor circa şaptezeci de reporteri care relataseră revolta

minerilor că informaţiile furnizate de ei au ajuns la el cu mult mai multă promptitudine decât cele ale serviciului de informaţii.149

S-ar putea ca şi comportamentul reţinut al principalului partid de opoziţie, PDSR, să fi împiedicat ca iniţiativa să încapă pe mâinile extremiştilor care promovaseră acţiunea minerilor. Ion Iliescu şi partidul său se apropiaseră şi mai mult de Vadim şi de ultranaţionalişti de când pierduseră puterea în 1996, iar posibilitatea unei alianţe într-o viitoare guvernare nu era respinsă de liderul PDSR.150 Către sfârşitul crizei, PDSR a criticat guvernul pentru că s-ar răzbuna pe mineri, dar pe 19 ianuarie a respins cererea PRM de a organiza o adunare publică comună în Bucureşti şi a făcut un apel public la mineri, cerându-le să nu vină în Capitală.151 Poate că în mod hotărâtor, pe 21 ianuarie – în condiţiile în care autoritatea guvernului era serios lezată după înfrângerea de la Costeşti – PDSR s-a solidarizat cu Radu Vasile şi cu miniştrii acestuia, asediaţi din toate părţile152, şi s-a alăturat celorlalte partide parlamentare venite la Cotroceni (cu excepţia PRM), semnând un comunicat comun care chema la pace socială şi la o soluţie de compromis.153 S-ar putea ca PDSR să-şi fi făcut calculul că nu ar avea niciun avantaj dacă ar contribui la răsturnarea unui guvern slab, care, după toate probabilităţile, avea să fie învins în alegerile din anul 2000, participând la o manevră deloc constituţională, de natură să reamintească guvernelor străine de circumstanţele neconvenţionale în care dobândise puterea în 1989 – 1990.

În afara zonelor din preajma traseului pe care a înaintat marşul minerilor, opinia publică şi-a păstrat calmul. N-a avut loc nicio adunare publică în sprijinul minerilor. Cornel Nistorescu a fost de părere că în ciuda faptului că era chinuită de sărăcie şi insecuritate, „majoritatea tăcută a populaţiei României simţise instinctiv că ordinea era preferabilă haosului”.154 Primul sondaj efectuat după

izbucnirea tulburărilor a arătat o scădere a popularităţii lui Vadim de la 18% la 12% şi a partidului său tot la 12%, în timp ce principala forţă de coaliţie, CDR, se afla în frunte cu 34%.155 Un sondaj realizat imediat după arestarea lui Cozma, pe 13 februarie, a constatat că 59, 66% dintre cei intervievaţi erau de părere că atitudinea sa din timpul celei de-a cincea mineriade fusese o încercare de subminare a puterii de stat (27% au fost împotriva acestei păreri).156 Un semn elocvent de stabilitate în condiţiile unei crize sociale din ce în ce mai grave ar putea fi imaginea miilor de români care stăteau răbdători la coadă în gerul din ianuarie ca să-şi plătească impozitele (pentru a evita penalităţile în caz de întârziere a plăţii).157

Cea mai mare încercare cu care se confrunta acum guvernul era recuperarea iniţiativei din mâinile lui Cozma, ale lui Corneliu Vadim Tudor şi ale susţinătorilor lor. Prima măsură împotriva lor a fost suspendarea lui Vadim din funcţia de senator, pentru 30 de zile, pe 27 ianuarie, urmată de votul Senatului pentru ridicarea imunităţii sale parlamentare. Ministrul Justiţiei Valeriu Stoica şi-a exprimat disponibilitatea de merge şi mai departe. El a subliniat că Articolul 37, aliniatul 2 din Constituţia din 1991 defineşte partidele extremiste şi circumstanţele în care pot fi interzise şi a cerut trecerea PRM în ilegalitate, dacă se dovedea că ar fi încălcat Constituţia. Propria sa părere în această chestiune era fără echivoc: „Dacă segmentul sănătos al poporului român nu reacţionează imediat împotriva acestui pericol, ne putem aştepta la un colaps. Venirea la putere a lui Hitler şi a lui Mussolini sunt bine cunoscute. Evenimentele din Valea Jiului arată că acesta [Corneliu Vadim Tudor] este în stare să joace acelaşi rol". 158 însă colegii lui Stoica, în marea lor majoritate, nu au fost atât de direcţi, iar ziarele care se opuseseră acţiunii minerilor au fost de-a dreptul sceptice în privinţa acestei măsuri, convinse că PRM ar putea

renaşte rapid sub o altă denumire.159 O acţiune de presă şi mai mare a fost cea care a susţinut, pe 29 ianuarie, demiterea judecătorului Dinu Marin, cel care îi permisese lui Cozma să iasă din închisoare în 1998, după ce îi redusese acuzaţia la tulburarea ordinii publice. Stoica a fost la adăpostul criticii de a fi încălcat independenţa justiţiei prin forţarea lui Dinu Marin să-şi dea demisia. Ziare precum *Adevărul*, critice de obicei la adresa guvernului, au atras atenţia asupra averii izbitoare dobândite de judecător, în ciuda salariului mic.160 Statul a făcut apel împotriva hotărârii lui Marin în procesul lui Cozma şi pe 15 februarie Curtea Supremă a dispus revenirea la vechea acuzaţie de periclitare a securităţii naţionale şi l-a condamnat pe Cozma la optsprezece ani de închisoare.161 Două zile mai târziu, Cozma a fost arestat la Caracal în urma unei confruntări violente între poliţie şi 300 de suporteri ai lui, pe când încerca să organizeze un nou marş asupra Bucureştiului. Cea de-a şasea mineriadă a fost oprită în faşă, însă înăbuşirea protestului minerilor a provocat acuzaţii din partea opoziţiei, care susţinea că guvernul se exercitase presiuni asupra justiţiei pentru a da un verdict convenabil momentului.162

Succesul poliţiei în capturarea lui Cozma a fost pus şi pe seama iniţiativei luate de noul ministru de Interne, Constantin Dudu Ionescu, pe 10 februarie, de a introduce proiectul de lege privind amnistierea actelor comise de armată şi miliţie în decembrie 1989. Câţiva deputaţi au susţinut că legea era menită să sporească motivaţia comandanţilor forţelor de securitate în îndeplinirea ordinelor de a acţiona cu fermitate împotriva actelor de nesupunere ale minerilor.163 Viorel Oancea, înalt funcţionar al Ministerului de Interne şi fost primar al Timişoarei, locul de naştere al revoltei din 1989, a fost retrogradat de ministru după ce i-a criticat iniţiativa.164 Săptămânalul *22*, considerat drept nava-amiral a forţelor

societăţii civile din România, a luat o atitudine deosebit de critică faţă de propunerea de amnistiere, dar rolul său în perioada de criză sublimase slăbiciunile societăţii civile. Potrivit spuselor lui Horia-Roman Patapievici, poate cel mai cunoscut intelectual liberal din România, larga participare la demonstraţiile prodemocraţie din Timişoara, pe 21 ianuarie, şi de la Bucureşti, pe 22 ianuarie, „dovedeşte că numărul celor care sprijină efectiv un protest împotriva unei tentative de lovitură de stat a fost îngrijorător de mic... Ceea ce descriem drept societate civilă este, de fapt, un organism fracturat”.165 Anunţul din 23 februarie că, în absenţa lui Cozma, sindicatul minerilor din Valea Jiului a semnat un nou contract de muncă, în care creşterile salariale convenite la Cozia se reduceau la jumătate, era un semn clar că primejdia trecuse.166

Escaladarea crizei din Kosovo a abătut într-o oarecare măsură atenţia presei străine de la revolta minerilor. Însă reflexul de a găsi explicaţii în afara graniţelor ţării pentru relele din interiorul ei nu a dispărut total. În ajunul violenţelor de la Costeşti, un redactor care ţinea o rubrică permanentă în *România liberă* a făcut speculaţii că anumite interese străine ce doreau să destabilizeze Balcanii în întregime s-ar fi aflat în spatele revoltei.167 Opinia aceasta a fost împărtăşită de Ion Diaconescu, liderul înaintat în vârstă al PNCŢD, care a cerut imediat după încheierea ei ca „toţi cei care acţionează în interesul puterilor străine să fie eliminaţi din Ministerul de Interne”.168 Rapoartele SRI din judeţele afectate de tulburări au venit în sprijinul opiniilor stăruitor exprimate în presa scrisă în legătură cu activităţi suspecte desfăşurate de oficiali ai Ambasadei Ruse în toiul evenimentelor (deşi, dat fiind că şi-a îndeplinit slab misiunea în timpul crizei, s-ar putea ca SRI să fi dorit să-şi protejeze propria imagine stârnind prejudecăţi antiruseşti).169 *România liberă* a atras atenţia şi asupra

unui posibil amestec al Orientului Mijlociu, publicând pe 6 februarie un dosar amplu, care confirma prin documente contactele apropiate şi de necontestat dintre liderul PRM şi regimurile din Irak şi Libia.

Pe 27 ianuarie premierul Radu Vasile a declarat: „Lumea occidentală înţelege că în România instituţiile de stat sunt încă fragile şi că primejdia preluării puterii de către forţele comuniste este încă reală”. 170 Cu toate acestea, comentatorii anticomunişti reproşau Occidentului că se lăsa influenţat de prejudecăţi culturale în reacţia sa tardivă la problemele României. Opinia lui Bazil Ştefan din *România liberă* din 11 februarie nu era deloc atipică: „Mă tem că este vorba de vechea prejudecată occidentală faţă de ţările ortodoxe răsăritene, prejudecată care le neagă orice şansă de a accede la capitalism, democraţie şi modernitate, şi care fixează «graniţele» Europei pe linia de demarcaţie dintre ţările romano-catolice şi protestante pe de o parte şi cele ortodoxe pe de alta”. Alţi comentatori cu aceeaşti concepţie politică preferau să considere că starea proastă a României îşi avea sorgintea în inadecvarea culturii ei politice. Gabriela Adameşteanu se plângea că în fond cultura politică românească avea o predilecţie fatală pentru soluţiile populiste, considerând că sloganul „Singura soluţie, o altă revoluţie” era un reflex standard în întreaga istorie modernă a României. Ea pretindea chiar că „în istoria României loviturile de stat apar cu o frecvenţă mai mare decât orice alt eveniment”.171 Dan Pavel, un politolog de frunte, a recomandat „să reinventăm

România”.172 Verdictul dat de expertul rus Martin Malia cu privire la impactul distructiv al dominaţiei sovietice asupra noii Rusii ar putea avea aplicabilitate şi în România de la sfârşitul anilor ’90. Acesta vorbea despre „un abis instituţional” ca „moştenire a unui stat sovietic monstruos care, după ce s-a prăbuşit, a lăsat în urmă doar un balast administrativ şi economic lipsit de procedurile

judecătoreşti, contabile şi de menţinere a legii necesare unei societăţi moderne”.173

Diverşi editori şi-au exprimat îngrijorarea ca nu cumva neputinţa statului să alimenteze un sentiment puternic împotriva Bucureştiului.174 Cozma însuşi a dat glas unor sentimente antibucureştene atunci când a încercat să-şi justifice acţiunile.175 într-un editorial intitulat „Un lider separatist, Cozma românul”, Cristian Tudor Popescu de la *Adevărul* avertiza că sfidarea lui Cozma avea puternice ecouri separatiste: „lata un român care declară că nu recunoaşte autoritatea centrală a Bucureştiului, ceea ce UDMR nu a făcut niciodată, nici chiar prin cei mai agresivi reprezentanţi ai săi. «Dacă domnii de la Bucureşti îşi fac legile lor, atunci noi ne vom face dreptatea noastră sindicală», spune Cozma”. 176 Cristian Tudor Popescu avertizase mai demult că criza socioeconomică degrada unitatea naţională a României şi era în stare să producă „un separatism de catifea”, în care românii înşişi, nicidecum o minoritate supărătoare, vor prelua iniţiativa de a reduce dominaţia Bucureştiului asupra lor.177

Guvernul nu a reuşit să redobândească iniţiativa după primul an la putere, fapt care s-a dovedit o mare dezamăgire. Principalul focar al conflictului s-a deplasat de la partidele din coaliţie în veşnică ciorovăială la preşedinte şi la un prim-ministru hotărât să nu fie tratat drept slugă plecată de către Cotroceni. Reforma avea să sufere atunci când conflictele personale interne vor exacerba slăbiciunile sistemului de guvernare din România. Fapt aproape neobservat la vremea aceea, preşedintele Constantinescu va recunoaşte, în mod semnificativ, în septembrie 1998, că nu exista un obstacol mai mare în calea reformei decât astfel de conflicte interne. Anterior fusese o mutare obligatorie pentru toţi cei din CDR să învinovăţească trecutul comunist, iar supravieţuirea oamenilor şi ideilor din acea epocă în sfera puterii să fie

socotită cauza principală a dificultăţilor prin care trecea România. De data aceasta se recunoştea că de fapt coaliţia contribuia într-o proporţie semnificativă la problemele cu care se confrunta ţara.

În scurt timp se va observa din ce în ce mai mult la nivel naţional că aroganţa şi corupţia puterii, care conduseseră la căderea în alegeri a PDSR, erau trăsături împărtăşite cu totul de succesorii acestuia, mai ales de către cei care vociferaseră cel mai tare împotriva greşelilor administraţiei Iliescu. Presa scrisa a fost cea care a vehiculat în primul rând aceste idei. Elita politică era văzută drept o castă separată, cu propriile sale pofte şi agende, din ce în ce mai oarbă la binele comun. România nu a fost singura ţară în care ziarele, care s-ar putea să fi jucat un rol efectiv în promovarea democraţiei, s-au întors împotriva acelora care încercau să o pună în aplicare, atunci când rezultatele nu erau la înălţimea aşteptărilor. Dar cel care a adunat un capital politic din ce în ce mai mare de pe urma nemulţumirii populare a fost segmentul extremist. Partidul România Mare (PRM) al lui Corneliu Vadim Tudor, eliminat în 1996, şi-a croit calea către prim-planul politic în interval de doi ani de la nişte alegeri în care obţinuse mai puţin de 5% din voturile electoratului. Datele sondajelor arătau că alegătorii, în marea lor majoritate, începeau să privească epoca lui Ceauşescu mai curând cu nostalgie decât cu repulsie.

În primele luni ale anului 1999, în timpul rebeliunii minerilor din Valea Jiului, România a fost cât pe ce să intre sub controlul PRM şi al foştilor membri ai serviciilor de securitate, care îngroşaseră rândurile acestuia. Forţelor de securitate ale statului le-au fost dejucate planurile, ele fiind copleşite în două confruntări umilitoare. Cât timp ar fi durat Consiliul Revoluţiei, proclamat de PRM în ianuarie 1999, nu se poate şti. Atitudinea Occidentului ar fi fost critică la adresa lui. Uniunea Europeană permisese cu

destule reţineri României să se alăture procesului de lărgire, deşi ţara avea să nu corespundă încă mulţi ani cerinţelor de aderare. Dar toate datele sugerau că NATO ar fi avut tot atâtea reţineri să intervină militar în România în ianuarie 1999 ca în decembrie 1989.

Forţele societăţii civile angajate în democratizarea României nu erau de mare folos în contracararea noii încercări autoritare de preluare a puterii. Stâlpi ai opoziţiei democratice din prima jumătate a anilor ’90, mişcarea Timişoara şi Alianţa Civică au devenit în anii guvernării CDR umbre palide a ceea ce fuseseră cândva. Deşi se bucurau de puţini apărători sonori sau influenţi în media sau în societatea civilă, ostilitatea faţă de perspectiva întoarcerii PDSR la putere, speranţele că un ajutor direct din partea UE ar putea stimula o economie aflată în dificultate şi stăpânirea însemnelor puterii au concurat spre a-i oferi guvernului motivaţia reziduală de a rămâne laolaltă pentru a-şi încheia mandatul de patru ani.

NOTE

1. *Lupta*, 288, 7 iunie 1997.

2. Faptul a fost recunoscut în iulie 1999 de Radu Sârbu, şef al Agenţiei pentru Privatizare la data respectivă. *Nine o „Clock*, 23 – 25 iulie 1999...

3. *Evenimentul zilei*, 17 iulie 1997 (ediţia engleză online).

4. Economist Intelligence Unit, *România, Raport de ţara*, Trimestrul IU, 1998, Londra, 1998, p. 18.

5. Datele cu privire la procesul de privatizate prezentate de FPS au fost în dezacord cu cele provenite de la Ministerul Privatizării, ambele instituţii fiind conduse de Sorin Dimitriu. *Telegrama*, 2 septembrie 1998.

6. *Adevărul*, 13 martie 1998.

7. Economist Intelligence Unit, *România, Raport de ţara*, Trimestrului, 1998, Londra, 1998, p. 19.

8. *Monitorul*, 30 octombrie 1999.

9. Ilie Şerbănescu, „FMI: schimbare de echipă şi de tactică”, *Nine o'Clock*, 20 octombrie 1998.

10. *Evenimentul zilei*, *Y*1 iunie 1998.

11. Economist Intelligence Unit, *România, Raport de ţara*, Trimestrul U, 1998, Londra, 1998, p. 11.

12. Vezi Tom Gallagher, *Democraţie şi naţionalism în România, 1989 – 1998*, Bucureşti, Editura All, 1999, p. 370.

13. Şerban Orăscu, *2*2, 21 – 27 iunie 1998.

14. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 14 noiembrie 1998.

15., România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 3, vara 2000, p.33.

16. *Nine O'Clock*, 10 aprilie 2000.

17., România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 3, vara 2000, p.33

18. *Nine O'Clock*, 10 aprilie 2000.

19. Marius Ţinu, *Adevărul*, 2 iunie 1998.

20. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 13 mai 1998.

21. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 13 mai 1998.

22. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 20 ianuarie 1998 (ediţia engleză online).

23. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 25 august 1998 (ediţia engleză online).

24. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 16 noiembrie 1998 (ediţia engleză online). În acest articol se spune că anumiţi negociatori din partea română au beneficiat copios de pe urma procesului.

25. Daniel Oanţă, *Adevărul*, 20 octombrie 1998.

26. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 mai 1998 (ediţia engleză online).

27. Tudoréi Urian, *Cuvântul*, decembrie 2000.

28. Interviu cu Măriuca Vasile în *Cronica română*, citat în *Evenimentul zilei*, 6 septembrie 1999 (ediţia engleză online).

29. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 mai 1998 (ediţia engleză online).

30. Vezi editorialul lui Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 24 ianuarie 2001.

31. *Ziua*, 19 aprilie 2001.

32. *Evenimentul zilei*, 3 august 1998 (ediţia engleză online).

33. *Evenimentul zilei*, 4 – 5 iulie 1998 (ediţia engleză online).

34. Siviu Brucan, „Economia subterană şi politica", *Nine o'Clock*, 20 martie 2000.

35. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 100.

36. *Central Europe Online*, 28 septembrie 1998.

37. PD a făcut un lobby puternic pentru ca unul dintre aliaţii săi să fie numit la conducerea Bancorex, principala bancă de stat. Vezi *Business Central Europe*, februarie 1998.

38. *Central Europe Online*, 28 septembrie 1998.

39. Stefan Wagstyl şi Virginia Marsh, „Time to Deliver the Promised Land", *Financial Times* (supliment despre România), 28 septembrie 1998.

40. Îi sunt recunoscător lui Dennis Deletant pentru această informaţie.

41. Monica Macovei, „The Post-Communist Procuracy: România", *East European Constituţional Review*, Vol. 8, nr. 1 şi 2, iama-primăvara 1999, p. 95.

42. *Idem*, p. 97.

43. Monica Macovei, „Legal Culture în România", *East European Constituţional Review*, Vol. 7, nr. 1, iama, 1998.

44. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 4 – 5 martie 2000 (ediţia engleză online).

45. *Ibidem*.

46. Adrian Ursu, *Adevărul*, 25 februarie 1999.

47. „Opening of Securitate Files May Be Limited", *Central Europe Online*, 7 noiembrie 1997.

48. *Evenimentul zilei*, 17 noiembrie 1999 (ediţia engleză online). Şerban Orăscu, *22*, 16 – 22 septembrie 1997.

49. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, pp. 230 – 231.

50. *Evenimentul zilei*, 10 iunie 1999 (ediţia engleză online).

51. *East European Constituţional Review*, România", Vol. 7, nr. 2, primăvara 1998.

52. Filip Florian şi Marius Oprea, Moştenitorii Securităţii – în primii ani de democraţie", în *Sfera politicii*, nr. 52, 1997.

53. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, pp. 230 – 231.

54. „Opening of Securitate Files May Be Limited", *Central Europe Online*, 7 noiembrie 1997.

55. „România", *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 1/2, iama/primăvara 2000.

56. Gabriel Andreescu, *Ziua*, martie 2000, Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 469.

57.22, 23 – 29 martie 1998.

58. *Nine O'Clock*, 2 septembrie 1999.

59. *Nine O'Clock*, 23 februarie 2000.

60. Alin Bogdan, *Adevărul*, 16 decembrie 1998.

61. Alin Bogdan, *Adevărul*, 16 decembrie 1998.

62. *Evenimentul zilei*, 20 iulie 1999 (ediţia engleză online).

63. *Nine O'Clock*, 22 iulie 1999.

64. *Nine O'Clock*, 21 iulie 1999.

65. *Evenimentul zilei*, 20 iulie 1999 (ediţia engleză online).

66. *Evenimentul zilei*, 12 aprilie 1998.

67. *Evenimentul zilei*, 17 iunie 1998. Căpitanul SRI Constantin Alexa a depus mărturie în public în noiembrie 1998 că dosarul lui Vilău fusese scos la iveală la indicaţia conducerii PD. Vezi Adrian Severin, *Ziua*, 3 decembrie 1998.

68. *Monitorul*, 22 iunie 1998.

69. Catherine Lovait, „Securitate Shuffle”, *Central Europe Online*, Vol. 2, nr. 15, 17 aprilie 2000. Alexa aparţinea în cadrul SRI Direcţiei pentru Apărarea Integrităţii Teritoriale şi Unităţii Statului Român, un concept, potrivit părerii lui Alexa, pus în primejdie de Bâranyi. Vezi *Monitorul, 10* aprilie 2000.

70. *Evenimentul zilei*, 12 noiembrie 1998, 3 iunie 1999.

71. *Evenimentul zilei*, 19 iunie 1998.

72. Dennis Deletant, „The Successors to the *Securitate*: Old Habits Die Hard”, în Kieran Williams şi Dennis Deletant (editori), *Security Intelligence Services în New Democracies*, Macmillan, Londra, 2000, p. 241.

73. *Evenimentul zilei*, 11 iunie 1998.

74. Elena Ştefoi, *Drept minoritar, spaime naţionale*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1997, p. 19.

75. *Evenimentul zilei*, 3 aprilie 1998 (ediţia engleză online).

76. *Monitorul*, 21 martie 1998.

77. Alina Mungiu-Pippidi, *Transilvania subiectiva*, Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 156.

78. *Monitorul*, 14 martie 1997.

79. Zsolt-István Máto, „Conflictul coaliţiei române continuă”, Radio Europa Liberă, *Ştiri*, 13 octombrie 1998.

80. Radio Europa Liberă, *Ştiri din Europa de Sud-Est*, 4 septembrie 1998.

81. Radio Europa Liberă, *Ştiri din Europa de Sud-Est*, 4 martie 1998.

82. Alina Mungiu-Pippidi, *Transilvania subiectiva*, p. 206.

83. *Nine O’Clock*, 17 ianuarie 2000.

84. *Monitorul*, 20 iunie 1998.

85. *Monitorul*, 20 iunie 1998.

86. *Evenimentul zilei*, 23 septembrie 1997.

87. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 24 noiembrie 1998 (ediţia engleză Online). Severin va acorda mai târziu

interviuri în care va critica stilul de conducere al lui Roman şi va susţine că s-a amestecat neîncetat în conducerea Ministerului Afacerilor Externe pe vremea când Severin deţinea portofoliul respectiv. Vezi *Nine o'Clock*, 6 octombrie 1999. Severin şi-a susţinut acuzaţiile cu privire la activitatea de spionaj într-un interviu publicat de *Monitorul* pe 12 ianuarie 1998.

88. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 19 – 20 septembrie 1998 (ediţia engleză online).

89. *România liberă*, 6 noiembrie 1998.

90. Sorin Roşca Stănescu, *Ziua*, 11 noiembrie 1998.

91. *Telegrama*, 7 septembrie 1998.

92. Cristian Tudor Popescu, *Adevărul*, 10 martie 1998.

93. *Nine o'Clock*, 27 iulie 1999. Deputatul PNL Şerban Rădulescu-Zoner, care a părăsit partidul în 2000, din cauza căutării de către aceştia din urmă a unor aliaţi în stânga postcomunistă, era de acord cu părerea că probabil majoritatea membrilor PNŢCD nu aveau o viziune mai înaltă decât să controleze statul. El spunea că, asemenea PDSR, PNŢCD era în mare măsură preocupat, atâta timp cât era la putere, să-şi satisfacă clientela. Interviu cu Şerban Rădulescu-Zoner, Bucureşti, 21 ianuarie 2002.

94. *Adevărul*, 28 martie 1998. Ceilalţi semnatari au fost Andrei Pleşu, ministru al Afacerilor Externe, şi Ilie Şerbănescu, ministrul Reformei.

95. *Adevărul*, 24 septembrie 1998.

96. *Monitorul*, 9 iunie 1997.

97. Radu Buşneag, România: Ciorbea se confruntă cu probleme din partea muncitorilor îngrijoraţi", Radio Europa Liberă, 11 iunie 1997.

98. Ioan Scurtu, *Nine O'Clock*, 30 august 2000.

99. Potrivit unui sondaj realizat de Institutul pentru Cercetarea Calităţii Vieţii, PDSR avea atunci 29% şi CDR 26%. Vezi *Central Europe Online*, 19 octombrie 1998.

100. *Monitorul*, 10 februarie 1999. Ziarul reproduce

declaraţiile lui Alin Teodorescu, directorul IMAS, şi anume că în decembrie „numărul persoanelor ce sprijineau PRM era atât de mare, încât nu am îndrăznit să dau publicităţii cifrele respective”.

101. Interviu cu Şerban Rădulescu-Zoner, Bucureşti, 21 ianuarie 2002. Acest deputat PNL, veteran al deţinuţilor din lagărele din epoca lui Gheorghiu-Dej, primea săptămânal în audienţă cetăţenii din Târgovişte, capitala judeţului Dâmboviţa, pe care îi reprezenta. În afara cererilor de a interveni în dispute pentru pământ, care constituiau chestiuni judiciare, era cel mai adesea solicitat să se ocupe de abuzurile comise de primari şi consilieri locali, chestiuni pe care le aducea la cunoştinţa corpului de control anticorupţie al primului-ministru, precum şi Ministerului de Interne. S-a luptat pentru conectarea unei comune din circumscripţia sa electorală la sistemul de apă şi canalizare. Primarul acesteia era membru PDSR, ceea ce i-ar fi demobilizat pe colegii săi să intervină, deşi nu era vorba de o chestiune politică.

102. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 16 decembrie 1998.

103. *Adevărul*, 28 noiembrie 1997.

104. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 27 decembrie 1998 (ediţia engleză online).

105. Sondaj realizat de Institutul Metro Media, *Adevărul*, 28 noiembrie 1998.

10*6.2*2, 24 – 30 noiembrie 1998.

107. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 505.

108. H.-R. Patapievici, *2*2, 2 – 8 februarie 1999.

109. Lui Cozma i se intentaseră patru procese la sfârşitul anului 1998, în două dintre ele fiind acuzat de ultraj cu violenţă. *Nine o „Clock*, 5 – 7 februarie 1999.

110., România”, în *East European Constituţional Review*, Vol. 6, nr. 4, toamna 1997.

111. Magdabrighidău, *România liberă*, 12 februarie

1999.

112. *Evenimentul zilei*, 29 iunie 1998.

113. Robert Lyle, „Pactul mineritului românesc îngreunează împrumutul FMI”, Radio Europa Liberă, notă finală, 26 ianuarie 1999.

114. Pavel Lucescu, *Monitorul*, 30 august 1997.

115. *Economistul*, 8 ianuarie 1999.

116. *Adevărul*, 2 februarie 1999.

117. Concepţiile naţionaliste ale lui Cozma au ieşit în evidenţă cu ocazia mineriadei din 1991, când, după ce premierul Petre Roman fusese răsturnat din funcţie, preşedintele Iliescu l-a convins să-şi retragă forţele şi să se întoarcă în Valea Jiului, pretextând că ar exista riscul ca ungurii să ocupe Transilvania. Vezi Emil Hurezeanu, *22*, 26 ianuarie-l februarie 1999.

118. Proclamaţia a fost publicată în *România Mare*, 21 august 1998.

119. *Ziua*, 23 noiembrie 1998.

120. *Nine O'Clock*, 13 ianuarie 1999.

121. Laurenţiu Ştefan Scarlat, „Partidul România Mare: un profil doctrinar”, *Sfera politicii*, nr. 67, 1999, p. 16.

122. Radio Europa Liberă, *Ştiri din Europa de Sud-Est*, 20 ianuarie 1999.

123. Mircea Duţu, *Nine O'Clock*, 25 ianuarie 1999.

124. Vezi de pildă *Monitorul*, 25 ianuarie 1999. Cunoscutul comentator Octavian Paler nu se îndoia că România se întorcea în Evul Mediu, *România liberă* din 22 ianuarie 1999.

125. *Evenimentul zilei*, 25 ianuarie 1999 (ediţia engleză online).

126. *Adevărul*, 25 ianuarie 1999, pentru cifra referitoare la şomaj. Numeroşi ziarişti au confirmat spusele lui Dumitraşcu. Vezi *Ziua*, 25 ianuarie 1999.

127. *Ziua*, 25 ianuarie 1999. Oancea a fost intervievat în *22*, 26 ianuarie-l februarie 1999. Afirmaţia că administraţia

locală a avut un rol în incitarea minerilor şi în asigurarea mijloacelor de transport a fost făcută de liderul moderat al minerilor, Marin Condescu, pe 2 februarie. Vezi *Evenimentul zilei*, 3 februarie 1999 (ediţia engleză online).

128. *Monitorul*, 3 februarie 1999.

129. *Nine o „Clock*, 25 ianuarie 1999; *Ziua*, 24 februarie 1999. Zoe Petre, şeful corpului de consilieri al preşedintelui, îşi aminteşte că în ziua dezbaterii parlamentare liderii PRM „au cerut abrogarea Constituţiei... şi înfiinţarea unui comitet revoluţionar". *Monitorul*, 25 ianuarie 2000.

130. *Adevărul*, 21 ianuarie 1999.

131. În cursul unei convorbiri avute la Londra pe 3 martie 2001, Tokay şi-a exprimat opinia că generalii din cadrul Ministerului de Interne s-ar fi putut pregăti pentru o astfel de eventualitate. Temerile sale au fost atât de mari încât el a distrus anumite documente de la Ministerul pentru Problemele Minorităţilor, reprezentat de el în guvern, pentru a nu cădea în mâna extremiştilor Vezi *şi Nine o'Clock*, 25 ianuarie 1999. S-a spus pe 9 martie 1999 că noul ministru de Interne, Constantin Dudu Ionescu, a confirmat existenţa unui plan amănunţit de operaţiuni care să permită PRM să preia puterea. Vezi *Nine O'Clock*, 10 martie 1999.

132. Vezi *Ziua*, 25 ianuarie 1999 şi *2*2, 2 – 8 februarie 1999.

133. Toate ziarele de dimineaţă din Bucureşti au oferit reportaje ample despre evenimentele de la Costeşti, pe 25 ianuarie 1999.

134. Vezi *Evenimentul zilei* (ediţia engleză ordine), 28 ianuarie 1999.

135. *Adevărul*, 5 februarie 1999.

136. *Evenimentul zilei*, 27 ianuarie 1999.

137. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză ordine), 26 ianuarie 1999. Aceste operaţiuni de contrabandă au ieşit la

iveală în 1997 – 1998, pătând reputaţia unor sectoare ale forţelor de securitate şi dovedind ineficienţa controlului guvernului asupra organelor de aplicare a legii.

138. *Monitorul*, 30 ianuarie 1999.

139. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză ordine), 25 ianuarie 1999.

140. *Monitorul*, 15 martie 1997.

141. *Nine O'Clock*, 29 ianuarie 1999.

142. *Monitorul*, 30 ianuarie 1999. Marea măsură în care sătenii din zonă umflaseră rândurile minerilor a sugerat cotidianului *Ziua* din 25 ianuarie 1999 să-şi intituleze reportajul despre lupta de la Costeşti, în mod sugestiv, „Răscoala ţăranilor de la Costeşti".

143 Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 385.

144. Bulgarizarea se referea la crahul financiar care lovise Bulgaria în 1996, iar albanizarea trimitea la prăbuşirea legii şi a ordinii, precum şi la jefuirea depozitelor de armament ce avusese loc în 1997, după prăbuşirea unui joc piramidal.

145. *Monitorul*, 20 ianuarie 1999.

146. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 25 ianuarie 1999.

147. *Nine O'Clock*, 22 ianuarie 1999.

148. Adrian Ciocolea scria în *Monitorul* din 25 ianuarie 1999: „Miron Cozma trebuie arestat". Cornel Nistorescu se întreba în *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online) din 15 ianuarie 1999: „Cum poate fi curmată influenţa nefastă a unui delincvent paranoic asupra minerilor din Valea Jiului?"

149. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 30 – 31 ianuarie 1999. Aceasta era o acuzaţie directă la adresa celor numiţi de preşedinte în fruntea SRI. Radu Vasile a comentat că oamenii numiţi de el nu deţineau niciun fel de control asupra SRI sau SIE. Vezi Radu Vasile, *Cursa pe contrasens*, p. 31.

150. Vezi editorialul lui Sorin Roşca Stănescu din *Ziua*, 15 decembrie 1998.

151. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 21 ianuarie 1999.

152. Declaraţiile PDSR deosebit de critice la adresa guvernului au fost reproduse de *Nine O'Clock* din 17 şi 18 februarie 1999, după ce trecuse principala primejdie la adresa instituţiilor de stat.

153. Pe 25 ianuarie acţiunea PDSR a primit laudele principalului analist politic al *României libere*, Bogdan Ficeac, de obicei un critic neobosit al acestuia. Vezi *Ziua*, 27 ianuarie 1999.

154. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 25 ianuarie 1999.

155. *Nine O'Clock*, 16 februarie 1999. Sondajul a fost realizat de IMAS.

156. *Ziua*, 19 februarie 1999.

157. Cristian Tudor Popescu făcea o comparaţie între „cetăţenii civilizaţi" şi statul „barbar". Vezi *Adevărul*, 18 ianuarie 1999.

158. *România liberă*, 5 februarie 1999.

159. Opiniile exprimate de Mircea Duţu în *Nine o'Clock* din 28 ianuarie 1999 au fost tipice în acest sens: „A cere scoaterea în afara legii a unei formaţiuni care, potrivit ultimelor sondaje de opinie, ar regrupa 15 – 20% din electorat... chiar dacă i s-ar cere să răstoarne guvernul, ar fi o măsură care ar deveni un act profund nedemocratic".

160. *Adevărul*, 3 februarie 1999.

161. *Adevărul* din 15 februarie a relatat ştirea cu subtitlul, Justiţia română s-a spălat de ruşine".

162. Mediafax (Bucureşti), 15 februarie 1999. Cele mai multe ziare bucureştene au respins afirmaţia opoziţiei şi au lăudat modul în care a procedat justiţia.

163. *Nine O'Clock*, 11 februarie 1999.

164. *Nine o „Clock*, 26 aprilie 1999. Ministrul de Interne

şi-a justificat acţiunea spunând că „statutul lui Oancea de om de afaceri îl face incompatibil cu postul său din minister”.

16*5.2*2, 9 – 15 februarie 1999.

166. *Monitorul*, 24 februarie 1999.

167. *România liberă*, 18 ianuarie 1999.

168. *Nine O'Clock*, 26 ianuarie 1999.

169. Un raport SRI publicat de *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online) din 9 martie 1999 atrăgea atenţia asupra unor vehicule ale Ambasadei Rusiei văzute la Costeşti şi Râmnicu-Vâlcea, din care se înregistrau pe casete video mişcările forţelor de securitate române (se presupunea că informaţiile le erau transmise rebelilor). Guvernul nu a făcut niciodată vreun comentariu cu privire la acest raport. Vezi *Monitorul*, 22 martie 2001.

170. *Nine O'Clock*, 29 ianuarie 1999.

171. Această afirmaţie a apărut în *2*2, 26 ianuarie-l februarie 1999, cel mai serios săptămânal românesc, editat de Gabriela Adameşteanu în cea mai mare parte a anilor '90.

17*2.2*2, 2 – 8 februarie 1999.

173. Martin Malia, *International Herald Tribune*, 5 – 6 septembrie 1998.

174. Primul editorial în care am găsit expresia acestei îngrijorări a fost cel semnat de Cornel Nistorescu în *Evenimentul zilei* din 4 august 1998.

175. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 4 februarie 1999, îl cita: „Nu voi permite ca nişte terchea-berchea ca cei din Bucureşti să-şi bată joc de idealul meu de-o viaţă de a apăra poporul”.

176. *Adevărul*, 5 februarie 1999.

177. *Adevărul*, 13 octombrie 1998.

7

CONSTANTINESCU ÎN CRIZĂ DE TIMP

Niciun nou început după mineriada

Guvernul a împiedicat cu foarte mare greutate preluarea controlului asupra Bucureştiului de către mineri. Dacă aceştia şi-ar fi continuat marşul până în ianuarie, nu se poate şti cum ar mai fi putut să fie opriţi, dat fiind că exista posibilitatea ca armata să refuze să îndeplinească ordinul de a trage în ei.[1] După mineriadă, relaţiile dintre corpul de ofiţeri din armată şi ministrul Babiuc deveniseră evident tensionate.[2] După arestarea pe 17 februarie a lui Miron Cozma s-a aşternut o pace stânjenitoare. Guvernul nu a fost însă în stare să-şi reimpună nici autoritatea, nici popularitatea de care se bucurase cu un an înainte. O confirmare a acestei slăbiciuni a fost neîndoielnic soarta pe care au avut-o eforturile lui de a-l aduce pe Corneliu Vadim Tudor în faţa justiţiei.

În 1998 Gheorghe Funar, aliatul apropiat al lui Vadim, a pretins că influenţa avută de PRM atât la Procuratură, cât şi în Ministerul de Interne împiedicase arestarea lui Vadim.[3] Pe 20 ianuarie 1999 Procuratura s-a lăsat în sfârşit convinsă să-l acţioneze pe Vadim în judecată, după ce acesta le trimisese o scrisoare incendiară minerilor, în care profera atacuri împotriva preşedintelui ţării şi a preşedintelui Senatului. S-a anunţat că va fi judecat pentru instigare la acţiuni violente şi subminarea autorităţii de stat, delicte care, conform Codului Penal român, sunt pedepsite cu închisoarea pe viaţă şi confiscarea tuturor bunurilor.[4] Pe 23 martie Senatul i-a ridicat lui Vadim imunitatea parlamentară care, de la alegerile din 1992 îl ţinuse la adăpost.[5] Totul părea pregătit acum pentru ca Vadim să apară în faţa instanţei pentru a da socoteală în cel puţin unsprezece capete de acuzare. Dar nu s-a mai luat nicio măsură. Pe 10 septembrie 1999, Curtea de Apel Bucureşti a anunţat că nu are competenţa de a decide dacă PRM trebuie scos în afara legii; atât ministrul Justiţiei, cât şi câteva organisme de apărare a drepturilor omului ceruseră scoaterea acestui partid în afara legii

pentru că încălcase prevederile constituţionale care interziceau incitarea la ură rasială.6 Măcar acum PDSR era pregătit să se distanţeze de partidul lui Vadim, după câţiva ani de colaborare frăţească; în februarie 1999 Iliescu a declarat că nu va încheia o coaliţie decât cu partidele care respectă Constituţia.7

Slăbiciunea statului faţă de activismul extremist a ieşit la iveală în legătură cu o publicaţie şi mai virulentă decât cele apropiate de PRM. *Atac la persoana*, o gazetă scoasă de Dumitru Dragomir, s-a specializat în articole xenofobe împotriva evreilor, a romilor şi a altor minorităţi, scrise într-un limbaj cât se poate de grosolan şi de insultător. În ediţia din 7 septembrie 1999 a revistei a apărut un articol semnat „Svastica”, în care se declara fără înconjur că pe străzile Bucureştiului puteau fi văzuţi prea mulţi evrei „... marfa de făcut săpun”. Articolul a stârnit proteste internaţionale, iar pe 7 septembrie ministrul Justiţiei i-a cerut Procurorului General să intervină pentru a pune capăt „propagandei naţional-şovine” a publicaţiei, dar aceasta a continuat să apară.8

România şi conflictul din Kosovo: *momentul de vârf al coaliţiei*?

În primăvara anului 1999, evenimentele interne au fost eclipsate de conflictul din Kosovo. Campaniile aeriene ale NATO împotriva Serbiei, începând din data de 24 martie, au oferit României o detentă în relaţiile internaţionale de care nu se mai bucurase de mulţi ani. NATO solicitase României şi Bulgariei anumite facilităţi militare în efortul său de a-l forţa pe Slobodan Miloşevici să ofere o autonomie semnificativă majorităţii albaneze din Kosovo şi să pună capăt epurărilor etnice. Importanţa strategică a României a sporit odată cu prelungirea războiului aerian şi a întocmirii rapide a planurilor pentru o invazie terestră în Kosovo. Importanţa flancului sud-est european pentru securitatea NATO, subestimată anterior de strategii

organizaţiei, părea justificată de războiul din Kosovo.

Un guvern de obicei divizat nu a dovedit atâta unanimitate, cel puţin în public, în nicio problemă majoră ca de data aceasta. Pe 22 aprilie Parlamentul a aprobat cererea NATO de folosire nelimitată a spaţiului aerian al României. Ministrul Apărării, Victor Babiuc, a declarat pe 30 aprilie: „Interesele României sunt divergente faţă de cele ale Serbiei astăzi... Avem o singură soluţie şi un singur răspuns: să fim alături şi împreună cu NATO”.9 Pe 27 aprilie, generalul Constantin Degeratu, comandantul Statului-Major al Armatei, s-a exprimat cu tot atâta fermitate: „România trebuie să sprijine NATO până la capăt în rezolvarea crizei din Kosovo”.10 Până şi partidul lui Iliescu a preferat să se abţină de la votul parlamentar pentru acordarea accesului solicitat la spaţiul aerian decât să ia o poziţie care putea să-i pericliteze legăturile cu NATO dacă avea să se întoarcă la putere după alegerile ce urmau să se ţină în 2000.

Sprijinul impresionant dat unei campanii de mare risc a NATO, care se apropia lent de scopurile sale, a pornit din dorinţa de a impulsiona ţelul principal al politicii externe a României de a intra în NATO cu ocazia celei de-a doua runde de lărgire a Organizaţiei Nord-Atlantice. Perspectivele ei de aderare se îngustaseră după 1997; Strobe Talbott, adjunctul Secretarului de Stat al Statelor Unite, a declarat în noiembrie 1998 că „România a regresat foarte mult, ceea ce dovedeşte că nu a fost şi nu este încă pregătită să intre în NATO”.11 Bucureştiul avea acum un prilej neaşteptat să arate că România putea fi un un element-cheie în asigurarea securităţii pe flancul de sud-est al NATO. Această orientare prooccidentală pornea şi din teama unei intervenţii ruseşti în Balcani de partea Serbiei. Cele mai puternice declaraţii pro – NATO din partea oficialităţilor române s-au făcut în urma votului din 16 aprilie din Duma rusească, prin care s-a susţinut

formarea unei alianţe între Rusia, Bielorusia şi Serbia. Îngrijorarea oficială şi cea a unei mari părţi a opiniei publice provenea din credinţa că securitatea României – şi poate însăşi independenţa ei – ar putea fi ameninţate dacă un duşman istoric precum Rusia s-ar instala ca putere regională în Balcani.

Pe 18 aprilie România a refuzat cererea Rusiei de folosire a spaţiului ei aerian pentru zboruri umanitare către Serbia, 12 iar pe 23 aprilie şi-a anunţat sprijinul pentru embargoul asupra petrolului anunţat de NATO pentru a-l priva pe Miloşevici de aprovizionarea cu combustibil. România a fost încurajată să pună în practică această măsură de sprijinul similar acordat acţiunilor NATO de către Bulgaria: cei doi vecini şi-au coordonat îndeaproape reacţiile la criza din Kosovo, un exemplu rar de colaborare între cele două ţări. Pentru Bulgaria a fost însă relativ uşor, în comparaţie cu România, să satisfacă cererea de sprijin a NATO din partea unor state prietene, dar nebeligerante. În Bulgaria un partid reformator, Uniunea Forţelor Democrate, se bucura de o majoritate parlamentară confortabilă şi, în ciuda faptului că era o naţiune slavă din sud, ţara nu avea o tradiţie de prietenie activă cu Serbia. Mai mult, cele două state fuseseră implicate, între 1885 şi 1945, în patru războaie pentru disputatul teritoriu al Macedoniei. România se afla într-o poziţie mult mai puţin avantajoasă. Majoritatea parlamentară a coaliţiei se subţia de la o săptămână la alta din cauza plecărilor din partidele membre, iar eşecul programului de reformă al guvernului dovedea că acestuia îi lipsea autoritatea necesară pentru a obţine sprijinul necesar unei controversate hotărâri de politică externă. În plus, Serbia era percepută în imaginaţia populară drept aliat al României, ba chiar singurul vecin cu care nu se aflase în relaţii de război. Unii istorici puneau sub semnul întrebării această viziune trandafirie a relaţiilor bilaterale,

dar ea era exprimată limpede în presa scrisă şi audiovizuală, unde se orchestra ostilitatea faţă de acţiunea NATO în Kosovo.13 O mare parte din presa română învinovăţea NATO, nu Belgradul, pentru miile de etnici albanezi care se refugiau din Kosovo.14 Bombardarea podurilor de peste Dunăre de către NATO a întrerupt comerţul dintre România şi Serbia şi a izolat ţara noastră de pieţele din Europa occidentală.15 încă de la începutul anilor ’90, România pierduse aproape 3 miliarde de dolari, după ce se alăturase embargoului împotriva Irakului, până atunci unul dintre principalii ei parteneri comerciali. Occidentul nu oferise niciun fel de compensaţii, iar România nu primise despăgubiri pentru pierderile suferite în urma embargoului împotriva Iugoslaviei după 1992.16

Un sondaj al opiniei publice publicat pe 2 aprilie arăta că doar 1% dintre români sprijineau campania militară NATO pentru retragerea trupelor sârbe din Kosovo, 17 iar în timpul conflictului o mare parte a presei şi câteva posturi particulare de televiziune au exprimat opinii virulent antioccidentale.18 Preşedintele Constantinescu a încercat să apere poziţia guvernului, declarând pe 16 aprilie: „Pentru ţara noastră nu există o altă opţiune strategică... Am plasat România ferm pe această cale pentru că de-a lungul istoriei ei a suferit prea mult din cauza poziţiilor echivoce adoptate de conducătorii ei şi din cauza ezitărilor şi schimbărilor de direcţie...” 19 Faptul că unul dintre puţinii editori de ziare naţionale sprijinea linia guvernului însemna adoptarea unei poziţii noi şi reconfortante, în contrast cu vechile opinii echivoce, exprimate când în joc erau importante probleme morale. Sorin Roşca Stănescu a scris: „Pentru prima oară, reprezentanţii naţiunii române au abandonat, după mulţi ani, calea duplicităţii... Ei şi-au dovedit loialitatea faţă de democraţiile occidentale şi faţă de alianţa nord-atlantică... Au arătat că libertatea poporului nu este negociabilă ca la

piaţă… ci se apără cu orice preţ”. 20

Din declaraţiile şi cuvântările liderilor occidentali din timpul conflictului s-a înţeles că s-ar putea produce o schimbare istorică în relaţiile Occidentului cu statele balcanice. Câteva personalităţi de vază vorbeau de crearea unei umbrele de securitate comună şi de integrarea regiunii din punct de vedere economic cu restul Europei. Madeleine Albright, Secretarul de Stat al Statelor Unite, a susţinut că „securitatea ţărilor vecine cu Iugoslavia” era „tot atât de importantă ca şi cea a ţărilor NATO”.21 într-un mesaj către naţiunea americană, preşedintele Clinton a comparat Serbia cu România: „Cine va defini oare viitorul acestei părţi a lumii [Balcanii]… Slobodan Miloşevici cu maşina lui de propagandă şi forţele paramilitare care obligă oamenii să renunţe la ţară, la identitatea şi la averea lor, sau un stat ca România, care îşi construieşte o democraţie respectând drepturile minorităţilor etnice?”.22 Premierul britanic Tony Blair, adresându-se Parlamentului României pe 4 mai, s-a referit la România ca la „un partener exemplar şi un viitor aliat”.23 La summitul organizat cu ocazia celei de-a 5-a aniversări a NATO, Joschka Fischer, ministrul de Externe al Germaniei, a conturat un plan de stabilizare pentru Balcani, implicând o substanţială infuzie de ajutoare occidentale.24

România şi Kosovo: *o ocazie* pierdută în primăvara anului 1999, retorica liderilor occidentali cu privire la o regiune considerată de obicei periferică intereselor lor abunda în promisiuni de renunţare la desconsiderarea din trecut, când se luau decizii cinice, care nu făcuseră decât să consolideze dictatura în Balcani, fără să consolideze securitatea europeană. Sprijinul fără echivoc al României a fost în contradicţie cu poziţia Ungariei şi a Republicii Cehe, care au intrat oficial în NATO în aprilie 1999, dar s-au arătat lipsite de entuziam faţă de întreaga operaţiune din Kosovo. Pare logic să susţinem că România, care s-a

bucurat de o ascensiune neaşteptată, deşi de scurtă durată, în relaţiile internaţionale ar fi putut pretinde concesii din partea Occidentului pentru luarea unei decizii lipsite de sprijin popular. Dar era totodată un demers riscant Dacă operaţiunea NATO ar fi intrat în impas sau s-ar fi încheiat cu o retragere umilitoare de pe cerul de deasupra regiunii Kosovo şi a Serbiei, aliaţii din linia frontului precum România şi Bulgaria ar fi fost mult mai ameninţaţi de răzbunătoarea Serbie decât principalii participant occidentali. Guvernul Macedoniei şi cel al Greciei au obţinut concesii economice pentru a sprijini operaţiunea NATO din Kosovo, în ciuda stării de spirit antirăzboinice a populaţiilor respective (cu excepţia albanezilor din Macedonia).25 Nu există nicio dovadă care să sugereze că România ar fi condiţionat sprijinul pentru controversata misiune NATO în Kosovo de obţinerea unor astfel de concesii.

Ce ar fi putut cere România în mod rezonabil? Ea era prima ţară menţionată în declaraţia dată pe 26 aprilie 1999, la summitul organizat cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a NATO, în care se menţiona lărgirea organizaţiei euro-atlantice.26 Dar o aderare timpurie la NATO ar fi fost cu siguranţă considerată implauzibilă atâta timp cât România nu reuşea să îndeplinească toate condiţiile economice pentru aderare; în plus, starea de deteriorare a economiei şi a infrastructurii ţării excludea acceptarea rapidă a cererii ei de aderare la Uniunea Europeană. Dar solicitarea unui sprijin focalizat şi imediat în vederea îmbunătăţirii performanţelor economice nu ar fi fost lipsită de raţiune. În anii ’70, oferirea de către UE a unor credite cu dobânzi mici dăduse Spaniei şi Portugaliei recent democratizate posibilitatea de a crea un climat în care politica liberei concurenţe să prindă rădăcini sănătoase. Planul Marshall de după 1948 a transformat perspectivele economice ale ţărilor vest-europene

zdruncinate de război.

Înaintea oricărei oferte de a sprijini NATO, România ar fi putut cere, pe bună dreptate, asigurări că i se vor acorda compensaţii depline pentru pierderile economice provocate de război. Un efort concertat ale ambelor ţări de la Dunărea de Jos pentru obţinerea de garanţii în această problemă ar fi atras, probabil, respectul oficialilor insensibili şi pragmatici din sistemul birocratic al UE şi NATO. Tot astfel, Bulgaria şi România ar fi dobândit respectul politicienilor alarmaţi de vitalitatea naţionalismului în cele două ţări, dacă ar fi susţinut că era în interesul lor naţional ca Serbia să fie mulţumită – o Serbie ce trebuia de asemenea ajutată să se dezbare de dictatură. Dacă şi-ar fi legat bunăstarea de cea a cetăţenilor obişnuiţi din Iugoslavia şi ar fi făcut presiuni pe lângă NATO să ofere asistenţă umanitară consistentă civililor sârbi după război, România şi Bulgaria ar fi putut să se ridice în ochii opiniei publice interne şi ai altor europeni oripilaţi la vederea sârbilor de rând pedepsiţi pentru păcatele lui Miloşevici şi ale cercului lui de la conducere. Şi poate că nu ar fi existat un moment mai favorabil decât războiul din Kosovo pentru ca România să insiste ca Fondul Monetar Internaţional să-şi revadă condiţiile de acordare a împrumuturilor. Obsesia FMI în legătură cu stabilitatea macroeconomică forţase guvernul Radu Vasile să crească fiscalitatea şi să anuleze eşalonarea impozitelor în cazul străinilor.27 Un mediu cu fiscalitate ridicată a împins la ruină mii de afaceri legale şi a stimulat economia subterană care, potrivit estimărilor UE, ar fi echivalat în 1999 cu 30 – 40% din PIB în România.28 Hotărârea FMI de a acorda un împrumut masiv Rusiei în aprilie 1999, cu puţine dintre restricţiile impuse în mod normal unor ţări ca România, a fost desigur rezultatul unor negocieri de pe poziţii dure purtate de Moscova în etapele timpurii ale războiului. Constantinescu ar fi putut să treacă

peste şefii FMI şi să insiste pe lângă Clinton şi Blair să faciliteze o nouă strategie FMI, menită să încurajeze apariţia în România a unei clase mijlocii active din punct de vedere economic; coaliţia a avut de suferit în alegeri pentru faptul că a patronat declinul clasei mijlocii din România, care de-abia prinsese aripi.

În ultimul rând, dar nu mai puţin important, guvernul român nu ar fi avut nimic de pierdut dacă i-ar fi cerut preşedintelui Clinton un supliment de 50.000 de cărţi verzi sau de permise de lucru care să dea ocazia României să profite de lipsa de mână de lucru în sectoare largi ale înfloritoarei economii americane. O astfel de concesie ar fi costat foarte puţin Statele Unite. Locuitorii zonelor cu şomaj foarte ridicat, precum Hunedoara, Neamţ şi Caraş-Severin, pe care sentimentul de deznădejde îi făcea receptivi la propaganda naţionalistă, ar fi apreciat mai mult poziţia guvernului faţă de Kosovo dacă acesta le-ar fi creat oportunităţi de lucru în străinătate care le-ar fi sporit perspectivele salariale. Acest fapt ar fi redus suferinţa unei părţi din forţa de munca industrială pentru care nu existau mari şanse de a găsi un loc sigur de muncă, spre a nu mai vorbi de posibilitatea fericită de trimitere ritmică a banilor prin poştă din America în România pentru stimularea economiei. Asta ar fi reprezentat şi o compensaţie dreaptă, dat fiind că o parte considerabilă din elita tehnocrată şi ştiinţifică a României lucra acum în instituţiile de cercetare din Seattle şi din Silicon Valley, în California.

Înainte de criza din Kosovo, preşedintele Constantinescu dăduse semne în interviuri şi cuvântări că înţelesese natura nesentimentală a relaţiei Occidentului cu România şi cu regiunea sud-est europeană. În 1997 el a declarat că Occidentul „îi trădase pe cei care luptau pentru o schimbare democratică… Astăzi iluziile noastre au pierit. Înţelegem limpede că nu putem discuta serios cu Occidentul, ci doar în termeni de profit şi de interes

reciproc”.29 în mai 1998, în timpul unei vizite în Canada, Constantinescu a acuzat Occidentul că tratează România „cu aroganţă şi uneori cu dispreţ”.30 însă amărăciunea cu care s-a exprimat el pe 13 iulie 1999 a scos în evidenţă frustrările adânci provocate de acea *Realpolitik* occidentală, şi se pot face speculaţii că preşedintele regreta acum că nu condiţionase participarea României la campania NATO împotriva Iugoslaviei. După o serie de vizite efectuate într-o succesiune rapidă de către personalităţi importante occidentale, Constantinescu a declarat pe 13 iulie: „În fiecare zi vin la Bucureşti personalităţi de la NATO şi de la UE şi ne spun că în timpul conflictului ne-am comportat ca un stat membru al NATO. Dar niciuna dintre acestea nu ne oferă garanţii de securitate şi nici nu vorbeşte despre recuperarea pagubelor suferite de noi din cauza embargoului [asupra comerţului cu Iugoslavia]… în timp ce suntem bătuţi prieteneşte pe umăr şi suntem felicitaţi, pierderile noastre cresc pe zi ce trece”.31 în cele şase săptămâni de la încheierea războiului, preşedintele României a descoperit că declaraţia preşedintelui Clinton din 12 aprilie – „Occidentul va trebui să încerce să facă pentru sud-estul Europei acelaşi lucru pe care l-am făcut noi pentru Europa Occidentală după cel de-al doilea război mondial şi pentru Europa Centrală după Războiul Rece” – nu avea să fie dublată de acţiuni concrete.32

Pactul de Stabilitate:
mai puţin decât se vedea la suprafaţa?

Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, încheiat pe 10 iunie de miniştrii de Externe ai principalelor state occidentale, avea să fie o palidă versiune a Planului Marshall. Declaraţia făcută de Madeleine Albright că „Europa trebuie să plătească pentru reconstrucţia Balcanilor” s-a bătut cap în cap cu cele ale ministrului de Externe al Germaniei, Joschka Fischer.33 Acesta s-a

exprimat clar cu ocazia vizitei sale la Bucureşti, pe 8 iulie, că Pactul de Stabilitate nu trebuia înţeles ca un mijloc de furnizare de materiale şi de recompense în bani pentru pierderile suferite. În schimb, scopul pactului era promovarea „oportunităţilor de dezvoltare economică în regiune pe termen lung”. 34 Precauţia germană era poate de înţeles, dat fiind că Germania, statul cel mai bogat din Uniunea Europeană, ar fi trebuit să contribuie cel mai mult la orice fel de Plan Marshall, deoarece Statele Unite lăsaseră de înţeles că, în ceea ce le priveşte, contribuţia lor va fi reprezentată mai ales de finanţarea campaniei militare din Kosovo.

Ulterior, România s-a ales cu două asigurări concrete din partea ţărilor NATO. Premierul britanic Tony Blair promisese în alocuţiunea ţinută în faţa camerelor reunite ale Parlamentului României: „La reuniunea Consiliului European de la Helsinki din decembrie, Marea Britanie va sprijini invitarea României la începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană”.35 Atitudinea lipsită de entuziasm a Marii Britanii faţă de cererea de aderare a României a fost înlocuită cu o poziţie mai angajantă. Dar oricât de mare ar fi fost sprijinul moral din partea Occidentului, acesta nu putea ajuta România să îndeplinească dificilele condiţii de aderare, dacă economia, incapabilă să se redreseze fără o intervenţie masivă externă (nu doar financiară, ci şi implicând transferul de abilităţi şi practici manageriale spre aparatul birocratic), continua să fie în declin. Cea de-a doua asigurare dată României şi altor state multietnice din regiune s-a referit la lipsa oricăror planuri de modificare a graniţelor din Iugolavia în cadrul acordului de pace final. Astfel, un Kosovo scos de sub controlul sârbesc şi plasat sub jurisdicţia ONU până la stabilirea precisă a naturii exacte a relaţiilor sale cu Iugoslavia nu va constitui un precedent pentru Transilvania sau pentru orice altă regiune din

Europa Central Răsăriteană, care trecuse de sub o autoritate sub alta de câteva ori în ultimii optzeci de ani.

Kosovo stimulează o revenire a PDSR

La izbucnirea conflictului din Kosovo, Ion Iliescu avertizase că acesta va duce la „o escaladare a planurilor revizioniste care ar putea pune sub semnul întrebării graniţele existente din Europa Centrală şi de Est".36 în timpul conflictului, organizaţia PDSR din judeţul Timiş, învecinat cu Serbia, a menţinut relaţii strânse cu partidul lui Miloşevici.37 Gradul de popularitate a PDSR era în continuă creştere, iar în timpul conflictului din Kosovo acest partid a reuşit să devanseze CDR. Toate acestea s-au întâmplat în pofida dezvăluirilor apărute în presa cotidiană cu privire la jefuirea celei mai mari bănci de stat a României, Banca Română pentru Comerţ Exterior (Bancorex), în timpul ultimului mandat al PDSR. Între 1990 şi 1996, Bancorex a împrumutat în mod discreţionar cu sume imense de bani societăţi de stat falimentare şi clientela regimului Iliescu, care au pompat apoi cantităţi enorme din banii contribuabililor către bancă.38 Afacerea Bancorex a fost una dintre petele cele mai întunecate din istoria României post decembriste, deşi un număr din ce în mai mare de cetăţeni nu făceau niciun fel de distincţie în materie de corupţie între regimurile dinainte de 1996 şi cel de după 1996. Până la mijlocul anului 1999, atât guvernul Ciorbea, cât şi guvernul Radu Vasile au redirecţionat veniturile bugetare pentru a menţine Bancorex în stare de plutire, dintr-o teamă sinceră ca nu cumva să urmeze o prăbuşire a sistemului financiar. În iulie 1999, când s-a luat hotărârea cu privirea la închiderea Bancorexului după ce investise 1200 de milioane de dolari în credite neperformante, scandalul a fost considerat ca aparţinând în egală măsură epocii Constantinescu şi celei a predecesorului său.39

Reacţia slabă şi plictisită a opiniei publice la afacerea

Gabriel Bivolaru a fost un alt indiciu că PDSR nu trebuia să-şi mai facă griji în legătură cu propriul trecut. În 1996 „Bibi” Bivolaru fusese acuzat de obţinerea unor credite în valoare de 20 de miliarde de lei de la Banca de Dezvoltare, precum şi de fals şi fraudă. Pentru a se asigura că era la adăpost de orice acţiune legală împotriva sa, Gabriel Bivolaru a obţinut un loc bun pe listele electorale ale PDSR şi în 1996 a fost ales în Parlament, ceea ce l-a aşezat departe de braţul nemilos al legii.40 Timp de trei ani, PDSR a blocat încercările de ridicare a imunităţii lui Bivolaru. Colegii lui parlamentari din PDSR (sub conducerea lui Adrian Năstase) au mers până acolo încât l-au însoţit la Procuratură în 1997, în semn de solidaritate41; s-ar putea ca unii dintre ei să se fi temut că, abandonându-l pe Bivolaru, „vor ajunge şi ei în scurt timp în situaţia lui” 42 Dar, confruntat cu o schimbare de dispoziţie a opiniei publice, PDSR a acceptat în cele din urmă să sprijine, în martie 1999, ridicarea imunităţii lui Bivolaru.43 Din ce în ce mai dezorientaţi, numeroşi alegători erau dispuşi să învinovăţească guvernul pentru toate necazurile lor, cu toate că dovada că membrii cabinetului răspundeau doar pentru cazurile de corupţie majoră, într-o măsură întâlnită înainte de 1996, nu era nici pe departe convingătoare.

Este relativ uşor să faci apel folosind coarda naţionalistă la alegători, a căror concepţie politică este dictată de teama de sărăcie, iar PDSR exact aşa a procedat după 1996. Ca şi înainte, UDMR a fost calul de bătaie al PDSR. Pe 17 octombrie 1998 a avut loc o întâlnire la Cluj a liderilor PDSR din Transilvania, sub conducerea lui Ion Iliescu, în cadrul căreia a fost adoptată o declaraţie în care se spunea, printre altele: „Politica UDMR este plină de nostalgia după dictatul criminal de la Viena, iar UDMR vrea să creeze premisele pentru dezmembrarea statului român”.44 PDSR se afla în competiţie cu UDMR în cursa

pentru atragerea votului naţionalist din Transilvania, care nu mai era atât de coerent după scindarea PUNR din 1997 – 1998. În 1999 PDSR a realizat un progres într-o provincie în care fusese întotdeauna slab, prin absorbţia efectivă a partidului Vatra Românească, principalul exponent al naţionalismului de acolo.45 Adrian Năstase, al doilea lider în ierarhia PDSR, nu a avut nicio dificultate în vânturarea teoriei nesiguranţei naţionale. El s-a agăţat de susţinerea dată de către guvernul maghiar proclamării autonomiei în provincia iugoslavă Voivodina, definind-o drept un semn că revizionismul maghiar îşi făcea loc ca o ameninţare la adresa securităţii regionale.46 în iulie 1999 PDSR va prezice chiar instalarea unei „toamne fierbinţi" în Transilvania, susţinând că frustrările socioeconomice puteau scoate la suprafaţă antagonismele etnice.47 în aceeaşi lună, senatorul PDSR Radu Timofte (numit şef al SRI optsprezece luni mai târziu) a pretins, fără să ofere nicio dovadă, că maghiarii radicali îşi creaseră unităţi paramilitare în Transilvania.48

Constantinescu la ananghie în ciuda scăderii dramatice a popularităţii sale în sondajele de opinie, preşedintele părea hotărât să candideze pentru un al doilea mandat, dar nu mai reuşea să impună guvernului voinţa sa la fel de uşor ca pe vremea lui Ciorbea. Radu Vasile se bucura de mai multă popularitate în sondaje. În august 1998 el reacţionase cu o iritare de-abia disimulată atunci când, pentru prima oară, preşedintele, folosindu-se de prerogativele constituţionale, condusese o şedinţă de guvern.49 în mai 1999, Radu Vasile avea să fie în stare să se opună propunerii preşedintelui ca Theodor Stolojan (prim-ministru în 1991 – 1992, cu o bună reputaţie de economist) să fie cooptat în guvern ca prim consilier economic.50

Radu Vasile avea o capacitate de comunicare mai mare decât Constantinescu. Stilul său direct şi colocvial îl

apropia mai mult de alegătorul mediu decât maniera mai curând distantă prin care li se adresa oamenilor preşedintele.51 Radu Vasile ar fi putut chiar să fie un bun prim-ministru în primele etape ale tranziţiei către democraţie dacă între principalele forţe politice din România ar fi domnit consensul şi nu confruntarea; România nu a avut norocul unor state precum Polonia, Ungaria şi Spania. Înainte de a deveni prim-ministru, Radu Vasile a dezvoltat relaţii normale cu opoziţia, facilitate de legăturile sale bune cu PDSR şi cu o parte dintre naţionalişti.52 O slăbire a războiului între partide a permis adoptarea, în februarie, a bugetului pentru anul 1999, spre deosebire de anii anteriori, când acesta nu fusese aprobat înainte de sfârşitul primăverii.

FMI sporeşte necazurile României

Bugetul era dur, permiţând un deficit care de-abia trecea de 2%. Produsul Intern Brut se prăbuşise cu 5, 4% în 1998 şi se aştepta ca el să se micşoreze şi mai mult în anul fiscal următor. Balanţa comercială era cea mai proastă din ultimii nouă ani, iar investiţiile scăzuseră cu 18, 6% prin comparaţie cu anul anterior.53 FMI şovăia să accepte reluarea convorbirilor cu guvernul pentru un nou acord *stand-by*, dacă nu apăreau rezultate în domenii precum reforma bancară, închiderea minelor neprofitabile şi privatizare.54 Dar în mai 1999 României i s-a cerut să achite aproape 650 de milioane de dolari în contul datoriei externe de 800 de milioane de dolari, contractată în condiţii foarte dezavantajoase la începutul anilor ’90. În iunie alte 480 milioane de dolari trebuiau plătite, în timp ce ţara era sfiită să îndure plata lunară a unor creanţe în valoare de 156 de milioane de dolari. În condiţiile în care banca centrală de-abia reuşea să acopere astfel de retrageri importante, părea aproape imposibil ca România să evite neîndeplinirea obligaţilor financiare fără ajutorul FMI. În primele două luni ale anului 1999, valoarea leului

a scăzut cu 10% faţă de dolar şi o importantă firmă de rating financiar a modificat nivelul de risc economic pentru investitorii din România de la B + la B-.55

Pe 22 aprilie 1999, în toiul conflictului din Kosovo, FMI a consimţit să acorde României un nou împrumut *stand-by* în valoare de circa 500 milioane de dolari.56 în Occident gestul a fost considerat o recompensă pentru sprijinul dat de România Organizaţiei Nord-Atlantice, dar această părere nu poate fi uşor justificată. Negocierile care au avut loc în vară aveau să dovedească insistenţa FMI cu privire la politica de credite scumpe şi fiscalitate ridicată. O astfel de abordare deflaţionistă este în dezacord cu cea adoptată în cazul Spânei şi al Portugaliei, când aceste două ţări au ieşit de sub dictatură în anii ’70: s-au oferit atunci credite ieftine şi împrumuturi cu dobânzi mici pentru impulsionarea noilor afaceri, promovându-se în acelaşi timp în diverse moduri mărirea puterii de cumpărare a consumatorilor. Cu toate acestea, părerea că economiile dezvoltate aveau nevoie de deficituri relativ mari pentru a importa tehnologia necesară, pentru a-şi reconstrui infrastructura şi pentru a promova dezvoltarea se bucura de o acceptare mai largă înainte de lansarea neoliberalismului economic în anii ’90. Daniel Dăianu, scriind în 1999, argumenta că un deficit mare temporar şi moderat era acceptabil, mai ales dacă se ţinea cont de faptul că nivelul datoriei neachitate a României, 35% din PIB, era relativ scăzut. În cazul Franţei şi al Germaniei, cifra respectivă era de 60%, iar în cel al Italiei de 100%.57

Când s-a ajuns în sfârşit la acordul pentru împrumutul de 547 milioane de dolari din august 1999, FMI a insistat ca România să strângă suma de 475 milioane de dolari din surse private înainte de eliberarea tranşei a doua. Radu Vasile s-a plâns în iulie că FMI impunea neîncetat noi condiţii pentru reluarea împrumuturilor; România, susţinea el, era tratată mult mai puţin generos decât Rusia

sau Ucraina şi era „pusă în aceeaşi oală cu Pakistanul".58 Defavorizarea practicată de FMI însemna că România era văzută ca o zonă de risc înalt pentru investitori şi creditori şi de aceea, pentru ca cea de-a doua tranşă a împrumutului FMI să fie eliberată, trebuia făcut un alt împrumut cu o rată împovărătoare a dobânzii. Acesta avea să înghită şi mai mult din veniturile tot mai reduse ale ţării şi va face ca România să depindă tot mai mult de ajutorul internaţional pentru a-şi finanţa bugetul. Şi astfel, cercul vicios a rămas întreg.

În iulie 1999 preşedintele a declarat că guvernele şi agenţiile occidentale ar trebui să ţină seama de nevoile specifice ale României, în loc să impună condiţii grele, adeseori fără a ţine seama de condiţiile locale.59 Un sistem punitiv de impozitare, împreună cu metodele primitive de contabilitate, moştenite din perioada comunistă şi rămase neschimbate, aveau să ameninţe cu falimentul numeroase întreprinderi mici şi mijlocii. O firmă de avocatură americană cu interese în România s-a plâns la sfârşitul anului 1998 că „în loc să ridice o clasă mijlocie, legile fiscale ale României distrug modesta clasă de întreprinzători a ţării".60 încetul cu încetul, presiunile exercitate de Uniunea Europeană au contribuit la reducerea munţilor de reglementări care puneau beţe în roate comerţului particular. Prin programul PHARE, Uniunea Europeană urmărea, de asemenea, să stimuleze întreprinderile mici şi mijlocii şi să introducă tehnologia avansată. Insistenţa FMI de a impune credite cu dobânzi mari şi condiţii de impozitare severe pentru combaterea inflaţiei se dovedise fatală pentru o mulţime de astfel de întreprinderi. Lipsea, fără îndoială, o coordonare între agenţiile internaţionale şi programele de reformă pentru preîntâmpinarea unor astfel de rezultate contradictorii. În epoca Pactului de Stabilitate din Balcani, acest lucru nu era valabil doar pentru România, ci pentru întreaga

regiune. Iniţiativele occidentale pentru promovarea stabilităţii şi a creşterii economice erau subminate de dificultăţile de coordonare a muncii diverselor agenţii internaţionale, de lupta dintre ele pentru controlul unor teritorii şi de angajarea fluctuantă a ţărilor care se obligaseră iniţial să investească timp şi bani în reconstrucţia regiunii.61

Mai aproape însă de subiectul care ne interesează, lipsa de coordonare dintre executiv şi legislativ era o problemă presantă pentru guvernul Vasile, care forţa legislaţia sub forma unor ordonanţe sau decrete, în loc de proiecte de legi. Articolul 14 din Constituţie stipulează că „în situaţii excepţionale, guvernul poate adopta ordonanţe de urgenţă”, 62 dar până la 1 septembrie 1999 au fost adoptate peste 300 de ordonanţe, cu 80 mai multe decât în 1998. Cu toate acestea, legile organice nu puteau fi adoptate în regim de urgenţă şi ca atare legislaţia în domenii vitale, precum reglementarea dreptului de proprietate, a lâncezit în Parlament ani de zile.63 Procedurile stângace ale Parlamentului bicameral şi pierderea majorităţii guvernamentale în Senat în anul 2000 au creat acest blocaj legislativ, iar în cadrul guvernului au lipsit contactele frecvente dintre actorii principali. Radu Sârbu, însărcinat cu procesul de privatizare din 1998 până în 2000, a declarat deschis la sfârşitul anului 1999: „Nu puteam să-l văd pe Radu Vasile decât atunci când mă chema la el şi în ultimul an ne-am întâlnit doar de patru-cinci ori”.64765

Privatizarea prinde puteri

Radu Sârbu, fost fizician, era unul dintre puţinii membri vechi ai PNŢCD care aveau un impact puternic în guvern. Datorită succeselor sale ca director al FPS în judeţul Cluj, a fost numit, la cererea expresă a preşedintelui, în octombrie 1998, în fruntea acestui organism la nivel naţional. Sârbu a descentralizat rapid operaţiunile FPS, iar

responsabilitatea vânzării majorităţii întreprinderilor a fost transferată filialelor judeţene. Salariile au fost de asemenea fixate în funcţie de performanţe.66 în timpul primelor patru luni după instalarea lui Sârbu în funcţie, numărul societăţilor privatizate s-a dublat faţă de ultimele nouă luni în care postul respectiv fusese ocupat de Sorin Dimitriu.67 La o conferinţă de presă organizată la sfârşitul primului său an de activitate în funcţia de director general al FPS, Radu Sârbu a susţinut că obiectivul său era încheierea procesului de privatizare până la sfârşitul anului 2000. „Dispariţia lui”, a promis Sârbu atunci, „va însemna consolidarea şi relansarea economiei româneşti pe o altă bază de proprietate”.68

Sub conducerea lui Radu Sârbu, obiectivele FPS s-au lărgit. Nevoii de a obţine venituri prin vânzarea unor mari întreprinderi i s-a adăugat dorinţa de a încheia contracte care să ducă la investiţii pe termen îndelungat şi să împiedice ca întreprinderile păguboase să secătuiască economia naţională. Oricum, unele licitaţii nu au implicat decât un singur investitor, ceea ce însemna că preţul de lichidare era mic; acest fapt a provocat un val de proteste, iar în septembrie 1999 două treimi din contractele încheiate cu un an în urmă deveniseră deja obiect de litigiu. Sârbu şi-a atras duşmani printre politicienii de toate culorile, refuzând ca politicienii aleşi să intre în sediile FPS sau să fie membri ai consiliilor de administraţie ale societăţilor aflate pe lista de lichidare. Această tactică dură era menită să pună capăt traficului de influenţă, care păruse un dat emblematic pentru FPS înainte de venirea lui Sârbu. Politicienii şi mai ales aliaţii lor din presă au pornit o campanie de calomniere a lui Sârbu şi a oficialităţilor apropiate lui, pretinzând că aceştia profitau de pe urma unui proces care nu făcea decât „să ruineze şi să distrugă” România. În graba sa de a-şi atinge obiectivele de privatizare, Sârbu a mai sărit unele etape.

Din cauza ostilităţii Parlamentului şi a tribunalelor, obiectivele sale au devenit din ce în ce mai greu de realizat. 47% din activele statului fuseseră date pe mâna FPS, la înfiinţarea lui în 1992, dar în septembrie 2000 doar 37% din aceste active fuseseră vândute sau lichidate.69 PDSR şi PRM s-au revoltat că întreprinderile „strategice” erau vândute, după cum pretindeau ei, sub valoarea de piaţă, că ar fi existat lipsă de transparenţă şi corupţie în organizarea licitaţiilor.70 Se părea că nicio altă persoană publică nu devenise ţinta unei astfel de furii menite să distrugă înţelegerile dintre politicieni şi oamenii de afaceri de la Elena Ceauşescu încoace, recunoscută pentru modul în care-i ţinea din scurt pe subalternii soţului ei. Faptul că Sârbu a fost persoana cea mai antipatizată din coaliţie sugerează că el a reuşit să zdruncine un sistem politico-economic în care reforma era de obicei doar un ritual fără conţinut.

Demiterea lui Radu Vasile în mod inevitabil, măsurile energice ale lui Radu Sârbu, menite să opereze o subţiere dramatică a rolului statului, au generat ostilitate în rândurile guvernului, pornind de la vârf. AVAB i-a controlat situaţia financiară, alături de cea a altor trei membri PNŢCD din guvern, socotiţi cu toţii duşmani ai primului-ministru. Dat fiind că Ovidiu Grecea, şeful AVAB, era un apropiat al lui Vasile, era normal ca presa să presupună că Vasile fusese iniţiatorul acestor investigaţii.71 în septembrie 1999 influentul cotidian *România liberă* a cerut cu insistenţă înlocuirea lui Vasile cu Sârbu, susţinând că „ţara are nevoie de un prim-ministru ardelean – tânăr, ferm, pragmatic şi în acelaşi timp cu principii morale... clare”. Ziarul pretindea că aflase din „surse de încredere” că Palatul Cotroceni şi liderii PNŢCD plănuiau să-l schimbe pe primul-ministru şi să „recomande o personalitate care se opunea balcanismului”.72

Scenariul s-a desfăşurat întocmai imediat după

încheierea summit-ului UE de la Helsinki, pe 14 decembrie 1999, când întreaga atenţie s-a concentrat asupra hotărârii UE de a invita România să înceapă negocierile de aderare. În aceeaşi zi PNŢCD a anunţat că îi retrage sprijinul politic lui Radu Vasile şi că le va cere miniştrilor săi să părăsească guvernul. În scurt timp, peste jumătate din miniştri s-au retras, dar Radu Vasile a refuzat să plece din fruntea cabinetului şi a fost revocat din funcţie prin decret prezidenţial. Mulţi au considerat că măsura nu a avut valabilitate constituţională: Constituţia îi permitea preşedintelui să revoce un ministru, dar nu stipula nimic în legătură cu primul-ministru.73 Şerban Orăscu susţine că Radu Vasile avea dreptul să numească succesorii în fotoliile devenite vacante.74 Primul-ministru a acceptat sfidător să demisioneze, cu condiţia să primească preşedinţia Senatului, 75 demnitate devenită vacantă după ce deţinătorul ei fusese numit ministru de Externe în noul cabinet. Însă duşmanii lui din PNŢCD au blocat această mişcare, iar Radu Vasile a fost rapid exclus din partid. El a format apoi un nou partid, împreună cu zece susţinători ai săi parlamentari, înainte de a se înscrie în cele din urmă în PD.

Concepţia politică a lui Radu Vasile era atât de adaptabilă, încât el ar fi putut fără nicio greutate să găsească un loc în oricare dintre principalele partide rivale. Lucrul era valabil şi pentru numeroşi alţi politicieni, care au migrat înainte şi înapoi peste liniile câmpului politic, pe măsură ce epuizarea partidelor din coaliţie (cu excepţia UDMR) deschidea perspectivele unor realinieri de proporţii. Schisma din PNŢCD a lipsit coaliţia de o majoritate efectivă în Senat. Constituţionalitatea îndoielnică a demiterii lui Radu Vasile a slăbit legitimitatea guvernului şi capacitatea lui de a guverna o populaţie agitată.76

Mugur Isărescu şi cererea de integrare a Românieijn

Uniunea Europeană

Doi prim-miniştri PNŢCD la rând, abandonaţi de propriul partid, aveau să-l părăsească în cele din urmă şi să formeze partide rivale – Alianţa Naţională Creştin Democrată (ANCD) a lui Ciorbea exista încă din primăvara anului 1999. Credibilitatea redusă a PNŢCD s-a oglindit în incapacitatea lui de a-şi impune propriul candidat la şefia guvernului. Această funcţie i-a fost încredinţată guvernatorului Băncii Naţionale a României, Mugur Isărescu. Nimeni nu a deţinut o funcţie publică de importanţă majoră pentru o vreme atât de lungă în afară de Isărescu, care s-a aflat la cârma BNR din 1991 şi a întreţinut relaţii bune cu toate partidele din spectrul politic. El fusese preţuit în mod special pentru abilitatea sa de a apăra moneda naţională în perioadele de criză. Mâna sa fermă la conducerea BNR a asigurat stabilitatea atât de necesară unei economii lipsite de un puternic avânt în reformă. Rămânea însă de văzut dacă, la guvernare fiind, Isărescu avea să fie capabil să controleze o coaliţie refractară, preocupată mai frecvent de împărţeala funcţiilor şi a avantajelor derivate din ele. Primele indicii au fost promiţătoare: Isărescu se bucura de relaţii bune cu preşedintele, care i-a oferit un sprijin puternic, iar PNŢCD a părut dispus să-i lase spaţiu de mişcare pentru realizarea reformei economice. În ceea ce priveşte Partidul Democrat, dezacordurile din rândurile lui erau din ce în ce mai evidente, ceea ce îi reducea capacitatea de a provoca neajunsuri partenerilor.

Una dintre realizările lui Isărescu a fost impunerea ordinii la şedinţele de guvern. Pe vremea lui Radu Vasile, aceste şedinţe se ţineau într-o atmosferă încărcată de fum de ţigară, cu telefoane mobile zbârnâind încontinuu şi cu pălăvrăgeli între miniştri. Isărescu a interzis fumatul şi a instalat un câmp electronic în jurul sălii de şedinţe a cabinetului pentru a împiedica funcţionarea telefoanelor

mobile. El a întors, de asemenea, limbuţia miniştrilor în avantajul său. Stabilind relaţii bune cu secretarul guvernului, întreba, când era larma mai mare, dacă exista vreo obiecţie la vreun punct anume de pe ordinea de zi. Neauzind niciun răspuns, considera punctul aprobat. Atunci când Băsescu, de obicei cel mai obstrucţionist dintre miniştri, întreba ce se întâmplase cu un anume punct, Isărescu îi răspundea că, împreună cu alte puncte de pe ordinea de zi, fusese aprobat cu mult înainte. Această tactică aplicată de un prim-ministru cu înfăţişare blândă a avut succes, iar şedinţele de cabinet desfăşurate cum se cuvine, în care autoritatea lui Isărescu a fost rareori pusă la îndoială, au devenit un lucru obişnuit. Avansarea lui Isărescu a coincis cu un grad fără precedent de sprijin popular pentru cererea României de integrare în Uniunea Europeană. Preşedintele Uniunii Europene, Romano Prodi, în cursul unei vizite la Bucureşti în 12 – 13 ianuarie 2000, s-a arătat optimist în legătură cu şansele de aderare ale gazdelor sale. El le-a cerut investitorilor să fie mai puţin sceptici în privinţa României, spunând că „în câţiva ani… a investi în România va fi totuna cu a investi în Germania, în Franţa sau în oricare parte a Europei”.77 Romano Prodi a declarat de asemenea: „Nu văd nicio posibilitate ca România să nu reuşească în procesul de aderare, decât dacă ea însăşi hotărăşte să-l oprească”.78

Sprijinul condiţionat furnizat de România NATO în conflictul din Kosovo revitalizase susţinerea de către câţiva lideri vest-europeni a ambiţiilor ei de intrare în Uniunea Europeană. Un indiciu important că Uniunea Europeană era serioasă în legătură cu propunerea României printre ţările candidate la integrare a apărut pe 26 octombrie 1999. Günther Verheugen, comisarul european pentru extinderea UE, a propus înfiinţarea unui grup de lucru compus din reprezentanţi ai UE, ai FMI şi ai Băncii Mondiale, precum şi ai altor instituţii financiare şi experţi

români, care să lucreze alături de guvernul român în vederea schiţării şi apoi a monitorizării unei strategii economice pe termen mediu care să fie pusă în practică în următorii şapte ani.79 Iniţiativa lui Verheugen a primit sprijinul imediat al guvernului şi în cele din urmă chiar şi asentimentul fără tragere de inimă al PDSR. Suveranitatea României era în acest fel încălcată în mod inevitabil în cadrul unui aranjament care oferea Uniunii Europene un rol major în schiţarea strategiei pe termen mediu a unei ţări candidate, însă reducerea temporară a controlului asupra formulării strategiei economice era preferabilă insolvabilităţii şi declinului de lungă durată. Până şi din tabăra naţionalistă s-au auzit surprinzător de puţine semnale de alarmă că România ar fi fost în primejdie de a ceda în faţa unei versiuni Bruxelles a controlului economic extern exercitat până la mijlocul anilor ’60 de Uniunea Sovietică; ceea ce a îmblânzit neîndoielnic opoziţia faţă de iniţiativa lui Verheugen a fost disponibilitatea Uniunii Europene de a asigura ajutoare financiare substanţiale pentru a da posibilitatea României să atingă standardele UE în privinţa unei game largi de indicatori-cheie.

Pe 15 februarie s-au deschis oficial negocierile cu Comisia Europeană, iar la mijlocul lunii martie România şi-a prezentat strategia de dezvoltare pe termen mediu pentru perioada 2000 – 2006. Documentul a fost însoţit de o declaraţie de sprijin din partea tuturor şefilor de partide reprezentate în Parlament, precum şi a patronatelor şi a centralelor sindicale. Isărescu a convins PDSR să semneze un text prin care România se angaja să adopte şi să aplice legislaţia comunitară, să definească limpede drepturile de proprietate şi să grăbească trecerea la o economie predominant de piaţă; era greu de crezut că un prim-ministru provenit din rândurile partidelor din CDR ar fi putut face acelaşi lucru. După cum a declarat pe 20 martie, Verheugen a considerat că strategia „va garanta

continuarea eforturilor pentru satisfacerea condiţiilor de aderare la UE, chiar dacă va avea loc o schimbare de guvern".80 Pe 17 aprilie PDSR, de departe marele favorit pentru înlocuirea coaliţiei actuale, a exclus orice posibilitate de a accepta ultranaţionaliştii drept parteneri de coaliţie. Această declaraţie a fost o urmare a avertismentului dat în februarie de Verheugen că şansele de aderare ale României vor fi serios afectate dacă astfel de elemente vor ajunge la guvernare.

Presiunile Uniunii Europene pentru reforma dau roade

Prezenţa sporită a Uniunii Europene în politica la nivel înalt a avut o serie de efecte benefice. După ce a fost criticat de Bruxelles pentru neglijarea unui număr de aproape 190.000 de copii aflaţi în grija statului, guvernul s-a grăbit să introducă un sistem mai bun de îngrijire a lor.81 Presiunile puternice ale UE au rezultat, de asemenea, în adoptarea unei legi, pe 8 decembrie 1999, privind statutul funcţionarilor publici, mulţi dintre ei numiţi după alegerile din 1996.82 Legea era menită să promoveze normele de etică profesională a funcţionarilor publici, să permită dezangajarea politicii de partid din funcţiile strict administrative şi să asigure o diviziune clară a responsabilităţilor între oficialităţi. Acestea au fost considerate drept măsuri minime necesare creării unui serviciu public angajat pe deplin pe calea reformei economice.

Ministerele, în marea lor majoritate, duceau lipsă de personal competent şi motivat, precum şi de resursele necesare ridicării capacităţii administrative. Birocraţi cu lungi state de vechime, neîncrezători în schimbare, erau încă înşurubaţi în mai multe ministere, precum Ministerul de Finanţe şi Ministerul Afacerilor Externe; în plus, numirea unui personal calificat şi capabil în aceste ministere nu a ţinut pasul cu plecarea nucleului acestui gen de funcţionari în slujbe mai bine plătite din sectorul

privat. Cu excepţia câtorva ministere, puţine la număr, se practica o intensă schimbare a cadrelor în funcţiile medii şi superioare birocratice. Astfel, lipsea adeseori continuitatea necesară pentru îmbunătăţirea muncii, iar planificarea devenise un lux. În consecinţă, legile propuse au fost de multe ori slab analizate şi nu întotdeauna bine redactate. Reforma administrativă trebuia continuată fără nicio întârziere pentru ca România să reuşească să adopte noi legi de-a lungul acestui proces şi să atingă normele stabilite în ţările membre. Presa era însă sceptică, îndoindu-se că Legea Funcţionarilor Publici din 2000 ar putea să supravieţuiască şi după mandatul guvernului care o iniţiase şi o susţinuse.83

Stânga eşichierului politic era consternată de insistenţa UE ca drepturile de proprietate călcate în picioare în perioada comunistă să fie respectate şi să fie asigurată restituirea proprietăţilor confiscate, dacă România era hotărâtă să realizeze progrese în cadrul negocierilor de aderare. Pe 25 august 1999, Camera Deputaţilor a votat o lege menită să-i despăgubească pe foştii proprietari pentru pierderea caselor lor. Acestora li se dădea un termen de şase luni pentru a depune cererile de restituire. Legea asigura fie retrocedarea caselor sau a apartamentelor, fie compensaţii în acţiuni sau participaţiuni în societăţi profitabile, fie plata în numerar din fonduri speciale, în decurs de cinci până la douăzeci de ani.84 A fost acceptat un amendament al opoziţiei, conform căruia se împiedica evacuarea chiriaşilor din proprietăţile naţionalizate care deveniseră proprietari în 1995, când guvernul permisese milioanelor de locatari să-şi cumpere locuinţele la preţuri reduse.85 Cu toate acestea, PDSR a promis să răstoarne legea odată cu revenirea la putere.86 Adrian Năstase, prim-vicepreşedintele PDSR, a declarat pe 24 august că guvernul actual dorea să restaureze puterea antebelică deţinută de o oligarhie limitată.87 Au fost zgândărite şi

rivalităţile etnice88; Ion Iliescu a declarat pe 30 august că, pe baza noilor legi, chiriaşii români vor fi goniţi din case de foştii proprietari maghiari şi că, în consecinţă, va urma un soi de „epurare etnică" în câteva oraşe ale Transilvaniei, ale căror centre vor fi deţinute în totalitate de minorităţi.89 Preşedintele Asociaţiei Chiriaşilor din Locuinţele Naţionalizate (care îi reprezenta pe beneficiarii exproprierilor din perioada comunistă) a pretins chiar că retrocedările ar conduce la separarea Transilvaniei de restul României.90 Parlamentul a votat „Legea privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989" pe 16 ianuarie 2001, dar şi aceasta într-o formă de compromis. Pretextând că cererile de retrocedare ar putea înghiţi jumătate din bugetul total, PDSR a convins PNL să permită foştilor proprietari sau urmaşilor lor, care ar fi avut drept la compensaţii în bani, să primească în locul banilor lichizi bonuri de tezaur sau acţiuni în noile societăţi privatizate. Clădirile confiscate aflate în folosinţa statului, a partidelor politice sau a ONG-urilor erau exceptate de la retrocedare, cu toate că proprietarii lor ar fi fost îndrituiţi să primească o formă sau alta de compensaţie. Acest amendament a împiedicat retrocedarea către foştii proprietari a şcolilor de stat, care aparţinuseră înainte bisericilor maghiare.91 Problema generală a drepturilor de proprietate a rămas astfel nerezolvată şi cu largi perspective de a fi o permanentă sământă de conflict.92

O lege cu privire la desfiinţarea întreprinderilor agricole de stat şi la restituirea terenurilor agricole şi a pădurilor foştilor proprietari a avut parte de o odisee parlamentară asemănătoare. Cunoscută drept „Legea Lupu", după numele celui care o promovase, senatorul PNŢCD Vasile Lupu, ea încerca să aducă îmbunătăţiri legii din 1991, potrivit căreia foştilor proprietari li se dădeau înapoi maximum 10 hectare. Câteva milioane de români au

devenit proprietari de pământ, iar agricultura privată acoperea 85% din producţia agricolă. Dar 1, 6 ha, cât era suprafaţa medie a unei gospodării, de-abia ajungeau să acopere nevoile unei familii de ţărani. În ciuda bogăţiei solului românesc, productivitatea era scăzută, dat fiind că numeroşi agricultori privaţi nu-şi permiteau achiziţionarea îngrăşămintelor şi a seminţelor de calitate. Mai mult decât atât, ei nu aveau acces nici la piaţa naţională mai mare, întrucât legăturile dintre gospodăriile de stat şi întreprinderile de prelucrare a produselor alimentare rămăseseră la fel de strânse.93 Legea din 1991 restrângea, de asemenea, vânzarea sau arendarea pământului restituit de stat în proprietate privată. Banca Mondială a încurajat guvernul să elimine aceste restricţii şi să mărească suprafaţa de pământ care putea fi retrocedată foştilor proprietari. Aceste măsuri, împreună cu planurile de încurajare a unei treimi din populaţia agricolă (ţărani trecuţi de 64 de ani) să iasă la pensie, precum şi asigurarea unor credite cu dobânzi mici tinerilor agricultori, pentru a le da posibilitatea să-şi cumpere pământ, erau considerate o necesitate pentru rezolvarea crizei din agricultura românească.94 Legea Lupu propunea creşterea suprafeţei de pământ care putea fi restituită foştilor proprietari de la 10 la 50 ha de persoană, dar în cea mai mare parte a anului 1999 PD a militat să se retrocedeze maximum 10 hectare.95 Se părea că Frontul Salvării Naţionale reapăruse ca o entitate *de facto*, hotărâtă să păstreze cât se putea de mult din economia de stat. În toamna anului 1999 guvernul a reuşit să impună dezbaterea Legii Lupu într-o şedinţă comună a celor două Camere, unde a obţinut o majoritate firavă. Pe 9 noiembrie 1999 Parlamentul a adoptat în sfârşit o lege cu privire la restituirea terenurilor agricole, a pădurilor şi a păşunilor, permiţând retrocedarea unor suprafeţe de până la 50 de hectare. Această lege avea să afecteze între unu şi patru

milioane de familii, dar existau încă dubii reale dacă ea va putea constitui vreodată baza unui sistem privat viabil în agricultură.96

Demersurile lui Isărescu la guvernare în perioada care va însemna ultimul an de viaţă pentru coaliţie, Isărescu a subliniat că principala sa preocupare era promovarea refacerii economice, oprirea declinului în ce priveşte nivelul de viaţa şi consolidarea campaniei pentru aderarea la UE. Înregistrarea unui progres însemnat avea să depindă de câtă libertate de acţiune erau pregătite să-i acorde partidele aflate la putere. Cu Petre Roman instalat acum în fotoliul Externelor, PD era mai preocupat de refacerea pe plan extern a imaginii sale deteriorate decât de urmărirea energică a propriilor interese în cadrul coaliţiei. Însă Isărescu a fost, probabil, conştient că într-un an electoral partidele de guvernământ vor fi mai interesate ca oricând să asigure finanţarea unor proiecte şi zone favorizate. Abilitatea de a-i convinge că, în interesul naţional, era cazul să-şi înfrâneze poftele avea să-i pună la grea încercare iscusinţa.

Relaţiile cu FMI erau în continuare o preocupare majoră. Pe 13 decembrie 2000 FMI a scos România dintr-un grup de ţări cu risc mare care, după cum se credea, vor avea dificultăţi în plata datoriei externe (România reuşise să plătească 2, 5 miliarde de dolari în anul acela). Cu toate acestea, FMI a îngheţat creditul *stand-by,* convenit în august 1999 şi în valoare de 547 milioane de dolari, anunţând clar că nu era dispus să elibereze a doua tranşă de credite sau să negocieze un nou împrumut înainte de aprobarea completă a bugetului de către Parlament. Vigilenţa FMI era provocată de teama ca nu cumva presiunile unui an electoral să ducă la un mare deficit bugetar.

Nu se uitase, probabil, că în 1994 – 1995 o mare parte a unui împrumut acordat pe vremea când PDSR se afla la

putere fusese deturnată către sprijinirea unor industrii necompetitive şi, ca atare, poate că FMI se hotărâse să nu mai permită repetarea acestui lucru.97 Pe Isărescu îl interesa în mod deosebit încercarea de a impulsiona exporturile, care scăzuseră cu 6% în 1999, şi atragerea investiţiilor străine, care în primele trei trimestre ale anului nu însumau mai mult de 145 de milioane de dolari. În ianuarie impozitul pe profiturile societăţilor a fost scăzut de la 38% la 25%, iar taxa pe valoarea adăugată a fost redusă de la 22% la 19% la unele produse şi servicii.98 S-au depus în continuare eforturi pentru simplificarea unui sistem de contabilitate şi de impozitare care făcuse ca nu puţine societăţi străine să renunţe la eforturile de a mai investi în România. În mai 2000 negocierile cu FMI pentru un alt împrumut *stand-by* s-au încheiat cu succes, dar în ciuda angajării sale publice pe calea unei bune guvernări, Isărescu a întâmpinat dificultăţi în impunerea autorităţii sale asupra maşinăriei statului.

Ezitările lui Victor Babiuc de a părăsi portofoliul Externelor, după părăsirea PD în februarie 2000, au dezmembrat guvernul timp de câteva săptămâni: se părea din nou că interese mărunte de partid prevalaseră în faţa considerentelor mai largi într-un domeniu-cheie al guvernării. Isărescu s-a plasat iniţial deasupra acestui conflict, dar îi va veni din ce în ce mai greu să se pronunţe de partea unora sau a altora, pe măsură ce atmosfera se încingea odată cu apropierea alegerilor.

Nereuşita controlării cheltuielilor publice păgubitoare avea să se dovedească distrugătoare. Rezultatul avea să fie o luptă pentru putere între guvern şi regiile care controlau sectorul energetic. În primăvara anului 2000 Isărescu a refuzat să aprobe cererile regiilor de scumpire a unor importante produse şi servicii.99 Emil Constantinescu le-a spus ziariştilor, pe 6 aprilie, că era „inadmisibil" ca regiile de stat să crească în mod regulat preţurile, plătind

totodată salarii uriaşe propriilor salariaţi.100 Dar atunci când principalul sindicat al salariaţilor din Renel a dat în judecată guvernul pentru blocarea creşterilor salariale, Curtea de Apel Bucureşti a dat o decizie în favoarea angajaţilor101, un alt exemplu de lipsa de disponibilitate a justiţiei de a sprijini prin deciziile ei politica reformatoare a guvernului.

Isărescu la ananghie: *scandalul FNI*

Credibilitatea lui Mugur Isărescu se baza în primul rând pe imaginea sa de garant al stabilităţii financiare, însă o criză izbucnită la finele lunii mai 2000, care a adus sistemul financiar şi bancar în pragul colapsului, i-a afectat reputaţia şi a obstrucţionat eforturile depuse în ceasul al doisprezecelea de partidele din CDR de a-şi salva propria reputaţie. Între 1996 şi mai 2000, cinci bănci private au fost declarate falimentare şi, în aceste condiţii, deponenţii şi investitorii au fost atraşi în schimb de piaţa fondurilor mutuale. Spre deosebire de băncile private, se prăbuşise, în 1996, un singur fond mutual, SAFI. În 2000, 345.000 de investitori deţineau un capital total în acest domeniu de peste 191, 7 milioane de dolari; o singură societate, Fondul Naţional de Investiţii (FNI), cuprindea 87% din totalul investitorilor şi 75% din capitalul total al acestui sector. Ca urmare a unui articol de ziar, care susţinea că vor fi modificate regulile de evaluare, ceea ce ar fi putut duce la scăderea valorii activelor FNI, au început să fie retrase sume mari; atunci când FNI a oprit plăţile către deponenţi, panica a luat proporţii şi directorii au fugit din ţară. Încrederea în restul sectorului financiar a scăzut brusc şi a urmat un val de retrageri a depunerilor din banca de frunte a ţării, BCR (Banca Comercială Română).

Prăbuşirea FNI a afectat circa 300.000 de investitori, iar deponenţii furioşi n-au întârziat să asedieze birourile guvernamentale cu cereri de despăgubire. Sentimentul antiguvernamental s-a intensificat după arestarea lui

Camenco Petrovici, până nu demult preşedinte al CEC, cea mai mare casă de economii a României. Petrovici, membru PNŢCD, a fost acuzat că semnase un contract prin care se garantau investiţiile în FNI, fără să fi informat Consiliul de Administraţie al CEC.102 Legătura cu CEC a fost folosită pentru a-i încuraja pe oameni să investească în fond, asigurându-i astfel că banii le erau garantaţi de stat.103 Cu sprijin din partea FMI, Isărescu a reuşit să stăvilească panica şi să oprească repercusiunile asupra BCR. Într-o emisiune radiodifuzată din 30 mai, Isărescu a pus în gardă populaţia în legătură cu un „complot financiar”, presa a preluat această idee şi s-au făcut afirmaţii mai mult sau mai puţin dovedite, potrivit cărora deponenţii BCR ar fi fost contactaţi telefonic pentru a fi avertizaţi despre colapsul ei iminent; cu toate acestea, nu au apărut niciun fel de dovezi în acest sens. Au existat şi alte bănuieli despre un grup de investitori bine plasaţi „din interior”, care ar fi fost alertaţi în legătură cu starea de dificultate în care se afla FNI, ceea ce le permisese să-şi retragă la timp investiţiile. Numeroase ziare au aflat tot felul de nume şi le-au dat publicităţii; printre ele figura şi Sorin Ovidiu Vântu, fondatorul FNI şi al unui alt fond de investiţii, Gelsor, care a căutat să obţină influenţă prin înfiinţarea de ziare şi sponsorizarea unor partide şi a unor persoane publice de marcă.104 Vântu a fost cercetat oficial, dar a negat aceste acuzaţii. Cu toate acestea, nu a fost atât de uşor să se ascundă probele reale că mulţi şefi ai filialelor locale ale FNI erau foşti ofiţeri SRI (sau de Securitate), numele a cel puţin şase dintre ei fiind citate în presă.105 Aşa cum s-a întâmplat şi cu mineriada din iarna lui 1999, SRI părea să nu aibă habar cum să reacţioneze, dat fiind că presa se arăta mai bine informată decât proprii săi şefi.

Nu există nicio dovadă că Mugur Isărescu ar fi fost implicat în vreun fel în afacerea FNI, dar în lunile care au urmat el a fost mereu arătat cu degetul de protestatarii

care susţineau că investiţiile FNI fuseseră garantate de stat şi că, în calitate de guvernator al BNR din 1990 până în 1999, el trebuia să fi ştiut ce se întâmpla şi, ca atare, să fi luat măsurile de cuviinţă. Lucrurile nu stăteau însă aşa. BNR nu răspundea de contractele comerciale încheiate de bănci, şi nici nu i se cerea să reglementeze sau să monitorizeze fondurile de investiţii.106 încercarea colegului său de cabinet, Traian Băsescu (care candida pentru funcţia de primar al Bucureştiului la alegerile locale), de a-l lega pe Isărescu de „mafia bancară" nu a făcut decât să sporească situaţia neplăcută în care se afla primul-ministru.107

Iliescu dezminte orice legătură cu afacerea Costea

La izbucnirea crizei FNI, era în toi un alt scandal politic, care părea să ameninţe perspectivele electorale ale stângii. Mai mulţi magistraţi francezi fuseseră în România din data de 4 mai pentru a investiga ce se întâmplase cu suma de 58, 3 milioane de dolari deturnată în tranzacţii franco-române. Omul din centrul afacerii era Adrian Costea, de origine română, în vârstă de 55 de ani, care se stabilise în Franţa în 1973 şi avea dublă cetăţenie franco-israeliană. Costea a fost pus sub stare de arest în Franţa, timp de douăzeci şi şase de zile, în anul 2000, la începutul cercetărilor cu privire la spălarea de bani.108 Adrian Costea a negat că ar avea vreo vinovăţie în legătură cu dispariţia fondurilor de stat din România. Grosul banilor dispăruţi proveneau de la Bancorex, care până în 1999 fusese cea de-a doua bancă în ordinea importanţei din România, fiind închisă în acelaşi an, după apariţia unui raport menţionat mai sus; raportul arăta că, începând cu 1999, banca acordase credite neperformante în valoare de 1, 2 miliarde de dolari. Răzvan Temeşan a recunoscut că îi promovase afacerile lui Costea pe vremea când se afla la conducerea Bancorex, la mijlocul anilor '90.109

Judecătorii francezi cercetau de ce o cantitate de

benzină în valoare de 5, 5 milioane de dolari, importată de Costea pentru România şi achitată de Bancorex, nu ajunsese niciodată la destinaţie. Au fost interogate personalităţi de frunte din PDSR în legătură cu mecanismele care permiseseră Bancorex să elibereze sume mari de bani sub forma de credite fără garanţii pe vremea când PDSR se afla la putere. Aşa au ieşit la iveală unele aspecte politice ale afacerii. Costea fusese consilierul prezidenţial neoficial al lui Ion Iliescu din 1991 până în 1996 şi atât el, cât şi soţia lui primiseră paşapoarte diplomatice.110 în 1996 el aranjase tipărirea în Franţa a unui uriaş volum propagandistic pentru realegerea lui Ion Iliescu; Costea mai tipărise, în traducere engleză şi franceză, două cărţi sub semnătura preşedintelui, menite să promoveze imaginea sa în afara graniţelor României.

În 1997, după înfrângerea în alegeri a lui Iliescu, Costea nu a stat cu mâinile în sân şi a jucat un rol important în înfiinţarea şi finanţarea Alianţei pentru România (ApR), un partid desprins din PDSR şi condus de Teodor Meleşcanu, ministru de Externe din 1992 până în 1996.111 în 1999, în ciuda strânsei apropieri a lui Meleşcanu de PDSR, preşedintele Constantinescu l-a numit consilier şi i-a prelungit dreptul de a deţine un paşaport diplomatic. Constantinescu nu şi-a negat legăturile cu Costea, care nu erau de mare anvergură. Iliescu şi Meleşcanu au negat însă iniţial legăturile lor strânse cu Costea. Atunci când faptele descoperite le-au infirmat declaraţiile, cei doi, rivali acum în cursa pentru preşedinţie, s-au acuzat reciproc de a-i fi permis lui Costea accesul pe coridoarele puterii. În două interviuri difuzate de un post de televiziune român, pe 16 şi 17 mai, Costea a insistat că reuşise să dobândească influenţă pe lângă cei doi preşedinţi de după 1989 pentru că le dezvăluise planuri convingătoare de atragere a investiţiilor străine şi de îmbunătăţire a imaginii României în arena internaţională. Înfuriat de încercările lui

Iliescu şi ale lui Meleşcanu de a-i minimaliza influenţa, Costea a descris în amănunţime cât de apropiate fuseseră relaţiile lui cu cei doi. Costea a pretins că echipa de campanie a lui Iliescu din 1996 fusese selectată după sfaturile lui şi că ApR fusese creat în urma unor întâlniri cu Meleşcanu, aranjate de el, pe speze proprii, în Franţa în anul următor.112 Ca urmare, într-o declaraţie dată pe 13 mai, Iliescu a recunoscut că-l cunoştea pe Costea din 1991 şi că biroul său prezidenţial îl folosise în calitate de consilier până în 1996, fapt negat până atunci. El a ţinut totuşi să sublinieze că nu-i acordase niciodată favoruri lui Costea şi că nu avusese nimic material de câştigat din această relaţie.113 Pentru a mai adăuga ceva la jena lui Iliescu, autorităţile vamale române au anunţat pe 14 mai că investigau o posibilă fraudă legată de importul a zece camioane cu materiale publicitare de campanie, pe care Costea le tipărise pentru a-i sprijini campania prezidenţială din 1996. Vama nu deţinea niciun fel de document doveditor care să ateste plata taxelor vamale – o infracţiune care putea fi pedepsită cu doi până la şapte ani de detenţie. Costea a anunţat că plănuise să dea în judecată PDSR pentru a-şi recupera costurile materialelor publicitare, 114 Judecătorii francezi începuseră cercetarea lui Costea, în urma unei scrisori anonime din România, în care se disecau tot felul de fărădelegi. Toată lumea ştia că Virgil Măgureanu, liderul Partidului Naţional Român (PNR), prezisese pe 31 ianuarie ca „ne aşteptăm la o perioadă electorală fierbinte, cu lovituri sub centură şi cu tot felul de acte murdare”.115 Fostul şef al SRI nu a făcut niciun secret din ambiţiile sale politice, iar Iliescu stătea în calea împlinirii lor. În august 1999 au fost citate ameninţările lui că va dezvălui informaţii cu privire la politicieni, susţinând că cei vizaţi „se compromiseseră deja”.116

Afacerea Costea a ilustrat atât puterea dobândită înainte

de 1989 de agenţiile de informaţii secrete ale statului, datorită accesului la informaţii clasificate, cât şi precaritatea legislaţiei care reglementa acest domeniu. În acest caz, pe Iliescu nu l-a afectat cu nimic afacerea Costea. Răspunderea pentru contractul referitor la materialele pentru alegeri a fost trecută cu succes pe umerii subalternilor, iar Iliescu nu s-a confruntat cu vreo chemare în justiţie nici la Bucureşti, nici la Paris.117 O dată reales Iliescu, autorităţile române au încetat să coopereze cu autorităţile judiciare franceze şi chiar au pretins înapoierea documentelor împrumutate anterior francezilor. Principalele victime ale afacerii Costea s-au dovedit a fi ApR şi Teodor Meleşcanu, care timp de un an se plasase pe locul doi, imediat după Iliescu, în toate sondajele, dovedindu-se un rival de temut, capabil să-şi atragă în egală măsură sprijinul alegătorilor de centru şi de stânga. El însă a ieşit destul de şifonat din afacerea Costea, iar plecările din ApR aveau să alunge în scurt timp ApR la periferia câmpului politic.

Criza din Kosovo a constituit o probă dură pentru guvernul român, obligându-l să arate cât de angajat era, practic vorbind, în integrarea euro-atlantică. Cu toate acestea, guvernul a trecut testul cu bine. El ar fi putut să obţină concesii din partea Occidentului în schimbul disponibilităţii de a împărtăşi riscurile alinierii cu NATO, dar nu există niciun indiciu că ar fi fost vorba de aşa ceva. În schimb, s-a confruntat.cu o populaţie mai mult decât ostilă acţiunii militare întreprinse de NATO; popularitatea i-a scăzut din ce în ce mai mult, iar ostilitatea populară s-a atenuat cu mare greutate, în ciuda hotărârii Uniunii Europene de a sprijini cererea de aderare a Românei. Bine măcar că beneficiarul dificultăţilor întâmpinate de CDR a fost PDSR şi nu PRM. Acuzaţiile de corupţie în legătură cu afacerea Costea nu au împiedicat revenirea lui Iliescu din deriva electorală. PDSR nu a ezitat însă să stârnească

patimile naţionaliste, mai ales în Transilvania, pentru a împiedica PRM să profite de ocazie. Acesta a fost un indiciu al disponibilităţii opoziţiei de stânga de a juca cartea etnică într-un moment în care avea puţine atuuri economice pe care să le ofere alegătorilor în dorinţa de a-i atrage de partea ei.

Lipsa de unitate a coaliţiei s-a văzut din nou pregnant în decembrie 1999, când primul-ministru Radu Vasile à fost demis – un act de o constituţionalitate îndoielnică. Noul prim-ministru Mugur Isărescu era un tehnocrat neafiliat vreunui partid, şi, ca atare, era considerat de Uniunea Europeană drept o personalitate capabilă să pregătească România pentru aderare. În ultimul an al mandatului coaliţiei, presiunea externă a fost stimulentul principal al reformei. Suveranitatea României a fost încălcată în urma unei iniţiative a lui Verheugen privind un aranjament prin care Uniunii Europene i se conferea un rol important în trasarea strategiei pe termen mediu a unei ţări candidate. Disponibilitatea PDSR de a accepta acest aranjament a dovedit modul în care nişte ajutoare semnificative din partea Uniunii Europene puteau să prevaleze în faţa complexelor naţionaliste.

Au fost realizate reforme importante ca rezultat al insistenţei Uniunii Europene ca România să adere la normele menite să asigure un nivel minim de eficienţă guvernamentală şi de justiţie economică. Una dintre reformele capabile să consolideze neutralitatea administraţiei civile şi să reducă posibilitatea ca guvernele să aglomereze eşaloanele superioare cu proprii lor susţinători a reuşit să devină lege în anul 2000. Legea cu privire la retrocedarea proprietăţilor a întâmpinat mai multe greutăţi, însă Legea privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989 a fost votată, în cele din urmă, la începutul anului 2001. Asta deşi existau destule semne că

partide precum PDSR, în ciuda pretinselor aprobări acordate acestor măsuri, nu aveau de gând să le susţină în continuare. Vorbăria goală despre înclinaţia către modernitate şi atitudinea prooccidentală, dublată de aderarea la o abordare monopolistă şi autoritară a politicii, a rămas o trăsătură puternică a deceniului care a urmat revoluţiei din 1989.

NOTE

1. În unele cercuri se exprimaseră temeri în 1994 – 1995 că, graţie sprijinului de care se bucura în rândurile militarilor şi ale serviciilor de securitate, Vadim era suficient de puternic pentru a organiza o lovitură împotriva regimului Iliescu. În *Evenimentul zilei* din 22 noiembrie 2000 s-a subliniat că PRM publicase o declaraţie de protest în ediţia din 20 iunie 1995 a revistei *România Mare*, semnată de 300 de generali şi alţi ofiţeri superiori din serviciul activ sau în rezervă, care protestau împotriva intenţiei lui Iliescu de a introduce reforme de tip occidental în armată.

2. Vezi Larry L. Watts, „The Crisis in Romanian Civil-Military Relations”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 48, nr. 4, iulie-august 2001, p. 19.

3. *Nine o'clock*, 23 noiembrie 1998; mai înainte, când guvernul deţinea o poziţie mult mai puternică, Cornel Nistorescu scosese în evidenţă influenţa deţinută de Vadim în Procuratură. Vezi *Evenimentul zilei*, 2 iulie 1997 (ediţia engleză online).

4. Vezi *Evenimentul zilei*, 21 ianuarie 1999 (ediţia engleza online).

5. *Nine O'Clock*, 25 martie 1999.

6. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 13 septembrie 1999.

7. *Monitorul*, 12 februarie 1999.

8. *Monitorul*, 5 decembrie 2000.

9. *Nine O'Clock*, 30 aprilie-2 mai 1999.

10. *Monitorul*, 29 aprilie 1999.

11. *Nine O'Clock*, 9 noiembrie 1999.

12. *Nine O'Clock*, 18 aprilie 1999.

13. Cristian Vasile, „Faţa nevăzută a relaţiilor româno-sârbe", *2*2, 27 aprilie-3 mai 1999.

14. Vezi *Adevărul*, 29 martie 1999.

15. Peter Finn „Anger Growing în Eastern Europe over Nato-Blocked Danube", *International Herald Tribune,* 7 februarie 2000. Potrivit datelor Ministerului Afacerilor Externe, România pierduse 245 milioane de dolari între 24 martie şi 21 iunie 1999 de pe urma conflictului între NATO şi Iugoslavia. Vezi, România Accuses the West of Unfair Treatment", Ce*ntral E*u*rope O*n*line,* 14 iulie 1999.

16. Această afirmaţie se găseşte în *Cartea Alba despre România şi NAT0,1997*, Ministerul Afacerilor Externe, Bucureşti, 1997, cap. 7, p. 6.

17. *Nine O'Clock*, 23 – 25 aprilie 1999. Un sondaj IMAS realizat între 17 şi 20 aprilie 1999 arăta că 57% dintre români erau de acord cu aderarea României la NATO, în comparaţie cu 89% în februarie 1999.

18. Mai ales *Cotidianul*, editat la vremea aceea de Ion Cristoiu.

19. *Adevărul*, 17 aprilie 1999.

20. *Ziua*, 5 mai 1999.

21. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 27 aprilie 1999.

22. *Adevărul*, 17 aprilie 1999.

23. *Ziua*, 5 mai 1999. La întoarcerea în Marea Britanie, Tony Blair le-a spus parlamentărilor britanici: „Este esenţial să începem să lucrăm cât de curând posibil la un program de regenerare pentru Balcani pentru că multe ţări din prima linie – precum Bulgaria, România, Macedonia şi Albania – ne-au sprijinit în condiţii de puternice greutăţi interne". *Hansard* (consemnarea

lucrărilor Camerei Comunelor), 8 iunie 1999, p. 468.

24. *Monitorul*, 24 aprilie 1999.

25. Christopher Bennett, „Emergency Aici For Neighbours”, *IWPR*’s *Balkan Crisis Report*, nr. 331, 14 mai 1999, http://www.iwpr.net.

26. Javier Solana, Secretarul General al NATO, a declarat pe 17 aprilie că România şi Bulgaria vor deveni în cele din urmă membre NATO”. *Nine o „Clock*, 19 aprilie 2000.

27. Vezi critica adresată de cabinetul de avocatură american Herzfeld and Rubin politicii Fondului Monetar Internaţional faţă de România în publicaţia *Romanian Digest*, Vol. 4, nr. 10, octombrie 1999, http://www.hr.ro/digestl? 4 htm.

28. Raportul Comisiei cu privire la progresele realizate de România în vederea aderării, Comisia Europeană, Bruxelles, 1999, p. 28.

29. Colin Woodward, „Interview with Emil Constantinescu”, *Transition*, Vol. 3, nr. 6, 4 aprilie 1997.

30. *Evenimentul zilei*, 29 mai 1998.

31. *Adevărul*, 14 iulie, 1999.

32. Tom Gallagher, România: is the West Watching?”, International *Herald Tribune*, 23 July 1977.

33. *Nine O’Clock*, 14 iunie 1999.

34. *Nine O’Clock*, 9 – 11 iunie 1999.

35. *Ziua*, 5 mai 1999.

36. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 1 aprilie 1999. Mai târziu, într-un articol publicat în *Washington Post*, Iliescu şi-a exprimat îngrijorarea, declarând ca un efect al conflictului din Kosovo ar putea fi o prezenţă masivă de trupe ruseşti în Balcani, deşi această afirmaţie putea să fie o încercare de diminuare a imaginii sale de apărător ascuns al intereselor ruseşti în regiune. Vezi *Nine o’Clock*, 27 mai 1999.

37. *Ziua* din 29 iulie 1999 a publicat corespondenţa

dintre liderii locali ai partidelor respective, care dovedea cât de apropiate erau relaţiile dintre ele.

38. Cea mai bună prezentare a afacerii Bancorex şi a ramificaţiilor ei politice a fost articolul semnat de Ilie Şerbănescu, „Bancorexistoria emblematică a României post decembriste”, în *22*, 16 – 22 februarie.

39. Pentru suma pierduta, vezi Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 30 iulie 1999.

40. *Nine O'Clock*, 4 martie 1999.

41. *Nine o „Clock*, 4 martie 1999.

42. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 iunie 1997 (ediţia engleză online).

43. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 16 martie 1999 (ediţia engleza online).

44. *Nine O'Clock*, 20 octombrie 1998.

45. *România liberă*, 3 august 1999.

46. *Adevărul*, 15 iulie 1999.

47. *Adevărul*, 15 iulie 1999.

48. *Cotidianul*, 17 iulie 1999.

49. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 17 august 1998 (ediţia engleză online).

50. *Nine O'Clock*, 27 mai 1999.

51. Memoriile celor doi scot în evidenţă lipsa de orice relaţii de simpatie între ei, precum şi neputinţa de a se menţine în contact permanent pentru a discuta problemele politice. Vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, pp. 517 – 518; Vasile, *Cursă pe contrasens*, p. 259.

52. *Nine O'Clock*, 27 mai 1999.

53. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 11 martie 1999.

54. *Monitorul*, 1 martie 1999.

55. *Adevărul*, 4 martie 1999, *Monitorul*, 3 martie 1999.

56. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 27 aprilie 1999.

57. Daniel Dăianu şi Georges de Menii „România

Deserves More From the IMF”, *Inside România News*, 4 mai 2000.

58. Radio Europa Libera, *South-East Europe Newsline*, 30 iulie 1999.

59. *Nine O'Clock*, 15 iulie 1999.

60. Herzfeld şi Rubin „Romanian Digest”, Vol. 4, nr. 12, decembrie 1999.

61. Pentru prezentarea sceptică a demersului occidental în vederea reconstruirii Balcanilor, vezi Janusz Bugajski, „Stability Pact or Status Quo”, *Bosnia Report*, 24 mai 2000, http://www.Bosnia.org.uk/binews/240500%5 Fl.htm; Vladimir Gligorov, „Strategies and Instruments”, *Balkan Eye*, Vol. 1, nr. 1, iunie 2000.

62... România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 8, nr. 4, toamna 1999.

63. *Ibidem*.

64/65. *Nine o'Clock*, 23 decembrie 1999. O altă breşa în comunicare a avut loc între Radu Vasile şi predecesorul lui Radu Sârbu, Sorin Dimitriu, care în august 1998 a anunţat că intenţiona să vândă „mastodonţii industriali” ai României pentru suma nominală de 1 dolar, declaraţia acestuia fiind o surpriză totală pentru primul-ministru, care s-a opus ideii. Vezi *România liberă*, *TI* august 1998.

66. Interviu cu Alin Giurgiu, director general al FPS, 24 septembrie 1999.

67. *Nine O'Clock*, 4 martie 1999.

68. *Nine O'Clock*, 22 octombrie 1999.

69. Ilie Şerbănescu, „Eşecul privatizării: de ce?”, 22, 14 – 20 noiembrie 2000.

70. Vezi Ion Iliescu, aşa cum a fost prezentat de Reuters pe 14 noiembrie 2000, *Inside România News*, 15 noiembrie 2000.

71. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 17 august 1998 (ediţia engleză online).

72. Roxana Iordache, *România liberă*, 4 septembrie

1999.

73... România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 1 şi 2, iarnă/primăvară 2000.

74. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 529.

75. Preşedintele, care a negociat termenii plecării lui Radu Vasile, îşi aminteşte şi faptul că acesta a insistat ca soţia lui să-şi păstreze postul bine remunerat din AVAB. Vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*... Vol. 1, p. 526.

76. Ciorbea a considerat că revocarea lui Radu Vasile s-a făcut „într-o manieră profund neconstituţională şi a constituit un precedent extrem de periculos”. *Monitorul*, 18 ianuarie 2000. În memoriile sale, Constantinescu nu face nicio menţiune în legătură cu dimensiunea constituţională şi pretinde că iniţiativa demiterii lui Radu Vasile a aparţinut colegilor săi politici, care de un an şi mai bine încercau să convingă comunitatea politică de necesitatea înlocuirii lui. Vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*... Vol. 1, p. 518.

77. *Nine O'Clock*, 14 ianuarie 2000.

78. *Monitorul*, 14 ianuarie 2000.

79. *Monitorul*, 1 noiembrie 2000.

80. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 22 martie 2000.

81. *The Report of the european Commission on Rumania's progress Towards Accesion*, Bruxelles, Comisia Europeană, octombrie 1999, pp. 15 – 16.

82. *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 1 şi 2, iamă/primăvară

2000.

83. *Monitorul*, 20 noiembrie 1999.

84. *Central Europe Online*, 27 august 1999.

85. *Nine O'Clock*, 26 august 1999.

86. *Central Europe Online*, 27 august 1999.

87. *Monitorul*, 26 august 1999.

88. *Nine O'Clock*, 6 septembrie 1999.

89. *Monitorul*, 30 august 1999.

90. *Monitorul*, 27 august 1999.

91. *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 14, toamna 2000.

92. Pentru deficienţele legii, vezi Eugen Tomiuc, România: New Property Law Falls Short of Full Restitution”, Radio Free Europe, *Features*, 15 februarie 2001.

93. Ron Synovitz, „OECD: Agricultural Review Has Praise for Bulgaria, Misgivings about România”, Radio Europa Libera, *Features*, 16 ianuarie 2001.

94. *Business Central Europe*, iulie-august 1997.

95. Radio Europa Libera, *South-East Europe Newsline*, 21 iunie 1999.

96. *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 1 şi 2, iama/primăvara 2000. În privinţa dubiilor legate de posibilitatea de redresare a agriculturii particulare în România, vezi Andrew Cartwright, *The Return of the Peasant*: *Land Reform în post-Communist România*, Ashgate, Aldershot, 2001, mai ales capitolul 10.

97. *Inside România News*, 20 martie 2000.

98. România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 1 şi 2, iarna/primăvara 2000.

99. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 aprilie 2000 (ediţia engleza online).

100. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, *1* aprilie 2000.

101. România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 3, vara 2000.

102. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 7 iunie 1999.

103. *Nine O'Clock*, 30 mai 2000.

104. România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 4, toamna 2000.

105. *Evenimentul zilei*, 31 mai 2000 (ediţia engleză

online).

106. *Nine o'Clock*, 30 mai 2000.

107. *Nine O'Clock* 31 mai 2000.

108. *Nine O'Clock* 18 mai 2000.

109. Catherine Lovatt, „News From România”, *Central Europe Review*, Vol. 2, nr. 20, 22 May 2000.

110. Călin Hera, *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

111. *Nine O'Clock* 15 mai 2000.

112. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 15 mai 2000 (ediţia engleză online).

113. *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

114. *Evenimentul zilei*, 16 mai 2000.

115. *Nine O'Clock*, 1 februarie 2000.

116. *Nine O'Clock*, 27 august 1998.

117. În septembrie 2000 Iliescu a fost citat să compară în faţa înaltei Curţi din Paris, la procesul intentat de Costea în legătură cu pretinsa neachitare a costurilor materialelor electorale. Vezi *Evenimentul zilei*, 3 septembrie 2000 (ediţia engleză online). Pe 8 noiembrie 2001 judecătoria pariziană a anulat procesul, hotărând că reclamantul nu prezentase documentaţia necesară care să ateste existenţa unui contract între societatea producătoare a materialelor, pe de-o parte, şi Iliescu sau PDSR, pe de altă parte. Vezi Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 9 noiembrie 2001.

8

MĂSURI RADICALE. ALEGERILE DIN 2000 ŞI REZULTATELE LOR

Alegerile locale din iunie 2000

Primul test electoral serios cu care s-au confruntat CDR şi PD, după aproape patru ani de coabitare neprietenoasă la guvernare, a avut loc cu ocazia alegerilor locale din iunie 2000. Coaliţia transferase puterea şi resursele pe plan local – o măsură fără precedent în istoria României – pentru a-şi consolida şansele în cursa pentru aderare la

UE. Prefecţii puteau acum să-i demită pe primari pe baza unei decizii definitive a unei instanţe judecătoreşti. Legea privind finanţele publice locale, intrată în vigoare în ianuarie 1999, permitea administraţiei respective să beneficieze de 50% din taxele locale, precum şi de o mare parte din veniturile obţinute de sucursalele Agenţiei Naţionale de Privatizare. O altă măsură fără precedent se referea la disponibilitatea guvernului de a-şi sancţiona propriii primari, împotriva cărora se aduseseră acuzaţii serioase. Înainte de a fi arestat în februarie 2000, sub acuzaţia de grave acte de corupţie, Marin Luţu, primarul PNŢCD al Sectorului 4 din Bucureşti, a fost eliberat din toate funcţiile de partid.1 Electoratul însă părea hotărât să pedepsească CDR. Până şi PNL a considerat că era mai prudent să se distanţeze şi să candideze la alegeri pe liste separate. Cele două forţe, PNL şi PNŢCD, au obţinut aproximativ 1, 2 milioane de voturi, în comparaţie cu cele 2, 7 milioane dobândite la alegerile locale din 1996. În cursa pentru conducerea primăriilor, Convenţia dominată de PNŢCD a căzut pe locul patru, singurul oraş mai important pe care l-a câştigat fiind Timişoara. PNL s-a descurcat ceva mai bine, cu un procent de 9, 06%, câştigând patru oraşe mari. Cea mai mare surpriză a oferit-o Traian Băsescu (PD), care a reuşit să câştige funcţia de primar al Bucureştiului, anterior un punct forte al CDR. PDSR păruse pregătit să învingă, dar într-o luptă strânsă din turul al doilea Băsescu a ieşit învingător la o diferenţă mică de contracandidatul său. Reputaţia sa de gospodar în stare să ducă lucrurile la bun sfârşit i-a eclipsat renumele de membru turbulent al guvernului, iar voinţa alegătorilor CDR de a-i acorda sprijin a fost cea care a decis rezultatul.

Partidul ultranaţionaliştilor, PRM, a obţinut puţin peste 5% din voturi. Această cifră a mascat însă unele performanţe răsunătoare realizate în câteva centre, mai

ales la Cluj, unde Gheorghe Funar, primarul antimaghiar, a ieşit învingător cu 47% din numărul total al voturilor. Contracandidatul său maghiar a ajuns pe locul doi, dar s-a retras din cursă pentru a evita transformarea celei de-a doua runde într-o confruntare etnică. În turul doi Funar s-a confruntat cu candidatul CDR, care s-a bucurat de sprijinul tuturor celorlalte partide, inclusiv al PDSR – un semn rar de solidaritate împotriva pericolului extremist.2 Gestul nu a fost însă suficient pentru a-l scoate din cursă pe Funar, care a câştigat, la mică diferenţă, pentru a treia oară postul de primar al Clujului.

La alegerile pentru consiliile judeţene, PDSR a obţinut 27, 3%, considerabil mai puţin decât cele patruzeci de procente cu care se obişnuise în sondajele de opinie. Aceste alegeri păreau cea mai veridică oglindă pentru alegerile parlamentare, dat fiind că ambele aveau aceleaşi coordonate. Dar faptul că ApR nu a obţinut decât un modest 8, 3% i-a dat câştig de cauză PDSR.3

Lovitura de teatru a lui Constantinescu

Era greu de prevăzut cum putea fi reconstituită CDR ca alianţă electorală, dacă PNŢCD nu se hotăra să renunţe la primatul său în cadrul coaliţiei pentru a le permite liberalilor să se bucure de mai multă influenţă. Emil Constantinescu şi-ar fi putut impune autoritatea pe care o mai deţinea în PNŢCD pentru a-l încuraja să gândească în astfel de termeni sau cel puţin să încerce să-şi înlocuiască preşedintele prea în vârstă şi total discreditat, Ion Diaconescu. În schimb, Emil Constantinescu a apărut pe posturile de televiziune, în seara zilei de 17 iulie, pentru a anunţa că nu va candida la prezidenţialele din noiembrie. Hotărârea părea luată de pe o zi pe alta, dat fiind că nu demult, pe 30 iunie, el anunţase că va candida pentru un al doilea mandat de preşedinte.4 Hotărârea părea de asemenea luată fără vreo consultare prealabilă cu personalităţile de frunte din CDR, care îi susţinuseră cele

două candidaturi anterioare la preşedinţie.5 în cuvântul său din 17 iulie, Constantinescu a declarat: „Când m-am lansat în lupta împotriva corupţiei, am descoperit în România un sistem mafiot în care o întreagă încrengătură de organizaţii-fantomă era sprijinită de cele mai înalte instituţii ale statului... Trăim într-o lume în care totul este de vânzare – principii, ideologii, secrete parlamentare. Locul meu nu este în această lume”. 6 Era un lucru nemaiauzit ca un conducător român să renunţe de bunăvoie la putere aşa cum o făcuse Constantinescu. Scepticii au considerat că retragerea era un truc de ocazie, dar majoritatea presei a salutat-o drept un act moral şi dezinteresat.7 Preşedintele a insistat că decizia sa era irevocabilă şi că nu va candida nici măcar pentru un loc în Parlament care să-i asigure imunitate, făcând aluzie la comportamentul predecesorului său, Ion Iliescu.8

Probabil că Emil Constantinescu a fost influenţat în luarea acestei decizii de rezultatele slabe obţinute în sondaje (de peste un an nu reuşise să treacă de 20%), poate şi de gândul primirii ostile care îl va aştepta de-a lungul cursei electorale. Se pare că această hotărâre i-a fost uşurată şi de faptul că exista un succesor credibil cu o structură foarte asemănătoare lui. Între preşedinte şi premierul Mugur Isărescu se stabilise un parteneriat efectiv imediat după numirea celui de-al doilea în fruntea guvernului, în decembrie, iar pe 30 Juni e Constantinescu îl descrisese pe Isărescu drept „cel mai bun premier de după 1989 şi unul dintre cei mai buni pe care i-a avut vreodată România”.9 înaintea declaraţiei publice de pe posturile de radio şi televiziune, se pare că preşedintele vorbise cu Isărescu pentru a încerca să-l convingă să intre în cursa prezidenţială. PNŢCD, în ciuda stupefacţiei produse de retragerea lui Constantinescu, i-a asigurat întregul sprijin politic lui Isărescu pentru a candida la funcţia de preşedinte, iar acesta a declarat pe 31 iulie că

îşi va face cunoscute intenţiile peste o lună.

Se prea poate ca Emil Constantinescu să fi presupus că CDR era în stare să se reconstituie în condiţiile candidaturii lui Isărescu. PNL, la iniţiativa preşedintelui său, Valeriu Stoica, căutase să încropească o alianţă cu ApR, dar discuţiile se dovedeau dificile şi în interiorul PNL se iscaseră semne de nelinişte la gândul unei alianţe cu stânga. Preşedintele ţării a făcut, după cât se pare, prea puţin însă pentru a înlesni o renaştere a Convenţiei Democratice. În discursul ţinut cu prilejul alegerilor, el a promis să relanseze campania împotriva corupţiei la nivel înalt10 Cu toate acestea, şi-a petrecut ultimele patru luni ale mandatului mai mult în izolare sau în vizite peste hotare.11 Dacă Emil Constantinescu ar fi luptat mai departe, este absolut posibil ca cea de-a doua candidatură a sa să fi impulsionat suficient PNŢCD pentru a-l ajuta să treacă peste pragul de 10% necesar alianţelor electorale pentru intrarea în Parlament. Acest prag era dublu faţă de cel de 5% stabilit pentru fiecare partid în parte (recent ridicat de la 3% în încercarea de a elimina grupările mai mici), întrucât PNŢCD a preferat să candideze în tandem cu un grup de partide mai mici, formând o alianţă care s-a numit CDR 2000 (lansată pe 1 septembrie 2000). Calculul PNŢCD că partidele precum Partidul Dreptei Româneşti, două partide écologiste efemere şi ANCD (a lui Ciorbea) ar fi putut asigura voturile suplimentare care să-l ajute să treacă peste acest prag înalt stabilit pentru intrarea în Parlament sugerează că ţărăniştii se rupseseră oarecum de realitate.

Sinuciderea centrului

Alte partide moderate au făcute şi ele gafe care au permis forţelor opuse sistemului să adune un imens capital electoral cu ocazia alegerilor. Alianţa pentru România (în derută de când liderul ei Meleşcanu fusese implicat în afacerea Costea) a impus termeni inacceptabil de duri în

vederea unei alianţe cu PNL. Candidatul prezidenţial al liberalilor, Theodor Stolojan, se bucura de un grad de popularitate mult mai ridicat decât cel al lui Meleşcanu, care ţintea în continuare la funcţia supremă; negocierile au eşuat în iulie, iar în august 2000 procentele obţinute în sondaje de ApR se prăbuşiseră de la 14% la 6%. Totodată, Meleşcanu şi Stolojan aveau credibilitate în cadrul unui larg segment al electoratului PDSR. Ambii se achitaseră relativ bine în serviciul lui Iliescu înainte de 1996, ferindu-se de unele excese şi gafe din timpul conducerii acestuia. Astfel, şansa unirii unei stângi pragmatice cu un centru-dreapta s-a irosit. O înţelegere între PNŢCD şi PNL de reunire pentru a sprijini candidatura prezidenţială a lui Stolojan, în echipă cu Isărescu ca potenţial prim-ministru, ar fi dat posibilitatea partidelor din CDR să-şi menţină voturile de bază, preluând în acelaşi timp şi din cele ale stângii. *Evenimentul zilei* lansase pe 21 iulie 2000 un apel care se bucurase în zilele următoare de un puternic ecou în rândurile cititorilor la încheierea unui pact Stolojan-Isărescu, apel care fusese însă ignorat de sponsorii lor politici.

Liderul PNŢCD Ion Diaconescu a pronunţat decesul CDR pe 1 august, când a expediat doi emisari ai PNL cu vorbele: „E moartă... e moartă. Ce-a mai rămas să mai vorbim?” 12 Ministrul Educaţiei Andrei Marga a fost luat peste picior de colegii săi atunci când, la sfârşitul lui iulie, a făcut un apel la crearea unei „coaliţii reformatoare PNŢCD-PNL”.13 Şansele unei reconcilieri au fost spulberate după ce PNL a acceptat să includă pe listele sale electorale membrii unei grupări de experţi de stânga, teoreticieni ai reformei sistemului socialist, care creaseră în 1999 Iniţiativa Social-Liberală pentru promovarea candidaturii lui Stolojan, o persoană care ea însăşi se deplasase de la stânga tehnocrată spre centru.14 S-a produs însă o plecare în masă a liberalilor din vechea

gardă, în frunte cu Dan Amedeo Lăzărescu (care au refuzat să subscrie la o astfel de „deviaţie flagrantă către stânga comunistă”, dar în aprilie 2001, atunci când CNSAS a făcut public dosarul de Securitate al lui Lăzărescu, s-a aflat că acesta fusese înainte de 1989 informator asiduu şi plătit în schimbul permisiunii de a participa la diverse conferinţe în străinătate).15 Revolta liberalilor a fost reţinută, dar a oferit o justificare refuzului PNŢCD de a le ceda liberalilor o poziţie puternică în cadrul CDR. Între timp, dihonia din cadrul CDR n-a făcut decât să sporească atracţia unor candidaţi care prezentau o imagine autoritaristă (Iliescu şi Vadim), o imagine în total dezacord cu parlamentarismul steril. Fără îndoială, figuri importante dintr-o CDR cândva unită considerau prima rundă a alegerilor prezidenţiale drept un fel de întrunire preelectorală în care să se decidă care dintre candidaţii ei trebuia să iasă la rampă pentru a-l înfrunta pe Iliescu în runda decisivă. Zoe Petre, de pildă, a declarat la începutul lui august că CDR 2000 îl va sprijini pe Stolojan în turul doi, în cazul unui eşec al lui Isărescu.16 Cu excepţia ziariştilor precum Sorin Roşca Stănescu, nu a existat nicio recunoaştere publică a faptului că nişte rivali tehnocraţi care se luptau între ei ar putea fi total eclipsaţi de un contracandidat şarlatan, care să arate cât de mult pierduseră aceştia contactul cu preferinţele electoratului.

Stolojan a încercat cel puţin să ţină în frâu nemulţumirea profundă a electoratului faţă de multiplele greşeli ale clasei politice. El se putea întrucâtva pretinde un outsider, dat fiind că fusese la guvernare doar un an (în care fusese prim-ministru în perioada 1991 – 1992); după aceea el a lucrat la Banca Mondială, care l-a trimis în fostele republici ale Uniunii Sovietice din Asia Centrală. După 1998, a lucrat pentru grupul Tofan, una dintre puţinele societăţi mari care nu s-au asociat practicilor speculative şi nu erau dominate de membrii fostei

nomenclaturi.17 Singura notă proastă care i se putea da lui Stolojan era naţionalizarea depozitelor bancare de valută forte (împiedicând retragerea lor înainte ca valoarea să li se deprecieze foarte mult din cauza inflaţiei). Prădarea băncilor de stat de către cei de sus crease o criză de lichidităţi, obligând în schimb România să obţină împrumuturi în condiţii dezavantajoase; atunci când şi-a anunţat candidatura, Stolojan a subliniat ceea ce majoritatea politicienilor preferau să ţină sub tăcere, şi anume că o treime din bugetul naţional se cheltuia acum pe plata datoriei externe.18 O altă parte copioasă din buget se scurgea în plata arieratelor datorate statului de către întreprinderile de stat, iar Stolojan a promis să introducă o nouă serie de priorităţi, în cadrul cărora educaţia şi sănătatea vor primi mai mult decât în cadrul bugetelor anterioare.19

Isărescu nu a intrat oficial în cursa prezidenţială până pe 11 octombrie, iar această intrare târzie i-a permis să susţină că acorda mai multă atenţie îndatoririlor sale de şef al guvernului decât politicianismului. El avea însă şi motive serioase să păstreze distanţa faţă de ceea ce devenise acum cel mai puţin popular partid din ţară; PNŢCD susţinea un candidat vădit ruşinat de calitatea susţinătorilor săi.20 Isărescu a subliniat importanţa continuării procesului de privatizare, a reformei serviciilor publice şi a instituţiilor financiare, ceea ce era departe de a fi un manifest care să înflăcăreze entuziasmul ţării. Potrivit lui Silviu Brucan, Isărescu era prea detaşat şi limbajul său prea sofisticat pentru a reuşi să aibă un puternic impact asupra populaţiei în timpul care îi rămăsese la dispoziţie.21 El avea să devină în foarte scurt timp ţinta calomniilor proferate de PRM cu privire la presupusul său rol în scandalurile FNI şi Bancorex.

Alienarea alegătorilor de rând în faţa pericolului

Reţinerea partidelor convenţionale de a face o campanie

entuziastă, aşa cum procedaseră în 1996, dovedea că scena publică era adeseori dominată de deponenţii la FNI, care cereau zgomotos compensaţii pentru investiţiile pierdute. Există dovezi că protestele nu erau tocmai spontane, ci fuseseră iscusit orchestrate de PRM; atunci când Cornel Nistorescu i-a invitat pe câţiva dintre protestatarii de la lansarea candidaturii lui Isărescu să vină la redacţie şi să-şi expună doleanţele, pentru ca la rândul său să dea publicităţii punctul lor de vedere, „aceştia au dispărut ca prin minune”.[22]

PRM a reuşit de asemenea să exploateze indignarea provocată de asasinarea, în septembrie 2000, a unuia dintre membrii săi, Virgil Săhleanu, un lider sindical ieşean care condusese protestele împotriva vânzării uzinei Tepro Iaşi unei societăţi cehe care, aşa cum avea să se dovedească, era în pragul falimentului. Această vânzare a încins spiritele înainte de uciderea lui Săhleanu; cu un an în urmă, în noiembrie, 10.000 de muncitori de la Tepro arboraseră portretele lui Ceauşescu la o manifestaţie sindicală soldată cu ciocniri în faţa prefecturii din Iaşi.[23] în lumina unor astfel de scene, nu este deloc surprinzător că la un sondaj realizat de CURS şi de Societatea Academică Română s-au dat următoarele răspunsuri la întrebarea: „Când în ultimii 100 de ani au mers lucrurile mai bine în România?” [24]

Înainte de primul război mondial	4,2 %
În perioada interbelică	13,5 %
În anii lui Gheorghiu-Dej	4,6 %
1965 – 1979	34,3 %
În anii ’80	18,

4%
8, 5
După 1989 %

De două ori mai mulţi au fost cei care au răspuns că o duceau mai bine în anii ’80 decât după 1989, iar cei mai mulţi, 52, 7%, credeau că viaţa fusese mai bună pentru români pe vremea lui Ceauşescu decât în orice altă perioadă din istoria recentă. Acest sondaj a confirmat că perioada comunistă rămăsese principalul punct de referinţă pentru majoritatea românilor: detaliile despre acele vremuri, precum cozile interminabile la puţinele produse de bază sau emisiunile de televiziune dedicate aproape în întregime apariţiilor publice ale Ceauşeştilor, pieriseră din memorie. Faptul precumpănitor pentru anul 2000 era că un procent de 44% din populaţie trăia dintr-un salariu mediu de subzistenţă de 4, 30 dolari pe zi.25

La aproape o lună după publicarea rezultatelor acestui sondaj, deputăţii şi senatorii au sfidat sfaturile liderilor lor şi au votat o creştere de 16% a propriilor salarii; participarea la respectiva şedinţă a fost una dintre cele mai numeroase înregistrate vreodată la votul în camerele Parlamentului, caracterizat de obicei prin absenteism cronic.26 Deputăţii coaliţiei erau de obicei campionii absenteismului; convocaţi la vot prin telefonul mobil, fie apăreau târziu, fie nu veneau deloc. În anul 2000 era nevoie ca votul final al unui proiect de lege să fie anunţat cu o săptămână înainte pentru obţinerea majorităţii.27 PDSR, în schimb, era mult mai disciplinat şi avea o prezenţă bună, iar cei care aveau propriile afaceri (printre care se numărau mulţi parlamentari PD şi PNL) erau cel mai des prezenţi la lucrările Parlamentului. Nu este astfel deloc surprinzător că alegătorii îi considerau adeseori pe reprezentanţii lor drept o castă separată, gata oricând să-şi satisfacă poftele şi să-şi apere scaunele. Dumitru Ţinu s-

a făcut ecoul opiniei publice atunci când a scris *va Adevărul*: „Nu există bani ca să se mai adauge câteva procente la salariile medicilor şi profesorilor, dar, fără cea mai mică ezitare, ei [politicienii] votează zeci de miliarde pentru limuzine, telefoane mobile, călătorii în străinătate, echipamente de birou, mai multe secretare şi consilieri, fleacuri fără rost, gărzi de corp”. 28 în mai 2000 istoricul Florin Constantiniu a făcut chiar o comparaţie între politicienii anilor ’80 şi cei din epoca democrată, favorabilă celor dintâi.

În anii ’80, poetul Geo Dumitrescu a scris un articol pentru revista *Vatra*, ridiculizând activiştii de partid... simbolizaţi de „tovarăşul Guşă” şi de „tovarăşul Ceafă”, ambii needucaţi şi aroganţi. „... Tovarăşul Guşă şi tovarăşul Ceafă au devenit deputatul Guşă şi senatorul Ceafă. Tovarăşul Guşă şi tovarăşul Ceafă se temeau mai mult de abuzuri. Se temeau ca mica lor ciupeală (10 kilograme de carne... cumpărate la un preţ modic de la un magazin cu circuit închis, un chiolhan dat la o casă de odihnă a partidului) să nu fie denunţate de vreun rival sau de vreun informator răuvoitor al Securităţii. Le era fiică de cineva. Domnilor Guşă şi Ceafă nu le e frică de nimeni. Imunitatea parlamentară le asigură impunitatea, călătoresc în străinătate, deţin maşini scumpe, îşi construiesc vile şi merg la meciuri de fotbal atunci când ar trebui să voteze legi importante, necesare ţării. Nu-i pedepseşte nimeni. Alegătorii? Alegătorii români sunt probabil cei mai înapoiaţi din Europa în ceea ce priveşte cultura politică. Înapoiaţi şi resemnaţi”. 29

Sondajele dezvăluiau unul după altul o lipsă totală de încredere a populaţiei în partide (77%) sau în Parlament (74%), cifrele menţionate între paranteze ilustrând rezultatele sondajelor realizate de Institutul Metro Media în 1999 şi perfect aliniate multor altora.30 în România democrată, oamenii puteau cu greu să propăşească prin

muncă asiduă şi comportament normal. Un sondaj IMAS printre românii cu vârste peste 28 de ani, realizat în februarie 1999, a pus întrebarea: „Cum au făcut avere bogăţii de astăzi?” Dintre cei intervievaţi, 38, 2% credeau că prin legăturile lor cu cei de la putere; 37% au răspuns că prin ajutoarele primite de la guvern ca să pornească o afacere; doar 6% au răspuns că muncind din greu. La o altă întrebare, „Poate o persoană să se îmbogăţească pe căi cinstite în România de astăzi?”, 69, 6 % au spus „Nu”, în comparaţie cu 29, 3% care au spus „Da”.31

Dat fiind că pentru arestarea sau judecarea unui parlamentar pentru orice delict era necesar votul unei majorităţi de două treimi, devenea tot mai pregnantă impresia că Parlamentul era raiul celor care voiau să se sustragă justiţiei prin dobândirea imunităţii parlamentare. Această impresie a fost întărită de faptul că, pentru a fi pusă pe listele de candidaţi, o persoană particulară trebuia să contribuie cu sume mari de bani. Contribuţia minimă la campanie la care se aşteptau PDSR şi PNL era de 4.000 de dolari (contravaloarea a patru ani de venituri din muncă ale unui român mediu).32 Cristian Pârvulescu, preşedintele Asociaţiei pro Democraţia, a susţinut în 2001 că locul întâi pe lista de candidaţi a unui partid era scos la vânzare, candidatul fiind nevoit să plătească o sumă mare de bani în valută forte pentru a obţine un loc eligibil. Un candidat de pe lista electorală a CDR 2000 a recunoscut că plătise 10.000 de dolari pentru a fi înscris pe lista unui partid ecologist care aparţinea acestei alianţe.33

Reputaţia politicienilor a fost pătată şi mai mult de tendinţa multora de a migra dintr-un partid în altul, ceea ce sugera că ambiţiile personale prevalau înaintea programelor, ideologiei sau principiului şi încurajau părerea că partidele erau combinaţii amorfe de indivizi ambiţioşi, care urmăreau să pună mâna pe stat spre propriul lor folos.34 în anul 2001 un cotidian de frunte a

publicat o listă de cincizeci şi şapte de parlamentari aleşi după 1989 care se transferaseră în alte partide.35 Astfel, un partid care contrasta cu comportamentul egoist de slujire a propriilor interese din partidele consacrate avea toate şansele să fie luat în serios de un electorat furios şi confuz. Pe 1 septembrie 2000, Cristian Tudor Popescu a publicat un editorial în *Adevărul*, intitulat „Să învăţăm ungureşte", în care compara nivelul democraţiei interne a partidelor româneşti cu UDMR, susţinând că românii aveau multe de învăţat în această privinţă de la organizaţia minorităţii maghiare. Cu toate acestea, era puţin probabil ca românii să fie tentaţi să sprijine UDMR, chiar dacă apărătorul ei era un ziarist care publica de regulă articole ostile acestui partid. Singurul alt partid care părea să respingă abordarea oligarhică a politicii, sprijinită de celelalte, era o organizaţie care exploata coarda naţionalistă: Partidul România Mare (PRM). În fruntea listelor electorale se aflau câţiva renumiţi cântăreţi de muzică populară, Ilie Ilaşcu, fost deţinut politic în mâinile separatiştilor proruşi din Republica Moldova, şi un număr de femei mai mare decât pe listele de candidaţi ale oricărui alt partid important. Mai erau şi persoane adânc implicate în represiunile din epoca comunistă, în corupţia dinainte şi de după 1989, în încercarea de subminare a instituţiilor democratice, precum şi o galerie de candidaţi condamnaţi de organizaţiile de apărare a drepturilor omului pentru opiniile lor antisemite, antimaghiare sau împotriva romilor, în fruntea acestora fiind liderul partidului, Corneliu Vadim Tudor. Dar chiar şi pentru alegătorii de rând, vag conştienţi de filiaţia extremistă a PRM, toate acestea n-au fost suficient de descurajante pentru a-l sprijini pe Vadim. Avantajul principal al PRM era că nu fusese niciodată oficial la putere după 1990 şi putea astfel pretinde că nu era răspunzător pentru înrăutăţirea condiţiilor de viaţă ale românilor obişnuiţi şi că avea

mâinile curate.

În mod paradoxal, populaţia rurală, persoanele în vârsta şi cele mai puţin instruite, care votaseră într-un număr disproporţionat de mare pentru Ion Iliescu în 1890, 1992 şi 1996, s-au dovedit acum a fi un puternic factor de stabilitate. Înainte ele fuseseră un obstacol în calea democratizării, mulţumite cu existenţa unui stat paternalist, şi era greu de crezut că aveau să obiecteze vreodată la reinstalarea unei conduceri întru totul autoritare. În conservatorismul lor, acestea erau din ce în ce mai mult văzute drept un tampon în calea înaintării lui Vadim; timp de câţiva ani, sondajele de opinie sugeraseră că loialitatea lor faţă de Iliescu era de nezdruncinat, indiferent de acuzaţiile care se aduceau activităţii sale la guvernare.

Forţele liberale aflate între individ şi stat, grupate sub drapelul societăţii civile, nu au fost în stare să ofere o alternativă la partidele nepopulare. Adrian Severin susţinea în februarie 2000 că societatea civilă se reducea la câteva ONG-uri care nu erau decât nişte surogate de cluburi pentru nişte frustraţi care se temeau să candideze în alegeri sau să-şi asume responsabilitatea guvernării.36 Cea mai cunoscută organizaţie nonguvernamentală, Alianţa Civică (AC), intervenise frecvent în politică, dar era discreditată din cauza asocierii ei strânse cu CDR şi cu Palatul Cotroceni. Marşurile organizate de Alianţa Civică sau la care ea a participat când democraţia părea ameninţată, pe 22 ianuarie 1999 şi pe 7 decembrie 2000 (cu ocazia ascensiunii lui Vadim), au atras jalnic de puţini oameni.37 în schimb, Asociaţia Generală a Vânătorilor şi Pescarilor Sportivi (AGVPS) a reuşit să mobilizeze mult mai mulţi oameni la un marş organizat în Bucureşti în septembrie 1999, în semn de protest faţă de politica guvernului în materie de vânătoare.38 Adrian Năstase era, întâmplător, preşedintele AGVPS, un indiciu al faptului că

PDSR avusese un contact mult mai strâns cu societatea civilă decât partidele care invocau adeseori această societate ca pe o mantra.

Ana Blandiana, poéta aflată la cârma Alianţei Civice, a oferit Palatului Cotroceni multe motive de îngrijorare, însă în mai 2000 i-a furnizat întreg sprijinul lui Constantinescu, care, credea ea, era „singurul în stare să câştige alegerile şi să continue reformele".39 Numărul 2 al Alianţei Civice, Valerian Stan, nu a fost de acord; la congresul Alianţei Civice din luna mai, acesta şi-a anunţat demisia, afirmând că AC sprijinea „oficialităţi corupte" şi că din pricina aceasta nu putea rămâne în partid.40 Gabriela Adameşteanu din Grupul pentru Dialog Social era convinsă că, în ciuda vederilor sale nobile, Stan nu era decât un oportunist ca oricare altul, exploatându-şi reputaţia de incoruptibibtate doar pentru a găsi un partid în care să-şi negocieze intrarea.41 Stan a insistat însă că nu avea nicio intenţie de a intra în alt partid şi s-a întors să lucreze pentru APADOR, principala organizaţie pentru apărarea drepturilor omului din România. În 2001 Ana Blandiana s-a retras din funcţia de preşedinte al AC, funcţie pe care a preluat-o Şerban Rădulescu-Zoner, deputat PNL din 1992 până în 2000, despre care exista părerea larg răspândită că îşi păstrase integritatea în toată perioada activităţii sale parlamentare (Zoner iniţiase un proiect de lege în virtutea căreia să fie confiscate averile oficialităţilor de stat care fraudaseră băncile în perioada 1990 – 1998); el a fost înainte de 1989 deţinut politic pentru o lungă perioadă de timp.42

Incapacitatea forţelor societăţii civile hberale din România de a face faţă criticilor a fost ilustrată în martie 2000, atunci când Dan Pavel, unul dintre comentatorii politici cu o rubrică permanentă ai revistei 22, a fost dat afară de la această publicaţie fără preaviz. El comisese „crima" de a acuza marile minţi luminate ale GDS – Andrei

Pleşu, Mircea Dinescu şi Gabriel Liiceanu – de a fi bírni liberab, dar proşti democraţi, care se credeau mai egali decât alţii în faţa legii.43 Intelectualii, veşnic nemulţumiţi şi puşi pe harţă, în turnurile lor de fildeş, nu aveau o influenţă prea mare asupra stării de spirit a naţiunii. Tinerii – o categorie pe care revistele precum 22 îi salutaseră cu regularitate drept potenţiali salvatori ai neamului – erau pe punctul de a-şi dezamăgi fără milă admiratorii liberali.44 Avertismentul că aceştia nu formau un grup atras instinctiv pe calea individualismului occidental se mai făcuse auzit, odată cu pubbcarea unui sondaj din februarie 2000, realizat printre studenţi: sondajul arăta că aceştia trăiseră prea puţin experienţa comunismului şi se aşteptau totuşi ca statul să le ofere sprijin material pentru educaţie (99%), cazare şi hrană în căminele studenţeşti (82%), şi să le satisfacă şi alte necesităţi de bază (42%).45 Şomajul începea să fie o problemă tot mai serioasă, exacerbată de neputinţa românilor de toate vârstele de a căuta de lucru în străinătate din cauza restricţiilor în obţinerea vizelor. În ianuarie 1999, un sfert din numărul total al şomerilor era format din absolvenţi de facultate sau de liceu, 46 iar 65% dintre studenţi erau dispuşi să emigreze pentru că nu vedeau nicio perspectivă de a prospera în România.47 Cum însă această cale le era blocată, cu excepţia câtorva norocoşi, câştigători ai loteriei vizelor, care primeau mult-râvnita carte verde de intrare în Statele Unite, nu este deloc surprinzător că unii erau atraşi de extremismul politic. În mod ironic, un element cultural de import din America – muzica rap, sub forma popularizată de Eminem – a contribuit probabil la crearea unui mediu tineresc înclinat spre extremism. Violenţa şi caracterul iconoclast al multor versuri din muzica rap se potriveau ca o mănuşă retoricii violente şi lipsite de inhibiţii a lui Vadim. Într-adevăr, multe trupe rap locale – B.U.G. Mafia, 1Q Sapro şi

Morometţii – au apărut în scurt timp pentru a satisface o nouă modă muzicală în curs de afirmare. În timpul campaniei electorale, şomeri tineri, care nu aveau altă treabă decât să stea prin cafenele de dimineaţa până seara, îl puteau urmări pe Vadim dominând transmisiile radio şi TV cu muzică rap pe fundal.

Noua imagine a PDSR

Fălirea amintirilor despre palmaresul PDSR la guvernare şi o convingere larg răspândită că partidul acesta nu putea fi mai rău decât coaliţia aflată pe punct de plecare i-au dat aripi lui Iliescu. Acesta a îmbrăcat o haină nouă, de om de centru şi adept al modernizării, dispus să încheie alianţe cu foştii oponenţi din centrul spectrului politic. S-au făcut deschideri discrete către PNL şi chiar către UDMR; încă din iunie 1999 Iliescu îşi îndemnase acoliţii să-şi reprime tendinţa de a manifesta o „atitudine înverşunată” faţă de minoritatea maghiară sau faţă de Budapesta.48

În octombrie 1999 a fost semnată o alianţă între PDSR şi principalul partid al romilor, reprezentând o numeroasă grupare discreditată, pe care PDSR obişnuise să o nesocotească.49 Reacţia populaţiei româneşti a fost tot atât de tăcută ca şi atunci când s-a aflat că UDMR intra la guvernare în 1999 (sugerând că ar trebui revizuite stereotipiile în legătură cu sentimentele antiţigăneşti adânc înrădăcinate printre români). În plus, şase lideri sindicali au reuşit să ocupe locuri eligibile pe listele electorale al PDSR50 – o mişcare calculată de PDSR pentru a a atrage sindicatele pe orbita lui.

Premierul desemnat Adrian Năstase a făcut câteva gesturi pentru a potoli temerile Occidentului în legătură cu intenţiile partidului în cazul revenirii lui la guvernare. După o călătorie în Statele Unite, în august 2000, el a reformulat politica economică a partidului, insistând că reformele de piaţă constituiau unica şansă de dezvoltare normală a României. Năstase a promis că PDSR nu va

risipi banii publici şi că va respecta strategia economică pe termen mediu trasată cu câteva luni în urmă, în acelaşi an, de Isărescu, în mare parte împreună cu Uniunea Europeană.[51] în 2001 România avea să deţină preşedinţia OSCE, iar Adrian Severin, numit recent preşedinte al Adunării Parlamentare a OSCE, a intrat în PDSR pe 4 septembrie. Fostul ministru de Externe, cândva un critic hotărât al PDSR, credea acum că acesta evoluase, transformându-se „dintr-un partid ideologic într-un partid al intereselor”.[52]

Iliescu a căpătat un sprijin neaşteptat din partea unui analist de frunte, considerat mult timp un duşman al realităţilor pe care le reprezenta acesta. Dan Pavel atrăsese atenţia într-un editorial scris în august 1999: „Dacă se întorc la putere, vor face ce au făcut şi înainte… Birocraţia centralizată de stat va fi menţinută, o birocraţie ce va apăra interesele… directorilor corupţi… şi o oligarhie naţionalistă a intereselor”. [53] în septembrie 2000 Dan Pavel era mult mai puţin îngrijorat de perspectiva unei reveniri a PDSR. El îşi închipuia că „în realitate, partidul lui Iliescu are realizări onorabile… în opoziţie”. Acesta jucase un rol deplin şi constructiv în viaţa Parlamentului; „din 2 225 de intervenţii în Parlament, între 1 septembrie 1997 şi 1 iulie 1999… 1 049 au fost făcute de opoziţie, din care 708 au aparţinut PDSR. Oricine le-ar studia cu grijă ar observa că majoritatea au fost constructive şi raţionale”.[54]

Nu e deloc surprinzător că se auzeau mult mai rar în străinătate declaraţii de genul celor făcute de senatorul american Joseph Biden – cu ocazia vizitei sale în România, în septembrie 1999 – care credea că România va regresa dacă Iliescu se va întoarce la preşedinţie.[55] Iliescu a început să-şi recapete o parte din prestigiul de care se bucurase pentru scurt timp la sfârşitul anului 1989; în 1997 el părea terminat ca lider, atunci când filiala

judeţeană a PDSR a propus fără înconjur „să fie promovat ca să scăpăm de el” prin numirea ca preşedinte de onoare al partidului, 56 dar în 1999 sondajele erau net în favoarea lui, din cauza rezultatelor slabe ale celorlalţi guvernanţi. În mai 2000, anunţându-şi disponibilitatea de a candida din nou la preşedinţie, Iliescu a declarat: „În ciuda sfaturilor primite de la persoane din apropierea mea de a mă retrage într-o funcţie mai confortabilă, simt că nu m-au lăsat încă puterile”.57 Cu aceeaşi ocazie el a spus că PDSR nu doreşte să înlocuiască „fripturiştii partidului de guvernământ cu fripturiştii propriului partid” şi că listele cu nominalizări nu vor mai fi alcătuite în mod „birocratic”, ci „în funcţie de calitatea oamenilor”. Fripturistul fiind un carierist politic lipsit de principii, declaraţia sa echivala cu o recunoaştere că în trecut uşile PDSR fuseseră larg deschise unor astfel de specimene... Cazul ultracunoscutului „Bibi” Bivolaru, care dobândise imunitate parlamentară în 1996, sub stindardul PDSR, era de notorietate publică, iar Iliescu a cerut partidului sau ca cei care candidau pentru un loc în Parlament pe listele PDSR să depună o declaraţie cu privire la situaţia lor financiară pentru a evita un al doilea caz Bivolaru.58 în ciuda acestor vorbe frumoase, în scurt timp avea să se afle că se dăduseră sume frumuşele pentru înscrierea candidaţilor pe locuri eligibile pe listele PDSR.59 S-a găsit un loc şi pentru un naţionalist recunoscut din generaţia de dinainte de 1989, Adrian Păunescu. În unele cercuri plutea îngrijorarea din cauza alianţei electorale încheiate între PDSR şi Partidul Umanist Român (PUR), vehicul politic al unui controversat întreprinzător, Dan Voiculescu, care îşi dobândise o mare parte din baza de putere lucrând în întreprinderile de comerţ exterior controlate de Securitate înainte de 1989.60 Susţinător al politicilor economice favorabile capitalului autohton în detrimentul rivalilor străini, acesta avea ca principală sursă de influenţă o serie

de debuşeuri de presă, în principal Antena 1, cel mai popular post particular de televiziune din România, cu puternice tente naţionaliste în abordarea problemelor politice.61

PDSR a folosit debuşeurile de presă ale lui Dan Voiculescu pentru a lovi în FPS, Radu Sârbu devenind ţinta săgeţilor otrăvite din timpul campaniei; pe 14 noiembrie Senatul a trecut o moţiune prin care se cerea îngheţarea tuturor măsurilor de privatizare până la depunerea jurământului de către un nou guvern. Mesajul PDSR era în general axat pe reconciliere naţională, iar tonul folosit era lipsit de pulsiuni extremiste. Toate acestea însemnau că niciunul dintre principalii concurenţi la funcţia supremă în stat nu era pregătit să dea glas frustrărilor milioanelor de alegători, a căror situaţie se înrăutăţise după 1996 şi care nu simţiseră pe pielea lor ca mandatul anterior al lui Iliescu ar fi fost un soi de epocă de aur.

PRM exploatează înstrăinarea maselor

Faptul că o mare parte a electoratului nu se lăsa impresionată nici de alternativa guvernului, nici de cea a opoziţiei a oferit o şansă neasemuită Partidului România Mare. Fiind în opoziţie în mai toţi anii ’90, PRM se putea exonera de răspundere pentru proasta guvernare ce a caracterizat acest deceniu. Criticii ar putea spune că PRM exercitase de fapt o mare influenţă din culise, că se bucurase de greutate în ministerele-cheie şi că o folosise pentru a sabota orice tentativă autentică de reformă. Mulţi alegători nu aveau însă chef să dea ascultare avertismentelor în legătură cu trecutul lui Vadim şi cu ce s-ar alege de ţară dacă acesta ar fi votat. Unii tineri, care îl considerau neechilibrat, erau totuşi gata să-l voteze, fie pentru că doreau să se răzbune pe vechea generaţie, fie de dragul aventurii sau din dorinţa de a face rău.62 Manifestul PRM a fost elaborat cu grijă pentru a reflecta frustrările şi speranţele românilor de rând, care se simţeau

exploataţi sau neglijaţi de clasa politică din îndepărtatul Bucureşti. Din septembrie 2000 Vadim începuse să promită următoarele măsuri:

— Lichidarea imediată a mafiilor autohtone şi străine care operau pe teritoriul României;

— Distrugerea reţelelor de prostituţie şi de trafic de droguri;

— Confiscarea marilor averi obţinute prin fraudă şi transferarea lor într-un Fond Naţional de Economii care să aline suferinţa românilor care trăiau într-o sărăcie lucie;

— Judecarea în procese publice a persoanelor vinovate de acte de genocid împotriva poporului român;

— Luarea tuturor măsurilor necesare pentru repatrierea celor 4 miliarde de dolari depuse de români în bănci străine;

— Desfiinţarea Fondului Proprietăţii Private şi regândirea întregului proces de privatizare;

— Organizarea unui referendum privind instituirea pedepsei capitale pentru pedofilie şi pruncucidere;

— Înfiinţarea unui Comitet pentru Cercetarea Activităţilor Antiromâneşti, precum şi expulzarea din România a tuturor persoanelor vinovate de sabotaj, spionaj şi propagandă în vederea împărţirii teritoriale a ţării;

— Scăderea preţului la alimente, băuturi, medicamente şi rechizite şcolare;

— Eradicarea delincvenţei în rândul ţiganilor, în primul rând prin educarea reprezentanţilor acestei comunităţi, dar şi prin crearea de locuri de muncă pentru membrii ei;

— Reinstituirea autorităţii statului român în judeţele Harghita şi Covasna;

— Accelerarea „fenomenului istoric şi ireversibil” de unificare paşnică cu Basarabia şi Bucovina.63

În ochii românilor, care credeau că de fapt conducătorii lor şi tovarăşii lor de afaceri spoliau ţara, în timp ce pe străzi domneau teama şi sărăcia, toate măsurile de mai sus

ar fi trebuit luate demult. Faptul că Vadim promitea o perioadă de dictatură de şase luni în care să înlăture rămăşiţele vechiului regim nu a redus din atracţia mesajului său, în pofida reacţiei ostile a presei. În ultima zi de campanie, sondajele îl plasau pe Vadim pe locul doi, imediat după Iliescu, cu mult înaintea altor candidaţi introduşi în arenă de fostele partide din CDR; 64 erau rezultate de natură să-i surprindă pe toţi concurenţii săi, în afara PDSR. Adrian Năstase avertizase că atracţia lui Vadim era mult subestimată65 şi într-adevăr, acesta era singurul personaj de marcă dispus să continue ofensiva împotriva lui în campanie, argumentând că ideile sale draconice cu privire la reinstaurarea autorităţii statului contraveneau „idealurilor europene”.66

Presa a strâns rândurile împotriva lui Vadim, dat fiind că devenise evident că acesta era în stare să provoace răsturnări importante de situaţie în alegeri. Declaraţiile sale extremiste au fost retipărite şi legăturile sale apropiate cu regimul Ceauşescu au fost scoase la iveală, precum şi faptul că anturajul său era ticsit cu foşti activişti PCR, securişti şi miliţieni.67 Era oarecum ironic că ziarele care dădeau acum alarma contribuiseră la pregătirea terenului pentru asaltul populist al PRM, exagerând defectele guvernului pe prag de plecare, iar *Adevărul* este primul care ne vine în minte în acest sens. Poate că ziarişti precum Cristian Tudor Popescu începuseră să-şi dea seama că nu vor mai putea să critice un preşedinte fără teamă de consecinţe, dacă Vadim avea să se instaleze la Cotroceni; chiar pe această tema, Anghel Stanciu, vicepreşedinte al PRM, a declarat pe 29 noiembrie că „ziariştii vânduţi Occidentului” ar putea fi trimişi în lagăre de muncă forţată.68

Presa greşea însă dacă îşi închipuia ca putea să spargă balonul de săpun al lui Vadim. Numărul de cititori ai presei scrise din România era foarte scăzut şi de aceea ziarele

pedalaseră câteodată pe aceeaşi coardă naţionalistă ca aceea susţinută de PRM, din dorinţa de a-şi stimula vânzările. Majoritatea alegătorilor se informau de la televiziune şi din ce în ce mai mult de la posturi agresive precum Antena 1. Acesta era mijlocul de informare în care Vadim era stăpânul necontestat. El îşi începuse cursa pentru preşedinţie la un nivel de popularitate nu mai mare de 35%, în comparaţie cu cei 99% ai lui Iliescu şi 50% ai lui Isărescu. Dar, potrivit sociologului şi specialistului în sondaje Alin Teodorescu, apariţiile sale pe micul ecran i-au îmbunătăţit serios imaginea; 69 elanul său oratoric nesfârşit, tactica de şoc şi jocurile colorate de cuvinte îl plasau într-o categorie aparte. Încă din 1990, el îşi pusese la punct o formă de comunicare scrisă cu românii prin intermediul săptămânalului său, formă ce s-a dovedit şi mai eficientă pe ecranele televizoarelor. Demonizarea oponenţilor, insistenţa asupra faptului că era singurul care putea apăra adevăratele valori româneşti şi identificarea unor multiple primejdii ce ameninţau existenţa însăşi a României nu numai că nu i-a dezgustat pe mulţi români, dar un număr mult mai mare s-au lăsat vrăjiţi de spectacolul lui, mai ales în perioada electorală.

Vadim a dat spectacolul cel mai puţin lipsit de inhibiţii pe 21 noiembrie pe postul naţional de televiziune. Toţi principalii prezidenţiabili (în afară de candidatul UDMR) se adunaseră în studio pentru o dezbatere cu reguli de conduită negociate cu grijă în prealabil. Ceea ce s-a întâmplat era de prevăzut, dat fiind modul în care Vadim nu luase în seamă nici regulile Parlamentului şi nici chiar pe cele ale justiţiei, pentru a da frâu liber ego-ului său supradimensionat. El l-a redus la tăcere pe moderator şi l-a denunţat pe contracandidatul său din partea PD, Petre Roman, un vechi duşman al lui, în termenii cei mai grosolani cu putinţă, susţinând că tatăl acestuia fusese un agent sovietic dispus să dezmembreze România. Roman a

încercat fără succes să blocheze valul de invective; Isărescu şi Iliescu nu s-au amestecat în încăierare şi doar Stolojan a încercat, cu oarecare succes, să-i ţină piept lui Vadim.70 Autorul editorialului din *Evenimentul zilei* a scris imediat după aceea că a fost pentru prima oară când electoratul român şi-a putut da seama „de adevărata măsură a nebuniei lui Vadim Tudor”.71 Un astfel de spectacol, susţinea el, era „de natură să producă o mare scădere a popularităţii lui”.72 însă politica românească ajunsese să aibă o reputaţie atât de proastă, iar principalii ei actori se bucurau de o cotă atât de scăzută, încât Vadim nu putea inspira dezgust unor alegători cărora nu le mai păsa de *statu-quo*, atâta vreme cât dădea glas frustrărilor lor. Încercarea de a-l înfiera ca „extremist” era la fel de neconvingătoare: un spectru politic care se întindea de la extrema stângă la dreapta radicală nu exista cu adevărat în România, iar cei mai mulţi dintre alegători de-abia dacă îşi dădeau seama de existenţa unui astfel de spectru şi nici nu erau interesaţi să-şi găsească locul în el. Un sondaj realizat la începutul anului 200 Cf a pus întrebarea: „Unii sunt mai atraşi de stânga, alţii de dreapta în politică. Unde credeţi că v-aţi încadra cel mai bine?” Nu mai puţin de 41, 8% din cei intervievaţi au răspuns că problema nu avea niciun fel de importanţă pentru ei, iar 17, 3% au spus că pur şi simplu nu ştiau.73 Concluzia ar fi că acuzaţiile de „extremism” de stânga sau de dreapta păreau să aibă sens doar pentru o mică parte a populaţiei. În confuzia atât de răspândită în legătură cu diferenţa dintre comportamentul politic „moderat” şi „extremist”, şi împotriva unei opoziţii atât de divizate şi de lipsite de vlagă, PRM avea toate şansele să producă impresie. Acest partid promitea să pornească imediat la acţiune pentru a rezolva problema sărăciei, a nedreptăţii şi a lipsei de securitate personală, la care niciun alt partid nu oferise răspunsuri îndrăzneţe. Vadim s-a autodefinit ca un cetăţean de rând, „adevărat

creştin practicant”, care nu cunoştea decât patru destinaţii: „casa proprie, Senatul, partidul şi tipografia”.74 El a respins orice acuzaţie de extremism, afirmând că dacă putea cineva să dovedească acest lucru, era gata să părăsească politica. Vadim şi-a dovedit abilitatea înnăscută de manipulator când a întrebat: „Ce înseamnă cu adevărat extremismul? Sunt doar vorbe împotriva mea.

Arătaţi-mi o persoană de orice naţionalitate pe care am lezat-o. Nu există niciuna”. 75

PRM a mai primit un cadou neaşteptat în preajma alegerilor, atunci când CNSAS a dat publicităţii lista candidaţilor care colaboraseră cu Securitatea. Pe listă figura liderul PNL Mircea Ionescu-Quintus, dar niciun nume din PDSR sau PRM. Or, se ştia prea bine, cel puţin în rândurile mass-media, că PRM era plin de foşti securişti şi de colaboratorii lor voluntari (Vadim îi lăudase în trecut pentru îndeplinirea a ceea ce el însuşi numise „datoria lor patriotică”), dar în octombrie liderul PRM refuzase pur şi simplu să predea lista sa de candidaţi pentru a fi verificată de CNSAS.76 Nu este de mirare că nu s-a luat nicio măsură împotriva lui, dată fiind slăbiciunea statului român în atâtea domenii. Dar faptul că CNSAS a putut publica o listă de candidaţi, aşa incompletă cum era, legaţi în mod compromiţător de fostul regim poate fi considerat o imixtiune grosolană în procesul electoral. Acest fapt nu a făcut decât să confirme cele mai sumbre previziuni făcute atunci când a fost votată mult disputata lege Ticu Dumitrescu privind accesul la dosarele de Securitate, şi anume că aceasta va fi folosită pentru reabilitarea opresorilor şi pentru mânjirea apărătorilor democraţiei.

Noul peisaj electoral al României

Dintre toţi românii cu drept de vot, 65, 31% sau prezentat la alegerile din 26 noiembrie. Iliescu se afla în fruntea rivalilor săi, dar Vadim era doar la 8 procente după el, obţinând un vot de peste şase ori mai mare decât în

1996. În căutarea unui precedent, ar trebui să ne întoarcem în anii crizei economice din Europa interbelică pentru a găsi un partid extremist care se bucurase de un astfel de salt uriaş electoral. La alegerile parlamentare votul obţinut de PRM nu a fost atât de mare, doar de 19%, dar prin eliminarea altor formaţiuni (inclusiv CDR-2000, controlată de PNŢCD, care nu a reuşit să atingă pragul necesar), PRM a sfârşit prin a obţine aproape un sfert din locurile din ambele camere ale Parlamentului.

Adrian Năstase a identificat corect sprijinul uriaş dat lui Vadim ca pe „o formă de protest împotriva întregii clase politice, un vot negativ dat întregului sistem".77 PRM făcuse progrese izbitoare în aproape toate părţile ţării, în mai toate grupele de vârstă şi în majoritatea categoriilor sociale. Cele mai mari au fost în regiunile şi în rândurile categoriilor sociale care în 1996 sprijiniseră puternic partidele de centru ce aveau să guverneze în următorii patru ani. PRM s-a situat cel mai bine în Transilvania şi printre cei aflaţi în categoria de vârstă 18 – 30 ani, dintre care 33% se pare că au votat cu el.78

	Voturi (%)
Ion Iliescu	36, 35
Corneliu Vadim Tudor (PRM)	28, 34
Theodor Stolojan (PNL)	11, 78
Mugur Isărescu	9, 54
György Frunda (UDMR)	6, 22
Petre Roman (PD)	2, 99
Teodor Meleşcanu (ApR)	1, 91
Alţii	2, 87

REZULTATELE ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN ROMÂNIA, 26 NOIEMBRIE 2000 CAMERA DEPUTAŢILOR

	Voturi (%)	*Locuri* (%)
Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR)	36, 61	45, 32
Partidul România Mare (PRM)	19, 48	25, 68
Partidul Democrat (PD)	7, 58	9, 48
Partidul Naţional Liberal (PNL)	7, 48	9, 17
Uniunea Democrata Maghiară din România (UDMR)	6, 80	8, 25
Convenţia Democratică Română 2000	5, 04	
Alianţa pentru România (ApR)	4, 07	
Partidul Naţional Liberal-Câmpeanu	1, 40	
Alianţa Naţională (Partidul Unităţii Naţionale Partidul Naţional Român)	1, 38	
Membri *ex-ojficio*, reprezentând minorităţile naţionale Alţii	11, 16	2, 10

REZULTATELE ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN ROMÂNIA, 26 NOIEMBRIE 2000 SENAT

	Voturi (%)	*Locuri* (%)
Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR)	37, 09	46, 45
Partidul România Mare (PRM)	21, 01	26, 42
Partidul Democrat (PD)	7, 58	9, 28
Partidul Naţional Liberal (PNL)	7, 48	9, 28

Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR)	6, 90	8, 57
Convenţia Democratică Română 2000	5, 29	
Alianţa pentru România (ApR)	4, 27	
Alianţa Naţională (Partidul Unităţii Naţionale Partidul Naţional Român)	1, 42	
Partidul Naţional Liberal-Câmpeanu	1, 22	
Alţii	7, 74	

Aceste rezultate au fost publicate de Biroul Electoral Central pe 30 noiembrie şi publicate în *Monitorul Oficial* pe 1 decembrie 2000.

Doar la Timişoara, oraşul în care fidelitatea faţă de principiile anticomuniste ale revoluţiei din 1989 a fost întotdeauna mai puternică, un primar din partea CDR câştigase alegerile locale din iunie 2000. Totuşi, în noiembrie în acelaşi an PRM a ieşit înaintea tuturor rivalilor (deşi cu o marjă strânsă) în alegerile prezidenţiale şi parlamentare. Rezultatul a fost şocant, chiar dacă cei care au avut un rol-cheie în consolidarea PRM au fost alegătorii din oraşele mici şi din zonele rurale ce formau circumscripţia electorală a Timişoarei. Transilvănenii şi-au manifestat profunda insatisfacţie neprezentându-se la vot în ziua alegerilor sau susţinând partide cu caracter regional. Mulţi au refuzat, neîndoielnic, să voteze, dar marele entuziasm pentru PRM sugerează că erau mult mai numeroşi cei dispuşi să recurgă la o soluţie radicală pentru a-şi exprima înstrăinarea de starea politică actuală.79

S-au exprimat în mod inevitabil temeri ca nu cumva succesul PRM să se datoreze unei sporiri a tensiunilor interetnice. Dar datele preliminare sugerează că

nemulţumirea profundă faţă de rezultatele coaliţiei, nu atracţia politicii antimaghiare şi antiţigăneşti promovată de PRM, a fost determinantă în obţinerea unui sprijin atât de puternic din partea unor pături sociale până atunci surde la apelurile extremiste. În perioada 1998 – 1999 Vadim organizase un număr de adunări spectaculoase la Cluj şi Târgu-Mureş, în care invectivele şi ameninţările la adresa celor pe care îi considera principalii duşmani etnici ai românilor au fost mult mai virulente ca de obicei, dar ele nu reuşiseră să-i aducă PRM avantaje electorale prea mari în alegerile locale din iunie 2000.80 în noiembrie 2000 PRM nu a obţinut rezultate mai impresionante decât în alte părţi nici în zonele din Transilvania unde avuseseră loc în trecut conflicte interetnice şi rivalităţi violent exprimate, precum Târgu-Mureş sau Cluj, sau acolo unde românii s-ar fi putut aştepta să se simtă în nesiguranţă din cauza superiorităţii numerice a maghiarilor, precum în judeţele Harghita şi Covasna.81

Există dovezi sigure care sugerează că la triumful PRM au contribuit şi calculele greşite ale CDR. Retragerea bruscă a lui Constantinescu din iulie 2000 i-a oferit PRM prilejul să susţină că ofensiva anticorupţie a preşedintelui nu fusese decât o amăgire. Vadim a făcut din corupţie şi din strategia de luptă împotriva ei punctul central al campaniei sale, la fel cum procedase Constantinescu în 1996. Un sondaj la ieşirea de la urne realizat pe 26 noiembrie a arătat că 42% dintre alegători considerau că prioritatea principală a noului guvern trebuia să fie pedepsirea tuturor celor care se făcuseră vinovaţi de corupţie.82 Alin Teodorescu, directorul IMAS, susţine că atunci când a ieşit din cursa prezidenţială, Constatinescu a obligat aproximativ 20% din electorat să caute o altă variantă.83 Dacă CDR s-ar fi unit în spatele unui singur candidat la preşedinţie, cu un mesaj puternic de reformă şi susţinut de măsuri concrete, şi-ar fi putut păstra baza

electorală, însă în cele din urmă Isărescu şi Stolojan nu s-au ales decât cu 20% din rezerva de voturi, Iliescu dobândind 10%. Dacă ar fi să dăm crezare cifrelor avansate de Alin Teodorescu, expertul în sondaje cel mai cunoscut din România, Vadim a câştigat nu mai puţin de 50% din voturile care îi fuseseră acordate lui Constantinescu în 1996.84

Blocarea lui Vadim

După ce au refuzat să strângă rândurile pentru a-şi asigura accesul în al doilea tur, PNŢCD şi PNL nu au mai avut decât să-şi îndrepte sprijinul către Iliescu. Unele voci disidente susţineau că era mai bine ca CDR şi aliaţii săi din societatea civilă să se ţină departe de bătălie, dat fiind că ambele oferte erau la fel de nocive; mai mult, poate că era mai bine ca Vadim să ajungă la Cotroceni atâta timp cât puterea sa era relativ limitată, decât după ce va fi creat o mişcare politică formidabilă.85 Dar cu Emil Constantinescu ieşit din cursă, liderii guvernului aflat pe punct de plecare au dat de înţeles că sprijinul pentru Iliescu era singura cale frecventabilă, dată fiind primejdia evidentă pe care o reprezenta Vadim la adresa fragilei democraţii din România. Iliescu şi PDSR le-au uşurat foştilor adversari o decizie pe care doar cu câteva zile în urmă ar fi considerat-o total inacceptabilă: ei au exclus orice alianţă cu PRM, chiar dacă Vadim ar fi câştigat fotoliul prezidenţial, şi şi-au reafirmat interesul de a avea o colaborare activă cu partidele de centru-dreapta care reveniseră în Parlament. Iliescu a declarat: „Nu mai este vorba de mine. Este un moment deosebit de important, în care societatea românească trebuie să decidă dacă doreşte să fie continuat procesul de democratizare început în 1989, dacă doreşte să meargă înainte pe calea progresului sau nu”. 86 într-un moment de maximă ironie, el a trebuit să-i avertizeze pe stâlpii liberalismului civic, precum Gabriel Liiceanu, să nu vorbească prea deschis în favoarea

lui, întrucât „ura poporului faţă de el este atât de mare”, încât oamenii ar fi în stare să intre în panică şi să o ia la goană către Vadim.87

În cele două săptămâni dinaintea turului doi din 10 decembrie, Vadim şi-a îndreptat apelul către alegătorii anticomunişti care îi sprijiniseră pe Isărescu şi Stolojan. Pe 6 decembrie, într-o emisiune electorală de o oră, recunoscută până şi de criticii săi ca un tur de forţă, Vadim a intrat cu toată puterea în Iliescu, înfierându-l drept o marionetă a Moscovei, care îşi trădase ţara.88

Iliescu a avut înţelepciunea de a refuza să se angajeze într-o dezbatere cu Vadim. În schimb, el a reiterat mesajul că era singurul personaj în stare să garanteze stabilitatea şi refacerea, catalogându-l pe Vadim drept „un pericol la adresa democraţiei şi a sorţii României”.89

Nu era prea clar cum aveau să voteze românii în al doilea tur, ceea ce a plasat România în centrul atenţiei internaţionale. Declaraţiile făcute de preşedintele Clinton pe 1 decembrie şi de Comisa Europeană trei zile mai târziu exprimau îngrijorare.90 Alin Teodorescu (fără să fie deloc prieten cu Vadim) susţinea că liderul PRM putea ieşi învingător în al doilea tur de scrutin.91 Presupunerea nu era lipsită de sens. Mesajul anticorupţie al Partidului România Mare era foarte atractiv pentru alegătorii PDSR, 44% din ei, în sondajul la ieşirea de la urne menţionat mai sus, identificând această luptă drept primă preocupare a lor. În plus, nu se putea şti în ce măsură alegătorii ferm anticomunişti aveau să se îndrepte către Iliescu. Dar strângerea rândurilor politice împotriva lui Vadim urma să aibă efect; acesta se plângea acum că era „vânat ca un criminal de război de slugile noii ordini mondiale”.92 Presa a scotocit din ce în ce mai adânc în trecutul extremist al lui Vadim de dinainte şi de după 1989. Pe 7 decembrie câteva ziare au informat că de ani de zile Vadim evitase plata impozitelor către statul român.93 Slaba autoritate a

statutului era una dintre temele principale exploatate de el mai tot timpul în campania electorală, iar acum se părea că Vadim însuşi contribuise la starea proastă de lucruri din ţară. Dar şi mai dăunătoare pentru el s-a dovedit dezvăluirea ca, în ciuda apărării cu străşnicie a valorilor creştine, Vadim nici măcar nu era membru al Bisericii majoritare din România. S-a descoperit că el crescuse într-o familie de baptişti; în declaraţii dezgropate din arhivele revistei *săptămână*, publicaţie la care scrisese înainte de 1989, Vadim a apărat strategia de urbanizare a Bucureştiului, care implica demolarea bisericilor istorice ortodoxe.94 *România liberă* a dat în vileag legăturile sale strânse cu protestanţii evanghelici din America, într-un articol intitulat „«Credinciosul» Corneliu Vadim Tudor nu este decât un om fără Dumnezeu”.95

Astfel de dezvăluiri erau sortite să fie o surpriză totală pentru cei care-l considerau pe Vadim tribunul naţional al poporului. Biserica Ortodoxă avea în continuare un număr mare de credincioşi, mai ales în Moldova, iar unii au observat chiar o renaştere religioasă într-un segment al tineretului român. Cel mai înalt ierarh al Moldovei, Episcopul Daniel, Mitropolitul Moldovei şi al Bucovinei, a adresat credincioşilor o chemare deschisă să-l sprijine pe Iliescu.96 După un *Te Deum* la principala catedrală din Bucureşti, pe 1 decembrie, Patriarhul Teoctist a îndemnat ca „toţi oamenii poporului nostru, indiferent de credinţă, să se asigure că ţara va fi condusă de cei ce au dovedit echilibru, nu de extremişti”.97

România se retrage de pe marginea prăpastiei

Turul doi al alegerilor prezidenţiale din 10 decembrie a fost câştigat net de Iliescu, deşi prezenţa la vot a scăzut la 57, 5%. Iliescu a obţinut 66, 83% din voturi, iar Vadim 33, 17%, un rezultat care corespundea în foarte mare măsură predicţiilor sondajelor din ultima săptămână de campanie. În mod ironic, Iliescu a obţinut procentul cel mai înalt de

susţinere în două judeţe preponderent locuite de maghiari, Harghita şi Covasna, unde a fost votat de 90, 83%, respectiv 88, 5% din alegători. De aceea, afirmaţiile că aceste judeţe din Transilvania ar fi focare de „separatism” (cum fuseseră ele considerate de PDSR în trecut) erau total nelalocul lor. Vadim a triumfat doar într-un singur judeţ din cele 41 ale României, Bistriţa Năsăud, dar a obţinut peste 40% în judeţele Alba, Arad, Caraş-Severin, Gorj, Maramureş, Sălaj, Sibiu şi Tulcea. Cele mai multe din aceste judeţe aveau două lucruri în comun: erau izolate geografic de capitală şi dominate de sentimentul că erau ignorate sau exploatate de sistemul centralizat. În al doilea rând, toate erau dependente de industrii în declin şi în felul acesta incapabile să asigure un trai sigur locuitorilor lor. Criza minieră din judeţul Goij, în care se afla Valea Jiului, era bine cunoscută şi este surprinzător că Vadim n-a obţinut acolo decât 43, 31% din voturi. În celelalte însă, agricultura era sprijinul principal al economiei: preţurile în scădere ale produselor agricole, neviabilitatea micilor gospodării recent reintrate în proprietate particulară şi cea mai severă secetă din ultimii patruzeci de ani au produs o deprimare adâncă. Ar fi interesant de semnalat că în câteva dintre aceste judeţe o mare parte a pământului se dovedise nepotrivită pentru colectivizare şi, ca atare, pe vremea comunismului fusese permisă (în limite foarte stricte) iniţiativa privată. Exemple elocvente ar fi Alba, Maramureş şi Sibiu, toate din Transilvania. Astfel, lui Vadim nu i-a mers bine doar în judeţele transformate de înregimentarea epocii comuniste, ceea ce era un indiciu îngrijorător pentru viitor. Este interesant de semnalat că (după judeţele cu populaţie preponderent maghiară menţionate mai sus) cele două locuri în care Vadim a ieşit cel mai prost au fost Capitala şi municipiul Iaşi, unde liderul PRM nu a obţinut decât 26, 17%, respectiv 26, 11% din voturi. Ambele oraşe fuseseră

martorele unor schimbări considerabile după 1989, ceea ce dusese la dezvoltarea unei opinii publice bine informate, nesusceptibilă să fie influenţată de demagogia lui Vadim. Până atunci Timişoara o luase, în mod tradiţional, înaintea acestor două oraşe în dorinţa de a se realiza integrarea în Occidentul democrat; de obicei, alegerile din leagănul revoluţiei de la 1989 asigurau judeţului Timiş cele mai multe voturi prodemocratice. Dar de data aceasta 36, 48% dintre alegătorii judeţului Timiş au votat cu Vadim în turul doi.

Vadim a contestat rezultatele, pretinzând că el era adevăratul învingător al celui de-al doilea tur, şi, cu un gest teatral, a înaintat o plângere la Curtea de Justiţie de la Haga.98 Dar monitorii internaţionali au fost cu toţii de acord că alegerile se desfăşuraseră normal, iar străinătatea a răsuflat uşurată aflând că Iliescu era cel care va prelua puterea pe 21 decembrie pentru un al treilea mandat de preşedinte. Aşa cum era de aşteptat, Adrian Năstase, ajuns acum la vârsta de 50 de ani, a fost instalat în funcţia de prim-ministru. Cu 46% dintre locurile din Parlament, PDSR se simţea în stare să guverneze singur, dar o alianţă neoficială cu UDMR a fost salutată cu uşurare de Uniunea Europeană. Sprijinul maghiar în Parlament a fost oferit în schimbul ratificării reformelor administraţiei locale, care consolidau poziţia limbii maghiare în zonele unde aceasta era larg vorbită. PNL şi-a afirmat de asemenea dorinţa de a colabora cu guvernul în schimbul promisiunii unei intenţii serioase de reformă a Constituţiei, în special în vederea clarificării rolului fiecărei camere din Parlament. Dar forţa politicii bipartizane avea să fie dovedită de măsura în care forţele prodemocratice reuşeau să se coalizeze pentru a bloca alte mişcări ale PRM. Strategia adoptată de Năstase a părut iniţial îndreptată spre despărţirea parlamentărilor PRM de liderul lor. Poziţii importante din Parlament au fost

acordate unor peremişti, iar conservatorii PDSR nenumiţi în cabinet au căpătat în compensaţie conducerea unor importante comisii parlamentare. Aceasta însă a mărit primejdia ca forţele PRM şi PDSR să se combine pe viitor pentru a slăbi, amâna sau chiar respinge legile care nu le conveneau.

Presiunea occidentală a contribuit în mare măsură la hotărârea PDSR de a întinde o ramură de măslin unui duşman tradiţional precum UDMR. Sprijinul UE cu sume de miliarde de dolari era pe cale de a se realiza şi ar fi fost un gest sinucigaş dacă PDSR s-ar fi întors la vechile obiceiuri de guvernare, care îi aduseseră discreditarea înainte de 1996. CDR se lovise de un aparat de stat din care o mare parte refuza să-şi schimbe tiparele de conduită potrivnice unei bune guvernări. Însă căderea coaliţiei s-a datorat mai curând propriilor mari greşeli. Conducerea de proastă calitate, în special în ceea ce priveşte PNŢCD, imposibilitatea de stabilire a unui parteneriat efectiv cu preşedinţia şi lipsa unui dialog cu populaţia sau a unor linii de comunicare deschise cu propriii suporteri au făcut ca, destul de repede după preluarea puterii, să-i fie greu să se menţină la suprafaţă. Ea a permis ca reputaţia să-i fie murdărită de un partener de coaliţie mai şiret, PD, care a dus o luptă de gherilă tăcută împotriva colegilor pe care îi considera inamici politici. O eroare fundamentală s-a dovedit a fi hotărârea de a rămâne o alianţă cu spinarea frântă, chiar şi după ce îndelungata criză Ciorbea a trecut, când era limpede că diferendele între PD şi PNŢCD treceau dincolo de un război al personalităţilor. Numirea ca premier a lui Radu Vasile a contribuit la potolirea relaţiilor dintre principalii protagonişti ai coaliţiei, dar a fost suficientă ca să işte un conflict intern în cadrul PNŢCD şi să strice relaţiile dintre Palatul Cotroceni şi guvern. Electoratul avea o rezistenţă surprinzătoare – CDR a reuşit totuşi să câştige alegerile

pentru primăria Capitalei în iunie 1998, după optsprezece luni de scădere a nivelului de trai –, dar degringolada din sânul guvernului l-a lipsit de orice urmă de credibilitate. Numirea tehnocratului Mugur Isărescu în funcţia de prim-ministru după îndepărtarea lui Radu Vasile printr-o lovitură de palat nu a schimbat starea de fapt. Progresele realizate de România în cursa pentru aderarea la Uniunea Europeană nu impresionau deloc majoritatea populaţiei. După o decizie pe cât de nepopulară, pe atât de curajoasă de a da sprijin total controversatei ofensive militare a NATO împotriva regimului lui Miloşevici din Serbia, în 1999, nici Constantinescu, nici vreunul dintre cei numiţi de el nu au mai avut ocazia de a acumula capital pe seama chestiunilor de politică externă. Scăderea drastică a sprijinului acordat CDR era inevitabilă, chiar dacă alianţa ar fi evitat multe dintre dezastrele perioadei de după 1996; ceea ce a dus la prăbuşirea catastrofală a fost mai mult ca sigur seria de acţiuni riscante, bazate pe o evaluare defectuoasă a stării populare de spirit şi a forţei PNŢCD. Hotărârea lui Emil Constantinescu de a se retrage pare să fi fost luată în grabă şi fără consultarea forţelor care îi susţinuseră ascensiunea politică. În absenţa unui succesor clar, care să reunifice CDR, gestul său s-a dovedit nechibzuit şi greu de justificat chiar şi în memorii”. Refuzul PNŢCD de a încheia un târg echitabil cu principalul lui partener, PNL, şi apoi decizia de a oferi de unul singur, cu o alianţă strânsă în grabă, sprijin politic lui Isărescu, care candida ca independent, a fost cea mai mare greşeală dintre toate. PNŢCD s-a trezit în afara Parlamentului, după ce a obţinut doar puţin peste 5% din voturi.

Atunci când şi-a ţinut ultima alocuţiune electorală pe 17 noiembrie, Constantinescu părea deja o relicvă. El a recunoscut că „nu i-a impresionat pe prea mulţi”, dar a insistat că după 1996, războiul împotriva corupţiei a dat

roade: fuseseră întocmite 3.500 de dosare împotriva persoanelor acuzate de corupţie şi de implicare în crima organizată, şi că fuseseră date în jur de 1.000 de sentinţe de punere sub arest.100 Dar aceste cifre s-au bucurat de tot atât de puţină credibilitate printre cei care se adunaseră în jurul lui Constantinescu în 1996 ca şi pretenţia sa anterioară că adusese România în faza de posttranziţie, în care democraţia se afla în curs de consolidare.101 Izolarea lui a devenit evidentă pe 10 decembrie, în momentul în care s-a apropiat de clădirea din Bucureşti în care urma să-şi dea votul pentru vechiul său duşman Iliescu: un suporter PRM mânios a izbucnit din mulţime şi a aruncat în el cu cerneală.102 Presa a relatat că gărzile sale de corp, din controversatele forţe SPP, au stat ca hipnotizate; mai târziu şeful SPP avea să-l învinovăţească pe Constantinescu pentru reacţia lentă a oamenilor săi, pretinzând că Palatul Cotroceni emisese ordine contradictorii în legătură cu securitatea personală a preşedintelui, ceea ce le slăbise eficienţa. Neputinţa preşedintelui de a impune un control asupra unei forţe cu o atitudine atât de discutabilă era sugestivă pentru problemele cu care se confruntase în timpul mandatului său. Atmosfera politică devenise neplăcută prin prezenţa forţelor extremiste care pledau pentru instituirea dictaturii şi se bucurau de un sprijin mult mai mare decât în oricare altă ţară europeană.

Fără atenţia la nivel înalt pe care Occidentul a început să o acorde Balcanilor după 1995, nu se poate spune dacă democraţia ar fi supravieţuit în România în ultimii cinci ani ai secolului douăzeci. Guvernele alese din Balcani, care au dovedit aceeaşi slăbiciune ca a coaliţiilor de la putere din Bucureştiul de acum, fuseseră brutal înlocuite în perioada interbelică. Un semn al stării proaste de lucruri a fost înfiinţarea în octombrie a Asociaţiei Naţionale a Ofiţerilor Români, al cărei statut exprima dorinţa ca militarii să joace

un rol politic activ. Această iniţiativă, care indica nemulţumirea faţă de politica actuală şi care cuprinsese deja cele mai înalte sfere militare, a avut ca rezultat demiterea, pe 1 noiembrie, a generalului Mircea Chelaru din postul său de şef al Armatei.103

Perspectivele democraţiei păreau să depindă acum de măsura în care PDSR putea lucra cu Uniunea Europeană şi cu alte agenţii externe pentru refacerea economiei zdruncinate a ţării. Un astfel de parteneriat merită epitetul de „cuplu improbabil". Doar cu câtva timp în urmă, PDSR insistase că întreprinderile economice conduse de stat, datând de pe vremea perioadei comuniste, trebuiau să se bucure în continuare de o poziţie importantă, iar cei care gândeau astfel ocupau locurile în Parlament ale PDSR. Perspectivele democraţiei păreau să depindă acum de putinţa PDSR de a se relansa ca o forţă cu adevărat social-democrată, aşa cum se întâmplase în Ungaria şi în Polonia.

NOTE

1. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 26 – 27 februarie 2000 (ediţia engleză online). Autorul articolului a scris că pentru întâia oară în ultimii zece ani un partid a reacţionat în modul acesta faţă de un membru de frunte al său căruia i se aduceau grave acuzaţii de corupţie.

2. *România liberă*, 15 iunie 2000.

3. Pentru detalii exhaustive cu privire la rezultatele alegerilor locale din iunie 2000, vezi „Alegerile locale – iunie 2000", http://dominr. kappa.ro/election/locale 2000. Nsfr/All/Home.

4. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 3 iulie 2000.

5. Pentru o scurtă explicaţie a retragerii candidaturii sale, vezi Constantinescu, *Timpul dărâmării*, Vol. 1, pp. 102 – 103.

6. *Evenimentul zilei*, 18 iulie 2000 (ediţia engleză online).

7. Vezi editorialele semnate de Cornel Nistorescu în *Evenimentul zilei*, 19 iulie 2000, şi de Dan Pavel în *Ziua*, 19 iulie 2000.

8. *Evenimentul zilei*, 18 iulie 2000 (ediţia engleză online).

9. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 3 iulie 2000.

10. *Nine O'Clock*, 19 iulie 2000.

11. Vezi Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 18 octombrie 2000 (ediţia engleză online), în editorialul intitulat, România fără preşedinte".

12. *Nine O'Clock*, 2 august 2000.

13. *Nine o'Clock*, 28 – 30 iulie 2000.

14. *Nine o „Clock*, 11 – 13 august 2000.

15. *Nine o'Clock*, 24 august 2000. Pentru dezvăluirile cu privire La Lăzărescu, vezi *Adevărul*, 26 aprilie 2001.

16. *Nine O'Clock*, 11 – 13 august 2000.

17. *Nine O'Clock*, 8 august 2000.

18. *Evenimentul zilei*, 9 august 2000.

19. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 17 octombrie 2000.

20. Tudoréi Urian, *Cuvântul*, decembrie 2000.

21. „A Battle of Generations at the Romanian Polls", *Inside România News*, 22 septembrie 2000.

22. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 octombrie 2000 (ediţia engleză online).

23. *Evenimentul zilei*, 23 noiembrie 1999 (ediţia engleză online).

24.22, 28 martie-3 aprilie 2000.

25. „A Bitter România Seeks Elecţion-Time Revenge", *Inside România News*, 10 noiembrie 2000, citând Agenţia Reuters, 10 noiembrie 2000.

26. *Nine O'Clock*, 14 – 16 aprilie 2000.

27. Se citează o amintire a deputatului PNL Şerban Rădulescu-Zoner, care în 1999 a declarat grevă

parlamentară, refuzând să părăsească sala în semn de protest faţă de modul în care numeroşi colegi de-ai să îşi neglijau sarcinile sau făceau abuz de funcţie. Interviu cu Şerban Rădulescu-Zoner, Bucureşti, 21 ianuarie 2002.

28. *Adevărul*, 26 februarie 1998.

29. *Nine o „Clock*, 4 mai 2000.

30. *Adevărul*, 28 noiembrie 1999.

31. *Nine o'Clock*, 2 martie 1999.

32. Rodica Ciobanu, *Adevărul*, 8 mai 2001. Articolul ei se intitula „Parlamentari bogaţi într-o ţară săracă".

33. *Evenimentul zilei*, 28 iunie 2001 (ediţia engleză online).

34. *Adevărul*, 15 august 2000.

35. *România liberă*, 25 iunie 2001.

36. *Ziua*, 26 februarie 2000.

37.*22*, 9 – 15 februarie 1999; Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 8 decembrie 2000.

38. *Adevărul*, 30 septembrie 1999.

39. *Nine o'Clock*, 8 mai 2000.

40. *Nine o'Clock*, 8 mai 2000.

4 L *România liberă*, 21 octombrie 1999.

42. *Cotidianul*, 2 aprilie 2001.

43. *Nine o'Clock*, 21 martie 2000. Cristian Tudor Popescu a scris despre acest lucru în *Adevărul* din 20 martie 2000, într-un articol intitulat, Analistul Dan Pavel, vechi membru al GDS, dat afară de la revista GDS de parcă ar fi fost la Kremlin".

44. Cu mai bine de o lună înainte de alegerile din noiembrie 2000, Sorin Roşca Stănescu atrăgea atenţia că mulţi studenţi se mutaseră în tabăra lui Vadim. Vezi editorialul din *Ziua*, 18 octombrie 2000.

45. *Monitorul*, 17 februarie 2000.

46. *Nine O'Clock*, 2 februarie 1999.

47. *Monitorul*, 17 februarie 2000.

48. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*,

21 iunie 1999.

49. Comentatorii au fost împărţiţi în legătură cu înţelepciunea acestei măsuri luate de Iliescu. Dan Pavel şi-a exprimat dubiile în *Ziua*, 25 octombrie 1999, însă Cornel Nistorescu, în editorialul din *Evenimentul zilei*, publicat a doua zi, nu a avut nicio îndoială ca măsura fusese judicioasă.

50. *România liberă*, 12 decembrie 2000.

51. *Monitorul*, 26 august 2000.

52. *Ziua*, 19 septembrie 2000.

53. Dan Pavel, „Primejdiareântoarcerii stângii la putere”, *Ziua*, 10 august 1999.

54. *Ziua*, 12 septembrie 2000.

55. *Ziua*, 14 septembrie 2000.

56. *Monitorul*, 6 septembrie 1997.

57. *Nine o'Clock*, 10 mai 1999.

58. *Nine o'Clock*, 3 august 1999.

59. Vezi articolul semnat de Rodica Ciobanu în *Adevărul* din 8 mai 2001, intitulat „Parlamentari bogaţi într-o ţară săracă”; editorialul lui Cornel Nistorescu în *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 12 octombrie 2000.

60. Vezi *Ziua*, 6 februarie 2000, pentru investigarea activităţii lui Dan Voiculescu înainte de 1989.

61. Vezi *Evenimentul zilei*, 23 iunie 2001 (ediţia engleză online).

62. Această părere mi-a fost împărtăşită de un prieten care a pătruns în cercurile studenţeşti din Sibiu şi Cluj, dar a fost susţinută şi de editorialele din *Adevărul*, semnate de Cristian Tudor Popescu, după primul tur electoral din 26 noiembrie.

63. Aceste angajamente au fost luate din manifestul PRM şi citate de *Nine o „Clock*, 8 decembrie 2000.

64. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 21 noiembrie 2000.

65. Sorin Roşca Stănescu, *Ziua*, 13 decembrie 2000.

66. *Adevărul*, 22 noiembrie 2000.

67. *Evenimentul zilei*, 22 noiembrie 2000, a fost reprezentativ în acest sens.

68. Primul-ministru Isărescu era suficient de îngrijorat pentru a scrie organizaţiei „Reporters sans Frontières”, declarând: „Nu pot rămâne indiferent la faptul că în România anului 2000 un lider poate ameninţa un ziarist ca în cele mai negre perioade ale istoriei noastre”. Vezi *Evenimentul zilei*, 6 decembrie 2000.

69. *Nine o „Clock*, 30 noiembrie 2000.

70. Vezi reportajele din cotidianele bucureştene, apărute pe 22 noiembrie 2000.

71. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 23 noiembrie 2000 (ediţia engleză online).

72. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 18 – 19 noiembrie 2000 (ediţia engleză online).

73.22, 28 martie-3 aprilie 2000.

74. *Nine o „Clock*, interviu cu Vadim, 29 noiembrie 2000.

75. Reuters, 5 decembrie 2000.

76. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 16 octombrie 2000.

77. *Nine o „Clock*, 30 noiembrie 2000.

78. În primul tur al prezidenţialelor, Vadim a ieşit înaintea rivalilor săi în 13 dintre cele 41 de judeţe ale ţării, toate, în afară de două, fiind în Transilvania.

79. Datele sugerează ca voturile în favoarea PRM au crescut în Transilvania nu atât din cauza îndepărtării alegătorilor care votaseră înainte cu CDR, ci mai ales datorită sprijinului puternic dat de tinerii care votau pentru prima oară sau de cei sub 30 de ani, care nu se prezentaseră la vot la alegerile anterioare. PRM a beneficiat şi de prăbuşirea unui partid ultranaţionalist mai moderat, Partidul Unităţii Naţionale din România.

80. În alegerile ţinute pe 6 iunie pentru consiliile

judeţene şi locale, dintr-o prezenţă la vot de 44, 5%, PRM a obţinut doar 6% din voturi. PRM nu a reuşit să cucerească niciun oraş mare din România, cu excepţia Clujului, al cărui primar, Gheorghe Funar, intrase în PRM în 1998. Pentru detalii, vezi rezultatele alegerilor din 2000 pe site-ul http://dominr. kappa.ro/election/locale/2000. Nsf/All/Home.

81. Cu excepţia Braşovului şi a judeţelor cu populaţie preponderent maghiară, Vadim a câştigat primul tur în toate judeţele din Transilvania, dar a ieşit pe penultimul loc în Mureş (27, 57%) şi nu a obţinut decât 30, 44% în Cluj, în comparaţie cu 38, 04% în Alba şi 41, 98% în Bistriţa, judeţe în care nu aveau loc tensiuni interetnice. Singurul loc câştigat de un partid nemaghiar în judeţele Harghita şi Covasna i-a revenit PDSR.

82. Sondaj Metro Media Transilvania, *Evenimentul zilei*, 6 decembrie 2000.

83. *Nine o „Clock*, 30 noiembrie 2000.

84. *Nine O'Clock*, 30 noiembrie 2000.

85. Vezi scrisoarea lui Mihai Nicolae din *România liberă*, 6 decembrie, şi răspunsul dat de unul dintre ziariştii de frunte ai cotidianului, Bogdan Ficeac.

86. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

87. *Nine o'Clock*, 6 decembrie 2000.

88. *Nine o „Clock*, 8 decembrie 2000.

89. *Adevărul*, 29 noiembrie 2000.

90. Radio Europa Liberă, *South-East Europe Newsline*, 5 decembrie 2000.

91. *Nine o'Clock*, 30 noiembrie 2000.

92. *Nine o'Clock*, 4 decembrie 2000.

93. Cornel Nistorescu scria: „În timp ce alte societăţi din România au fost terorizate constant de echipele de cercetare a fraudelor, «România Mare» a rămas o insulă protejată... Dacă nu putem să-i aplicăm lui Vadim legile financiare şi fiscale, înseamnă că statul român este pe care

să se dezintegreze”. Vezi *Evenimentul zilei,* 9 – 10 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

94. *Săptămâna, 10* ianuarie 1986, citată *în Evenimentul zilei,* 9 – 10 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

95. *România liberă,* 9 decembrie 2000.

96. *România liberă,* 7 decembrie 2000.

97. *Adevărul,* 4 decembrie 2000.

98. *România Mare,* 15 decembrie 2000.

99. Editorul revistei *22,* Gabriela Adameşteanu, a fost unul dintre apărătorii săi cei mai credincioşi din presă, aproape în toată perioada preşedinţiei lui. La un an după ce Emil Constantinescu a părăsit cursa prezidenţială, ea I-a învinovăţit nu numai pentru catastrofa electorală suferită de PNŢCD, ci şi pentru contribuţia, considerabilă prin abdicarea sa, la dezintegrarea iminentă a partidului în 2001. Vezi Gabriela Adameşteanu, „PNŢCD şi rectorii săi”, *2*2, 17 – 23 iulie 2001.

100. *Monitorul,* 18 noiembrie 2000.

101. *Nine O'Clock,* 8 decembrie 2000.

102. *Adevărul,* 11 decembrie 2000.

103. Vezi *Adevărul,* 4 noiembrie 2000, şi două editoriale din *Ziua,* 1 şi 6 noiembrie 2000.

9

UN MESIA PENTRU ROMÂNIA?

CORNELIU VADIM TUDOR ŞI PARTIDUL ROMÂNIA MARE

În iunie anul 2001, pe prima pagină a revistei *România Mare,* Partidul România Mare (PRM) era proclamat cea mai importantă mişcare naţionalistă din Europa.1 Voturile acestui partid din perioada alegerilor s-au modificat de la mai puţin de 4% în anul 1992, la 19% în 2000. În timp ce restul partidelor de sorginte naţionalistă se retrăgeau, Partidul România Mare se dezvolta. Mişcarea Socială Italiană, urmaşă a partidului fascist condus de Mussolini, nega existenţa radicalismului său şi se regrupa în jurul

unei poziţii gaulliste, astfel încât să aibă posibilitatea de a se manifesta în guvern, unde aripa de centru-dreapta era descoperită în urma prăbuşirii Partidului Creştin-Democrat. În Franţa, mişcarea naţionalistă condusă de Jean-Marie Le Pen a suferit o dezbinare dezastruoasă spre sfârşitul anilor 1990, ceea ce însemna că nu se mai putea baza pe sprijinul sigur de până la 15% al votanţilor francezi.

România oferă un teren prielnic unui partid ca PRM. În primii 60 de ani ai României ca stat independent (1881 – 1945), partidele şi mişcările care considerau naţiunea o unitate morală şi aveau un mesaj care trecea astfel dincolo de obişnuita ierarhizare a claselor se bucurau de un succes crescând, în loc să-l stârpească, puterea comunistă care a condus România în următorii 45 de ani a ajuns să îmbrăţişeze naţionalismul, care era deja bine întipărit în cultura politică a ţării, folosindu-se astfel de el în interesul unei elite angajate în uimitoare eforturi de a crea un stat industrial, pe baza unei societăţi predominant rurale. Cu toate că strădaniile lui Ceauşescu de a privilegia industria grea s-au concretizat într-o politică înţesată de eşecuri, apelul la autodeterminarea economică şi politică a continuat în forţă. În perioada primului deceniu postcomunist, insuccesul modelelor politice şi economice liberale au ajutat ca penuria gravă din perioada comunismului naţionalist să fie dată uitării. Deschiderea economiei româneşti spre piaţa concurenţială externă, laolaltă cu procesul de dezmembrare a unei mari părţi a industriei sale, a coincis cu scăderea calităţii condiţiilor de viaţă şi cu un declin şi mai pronunţat al activităţii economice. În momentul alegerilor din anul 2000, credibilitatea celor din zona de centru a spectrului politic, care nu împărtăşeau fervoarea naţionalistă şi susţineau cooperarea regională, atinsese cam acelaşi nivel cu cel al omologilor lor din anii 1930. Pe nesimţite, şi-a făcut

apariţia un politician populist, care a pledat pentru soluţii interne şi care a câştigat în prima rundă a alegerilor prezidenţiale mai multe voturi decât toţi ceilalţi candidaţi din vechea coaliţie la un loc. Dacă stânga postcomunistă nu ar fi putut să ofere o alternativă de guvernare la cea a formaţiunilor de centru discreditate, este greu să ne imaginăm ce ar fi putut să-l împiedice pe Corneliu Vadim Tudor să nu se folosească de nemulţumirea generală ca de o şansă pentru a ajunge la putere.

Mulţi dintre susţinătorii lui Vadim se pare că nu erau conştienţi de vederile şi intenţiile sale extremiste, dar erau pur şi simplu încântaţi de forţa sa ca orator în atacurile asupra politicienilor tradiţionali. Însă oricine era familiarizat cu mişcările extremiste şi influente din Europa dintre cele două războaie mondiale ar fi putut să observe evidentele afinităţi cu PRM. Acesta instigă la antisemitism şi la folosirea violenţei ca soluţii politice. Susţine deschis regimul de dictatură şi un cult al personalităţii conducătorului care este excesiv poate chiar şi pentru standardele interbelice. Sprijină ideea de puritate etnică şi promite măsuri drastice împotriva celor care sunt consideraţi duşmanii etniei române, adică maghiarii şi romii. În lipsa unei populaţii evreieşti semnificative, acuză un număr apreciabil de persoane publice că sunt pionii unei conspiraţii iudaice internaţionale, care caută să distrugă România. Este ostil faţă de liberalismul şi socialismul în variantele lor internaţionale. Se arată extrem de susceptibil faţă de capitalismul internaţional, privit ca o tentativă de a distruge tradiţiile şi stilul de viaţă din România, pe care le consideră necesare pentru conservarea identităţii naţionale. Nu ascunde faptul că, dacă ajunge la putere, are intenţia de a impune un regim neîndurător şi autoritar, iar pentru a grăbi acel moment este gata să se folosească de acţiuni extraparlamentare cu scopul de a submina ordinea democratică.2

Vadim în galeria extremismului european

Cu toate că nu avem de-a face cu o exagerare când descriem PRM drept unul dintre cele mai pronunţat fasciste partide din Europa, anumite argumente sunt necesare. În anii 1930, în România a înflorit o mişcare amplă şi influentă, numită Garda de Fier. Inspiraţia PRM nu derivă din această mişcare, chiar dacă el este gata să adopte importante aspecte ale programului acesteia.3 în schimb, are ca punct de referinţă regimul comunist care a funcţionat în perioada 1946 – 1989 şi mai ales îndelungata epocă naţionalistă asociată cu dictatura lui Nicolae Ceauşescu. PRM caută să se fundamenteze pe un regim care a combinat cu îndrăzneală marxism-leninismul cu naţionalismul uşor de identificat de către oricine cunoaşte Europa interbelică. Nucleul era cultul personalităţii, total neîntemeiat, al cuplului conducător Nicolae şi Elena Ceauşescu, din care Vadim a impus o serie de aspecte importante în propria mişcare.

Căutarea răspunsului la întrebarea dacă formaţiunea lui Vadim este de extremă stânga sau de extremă dreapta reprezintă un demers inutil. Opinia internaţională a clasificat-o de „extremă dreapta" – acelaşi calificativ ca pentru naţional-socialismul lui Hitler şi fascismul lui Mussolini. Dar naziştii, ca şi PRM de astăzi, aveau o înclinaţie puternică spre metodele şi simbolurile revoluţionare ale totalitarismului de stânga. Hitler nu şi-a renegat niciodată datoria faţă de bolşevicii ruşi, declarând în 1934: „Nu Germania este cea care deveni bolşevică, ci bolşevismul este cel care va ajunge un fel de naţional-socialism. Oricum, sunt mai numeroase lucrurile care ne leagă de bolşevism decât cele care ne despart. Deasupra tuturor tronează acel autentic spirit revoluţionar care este prezent pretutindeni în Rusia, cu excepţia locurilor unde se află evrei marxişti. Întotdeauna am luat în considerare şi acest aspect şi am ordonat ca foştii comunişti să fie

acceptaţi imediat în partid. Nici acel *petit-bourgeois* social-democrat şi nici liderul de sindicat nu vor putea să se transforme vreodată în naţional-socialişti, dar un comunist va reuşi întotdeauna”. 4

În 1999 un editorialist român a semnalat faptul că PRM reprezenta o ameninţare „fascist-comunistă” pentru România.5 Pe fundalul unei guvernări democratice ratate, poate că apariţia unei mişcări de amalgamare a extremelor nu este deloc surprinzătoare, având în vedere vitalitatea tradiţiilor colectiviste detectabile în egală măsură la radicalii de stânga şi de dreapta din politica românească. Prăbuşirea mai noilor formaţiuni de centru-dreapta din România la sfârşitul anilor 1990 a dat o şansă PRM de a accede la putere; „fascismul a atins cote maxime de fiecare dată când partea tradiţională de dreapta a fost prea slăbită pentru a îşi mai apăra poziţia”.6 În Italia de după 1918 şi nu cu mult după trecerea sub protectorat impusă în Germania, alegătorii s-au arătat gata să-şi investească speranţele într-o nouă mişcare revoluţionară când dreapta tradiţională a început să lâncezească. Poate că Ceauşescu nu a reînviat revendicările iredentiste pentru teritoriul românesc şi nu a reabilitat imaginile-cheie ale naţionalismului aşa cum au făcut generalul Ion Antonescu ori Corneliu Zelea Codreanu, însă regimul comunist a depus eforturi considerabile pentru a îndoctrina populaţia cu o combinaţie de socialism şi naţionalism. Acest lucru l-a ajutat enorm pe Vadim să-şi constituie o bază de susţinere populară.

Nu se poate spune că Ceauşescu a fost un inovator când a renunţat la bagajul internaţionalist de socialism leninist; înainte de el, Stalin injectase naţionalismul rusesc în leninism.7 Charles Maurras, reacţionarul francez cu o influenţă politică extinsă pe aproape toată prima jumătate a secolului douăzeci, admisese cu mult timp în urmă că exista „o formă de socialism care, o dată dezbrăcată de

adăugirile democratice şi cosmopolite, s-ar potrivi mănuşă naţionalismului”. 8 Ideologii şi (mai rar) activiştii atât de dreapta, cât şi de stânga ar putea găsi, uneori în mod surprinzător, puncte comune în susţinerea revoluţiei lor, îndreptate contra societăţii burgheze şi a valorilor pe care le reprezintă. Pe la începutul secolului douăzeci, Georges Surorii a contribuit la pregătirea terenului pentru crearea acelei sinteze dintre dreapta şi stânga care se fundamenta pe glorificarea violenţei şi pe dispreţul faţă de ordinea existentă. Cartea sa, intitulată *Reflecţii asupra violenţei*, a dus la crearea sindicalismului revoluţionar italian care a alimentat fascismul italian.9 Spre sfârşitul anilor 1930, Henri de Man, şeful socialiştilor belgieni, a recomandat o reconciliere între stânga şi dreapta pentru a face posibilă închegarea unei noi ordini care să respingă guvernarea parlamentară sub supravegherea burgheziei.10

Nu ştim dacă Vadim a auzit sau nu de Georges Surorii sau de Henri de Man – repertoriul său de idei este destul de limitat – dar stilul şi metodele sale sunt comparabile cu cele ale lui Benito Mussolini, părintele fascismului, care cu certitudine a fost influenţat de către Sorel şi care la rândul lui l-a influenţat pe de Man. El a fost un jurnalist care şi-a petrecut jumătate din viaţă servind cauza celor de stânga din Italia înainte de a o abandona, pe fundalul plin de fervoare patriotică din timpul războiului, pentru a purcede la etapa de pionierat a fascismului. Asemenea lui Mussolini, Vadim se dovedeşte un propagandist expert, în stare să capteze şi să reţină un public prin folosirea diverselor mijloace de comunicare care îi stau la îndemână. La fel ca Mussolini, el se dovedeşte a fi un agitator ambiţios, care ocoleşte justiţia şi scapă de sub controlul claselor conducătoare ce şi-au imaginat că ar putea manipula această figură turbulentă pentru scopurile lor. Ambele părţi au fost ajutate cu prisosinţă de adversarii comuni care s-au dovedit adeseori slabi şi oportunişti. În

Italia de după 1918 şi în România de după 1989 au fost încălcate brutal regulile care stau la baza comportamentului politic şi, la niveluri diferite, condiţiile s-au dovedit favorabile pentru gangsterismul politic. Violenţa este doar o metaforă aplicată atât fascismului italian, cât şi PRM. Mussolini chiar a pus în practică ceea ce Vadim doar ameninţă constant că le va face oponenţilor săi. Amândoi au denunţat democraţia drept „mediocraţie" – asocierea mediocrităţii cu o perspectivă pragmatică asupra politicii şi o rezolvare paşnică a conflictelor reprezintă o temă majoră din arsenalul propagandistic al lui Vadim.11 Amândoi au urmărit de asemenea să creeze un interes general fundamentat în mare măsură pe ataşamentul la patria-mamă şi pe înfăptuirea revoluţiei naţionale. Ei s-au îndepărtat de apărarea interesului de clasă, care fusese metafora dominantă în prima etapă a carierelor lor, pe când primul lupta în mişcarea socialistă, iar celălalt apăra în scris statul socialist instaurat.

Sarcina lui Vadim de a suprima dreptul parlamentar a fost uşurată de propensiunea partidelor din CDR de a abandona o bună parte din terenul „interesului comun" prin promovarea politicilor de privatizare cât timp s-au aflat la guvernare. Ei au renunţat la rolul economic al statului cu un avânt mult mai mare decât acela dovedit de principalele partide occidentale începând cu anii 1970, şi nu a fost deloc surprinzător că riposta – apărută sub forma unei expansiuni a partidelor extremiste care promovau paternalismul de stat şi apărarea purităţii etnice – a fost de departe mai intensă în România chiar decât în ţări ca Franţa sau Belgia. Marele număr de români care se declară în favoarea unei mai puternice prezenţe a statului în societate a început să fie încurajat atât de PSDR, cât şi de PRM, şi nu e de mirare că forţele dominante din spectrul politic actual sunt aceste partide care au moştenit hlamida de paternalism autoritar de la regimul comunist.

Datele sondajelor arată că România rămâne o ţară a stângii în care valorile egalitarismului sunt puternice, iar Vadim are grijă să nu repudieze acest aspect al moştenirii de dinainte de 1989. Invitat la o conferinţă din 1997 a PSDR, pe când relaţiile cu PRM fuseseră pentru scurt timp cordiale, el a pledat ca ambele partide să renunţe la diferenţele dintre ele şi să formeze „o stângă naţională" care să salveze România.12 El a fi fost gata să accepte o orientare de stânga dacă aceasta era naţională şi nu internaţională. La defilarea de 1 Mai în 1997 Vadim a protestat când Partidul Socialist al Muncii (PSM) a venit cu un portret al lui Lenin şi a ameninţat că se retrage din alianţa cu acesta.13 Pe de altă parte însă, el s-a arătat mulţumit de faptul că periodic avea ocazia să publice mesajele de felicitare trimise de regimul comunist naţionalist din Coreea de Nord.14

PRM şi moştenirea comunista

Vadim are uneori tendinţa să încline spre capitalismul progresist, însă esenţa programului său economic este de stânga. El a cerut să se pună capăt vânzărilor din economie şi să fie renaţionalizate marile întreprinderi economice şi chiar pământurile. A mers până la a cere prestarea obligatorie a muncii „pentru ca nimeni să nu se poată plânge că vrea să muncească şi nu are unde".15

Dar în cadrul propagandei PRM apelurile la valorile fundamentale sprijinite pe concepte ca etnicitatea sau rădăcinile comune sunt promovate mult mai semnificativ. Apelul constant la „sânge şi pământ" ajută la explicarea cauzelor pentru care mişcarea lui Vadim este percepută ca una de extremă dreapta, dar au existat ciclic momente în care aceste sentimente au fost folosite intens de stânga. George Sorel, antisemit şi promotor al sindicalismului anarhist, a fost deja pomenit, iar Ferdinand Lassalle, liderul socialist german din secolul al nouăsprezecelea, era şi el cunoscut pentru antisemitismul său. La rândul lor,

Marx şi Engels au exprimat puncte de vedere etnocentriste. Cei ale căror scopuri naţionaliste erau percepute ca fiind în stare să afecteze cauza socialismului au fost respinşi de Engels cu eticheta de „gunoi etnic”.16 El scria în ziarul *Neue Rheinische Zeitung* din 10 septembrie 1848: „Cu acelaşi drept în baza căruia Franţa a cucerit Flandra, Germania preia Schleswig-ul, precum şi Alsacia-Lorena: cu dreptul civilizaţiei împotriva barbariei, al progresului împotriva stabilităţii”. *În Manifestul comunist*, Marx s-a referit la naţiunile „barbare” şi „civilizate”.17 Jack London, un romancier socialist foarte citit, pleda pentru victoria celui mai solid proletariat de pe pământ, care în ochii lui nu putea să fie decât cel al albilor. „Rasele inferioare nu rezistă”, scria el în 1899, adăugând că „nu pot decât să salut ca inevitabilă prăbuşirea negrilor şi a cafeniilor înaintea albilor”.18 în 1920, cartea lui H.G. Wells intitulată *Anticipations* îndemna o utopie socialistă să distrugă „confuzia cenuşie” a democraţiei prin întemeierea unui stat mondial guvernat de o elită albă autodesemnată care ar purifica omenirea prin exterminarea raselor întunecate.19

Vadim nu a avut nevoie să deschidă calea unui discurs nou şi radical naţionalist, deoarece regimul de dinainte de 1989, pe care l-a servit, făcuse exact acest lucru. Comunismul românesc s-a prezentat pe sine ca o mişcare de eliberare naţională, ale cărei eforturi îndrăzneţe de creare a unui stat industrializat autodeterminat ar fi încununat luptele seculare pentru libertate. Presa, sistemul educaţional, prezenţa partidului la locurile de muncă şi în unităţile militare au fost folosite pentru a-i socializa (mai bine zis, pentru a-i resocializa) pe români în sensul naţionalist. PRM nu a încetat niciodată să recunoască ce-i datora lui Nicolae Ceauşescu. Vadim a declarat frecvent că acesta a fost victima unui complot internaţional în decembrie 1989, pus la cale de serviciile

secrete din URSS şi SUA, precum şi din Ungaria.20 La primul congres al PRM din martie 1993, el s-a simţit în stare să-l laude pe Ceauşescu pentru o listă lunga de realizări politice care includeau crearea unei forţe de muncă pricepute, abolirea analfabetismului şi un program vast de modernizare economică; laude au fost rostite pentru apărarea integrităţii naţionale a României şi câştigarea respectului din partea „imperialismului sovietic, atunci când acesta se afla în faza lui cea mai expansionistă", şi, în fine, pentru succesele înregistrate cu privire la strunirea răufăcătorilor, mai ales a acelora din rândul minorităţilor maghiară şi romă, care „nu au mai îndrăznit să terorizeze majoritatea populaţiei româneşti".21 În octombrie 2000, Florin Preda le-a cerut colegilor săi senatori să aprobe o moţiune care „să reevalueze activităţile" fostului dictator, pe care l-a lăudat ca fiind un „patriot" şi un „bun diplomat" care devenise „unul dintre cei mai mari oameni de stat ai lumii". Acesta fusese executat în 1989 ca să-i fie zădărnicite eforturile depuse pentru „consolidarea independenţei României".22 Faptul că xenofobia tradiţională a vieţii publice româneşti s-a întins dincolo de regimul comunist a fost în avantajul lui Vadim, oferindu-i ocazia să-şi descrie activismul drept un apogeu al eforturilor depuse de poeţi ca Eminescu, de filosofi ca Eliade, de parlamentari ca A.C. Cuza şi de conducători militari ca Antonescu pentru alimentarea războiului purtat contra duşmanilor naţionali ai României. Contribuţia lui originală la naţionalismul românesc a fost, poate, aceea de a face să dispară orice inhibiţii din discursul şovin dus dincolo de nişte limite despre care nici măcar nu se pomenise în perioada comunistă sau înainte de ea.

Erich Fromm, specializat în psihologia socială, a identificat mai multe tipuri sociale care nu se simt bine în condiţiile libertăţii, retrograzi în reacţiile lor curente şi

nespus de fericiţi când au parte de un stat puternic şi cu o conducere centralizată, care le spune cum trebuie să gândească şi să se comporte.23 Experienţa îndurată de două generaţii a unui stat paternalist rigid în România a creat mari grupuri de cetăţeni prea puţin pregătiţi pentru a face faţă situaţiilor şi presiunilor tipice unei societăţi deschise şi competitive. Astfel de oameni au fost atraşi spre PRM, al cărui săptămânal avea la jumătatea anului 2000 circa 400.000 de cititori.24 Treizeci de ani de industrializare forţată au produs o tipologie socială, uneori numită muncitoresc-ţărănească sau neourbanizată, obişnuită să îndeplinească ordinele statului fără să crâcnească. Versiunea românească a lui *homo sovieticus* avea, de asemenea, o atracţie puternică faţă de protecţia socială. Ziaristul Şerban Orăscu scria în 1998 că opinia publică românească nu agreează ideea proprietăţii private: „nu s-au obişnuit cu ea... în timpul comunismului, când existau locuri de muncă asigurate de stat şi un salariu standard, aşa că n-au avut cum să se împace cu inevitabila inegalitate creată de economia de piaţă”.25 De aceea nu e deloc surprinzător că rândurile PRM au fost îngroşate de persoane care nu se simţeau în largul lor în noile condiţii economice: „Vârstnicii nostalgici după ierarhia strictă a regimului comunist şi binefacerile economice stabile şi previzibile; tinerii ameţiţi de competiţia crudă a pieţei de muncă «nemiloase», ca şi de ciocnirea dintre ceea ce poate oferi sistemul de învăţământ românesc şi cererea de pe piaţa de munca...” 26 Un sondaj din 1999 a constatat că nu mai puţin de 54, 2% dintre cei chestionaţi considerau că statul ar trebui să ancheteze felul în care cei înstăriţi îşi dobândiseră avuţia.27 Probabil că Vadim nu a judecat greşit starea de spirit populară atunci când, cu prilejul unui discurs ţinut pe 16 august 1998, care a rămas cunoscut sub numele de Proclamaţia de la Turda, a promis „renaţionalizarea fabricilor, a instalaţiilor şi a hotelurilor

care au trecut în proprietatea străinilor prin mijloace ilegale, crearea unei strategii pentru exploatarea avuţiei naţionale în folosul populaţiei, organizarea unui referendum naţional pentru reintroducerea pedepsei cu moartea... integrarea socială a romilor sau izolarea lor în colonii, interzicerea UDMR, impunerea legii marţiale în Harghita şi Covasna, instaurarea unei dictaturi a legilor şi declararea unei stări de urgenţă asupra întregii economii române".28 Prin promiterea salvării economice şi arătându-i cu degetul pe aşa-zişii duşmani etnici, Vadim a răspuns în egală măsură unor nemulţumiri ale politicienilor de stânga şi de dreapta.

Potrivit datelor furnizate de Banca Mondială în 2000, în 1999 41, 2% dintre români trăiau la sau sub limita sărăciei, faţă de 25, 3% în 1995, iar cei care trăiau într-o sărăcie extremă formau 16, 6% din populaţie – dublul totalului din 1995 (8%).29 Nu este întâmplător faptul că declinul acut al standardelor de viaţă a coincis cu o creştere la fel de acută a sprijinului pentru PRM. Lipsurile economice aspre au dat naştere unei populaţii dezorientate, mulţi din această categorie dorind să afle cine le provocase starea de mizerie, iar Vadim şi aliaţii lui şi-au dat din plin silinţa să demonstreze că nu statul comunist fusese de vină. Articole apărute frecvent în *România Mare* ridicau în slăvi naţionalizarea proprietăţii înfăptuite de comunişti după 1948.30 Conducători de tipul lui Dej erau preamăriţi pentru apropierea lor mai mare de popor decât cea a succesorilor săi de după 1989. Articole despre figuri comuniste ca aceea a lui Emil Bodnăraş ajungeau să se încheie cu cuvintele „Istoria va judeca şi binele, şi răul pe care l-au făcut".31 O afirmaţie tipică a fost cea a lui Ion Coja – că interesele externe puternice au fost cele care au hotărât înlăturarea lui Ceauşescu la sfârşitul anilor 1980, deoarece acesta se afla pe punctul de a înfiinţa „o bancă internaţională grandioasă" împreună cu

Iranul şi Libia, care ar fi reprezentat un nivel inacceptabil de concurenţă pentru sistemul bancar existent.32 în 1999 Vadim a declarat că falimentul Bancorex, cea mai mare bancă de stat românească, nu a avut nicio legătură cu prădarea ei de către foşti comunişti bine plasaţi; ceea ce s-a întâmplat de fapt a fost că „Bili Clinton şi CIA au cerut ca Bancorex să fie distrusă în regim de urgenţă”: sistemul informaţional eficient pe care îl pusese la punct prin operaţiunile sale internaţionale înainte şi după 1989 o transformase într-un pericol pentru puternicele interese occidentale.33

O lume plină de conspiraţii antiromâneşti

Vadim a susţinut cu o şi mai mare îndrăzneală că, de fapt, străinii sunt cei care controlează cu adevărat România.34 Surprinzător, el a neglijat în general factorii convenţionali pe baza cărora naţionaliştii ar putea argumenta cu o oarecare putere de convingere că interesele străine se bucură într-adevăr de o enormă influenţă pe plan intern, cum este cazul puternicei implicări a UE şi a FMI în configurarea politicii economice, în special după 1996. Intervenţia acestor agenţii multilaterale a determinat statul să impună noi niveluri de impozitare asupra întreprinderilor mici şi mijlocii şi să decidă nivelul tarifelor asupra produselor agricole din import – decizii cu implicaţii profunde pentru supravieţuirea agricultorilor şi a capitaliştilor recent lansaţi în timpuri economice dificile. Dar rar se întâmplă ca PRM să critice politica economică influenţată de Occident, cel puţin nu în amănunt.

În discursurile sale, Vadim dovedeşte că nu ştie sau că ştie foarte puţin despre treburile economice, insistând în schimb pe argumentul că influenţa străină asupra României se exercită prin intermediul unor canale oculte. Astfel, în 2000 el nu a ezitat să susţină că decizia lui Constantinescu de a se retrage din cursa prezidenţială ar fi

fost consecinţa „intervenţiei aceloraşi forţe oculte care de fapt l-au inventat într-o primă instanţă… Sâmbătă, 15 iulie, el a primit un telefon de la Casa Albă din Washington, prin care era informat că Occidentul l-a lăsat baltă şi i s-a sugerat că ar trebui să dispară de pe scena politică”.35 Dar nici Statele Unite nu erau un actor independent: de fapt, SUA erau nici mai mult, nici mai puţin decât „o colonie a Israelului”.36

N-ar trebui să fie chiar atât de surprinzător faptul că mulţi români au un apetit zdravăn şi nesănătos pentru teoriile conspiraţiei – care proliferează în mod normal în acele părţi ale lumii predispuse la revolte violente.37 Războaiele, invaziile şi modificările de frontieră care au copleşit periodic România pe parcursul secolului douăzeci le-au uşurat sarcina celor care susţineau că ţara era ţinta unor conspiraţii succesive.38 Soarta lui Ceauşescu şi alte aspecte nesoluţionate ale revoluţiei din 1989 au dus la apariţia multor teorii fanteziste. Acele evenimente violente nu au avut corespondent în celelalte state ale Tratatului de la Varşovia. Vadim susţine că agenţii sovietici şi unguri au avut un rol important de jucat, în timp ce adversari ai comunismului, la rândul lor, nu exclud implicarea sovietică, dar atribuie un rol important teroriştilor din Orientul Mijlociu. Când s-a înfiinţat Partidul România Mare (PRM), în iunie 1991, următoarea declaraţie a ocupat un loc de cinste în programul său: „În ţara noastră există forţe oculte, extremiste şi antidemocratice care, sprijinite şi manipulate din afară, provoacă o stare de haos, de continuă dezorganizare a economiei naţionale, a sistemului de învăţământ şi a culturii”. 39

Adeseori, programul politic al lui Vadim seamănă cu o listă de cumpărături ce conţine măsuri extreme, care trebuie aplicate urgent dacă se doreşte înfrângerea nenumăratelor conspiraţii menite să pună capăt însăşi existenţei României. Şerban Orăscu remarca: „Lipsa de

program a lui C.V. Tudor aminteşte de Codreanu cel din 1937, când, în replică la întrebarea «Ce intenţii aveţi dacă ajungeţi la putere? Aveţi un program?» a răspuns: «Nu am nevoie de un program. Mai întâi să ajung la putere, apoi voi vedea ce pot face»". 40 Vadim a avut grijă să păstreze distanţa faţă de Garda de Fier, dar atât el, cât şi Garda au arătat cu degetul către interesele financiare evreieşti internaţionale, insistând că acestea încercau să distrugă România.41 în Europa occidentală, Frontul Naţional divulga existenţa unor „forţe intrigante şi oculte, care acţionează pentru a reprima Franţa".42 în Rusia, Partidul Liberal Democrat al lui Vladimir Jirinovski a promovat un discurs similar. Vadim nu-şi poate permite să fie văzut în compania unui demagog rus (mulţi susţin că acesta ar avea origini evreieşti) care a calificat cândva România ca pe un teritoriu locuit în mare parte de „ţigani care vorbesc italiană". Dar Jean-Marie Le Pen, liderul Frontului Naţional din Franţa, a fost oaspete de onoare la cel de-al doilea congres naţional al PRM în noiembrie 1997.43 Cu excepţia unor succese sporadice în primul tur al alegerilor prezidenţiale din Franţa din 2002, Le Pen s-a aflat în declin încă de la divizarea formaţiunii sale, în 1998, dar atacurile lui la adresa „puterii iresponsabile" deţinute de organisme transnaţionale precum FMI, Banca Mondială şi UE sunt în prezent în vogă în cercurile largi ale stângii internaţionale, dar şi printre reprezentanţii extremei drepte.

Nemulţumiri care pot fi exploatate

Dorinţa de ordine şi de asanare a vieţii publice sunt aspiraţii universale, pe care Vadim a ştiut să le exploateze în propriul interes. Nu doar PRM, ci şi o parte importantă a publicului crede că în spatele multor acţiuni criminale şi tulburări care au afectat România în ultimii ani se află comunitatea romă. Ca de obicei, Vadim este cel care are cea mai dramatică soluţie. „Ce putem face împotriva bandelor de ucigaşi şi violatori ţigani?", s-a întrebat el pe

24 martie 2000 şi tot el a răspuns: „Nu-i o problemă, vor fi lichidaţi”. 44 Numărul delictelor înregistrate oficial, raportate la un eşantion de 100.000 de persoane din populaţie, a crescut cu 471% în deceniul de după 1990. Totuşi, printre statele fostului Tratat de la Varşovia, România continuă să se afle pe ultimele poziţii pe lista delictelor înregistrate oficial, incidenţa acestora fiind la jumătate faţă de cea din Republica Cehă şi reprezentând mai puţin de o treime faţă de situaţia din Ungaria.45 Percepţia că România comunistă era practic o ţară în care nu se comiteau delicte a fost promovată frecvent de PRM şi a atins o coardă sensibilă în rândul multor români. La sfârşitul lui 2000 presa a publicat numeroase articole, insistând asupra faptului că, în condiţiile în care criminalitatea şi corupţia reprezentau motive majore de preocupare, PRM era parte componentă a acestei probleme. Pe 30 noiembrie *Adevărul* menţiona că Valentin Vasiles cu, ales recent deputat din partea PRM, a fost condamnat la o pedeapsă de opt ani de închisoare, care i-a fost ulterior redusă la cinci ani în urma recursului făcut, pentru rolul jucat în scandalul Ţigareta H. Acelaşi scandal l-a adus în atenţia publicului pe un alt deputat PRM, Dumitru Puzdrea, care ani la rând a sfidat cu succes Consiliul General al Capitalei şi chiar Curtea Supremă, construind ilegal un mare centru comercial şi recurgând la ajutorul unor bande înarmate ori de câte ori autorităţile au încercat să i-l demoleze 46 Generalul Nicolae Niţu, candidatul PRM la Primăria Capitalei în 1998, a fost acuzat de presă că a protejat mafia ţigănească din oraş pe vremea când era şef al poliţiei.47

În iunie 2001 *Ziua* a publicat o serie de articole care investigau afacerile financiare ale lui Vadim. *Ziua* a susţinut că în 1997 Vădim mituise un înalt oficial de la Primăria Capitalei pentru achiziţionarea unei vile, evaluată astăzi la circa 100.000 de dolari, la un procent infim din

preţul său real de pe piaţă.48 Acelaşi ziar a descoperit că în 1991 Vădim cumpărase o suprafaţă importantă de pământ la Butimanu la un preţ de dumping.49 Anterior, câteva ziare publicaseră dovezi potrivit cărora Vadim nu ar fi plătit impozit pe veniturile câştigate din imperiul său mediatic. Un senator PD din timpul legislaturii 1996 – 2000 a susţinut chiar că, în anii ’80 ai secolului trecut, Vadim ar fi fost traficant de videocasete porno50 achiziţionate, potrivit *Ziua*, cu prilejul incursiunilor la cumpărături pe care le făcea în timp ce însoţea naţionala de fotbal a României la meciurile disputate în străinătate. La întoarcerea în Bucureşti Vadim le vindea, obţinând un profit substanţial, iar el a reuşit să scape basma curată doar datorită contactelor sale strânse cu regimul.51 Aplecarea lui Vadim pentru bani şi proprietăţi uşor câştigate nu pare să-i fi afectat credibilitatea în ochii românilor influenţaţi de discursul său populist. Nu ar fi pentru prima oară când un demagog s-ar dezlănţui împotriva îmbogăţirii ilicite la care el însuşi recursese, pentru ca apoi s-o denunţe atât de virulent când o vedea practicată de alţii.

Spre sfârşitul mandatului său, Constantinescu s-a plâns că cetăţenii permiteau ca minţile să le fie controlate de oamenii fostei Securităţi şi de demagogii vulgari din mass-media.52 Potrivit lui Cornel Nistorescu, primul premier al lui Constantinescu, Victor Ciorbea, a devenit ţinta batjocurii generale pentru ca, la sfârşitul mandatului său, a părăsit sediul guvernului în aceeaşi Dacie veche în care sosise în urmă cu 15 luni.53 Atitudinile românilor faţă de corupţie nu sunt ferm conturate. Au apărut puternice mişcări anticorupţie, dar există dovezi clare, datând din perioadele regală şi comunistă, care sugerează că destui români sunt mai dispuşi să suporte abuzuri mai mari decât ar fi dispuşi s-o facă mulţi dintre vecinii lor. Într-adevăr, cel mai folosit cuvânt în legătură cu corupţia, *şmecherie*, este

„un termen pe jumătate admirativ, care desemnează o activitate frauduloasă, desfăşurată cu un anumit grad de ţinută sau dexteritate”.54

Deşi este adevărat că regimul totalitar impus de Ceauşescu a indus o viziune profund egalitaristă, insistenţa sa nemiloasă pe obedienţă a făcut ca puţini oameni să fie dispuşi să ia atitudine împotriva abuzurilor de autoritate. Doar câţiva oameni din perioada democratică au fost pregătiţi să susţină sus şi tare că românii ieşiseră din perioada comunistă cu o mentalitate întrucâtva pervertită. Un astfel de critic este Valeriu Stoica, lider al liberalilor în perioada 2000 – 2002; în 1999 acesta s-a plâns că „românii nemulţumiţi continuă să considere statul ca un fel de părinte, cerându-i «să le dea». Dar de unde? Statul nu are nimic de dat dacă nu produce”.55 Poate că cetăţenii sunt dispuşi să ierte lipsurile unui posibil mântuitor precum Vadim, dacă el le poate oferi izbăvirea economică pe un preţ de nimic. În timpul campaniei sale electorale televizate din ajunul alegerilor prezidenţiale din 10 decembrie, Vadim le-a promis zecilor de mii de investitori la falimentarul Fond Naţional de Investiţii că le va returna toţi banii pierduţi, dar nu a explicat cum anume va face acest lucru.56 Cornel Nistorescu a criticat frecvent ceea ce el considera a fi o cultură românească a dependenţei. El scria în 1997: „Locatarii unui bloc de apartamente sau indivizii care locuiesc pe aceeaşi stradă încă nu sunt în stare să construiască ceva împreună fără intervenţia statului sau a primarului. Şi o dată ce o astfel de iniţiativă este începută, începe şi tărăboiul cu privire la cine anume ar trebui să fie şeful. Orgolii meschine ţin pe loc proiecte mari sau mici, iar oamenii nu reuşesc să se asocieze pentru cauze ce nu necesita... milioane, ci vreo zece indivizi care să se pună de acord între ei”. 57

În timp ce reformişti disperaţi şi susţinători de-ai lor din

mass-media au fost la un pas de a spune că românii trebuiau să se reinventeze, Vadim a cerut ca, dimpotrivă, cei care l-au slujit pe Ceauşescu în timpul „Epocii Luminii” să fie repuşi în poziţii de putere. Acoliţii lui Ceauşescu nu au dispărut niciodată din anumite ministere; Ministerul de Externe a rămas un fief al indivizilor care se opuneau integrării euro-atlantice, iar persoane de aceeaşi factură din Ministerul de Interne au putut bloca eforturile timide de reformă propuse după 1996. În fapt, elementele pro Ceauşescu au inundat din nou Ministerul Culturii în perioada 1994 – 1995, perioadă în care PRM a fost partener în coaliţia de guvernare.58 Dar ceea ce pare să-i fi permis lui Vadim să supravieţuiască dificultăţilor care în numeroase ocazii l-au adus în pragul scrierii necrologului său politic a fost accesul la informaţii extrem de compromiţătoare la adresa oponenţilor din PDSR sau ai succesorilor săi din coaliţie. În 1998, Cornel Nistorescu se întreba retoric: „Cum a reuşit un partid minuscul, ai cărui membri sunt în general bătrâni şi doar cu o educaţie primară, să devină un adevărat pericol?… Prin lipsă de onestitate, neruşinare şi prin utilizarea josnică a contactelor personale. Prin şantaj… veteranii PRM au reuşit să-şi amplaseze informatori în interiorul poliţiei, în Direcţia de Informaţii a Armatei, în SRI, în UM 0215 şi în alte servicii secrete… Pericolul serviciilor secrete ale PRM este că sunt capabile, într-un moment de instabilitate politică, să pună mâna pe putere…” 59

Adversari şovăitori şi aliaţi nemiloşi

Unsprezece luni mai târziu, PRM a fost la un pas de a răsturna guvernul ales, în timpul revoltei minerilor la a cărei organizare a contribuit. Până în decembrie 2000, unii dintre aşa-numiţii *desperados* din anturajul lui Vadim se aflau deja în Parlament, iar PRM încetase să fie „un partid minuscul”. Andrei Zeno, fost oficial în cadrul Securităţii, care a încercat să distrugă reputaţia preşedintelui

Constantinescu, susţbând că acesta fusese agent străin, a fost unul dintre aceşti *desperados*. (Preşedintele Constantinescu l-a dat în judecată şi în 1999 Zeno a primit o pedeapsă de doi ani de închisoare cu suspendare.) 60 Un altul a fost Dumitru Dragomir, un miliţian care intrase în dizgraţia autorităţilor comuniste pentru implicarea în jocuri de noroc ilegale, dar care a fost numit în 1987 preşedinte al echipei de fotbal a Securităţii, Victoria Bucureşti. Ca şi Vadim, el a profitat de pe urma posibilităţii de a călători afară şi s-a întors cu produse în schimbul cărora a pretins preţuri exorbitante pe piaţa neagră. Într-un raport al poliţiei din 1990 Dragomir chiar se lăuda: „Ori de câte ori soseam la aeroport, ofiţerii din Ministerul de Interne mă aşteptau şi nici măcar nu trebuia să mă obosesc cu controlul vamal... Am fost un om bogat în timpul comunismului, ca şi în perioada capitalistă". 61 Dragomir a devenit unul dintre aşa-numiţii *nouveaux riches* ai României, făcând carieră în presa populară (de scandal) şi în fotbal. El a profitat de pe urma transferurilor jucătorilor români în străinătate (una dintre puţinele industrii de export profitabile în România) şi se întreţine chiar şi azi cu celebrităţi din lumea fotbalistică internaţională. În 1999 Liga Anti Defăimare din New York a adresat o plângere Federaţiei Internaţionale de Fotbal (FIFA) privind jurnalismul antisemit sponsorizat de Dragomir. Confruntat cu acuzaţiile de incitare la antisemitism, Mihai Antonescu, fost redactor-şef adjunct la 4 tac *la persoana*, o fiţuică de scandal aflată în proprietatea lui Dragomir, le-a declarat procurorilor români că fusese instruit să scrie articole în care să-i denigreze pe evrei: „Mi-am scris articolele în spiritul ordinelor date de proprietar". Procurorii au identificat cel puţin cincizeci de articole antisemite scrise sub minimum zece semnături. Dragomir era unul dintre cei trei vicepreşedinţi ai Federaţiei Române de Fotbal, dar FIFA s-

a mulţumit să-i dea o mustrare celui care era o personalitate importantă într-una dintre federaţiile naţionale afiliate la FIFA; este interesant de remarcat că Mircea Sandu, preşedintele Federaţiei Române de Fotbal, a sărit în apărarea lui Dragomir şi a spus că în România nu existau grupări antisemite.62

Influenţa PRM în sfera culturii populare se extinde de la fotbal (o manie naţională în România) până la televiziunea privată, unde Antena 1, principalul canal privat de televiziune, a fost o vreme aliatul lui Vadim. Capacitatea partidului de a manipula opinia publică prin influenţarea instituţiilor care oferă divertisment şi recreere în masă s-ar putea dovedi la fel de dăunătoare ca legăturile sale cu lumea tenebroasă a serviciilor de informaţii. Industria privată de securitate este un alt domeniu în care PRM se bucură de contacte valoroase. Multe dintre firmele care oferă protecţie au fost înfiinţate de foşti membri ai Securităţii şi ai miliţiei şi nu au niciun interes în reglementarea reală a modului de funcţionare a industriei. PRM este gata să vorbească în numele lor. Partidul se bucură şi de sprijinul chiriaşilor care au intrat în posesia unor proprietăţi după ce acestea au fost confiscate de la proprietarii privaţi la sfârşitul anilor 1940 şi mai târziu. Deputatul PRM Eugen Pleşa este preşedintele Asociaţiei Chiriaşilor. Doar PRM a votat împotriva legii privind casele naţionalizate (prin care se acordau anumite compensaţii foştilor proprietari) când aceasta a fost aprobată de Camera Deputaţilor pe 16 ianuarie 2001.63

Lipsa de capacitate a guvernelor care au urmat, alese în mod democratic, de a aplica legea în cazul lui Vadim trebuie privită ca un alt motiv principal al succesului său remarcabil. El a demonstrat pentru prima oară că este mai presus de lege în iulie 1991, când susţinătorii săi au întrerupt o audiere în care el răspundea acuzaţiilor de calomnie la adresa lui Gheorghe Robu, fost procuror

general al României.64 Preşedintele Iliescu a refuzat să vină în apărarea celui pe care personal îl numise anterior în această poziţie înaltă din sistemul juridic românesc, iar Vadim a ieşit nevătămat din acest proces penai. În 1993 nu a fost luată nicio măsură împotriva lui când, implicat într-o altercaţie cu deputatul PD Aristide Dragomir, a chemat o gardă de corp care a început să-l lovească pe Dragomir în holul Parlamentului.65

În 1996, în noaptea victoriei electorale a CDR, Vadim a dominat dezbaterea din studiourile televiziunii, în timp ce mulţi politicieni nu îndrăzneau să-l întrerupă şi păreau chiar speriaţi de el. O scenă asemănătoare s-a petrecut în Parlamentul României pe 20 ianuarie 1999: minerii lui Miron Cozma mărşăluiau spre Bucureşti şi era evident că parlamentarii se temeau pentru pielea lor când Vadim a apărut însoţit de gărzile sale de corp; maghiarii au fost singurii pregătiţi să facă faţă invectivelor ameninţătoare.66 Câteva luni mai târziu, Vadim s-a lăudat că intervenise cu succes pe lângă doi generali ca să-l transfere pe Cozma, trimis între timp la închisoare, dintr-o celulă pentru „ucigaşi” într-una pentru „intelectuali”.67

Valeriu Stoica, ministru al Justiţiei între 1996 – 2000, a fost practic singurul de pe scena politică pregătit să schimbe şarje verbale cu Vadim şi să folosească deplina rigoare a legii împotriva lui. Într-un interviu din 1999, intitulat „Vădim şi Cozma doresc o lume în care doar ei să conteze şi în care totul este posibil”, Stoica spunea: „Unul dintre cei mai periculoşi agenţi răspunzători pentru distrugerea codului moral românesc este Corneliu Vadim Tudor. El încearcă în permanenţă să transforme ceea ce este rău în ceva ce pare să fie bun, iar ceea ce este bun în ceva care să arate rău. Dacă partea sănătoasă a poporului român nu reacţionează rapid împotriva acestui pericol, naţiunea s-ar putea prăbuşi”. 68

Dar eforturile lui Stoica de a convinge Parlamentul să-i

retragă lui Vadim imunitatea în faţa justiţiei s-au năruit, nu în ultimul rând din cauza controlului exercitat de liderul PRM asupra unor membri importanţi ai PNL condus de Stoica. Asaltul exercitat de Vadim asupra instituţiilor aminteşte de modul în care Garda de Fier intimida tribunalele şi-i convingea pe reprezentanţii elitei politice să privească în altă parte, după ce membrii Gărzii comiteau acte sângeroase. Pe vremea aceea au existat reprezentanţi ai presei dispuşi să ancheteze latura întunecată a Gărzii de Fier, iar acest lucru a fost valabil din nou după 1989. Directori de ziare precum Sorin Roşca Stănescu de la *Ziua* şi Cornel Nistorescu de la *Evenimentul zilei* sunt neobosiţi în eforturile lor de a le dezvălui cititorilor partea obscură a lui Vadim şi a partidului său. Unele dintre cele mai bune articole de investigaţie privind PRM au apărut în *Ziua* sub semnătura lui Răzvan Savaliuc. În unul dintre numeroasele editoriale pe care le-a dedicat ascensiunii lui Vadim, Nistorescu scria pe 12 noiembrie 1997: „Dacă românii nu-şi dau seama că, dincolo de discursurile pompoase, marii patrioţi nu au minte, atunci... scăparea noastră seamănă cu o gaură de şoarece. Tot ceea ce ne rămâne de făcut este să punem o plăcuţă pe care să scriem «casă de nebuni» la toate punctele de frontieră şi să mergem în mâini pe Calea Victoriei”. 69

Vădim scapă de sub controlul sponsorilor săi

Ameninţarea la adresa democraţiei româneşti reprezentate de extremismul populist este amplificată de gama largă de aptitudini a lui Vadim. Născut în 1950, acesta şi-a făcut un nume înainte de 1989, datorită aptitudinilor sale ca scriitor, prin denigrarea intelectualilor liberali care refuzaseră să se conformeze liniei partidului lui Ceauşescu, precum şi prin redactarea unor articole şovine.70 Când dictatorul a căzut, Vadim şi-a pierdut pentru scurt timp cumpătul şi a încercat să ajungă la o

înţelegere cu forţele democraţiei care pe atunci păreau să triumfe în România. Pe 22 decembrie 1989 el a trimis o scrisoare la postul de radio Vocea Americii, criticându-l dur pe Ceauşescu şi descriindu-l drept „nebun de legat” şi „un tiran sângeros”.71 Ceauşescu fugise în acea zi din Bucureşti şi Vadim nu se mai putea aştepta în mod realist la vreo continuare a sprijinului din acea direcţie. În scurt timp el a încercat să devină membru al recent renăscutului Partid Ţărănesc (PNŢCD).72 împreună cu aliatul său, romancierul şi ziaristul Eugen Barbu, s-a ascuns vederii vreo câteva luni, dar în aprilie 1990 a ieşit din nou la lumină. Până atunci, un om cu capacitatea de observare a lui Vadim putuse să-şi dea seama că Frontul Salvării Naţionale (FSN) apărea ca forţa politică dominantă a României şi, în plus, era dispus să folosească metode de constrângere – pe care, fără îndoială, Vadim le-ar fi aprobat – pentru a-şi consolida ascensiunea. Forţele democratice din România erau mult prea neexperimentate şi în acelaşi timp suspecte în ochii unei populaţii care rămăsese în mare măsură sub influenţa valorilor din perioada comunistă.

Disponibilitatea FSN de a sponsoriza naţionalismul radical pentru a redirecţiona resentimentele populare împotriva minorităţii maghiare, a Ungariei şi chiar a Occidentului în general a părut să-i ofere lui Vadim şansa de a-şi reveni şi poate chiar de a trece la lucruri mai măreţe. Pe 2 aprilie 1990, împreună cu Barbu, el i-a scris premierului Petre Roman, cerându-i să-i ofere condiţii de a publica o revistă care să fie „un instrument pentru contracararea cercurilor «fasciste»”, în rândul cărora era inclus şi postul de radio Europa Liberă.73 Scrisoarea se încheia astfel: „Vă asigurăm că până la Crăciun vom linişti lucrurile chiar mai eficient decât ar putea s-o facă armata sau minerii”. 74 Roman a fost de acord şi a semnat documentele necesare.75 Tatăl lui Roman era evreu, fiul

unui rabin de limbă maghiară din Oradea care fusese membru al Comitetului Central al PCR până la moartea sa, în 1983, şi trebuie să fi fost la curent cu puternicul caracter antisemit al unora dintre scrierile lui Vadim apărute în presa oficială înainte de 1989.

Poate că Roman şi colegii săi din FSN, care se zbăteau pe atunci să menţină sub control o situaţie volatilă, au simţit că „fără sprijinul profesioniştilor din Securitatea lui Ceauşescu” nu vor putea stăvili cererile privind completa democratizare a României.76 în numai trei luni, a apărut primul număr al revistei *România Mare*, iar tirajul său de 600.000 de exemplare s-a epuizat rapid.77 în scurt timp însă, Vadim a ajuns să-l atace pe Roman, acuzându-l că era nedemn să joace un rol în politica românească din cauza familiei sale şi a originii sale etnice. Petre Roman a fost primul om politic insultat sistematic de către Vadim şi s-a văzut nevoit să treacă în defensivă. El chiar şi-a publicat certificatul de naştere în cotidianul FSN, *Azi*, pe 13 septembrie 1990, pentru a respinge o parte dintre acuzaţiile antisemite mai grave pe care *România Mare* le îndreptase împotriva sa.

Vadim a inventat o formulă în revista sa, care a rămas în mare neschimbată pentru următorul deceniu. Cea mai mare parte a spaţiului din revistă este dedicat polemicilor, iar persoanele pe care alege să le privească drept duşmani ai României sunt defăimate sistematic. Probabil că Vadim a acordat cea mai mare atenţie UDMR şi presupusei sale tentative de a dezmembra statul român, favorizând prin această încercare interesele guvernului de la Budapesta. În această privinţă, handicapul lui Vadim rezida în faptul că UDMR nu reuşise să producă nicio personalitate care să poată fi caricaturizată sau defăimată.78 Apoi revista i-a luat în vizor pe oamenii politici din întregul spectru politic. Puţini membri proeminenţi ai PDSR, PNŢCD sau PNL au scăpat denunţării ca trădători, hoţi sau idioţi. La începutul

anilor 1990, o atenţie specială a fost acordată denunţării fostului rege Mihai într-un moment în care unele cercuri considerau că acesta ar putea reprezenta un rival puternic al lui Iliescu şi al FSN.[79]

De asemenea, Vadim a făcut eforturi intense pentru a elimina mişcarea pentru o societate civilă din România, aflată încă în fază incipientă, ca posibil concurent la influenţarea opiniei publice. La începutul anilor 1990, *România Mare* a purtat o campanie împotriva „falşilor disidenţi”, despre care spunea că nu făcuseră nimic pentru a merita vreo consideraţie deosebită. Revista a recurs la dosare personale care nu puteau să-i fie furnizate decât de oficialităţi ale statului care aveau anumite relaţii, pentru a dezvălui că disidenţii făcuseră compromisuri meschine, ca toţi ceilalţi, pentru a supravieţui rigorilor vieţii de dinainte de 1989. Au fost publicate atacuri detaliate asupra liberalilor români sub titluri ca „Andrei Pleşu, sau un bandit în guvernul României” şi „Dosarul agentului Komintern Mihai Şora”, aceste două atacuri fiind îndreptate direct împotriva ministrului Culturii în perioada 1990 – 1991 şi a ministrului Educaţiei în 1990.[80] (în cele din urmă, Vadim s-a autoproclamat drept unul dintre puţinii disidenţi adevăraţi de dinainte de 1989, susţinând că ar fi demisionat din PCR în iunie 1989, din dezgust faţă de demolarea unei clădiri asociate poetului naţional Mihai Eminescu.) [81]

La începutul anilor 1990 Vadim a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a discredita opoziţia de centru-dreapta şi pentru a o împiedica să fie privită ca un posibil candidat la guvernare. Apoi el şi-a îndreptat atenţia către PDSR, când alianţa sa cu blocul ultranaţionalist s-a năruit în perioada 1995 – 1996, iar de la alegerile din 2000 încoace principala sa ţintă a fost PDSR. Caricaturi inteligente şi uneori extrem de amuzante ridiculizau pretenţiile celor aflaţi la putere, dar un efect cu adevărat letal l-au avut informaţiile

oferite de către membri activi sau în rezervă ai serviciilor secrete şi de către foşti informatori, publicate de Vadim în revista sa. În mii de articole, Vadim şi-a bătut joc de oamenii politici, dezvăluind detalii intime ale vieţilor lor private şi, din cauza lentorii cu care funcţionează sistemul juridic românesc, puţine au fost cazurile câştigate împotriva lui pe motiv de defăimare.

S-a estimat că, până în 1989, unul din 30 de români lucrase ca informator pentru Securitate.82 în acest fel, Vadim poate să apeleze la o rezervă imensă de ajutoare – oameni deloc dispuşi să renunţe la vechea lor ocupaţie pentru a fi martorii apariţiei unei democraţii puternice, în care ar risca divulgarea publică a faptelor lor. Vadim chiar i-a invitat pe toţi foştii colaboratori ai Securităţii „care doresc să-şi servească ţara" să se înscrie în PRM. În 1998 el scria: „Trebuie să punem capăt acestei isterii privind informatorii, pentru că pe nimeni nu mai interesează să afle cine a colaborat cu Securitatea". 83 Colonelul Ilie Merce, care a fost un important ofiţer al Securităţii, specializat în intimidarea ziariştilor şi a scriitorilor care dădeau semne de nemulţumire în anii 1980, a apărut în postura de numărul 2 în PRM după alegerile din 2000. Invitat la televiziune în octombrie 2001, Merce a povestit calm cum l-a urmărit pe cunoscutul disident Dumitru Iuga, l-a demascat ca „duşman de clasă" şi a decis aruncarea lui în închisoare.84

Cu o bancă de date despre oponenţii săi actualizată permanent, Vadim nu duce niciodată lipsă la capitolul ironie grosieră. În 1999 un cotidian bucureştean a republicat o parte dintre cele mai vehemente atacuri ale lui Vadim împotriva rivalilor săi politici: „O corcitură între un castor şi un curcan... un nătâng fără ruşine"; „merită internat într-un azil de nebuni"; „... bea ca porcul şi îşi bate nevasta şi copiii până le ţâşneşte sângele"; „... Cel mai mare bandit din România secolului douăzeci este

evreul ungur... care fură şi minte într-un fel care i se potriveşte mănuşă”; „... cu creierul ulcerat al unui sifilitic ereditar”.85

Antisemitism recurent

Evreii sunt ţintele predilecte care par să atragă cel mai mult venin din partea lui Vadim. Fostul rabin-şef Moses Rosen a fost o ţintă neabătută până la moartea sa în 1995. Fundaţia Soros a fost frecvent denunţată, nu în ultimul rând pentru că fondatorul acestei organizaţii filantropice care sprijinea proiecte ale societăţii civile în întregul bloc fost comunist era evreu.

În opinia *României Mari*, minorităţile etnice din ţară sunt răspunzătoare pentru cele mai grave excese ale comunismului; cele mai grele timpuri pentru poporul român au fost cele în care evreii, ungurii şi alţii care au executat slugarnic ordinele Moscovei au avut o influenţă disproporţionată în eşaloanele superioare ale Partidului Comunist. Suferinţele poporului au fost cât de cât calmate doar atunci când români neaoşi au ajuns în prim-planul partidului, începând de la jumătatea anilor 1950. Chiar dacă Dej şi succesorul său, Ceauşescu, au fost tot comunişti, ei şi-au demonstrat loialitatea faţă de valorile naţionale, făcând tot ce le stătuse în putinţă pentru a obţine autonomia ţării în raport cu Uniunea Sovietică. (Şi Antonescu este perceput ca o personalitate care acţionase într-un mod patriotic pentru că îşi întemeiase alianţa cu Germania nazistă pe ideea apărării intereselor naţionale ale României.)

Pentru a-i scălda pe comuniştii români răspunzători de consolidarea controlului în partid în lumina purificatoare a patriotismului, era necesară prezentarea într-o lumină teribilă a anilor de început ai comunismului. *România Mare* nu s-a dat înapoi de la acest obiectiv, după cum o demonstrează un articol publicat în toamna lui 1991 şi intitulat „Cine a adus bolşevismul, teroarea şi crima în

România?”.86 Răspunsul lipsit de echivoc al lui Vadim la această întrebare a fost: evreii. Câteva extrase din articol vor servi pentru a demonstra cât de departe merg acuzaţiile sale:

„Evreii au fost cei care au sosit pe tancurile Armatei Roşii, care au adus bolşevismul în România, care au contribuit decisiv la masacrarea patrioţilor români şi care au sufocat orice formă de rezistenţă populară. [...] Am auzit unele scuze de genul: evreii au suferit prea mult din cauza fascismului european, au îmbrăţişat ideologia comunistă şi a fost vorba de o reacţie naturală. Prostii! Evreii nu au îmbrăţişat ideologia comunistă, au creat-o. Dovada se află în faptul că, mult înainte de fascism şi de nazism, ei au condus Revoluţia Bolşevică din Rusia, precum şi revoluţiile din Germania şi Ungaria. [...] Desigur că se poate spune că nu doar evreii au fost cei care au condus Partidul, Securitatea şi închisorile. Evident că au existat şi români, dar au fost foarte puţini. Mult mai mulţi au fost evreii, urmaţi de unguri, ţigani şi ruşi. Dar chiar şi printre aceşti români erau mulţi căsătoriţi cu evrei”.

Silviu Brucan, fost comunist de frunte care, la cei optzeci şi ceva de ani ai săi, a rămas un comentator mass-media influent, a fost atacat aproape săptămânal. El a jucat un rol important în evenimentele care au dus la executarea Ceauşeştilor şi PRM îi convine faptul că o personalitate de origine evreiască, activă în cadrul mişcării comuniste cu mult înainte ca aceasta să ajungă la putere, s-a numărat printre vocile proeminente care au cerut măsuri drastice împotriva cuplului dictatorial. Vadim vede interesele evreieşti internaţionale ca fiind angajate într-un efort neîncetat de distrugere definitivă a României. Într-un articol intitulat „România sub ocupaţie”, evreii au fost acuzaţi că au reprezentat forţele de ocupaţie. Statele Unite, a susţinut el, se află într-o situaţie similară, „presa americană [fiind] dominată şi controlată de evrei”.87 Prin

caracterizări repetate ale Statelor Unite în acest mod, Vadim a reuşit să se debaraseze de criticile americane privind respectarea drepturilor omului în România, pe ideea că acestea erau inspirate de vechii duşmani ai României. Diatribele antimaghiare ale lui Vadim sunt adeseori blânde în comparaţie cu furia pe care o manifestă la adresa ţintelor evreieşti. Într-un număr al revistei sale care marca a zecea aniversare de la înfiinţarea PRM, Vadim a publicat o listă sub un titlu de-o şchioapă: „Evreii care ne guvernează".88 Erau incluşi parlamentari, însă şi un investitor american şi un academician născut în România, dar care trăiau în Statele Unite.

Frustrat de numărul mic al populaţiei evreieşti din România, Vadim şi-a etichetat frecvent adversarii neevrei drept evrei dacă a simţit că acest lucru i-ar putea discredita. O echipă de aliaţi – ziarişti şi istorici de profesie – i se alătură cu regularitate pentru a demonstra că România are o istorie onorabilă în ceea ce priveşte tratamentul aplicat evreilor. Un articol pe două pagini din 1992 şi intitulat „în România antisemitismul nu există, în schimb, există antiromânism" este tipic.89 Contactele sale cu foşti oficiali ai biroului de propagandă a regimului comunist i-au permis să obţină o arhivă amplă de fotografii rare ale României secolului douăzeci, pe care le foloseşte cu regularitate pentru a-şi ilustra articole controversate despre trecut. Articole tratând teme precum monarhia, România din perioada războiului sau relaţiile cu Uniunea Sovietică dobândesc o mai mare autenticitate când sunt ilustrate de fotografii ale unor mari personalităţi sau chiar de material original din arhivă. Toate aceste articole au un singur lucru în comun: ele înfăţişează România ca fiind o victimă neajutorată a acţiunilor comise de alţii. Românii sunt de vină doar atunci când îşi trădează patria, intrând în serviciul unei puteri străine. Personalităţi precum Antonescu sau Ceauşescu, care în general sunt priviţi în

afara României ca numărându-se printre cei mai despotici conducători din Europa secolului douăzeci, sunt consideraţi eroi deoarece misiunea lor a fost să apere ţara în timpuri când trebuiau luate decizii dificile.

Celor care i-au susţinut li s-au găsit scuze din motive similare. În schimb, nu poate fi iertat cineva ca generalul Ion Pacepa, care a fost şef al serviciilor secrete ale lui Ceauşescu până la fuga sa în Statele Unite în 1977. În 1991 *România Mare* a publicat un serial intitulat „O recompensă pe capul lui Pacepa”, semnat de „un grup de generali români”.90 A fost nevoie să treacă opt ani pentru ca autorităţile să renunţe la acuzaţiile de trădare împotriva lui Pacepa, formulate după ce acesta fugise.

România Mare: *formula succesului*

Niciun alt partid nu deţine un ziar cu atracţia şi influenţa *României Mari*. Publicul cititor al ziarului PDSR *Dimineaţa* se limitează la membrii partidului. Ziarul PNŢCD *Dreptatea* este plictisitor şi pentru lungi perioade de timp nici nu a mai apărut. Publicaţia lui Vadim încearcă să câştige credibilitate prin comemorarea evenimentelor din istoria României, fie că este vorba de aniversarea personalităţilor marcante ale vieţii culturale ale ţării, precum Mihai Eminescu sau Brâncuşi, fie că se referă la evenimente traumatizante ale calendarului naţional. Revista tipăreşte cu regularitate fotografii în care Vadim este primit de personaje ilustre precum Papa, regele Juan Carlos al Spaniei şi preşedintele Herzog al Germaniei (în momentul în care ambii şefi de stat au efectuat vizite oficiale în România în 1995).91 Ele lasă impresia că opiniile sale explozive nu-l împiedică să fie o forţă pe scena mondială.

Vădim îşi foloseşte revista şi pentru a se prezenta în postura de filantrop. În 1991 a fost publicat un articol intitulat „Lăsaţi copiii să vină la mine”, despre 146 de copii din Bucureşti rămaşi orfani la revoluţie, însoţit de

fotografii ale lui Vadim care le împărţea cadouri de Crăciun la sediul partidului.92 în fiecare an, el a acordat premii pentru realizări culturale şi a fost cât se poate de normal ca primul premiu de acest gen să-i fie înmânat lui Edgar Papu, care în anii 1970 a inventat o teorie (cunoscută sub numele de protocronism) în care insista că multe dintre marile cuceriri ale ştiinţei şi artelor fuseseră realizate în premieră de români puţin cunoscuţi, care nu reuşiseră să obţină justa recunoaştere pe scena internaţională.93

De asemenea, în fiecare număr al *României Mari* sunt publicate mesaje de la cititori, care reflectă opiniile editorului pe teme şi preocupări controversate. Poate că multe dintre ele sunt fictive, dar este evident că o parte din miile de astfel de mesaje publicate din 1990 încoace, provenind de la persoane care-şi dau numele, ocupaţia şi domiciliul, sunt autentice.94 Cel mai frecvent cititorii se plâng de sărăcie sau de injustiţie şi nu formulează puncte de vedere şovine sau extremiste din punct de vedere politic. Faptul că aceste plângeri ajung la el şi nu la principalele partide este un semn al capacităţii lui Vadim de a acţiona ca un magnet pentru masa nemulţumiţilor. Eşecul rivalilor PRM de a proceda la o asanare printre membrii lor sau de a-i încuraja pe alegători să scrie în publicaţiile proprii despre problemele pe care le au oferă un impuls enorm unui politician antisistem precum Vadim. Este o ironie că singurul partid care pare să acorde o atenţie similară preocupărilor membrilor de rând este duşmanul de moarte al PRM, UDMR.

România Mare nu a scăpat niciodată ocazia să publice cuvânt cu cuvânt discursurile lui Vadim din Parlament şi comunicatele de presă pe care le-a emis la conferinţele sale săptămânale de vineri. Adeseori acestea sunt plictisitoare şi repetitive, şi au existat perioade când revista nu a reuşit să vândă mai mult de 100.000 de

exemplare. Dar acuzaţiile fără dovezi şi insinuările nefondate s-au dovedit o formulă jurnalistică foarte profitabilă. Este, poate, necesar să ne întoarcem la mişcarea franceza de dreapta *L'Action Française*, pentru a găsi o formaţiune care s-a folosit de jurnalismul frust în acelaşi scop. În timpul scandalului Dreyfus în anii 1890, mişcarea a promovat în premieră o artă şi o tehnică a calomniei necunoscute până la acea dată.95 Probabil că ea a avut impact într-o ţară ca România, dominată de gusturile şi expresiile culturii franceze.

În paginile propriului ziar, *L Action Française* şi-a ameninţat cu regularitate oponenţii cu o răzbunare violentă. *România Mare* face acelaşi lucru şi este uimitor că o asemenea violenţă retorică nu s-a extins deocamdată în arena politică. Nicio figură politică majoră n-a fost asasinată din 1989 încoace, dar ar putea fi doar o chestiune de timp până când susţinătorii PRM, incitaţi de retorica agresivă a lui Vadim, să fie împinşi să se dezlănţuie împotriva unor figuri nepopulare din punctul lor de vedere. Aflat mereu pe primele locuri pe o astfel de listă este Mircea Dinescu, poet şi disident în timpul lui Ceauşescu, şi ulterior fondator al revistei satirice *A cădem ia Caţavencu*, care a scris frecvent pamflete împotriva lui Vadim şi a altor extremişti. În timpul campaniei electorale din 2000, Dinescu a fost admonestat în Piatra Neamţ, după ce a vorbit în favoarea unui candidat local al PD, şi aproape linşat de un grup de activişti PRM conduşi de Dumitru Badea. Badea era senator PRM de Neamţ şi membru al comisiei juridice a Senatului. Potrivit unui purtător de cuvânt pe probleme de presă, acesta a fost un avertisment că „nici măcar o persoană bine cunoscută precum Dinescu nu poate scăpa neatinsă de răzbunarea partidului”.96

Formidabila capacitate de exprimare a lui Vadim a fost bine transpusă pe ecranul televizorului. Accesul său la

posturi de televiziune care-i arătau simpatie i-a dat posibilitatea să-l discrediteze pe Emil Constantinescu, poate ireparabil, susţinând că preşedintele avusese o relaţie cu o actriţă. Momentul în care s-a produs defăimarea a fost semnificativ: ea s-a petrecut cu puţin timp înainte de revolta minerilor din ianuarie 1999, iar informaţia a fost preluată de reţele mondiale de televiziune precum CNN, BBC şi NBC, care poate că doreau să facă o paralelă cu scandalul Monica Lewinsky de la Washington.97 într-un studio de televiziune, Vadim surclasează orice altă personalitate politică din ţară, cuvintele curgându-i în avalanşă. Pentru mulţi români cu educaţie, spectacolul este grotesc. Cornel Nistorescu rezumă dispreţul resimţit de românul cosmopolit faţă de astfel de apariţii ale lui Vadim: „Propoziţiile sale se rup undeva la mijloc, nu au sens şi alunecă spre un alt adevăr, pe care abia îl ating înainte de a o coti spre altceva. Este un discurs pe care niciun profesor de gramatică nu-l poate împărţi în propoziţii şi... este exemplul perfect al delirului politic”. 98

Nu este clar dacă majoritatea telespectatorilor reacţionează în acelaşi mod la reprezentaţiile oferite de Vadim. Uneori acesta este capabil să trezească interesul unui public de obicei apatic, folosind un limbaj emoţionant despre nedreptăţi trecute sau despre misiunea istorică a românilor, iar aceasta are un efect hipnotic asupra ascultătorilor, lăsându-i aproape în întregime în puterea sa. Un asemenea spectacol a fost reprezentaţia de o oră oferită de Vadim la televiziunea de stat pe 6 decembrie 2000, când denunţarea de către el a lui Iliescu ca trădător al poporului român a avut un efect puternic. Totuşi, Iliescu a reuşit cu uşurinţă să învingă în runda decisivă a alegerilor, patru zile mai târziu.

Vadim şi Iliescu

Relaţiile lui Vadim cu Iliescu ilustrează perfect

modalitatea în care primul a fost capabil să manipuleze conducerea postcomunistă a României. Silviu Brucan, aliat apropiat al lui Iliescu în momentul formării Frontului Salvării Naţionale la sfârşitul lui 1989, scria ulterior: „Vadim Tudor... este creaţia preşedintelui Iliescu, care l-a adus sub lumina reflectoarelor, l-a încurajat să publice *România Mare*, l-a primit la Cotroceni, l-a lansat la televiziune şi i-a permis să scape de condamnare în procesul Robu”. 99

La începutul anilor 1990, calităţile de calomniator ale lui Vadim s-au dovedit folositoare în momentul când Iliescu a avut nevoie să slăbească opoziţia democratică, dar şi formaţiunea lui Petre Roman, care se scindase de FSN, ambele reprezentând contracandidaţi serioşi la putere. În 1993, când guvernul lui Nicolae Văcăroiu se afla sub tirul atacurilor pentru intenţia sa de a vinde o mare parte din flota comercială a României unor companii greceşti la un preţ considerat de toată lumea ca fiind sub valoarea pieţei în acest domeniu, Vadim a sărit în ajutorul lui, lansând o diversiune sub forma unor atacuri furibunde împotriva lui Petre Roman şi a miniştrilor din guvernul său din perioada 1990 – 1991, pentru legislaţia economică radicală pe care o elaboraseră (dar care nu fusese niciodată pusă în aplicare). Dar Vadim a mers prea departe, descriind Partidul Democrat ca „primul partid evreiesc din România contemporană” şi pe liderul său, Petre Roman, drept un pion în mâinile rabinului-şef Moses Rosen.100 Acest antisemitism strident a atras o condamnare internaţională imediată şi a fost, prin urmare, un inconvenient pentru cei aflaţi la putere. Cu toate acestea, Iliescu a dat de înţeles cu claritate că în alegerile locale pentru Bucureşti din 1992 a votat pentru PRM, în loc să susţină un candidat al aripii conduse de Petre Roman şi desprinse din FSN.101 De asemenea, el nu l-a tratat cu dispreţ pe liderul PRM atunci când acesta le-a cerut susţinătorilor săi să-l sprijine pe

Iliescu în turul doi de scrutin al alegerilor prezidenţiale din acel an.102

Poate că Iliescu s-a întrebat de mai multe ori dacă să urmeze sau nu exemplul lui Slobodan Miloşevici, preşedintele ţării vecine, Serbia, şi să promoveze naţionalismul radical ca modalitate de a se menţine la putere. Dacă ar fi făcut-o, probabil că s-ar fi confruntat cu puţine proteste din partea foştilor oficiali de stat şi ai Partidului Comunist care se alăturaseră *en masse* FSN la începutul lui 1990. În plus, un flux constant de parlamentari FSN s-a îndreptat spre PRM în perioada 1991 – 1992, când a devenit evident că Iliescu nu va reînvia discursul naţionalist al lui Ceauşescu în noul context democratic. Iliescu era mai puţin curajos decât Miloşevici: o incursiune pe ţărmurile sălbatice ale politicii naţionaliste ar fi declanşat, probabil, sirenele de alarmă în Occident mai devreme decât se întâmplase în cazul Serbiei, deoarece excesele lui Ceauşescu erau departe de a fi uitate. Mai mult, ele deveniseră o expresie a celor mai nefaste aspecte ale comunismului în Europa de Est.

Vadim tânjeşte după recunoaştere şi notorietate, dar nu este chiar atât de clar că ar fi ahtiat după puterea absolută, deoarece exercitarea acesteia implică o concentrare asupra unui game largi de sarcini nespectaculoase. Poate că ziaristica şi oratoria vor rămâne mereu principalele sale preocupări; dacă este aşa, atunci poate că nimic nu i-ar fi plăcut mai mult în această lume decât să slujească unui dictator naţionalist ca şef al propagandei, în felul în care o făcuse Goebbels pentru Hitler.103

Generalul Ion Antonescu, liderul României în anii celui de-al doilea război mondial, este poate modelul ideal de lider autoritar în ochii lui Vadim. El este invocat constant în presa PRM, dar încă de la începutul anului 1991 Iliescu a dat de înţeles că nu era dispus să patroneze acest cult al

personalităţii, declarând în iulie că „nu împărtăşeşte opinia celor care doresc reabilitarea acestuia, păstrând tăcerea asupra aspectelor negative ale activităţii lui”. Iliescu nu a contestat calităţile de militar ale lui Antonescu, dar a refuzat să treacă peste faptul că „preluase puterea într-un guvern condus de Garda de Fier, era aliatul lui Hitler şi împinsese ţara în război... Nu reuşesc să văd meritele lui Ion Antonescu ca om politic, şi de aceea nu pot fi de acord cu cei care îl laudă astăzi atât de mult”.104

Preşedintele Iliescu nu putea să nu ia în calcul opinia internaţională care ar fi fost scandalizată dacă el ar fi reabilitat un dictator care autorizase şi trecuse cu vederea actele sângeroase împotriva evreilor din Basarabia, nordul Moldovei şi Bucovina la începutul anilor 1940.105 După cum o demonstrează şi diatribele îndreptate cu regularitate împotriva evreilor, Vadim ar fi fost pur şi simplu încântat de o asemenea provocare. Pe măsură ce şi-a construit propriul centru de putere, el a fost tot mai puţin dispus să rămână omul bun la toate al lui Iliescu şi al FSN, gata să lanseze atacuri asupra duşmanilor interni ai preşedintelui sau asupra intereselor maghiare, dacă acest lucru convenea calculelor electorale ale lui Iliescu. Primul dezacord făţiş între Iliescu şi Vadim s-a petrecut cu privire la tonul antisemit al presei ultranaţionaliste. În septembrie 1991, la scurt timp după plecarea sa într-o vizită de stat în Israel, Iliescu s-a simţit obligat să critice un teribil exemplu al scrierilor lui Vadim: „Dezavuez orice poziţie antisemită... Articolul din *România Mare* m-a îngrozit. Nu am nimic în comun cu ideea conform căreia ar trebui să ne ducem şi să-i omorâm pe evrei”. 106

Din clipa aceea, *România Mare* l-a supus periodic pe Iliescu jignirilor pe care le administrase tuturor politicienilor „antinaţionali”, dar acest lucru tot nu a împiedicat apariţia unor episoade ocazionale de reconciliere: în timpul unuia dintre acestea, PRM a devenit

partener de guvernare în executivul condus de Nicolae Văcăroiu. Cu prilejul unei vizite în Statele Unite, în septembrie 1995, Iliescu a explicat că nu avea de ales şi trebuia să conteze pe aliaţi „care imită stilul politic al lui Jirinovski”, deoarece nu exista altă cale de a obţine majoritatea parlamentară pentru legile menite să încheie procesul de tranziţie de la sistemul comunist.107 Această explicaţie mai degrabă cusută cu aţă albă nu a reuşit să-i convingă pe criticii din Occident ai regimului său, dar l-a înfuriat pe Vadim, care în scurt timp avea să-l prezinte pe preşedinte în termeni dintre cei mai duri. Cu toate acestea, o altă reconciliere s-a petrecut în 1997, când PDSR, pe atunci în opoziţie, a decis să facă o incursiune în arsenalul PRM pentru a găsi arme naţionaliste pe care să le folosească împotriva coaliţiei de centru-dreapta (care insista la acea vreme pentru o reconciliere cu maghiarii). Iliescu, pe atunci senator, a instruit PDSR să voteze împotriva unei moţiuni a guvernului de ridicare a imunităţii parlamentare a lui Vadim; aceasta se întâmpla la doar un an după ce însuşi PDSR încercase să-l îngenuncheze pe Vadim şi tot prin ridicarea imunităţii. Vadim a profitat incomensurabil de pe urma eşecului principalelor partide de a se uni pentru a face ca liderul PRM să răspundă în justiţie pentru numeroasele acuzaţii care îi erau aduse. Vadim a fost invitat la congresul PDSR şi a fost primit cu atâta căldură de delegaţi în momentul în care a intrat în sală, pe 21 iunie 1997, că Iliescu s-a văzut nevoit să-l invite pe scenă. Acolo, cei doi lideri s-au îmbrăţişat.108

Vadim se vedea nevoit să atragă de partea sa o parte semnificativă din electoratul PDSR dacă voia să aibă vreo şansă să câştige puterea. Iliescu a împiedicat acest lucru, şi a continuat să fie o ţintă constantă a criticilor dinspre PRM. Dar gradul de popularitate iară precedent de care s-a bucurat Iliescu în 2000 precum şi în anul următor a

demonstrat că Vadim nu reuşise să-l defăimeze. Mai mult, succesorul lui Ceauşescu este singura personalitate publică importantă care pare imună la săgeţile otrăvite trimise de Vadim în direcţia numeroşilor săi oponenţi. Scriind imediat după alegerile din 2000, Cornel Nistorescu a demonstrat cu elocvenţă cum reuşeşte Iliescu să scoată la iveală toate inconsecvenţele personalităţii politice a lui Vadim: „Duminică noaptea el a anunţat cea mai mare fraudă electorală din istoria noastră, iar trei zile mai târziu s-a dus la Parlament şi a dat mâna cu Ion Iliescu... Este posibil ca astăzi să vrea să-i scoată ochii lui Ion Iliescu, mâine i-ar putea săruta mâna în semn de respect, iar poimâine ar putea spune că n-a auzit în viaţa lui de el”. 109

Pe măsură ce rolul său politic căpăta tot mai multă importanţă în detrimentul celui de ziarist, Vadim s-a văzut nevoit să găsească tactici diferite. Spre finalul anilor 1990, el ajunsese să acorde mai puţină atenţie chestiunii maghiare în Parlament decât în paginile *României Mari*, unde adevăraţii susţinători nu se mai săturau să citească despre „pericolul maghiar”. Vadim n-a reuşit niciodată să facă o problemă gravă din prezenţa UDMR în coaliţia de guvernământ. Nu-şi putea permite să nu priceapă faptul că tema maghiară avea puţină rezonanţă dincolo de Transilvania; un sondaj de opinie naţional realizat în mai 1999 a relevat că 64% dintre cei chestionaţi aveau o opinie favorabilă despre Ungaria (în comparaţie cu 67% faţă de Statele Unite) şi doar 24% aveau o opinie negativă (în comparaţie cu 25% faţă de Statele Unite).110 Spre surprinderea multora, Vadim şi-a exprimat sprijinul pentru tratatul bilateral cu Ungaria, pe care Iliescu îl încheiase în lunile finale ale celui de-al doilea mandat prezidenţial.111 Aliatul său transilvănean, Gheorghe Funar, a fost un adversar înverşunat al acordului, ca şi al propunerii conform căreia Papa trebuia să vină şi în Transilvania cu

prilejul vizitei sale în România din mai 1999. Dimpotrivă, Vadim a insistat ca „Papa să fie pe deplin liber să meargă oriunde doreşte, chiar şi în Transilvania".112

În aprilie 1999 PRM s-a abţinut în votul din Parlament care urma să decidă dacă să se acorde sau nu permisiunea NATO să folosească spaţiul aerian românesc în timpul ofensivei sale militare împotriva Serbiei lui Miloşevici. Vadim a declarat: „Lucrurile sunt foarte complicate şi este momentul să le tratăm cu prudenţă. Un partid nu face mereu ceea ce doreşte". 113 După eşuarea revoltei minerilor, organizată de oficiali ai PRM, s-a zvonit că partidul lui Vadim ar putea fi scos în afara legii. Nu se ştia cât de puternică ar fi fost reacţia publicului împotriva bombardării Serbiei, stat vecin considerat întotdeauna ca fiind un aliat al României. Când sondajele au dezvăluit o reacţie extrem de negativă, Vadim a reflectat mânia populară şi în scurt timp a produs diatribe furioase împotriva NATO şi a Occidentului în general.

Călcâiul lui Ahile

Vadim nu este singurul naţionalist român ambiţios capabil să articuleze sentimente populiste. Dar el a putut colabora cu alţi ultranaţionalişti capabili doar atunci când a existat respect reciproc faţă de sferele lor de influenţă. Relaţiile par a fi amicale cu Iosif Constantin Drăgan, omul de afaceri stabilit în Italia şi implicat de foarte multă vreme în eforturile de reabilitare a Gărzii de Fier şi de consolidare a intereselor sale comerciale în România.114 Ba chiar a fost pusă la cale o reconciliere cu poetul şi instigatorul naţionalist Adrian Păunescu şi cu bine cunoscutul ziarist Ion Cristoiu, când a devenit evident că aceştia nu reprezentau un pericol pentru Vadim şi chiar îi împărtăşeau parţial viziunea.115

Mai surprinzător este faptul că alianţa politică încheiată cu Gheorghe Funar, primarul ultranaţionalist al Clujului, a durat. Ca şi Vadim, Funar a insistat să menţină un control

strict asupra propriei formaţiuni naţionaliste, PUNR, şi s-a certat cu mai mulţi parlamentari cărora nu le-a plăcut să primească ordine de la primarul Clujului. În momentul divizării PUNR, în 1997, Funar a aşteptat o vreme până să se decidă dacă să se alăture sau nu PRM, făcând până la urmă acest lucru în octombrie 1998.116 Dar este clar că o alianţă între doi oameni care se cred singurii capabili să privească în sufletul naţional românesc poate rezista doar atâta vreme cât fiecare dintre ei reuşeşte să-şi menţină propria sferă de influenţă. Vadim îi dă lui Funar mână liberă la Cluj şi îl tratează mai degrabă ca pe un partener, nu ca pe un subordonat.

Încă de când a devenit figură publică în 1990, Vadim a promovat un cult al personalităţii comparabil uneori cu cel promovat de Ceauşescu. *România Mare* este saturată de publicarea discursurilor sale, a conferinţelor de presă şi a angajamentelor din ţară şi de peste hotare. Susţinătorilor fideli ai partidului, mulţumiţi să opereze din umbră, li se oferă din când în când spaţiul necesar pentru a promova poziţia naţională trasată deja de el. Cea mai evidentă manifestare a cultului personalităţii se produce când PRM se întruneşte la nivel naţional: la primele două congrese naţionale, desfăşurate în 1993 şi 1997, presa a fost şocată de gradul în care Vadim a acaparat scena pe tot parcursul conferinţei.

Inevitabil, stilul de conducere al lui Vadim a dus la o multitudine de scandaluri şi dezertări jenante din cadrul partidului. Când Dan Corneliu Hudici, fost reporter de investigaţie la *România Mare*, s-a despărţit de el la sfârşitul anilor 1990, a făcut dezvăluiri penibile despre modul în care Vadim obţinea informaţii şi le folosea pentru a-şi defăima duşmanii.117 Dezertarea în 1996 a lui Dan Ioan Mirescu, fost vicepreşedinte al PRM şi, în cei şase ani anteriori plecării sale, unul dintre cei mai importanţi membri ai anturajului său, a reprezentat o pierdere chiar

mai mare. În toamna lui 1995, Mirescu a vorbit pe larg cu generalul SRI Ion Popescu despre metodele lui Vadim, într-un moment în care principala agenţie de informaţii interne încerca intens să-l discrediteze.118 Aserţiunile lui Mirescu, care ar putea fi rezumate cu ajutorul titlului din *Evenimentul zilei* din 6 iulie 1996, „Dan Ioan Mirescu demonstrează că ascensiunea lui Corneliu Vadim Tudor se bazează pe folosirea şantajului şi a complicităţii factorilor puterii”, s-au bucurat de o atenţie ampla din partea presei. Când acesta a continuat să producă dezvăluiri deloc bine venite în *Ziua*, Vadim a publicat o replică furioasă în *România Mare*, pe 14 noiembrie 1997, sub un titlu de zece rânduri: „Prin capitală vagabondează doi câini turbaţi: Dan Ioan Mirescu şi Sorin Roşca Stănescu [directorul *Ziua*\. Sub influenţa unui sifilis ereditar, aceşti ţigani terorişti publică, în cea mai mizerabilă cocină întâlnită vreodată în istoria presei româneşti, ziarul *Ziua*, o serie de minciuni şi insulte îndreptate împotriva lui Corneliu Vadim Tudor şi a PRM! Acestor locuitori ai canalelor preşedintele PRM le va da o lecţie usturătoare în seara zilei de luni, 10 noiembrie 1997, la postul de televiziune Antena 1. Feriţi-vă, leproşilor, o furtună se îndreaptă spre voi!” 119 Ca o ironie, tocmai Mirescu a fost cel care i-a dat *le coup de grâce* colonelului Radu Theodoru, unul dintre greii politici ai PRM, care se aflase pentru scurt timp în lumina reflectoarelor alături de Vadim, la începutul anilor 1990, înainte de a se certa cu el.120 Theodoru avea un condei foarte eficient întru apărarea cauzei şovine şi obţinuse un rezultat bun în calitate de candidat al PRM pentru primăria Capitalei în 1992. Însă înainte ca anul să ia sfârşit el a devenit deja o non-persoană, fiind acuzat în *România Mare* că era beţiv şi agent sovietic.121 Totuşi, Theodoru a ripostat, denunţând stilul dictatorial al lui

Vadim şi devenind farul călăuzitor în campania de reabilitare a generalului Antonescu.

Patru parlamentari PRM şi-au dat demisia din partid în perioada 1992 – 1996. Unul dintre ei, Ioan Hristu, l-a acuzat pe Vadim că-l transformă pe „fiecare membru al partidului în lacheul său personal”.122 Astfel de acuzaţii au fost repetate aproape cuvânt cu cuvânt după alegerile din 2000 de parlamentari PRM dezamăgiţi. Ion Radu, unul dintre cei patru viceprimări ai Capitalei, a părăsit partidul în decembrie, incapabil să mai digere atitudinea insuportabilă a lui Vadim.123 Mai gravă a fost plecarea, la începutul lui 2001, a altor cinci parlamentari: Mircea Bucur, Dorin Lazăr Maior, Valentin Păduroiu, Codrin Ştefănescu şi Luca Ştefanoiu. Ei făcuseră parte din micuţul Partid al Forţelor Democratice, care fusese de acord să fuzioneze cu PRM în schimbul unor locuri eligibile pe listele electorale.124 Maior a descris PRM drept o citadelă a comunismului extremist bolşevic, Vadim având în mod evident caracterul unui dictator.125 „Vrem să ne asigurăm că electoratul va afla adevărul despre PRM”, a insistat el, dar colegul său Mircea Bucur a dat vina nu atât pe Vadim, cât „pe un grup de oameni ai Securităţii cu o mentalitate îngheţată în epoca anilor 1950, care formează scutul din jurul lui Vadim… [care] este alimentat cu tot felul de dezinformări… Convingerea mea este că PRM nu este condus cu adevărat de Vadim – el este, în schimb, creaţia malignă a unui grup retrograd, cu nostalgia bolşevismului”.126 (Dan Ioan Mirescu a declarat că, într-adevăr, astfel de oameni erau importanţi, dar a insistat că Vadim era mulţumit să-i aibă în preajma sa.) 127 Cel puţin unul dintre demisionari şi-a găsit refugiu în PDSR, în timp ce alţii au fost de acord să se alăture Partidului Socialist al Renaşterii Naţionale format în februarie 2001.

România Mare a răspuns în maniera obişnuită la veştile privind dezertările. Pe 23 februarie 2001 revista l-a descris pe unul dintre dezertori, Luca Ştefanoiu, drept un hoţ cu dosar penal şi aflat pe statul de plată al PDSR. Înainte de a

anunţa că-l va da în judecată pe Vadim pentru asemenea declaraţii false, Ştefanoiu a replicat furios, într-o scrisoare deschisă, adresată lui Vadim şi publicată în presa naţională:

„Respectivul comunicat din presa este un exemplu excelent… al mecanismelor diversiunii pe care le-aţi învăţat în perioada de tinereţe la revista *săptămână* şi pe care le-aţi practicat cu succes după 1989 în *România Mare*. În cei zece ani de când vă cunosc, aţi fost fascinat de metodele lui Goebbels: «Mai întâi deformează-ţi oponentul, după care prezintă-l lumii ca pe un monstru.» Metodele sunt simple: unele fapte concrete (un nume, un loc, o dată), după care o mulţime de neadevăruri. Aşa aţi procedat mereu, incorect şi necinstit. Aşa aţi adus nenorocirea asupra unor oameni şi asupra unor familii întregi… Mulţi dintre ei s-au dus în mormânt dezonoraţi şi nedreptăţiţi. Oare imaginea lor nu va tulbură somnul?

Din păcate, domnule Corneliu Vadim Tudor, trebuie remarcat că sunteţi un om bolnav. Din păcate, boala care vă afectează nu poate fi tratată cu tranchilizante. Aroganţa, dispreţul faţă de ceilalţi, suspiciunea generalizată i-au făcut să plece pe mulţi dintre cei care vă sprijineau pentru că au crezut în dumneavoastră. Sunteţi din ce în ce mai singur, domnule Corneliu Vadim Tudor. Priviţi în jurul dumneavoastră şi veţi vedea un deşert mai mare decât Sahara…

Eu am plecat, de mine aţi scăpat. Alţii au rămas în continuare în Comitetul Director al PRM. Sunt din ce în ce mai mulţi, mai hotărâţi, mai bine organizaţi. Vă vor observa mişcările, vă vor număra greşelile şi vor face un inventar al punctelor dumneavoastră slabe. Vă vor lovi atunci când vă veţi aştepta mai puţin. Vă vor vrea capul şi îl vor obţine. Mult mai repede decât v-aţi putea imagina, veţi rămâne doar o amintire. Din păcate, pentru mulţi români aţi făcut parte dintr-un şir de amintiri odioase şi de

coşmar, de care nimeni n-a avut vreodată nevoie”. 128

Nemulţumirea iniţială a deputatului Ştefanoiu, care fusese membru al biroului politic al PRM, a fost că Vadim făcea cu regularitate declaraţii fără să se obosească să se mai consulte cu biroul.129 Sever Meşca şi Ilie Neacşu, care au părăsit partidul în februarie 2002, s-au plâns la rândul lor că Vadim participa rar la reuniunile biroului politic, iar când participa o făcea doar ca să se lanseze în lungi monologuri. Cei doi erau figuri importante ale partidului, cu calităţi politice de necontestat, iar plecarea lor a slăbit PRM. Ei au scris o carte ce s-a dorit a fi un *exposé* al lui Vadim, care uita însă să menţioneze ceva despre propriul trecut extremist al lui Neacşu. Meşca a vorbit despre „instabilitatea psihologică a lui Vadim, reacţiile lui hormonale, atacurile iraţionale în toate direcţiile, lipsa unei conduite corespunzătoare (inclusiv incapacitatea de a-şi ţine promisiunile), influenţa distructivă a ziaristului asupra omului politic”.130 Au fost publicate diverse dezvăluiri jenante şi elocvente ale vieţii interne a partidului – sau, pentru a fi mai corecţi, ale lipsei acesteia; totuşi, este puţin probabil ca acestea să fi dăunat PRM în comunităţile mici unde se afla cea mai mare parte a susţinătorilor săi.

Cu toate acestea, PRM nu-şi poate permite plecarea unor personalităţi care au o gândire independentă. Dacă ar fi ca lungul marş politic al lui Vadim să-l ducă la Palatul Cotroceni, atunci el ar avea mare nevoie de naţionalişti radicali pregătiţi să gândească pe cont propriu şi să nu se aştepte să fie trataţi pe post de subordonaţi eterni. Dar toate dovezile sugerează că Vadim poate interacţiona eficient doar cu subordonaţi care nu-i dau replică. El a promovat oameni cu dosare penale sau supuşi unor anchete penale înainte de a-şi găsi refugiul în Parlament- oameni totalmente dependenţi de bunăvoinţa sa. Oficiali în vârstă din timpul lui Ceauşescu, oameni care au servit cu

credinţă regimul comunist în cea mai extremistă fază a sa, sunt deopotrivă în prim-plan. Deputaţi ca Romulus Budám, ambasadorul lui Ceauşescu în China, îi datorează totul lui Vadim pentru că i-a scos din umbră. Raportat la dimensiunile partidului, PRM are un număr mai mare de femei parlamentari decât orice alt partid. Printre ele se numără „executanta” Daniela Buruiană, gata să accepte orice contract politic de lichidare, 131 cântăreaţa de muzică populară Irina Loghin, Mitzura Arghezi, fiica unuia dintre cei mai mari poeţi ai României, şi Leonida Lari, poetă din Moldova, precum şi alte câteva mde apropiate ale lui Vadim. Nicio femeie nu s-a numărat printre numeroşii dezertori de rang înalt din PRM, aşa că Vadim ar putea avea motive să simtă că poziţia sa este sigură dacă acestea ar primi un rol mai important în treburile partidului.132

Dar se pare că Vadim are cea mai mare încredere în membrii familiei sale. Fratele său, colonelul Marcu Tudor, a fost deputat PRM din 1996, iar din 2000 a fost secretar al comisiei de apărare din Camera Deputaţilor. Acum un om de afaceri prosper, el a lucrat înainte de 1989 cu companiile de armament controlate de Securitate şi a fost unul dintre cei trei oameni desemnaţi de Ceauşescu să coordoneze vânzarea de armament către ţările arabe.133 Mult mai importantă pentru buna gestionare a ziarului şi a partidului este sora mai mare a lui Vadim, Lidia Samson, care ani la rând a răspuns de finanţele partidului.134 Presa a acordat o atenţie sporită averii acumulate de Vadim şi de alţi membri ai familiei sale, care au înfiinţat mai multe fundaţii pentru a gestiona sumele mari de bani care ajungeau la partid.135 Formaţiunea lui Vadim are ceva din caracteristicile unei afaceri de familie. Dacă Vadim reuşeşte să ajungă la putere, nu este deloc ilogic să presupunem că regimul său va căpăta în scurt timp caracterul nepotist care l-a făcut notoriu pe cel condus de

Ceauşescu. Unul dintre factorii surprinzători îl reprezintă strânsele legături ale lui Vadim cu protestanţii evanghelişti americani care, se zice, ar fi ajutat PRM să transfere fonduri în interiorul şi în afara României.136 Este o ironie că un organism cu o asemenea afiliere este pregătit să se asocieze cu formaţiunea lui Vadim: pe timpul lui Ceauşescu, evangheliştii români (care sunt de obicei numiţi „neoprotestanţi”) au fost persecutaţi din cauza faptului că percepţia lor internaţională punea sub semnul întrebării vederile naţionaliste ale regimului său.

Este de presupus că trăsăturile negative ale personalităţii liderului său împiedică principala formaţiune naţionalistă a României să-şi atingă adevăratul potenţial. Firea certăreaţă şi răzbunătoare a lui Vadim, suspiciunea faţă de colaboratorii care dau dovadă de prea multă iniţiativă, ba chiar şi presupusa lui zgârcenie când vine vorba de bani, au îndepărtat oameni talentaţi din rândurile PRM. Formaţiunea sa nu a reuşit să devină o mare umbrelă care să adăpostească principalele grupări de factură naţionalistă, lucru ce le-ar fi permis să-şi concentreze energiile în vederea accederii la putere. Totuşi, toate partidele româneşti au suferit sciziuni nefaste pentru ele într-un moment sau altul în timp. Este greu pentru conceptul de partid să armonizeze personalităţi şi ambiţii incompatibile, poate şi pentru că doctrinele lor sunt adeseori o nebuloasă. Faptul că se aşteaptă ca o grupare naţionalistă precum PRM să-i unească pe români în jurul unei misiuni naţionale va face ca periodicele certuri interne să devină dezamăgitoare pentru adevăraţii susţinători ai naţionalismului. Dar până acum Vadim a reuşit să supravieţuiască luptelor interne, iar trei alegeri au stat mărturie ascensiunii sale constante pe scena politică. Rolul de mântuitor al naţiunii, capabil să dea alarma în legătură cu nenumăratele provocări la adresa existenţei naţionale a României, estompează rapid dovezile

exceselor lui Vadim, care oricum ajung greu în micile oraşe sau în satele româneşti unde se află grosul susţinătorilor săi, mereu în creştere. Susţinătorii săi de rând uită repede acuzaţiile dezertorilor scârbiţi de modul său de a conduce, atâta vreme cât el continuă să dea reprezentaţii de strălucire retorică în care face praf nenumăraţii duşmani ai României. Naţionalismul oferă grupurilor sociale dezorientate sau alienate o categorie în care să se poată regăsi şi să uite de dura existenţă cotidiană. Câtă vreme Vadim, omul-spectacol, joacă această carte a magiei populiste, el poate împiedica înfrângeri care ar produce mari necazuri unor figuri politice mai convenţionale.

Succese şi controverse post-2000

Partidele antisistem care au fost beneficiarele votului de protest împotriva *establishment-vXvx* dispar adeseori de pe scenă după alegeri. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat cu PRM în 2001. Cota sa în sondaje a rămas ridicată – între 15 şi 17% în primele şase luni ale anului. Pe parcursul mandatului coaliţiei anterioare, partidul abia dacă a depăşit 10% în sondaje, în pofida creşterii nemulţumirii faţă de performanţele coaliţiei. Astfel, PRM porneşte de la un prag de sprijin mult mai înalt şi este unica destinaţie evidentă pentru alegătorii care au devenit nemulţumiţi de rezultatele la guvernare ale PDSR.

Câteva chestiuni au menţinut PRM în centrul atenţiei. El a fost capabil să exploateze revolta muncitorilor din oraşul Reşiţa, rezultată în urma preluării celei mai vechi oţelării a României de către o companie americană acuzată că nu şi-a respectat angajamentul de a moderniza fabrica.137 Guvernul s-a arătat preocupat de capacitatea PRM de a prelua controlul demonstraţiilor ce aveau loc cu regularitate la Reşiţa, având drept rezultat faptul că sloganurile împotriva integrării în UE şi în NATO s-au înmulţit.138 Pe 27 iunie 2001 ministrul Privatizării Ovidiu Muşetescu a anunţat că au fost iniţiate proceduri judiciare

pentru anularea contractului, din cauza „riscului de a pierde controlul asupra situaţiei extrem de grave de la Reşiţa, ce ar putea atrage după sine destabilizarea economică şi socială [la nivel naţional]”.139

Eliberarea din închisoare, pe 5 mai 2001, a lui Ilie Ilaşcu, un om politic moldovean angajat pe calea unificării cu România, a ajutat substanţial PRM. Ilaşcu fusese arestat în 1992 de forţele separatiste proruse din autoproclamata republică a Tiraspolului (aşa-numita Republica Transnistreană), iar în 1993 fusese condamnat la moarte după un proces în care fusese găsit vinovat de terorism.140 în alegerile din 2000 Ilaşcu a candidat pe listele PRM pentru Bacău şi a ajuns în Senatul României. La sosirea sa în România, pe 8 mai, Ilaşcu a declarat că-i datorează eliberarea „mai presus de orice” preşedintelui Iliescu, dar se pare că PRM a fost cel mai bine plasat pentru a exploata revenirea sa la libertate şi hotărârea de a face din Moldova o temă de discuţie în politica românească.141

PRM a avut de câştigat şi de pe urma unei legi controversate, adoptată de Parlamentul de la Budapesta pe 19 iunie 2001, care urma să intre în vigoare la începutul lui 2002. Legea statutului oferă o serie de avantaje sociale, educaţionale, de transport şi de sănătate etnicilor maghiari din afara graniţelor Ungariei care doresc să lucreze în economia maghiară aflată într-o rapidă creştere. Legea are, de fapt, în vedere împiedicarea stabilirii în Ungaria a celor 3, 2 milioane de reprezentanţi ai diasporei maghiare din Europa de Est. Legea a atras în mod special atenţia în România, unde se află aproape jumătate din diaspora maghiară.142 Nu doar PRM, ci şi PDSR şi chiar liberalii au acuzat Budapesta că-i favorizează pe etnicii maghiari din România în detrimentul celeilalte părţi a populaţiei. Criticii susţineau că s-ar putea la fel de bine să se înregistreze un aflux de cereri din partea etnicilor români care au vagi

rădăcini maghiare, lucru care ar submina identitatea românilor din Transilvania, unde populaţia maghiară reprezintă un sfert din totalul locuitorilor. Anumite ziare au afirmat că nici mai mult nici mai puţin de şapte milioane de oameni ar putea solicita certificatul de identitate emis de Ungaria începând cu anul 2002. Astfel, PRM a putut scoate în evidenţă un nou „pericol” maghiar care nu se mai baza pe fantezii extravagante, şi evident că remediul său la această problemă a fost mai extrem decât al oricărui alt partid. Pe 22 iunie Vadim a cerut scoaterea în afara legii a UDMR, abrogarea tratatului de prietenie din 1996 cu Ungaria, închiderea temporară a graniţei cu această ţara şi „pregătirea armatei pentru o situaţie de criză”.143

Delegaţii ale UE şi NATO au vizitat cu regularitate Bucureştiul în 2001 pentru a monitoriza rezultatele României în cadrul eforturilor sale de a adera la cele două organizaţii, iar PRM, care deţinea o pătrime din mandatele parlamentare, s-a aflat acum mai mult ca oricând în vizorul acestor organisme, în loc să-şi cultive „imaginea de băiat rău”, Vadim a decis să recurgă la moderaţie. Nu au existat denunţări la adresa oficialilor occidentali pentru amestecul în politica românească, o temă constantă în anii 1990, sau declaraţii precum cea făcută de Vadim pe 23 aprilie 1999, conform căreia „NATO nu este altceva decât o organizaţie satanistă, o tumoare malignă pe creierul umanităţii”.144 Chiar le-a fost întinsă evreilor o surprinzătoare ramură de măslin: pe 21 mai Vadim şi-a cerut scuze în Senat pentru difuzarea „lipsită de acurateţe şi inadmisibilă” a unei colecţii de bancuri strânse de un consilier PRM din Cluj. Două dintre glume tratau cu lejeritate folosirea cuptoarelor naziste, iar o alta îi compara pe evrei cu pizza. Vadim a declarat că autorului i-a fost transmis „un avertisment serios”.145 Dar în luna următoare *România Mare* a revenit la preocupările sale antisemite, identificând poate o şansă de a-şi face capital electoral din conflictul

israeliano-palestinian.

În august 2001 Vlad Hogea, un avocat în vârstă de 24 de ani şi deputat PRM de Iaşi, a publicat o carte intitulată *Naţionalistul*, în care îi ataca pe duşmanii standard ai şovinilor, din a căror categorie făcea şi el parte, într-o manieră virulentă. S-a spus că Hogea indusese propoziţia „oricine luptă împotriva evreilor luptă împotriva diavolului" şi că îi numise pe romi „un val negru, care otrăveşte oceanul". Hogea a avertizat: „Dacă nu luăm atitudine împotriva acestui val de murdărie care ne acoperă încontinuu, riscăm să devenim o minoritate în propria noastră ţară". 146 Când statul a ameninţat că va interzice acea carte, Vadim s-a disociat de ea, în pofida faptului că o mare parte din materialul conţinut apăruse în diferite perioade în presa PRM. Este posibil ca Vadim să fi fost enervat de faptul că unul dintre acoliţii săi îi furase prim-planul după care el tânjea în mod normal.147

Aflat la guvernare, PDSR a avut grijă să împiedice PRM să profite de succesele sale din 2000. Apariţiile partidului şi ale liderului său la televiziunea de stat au fost restricţionate – TV1 continuă să fie postul de televiziune urmărit cel mai mult de românii de la ţară şi din oraşele mici, iar aceasta este baza de putere a PDSR, pe care partidul este hotărât să nu o cedeze PRM. Totuşi, în Parlament relaţiile dintre cele două partide au fost adeseori armonioase. Cornel Nistorescu a remarcat în martie 2001: „În cadrul comisiilor parlamentare, funcţionează o adevărată maşinărie de vot PDSR-PRM ori de câte ori ridică mâinile". 148 PRM a reuşit să obţină mult mai multe posturi în cele două camere ale Parlamentului decât PD, PNL sau UDMR. El a colaborat cu PDSR pentru a domina diverse comisii ale Senatului unde sunt pregătite legile înainte de a fi trimise spre dezbaterea în plen.149

În februarie 2001 s-a produs consternare în guvern când

doi parlamentari PDSR, însoţiţi de trei parlamentari PRM, au plecat într-o vizită oficială în Irak. S-a spus că scopul misiunii era „să se discute cu oficialităţile irakiene modalităţile prin care România să-şi poată recupera creditul de 1, 7 miliarde de dolari16, 150 dar presa de la Bucureşti a speculat că adevăratul motiv ar putea avea legătură cu o încălcare a sancţiunilor. Vădim nu s-a temut să curteze unele dintre cele mai antioccidentale regimuri din Orientul Mijlociu. În aprilie 1997 el s-a dus personal la Tripoli pentru a participa la „Congresul Internaţional pentru Tineret11 organizat de guvernul libian. Criticii săi din presă au susţinut că adevăratul scop al vizitei fusese să participe la un congres al *Mathabei,* un organism antiamerican şi antievreiesc care răspundea direct în faţa liderului libian, colonelul Moammar Gadaffi.151 într-o dezbatere televizată din noiembrie 2000, iritat de ironiile şi întrebările venite din partea presei şi a oponenţilor care îi cereau să le spună de unde avea ceasul de aur marca Rolex pe care-l purta, Vadim i-a anunţat pe telespectatori că-l donează unui orfelinat. S-a aflat mai târziu că ceasul fusese un cadou din partea lui Saddam Hussein şi că fusese inscripţionat cu o dedicaţie specială pentru Vadim.152

După atacurile teroriste din Statele Unite din 11 septembrie 2001, atribuite reţelei Al-Qaida conduse de Osama Ben Laden, Vadim a produs o adevărată consternare, acuzând public partidul de guvernământ că în 1994 le permisese militanţilor palestinieni din gruparea Hamas să fie antrenaţi de membri ai serviciilor române de securitate.153 Acuzaţiile au afectat grav imaginea României în afară, iar guvernul a luat în imediat măsuri pentru ridicarea imunităţii parlamentare a lui Vadim. Preşedintele Iliescu a întrerupt orice contact cu el, iar Nicolae Văcăroiu, în al cărui mandat de premier se presupunea că ar fi avut loc astfel de antrenamente, l-a

împiedicat pe Vadim să plece într-O delegaţie parlamentară în Orientul îndepărtat.154 La o lună după atentatele de pe 11 septembrie, procurorii au încercat să-i ridice imunitatea parlamentară pentru ca Vadim să poată răspunde acuzaţiilor de difuzare a unor informaţii false.155

Cel de-al treilea congres al PRM a avut loc în noiembrie 2001 într-o atmosferă calmă, cu Vadim avertizându-şi colegii din PRM să nu fie tentaţi să coopereze cu guvernul. El se pregătise deja pentru o măsurare a forţelor cu autorităţile, vânzând toate companiile pe care el şi familia lui le aveau în proprietate (inclusiv *România Mare*) unui om de afaceri iranian de 27 de ani, Reza Kaja.156 Dar rotiţele legii se învârt greu în România, iar Vadim nu duce lipsă de prieteni în sistemul juridic al ţării şi nici de alte persoane pregătite să acţioneze, uneori sub presiune, în favoarea lui. Un ziarist a avertizat că Vadim ar putea ieşi din tot acest proces ca un erou, dacă nu chiar ca un martir, devenind astfel mai periculos decât oricând pentru autorităţile române care doresc să pună capăt anilor săi de provocări.157 în pofida faptului că Vadim a continuat să calce pe nisipuri mişcătoare, este foarte probabil ca discreta cooperare între PRM şi PDSR să continue la nivel parlamentar, cu sau fără Vadim. N-a trecut neobservat faptul că oficialităţile alese din ambele partide au un profil sociologic similar. În pofida eforturilor lui Adrian Năstase de a promova rapid tehnocraţi tineri în eşaloanele superioare ale PDSR, grupurile parlamentare ale PRM şi, într-o măsură mai mică, ale PDSR sunt formate din „elemente din eşalonul secund al PCR”. Aceasta le permite să împărtăşească o viziune comună asupra mai multor chestiuni.158

Alegerile din 2000 au demonstrat cu claritate că sprijinul electoral al PDSR este concentrat în rândul populaţiei rurale, al locuitorilor micilor oraşe şi al

persoanelor în vârstă. În primul tur de scrutin prezidenţial, Iliescu a obţinut 55% din voturile celor cu vârste de 60 de ani şi peste, precum şi 48% din votul rural. Prin contrast, sprijinul electoral al PRM este răspândit aproape în mod egal de-a lungul tuturor grupelor de vârstă, cu excepţia bătrânilor: în primul tur prezidenţial, Vadim a obţinut 33% din rândul electoratului cu vârste cuprinse între 18 şi 29 de ani şi din grupa de vârstă 30 – 44, 26% din grupa de vârstă 45 – 59, dar numai 16% din cei cu vârste de 60 de ani şi peste. În ceea ce priveşte localizarea voturilor, Vadim a înregistrat cele mai bune rezultate în oraşele mici şi mijlocii (31% la sută din sprijin), iar în ceea ce priveşte nivelul de educaţie, cei mai atraşi de cauza lui au fost alegătorii cu studii medii. Sprijinul pentru Vadim a fost distribuit în mod egal chiar şi de-a lungul principalelor regiuni ale României, în condiţiile în care Iliescu a obţinut 46% şi 48% sprijin în Muntenia şi Moldova, dar doar 22% în Transilvania şi 34% în Bucureşti.159 Astfel, Vadim şi PRM dispun de un electorat mult mai echilibrat decât cel al PDSR şi mult diferit de cel al partidelor din fosta CDR.

Succesul electoral al PRM în 2000 s-a datorat mult mai mult nenumăratelor greşeli ale oponenţilor săi decât campaniei lui Vadim sau a partidului. PRM a avut rezultate slabe la alegerile locale din iunie 2000, iar la începutul campaniei din toamnă liderul său s-a bucurat de mult mai puţină recunoaştere decât Iliescu sau Isărescu. În pofida atacurilor din presă împotriva lui Vadim, niciun candidat nu a fost pregătit să-l înfrunte, să-i dea în vileag trecutul şi să atragă atenţia asupra viitorului la care se putea aştepta România cu un lider ca el la conducere. În prezent, Vadim este văzut ca „o armă încărcată şi neasigurată”, capabilă să arunce în aer sistemul politic românesc, dar nu este clar dacă partidele mari vor fi în stare să-l controleze. Toate rămân vulnerabile în faţa unui *challenger* cu un puternic discurs naţionalist. PDSR continuă politica de integrare

euro-atlantică, deşi ea va presupune închiderea unor fabrici în care mulţi dintre angajaţi se numără printre susţinătorii săi. De asemenea, PDSR a încheiat o alianţă neoficială cu UDMR în schimbul sprijinului parlamentar. Cât despre partidele de centru-dreapta, ele continuă să rămână într-o stare de vulnerabilitate accentuată. Mai mult, în vara anului 2001 PNŢCD a început să se dezmembreze ca urmare a demisiei neaşteptate a liderului său, Andrei Marga. Doar PD, sub conducerea noului său lider Traian Băsescu, pare capabil să lupte pe terenul naţionalismului cu Vadim, dar în iunie 2001 cota sa în sondajele de opinie era de doar 8%. Aşa că Vadim are motive să creadă că poate repeta remarcabilele rezultate electorale şi în 2004, când Iliescu nu va mai avea dreptul să candideze pentru un nou mandat prezidenţial.

În trecut, ideea unui director de ziar de a combina cariera de ziarist cu una politică a părut bizară, dar acum nu mai este cazul. Poate că în prezent majoritatea românilor îşi fac o imagine despre lume din ceea ce văd la televizor: personalităţile provenind din acest mijloc de informare se bucură de o mai mare credibilitate decât politicienii şi uneori influenţa lor în chestiunile politice poate fi mai mare. Vadim este singurul politician de frunte care poate domina televiziunea. Totuşi, ceea ce l-ar putea împiedica să-şi îndeplinească ambiţiile politice este duşmănia pe care a reuşit s-o stârnească printre alţi naţionalişti ca el. Mulţi dintre cei care s-au îndepărtat de el ar putea fi de acord cu Dan Ioan Mirescu, acesta declarând că Vadim este „un flecar care a devalorizat ideea de naţionalism şi de patriotism”.160 Megalomania sa poate că nu este total deplasată în biroul unui director de ziar sau într-un studio TV unde prosperă adeseori oameni cu ego-uri dilatate, dar este nevoie de un alt tip de calităţi pentru a „suda” o mişcare politică eficientă şi coerentă. Lipsa moderaţiei şi a sensibilităţii pe care o demonstrează

Vadim în relaţiile cu colaboratorii ar putea avea vicii fatale. O slăbiciune deja evidentă este proasta calitate a multor parlamentari PRM. Doar cincisprezece dintre cei şaptezeci şi opt de deputaţi PRM au intervenit în Camera inferioară în primele şase luni ale noii sesiuni parlamentare.161 Poate că Vadim este mulţumit că mulţi dintre ei preferă să-l lase pe el să vorbească, dar partidul lui va avea de suferit dacă nu va reuşi să producă personalităţi în eşalonul doi, care să se bucure de o puternică recunoaştere naţională.

Expunerea poporului român la coagularea pe criterii naţionaliste, eşecul măsurilor liberalismului economic de a schimba în bine vieţile românilor după 1996 şi insuccesele profunde în alte domenii ale partidelor convenţionale sunt indicii că un partid cu un program care să insiste pe valori şi pe politici autohtone poate prospera în politica românească. Este posibil ca, sub conducerea lui Vadim, o mişcare naţionalistă să fie *incapabila* să dea lovitura de graţie principalelor partide, deoarece liderul ei are prea multe defecte. În orice competiţie electorală viitoare, tocmai aceste defecte i-ar putea submina calităţile politice de necontestat, dar un lider mai subtil şi mai echilibrat, pregătit să ofere unei mase mari de naţionalişti şansa să-şi exercite talentele în slujba unei ample mişcări naţionaliste, ar putea să treacă linia de sosire ca învingător. Un partid fără atitudini antisemite şi care să acorde la fel de mare importanţă economiei, cât şi prezenţei unui număr mare de ţigani şi unguri în ţară, are cu siguranţă un viitor strălucit atâta vreme cât majoritatea partidelor mari continuă să îndepărteze grupuri semnificative de alegători socializaţi în era comunistă. Poate că lumea televiziunii private va produce un lider naţionalist respectabil şi elocvent, a cărui personalitate să inspire siguranţă şi încredere, aşa cum a făcut-o Ronald Reagan în Statele Unite.

Ne putem aştepta ca rolul lui Vadim să fie cel al unui

Ioan Botezătorul care deschide drumul pentru un Mesia naţionalist mai eficient, cineva care nu doar să inspire încredere, dar să aibă bunul-simţ să atragă şi să-şi păstreze aliaţii, pregătind totodată un program coerent în eventualitatea în care ar ajunge la putere – program pe care Vadim nu-l are. În zece ani de campanie, el a reuşit să facă din viziunea naţionalistă radicală o perspectivă din ce în ce mai respectabilă. Epoca naţional-comunismului nu mai este considerată o perioadă neagră a istoriei. În schimb, cei aflaţi în centrul sau la dreapta spectrului politic se luptă să-şi apere viziunea cu privire la o Românie postnaţionalistă pregătită să renunţe la o parte din prerogativele suveranităţii sale pentru a putea fi parte a proiectului comun al integrării europene.

Printr-o spectaculoasă întoarcere cu 180 de grade, pe 21 noiembrie 2003 Vadim le-a spus ziariştilor că vederile sale în chestiunile legate de evrei fuseseră „greşit înţelese". Exista „o mare similaritate" între PRM şi Israel: „Primul a luat naştere dintr-o revistă, iar cel de-al doilea s-a născut dintr-o carte, care este Biblia". 162 Prin urmare, Vadim s-a definit ca filosemit şi în mai 2004 a condus o delegaţie numeroasă a PRM la Auschwitz, pentru a se dezice de declaraţiile din trecut considerate antisemite. A lipsit însă deputatul PRM Valentin Vasilescu; el fusese exclus în februarie, după ce se plânsese că poziţia antisemită a lui Vadim îl preocupase întotdeauna şi că aceasta nu se reflectase în interiorul partidului. Astfel că el nu avea de ce să se asocieze cu partidul în privinţa nici unei retractări.

În martie 2004 s-a anunţat că firma de consultanţă israeliană condusă de Ayad Arad (cel care a dirijat în 2002 campania electorală de succes a premierului Israelului, Ariel Sharon) se va ocupa de candidatura prezidenţială a lui Vadim.163 Inevitabil, au apărut speculaţii intense cu privire la motivele îndrăzneţei schimbări de orientare a lui

Vadim. Aceasta părea să fi derivat din înţelegerea faptului că poziţia sa radicală ar fi putut să reprezinte un pretext pentru PSD (fostul PDSR) care să îl înlăture cu aprobare americană în noul context ivit după atacurile din 2001 ale Al-Qaida. S-ar putea să fie însă şi mâna PSD. Pe 5 mai guvernul a anunţat (fără măcar să se consulte cu comunitatea evreiască sau să implice Ministerul Cultelor) că de acum înainte 9 octombrie va fi ziua de comemorare a Holocaustului.164 Decizia PRM de a sprijini partidul de guvernământ în turul doi al alegerilor locale a întărit impresia că PRM şi PSD intrau din nou într-una dintre perioadele lor de coabitare. În vara lui 2004 PRM a părut să fie ţinut în rezervă pentru cazul în care partenerii de coaliţie preferaţi ai PSD, respectiv UDMR şi PUR al lui Voiculescu, nu vor reuşi să intre în Parlament sau să obţină destule procente pentru a-i da PSD o majoritate confortabilă. Octav Cozmâncă, preşedintele executiv al PSD, l-a vizitat pe Vadim acasă înaintea derulării celor două tururi de scrutin ale alegerilor locale din iunie, iar în august Rovana Plumb, o nouă figură proeminentă a PSD, a vorbit deschis despre un pact iminent cu PRM.165 Obiecţiile din partea UDMR şi UE ar urma să fie depăşite. Însă dacă Vadim demonstrează faţă de maghiari aceeaşi consideraţie acordată evreilor, ar părea neserios din partea UDMR să-l respingă ca partener de coaliţie; iar dorinţa birocraţilor din UE de a continua să lucreze cu aceleaşi figuri cunoscute din PSD la finalizarea condiţiilor de aderare ar fi de natură să determine o depăşire a rezervelor lor despre declaraţiile din trecut ale lui Vadim.

Dar nimic nu se dovedeşte simplu în relaţiile lui Vadim cu partidul de guvernământ, de la perioada FSN până la cea a PSD. Ion Iliescu a fost huiduit de militanţii PRM la ceremoniile de marcare a celei de 180-a aniversări a naşterii lui Avram Iancu, la Ţebea, pe 11 septembrie 2004. A devenit în scurt timp limpede că încurajarea simultană

de către PSD a partidelor menite să preia o mare parte a voturilor PRM, Partidul Noua Generaţie al lui Gigi Becali şi PUR al lui Voiculescu, l-a mâniat pe Vadim. El nu are de gând să fie pionul nimănui, iar *Tricolorul*, cotidianul PRM cu începere din 2002, a început, din a doua jumătate a lunii septembrie să lanseze atacuri crâncene asupra unor ţinte familiare din PSD. Este însă puţin probabil ca viaţa să mai fie la fel pentru Vadim şi PRM după repudierea unor părticheie din ideologia sa. În primăvara lui 2004 el a declarat: „Este limpede că nimeni nu poate să facă nimic într-o ţară ca România fără binecuvântarea Statelor Unite şi a Israelului... Voi numi un premier care să fie agreat de Occident...”.166

În trecut, dacă un politician de marcă ar fi vorbit în astfel de termeni umilitori, probabil că Vadim l-ar fi transformat într-o ţintă a atacurilor publice nemiloase. OTV, canalul privat de televiziune cu destulă audienţă care reciclează puncte de vedere intens naţionaliste, pare s-o fi rupt cu Vadim în toamna lui 2004, oferind în schimb destulă atenţie adversarilor săi. Dar caracterul extravagant al răsucirii sale spre o direcţie complet opusă dă seama despre cât de profundă este obsesia lui în legătură cu chestiunile evreieşti şi este mai degrabă o schimbare de tactică decât o convertire autentică la filosemitism.

NOTE

1. *România Mare*, 22 iunie 2001.

2. Pentru amănunte despre trăsăturile pe care PRM le are în comun cu „fascismul postmodern”, vezi Iris Urban, *Le Parţi de la Grande Roumanie, doctrine et rapport au passé. Le nationalisme dans la transition post-communiste*, Cahiers d’études, nr. 1/2001, Bucharest: Institut Roumain d’Histoire Récente, pp. 68 – 9.

3. Vadim a primit în PRM un apologet al Gărzii de Fier, Gheorghe Buzatu, senator PRM de Iaşi de profesie istoric

şi mentor al organizaţiei numite „Cruciada pentru Renaşterea Patriei”. A devenit vicepreşedinte al Senatului României în 2000. Vezi *Monitorul*, 2 decembrie 2000.

4. François Furet, *The Passing of An Illusion*: *the idea of Communism in the Twentieth Century*, University of Chicago Press 1999, pp. 191 – 2.

5. Petre Mihai Băcanu, „Pericolul fascisto-comunist”, *România liberă*, 12 ianuarie 1999.

6. Zeev Stemhell, *Neither Right nor Left*: *Fascist Ideology în France*, Princeton University Press 1986, p. 118.

7. Furet, p. 138.

8. Zeev Stemhell, *Fascist Ideology* în Walter Laqueur, *Fascism*: *a Reader's Guide*, Harmondsworth: Penguin 1979.

9. Norberto Bobbio, *Left and Right*: *the Significance of a Political Distinction*, London: Polity Press, 1996, p. 19.

10. Stemhell, *Neither Right nor Left*, p. 14.

11. Vezi Bobbio, p. 25.

12. *Evenimentul zilei*, 26 iunie 1997.

13. *Monitorul*, 3 mai 1997.

14. Vezi *România Mare*, 21 iunie 2002.

15. *Evenimentul zilei*, 20 octombrie 2000.

16. Ian Cummins, *Marx*, *Engels and National Movements*, London: Croom Helm, 1980, p. 177.

17. *Ibid*.

18. Pentru exemple din Engels and Marx, vezi George Watson, *The Lost Literature of Socialism*, Cambridge: Lutterworth Press, 1998, p. 78.

19. Watson, *The Lost Literature of Socialism*, p. 9.

20. Vezi Iris Urban, *Le Parţi de la Grande Roumanie*, pp. 52 – 53.

21. „Discurs despre starea naţiunii ţinut la primul congres al PRM”, *Politica*, 13 martie 1993, p. 3.

22. Radio Europa Libera, *South-East Europe Newsline*, 3

octombrie 2000.

23. Vezi Erich Fromm, *Fear of Freedom*, London: Routledge, ed 1960.

24. George Voicu, *Zeii cei răi. Cultura conspiraţiei în România postcomunistă*, Polirom, Bucureşti, 2000, p. 212.

25. Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 261.

26. *Nine o'Clock*, 22 noiembrie 2000. Nu este deloc previzibil felul în care românii care au votat în 2000 pentru PRM vor reacţiona la scandalurile de presă despre averile nou-aleşilor deputaţi PRM. Printr-un truc bine ticluit, un ziar a convins-o pe Irina Loghin, deputată PRM şi cântăreaţă de muzică populară, să cânte îmbrăcată într-un „costum de vampir” la o nuntă pentru un onorariu de 3.000 de dolari. Vezi *Evenimentul zilei*, 21 iulie 2001.

27. *Nine o'Clock*, 2 martie 1999.

28. *Monitorul*, 17 august 1998.

29. *Adevărul*, 19 ianuarie 2001.

30. Vezi de exemplu un articol intitulat „Naţionalizarea din 1948 a fost necesară” de Simona Izemenescu, publicat *xn România Mare*, 20 septembrie 1999.

31. *România Mare*, 12 ianuarie 2001, p. 7.

32. Ion Coja, *Marele manipulator şi asasinarea lui Culianu, Ceauşescu, Iorga*, Ed. Miracol, Bucureşti, 1999, p. 149.

33. Voicu, *Zeii cei răi*, p. 71, care citează *România Mare*, 24 septembrie 1999.

34. Vezi de exemplu editorialul din *România Mare*, 6 noiembrie 1998.

35. *Politica*, 22 iulie 2000, citată de Voicu, *Zeii cei răi*, p. 142.

36. *România Mare*, nr. 181, 1994, citată de Voicu, *Zeii cei răi*, p. 159.

37. O enumerare a conspiraţiilor care oferă multe paralele cu România se află în lucrarea lui Daniel Pipes, *Hidden Hand: Middle East Fear of Conspiracy*,

Basingstoke: Macmillan, 1996.

38. Una dintre cele mai lungi serii de articole publicate de *România Mare* în 1991 purta titlul, România, un pion al intereselor marilor puteri (1940 – 1947)”.

39. PRM: Proiect de Program, *România Mare*, 21 iunie 1991.

40. Liviu Vălenaş, *Eşecul unei reforme*, p. 361.

41. Pentru antisemitismul Gărzii de Fier, Eugen Weber „România” în Hans Rogger şi Eugen Weber (eds), *The european Right*, Berkeley: University of California Press, 1966, pp. 530 – 531.

42. John Vincour, „Even as French Far-Right Implodes, Its Ideas Remain”, *International Herald Tribune*, 16 decembrie 1998.

43. *Adevărul*, 16 decembrie 1998.

44. *Evenimentul zilei*, 22 noiembrie 2000.

45. Ana Nicholls, „Out of Control”, *Business Centrai Europe*, mai 2001, p. 16.

46. Vezi şi *Monitorul*, 5 decembrie 2000.

47. *Monitorul*, 5 decembrie 2000.

48. Petre Niţeanu „Averea Măscăriciului11, *Ziua*, 29 iunie 2000.

49. Petre Niţeanu, „Ciocoiul de Butimanu”, *Ziua*, 30 iunie 2000.

50. *Ziua*, 24 noiembrie 2000.

51. Răzvan Savaliuc, „Dictatorul Vadim”, *Ziua*, 20 noiembrie 2000.

52. *Nine o „Clock*, 15 noiembrie 2000.

53. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 13 octombrie 2000 (ediţia engleză online).

54. Roberts, *România*, p. 377, n. 2.

55. *România liberă*, 5 februarie 1999.

56. *Nine o „Clock*, 8 decembrie 2000.

57. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 23 decembrie 1997 (ediţia engleză online).

58. Alina Mungiu-Pippidi, „The Return of Populism – the 2000 Romanian Elections”, *Government and Opposition*, Vol. 36, nr. 2, spring 2000.

59. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 8 mai 1998 (ediţia engleză online).

60. *Monitorul*, 21 decembrie 2000.

61. *Monitorul*, 5 decembrie 2000.

62. „Romanian Editor Accuses Soccer Boss of antisemitism”, Central Europe Online, 31 august 1999, care citează Reuters, 31 august 1999.

63. *Monitorul*, 17 martie 2001.

64. Gallagher, *Democraţie şi nationalisme în România*, p. 6.

65. ARPRESS, Selected Daily Bulletin, nr. 674, 28 mai 1993.

66. *Adevărul*, 21 ianuarie 1999.

67. *Nine o „Clock*, 10 mai 1999.

68. *România liberă*, 5 februarie 1999.

69. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 12 noiembrie 1997 (ediţia engleză online).

70. Vezi Michael Shafir, „The Men of the Archangel Revisted: antisemitic Formations among Communist România’s Intellectuals”, *Studies în Comparative Communism*, Vol. 41, nr. 3, autumn 1983, pp. 233 – 234.

71. *Evenimentul zilei*, 9 – 10 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

72. Alexandru, *Coposu*: *confesiune*, p. 177.

73. Emil Hurezeanu, „Feţele nopţii”, *22*, 5 – 11 decembrie 2000.

74. Ana Blandiana, citată în *22*, 5 – 11 decembrie 2000.

75. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 7 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

76. Emil Hurezeanu, „Feţele nopţii”, *22*, 5 – 11 decembrie 2000.

77. *Monitorul*, 25 noiembrie 2000.

78. Lázsló Tőkés, binecunoscut pentru rolul său în revoluţia din 1989 şi pentru susţinerea cererilor maghiarilor într-un mod militant, nu a devenit niciodată lider al UDMR, deşi a fost câţiva ani preşedintele său de onoare.

79. În prima parte a anului 1991, *România Mare* a publicat o serie de articole intitulate „Maiestate, nu vă vrem”. Cu regularitate, revista a publicat fotografii care îl înfăţişau pe fostul rege cu mareşalul Antonescu, pe care a fost acuzat că îl trădase.

80. *România Mare*, 22 martie 1991, 2 septembrie 1991.

81. *Politica*, 26 februarie 1993.

82. Deletant, *The Securitate Legacy în România*, p. 199. Această cifră le exclude pe altele care au reprezentat numărul informatorilor pentru miliţie.

83. *Evenimentul zilei*, 20 – 21 iunie 1998 (ediţia engleză online).

84. Christian Levant, *Evenimentul zilei*, 4 octombrie 2001.

85. *România liberă*, 13 ianuarie 1998. Ziarul îi enumeră pe politicienii atacaţi astfel, însă numele lor au fost excluse aici.

86. *România Mare*, 25 octombrie 1991.

87. *România Mare*, 2 septembrie 1991.

88. *România Mare*, 22 iunie 2001.

89. *România Mare*, 10 aprilie 1992.

90. *România Mare*, 26 iulie 1991.

91. *România Mare*, 5 mai 1995, 2 iunie 1995.

92. *România Mare*, 13 decembrie 1991.

93. Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism*: *Identity and Cultural Politics în Ceauşescu's România*, Berkeley: California University Press, 1991, pp. 174 – 6.

94. Dan Ioan Mirescu, scriind în *Evenimentul zilei* pe 2 iulie 1996, susţinea că până atunci majoritatea acestor

scrisori fuseseră fabricate în laboratoarele revistei *România Mare*.

95. Stemhell, *Neither Right nor Left*, p. 101.

96. Cristian Teodorescu „Atacul la Dinescu”, *România literară,* 15 noiembrie 2000.

97. *Nine O'Clock*, 13 ianuarie 1999.

98. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 2 iulie 1997 (ediţia engleză online).

99. *22*, 18 – 24 octombrie 1995.

100. ARPRESS, *Selected Daily Bulletin*, 2 august 1993.

101. *East European Newsletter*, Vol. 6, nr. 4, 17 februarie 1992.

102. *România Mare*, 4 septembrie 1992. Înaintea celui de-al doilea tur de scrutin al alegerilor prezidenţiale din 1996, Vadim şi Funar şi-au îndemnat alegătorii să-l sprijine pe Emil Constantinescu, din a cărui echipă nu a existat nimeni care să respingă acest sprijin.

103. Într-un articol intitulat „Partidul la bani mărunţi”, un alt ziar a susţinut că acest ziar influenţase partidul, vezi Adrian Ursu, *Adevărul*, 26 iunie 2001.

104. Rompres, 7 iunie 1991, SWB EE/1095 B/12 (11 iunie 1991).

105. Pentru date despre Antonescu şi poziţia faţă de evrei, vezi Ioanid, *The Holocaust în România*, 2000, *passim*.

106. Rompres, 15 august 1991, SWB EE/1158 B/12 (23 august 1991).

107. Andrei Cornea, *22*, 4 octombrie 1995.

108. Gallagher, *Democraţie şi nationalisme în România*, p. 353.

109. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 14 decembrie 2000 (ediţia engleză online).

110. *Monitorul*, 9 iunie 1999.

111. *Evenimentul zilei*, 20 august 1996.

112. *Nine O'Clock*, 26 aprilie 1999. Până la urmă, vizita

papală a fost limitată la Bucureşti.

113. *Ibid*.

114. În ediţia sa din 5 martie *România Mare* a publicat un articol de trei pagini intitulat „în apărarea marelui patriot român Iosif Constantin Drăgan”.

115. Lui Păunescu i s-a permis să ţină un discurs lung la congresul din 1997 al PRM, care a fost publicat în întregime de *Politica* pe 22 noiembrie 1997; pe 13 decembrie 1997 *Politica* afirma despre Cristoiu că acum era un ziarist demn de acest nume deoarece îşi înţelesese greşeala de atitudine atunci când îl criticase pe Vadim.

116. Biroul executiv al PUNR a votat în unanimitate excluderea lui Funar în noiembrie 1997. Acesta avut o tentativă nereuşită de formare a unui partid succesor, Alianţa pentru Unitatea Românilor, în primăvara lui 1998, înainte de a accepta invitaţia răbdătoare făcută de Vadim şi de a deveni secretar general al PRM în luna octombrie a acelui an.

117. *Ziua*, 24 noiembrie 2000.

118. *Ziua*, 4 septembrie 2000.

119. *România Mare*, 14 noiembrie 1997.

120. Vezi *România Mare*, 4 decembrie 1992.

121. *România Mare*, 4 decembrie 1992.

122. ARPRESS, *Selected Daily Bulletin*, 6 februarie 1993.

123. *Adevărul*, 22 decembrie 2000.

124. *Adevărul*, 18 mai 2001.

125. *Adevărul*, 17 mai 2000.

126. *Adevărul*, 18 mai 2001.

127. *Evenimentul zilei*, 3 iulie 1996.

128. *Evenimentul zilei*, 23 februarie 2001.

129. *Monitorul*, 15 februarie 2001.

130. Sever Meşca, Ilie Neacşu, *Vadim. Între preşedinţie şi ospiciu*.

Editura Universal, Bucureşti, 2002, p. 180.

131. Meşca şi Neacşu, *Vadim*, p. 207.

132. Însă în 2000 Vadim a reuşit să obţină mai puţine voturi de la alegătoare decât Iliescu. Pe 26 noiembrie 2000 el a avut 24% din voturile femeilor faţă de 38% din cel al bărbaţilor. În schimb, Iliescu a obţinut din partea categoriei de alegători masculini doar cu 3 procente mai mult decât cele 32% primite de Vadim de la bărbaţi.

133. Răzvan Savaliuc, *Ziua*, 23 noiembrie 2000.

134. Petre Niţeanu, „Averea Măscăriciului", *Ziua*, 29 iunie 2001.

135. *Ziua* a publicat între 29 iunie şi 2 iulie 2001 un serial despre evoluţia averii lui Vadim.

136. Petre Niţeanu, „Averea Măscăriciului", *Ziua*, 29 iunie 2001.

137. Ilie Şerbănescu, „Reşiţa: o privatizare cu cântec", *2*2, 10 – 16 iulie 2001, descrie complexitatea disputei.

138. Radu Sârbu, *România liberă*, 7 iulie 2001.

139. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 28 iunie 2001.

140. *Monitorul*, 7 mai 2001.

141. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 9 mai 2001.

142. Adrian Cioflâncă, *Monitorul*, 9 mai 2001.

143. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 25 iunie 2001.

144. *Evenimentul zilei*, 22 noiembrie 2000.

145. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 22 mai 2001.

146. Eugen Tomiuc, „Romanian Authorities Launch Probe into Controversial Book", „End Note", Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 28 august 2001.

147. *Evenimentul zilei*, 25 august 2001 (ediţia engleza online).

148. Cornel Nistorescu, *Evenimentul zilei*, 20 martie 2001 (ediţia engleză online).

149. *Monitorul*, 21 decembrie 2000.

150. Senatorul PRM Mihai Lupoi a dat această explicaţie. Vezi *Evenimentul zilei*, 15 februarie 2001.

151. *Ziua*, 2 iulie 2001.

152. Christian Levant, „Arsenalul lui Saddam, la mâna lui Vadim”, *Evenimentul zilei*, 19 noiembrie 2001.

153. *Evenimentul zilei*, 13 octombrie 2001 (ediţia engleză online).

154. *Evenimentul zilei*, 11 octombrie 2001; *Evenimentul zilei*, 27 septembrie 2001 (ediţia engleză online).

155. *Evenimentul zilei*, 13 octombrie 2001 (ediţia engleză online).

156. Răzvan Savaliuc, „Vădim şterge urmele”, *Ziua*, 28 august 2001.

157. Sorin Roşca Stănescu, „Puterea cade în cursa Vadim”, *Ziua*, 17 octombrie 2001.

158. Adrian Cioflâncă, „Cosmetica politică”, *Monitorul*, 14 februarie 2001.

159. Pe 26 noiembrie 2000, Vadim a obţinut 27% din voturi în Transilvania, 28% în Muntenia, 29% în Moldova şi 26% în Bucureşti. Aceste statistici au fost extrase din sondajele efectuate la ieşirea de la urne realizate de CURS/CSOP pe 26 noiembrie 2000 şi anunţate de PRO TV pe 27 noiembrie. Vezi http://www.ProTV.ro/ştiri/center.html

160. *Evenimentul zilei*, 2 iulie 1996.

161. *Cotidianul*, 16 iulie 2001.

162. Radio Free Europe, *South-East Europe, Newsline*, 25 noiembrie 2003.

163. Reuters, 12 martie 2004.

164. Ovidiu S. Popescu, „Noii «filosemiţi»”, *Observatorul cultural*, nr. 220, 11 – 17 mai 2004.

165. *Adevărul*, 16 iulie 2007; *Evenimentul zilei*, 16 august 2004.

166. DanCristian Turturică, „PSD – ramura Vadim”, *Evenimentul zilei*, 18 aprilie 2004.

10

PRĂDĂTORII STATULUI CU VOIE DE LA BRUXELLES. REVENIREA SOCIAL-DEMOCRAŢILOR, 2001 – 2003

Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR) şi-a schimbat numele în Partidul Social Democrat (PSD) în iulie 2001. În perspectivă istorică, social-democraţia s-a dovedit slabă în România şi unele spirite optimiste au sperat că, sub influenţa Occidentului, PSD va deveni capabil să îmbrăţişeze o viziune social-democrată autentică în locul celei pe care abia dacă o mima. În primăvara lui 2003 intensele acţiuni de lobby ale PSD asupra maleabilului preşedinte al Internaţionalei Socialiste, Antonio Guterres din Portugalia, au asigurat intrarea partidului condus de Adrian Năstase în prestigiosul club social-democrat. Însă caracteristicile sale de stânga s-au dovedit vetuste. Năstase a trebuit să îşi avertizeze partidul în iunie 2003 cu privire la necesitatea de „reafirmare a ideologiei sale de stânga social-democrate”.[1] Nu a fost deloc o coincidenţă faptul că un astfel de apel a fost lansat după ce o nouă lege (iniţiată sub presiuni internaţionale) despre declararea bunurilor care aparţineau politicienilor şi altor funcţionari publici scosese la iveală că mulţi reprezentanţi aleşi ai PSD aveau conturi bancare, maşini şi case pe care nu le-ar fi putut dobândi doar din salariile oficiale.[2]

Revenit la putere pe baza unui vot negativ, PSD se afla într-o poziţie mai puternică pentru a contura direcţiile României decât orice altă forţă politică de după 1989. El se bucura de controlul Parlamentului, în ciuda faptului că deţinea doar 42% din locuri. Legislaţia a avut parte de puţine întârzieri faţă de cele care au obstrucţionat eforturile de reformă ale fostei coaliţii formate din patru partide. În noiembrie 2001 a fost realizat un obiectiv major al guvernului Năstase atunci când FMI a acceptat încheierea unui nou acord *stand-by* cu România în valoare de 380 de milioane de dolari, care expira în 2003.

În prima jumătate a mandatului său, PSD s-a bucurat de un avans considerabil în sondaje, beneficiind de procente cuprinse între 43 şi aproape 60% (avusese 37% din voturi la alegerile parlamentare din 2000). Până în iunie 2003 sprijinul pentru el s-a redus pe măsură ce românii au constatat o îmbunătăţire prea mică a condiţiilor de viaţă, dar a rămas cu 26% mai mare faţă de cel mai apropiat rival al său, 47% din populaţie considerând că nu exista niciun partid care să îi reprezinte interesele.3 Un val de treceri de la alte partide la PSD a avut loc pe măsură ce creşteau perspectivele acestuia de a rămâne la putere pentru o perioadă mai lungă. Numărul primarilor afiliaţi la PSD a sporit de la 35, 51% în 2001 la 64, 4% în 2003.4

Adrian Năstase este primul şef de guvern solid pe care l-a avut România după căderea comunismului. În 2001 era larg răspândită ideea că el se redefinise drept un adept convins al pluralismului politic, însă este greu de uitat că înainte de 1989 aparţinuse elitei conducătoare. Socrul său fusese ambasador în China şi anterior ministru al Agriculturii. Expert în dreptul internaţional, Năstase se numărase printre puţinele şi relativ tinerele oficialităţi cărora linia dură a regimului comunist le permisese să călătorească liber în străinătate. Spre sfârşitul regimului Ceauşescu el era unul dintre puţinii membri tineri ai elitei faţă de care exista suficientă încredere pentru a fi lăsat să participe la recepţiile oferite de ambasadele occidentale.

Năstase a încercat să combine măsurile adecvate de protecţie socială cu acordurile economice de aderare pe termen mediu pe care predecesorii săi le semnaseră cu Uniunea Europeană în 2000 şi care angajau ferm România pe calea renunţării la economia centralizată. În 2001 şi 2002 a devenit limpede că el avea propriul grup de putere în interiorul PSD, compus din baroni locali în ale căror inginerii financiare de îmbogăţire, adeseori din banii publici sau din fondurile UE, nu era dornic să se amestece

decât dacă deveneau flagrante. Cu gândul de a consolida conducerea PSD, l-a numit ca secretar general al acestuia pe Cozmin Guşă, managerul tânăr şi agresiv al unui grup media, care însă era lipsit de un profil ideologic precis. Beneficiar al mai multor burse de studii în domeniul relaţiilor publice şi managementului în Statele Unite, Guşă este cel mai vizibil reprezentant al unui nou tip de politician român, fără un trecut comunist şi capabil să interacţioneze eficient cu oficialităţile occidentale ale căror limbaj şi comportamente le mimează.

Ascensiunea lui Năstase a fost netezită de o îmbunătăţire a economiei, cu o rată de creştere de 4, 5% în 2001, care punea capăt ultimilor patru ani de scădere sau de creştere minimă. Datoria internă a României a scăzut de la 13, 1% la 9, 3% în 2000, fapt care a determinat diverse agenţii de rating economic să reevalueze pozitiv riscul de ţară pentru un număr de indicatori, în iulie 2001 combinatul siderurgic Sidex Galaţi, cel mai mare din sud-estul Europei, a fost vândut LNM/ISPAT, un consorţiu anglo-indian. Întreprinderea valora 5% din PIB şi fusese o uriaşă gaură neagră pentru finanţele publice. Conform prevederilor contractuale, el urma să fie modernizat, iar producţia să fie cu 40% mai mare în următorii cinci ani. Apoi, în septembrie, premierul a anunţat că industria apărării generatoare de pierderi, în care lucrau 27.000 de persoane, nu urma să mai obţină subvenţiile de la stat de care avea nevoie ca să supravieţuiască.5 El a declarat că această industrie nu mai putea să fie considerată de importanţă strategică pentru România.

Banca Mondială făcea presiuni pentru ca privatizarea să fie accelerată dacă România dorea să beneficieze de credite de un miliard de dolari între 2002 şi 2004. În octombrie 2001 s-a convenit cu FMI privatizarea câtorva dintre cele mai mari întreprinderi de stat şi utilităţi de interes general, ca şi a celei mai mari bănci comerciale de

stat. Dar progresele au fost limitate, parţial din cauza recesiunii economice atât la nivel global, cât şi în majoritatea ţărilor UE – spre UE se îndreaptă 70% dintre exporturile României, iar dinspre ea vin cele mai multe investiţii străine directe.

Fotoliile parlamentare ale PSD erau ocupate cu precădere de aceleaşi figuri de la începutul anilor 1990, ca şi de oameni de afaceri locali, care prosperaseră în siajul partidului. Ion Iliescu (în vârstă de 71 de ani în 2001), figura cu cea mai îndelungată activitate dintre toţi liderii politici est-europeni, revenise la Palatul Cotroceni. Nicolae Văcăroiu, un fost comunist transformat în bancher, care condusese un guvern antireformist din 1992 până în 1996, a fost făcut preşedinte al Senatului, un post de care s-a agăţat cu încăpăţânare când a devenit ţinta unor crescânde acuzaţii de corupţie. În 1970 cercetătorul politic Dankwart Rustow argumenta: „Ar trebui să acceptăm posibilitatea că diverse împrejurări ar fi de natură ca prin constrângere, păcălire, ispitire sau măgulire să-i oblige pe nedemocraţi la un comportament democratic şi că credinţele lor s-ar putea recanaliza corespunzător printr-un fel de proces de conştientizare sau de adaptare”. 6

Ion Iliescu a început o călătorie politică în 1989 şi trebuie spus că a devenit întrucâtva un altfel de *zoom politikon* decât fusese în primii săi ani de putere, când se bazase pe o gardă pretoriană de mineri pentru a-şi ţine duşmanii la distanţă. În prima jumătate a ultimului său mandat, el a părut să stăpânească arta pluralismului politic mai concret decât adversarii săi – poate chiar şi decât Emil Constantinescu –, care făceau mare caz de ataşamentul lor faţă de democraţie. Nu a arătat niciun fel de semne ale bogăţiei personale. Şi nici nu s-a dovedit înclinat sau dornic să se răzbune pe cei care l-au contracarat ori i s-au opus. Adrian Severin, un critic aspru, care i s-a opus cu înverşunare când FSN s-a divizat în 1991

– 1992, a fost iertat şi i s-a oferit un rol în politica externă în 2000. Împăcarea cu regele Mihai realizată de Iliescu în 2001 a fost neaşteptată şi aparent sinceră. Au fost ani în care el a ieşit pe scena internaţională, demonstrându-şi talentele în engleză şi rusă şi străduindu-se să fie, în zona Balcanilor, cât mai aproape de talia unui om de stat european. Însă pe măsură ce mandatul i se apropia de sfârşit, a început să se manifeste după vechile sale tipare. În iunie 2003 el a înfierat Occidentul pentru „poziţia sa paternalistă, arogantă, băţoasă şi imperială”.

faţă de cei din partea lui de Europă, pretinzând că Occidentul prosperase doar fiindcă Europa de Est se aflase sub dominaţie străina.7 în iulie Iliescu i-a acordat o înaltă distincţie lui Adrian Păunescu, fost poet de curte al lui Ceauşescu, şi l-a investit cu puteri de mag literar care trasa punţi peste ere diferite. Cea mai controversată dintre toate a fost declaraţia sa din 25 iulie 2003: „Holocaustul nu este unic pentru poporul evreu în Europa”, prin care a comparat Holocaustul cu suferinţele comuniştilor antebelici. El s-a opus şi restituirii proprietăţilor confiscate cetăţenilor evrei din România. Ministerul de Externe israelian a înaintat o notă de protest, iar Mircea Geoană, ministrul român de Externe, a fost nevoit să aibă o întrevedere cu liderii comunităţii evreieşti din SUA pentru a limita dezastrul provocat de remarcile lui Iliescu.8

Acesta plănuia acum redobândirea conducerii PSD cu începere din 2005 şi a simţit fără îndoială nevoia să alimenteze pornirile naţionaliste ale multor susţinători cu venituri mici, dintre care prea puţini au avut ceva de câştigat de pe urma guvernării PSD. Acesta a rămas un vehicul personal pentru Iliescu: dezbaterile interne nu există, iar până ca Iliescu să fie înlocuit, oricui vorbeşte împotriva lui i se arată uşa, aşa cum a aflat pe propria piele Cozmin Guşă în iunie 2003.9

O luptă pentru putere s-a derulat în spatele uşilor

închise între Iliescu, Năstase şi susţinătorii lor. Ea s-a declanşat ca urmare a hotărârii lui Năstase de a îşi forma baza de putere personală şi a hotărârii lui Iliescu de a nu opta pentru pensionare. Amândoi şi-au plasat protejaţi! în poziţii oficiale importante. Năstase l-a scos din anonimat pe Victor Ponta, un dulău politic care a fost paraşutat în funcţia de şef al aripii tinere a partidului, iar apoi numit pe o poziţie mult mai importantă, cea de şef al Corpului de Control, un organism de pază care trebuia să supravegheze cheltuirea corectă a finanţelor guvernamentale. Dar Iliescu a păstrat iniţiativa: este larg acceptată ideea că el l-ar forma pentru un rol mai important (poate chiar pentru acela de succesor al său ca preşedinte) pe Mircea Geoană, ministrul de Externe, care devenise membru PSD abia în 2000. El îşi acumulase o platformă favorabilă ca urmare a unor succese diplomatice, fiind mai popular în sondaje decât Năstase şi mai uşor de manipulat.10

Cele două tabere din PSD încearcă să-şi facă rău una alteia furnizând amănunte despre fapte ilegale instituţiilor abilitate sau practicând scurgerile de informaţii cu divulgări în presă. Uneori cei care le cad victimă sunt străinii. Condamnat pentru pedofilie pe 11 decembrie 2002 şi închis pentru şapte ani, sentinţa maximă pe care o prevede legislaţia română, istoricul american Kurt Treptow a fost un protejat al consilierului-şef al lui Ion Iliescu din acea perioadă, Ioan Talpeş.11 Acesta îi fusese cavaler de onoare la nuntă lui Treptow, care trăia în România din 1988. Aflând despre arestare, Talpeş a protestat, spunând că Treptow servise cauza naţională a României, şi şi-a exprimat credinţa că „acuzaţiile aduse iniţial lui Treptow vor fi retrase la încheierea cercetărilor”.12 Cu toate acestea, a ieşit la iveală atunci că era notoriu faptul că Treptow abuzase de mai multe fetiţe fără ca autorităţile să intervină, iar faptul că elemente din aparatul de securitate

fidele lui Năstase luaseră decizia să acţioneze mai ales în direcţia discreditării taberei prezidenţiale devenise la fel de notoriu. Un scop similar pare să fi stat şi în spatele arestării în martie 2003 a unui înalt funcţionar al NATO din Olanda, Willem Matser, acuzat de uz de fals.13 Acesta era tot un apropiat al consilierilor lui Iliescu, iar sesizarea autorităţilor olandeze a fost făcută după câte se pare de către Bucureşti.14 în cadrul cercetărilor preliminare, a ieşit la iveală că mai mulţi miniştri români erau gata să ocolească legea pentru a obţine câte o parte substanţială din orice nouă investiţie care le era supusă spre aprobare.15

A venit rândul aripii Năstase să aibă de suferit atunci când Octavian Ionescu, un fost fotbalist stabilit în Elveţia, a făcut în octombrie 2003 o declaraţie cu consecinţe păgubitoare. El a dezvăluit faptul că plătise 100.000 de dolari dintr-o mită de două milioane de dolari care îi fusese pretinsă pentru a i se acorda autorizaţia de construcţie necesară realizării unui complex turistic în Munţii Carpaţi. Virgil Teodorescu, funcţionar guvernamental de rang înalt, a demisionat pe 17 octombrie după ce a fost acuzat că primise mită de la Ionescu.16 Teodorescu era un subaltern al lui Şerban Mihăilescu, secretarul general al guvernului. Acest aliat apropiat al lui Năstase a ajuns într-o postură şi mai jenantă după ce un alt subaltern al său, Fănel Păvălache, şi-a dat demisia în urma acuzaţiilor legate de luarea de mită. Mihăilescu era şi el o figură controversată a presei. În martie 2001, şeful corpului de control al guvernului de atunci, Ovidiu Grecea, fusese mutat discret de pe acel post sensibil pe un altul mai puţin vizibil, de consul român la Rio de Janeiro, după ce criticase felul în care era condus Ministerul de Interne.17 Mihăilescu însuşi a demisionat pe 21 octombrie 2003, însă Năstase a arătat că avea în continuare încredere în el, luându-l la lucrările conferinţei Internaţionalei Socialiste din Brazilia, în cadrul

cărora PSD avea să fie admis ca membru cu drepturi depline. Simultan, o dată ce Mihăilescu fusese dat deoparte, era momentul propice de a fi readuce pe Grecea din exil: în noiembrie s-a anunţat că acesta va deveni prefectul Bucureştiului şi candidatul PSD pentru postul de primar al Capitalei în 2004. Astfel, pe măsură ce perioada preelectorală se apropia, PSD a arborat o mască plină de virtute pentru a se menţine în graţiile electoratului.

Dovezi tot mai greu de ignorat indicau faptul că unele cercuri internaţionale de interese erau dispuse să consolideze sistemul existent, închizând ochii faţă de neregulile comise şi chiar acordând credit unor persoane controversate. Admiterea PSD în Internaţionala Socialistă în timp ce scandalurile de corupţie izbucneau zilnic la Bucureşti constituie un exemplu grăitor în acest sens. Şi nu trebuie uitat că Franţa i-a conferit Legiunea de Onoare lui Mihăilescu în 2002. Comisia Europeană a acceptat evident fără probleme numirea lui Victor Ponta, unul dintre liderii de nădejde ai lui Năstase, ca şef al Corpului de Control al guvernului, acest organism având şi sarcina concretă de cercetare a folosirii frauduloase a fondurilor UE şi fiind calificat de presa, în comentariile cele mai rezervate pe care le-a făcut aceasta despre rolul său, drept inofensiv. Un articol din 2003 a arătat cum programul Leonardo da Vinci al UE, consacrat dezvoltării pregătirii educaţionale, fusese spoliat sistematic fără să fie luate prea multe măsuri.18

La scurt timp după revenirea sa la putere, în PSD a apărut un pol de putere nou şi perturbator. Acesta era constituit dintr-un grup de politicieni locali puternici cunoscuţi sub numele de „baroni”. Aceştia şi-au dobândit numele ca urmare a tot mai multor dovezi că ajunseseră să exercite un control aproape total în zonele pe care le conduceau. Acestea se numărau printre cele mai sărace părţi ale ţării, acolo unde partidul nu fusese niciodată

contracarat serios şi unde controla tribunalele, poliţia şi aproape întreaga putere economică, precum şi majoritatea organismelor alese. Cei mai cunoscuţi baroni erau Nicolae Mischie, Marian Oprişan, Lilian Gogoncea şi Constantin Bebe Ivanovici, fiind cu toţii în perioade diferite preşedinţi ai consiliilor judeţene din Gorj, Vrancea, Galaţi şi Sectorul Agricol Ilfov. Dumitru Sechelariu, primarul oraşului Bacău, se număra, de asemenea, printre principalii baroni locali, iar „baronul porcilor” Culiţă Tărâţă deţinea un rol însemnat în această regiune a ţării.19 Toţi aceşti indivizi se aflau sistematic în topul ştirilor de presă din cauza felului în care îşi dobândiseră şi menţinuseră puterea şi averea, ca şi a atitudinii lor agresive faţă de mijloacele de informare în masă care încercaseră să le dea în vileag faptele. Cu toate acestea, conducerea centrală a PSD avea nevoie de ei datorită abilităţii lor de a pune în aplicare deciziile în teritoriu. Acest lucru s-a vădit cu prilejul celei de-a doua zile a referendumului pentru revizuirea Constituţiei, desfăşurat pe 18 – 19 octombrie. Pe măsură ce orele treceau şi prezenţa la urne era încă mult sub cei 50% necesari validării rezultatului, baronii împreună cu prefecţii au acţionat în vederea măririi prezenţei la scrutin. Probele prezentate de ONG-uri au arătat că votarea multiplă a fost practicată pe scară largă în mai multe fiefuri ale PSD.20 UE nu s-a plâns de această măsluire a numărului de voturi, cel mai probabil fiindcă ea era făcută pentru o cauză bună: un vot pozitiv însemna că România avea să poată semna tratatul de aderare la Uniune. Unii oficiali comunitari de la Bucureşti chiar l-au lăudat pe un bine cunoscut baron local pentru capacitatea sa de a cheltui în mod eficient banii UE pentru drumuri bune şi de a angaja în regiunea sa acorduri destinate unui proiect de infrastructură considerat vital de către UE.21 însă aceeaşi persoană a fost şi ţinta unor acuzaţii potrivit cărora ar fi folosit fonduri de prea derare de la Bruxelles

pentru a acumula o adevărată avere şi pentru a-şi consolida influenţa politică.22

Abilitatea baronilor locali de a-şi conduce orăşelele, oraşele şi, în unele cazuri, judeţele ca pe nişte fiefuri particulare demonstrează dimensiunile ample ale autorităţii deţinute de ei în PSD. Năstase a încurajat această tendinţă şi uneori chiar a apărat comportamentul baronilor, deoarece i-a considerat ca pe nişte aliaţi în lupta pe care o purta cu Iliescu. Pentru partid în ansamblu, ei reprezintă o sursă indispensabilă de fonduri pentru campaniile electorale. Când secretarul general al PSD Dan Matei Agathon a încercat, în noiembrie 2003, să impună un control de la centru, destui dintre ei l-au pus la punct fără menajamente. Agathon declarase la Botoşani (un orăşel care reprezintă o metaforă a sărăciei din România): „Avem nevoie de donaţii şi oricine vrea să fie candidat la una dintre poziţiile eligibile, sau vrea să rămână în cea actuală, trebuie să contribuie la fondurile de campanie”. Sechelariu i-a răspuns: „Cine dă mult, va trebui să aibă de câştigat”. Oprişan a calificat declaraţia lui Agathon drept o glumă proastă. Triţă Făniţă, baronul grânelor, a atras atenţia: „Cum poate să spună aşa ceva în public?” 23 A făcut-o însă şi nimeni din conducerea PSD (nici măcar Adrian Severin, ultraliberalul partidului) nu l-a muştruluit pentru că rostise în public ceea ce constituia demult un lucru bine cunoscut: acela că înscrierea cuiva pe listele partidului pentru un loc eligibil depindea de mărimea contribuţiei financiare, nu de meritele sale profesionale. Unii baroni locali avuseseră şi în trecut obiceiul să favorizeze anumite partide atunci când dominaţia PSD părea mai nesigură, iar acest lucru se poate petrece din nou. Dacă adversarii PSD îi conving pe baroni că nu le vor confisca bunurile după revenirea lor la putere, este foarte posibil să obţină sponsorizări de la acest grup.

În cadrul UE, doar în Italia avuţia economică este

transferată în domeniul puterii politice la fel de rapid cum se întâmplă în România. Năstase a stabilit relaţii apropiate de prietenie cu Silvio Berlusconi, magnatul mass-media care, de când a devenit premier al Italiei în 2001, a subminat separarea puterilor în stat, căutând să reducă independenţa magistraţilor şi obţinându-şi imunitatea în faţa legii. PSD are numai de câştigat din capacitatea de a demonstra că standardele nu sunt aplicate cum se cuvine măcar într-unul dintre statele democratice principale din Europa occidentală – asta ar face ca şi comportamentul său aberant să aibă mai puţine şanse să fie pus sub reflectorul criticilor.

Dorinţa Uniunii Europene de a permite României să i se alăture, dacă îndeplineşte condiţiile de aderare, a deschis o nouă perspectivă. În 2002 Comisia Europeană a anunţat că era de sperat ca România să se poată integra în UE în 2007, iar în 2003 devenise tot mai limpede că această dată de aderare va fi acceptată, chiar dacă acest lucru ar presupune tolerarea unor termeni mai flexibili, care să permită României să intre în Uniune. Nivelul de eligibilitate al României a crescut datorită sprijinului şefilor de guvern proamericani din Marea Britanie, Italia şi Spania, preocupaţi de poziţia strategică a ţării, pe măsură ce Orientul Mijlociu devenea din ce în ce mai instabil. Cât despre PSD, miliardele de euro ce urmau să fie acordate de UE în primul deceniu al noului secol în vederea pregătirii României pentru aderare au constituit un stimulent puternic pentru mai-marii PSD ca să se străduiască să arate ca renunţaseră la vechile năravuri şi mentalităţi. Îndemnat să spună de ce se arăta PSD gata să îşi facă uitate tendinţele naţionaliste şi autoritare, un oficial de rang înalt al UE familiarizat cu realităţile de la Bucureşti nu a putut să răspundă decât că pentru Năstase şi acoliţii săi UE „reprezintă singura miză existentă”.24 El nu a fost în stare să evidenţieze vreun angajament serios

luat de PSD pentru a răspândi prosperitate şi şanse egale în sânul întregii societăţi şi pentru a le acorda cetăţenilor mai multe posibilităţi de acces la luarea deciziilor.

UE este privită ca un vast schimb potenţial de slujbe în care liderii PSD îşi pot plasa rudele, protejaţi! şi membrii clientelei lor în plină expansiune. Partidul speră ca tinerii care au obţinut diplome în studii europene şi în management, mai ales de la universităţile particulare insuficient acreditate din România, să formeze un lobby (sau un cal troian) la Bruxelles, uşor de exploatat de oligarhie în anii viitori. Cât despre NATO, calitatea de membru este de natură să faciliteze oligarhiei să se bucure de bogăţia acumulată în condiţii mai sigure decât înainte de 1989 şi să şi-o sporească fără mare efort, dacă România poate fi prezentată la fel ca o ţară occidentală normală.

Mai este însă nevoie de o doză uriaşa de încredere pentru a considera că PSD este un partid desemnat de istorie să conducă România către un viitor democratic. A fost clar încă din primele săptămâni ale revenirii sale la putere că partidul lui Iliescu şi Năstase nu şi-a pierdut ambiţia de a domina aparatul de stat şi de a-l folosi pentru recompensarea susţinătorilor săi, ca şi pentru izolarea oponenţilor. Semnalele iniţiale că ar fi fost dispus să clădească un front comun de reforme împreună cu partidele opoziţiei de centru au fost în scurt timp abandonate. În loc de asta, PSD a încercat să îşi amplifice dominaţia asupra diverselor structuri administrative şi instituţii care îi verifică şi îi monitorizează activitatea. În primul trimestru al lui 2001, un număr de 1 300 de funcţionari publici de carieră au fost destituiţi, în ciuda existenţei unei legislaţii menite să depolitizeze serviciile publice şi să permită siguranţa unei cariere.25 Calitatea de membru de partid este tot mai mult văzută ca necesară pentru absolvenţii ambiţioşi care au de gând să înceapă o carieră în instituţiile de stat. S-a dovedit, de asemenea, că

guvernul a încercat să restrângă independenţa mass-media, cu restricţii tot mai mari impuse atât televiziunii publice, cât şi celor private în privinţa prezentării unor puncte de vedere alternative. Cu mare greutate s-a reuşit eliminarea în prima jumătate a anului 2002, după ce fusese aprobată de Parlament, a unei legi a presei restrictive, care prevedea pedepse grele cu închisoarea pentru defăimarea oficialităţilor publice, precum şi obligativitatea dreptului la replică. Dar presiunile asupra presei independente, mai ales a celei din afara marilor oraşe, nu au încetat. Ziarele care publicau articole despre abuzuri de putere se puteau aştepta la vizite repetate ale Gărzii Financiare şi ale inspectorilor fiscali care să se asigure că acestea erau la zi cu reglementările birocratic contabile nesfârşite; în caz contrar, li se aplicau amenzi usturătoare. Presiunile au fost îndreptate şi în zona publicităţii, sugerându-se refuzul de a se încheia astfel de contracte cu ziarele considerate anti-PSD. Punctul de vedere al Freedom House, ONG internaţional cu sediul în SUA, în cadrul raportului său „Libertatea presei 2003”, nu a fost deloc binevoitor, evidenţiind România drept singura ţară candidată la UE în care mass-media nu era pe deplin liberă.26

Legăturile personale, adeseori de dinainte de 1989, au influenţat numirile importante. În ianuarie 2001, prima numire majoră făcută de noul ministru al Justiţiei, Rodica Stănoiu, a fost cea a fostului ofiţer superior de Securitate, generalul Marian Ureche, ca şef al serviciului de informaţii al ministerului. A ieşit ulterior la iveală că legăturile ministrului cu Ureche datau din perioada când Rodica Stănoiu lucrase la Institutul pentru Ştiinţe Juridice al Academiei Române pe care Ureche îl supraveghea operativ pentru Securitate.27 Ea s-a luptat să îl menţină în funcţie până când dimensiunile ample ale implicării sale în activitatea controversată de informaţii înainte şi după

1989 au dus la destituirea lui în noiembrie 2003.28 Până la terminarea anului 2001, Stănoiu i-a destituit pe toţi procurorii implicaţi în procesele de corupţie şi în procesele cu funcţionari de stat acuzaţi de acte de represiune în sângeroasele acţiuni petrecute odată cu răsturnarea regimului comunist în 1989. În iulie 2001 preşedintele Iliescu l-a numit pe soţul Rodicăi Stănoiu la Curtea Constituţională, generând temeri de nepotism. Justiţia reprezintă unul dintre ministerele cel mai puţin orientate spre reformă şi a arătat prea puţin elan în direcţia sprijinirii procurorilor, în special când aceştia au încercat să ancheteze corupţia în rândurile Partidului Social Democrat aflat la putere. Unul dintre ei, Cristian Panait, s-a sinucis pe 10 aprilie 2002, pentru că se crede că refuzase să îşi acuze un coleg de încredere care dăduse de bucluc pentru că îl arestase pe fiul fostului prefect de Bihor. Năstase a participat la funeraliile lui, dar după numai câteva săptămâni ministerul a insistat că Panait îşi luase viaţa pentru că era „schizofrenic”, nu ca urmare a presiunilor exercitate asupra lui ca să închidă cazul. (Excluderea din PSD pe 12 octombrie 2002 a patru parlamentari care atrăseseră atenţia asupra unor posibile acte de corupţie comise de nişte colegi de partid, avertizând cu privire la o soartă similară şi pentru alţii care ar fluiera în biserică, descrie probabil cel mai bine atitudinea lui Năstase faţă de corupţie.)

Slăbiciunea crescândă a opoziţiei democratice din România înseamnă că există o monitorizare foarte redusă a acţiunilor guvernului. Vârful de lance al fostei coaliţii, PNŢCD, s-a destrămat efectiv în 2001. După ce în 2000 a ratat intrarea în Parlament, el l-a desemnat ca lider pe Andrei Marga, rectorul Universităţii din Cluj, cu mandatul de a relansa partidul, însă acesta şi-a păstrat rectoratul universitar şi nu a reuşit să consacre destulă energie sarcinii primite. Pe 6 iulie el şi-a transmis demisia prin fax,

plângându-se că eforturile de revitalizare a partidului îi fuseseră blocate de către rivali. Partidul s-a divizat apoi pe tema persoanei care ar trebui să îi urmeze. Victor Ciorbea, prim-ministru între 1996 şi 1998, a preluat controlul asupra maşinăriei de partid şi l-a exclus pe vicepreşedintele Vasile Lupu, al cărui nume era legat de eforturile de anulare a naţionalizărilor comuniste asupra pământului şi a proprietăţii. Cei doi au organizat congrese de partid rivale în a doua jumătate a lunii august 2001.

Fragmentarea PNŢCD a avut mai puţin legătură cu ideologia privind tactica viitorului politic şi mai multă cu resursele partidului, ca şi, în egală măsură, cu veşnicele certuri dintre personalităţi fără de care nicio dezmembrare a unui partid nu ar fi completă. Creştin-democraţia nu a reprezentat un pol alături de care PNŢCD să se fi putut alinia, de vreme ce legăturile sale cu Biserica Ortodoxă majoritară erau neînsemnate. Tradiţiile sale ţărăniste sunt tot mai goale de conţinut, pe măsură ce această parte a populaţiei îşi continuă declinul şi este loială mai degrabă PSD.

Umilitorul sfârşit al eforturilor lui Marga de a relansa PNŢCD a fost de natură să submineze ulterior credibilitatea intelectualilor care au dorit să joace un rol progresiv în politică. Există foarte puţini gânditori marcanţi cu prezenţe semnificative în periodice şi în presa cotidiană, care să poată fi amplu citaţi în anii care vor urma. Prea puţine figuri proeminente ale societăţii civile sunt dornice să lanseze dezbateri asupra unor chestiuni cum ar fi modul de îmbunătăţire a sistemului educaţional şi modalitatea de protejare a românilor vulnerabili în faţa efectelor negative ale aderării la UE. Unele ziare încearcă tot mai mult să promoveze meritele românilor care au dobândit un renume de tip academie în străinătate. Însă dacă intelectualii de frunte din străinătate ar fi să revină în ţară şi să joace un rol activ în viaţa publică, nu este deloc

sigur că ar reuşi să consolideze cauza democratică. Cel puţin una dintre figurile cunoscute care trăiesc în SUA, un fost oponent al lui Iliescu, are propria sa coterie şi se arată dornic să controleze promovarea şi chiar publicaţiile din domeniul său academic. Acest demers monopolizant este însă convenabil pentru PSD, care vrea din răsputeri să se ajungă la o reducere a relatărilor critice despre România din străinătate. Un ambiţios specialist *émigré* s-ar putea dovedi la fel de inutil pentru perspectivele democraţiei române pe cât a fost şi revenirea lui Andreas Papandreu, economist emigrat în America, pentru democraţia greacă în anii 1960. Mai mult, autodistrugerea PNŢCD şi înfrângerea CDR în alegerile din 2000 au distrus efectiv în ochii unei părţi şi aşa reduse din electorat atracţia faţă de ideile aripii moderate de dreapta. Tot mai mult se vădeşte că dacă dreapta va avea un viitor în România, acesta ar putea mai degrabă să fie cel de promotor al ideilor marcate de şovinism şi autoritarism, decât al celor progresiste şi de autoperfecţionare. Dacă partidele de centru-dreapta care au guvernat între 1996 şi 2000 mai au de gând să formeze vreodată o opoziţie credibilă, atunci probabil că ar trebui să fuzioneze într-o singură forţă politică.

Deocamdată, singura monitorizare continuă a acţiunilor guvernului este realizată de Uniunea Europeană, iar eficienţa sa este tot mai îndoielnică. Raportul anulat de ţară al UE în 2001 privind progresele României pe drumul spre aderare a exprimat îngrijorarea în legătură cu ritmul lent al reformei administrative şi juridice. Un nou ambasador american, Michael Guest, a avertizat public în decembrie 2001 că dimensiunile corupţiei ar putea să afecteze şansele României de aderare la NATO.29 Acesta a fost un punct asupra căruia Guest a revenit în primăvara lui 2003, generând o ripostă din partea lui Iliescu: „Niciun ambasador al vreunei ţări nu este îndreptăţit să vină aici şi

să ne dea nouă lecţii despre cum trebuie combătută corupţia”. 30

Destulă mânie din partea guvernului a trezit şi publicarea în mai 2001 a raportului critic făcut de monitorul Parlamentului European pentru România, Emma Nicholson, în legătură cu progresele înregistrate în îndeplinirea cerinţelor de aderare. Nicholson a evidenţiat tratamentul necorespunzător de care încă aveau parte circa 60.000 de copii din orfelinatele de stat. Ea şi-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că autorităţile care se ocupau de îngrijirea copiilor obţineau câştiguri financiare din vânzarea orfanilor pe piaţa neagră internaţională, şi a avertizat că dacă statul nu dovedea o grijă mai mare, suspendarea negocierilor de integrare putea să devină realitate.31 Guvernul a reacţionat plin de indignare la aceste acuzaţii. Negociatorul-şef al României pentru aderare, Vasile Puşcaş, chiar a afirmat că Emma

Nicholson redactase acel raport din nevoia de a-şi creşte cota de popularitate în Marea Britanie, unde, a susţinut el (cu totul fals), ea ar fi urmat să candideze la alegerile parlamentare din iunie 2001.32 Totuşi, guvernul a trecut în scurt timp la acţiune şi a luat măsurile cerute de Emma Nicholson pentru a se pune capăt abuzurilor din sistemul românesc de protecţie a copiilor.

Observatorii internaţionali au lansat o dezbatere despre cât de eficiente se puteau dovedi în România tacticile „severe” folosite de Emma Nicholson. Unii îi văd pe oficialii români ca pe nişte oameni orgolioşi şi sensibili, care devin imediat necooperanţi dacă sunt luaţi de sus şi li se ţin predici, însă alţii susţin că în multe cazuri oficialii nu prea au de ce să fie mândri şi că răspund concret numai atunci când se află sub o presiune publică susţinută. Insistenţa extrem de amănunţită a UE cu privire la garanţiile româneşti înainte de ridicarea la începutul anului 2002 a restricţiilor de vize pentru cetăţenii români

care doresc să viziteze statele Uniunii confirmă acest punct de vedere. La fel se poate spune şi despre abilitatea Fondului Eminescu şi a Ligii pro Europa în eforturile de a împiedica guvernul să distrugă oraşul istoric de influenţă saxonă Sighişoara prin construirea unui parc tematic Dracula în preajma unui district desemnat ca loc cu valoare de patrimoniu universal de către UNESCO.

Fără vigilenţa UE, este greu de prevăzut ce ar fi împiedicat ratificarea unei legi aprobate de ambele Camere parlamentare pe 7 martie 2001 despre protejarea secretului de stat, despre care organizaţiile pentru respectarea drepturilor omului din România şi din străinătate credeau că mergea mult prea departe cu prevederile necesare pentru protejarea drepturilor omului într-o societate democratică. Păstrarea secretului de stat era descrisă în proiectul de lege ca o „îndatorire civică” a tuturor cetăţenilor şi ca o expresie a „fidelităţii lor naţionale”. SRI i s-a încredinţat supravegherea felului în care avea să fie respectată legea, şi puteau să fie date pedepse cu închisoarea de până la zece ani pentru procurarea, publicarea, dezvăluirea sau distrugerea informaţiilor secrete. Legea a fost votată la doar câteva zile după ce preşedintele Iliescu recunoscuse că problema corupţiei în sistemul de justiţie era gravă. O bună parte a presei s-a plâns că pe baza unei formulări atât de vagi a legii va începe să predomine tentaţia de a considera secrete unele documente care ar putea să conţină dovezi de corupţie. Pe 11 martie 2001, Adrian Năstase a declarat că legea fusese aprobată pentru a răspunde cerinţelor NATO privind protejarea secretelor militare, ca şi pe cele ale Acordului Schengen din cadrul UE.33 însă delegaţia UE la Bucureşti a replicat printr-o declaraţie că nu solicitase o astfel de lege şi, mai mult, a insistat asupra necesităţii extinderii accesului public la informaţiile oficiale.34 Pe 11 aprilie, când Curtea Constituţională l-a

declarat neconstituţional, proiectul de lege a fost anulat.35

Probabil că doar vigilenţa internaţională neîntreruptă va fi capabilă să prevină reînvierea unor tentative de guvernare monopolistă, care în România au fost întotdeauna însoţite de extorcarea pe scară largă a fondurilor publice. Din octombrie 2001 şi până în primăvara anului 2003 guvernul şi-a trasat, lansat şi apoi relansat propria strategie anticorupţie pe fondul scepticismului intern şi internaţional în privinţa seriozităţii acestor intenţii. Cu mare greutate, puterea a acceptat în iulie 2003 să diminueze reglementările parlamentare care le permiteau până atunci celor suspectaţi de încălcări ale legii să beneficieze de imunitate juridică. În schimb, guvernul a optat pentru găsirea unor ţapi ispăşitori dintre înalţii funcţionari ai guvernării anterioare, încurajându-i pe procurori să le ancheteze afacerile. Alin Giurgiu, fostul director-adjunct al Agenţiei de Stat pentru Privatizare, a fost închis timp de trei luni în vara anului 2001 fără să fie pus sub acuzare, eliberarea lui fiind permisă după ce la nivel internaţional au fost exprimate temeri în privinţa stării sale de sănătate. Felul în care a fost tratat Giurgiu poate fi pus în contrast cu tratamentul acordat lui Sever Mureşan, fondatorul Băncii Dacia Felix, prima bancă privată deschisă în România postcomunistă, care a falimentat în 1995, înghiţind astfel şi economiile multor mici investitori. În 2000 Mureşan a fost condamnat la trei ani şi jumătate de închisoare în Elveţia pentru gestionare frauduloasă de fonduri, iar după ce a fost extrădat în România, unde avea de înfruntat acuzaţii mai grave legate de căderea băncii sale, a fost eliberat de un judecător plin de compasiune.36 Guvernul nu a exprimat nicio undă de îngrijorare când Mureşan a părăsit România la scurt timp după aceea.37

Parchetul Naţional Anticorupţie (PNA), înfiinţat mai ales ca reacţie la presiunile exercitate de UE în toamna anului

2002, a reprezentat răspunsul guvernului la criticile legate de faptul că nu avea niciun interes să smulgă din rădăcini corupţia. O victimă proeminentă a PNA a fost o judecătoare din Târgu-Mureş, Andreea Ciucă, arestată rapid sub acuzaţia că primise mită. Cunoscută anterior drept unul dintre puţinii judecători preocupaţi să menţină standarde ridicate în instanţă, ea a fost supusă unor interogatorii îndelungate şi instalată într-o celulă împreună cu delincvenţi de drept comun, însă a fost eliberată la intervenţia preşedintelui Curţii Supreme, Paul Florea, care a decis că nu putea fi incriminată pe baza dovezilor superficiale din dosar.38 Oricum, felul în care a fost tratată Ciucă a reprezentat un avertisment concretizabil în represalii politice la adresa judecătorilor şi magistraţilor care ar fi avut de gând să acţioneze fără voie de la PSD şi să se amestece în afacerile clienţilor partidului. Chiar Florea a devenit subiectul mâniei lui Iliescu, care a criticat pe faţă acţiunea cuiva numit de predecesorul său, 39 şi s-a dovedit a fi o sulă în coasta puterii, în aprilie 2003, când a protestat în legătură cu creşterea presiunii politice asupra justiţiei.40 Umilirea unei judecătoare renumite pentru conduita sa corectă a reprezentat, totodată, un avertisment pentru românii mai umili că îndrăzneala de a cere socoteală statului pentru că le călca în picioare drepturile putea să se soldeze cu consecinţe neplăcute şi că, prin urmare, nu era o cale bună de urmat.

Incidentele de acest fel sunt cele care ar trebui să trezească o îngrijorare acută la Bruxelles despre capacitatea României de a ucide balaurul corupţiei. Mentalitatea potrivit căreia indivizi sus-puşi au dreptul să deturneze banii şi bunurile publice în folosul propriu este adânc înrădăcinată. În „Indicele de percepere a gradului de corupţie” realizat în 2001 de prestigiosul organism internaţional Transparency International, România a fost

plasată a şaizeci şi noua din nouăzeci şi una de ţări. Singura ţară europeană care ocupa o poziţie inferioară era Rusia, plasată a şaptezeci şi nouă. Bulgaria, cu care România este adeseori comparată, era mult mai în faţă, pe locul al patruzeci şi şaptelea.41

În 2003 Năstase l-a numit ca mare tartor naţional pentru combaterea corupţiei pe Ionel Blănculescu. Media proguvemamentală s-a străduit să construiască o adevărată aură mistică în jurul lui, pe măsură ce diverşi funcţionari de rang mediu şi oameni de afaceri erau arestaţi sub acuzaţii de corupţie. Blănculescu însuşi a declarat: „Există oameni în vârstă care atunci când mă văd la televizor pupă ecranul, credeţi-mă!” 42 Misiunea lui a fost descrisă ca una menită „să ascundă cea mai mare parte a gunoiului sub covor, pentru ca grupul conducător să arate curat şi numai bun să ia parte cu succes la alegeri, dar şi ca să-i impresioneze pe străini”.43 în mod sigur, în fişa postului lui Blănculescu nu figurează dezvăluirea acumulărilor de capital iniţiale făcute de reţeaua elitei care a condus ţara în cea mai mare parte după 1989.

La summitul UE de la Laken din decembrie 2000, zece dintre cele douăsprezece ţări candidate au fost desemnate oficial ca fiind pe cale să adere la Uniune în 2004. România (împreună cu Bulgaria) a primit ca dată-ţintă anul 2007. La sfârşitul lui iulie 2002, România încheiase negocierile la doar 13 dintre cele 31 de capitole a ceea ce poartă numele de *acquis* comunitar, urma să deschidă alte trei şi înregistrase progrese reduse în problemele-cheie. Bulgaria, prin contrast, încheiase 21 de capitole din totalul celor pentru negocierile de aderare şi le deschisese pe toate celelalte, inclusiv pe cele de agricultură, industrie, economie şi uniune monetară.44 într-o lucrare anterioară argumentam că incapacitatea cronică a României din multe zone vitale ale guvernării avea nevoie de un sprijin

concertat din exterior, care, inevitabil, ar fi de natură să îi reducă temporar suveranitatea, în timp ce ar consolida capacitatea statului de a sluji nevoile cetăţenilor săi în mod eficient pe termen mai lung.45

Năstase nu a făcut deloc să crească speranţele României pentru intrarea în NATO prin tentativa de a-şi numi un colaborator apropiat, pe Ristea Priboi, ca preşedinte al comisiei parlamentare de monitorizare a Serviciului de Informaţii Externe (SIE). A ieşit repede la iveală că Priboi fusese un membru destoinic al Securităţii, mai ales în direcţia de informaţii externe a acesteia, şi că regimul apelase la el ori de câte ori întâmpinase dificultăţi, chiar de tipul celei din 1987 a revoltei muncitorilor din Braşov.46 Pe 13 februarie 2001 senatorul Radu F. Alexandru, membru al PNL aflat în opoziţie, a calificat numirea lui Priboi drept „o provocare şi o lipsă de responsabilitate" în legătură cu aspiraţiile la NATO ale României. Numirea a fost retrasă în scurt timp, dar era limpede că Priboi rămânea unul dintre cei mai apropiaţi confidenţi ai lui Năstase.

Năstase însuşi a preluat unele dintre năravurile legate de activitatea instituţiei pe care o servise Priboi înainte de 1989. Pe când se afla în vacanţă în 2002 pe litoralul românesc al Mării Negre, în reşedinţa pe care o folosise şi Ceauşescu, poliţia a făcut un raid prin discotecile locale, ordonând ca muzica să fie dată încet. Aventurile sale cinegetice sunt bine cunoscute, la fel ca şi propensiunea lui pentru colecţionarea operelor de artă.47 Şi nu a ezitat niciodată să-i pună la punct pe oficialii străini, aşa cum l-a apostrofat pe ambasadorul UE Jonathan Scheele pentru că acesta îndrăznise să îi atragă atenţia că banii UE destinaţi modernizării infrastructurii Bucureştiului (şi reducerii facturilor pentru încălzire ale locuitorilor săi) erau în pericol să fie pierduţi din cauza reticenţei lui Năstase de a-i vedea ajunşi în mâinile marelui său rival, primarul

general Traian Băsescu.48 Ministerul de Interne a ajuns să fie controlat de aliaţii lui Năstase recent numiţi, dintre care unii fuseseră implicaţi în acte de represiune înainte de 1989.49 Multă lume crede că tocmai aceşti oficiali sunt cei care s-au repezit să îl prindă pe presupusul autor şi distribuitor al raportului cunoscut sub numele de Armaghedon II, transmis pe cale electronică ambasadelor şi agenţiilor străine de presă pe 16 ianuarie 2002, în care era vorba mai ales despre averea personală a primului-ministru şi a familiei sale, ca şi despre legăturile lui cu oameni de afaceri controversaţi.50 Majoritatea afirmaţiilor respective fuseseră date publicităţii anterior prin presă sau vehiculate în cadrul unor dezbateri parlamentare. Cu toate acestea, pe 17 ianuarie 2002 Parchetul General a dispus arestarea preventivă a persoanei bănuite că ar fi difuzat documentul şi a percheziţionat biroul lui Mugur Ciuvică, fostul şef de cabinet al fostului preşedinte Emil Constantinescu, bănuit iniţial de autorităţi ca fiind adevăratul autor. Codul Penal le permitea autorităţilor să procedeze astfel dacă siguranţa naţională sau imaginea internaţionala a României erau periclitate. Principala asociaţie română pentru apărarea drepturilor omului, APADOR, l-a acuzat pe premier că ajunsese să confunde apărarea propriei reputaţii cu cea a siguranţei naţionale şi a atras atenţia că era vorba pur şi simplu despre cel mai grav exemplu de creştere a tendinţei de autoritarism manifestată la nivelul statului. Aceeaşi acuzaţie a fost formulată şi de fostul preşedinte Constantinescu într-o scrisoare adresată succesorului său, Ion Iliescu.

La scurt timp, Năstase a recunoscut că autorităţile avuseseră o reacţie exagerată şi că guvernul împreună cu instituţiile publice încă învăţau cum să se poarte atunci când erau criticate.51 Cel puţin România a oferit un sprijin necondiţionat NATO în timpul acţiunilor derulate împotriva reţelei teroriste Al-Qaida după atentatele de pe 11

septembrie din Statele Unite. Au existat însă o serie de acuzaţii insistente că operaţiunile de trafic, spălare de bani şi colectare de fonduri coordonate de arabi s-au desfăşurat cu aprobarea tacită a unor funcţionari de rang înalt din ministerele române ale Justiţiei şi Internelor. Agenţii de contrainformaţii din era comunistă care deveniseră oameni de afaceri prosperi şi care aveau relaţii strânse cu guvernul au menţinut legături ample cu regimurile radicale din Orientul Mijlociu. Astfel că, pentru a nu îşi reduce şansele de a obţine calitatea de membru al NATO, guvernul a fost nevoit să îi convingă pe aliaţii NATO că România nu reprezenta o potenţială verigă slabă în cruciada contra terorismului, iar Năstase a făcut acest lucru prezentându-se ca un zelos apărător al intereselor americane. Pe 1 august 2002 România a devenit prima ţară din lume care a semnat cu Statele Unite un acord bilateral care oferea militarilor şi diplomaţilor americani imunitate faţă de acţiunile intentate de Tribunalul Penal International (TPI), o instanţă mondială pentru crime de război aflată sub jurisdicţia Naţiunilor Unite. România a fost criticată pentru luarea unei decizii unilaterale de către Comisia Europeană, care a declarat pe 9 august: „Ne-am fi aşteptat ca un viitor stat membru să se consulte măcar cu noi cu privire la o chestiune atât de importantă”. 52

Neaşteptata apropiere dintre NATO şi Rusia din 2001, după ce devenise clar că ambele părţi aveau un duşman comun în terorismul islamic, a creat avantaje şi dezavantaje pentru România. Aceasta neglijase să îşi îmbunătăţească relaţiile cu o ţară percepută în mare măsură de către opinia publică şi de o bună parte din elita politică drept un duşman istoric, însă relaţiile s-au ameliorat graţie întâlnirilor regulate dintre cei doi miniştri de Externe, Igor Ivanov şi Mircea Geoană, în 2001, an în care România a deţinut preşedinţia în exerciţiu a OSCE. România răspundea de coordonarea iniţiativelor speciale

ale OSCE în zona Caucazului, unde Rusia avea interese de securitate considerabile, iar Geoană le-a derulat fără să agite spiritele la Moscova. Negocierile pentru tratatul bilateral s-au precipitat în octombrie 2001 şi au fost încheiate abia în iulie 2003, când Iliescu s-a dus la Moscova pentru a semna documentul. Iliescu era conştient că o cooperare cu Rusia era necesară pentru ameliorarea relaţiilor tensionate cu Republica Moldova, pe o parte a teritoriului căreia (fâşia Transnistria) continuau să staţioneze forţe militare ruse. Dar efectul cel mai rapid al normalizării relaţiilor ar fi putut să se traducă în dirijarea către firmele ruse a unei părţi considerabile din sectorul energetic al României, care fusese privatizat ca reacţie la cerinţele FMI. Din 1997 România avea un tratat bilateral cu Ucraina, care ocupa teritorii ce aparţinuseră României înainte de 1940, însă progresele trenau. România a avut de gând să înainteze o plângere la Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga atunci când Ucraina s-a decis să foreze în căutare de petrol în apele aflate încă în dispută între cele două ţări.53 Relaţiile cu Republica Moldova erau şi mai rele: după ce ministrul moldovean al Justiţiei s-a plâns aceluiaşi for de la Haga în legătură cu „expansionismul românesc”, Năstase şi-a anulat vizita pe care urma să o facă la Chişinău în octombrie 2001.54

Dacă relaţiile României cu vecinii săi de la răsărit nu ajung să se modifice, este greu de susţinut că admiterea ei în NATO poate fi privită ca o consolidare a securităţii Alianţei. Însă de la începutul primăverii anului 2002 a început să reiasă că aceste impedimente nu mai reprezentau un obstacol în speranţele României de intrare în NATO, cel puţin în ceea ce îl priveşte pe cel mai puternic membru al său. Evenimentele din 11 septembrie 2001 au crescut considerabil importanţa strategică a României pentru Statele Unite, care dintr-odată s-au trezit în situaţia de a avea nevoie de ţări din regiunea Mării Negre care să-i

pună la dispoziţie baze, drept de survol şi chiar trupe contra ameninţărilor teroriste din estul mai îndepărtat. România (împreună cu Bulgaria) s-a arătat dornică să îndeplinească un astfel de rol, în condiţiile în care membrii NATO din sud-estul Europei, Grecia şi Turcia, erau reticenţi sau nu voiau pur şi simplu. Chiar înainte de 11 septembrie preşedintele George W. Bush a reevaluat obiectivele strategice ale Americii. Interesul american sporit pentru vastele rezerve de ţiţei şi gaze naturale din regiunea Mării Caspice, precum şi securitatea conductelor de alimentare de la aceste surse de energie, au făcut să crească interesul pentru zona sud-est europeană la Casa Albă.55 însă România are prea puţini susţinători de marcă printre partenerii europeni şi, făcând abstracţie de preocuparea pentru petrol a preşedintelui american, originar din principalul stat petrolier al SUA, rămâne neclar în ce grad este vitală ţara pentru securitatea NATO. S-ar putea chiar argumenta cu uşurinţă că România ar putea să creeze mai multe probleme din interiorul NATO decât din afara sa.

Grecia este până acum singurul stat balcanic care a fost acceptat atât în UE, cât şi în NATO, însă până să ajungă să se manifeste un spirit mai cooperant la Atena, spre sfârşitul anilor 1990, nu puţini oficiali de frunte ai UE au declarat în culise că acordarea permisiunii Greciei să adere la UE în 1981 reprezentase o slăbiciune nesăbuităeconomia sa era departe de a fi pregătită şi ţara în sine s-a dovedit un membru turbulent, mai ales pe măsură ce responsabilităţile UE în sud-estul Europei au crescut treptat. Grecia a fost primită în UE în 1981, nu în ultimul rând şi pentru că acest stat modern era privit de unele cercuri politice vest-europene ca un moştenitor al marii civilizaţii care contribuise la crearea Europei. O astfel de pretenţie nu prea are susţinere şi în mod sigur nu poate să fie făcută în legătură cu România. Imaginile

eroice de la Timişoara şi Bucureşti din decembrie 1989 au făcut pentru scurt timp ca România să apară drept o campioană a libertăţii. Însă după mineriada din iunie 1990 „România a devenit o ţară ciudată” în ochii occidentalilor şi nu a mai reuşit niciodată de atunci să scape de această imagine uşor schizofrenică.56

Însă UE a continuat să încurajeze tot mai mult România, în ciuda admonestărilor publice despre încetineala procesului de reformă. Un puternic consorţiu de state comunitare doreşte acum ca România să se integreze în UE din 2007, chiar dacă termenii în care se va realiza aderarea vor trebui flexibilizaţi. România va fi tot mai mult evaluată nu în conformitate cu propria capacitate de a îndeplini condiţiile de integrare sau de a putea concura efectiv cu alţi membri ai UE, ci după un alt set de criterii. Nu este deloc o coincidenţă faptul că cei mai insistenţi susţinători – Marea Britanie, Italia şi Spania – sunt totodată statele UE care au acordat cel mai mare sprijin ţelurilor militare urmărite de preşedintele Bush în Orientul Mijlociu. Aceste state cu orientare atlantică, dependente de rezervele de petrol din Orientul Mijlociu necesare pentru viabilitatea lor economică, au fost impresionate de dorinţa României, ca ţară aflată într-o parte a lumii cu o poziţie tot mai strategică, de a acţiona ca un cap de pod pentru operaţiunile conduse de SUA acolo, în al doilea rând, perspectivele României pentru aderare s-au mai luminat şi ca urmare a disputelor politice din interiorul UE în legătură cu direcţiile sale de viitor. Marea Britanie, Italia şi Spania doresc ca statul-naţiune să rămână preponderent, chiar dacă în mod curent consensul UE a devenit o normă de acţiune în domeniile importante de decizie. Ele ştiu că presiunile privind o formulă complet federală vor spori în UE pe măsură ce uniunea economică va deveni o realitate. Pentru amânarea federalismului, ele au tot interesul să îngăduie integrarea unor state slabe cu

probleme mari ca Polonia şi România. Vor trece ani, poate chiar decenii, înainte ca UE să îşi revină din indigestia acută care va apărea pe măsura înghiţirii de noi membri cu dificultăţi grave. Abia atunci va fi posibilă revenirea la ţelurile federaliste ale părinţilor fondatori ai UE.

La începutul anului 2003 a existat un moment agitat, când Franţa, înfuriată pe atitudinea extravagantă a României de sprijinire a invaziei americane în Irak, a reacţionat ca şi cum ar fi fost gata să se opună aderării României şi Bulgariei. Dar în luna noiembrie a aceluiaşi an preşedintele Chirac a reafirmat public că era un susţinător puternic al României.57 Cancelarul german Gerhard Schroeder s-a arătat la fel de favorabil. În octombrie 2003 el s-a referit la „impresionantul” ritm al reformei în România.58 însă în iunie 2001 el îi spusese lui Năstase că România era încă foarte departe de aderarea la UE.59 UE nu încetează să îşi pună întrebarea de ce democraţia din România nu a reuşit să prindă rădăcini temeinice de când implicarea sa faţă de această ţară a început efectiv în 1999, odată cu deschiderea negocierilor de aderare. De atunci, principalele partide de centru-dreapta au fost înlăturate sau serios slăbite, ultranaţionaliştii au apărut drept cea mai populară forţă de opoziţie, iar tendinţele autoritariste şi înclinaţia spre corupţie ale PSD s-au arătat mai viguroase ca oricând.

Un succes care totuşi încurajează Bruxelles-ul este reconcilierea dintre PSD şi UDMR, formaţiune căreia UE i-a oferit sprijin la sfârşitul anului 2000. UE i-a spus limpede PSD că trebuia să-şi abandoneze pornirile şovine în legătură cu problema maghiară din Transilvania, iar un pact oficial de cooperare a fost semnat între cei doi foşti duşmani după alegerile din 2000. UDMR a susţinut guvernul minoritar cu voturile sale din Parlament. În schimb, PSD a fost de acord să renunţe la boicotarea Legii Administraţiei Publice, care a fost promulgată în aprilie

2001, după ani de tărăgănări. Legea le permite minorităţilor etnice să îşi folosească limba maternă în relaţiile cu autorităţile locale în zonele unde reprezintă mai mult de 20% din populaţie. Ei se pot adresa funcţionarilor administraţiei publice în limba maternă atât verbal, cât şi în scris, şi au dreptul să primească răspunsuri bilingve.

Un rezultat neprevăzut este acela că cea mai pragmatică aripă a UDMR a ajuns profund implicată în relaţiile politice protective. Un parlamentar de frunte al UDMR, Attila Verestóy, a devenit un apropiat al oligarhului PSD Viorel Hrebenciuc, dar surpriza a apărut abia când s-a dezvăluit că Verestóy era unul dintre cei mai bogaţi politicieni din România, cea mai mare parte a averii lui provenind din industria de cherestea, care s-a dezvoltat de când pădurile au început să fie tăiate masiv.60

Capacitatea UDMR de a se ţine la distanţă de zona politicii româneşti unde se fac banii a fost întotdeauna exagerată. Poate că tactic ar fi fost mai înţelept dacă partidul ar fi adoptat un rol de câine de pază faţă de putere – atunci ar fi putut să îşi ofere sprijinul parlamentar condiţionat de comportamentül corect al PSD în domeniile cruciale ale guvernării, care afectau foarte direct viaţa cetăţenilor obişnuiţi. Un astfel de demers ar fi consolidat statutul partidului în rândul cetăţenilor României şi ar fi evitat ca deziluzia să-i erodeze propria bază de susţinători. Dar acest lucru nu s-a petrecut. În 2002 a apărut o controversă în privinţa declarării averilor demnitarilor. Figuri proeminente din UDMR s-au aliat cu vechea gardă de elemente ale PSD care se opuneau existenţei unei legi solide şi transparente. Scuzele pe care le-au oferit ei pentru a nu se face dezvăluiri complete au fost unele de genul celor pe care în mod normal te aşteptai să le auzi de la cinicii demnitari ai PSD care aveau destule de ascuns.

György Frunda, de două ori candidat prezidenţial al

UDMR, s-a manifestat cel mai vehement împotriva unei legi care îi obliga pe politicieni să îşi declare averile personale. El a insistat pe de altă parte pentru o lege care să penalizeze sever mass-media în care un politician fusese prezentat incorect.61

O parte a UDMR este absorbită de cultura învârtelilor practicată în politica de la Bucureşti. Dacă UDMR se hotărăşte să adopte modelul curent al unui partid românesc, acest lucru s-ar putea să reprezinte o victorie nesperată pentru acele forţe din România care doresc să asimileze complet minoritatea maghiară şi să îi nege existenţa autonomă. Parlamentari cu state vechi de serviciu spera ca acesta să fie începutul unei ere de aur pentru UDMR, care ar putea deveni un partid bun pentru orice anotimp politic, indispensabil pentru crearea unei guvernări viabile atunci când niciun partid nu ajunge să deţină o majoritate absolută. Cel mai probabil este vorba despre un calcul greşit. Cifrele recensământului din 2002 arătau că populaţia maghiară din România se redusese cu 15% de-a lungul deceniului anterior62 – în consecinţă, UDMR va avea de tras serios pentru a depăşi pragul de 5% din voturile obţinute necesare pentru a rămâne în Parlament. Acest lucru ar fi putut să fie mai puţin complicat dacă partidul ar fi promovat interesele societăţii româneşti în general şi ar fi evidenţiat preocupările transilvănenilor, care nu ar fi fost doar cele ale minorităţii maghiare. Nu este deloc surprinzător că acum se manifestă deziluzia faţă de partid în rândul foştilor susţinători, în special al tinerilor.

Adrian Năstase nu poate să nu îşi dea seama că un pact care a fost promovat într-o primă instanţă de către UE are un efect destabilizator tot mai mare asupra maghiarilor. Dacă UDMR se divide sau nu reuşeşte să obţină acel minim 5% necesar pentru intrarea în Parlament, Năstase le poate spune celor de la Bruxelles: „Păi, cine sunt

maghiarii? Fireşte că avem maghiari, dar avem şi alte minorităţi. De ce trebuie să le acordăm o atenţie specială dacă nu sunt în Parlament? Prin urmare, vor fi trataţi la fel ca armenii, ucrainenii, italienii şi alte minorităţi care au fiecare câte un loc. Alianţa noastră cu UDMR a reprezentat o etapă, iar acea etapă s-a încheiat”. Majoritatea locurilor care i-ar fi revenit UDMR ar urma să fie distribuite celui mai mare partid, PSD. Dacă UDMR ar ieşi din Parlament, opoziţiei i-ar fi şi mai greu să formeze o guvernare viabilă în condiţiile unui vot favorabil. Cel mai probabil, în absenţa UDMR ar fi mai uşor pentru PSD să ajungă la alegătorii naţionalişti. PSD nu a încetat nicio clipă să facă acest lucru, nici măcar când această alianţă a funcţionat. Puterea sentimentului naţionalist a fost evidenţiată de un sondaj dat publicităţii pe un site al Programului Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) din România la sfârşitul anului 2001. Sondajul a pus următoarele probleme la care a primit reacţii stridente:

	DA (%)	NU (%)
România este o ţară bogată şi frumoasă, dar dezvoltarea ei firească este împiedicată de duşmani.	59, O	17, 6
Doar cetăţenii care vorbesc limba oficială ar trebui să aibă drept de vot.	38, 6	35, 3
Nicio organizaţie internaţională de genul UE sau FMI nu ar trebui să le spună românilor cum să îşi conducă ţara.	53, 3	17, 4

Există grupuri etnice în România care acţionează regulat împotriva interesului nostru naţional.	44, 4	21, O
Există zone ale ţării care chiar ne aparţin şi ar trebui să luptăm ca să ni le luăm înapoi.63	56, 7	21, 3

Dacă UE crede că a eliminat o astfel de atitudine susţinând o alianţă dintre doi foşti duşmani, se pare că s-a înşelat. O evaluare la sânge a PSD începând din 2001 arată că cei mai mulţi dintre liderii săi privesc alianţa cu UDMR ca pe o etapă temporară. Singurul fel în care UDMR o poate menţine pe termen lung este dacă fuzionează cu PSD şi devine aripa sa transilvănean-maghiară. Sub spectrul de a nu mai avea deputaţi în Parlament, există pericolul ca mulţi maghiari care au ales să rămână în România să se radicalizeze. Dacă se va întâmpla asta, va fi sareba UE să aranjeze un mariaj relativ între PSD şi UDMR. Ar fi fost mai bine dacă UDMR ar fi fost sfătuit să îi ofere un sprijin critic PSD, ceea ce ar fi făcut mai uşoară mentmerea unei linii de comunicare deschise cu partidele de centru-dreapta. Relaţiile cu acestea sunt acum firave. În 2001 PNL a mamtat o moţiune parlamentară, spunând că guvernul pierduse controlul asupra celei mai mari părţi a judeţelor locuite de maghiari, şi nu s-a jenat să primească pentru promovarea ei sprijinul ultranaţionaliştilor (şi al PD).64 în 2004 şi mai ales în anii care urmează, multe partide vor simţi nevoia să apese puternic pe pedala naţionalismului. Doar perspectiva unei revigorări economice susţinute şi îmbunătăţirea nivelului de viaţă ar fi în măsură să anuleze explicaţiile naţionaliste date unor probleme vechi şi concrete.

NOTE

1. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 6 iunie 2003.

2. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 22 mai 2003.

3. *Ziarul de Iaşi*, 27 iunie 2003, www.monitorul.ro

4. Cristian Ghinea, „Povestea primarului rătăcitor", *Dilema*, 31 octombrie 2003.

5. *Adevărul*, 15 septembrie 2001.

6. Dankwart Rustow, „Transitions to democracy: towards a dynamic model", *Comparative Politics*, aprilie 1970, pp. 344 – 345.

7. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 3 iunie 2003.

8. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 28 iulie 2003.

9. Cristian Ghinea, „Severin, Năstase, Guşă şi Patriciu", *Dilema*, 25 – 31 iulie 2003.

10. Dan Tapalagă, „The Arrogant or the American", *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 18 noiembrie 2003.

11. Pentru amănunte legate de acest caz, vezi Bogdan Comaroni „Adevărul despre Treptow", *Ziua*, 3 octombrie 2002.

12. Laurenţiu Ciocăzanu, „The American lesson", *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 11 decembrie 2002; Cornel Nistorescu, Presidential adviser's blunder", *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 30 septembrie 2002.

13. *Independent on Sunday*, 29 iunie 2003.

14. Cornel Nistorescu, „The Network in the Cellar", *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 9 noiembrie 2003.

15. M.B. Şi O.P.Willem Matser, fostul ofiţer NATO, dezvăluie mecanismul coruperii miniştrilor", *Evenimentul*

zilei, 23 octombrie 2003.

16. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 16 octombrie 2003.

17. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 13 noiembrie 2003.

18. Adrian Bidilici şi Marius Ghilezan, „Vila cu bani UE”, *Evenimentul zilei*, 19 noiembrie 2003.

19. Ziarul *Adevărul* din Bucureşti a oferit multe informaţii utile despre provenienţa averii şi puterii politice a baronilor locali. Vezi „Harta baronilor şi mafiilor locale din PSD” în ediţia sa din 18 iulie 2002; „Baronii PSD continuă balul”, 21 ianuarie 2003; şi „Baronul Mischie, în competiţie cu Sir Gogoncea”, 28 ianuarie 2003.

20. Mirel Bran, *Le Monde*, 22 October 2003.

21. În dialog eu autorul.

22. Baronii conduc mai multe agenţii regionale de dezvoltare în România, prin care sunt canalizate fondurile UE. De formă, ei le conferă o imagine de funcţionare normală, vezi „Clientela PSD se înfrupta din fondurile PHARE”, *Monitorul*, 1 noiembrie 2002.

23. Rodica Ciobanu, „PSD scos la licitaţie”, *Adevărul*, 18 noiembrie 2003.

24. Informaţie din sursă privata.

25. „România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 10, 2/3, spring/summer 2001.

26. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 5 mai 2003.

27. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 6 noiembrie 2003.

28. Iulian Anghel, *Ziarul financiar*, 5 noiembrie 2003.

29. *Monitorul*, 7 decembrie 2001.

30. *Evenimentul zilei*, 5 mai 2003.

31. Bogdan Chirieac, „Suspendarea negocierilor-poarta spre coşmaruri”, *Adevărul*, 1 iunie 2001; Eugen Tomiuc „România: EU Report Assails Nation Over Treatment of

Orphans”, Radio Free Europe, *Newsline*, 4 iunie 2001.

32. *Evenimentul zilei*, 4 iunie 2001.

33. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 8 martie 2001.

34. *Nine O’Clock*, 12 martie 2001.

35. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 12 aprilie 2001.

36. *Adevărul*, 9 iulie 2001.

37. *România liberă*, 18 iulie 2001.

38. *Ziarul de Iaşi*, 20 iunie 2003.

39. *Ziarul de Iaşi*, 28 iunie 2003.

40. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 24 aprilie 2003.

41. Transparency International, „2001 Corruption Perceptions Index”, *Global Corruption Report 2001*, pp. 234 – 236. În decembrie 2002 Institutul pentru o Societate Deschisă a publicat un raport despre corupţia din România pe care îl descrie ca fiind „endemic, dacă nu cumva sistematic” în majoritatea zonelor vieţii publice.

42. Dan Cristian Turturica, *Evenimentul zilei*, 16 noiembrie 2003.

43. Dan Cristian Turturică, *Evenimentul zilei*, 16 noiembrie 2003.

44. „România Country Report”, Economist Intelligence Unit, octombrie 2001, p. 18.

45. Vezi Gallagher, *Democraţie şi naţionalism în România*, pp. 369 – 376.

46. Vezi *Evenimentul zilei*, 8 noiembrie 2002; *Ziua*, 19 noiembrie 2002.

47. În august 2002 a făcut deliciul presei ştirea ca proiectul de lege despre declararea averii demnitarilor înaintat Parlamentului de guvern nu includea şi declararea picturilor şi sculpturilor. Vezi *Evenimentul zilei*, 18 octombrie 2002 (ediţia engleză online).

48. *Ziua*, 5 decembrie 2002.

49. *Evenimentul zilei*, 23 ianuarie 2002.
50. *Evenimentul zilei*, 21 ianuarie 2002.
51. *Evenimentul zilei*, 22 ianuarie 2002.
52. Reuters, 9 august 2002.
53. *Monitorul*, 13 iulie 2001; Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 12 aprilie, 1 august 2001.
54. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 4 octombrie 2001.
55. George Jahn, „U.S. Eyes România, Bulgaria for Help", Associated Press, 9 aprilie 2002.
56. Adrian Cioflâncă, „Ziua deziluziei", *Monitorul*, 14 iunie 2000.
57. *Ziua*, 22 noiembrie 2003.
58. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 3 noiembrie 2003.
59. Eugen Tomiuc „România: German Chancellor Says Nation Still Long Way From Joining EU". Radio Free Europe, *Newsline*, 5 iulie 2001.
60. *Evenimentul zilei*, 12 noiembrie 2003.
61. Rodica Ciobanu, „UDMR, la fel ca PSD", *Adevărul*, 20 iunie 2002.
62. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 17 decembrie 2002.
63. UNDP, Early Warning Report – România 6/2001, în association with the Romanian Academic Society, p. 16.
64. Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 18 decembrie 2001.

11

CONCLUZIE

ROLUL CRUCIAL AL UE

Ideea principală a acestei cărţi este că un număr de factori au subminat pe termen lung planurile apariţiei unei democraţii independente autonome în România. Relaţiile abuzive dintre o grupare privilegiată, aflată în vârful societăţii, şi majoritatea restului populaţiei au funcţionat

ca o regulă secole la rând. Nu cu mult înainte ca România să înceapă să cocheteze cu instituţii reprezentative, în anii 1860, majoritatea populaţiei era alcătuită din robi, iar ţiganii abia fuseseră eliberaţi. În anii 1990 o nouă încercare de democratizare a început cu o populaţie mai urbanizată, care îndurase două generaţii de stăpânire totalitară desăvârşită, în care conducătorii ei politici îi tratau pe oameni ca pe supuşi, nu ca pe cetăţeni. Pe un astfel de fundal, nu este surprinzător faptul că există o puternică înclinaţie din partea unei mari părţi a populaţiei de a depinde de stat. Acest grad de dependenţă mai degrabă *a crescut* în loc să scadă de-a lungul istoriei moderne a României. Există de asemenea o stare de frustrare cu privire la îndeplinirea neadecvată a îndatoririlor unui stat care este, în acelaşi timp, prea mare şi prea lipsit de vlagă. Dar puterea de constrângere a unui stat altfel neperformant a împiedicat de obicei ca nemulţumirea poporului să ia proporţii dezastruoase.

Acest sentiment de frustrare nu a avut ca rezultat apariţia unor grupări autonome care să devină suficient de puternice pentru a promova o cultură civică aptă să limiteze puterea absolută a statului şi să-l încurajeze să-şi dezvolte unsimţ de responsabilitate socială. Rar s-a întâmplat ca astfel de grupări să aibă succes timp îndelungat. Nici cele de întreprinzători, fidele progresului social şi statului de drept, nu şi-au putut impune valorile asupra instituţiilor de stat şi a centrelor de cultură capabile să ajute la modernizarea ţării. O structură socială care a avut o constantă influenţă în România este elita intelectuală, în special acei membri care etalează o atitudine naţionalistă, de cele mai multe ori doar pentru a obţine fonduri de la stat. Marea majoritate a elitei intelectuale a preaslăvit naţionalismul şi modelele specificităţii româneşti pentru a distrage atenţia poporului de la eşecurile politicii de stat. Cel mai bun exemplu actual

despre acest soi de intelectual este George Pânteanu, care în luna octombrie a anului 2002 i-a unit pe deputăţii din PSD

şi PRM, determinându-i să voteze o lege care stabilea amenzi usturătoare tuturor celor care nu foloseau cuvinte româneşti pe panourile publice.1

Democraţii contemporani sunt ţinuţi în umbră ca urmare a lipsei unor mişcări reformatoare, care să fi reuşit să se impună în detrimentul unui stat nedrept şi corupt. Există, de asemenea, puţine exemple de rezistenţă la tiranie şi nedreptate încununate de succes şi care să poată oferi un model; abia dacă s-a auzit un murmur de protest atunci când dictatura regală s-a impus în 1938; rezistenţa anticomunistă a fost mult mai răspândită şi mai susţinută decât se crede de obicei, dar până la urmă a eşuat; revoluţia din 1989 nu a reuşit să pună capăt puterii comuniştilor şi a fost preluată, în mare parte, de cei din linia a doua. Acceptarea celor aflaţi la putere pare a fi, de cele mai multe ori, calea cea mai prudentă. Un comunist precum Cornel Burtică, implicat în totalitate în procesul de modernizare comunistă dintre anii 1960 şi 1980, încă mai credea că „filosofia despre existenţă a românilor” din timpul lui Ceauşescu era modelată de proverbe străvechi precum „Capul plecat sabia nu-l taie” sau „Fă-te frate cu dracul până treci puntea”. 2

Cincizeci de ani de comunism au consolidat elementele autoritariste din cultura politică. În spatele unui presupus egalitarism, relaţii total lipsite de ideea de egalitate erau încurajate în interiorul unui sistem de control politic cu o ierarhie severă. Anii de după 1989 au făcut ca românii să dobândească mai multe libertăţi politice decât cunoscuseră anterior. Este însă posibil ca această perioadă să nu rămână cunoscută de-a lungul istoriei ca începutul unei ere democratice, ci ca o perioadă în care accelerata inegalitate economică şi socială a prins rădăcini cu

rapiditate (sau, mai precis, a fost reinstaurată). S-au făcut masiv transferuri ilicite de bani publici şi de fonduri către persoane particulare şi este posibil ca această perioadă să rămână mai cunoscută pentru scandalurile ei succesive, implicând delapidarea unor sume uriaşe de bani, decât pentru oricare dintre progresele înregistrate în încercarea de a construi democraţia.

În ţările cu o inegalitate economică acută lupta pentru asigurarea traiului zilnic secătuieşte energiile. În 1989 românii erau împovăraţi de penurie, dar cheltuielile casei, cum ar fi chiria sau căldura, nu depăşeau de obicei 10% din venitul mediu lunar. În zilele noastre, prin contrast, aceste cheltuieli *depăşesc* salariul mediu sau pensia cu ajutorul cărora majoritatea cetăţenilor încearcă să supravieţuiască.3 în ceea ce priveşte România, până şi instituţii ca Biserica Ortodoxă descurajează populaţia să vadă cu un ochi critic felul în care este tratată de către stat. Însă frustrările sociale rămân mereu aproape de suprafaţă, gata să fie scoase la lumina de populişti, dacă votul pentru partidele obişnuite nu reuşeşte să aducă o diminuare a lipsurilor şi a nedreptăţii.

În 1996, când PDSR a pierdut alegerile parlamentare şi prezidenţiale, partidele istorice de centru-dreapta au fost cele care au beneficiat de pe urma nemulţumirii poporului cu privire la randamentul acestuia cât s-a aflat la putere. Înfrângerea lui Ion Iliescu de către Emil Constantinescu a dat naştere unui optimism cu privire la viitor. Cu toate acestea, în câteva luni un conflict în coaliţie a făcut confruntările dintre stânga şi dreapta să pară mărunte prin comparaţie. Problemele care îmbolnăviseră politica României de-a lungul anterioarelor intervale democratice au revenit la ordinea zilei: lipsa unei coordonări între forţele credincioase reformei, capacitatea segregării şi a ambiţiilor personale de a sabota anumite* iniţiative reformatoare, ca şi plăcerea unor reformişti maeştri ai

vorbelor de a-şi satisface dorinţele pe cheltuiala statului, chiar dacă acum o fac într-un mod mult mai puţin vizibil decât o făceau sub guvernarea imediat anterioară.

În 1998 preşedintele Constantinescu vedea problemele României ca fiind cauzate de „eterna neînţelegere dintre elite”. Aceasta a reprezentat o delimitare interesantă de opinie căreia el şi majoritatea celor aflaţi atunci la putere îi fuseseră fideli, şi anume aceea că problema principală a României era fermitatea foştilor comunişti în a-şi păstra influenţa.

Această perspectivă avea să fie subminată în continuare, după iunie 2000, de dorinţa a numeroşi politicieni aleşi iniţial pentru partide anticomuniste să se înscrie în aşa-zisul PDSR „neocomunist” (care a devenit Partidul Social Democrat, PSD, în 2001) după ce partidele lor îşi pierdeau puterea. Între timp se vorbea tot mai puţin despre originile predecembriste ale partidului lui Iliescu.

Eşecul amplu al majorităţii iniţiativelor reformatoare planificate sau începute în perioada 1996 – 2000 a subminat credibilitatea celor care, numai cu puţin timp înainte, argumentau că problemele tot mai grave ale României îşi aveau cauza în originile comuniste ale predecesorilor lor aflaţi la putere. Crizele provocate de guvernele conduse de CDR au fost greu de evitat şi s-au concretizat în: lipsa unei imagini clare şi imposibilitatea de a comunica eficient cu populaţia; refuzul de a crea un singur partid reformator; absenţa unei conduceri a preşedintelui, care nu a reuşit să devină o forţă militantă eficientă pentru schimbare; eşecul în demararea construirii unei birocraţii în interesul serviciului public, capabilă să pună în practică o serie de reforme. Desigur că influenţa unui sistem totalitar care a călcat în picioare iniţiativa şi a încurajat exploatarea celor mulţi de către cei puţini nu trebuie negată. Ceea ce a devenit clar după 1996 a fost faptul că mulţi dintre cei aflaţi în aşa-zisa tabără

reformatoare nu au fost capabili să scape de influenţele ei extrem de inhibitoare.

Aproape toate impulsurile pentru o schimbare fundamentală provin de la instituţiile internaţionale, care caută să ajute România cu privire la sarcina uriaşă de a se pregăti pentru integrarea euro-atlantică. Statul corupt şi dezorganizat care, istoric vorbind, a apărat un grup restrâns de interese ale elitei nu este capabil să facă faţă provocării de a integra România printre instituţiile occidentale obişnuite fără un ajutor atât de riguros. În 1999 UE şi partenerii săi, FMI şi Banca Mondială, s-au liniştit când PDSR a fost de acord să permită instituţiilor externe să influenţeze procesul reformei, dacă avea să revină la putere în 2000. Însă aceşti reprezentanţi internaţionali ar fi fost mai puţin optimişti dacă ar fi înţeles vechea tradiţie românească de a accepta recomandările şi cerinţele străinilor, în timp ce, în realitate, căutau să le ignore ori să le zădărnicească aplicarea. În definitiv, românii manifestaseră o supunere exterioară faţă de un stat ale cărui cereri nu erau de obicei bine primite, când de fapt încercaseră doar să evite implicarea nepoftită a acestuia în viaţa lor; şi atunci de ce ar trebui politicienii români să se comporte diferit cu instituţiile naţionale?

Organizaţiile internaţionale şi guvernele naţionale, venite cu programe de ajutorare în România, lasă prea uşor la latitudinea beneficiarilor dacă să le evite sau să le ignore sfatul. Reprezentanţi internaţionali lipsiţi de dorinţa de a cunoaşte realităţile din afara ministerelor cu care intră în contact sunt dispuşi să aibă încredere în guvernanţi, dacă aceştia se apropie măcar superficial de imaginea lor despre cum ar trebui să vorbească şi să se comporte un conducător al timpurilor noi – acest lucru întâmplându-se într-o ţară unde cuvântul „cameleonism” face parte din vocabularul uzual. Diversele programe străine se suprapun adeseori; câteva conduceri ale UE au

încercat, ani la rând, să pună în aplicare proiecte pentru a crea o birocraţie în interesul populaţiei sau de servicii publice, fără să-şi dea măcar seama că au de-a face cu un proces de dublare: guvernul român nu s-a deranjat niciodată să-i informeze şi nu există nicio dovadă peremptorie că ar fi încercat să aplice riguros reformele structurale recomandate de statele contribuabile vest-europene.

UE intenţionează să furnizeze în perioada 2000 – 2006 un ajutor de prea derare în valoare de câteva miliarde de euro pentru a ajuta la reorganizarea economiei şi a infrastructurii.4 Cu toate acestea, un sondaj de opinie făcut la începutul lui 2002 a constatat că 69% dintre cei chestionaţi considerau că ţările occidentale nu sprijineau România deloc (doar 3, 7% au exprimat o părere contrarie).5 Este posibil ca acest rezultat dezamăgitor să fi apărut de pe urma faptului că puţini români din afara elitei au beneficiat direct de fondurile de prea derare. Nu este de mirare că nu s-a manifestat o susţinere puternică în favoarea integrării europene printre grupări-cheie cum ar fi tineretul cu studii superioare; în schimb, UE mizează pe partidul aflat la putere ca principal punct de contact cu România. Probabil că tocmai din acest motiv s-a împământenit până în 2003 ideea că PSD şi adepţii săi reprezentau o parte din România deja integrată în UE. Scandalul cu privire la capacitatea unor firme aparţinând soţului şi fiului doamnei Hildegard Puwak, ministrul Integrării Europene, de a obţine fonduri până la 150.000 de euro de la programul Leonardo da Vinci al UE, creat să încurajeze aptitudinile profesionale, a întărit această idee.6 Şi atunci care ar putea fi tendinţele viitoare cu privire la împărţirea puterii politice şi economice şi la relaţiile stat-societate ca rezultat al primilor cincisprezece ani de democraţie?

Sporirea inegalităţii ar putea să fie considerată o

tendinţă majoră a anilor 1990 şi a celor care au urmat. În 2003 a ieşit la lumină că treizeci şi trei de persoane agonisiseră o avere considerabilă (între 736 şi 797 de milioane de dolari americani) în cea mai săracă regiune a ţării, Moldova, unde 30% din populaţie era săracă, iar 25% foarte săracă.7 Mulţi dintre aceşti milionari au achiziţionat bunuri publice privatizate pe sume derizorii, fără respectarea corespunzătoare a legilor şi fără licitaţii echitabile; unii dintre ei erau chiar reprezentanţi ai statului, pe care le-au prădat de bunuri. Acest jaf colosal a fost mai uşor de dus la bun sfârşit în regiunile sărace, unde relaţiile inechitabile deveniseră de mult o regulă.

În anul 2002 un *dealer* internaţional de autoturisme şi-a exprimat uimirea cu privire la cererea continuă de maşini scumpe şi de autovehicule de renume precum Mercedes sau BMW şi de maşini de teren ca Cherokee şi Land Rover. El a observat că în Slovenia, un stat fost comunist, unde venitul mediu era de 7 – 8 ori mai mare decât cel din România, cererea s-a îndreptat permanent pentru modelele cele mai ieftine de maşini străine.8 O astfel de cheltuială ostentativă a unei elite puţin numeroase, nerăbdătoare să-şi etaleze averea, se face într-o ţară unde se apreciază că peste 40% din populaţie trăieşte în sărăcie.

Valerian Stan, şeful departamentului anticorupţie al guvernului în anii 1996 – 1997, susţinea în 2001 că aproape 70% dintre reprezentanţii aleşi aveau propriile afaceri cărora le dedicau mai multă atenţie decât obligaţiilor parlamentare.9 în luna ianuarie a anului 2002, asupra corupţiei la nivel înalt a fost concentrată o atenţie mai mare decât în oricare perioadă din anteriorii cinci ani, când un raport referitor la averea personală a prim-ministrului Adrian Năstase şi a familiei sale, ca şi la legăturile sale cu oameni de afaceri controversaţi, a fost distribuit pe cale electronică sub numele de Armaghedon H.10 După o încercare stângace de a se năpusti asupra

autorilor, Năstase a apărut la televizor pe 22 ianuarie şi a cerut „solidaritate naţională”, promiţând să ia măsuri pentru evitarea polarizării excesive a societăţii. La fel, în mai 2003 el a cerut PSD să-şi regăsească orientarea de stânga după ce averile reprezentanţilor săi naţionali şi locali, ca şi a aliaţilor acestora din serviciul public, au fost date publicităţii.

Astfel de atitudini pot fi doar paliative pe termen scurt. Mărturii tot mai numeroase că prin bani se cumpără funcţiile umplu ziarele aproape zilnic. O serie de concesionări sunt acordate de politicieni lor înşile sau aliaţilor lor din lumea afacerilor şi a finanţelor. În mai 2003 a fost înaintat Parlamentului un proiect de lege pentru construcţiile de locuinţe, care obliga instituţiile publice, ministerele şi companiile de stat să construiască reşedinţe de vacanţă pe domeniul public. Funcţionarii care nu se îmbogăţiseră încă aveau să se bucure de aceste privilegii provenite de la bugetul de stat.11 Diferit de începutul anilor 1990 este faptul că, atunci când e rost de împărţit beneficiile funcţiei, PSD e gata să facă loc şi pentru cifrele de afaceri ale altor partide. Nu este surprinzător că în 2003 aceştia ieşiseră în evidenţă cu cereri susţinând formarea unui singur partid de centru, care să candideze împotriva PSD la viitoarele alegeri, lucru văzut de toată lumea drept singura posibilitate de a împiedica PSD să obţină un al doilea mandat de guvernare. În consecinţă, PSD se foloseşte de controlul pe care îl are asupra fondurilor de stat pentru a manipula opoziţia şi pentru a evita o revenire în forţă, care i-ar putea ameninţa rămânerea la putere.

Într-o cuvântare în faţa Parlamentului în luna decembrie 2002, preşedintele Iliescu a condamnat promptitudinea cu care partidele profitau de „avantaj ele rezultate din deţinerea puterii cu scopul de a se îmbogăţi rapid”. El a lansat conceptul de „terapie de şoc” împotriva corupţiei şi

a avertizat că „dacă nu progresăm vizibil în lupta împotriva corupţiei, există un mare pericol ca România să nu fie văzută ca un candidat potrivit pentru aderarea la UE şi NATO... vom fi marginalizaţi”. Însă a devenit clar în scurt timp că această curăţenie nu era menită să-i afecteze pe cei protejaţi, care beneficiaseră de pe urma asocierii cu Iliescu, ci reprezenta un avertisment adresat lui Năstase de a-l trata cu mai mult respect. În scurt timp, retorica îndrăzneaţă împotriva corupţiei a lui Iliescu şi-a pierdut din putere, când acesta şi premierul au reuşit să ajungă la o înţelegere pe la începutul lui 2003.12

Într-o perioadă în care Enikő Landaburu, al doilea om de bază al UE în ceea ce priveşte procesul de extindere, vorbea despre nevoia de a impune condiţii mai laxe pentru a permite birocraţiei româneşti să obţină fonduri de la UE, presa independentă declara sus şi tare că numai grupurile de interese promovate de PSD aveau o şansă reală să obţină cea mai mare parte din aceşti bani.13 El a continuat prin a spune că autorizaţiile pentru posturile de televiziune şi contractele de privatizare pentru serviciile publice şi pentru firmele de stat nu erau acordate în mod nepărtinitor. Ideea că funcţiile politice de nivel înalt erau disponibile doar celui care dădea mai mult a fost sugerată de nimeni altul decât Corneliu Rusu-Banu, prefectul laşului, unul dintre cele mai importante judeţe din România, care pe 16 ianuarie 2002 a făcut o declaraţie în care a spus că îi fusese adus la cunoştinţă faptul că o persoană căreia nu i-a dat numele era dispusă să plătească 150.000 de dolari pentru a-l înlocui în funcţie.14 El a furnizat o serie de amănunte interesante referitoare la cum s-ar putea petrece acest lucru, spunând că banii ar trece dintr-o mână într-alta în cadrul Ministerului Administraţiei Publice din Bucureşti. Rusu-Banu a declarat: „Nu pot să cred că la nivelurile înalte ale partidului se vor lua astfel de hotărâri din considerente

băneşti”.

Prefectul trebuie să medieze relaţiile dintre stat la nivel central şi diferitele instituţii ale administraţiei locale. Dacă treaba e făcută bine, slujba aceasta este foarte solicitantă, mai ales într-o perioadă de tranziţie economică şi socială dureroasă, însă este logic de presupus că orice persoană interesată să plătească o sumă de bani considerabilă pentru a-şi asigura funcţia urmăreşte apariţia unor şanse de îmbogăţire oferite de o funcţie în care posesorul ei trebuie să supravegheze numeroase contracte şi intră mereu în legătură cu mulţi oameni de afaceri. Dacă avertismentul lui Rusu-Banu este corect şi funcţia de prefect este râvnită pentru şansele de îmbogăţire pe care le oferă, atunci asemănarea cu perioada fanariotă din România secolului al optsprezecelea este cu adevărat izbitoare. Atunci stăpânirea era vândută celui care dădea mai mult la Istanbul, iar noul venit în funcţie se axa pe dorinţa de a face o investiţie profitabilă din jecmănirea populaţiei, prin impunerea unor biruri mari într-o perioadă cât mai scurtă, înainte să fie mazilit.

Cum niciunul dintre adversari nu a fost în stare să lupte cu PSD pentru supremaţie, este foarte posibil ca certurile în interiorul partidului pe prada adusă de deţinerea puterii să poată apărea ca un nou tip de fisură în politică. PSD duce lipsă de o ideologie bine definită şi este evident că mulţi dintre susţinătorii lui, unii aflaţi la un nivel foarte înalt, i s-au alăturat cu scopul de a beneficia de pe urma faptului că se aflau la putere. Sunt şanse mici ca PSD să găsească formula optimă pentru guvernare, dacă principala forţă motivaţională a principalilor săi lideri este să pună stăpânire pe stat şi să profite pe măsură. Partidul are o identitate nedefinită, iar gradul de loialitate pe care se poate bizui este, probabil, unul scăzut în absenţa fondatorului său, Iliescu. Este un partid de stânga, susţinut de cei mai bogaţi oameni de afaceri. Conducătorul său

vorbeşte de protecţie socială, dar îşi permite să-şi dea copiii la şcoli particulare şi să-şi strângă o colecţie de artă valoroasă. Predecesorul său în funcţia de prim-ministru, în perioada dintre 1992 şi 1996 – Nicolae Văcăroiu, expert în centralizarea planificată pe timpul lui Ceauşescu – este acum conducătorul unei bănci private foarte cunoscute. Cei doi aparţin unor grupări diferite din cadrul PSD; inevitabilele războaie subterane pentru supremaţia cu privire la alocarea de fonduri ar putea însemna că prezicerile auzite în mod obişnuit după 2000, cum că partidul era menit să rămână la putere mult timp, se vor dovedi neîntemeiate. Preşedintele Iliescu rămâne un element important de stabilitate. Totul arată că atunci când îşi va încheia ultimul mandat de preşedinte, în 2004, el intenţionează să reintre în politica activa şi ar putea să pună bazele unei asociaţii umanitare care i-ar purta numele şi pe care partenerii de afaceri vor trebui s-o sponsorizeze. O Fundaţie Iliescu ar promova bunăstarea cetăţenilor, problemă în soluţionarea căreia el a jucat un rol important, dar pe care statul nu a reuşit să o rezolve. Iliescu insistă în a-şi face un renume din onestitatea sa economică. Fără o astfel de personalitate la cârma partidului de guvernământ, le-ar fi fost mult mai uşor celor care au jefuit statul să scape basma curată. Dacă România ar fi comparată cu un magazin de bijuterii, s-ar putea spune că, timp de doisprezece ani, Iliescu a fost un client fidel, care a distras atenţia personalului de vânzări, în timp ce complicii lui au fugit în mod repetat cu cele mai valoroase bijuterii.

Este greu de văzut ce forţe din opoziţie pot să se înfrunte cu PSD şi să ofere o alternativă sigură în cazul în care puterea acestuia ar începe să se clatine. Este posibil ca centrul-dreapta dezbinat să rămână în faza de redefinire pentru mult timp de acum înainte. Este greu de ştiut dacă Partidul Naţional Liberal (PNL) poate fi încă

definit ca o forţă a dreptei moderate după ce a fuzionat oficial cu Alianţa pentru România (ApR) în ianuarie 2002. În multe zone din România, ApR este condus de persoane de extremă stângă sau care au legături cu Securitatea, şi există riscul ca liberalismul să devină un cuvânt fără semnificaţie pentru un partid care a făcut, probabil, prea multe compromisuri în dorinţa de a rămâne un candidat politic de frunte, cu un mesaj original. Pentru PNŢCD viitorul este mult mai sumbru. O dată ce alianţa cu societatea civilă, încheiată cu grijă de Coposu la începutul anilor 1990, nu a mai funcţionat ulterior în cursul aceluiaşi deceniu, partidul şi-a pierdut busola. Scindarea din 2001 a părut să aibă legătură mai puţin cu vreo strategie politică sau ideologie şi mai mult cu rezolvarea unor răfuieli personale şi cu achiziţionarea unor bunuri ale partidului. Alte partide mici de dreapta resping şi ele societatea civilă şi caută bancheri bogaţi, care să le asigure dezvoltarea – astfel că relaţiile patron-client sunt foarte prezente în societatea românească.

Emil Constantinescu plănuieşte de asemenea o revenire prin înfiinţarea Acţiunii Populare în ianuarie 2003. Aceasta pune accent pe societatea civilă, dar este greu de imaginat că forţele societăţii civile liberale din România ar putea juca un rol important în alungarea de la putere a unui guvern corupt şi incompetent, aşa cum s-a întâmplat în 1996 în Bulgaria. La fel de greu de conceput este şi faptul că ele ar putea să opună rezistenţă în primele faze ale unei acaparări de putere ilegale în România, din cauza nivelului scăzut pe care îl au în conştiinţa publică asociaţiile nepărtinice care promovează democraţia. În schimb, populiştii sunt cei care, oferind rezolvări personale unor probleme naţionale, par cei mai potriviţi să se opună unui partid cu trăsături monopoliste aflat la putere, aşa cum este PSD. România pare a fi pregătită pentru populism. Extinderea relaţiilor de dependenţă şi slăbiciunea

organizaţiilor autonome cu un caracter atât de impersonal oferă o plajă mare de acţiune conducătorilor carismatici, pregătiţi să atragă masele în linia tradiţională. Existenţa unor grupuri neasimilate de foşti ţărani veniţi la oraş şi de orăşeni întorşi la sate – nereuşind nici unii, nici alţii să se acomodeze în noile medii – poate oferi o rampă de lansare pentru întreprinzătorii politici cu soluţii uşoare la probleme complicate. Nici acest lucru nu este încurajator pentru democraţia română.

Naţionalismul este moneda politică prin intermediul căreia aproape toţi rivalii politici se confruntă pentru a exploata un subiect cu o semnificaţie perenă în cultura politică românească. Principala grupare naţionalistă este Partidul România Mare (PRM), care a ajuns printre mai-marii politici în 2000 prin mobilizarea unui amplu vot de protest care semnifica îndepărtarea electoratului de sistemul politic. Legăturile sale cu regimul de dinainte de 1989 sunt considerate pur şi simplu lipsite de importanţă; amintirile despre vremurile grele trăite în anii 1980 s-au estompat. Tinerii, dintre care pe mulţi îi aşteaptă un viitor sumbru din punct de vedere financiar dacă nu emigrează, au puţine amintiri din perioada comunistă. Este greu să subminezi partidul făcând referire la trecutul comunist al conducătorului său ori la asemănarea discursului său cu cel aparţinând liderilor neofascişti. Majoritatea românilor nu clasifică partidele în funcţie de orientările acestora de dreapta sau de stânga (conştiinţa politică a fost afectată de totalitarism, dar asta nu este neapărat o dovadă de naivitate), însă în orice caz, comportamentul unor partide la începutul secolului douăzeci şi unu îngreunează diferenţierea lor în spectrul respectiv. Partidele româneşti duc lipsă de o bază socială şi a spune că ele sunt alcătuite mai ales din reţele de indivizi momiţi de stimulente materiale şi asocieri din vremuri trecute nu este o exagerare prea mare. Nu există partide de dreapta în

adevăratul sens al cuvântului. PRM-ul lui Vadim este văzut în contextul internaţional ca fiind un fenomen de extremă-dreapta, dar în România el acumulează o mare parte din simpatie identificându-se cu elemente ale regimului naţional comunist, pentru care mulţi au o adevărată nostalgie. României îi lipseşte o structurare pe clase care ar putea oferi o bază solidă de sprijin pentru nişte partide social-democrate, liberale şi conservatoare de succes. O clasă mijlocie firavă este înghesuită între o oligarhie care pretinde o parte tot mai mare din averea naţională şi milioane de orăşeni şi ţărani săraci. Cu excepţia gradului de urbanizare apărut ulterior, această împărţire pe clase sociale seamănă din ce în ce mai mult cu perioada de dinainte de 1945. România devine o societate polarizată, lucru care o transformă într-o arenă extrem de favorizantă pentru politica populistă. Creşterea numerică a ţărănimii deposedate de pământ şi a clasei muncitoare confruntate cu instabilitatea financiară pune sub semnul întrebării capacitatea României de a menţine un sistem democratic viabil. Deşi integrarea în UE se apropie, acest lucru nu poate aduce câştiguri financiare reale unei mari părţi din populaţie pentru o perioadă lungă. Este adevărat că nu ar trebui să fie greu pentru un partid antisistem să prezinte integrarea euro-atlantică ca pe un tip de modernizare impusă din exterior, care e străină de nevoile adevărate ale României – un discurs care s-a bucurat de mult succes înainte de 1945, când democraţia parlamentară era descrisă în aceste cuvinte de către dreapta radicală.15

De cele mai multe ori alegătorii îi judecă pe politicieni după capacitatea acestora de a vorbi pe limba lor şi de a le reflecta speranţele şi dezamăgirile. Construindu-şi o imagine de duşman aprig al corupţiei, Vadim poate fi văzut ca un adevărat om al poporului, în ciuda averii sale şi a legăturilor cu persoane suspecte din politică şi din lumea afacerilor, atât înainte, cât şi după 1989. Este posibil ca

unele orientări viitoare ale politicii româneşti să-i sprijine pe populiştii naţionalişti, indiferent dacă Vadim va fi purtătorul lor de drapel sau nu. Moştenirea colectivismului autoritarist permite Armatei şi Bisericii să rămână cele mai importante instituţii în ochii alegătorilor. Sondaje succesive le-au plasat în frunte, în ciuda lipsei vreunei dovezi că ele ar fi jucat un rol important în ajutarea României să iasă din criza în care s-a aflat timp de câteva zeci de ani. Pe de altă parte, Parlamentul şi partidele politice, ligamentele democraţiei de fond din România, sunt de obicei cele mai dispreţuite instituţii, indiferent cine se află la putere.

În mod îngrijorător, sistemul de învăţământ reflectă câteva dintre aspectele cele mai autoritariste ale politicii. Învăţământul este un domeniu asupra căruia UE şi societatea civilă internă ar fi trebuit să-şi focalizeze energia pentru a da naştere unui organism puternic de sprijin printre cei mai instruiţi membri ai tinerei generaţii atât pentru angajamentul României faţă de Europa, cât şi în ceea ce priveşte procesul de democratizare. În schimb, mulţi dintre studenţii din universităţi (în special din cele particulare) sunt descurajaţi şi nu găsesc niciun debuşeu pentru elanurile lor. Metodele de predare demodate continuă să fie o regulă în multe facultăţi, unde o abordare mai variată a procesului de învăţare ar putea aduce rezultate mult mai bune. Nu sunt puţini profesorii care se folosesc de metode de control autoritariste pentru a-şi impune voinţa asupra elevilor, iar faptul că abuzează de poziţia lor, lucru care ar da naştere unui protest zgomotos în majoritatea ţărilor din UE, este de regulă acceptat şi nu denunţat. Asociaţiile studenţeşti nu reuşesc să apere drepturile omului pentru cei pe care îi reprezintă, probabil pentru că neînsemnaţii responsabili care le conduc tânjesc şi ei să devină membri ai unor profesii ierarhice precum dreptul, administraţia publică şi învăţământul, unde să

poată la rândul lor să-şi impună voinţa asupra subalternilor. Dacă organizaţiile internaţionale şi organizaţiile non-guvernamentale interne care se ocupă de democratizare s-ar interesa mai mult de învăţământ, mai mulţi tineri talentaţi şi cu responsabilitate socială ar putea fi încurajaţi să se implice în acţiunile de activism public, în loc să le evite. Timp de mulţi ani, bugetul pentru învăţământul României a fost unul dintre cele mai scăzute din Europa. Sprijinul orientat către instituţiilor dornice să fie inovatoare în privinţa metodelor de învăţare şi să acorde studenţilor un control mai mare asupra situaţiilor de care se ciocnesc la facultate ar putea să dea naştere unei culturi politice mai implicate. Învăţământul reprezintă, cel mai probabil, instituţia-cheie care ar putea permite unui număr considerabil de români să valorifice potenţialul intern, cel care a dat posibilitatea unor ţări precum Finlanda (cu mult mai puţine resurse naturale) să promoveze o dezvoltare economică durabilă. Însă foaia de parcurs a UE pentru prea derare cuprinde puţine prevederi legate de învăţământ. Mai mult, Bruxelles-ul nu a reacţionat când guvernul a luat fonduri de la bugetul sărac al învăţământului pentru a acoperi cerinţele NATO şi ale UE referitoare la alte domenii administrative. De asemenea, executivul UE are o atitudine indiferentă chiar şi în prezenţa dovezilor covârşitoare că fondul Leonardo da Vinci pentru învăţământ vocational a fost, într-un număr tot mai mare de cazuri, deturnat de către un grup de profesori occidentali şi români, împreună cu nişte ONG-uri.16

Prin tendinţa lor de a se abţine sau de a vota în masă pentru PRM, tineretul român şi-a manifestat pregnant în decembrie 2000 refuzul de a se implica într-un sistem politic de care se simţeau înstrăinaţi. O astfel de alienare nu se rezumă doar la ei, însă efectele sale dezastruoase au fost reduse prin puterea televiziunii de a linişti populaţia.

Posturile private principale sunt deţinute de oameni de afaceri dependenţi de bunăvoinţa PSD, în foarte mare măsură din cauza datoriilor pe care, în anumite situaţii, le au faţă de stat. În programele de televiziune predomină concursurile, serialele de acţiune violente, importate din străinătate, şi emisiunile cu o tentă naţionalistă, prezentate adeseori de personalităţi de frunte. Acest gen de programe îi împiedică pe telespectatori să judece în mod obiectiv comportamentul celor aflaţi la putere şi felul în care acest comportament le afectează vieţile. În diversele ţări unde există un grad mare de inegalitate şi nedreptate, dominaţia unor astfel de forme de televiziune conduce la pasivitate politică şi serveşte ca instrument util pentru o elită conducătoare egoistă.

Şi diviziunea rural-urban indică o tendinţă socială îngrijorătoare; închiderea unor fabrici a avut ca rezultat întoarcerea în mediul rural a unui val constant de oameni care puteau beneficia de pe urma retrocedării pământului din anii 1990. Încă înainte de redistribuirea pământului din 1990, 35% din totalul locurilor de muncă erau în sectorul agricol, însă un trai sărac la limita subzistenţei este probabil ceea ce îi aşteaptă pe mulţi dintre cei întorşi.17 Toate guvernele României începând cu anul 1990 au continuat să neglijeze agricultura, lucru care a reprezentat o trăsătură a epocii comuniste şi a celei anterioare acesteia. Există deja semnale că beneficiarii ajutorului agricol dat de UE în valoare de 300 de milioane de euro (între 2001 şi 2003) vor fi proprietarii de mari suprafeţe şi cei care au transformat fostele ferme ale statului în întreprinderi private aducătoare de profit, nicidecum fermierii de rând.18 Regimul comunist a transformat ţărănimea românească într-o clasă muncitoare agricolă, creând astfel o nouă formă de dependenţă totală faţă de stat.19 Dar regimul care i-a urmat nu prea pare pregătit să-şi respecte obligaţiile faţă de o parte vulnerabilă din

populaţie, care se confruntă cu un analfabetism în creştere, niveluri de trai scăzute şi cu o pierdere a capacităţii de a genera profit (din cauza faptului că majoritatea proprietăţilor ţărăneşti sunt mici). Programele de asistenţă socială, introduse în 2002 de un guvern panicat pentru a evita o posibilă tulburare cauzată de o aşteptată creştere considerabilă a facturilor la combustibil, sunt orientate către săracii de la oraş. Va trece mult timp până când locuitorii de la sate vor beneficia de pe urma programului de dezvoltare SAPARD finanţat de UE şi creat pentru a promova o agricultură stabilă. Ministerul Agriculturii nu a făcut decât să schiţeze o strategie de implementare pe la jumătatea lui 2002, când existau temeri serioase că lipsa de eficienţă a României ar putea determina UE să-şi retragă ajutorul. Acest lucru a reprezentat o eroare păguboasă: în 2000 nu mai puţin de 40% din forţa de muncă românească lucra în agricultură, dar acest sector reprezenta doar 20% din PIB (în comparaţie cu Bulgaria, unde 26% lucra în acelaşi sector, contribuind însă cu 17% din PIB în 1999). Planul de dezvoltare rurală a Bulgariei pentru 2000 – 2006 a fost unul dintre primele într-o ţară candidată care a fost aprobat de UE.20

Va fi interesant de observat dacă predilecţia UE pentru adunarea la un loc a proprietăţilor rurale cu scopul de a da un randament superior va avea efectul involuntar de a reînvia clasa boierească a proprietarilor de pământ (rezultată de această dată din oligarhia fost comunistă). S-ar putea să fie de plătit un preţ politic pentru neglijarea lumii ţărăneşti. Rezultatele sondajelor din vara lui 2002 arătau că PRM înregistra creşteri uluitoare în comunităţile rurale, mai ales în Moldova.21 Anterior, locuitorii zonelor rurale şi ale oraşelor mici, care fuseseră colectivizate şi industrializate cu forţa, reprezentaseră o grupare puternică de susţinători ai PSD (cu excepţia Transilvaniei).

Dar acest lucru s-ar putea schimba, ţinându-se cont de tendinţa multor primari PSD din aceste zone de a repartiza ajutoarele sociale membrilor propriei familii, prietenilor şi susţinătorilor politici.22 După discreditarea opoziţiei democratice, partidul lui Vadim pare să fie singura forţă capabilă să orienteze disperarea ţăranilor în folosul propriu.

Deocamdată doar ca urmare a presiunilor UE au ajuns să fie votate o serie de legi extrem de contestate, ca acelea pentru ridicarea interdicţiilor privind relaţiile homosexuale între adulţi şi restituirea proprietăţilor către foştii proprietari de drept (deşi aceasta din urmă este imperfectă în versiunea ei finală). Acum UE a conchis că România devine o ţară normală din punct de vedere politic. Uniunea chiar a permis guvernului să distribuie finanţările rezervate de Bruxelles unor ONG-uri româneşti, plecând de la premisa că acest lucru va fi făcut într-un mod imparţial. Donatorii externi îşi retrag mai nou fondurile alocate direct acelor ONG-uri care s-au dovedit ineficiente, deoarece au încredere în evaluarea situaţiei aşa cum a fost făcută de UE.

În anii 1990 Iliescu a insistat mult asupra adoptării unei aşa-numite „a treia căi”, prin care un partid majoritar aflat la cârma unei economii preponderent conduse de stat ar tolera mecanismele pluralismului, asigurându-se însă că întregul său control asupra pârghiilor puterii nu va fi pus niciodată în primejdie. Alina Mungiu-Pippidi a vorbit despre „un soi de corporatism politic” ca fiind formula lui preferată.23 în mod ironic, s-ar putea ca România să fie mult mai aproape la începutul anilor 2000 de un model politic corporatist decât era în 1990, în ciuda presiunii exercitate de instituţiile internaţionale pentru adâncirea şi extinderea pluralismului politic. Politicienii activi din cadrul partidului de guvernământ sunt parteneri de afaceri şi comerţ cu marii întreprinzători şi speculanţi, mulţi

dintre ei având un trecut nomenclaturist. Opoziţia parlamentară este fărâmiţată, însă pericolul discordiei între concurenţi a fost redus de ocaziile tot mai firave de a face bani ale multor oameni de afaceri activi în cadrul PNL şi anterior în PD. O mare parte din acest sprijin financiar vine de la UE, care a promovat un consens între fostele facţiuni combatante din politica românească, însă asta prin sacrificarea bunăstării materiale a cetăţenilor de rând.

Alegătorii nu văd cu ochi buni această competiţie politică laxă. Ea produce un contrast greu de suportat faţă de măsurile autoritariste cu care se obişnuiseră în viaţa politică, educaţie şi alte aspecte ale vieţii sociale. Prea puţini îşi mai aduc aminte de vremurile când competiţia politică normală se dovedea benefică pentru România. În mod sigur, administraţia din perioada 1996 – 2000 nu a inspirat încredere în sistemul de competiţie controlată. Sondajele de la sfârşitul anilor 1990 au vădit o nostalgie pentru regula partidului unic sau pentru dictatură până la un anumit punct. Este greu de susţinut ideea că România a avut parte de o consolidare constantă a fragilei sale democraţii apărute în împrejurările controversate şi confuze din 1989 – 1990. Latura pozitivă este că au avut loc alegeri libere şi corecte, cu înlocuirea partidelor de guvernământ (şi a doi preşedinţi) în două scrutine electorale succesive. Libertatea de exprimare funcţionează acceptabil, la fel ca autonomia de asociere şi controlul civil asupra forţelor armate. Acestea sunt câteva dintre condiţiile procedurale minime pentru o democraţie, aşa cum au fost ele formulate de politologul american Robert Dahl. Adaptându-le Europei de Est postcomuniste, Mary Kaldor şi Ivan Vejvoda au reliefat de asemenea statul de drept, separarea puterilor şi afirmarea deplină a drepturilor cetăţeneşti, fiecare dintre acestea fiind însă incompletă sau insuficient dezvoltată în România.24

Trecând de la proceduri la comportamentul politic,

situaţia nu este deloc mai liniştitoare. PSD, succesorul de drept al FSN şi PDSR, pare împăcat cu democraţia la nivel procedural, dar manifestă tendinţe monopoliste şi este dispus să consolideze măsurile pluraliste numai sub presiune externă. *Nivelul scăzut al presiunii opiniei publice în favoarea reformei şi a reînnoirii reprezintă un motiv de autentică îngrijorare.15* Cel puţin despre fanarioţi şi despre comuniştii crescuţi de Moscova se poate spune că erau în general nişte venetici în ţara unde au început să prade. Dar nu se poate spune acelaşi lucru despre cele câteva mii de membri ai Parlamentului român votaţi începând din 1990 în cadrul unor alegeri tot mai libere şi mai corecte. Deşi mulţi români ar putea fi tentaţi să-i considere ca pe o castă separată, aceşti reprezentanţi aleşi provin chiar din rândurile lor.

România duce încă lipsă de o cultură politică în cadrul căreia sprijinul pentru practicile şi instituţiile democratice să aibă un ecou amplu. Până în 1989 ea a avut parte de o cultură a dependenţei, în care majoritatea cetăţenilor era dispusă să rabde abuzuri imense din partea statului, şi rămâne de văzut în ce măsură ea a fost erodată de procesul de liberalizare început în anii 1990. Însă resemnarea populaţiei sugerează că acest simţ al dependenţei ar fi putut deveni mai puternic după ce seria de falimente bancare, amăgirile fondurilor de investiţii şi ingineriile financiare ale jocurilor piramidale le-au sustras milioane din economiile adunate. Cel mai adesea sunt întâmpinate mai degrabă cu resemnare decât cu mânie dezvăluirile din ultima vreme despre delictele comise de elita economică formată din 3.000 până la 5.000 de oameni de afaceri care s-au îmbogăţit, în unele cazuri în mod fabulos, prin obţinerea unor contracte preferenţiale şi a unor credite fără acoperire acordate de stat. Într-un editorial scris cu prilejul împlinirii unui an de la revenirea la putere a PSD, intitulat „Viitor de aur ţara noastră n-are”,

Cornel Nistorescu demonstra disperat că toate speranţele privind o îmbunătăţire a situaţiei materiale se aflau în mâinile celor care jecmăniseră statul, devenind „tot mai bogaţi, până vor ajunge să deţină mai mult decât au nevoie *şi abia apoi vor începe să mărească salariile*".*16* Între timp, discursul oficial moral clădit pe un patriotism de paradă ascunde în realitate deviza „înşfacă tot ce poţi", care îi permite noii oligarhii să prospere. Funcţionari de stat de nivel înalt contemplă cu seninătate acţiunile care pot distruge oraşe istorice cum ar fi Sighişoara, ca urmare a creării sursei de bani „Dracula Park", sau îşi dau mâna la acţiuni care distrug zone din Munţii Apuseni ale căror sate româneşti reprezintă tradiţii remarcabile. Presiunile internaţionale (şi campania derulată de un ONG naţional eficient, Liga pro Europa) au reuşit să înăbuşe în faşă primul plan, care demonstra limpede că apetitul pentru vandalismul arhitectonic nu se limita doar la Ceauşescu. Dar proiectul de creare a unei uriaşe mine de aur cu exploatare la suprafaţă în ţinutul istoric al Ţării Moţilor pare să fie temeinic lansat şi la sfârşitul anului 2002 principalul său sponsor a finanţat chiar o reuniune organizată cu sprijinul NATO în România. În condiţiile unei astfel de etici politice şi de afaceri predominante, susţinătorii internaţionali ai reformei din România, care îşi închipuie că în curând va apărea o economie de piaţă transparentă, se păcălesc singuri.

La începutul anilor 1960, Gabriel Almond şi Sydney Verba au cercetat legătura dintre cultura politică şi sistemele democratice, 27 dezvoltând o teorie a culturii civice care conţine un grad ridicat de încredere în rândul populaţiei şi un sprijin temeinic pentru formulele democratice, în ciuda nemulţumirii faţă de diverşi reprezentanţi ai puterii.28 Sondajele arată că în România o astfel de încredere lipseşte într-o proporţie semnificativă. Ea s-a redus şi în cadrul vechilor democraţii occidentale de

prin anii 1960, dar nu în acelaşi grad constatat în România (iar respectivele state au de obicei factori de stabilizare care în România lipsesc, de natură să împiedice o scădere dramatică a sprijinului acordat instituţiilor libere, cum ar fi economia viabilă şi reţeaua multiplă de activităţi realizate prin asociere). De-democratizarea reprezintă o opţiune pentru statele care experimentează formulele pluraliste, care nici în România nu poate fi dată deoparte. În mod obişnuit, cel mai optimist scenariu ar sugera o perioadă de tranziţie mai lungă, în care formulele democratice s-ar confrunta cu teste periodice dure înainte de a apuca să aibă rădăcini durabile. Atâta timp cât continuă sprijinul extern ferm şi concertat pentru proba prin care trece România, şansele ca aceasta să îşi consolideze treptat sistemul democratic s-ar putea dovedi suficient de mari. Dar dacă proiectele UE vor fi marcate de întârzieri importante, atunci şi starea de sănătate a democraţiei româneşti va avea de suferit.

Totodată, nu se poate afirma că procesul democratic se va aprofunda automat odată cu intrarea României sub umbrela NATO. Din 2002 a crescut constant îngrijorarea legată de tot mai accentuatele atitudini monopoliste faţă de putere ale partidului de guvernământ, însă fără a se ajunge ca ele să pericliteze şansele de invitare la începerea negocierilor de aderare cu NATO, lansate în luna noiembrie a aceluiaşi an. Se poate presupune că aceste forţe autoritariste reziduale vor continua să rămână puternice după ce afacerile interne ale ţării nu vor mai fi monitorizate constant de oficialii Alianţei. Dacă cei aflaţi în fruntea statului privesc democraţia ca pe un inconvenient care trebuie tolerat mai mult pentru a da satisfacţie liderilor externi, decât ca pe o componentă-cheie a unui sistem de valori de care România are nevoie pentru a genera o ruptură totală cu trecutul totalitar, atunci nici intrarea în NATO sau în UE nu va reuşi să realizeze un

control decisiv asupra unui comportament autoritarist marcant.

România de după 1859 nu a avut încă ocazia să asiste la naşterea unui partid politic apt să transforme valorile şi obiectivele cu care să se poată lansa ca o forţă competentă de opoziţie într-o strategie viabilă pentru guvernare. Mult prea des liderii de partide, adjuncţii lor, oficialii locali şi membrii tineri sunt mânaţi de nevoia de a obţine bunăstare materială prin activitatea politică. Ideologia şi programele contează prea puţin. Iureşul celor mai mulţi defectori oportunişti spre PSD după 2000 demonstrează că nevoia de a redirecţiona banii publici şi ai Europei spre buzunarele private reprezintă o preocupare covârşitoare. Ba mai mult, nu este deloc exagerat să afirmăm că acapararea statului şi redirecţionarea unei părţi din resursele acestuia către un individ şi anturajul său sau către un grup reprezintă baza politicii româneşti. Ca rezultat, partidele actuale au o identitate ştearsă şi o reputaţie proastă în ochii alegătorilor. Este greu să creezi instituţii libere, capabile să reziste, atunci când satisfacerea propriilor interese devine lucrul care interesează preponderent elita politică românească la mai bine de un deceniu după evenimentele din 1989.

La jumătatea secolului al nouăsprezecelea, Alexis de Tocqueville a atenţionat că democraţia poate degenera în despotism când autorităţile alese sunt interesate de putere pentru a obţine câştiguri din venitul public.29 Standardele scăzute ale decidenţilor principali din România au provocat o dezamăgire generalizată faţă de democraţie şi au dat aripi forţelor autoritariste, care ar fi bucuroase s-o extermine. Opoziţia majoritară nu se manifestă şi este foarte posibil că ţara să fie înglobată în NATO şi în UE cu structurile sale autoritariste rămase în mare parte intacte.

Tonul afirmaţiilor făcute de Bruxelles şi de statele membre ale UE în 2003 sugera că şansele României de a

adera la UE în 2007 au crescut considerabil. Acest lucru se datorează mai degrabă sprijinului statelor membre puternice ale UE, de care s-a bucurat guvernul Năstase, decât oricărei alte capacităţi sau dorinţe de a se supune cerinţelor de aderare impuse de UE. România întâmpină dificultăţi în absorbirea de fonduri de la UE din cauza slabei sale capacităţi administrative. Una dintre metodele principale ale UE pentru transformare constă într-un mecanism bizar cunoscut sub numele de *twining* (înfrăţire), prin care câteva mii de funcţionari sunt trimişi să facă studii aprofundate în universităţile occidentale sau sunt detaşaţi să lucreze efectiv în ministerele şi instituţiile occidentale, cu speranţa că se vor întoarce la posturile lor pregătiţi să aplice metodele de organizare occidentală şi că astfel va apărea birocraţia pusă în slujba cetăţeanului. Nu este clar în ce măsură dobândirea de noi aptitudini va consolida randamentul statului român. Sub conducerea PSD există şanse ca, în cazul în care aceşti oficiali aleg să slujească funcţia publică (în detrimentul unei abordări în favoarea PSD) în funcţia pe care o ocupă, să fie sancţionaţi. Modul în care instrumentele de prea derare la UE – PHARE, ISPA şi SAPARD – au fost folosite uneori nu oferă dovezi concludente că ele sunt cele adecvate pentru depăşirea problemelor majore moştenite din comunism şi dintr-un deceniu în care reforma a lipsit. Este îngrijorător faptul că speranţele UE de a transforma statul român au un fundament atât de nesemnificativ.

În perioada 2000 – 2001, PSD a fost supus unor evaluări critice din partea UE, care au scos din nou la lumină problemele din sistemul de justiţie şi din lupta împotriva corupţiei. Partidul conducător era pe atunci fidel vechiului proverb românesc „Fă-te frate cu dracul până treci puntea”, însă când ambasadorul UE Jonathan Scheele a fost sfătuit de Adrian Năstase în decembrie 2002 să-şi vadă de treabă pentru că îşi exprimase îngrijorarea cu

privire la refuzul guvernului de a duce la bun sfârşit îmbunătăţirile infrastructurale din Bucureşti finanţate de UE (pentru că banii urmau a fi utilizaţi de primarul general din opoziţie), a devenit limpede faptul că România „trecuse puntea” şi că PSD nu mai trebuia să fie politicos cu cel mai important reprezentant al UE în această ţară. Sprijinul puternic pentru intrarea României în UE, venit din partea Marii Britanii, Italiei şi Spaniei, a părut să anuleze îngrijorarea Comisiei Europene, în special cea referitoare la măsura în care îndeplineşte România criteriile politice de intrare în UE. Nu este nicio coincidenţă că Italia se arată cel mai zgomotos susţinător al României. Ea beneficiază deja enorm de pe urma felului în care piaţa românească de peste 20 de milioane de oameni a fost deschisă pentru produsele şi serviciile sale. Este greu de prevăzut cum va deveni România o economie de piaţă funcţională, dacă una dintre consecinţele intrării în UE va fi o invazie de bunuri ieftine şi de calitate (nu numai din Italia), pe care producătorii români nu vor fi în stare să le concureze.

În 2003 PSD s-a strecurat printre acţiunile de reformă, afişând străvechea metodă românească de guvernare: „forma fără fond”. Singura victimă importantă a câinelui de pază anticorupţie, apărut după multe presiuni din partea UE în 2002, a fost o judecătoare considerată de mulţi printre cele mai corecte persoane din branşa ei. Ziarişti locali sunt agresaţi făţiş pe stradă în zone ale ţării unde nu există control asupra puterii PSD.[30] Cu o zi înaintea unui astfel de incident, Jonathan Scheele a recunoscut într-un interviu acordat presei influenţa limitată pe care UE fusese capabilă să o exercite în România.[31] Fără să se mai teamă că Bruxelles-ul ar putea suspenda negocierile sau că ar putea pune condiţii de aderare mai apăsătoare, conducătorii sus-puşi devin din ce în ce mai îndrăzneţi când e vorba de fondurile UE.[32]

Direcţionarea acestor fonduri, însumând 4, 6 miliarde de euro, către o ţară condusă de o oligarhie pentru care noţiunea de serviciu public este străină, ar putea să fie privită în anumite capitale ca un imbold esenţial pentru corupţie. UE nu pare dornică să se întrebe de ce oficialităţile de la Bucureşti au acceptat foaia sa de parcurs: ei ar fi marginalizaţi dacă România ar accepta o reformă de felul celei prin care a trecut Germania de Est după reunificare. În orice caz, ei sunt încrezători că pot să ocolească prevederile foii de parcurs şi să se asigure că exigenţele sale pur şi simplu nu vor fi aplicate. Dacă Jonathan Scheele (unul dintre cei mai pricepuţi reprezentanţi internaţionali activi în România după 1989) îşi permite să spună că „şansele României de a intra în UE în 2007 au crescut… datorită faptului că procesul reformei a continuat şi, în anumite cazuri, a fost accelerat”, atunci devine evident motivul pentru care PSD se simte atât de sigur pe el.33

Este posibil ca şi sub conducerea unor şefi de partid formaţi în perioada comunistă şi a unor rechini afacerişti România să sufere modificări în interiorul UE, ca urmare a atracţiei exercitate de statele mai mari destul de bine guvernate, care domină Uniunea. Partidele cu o abordare occidentală şi firmele care practică o morală de afaceri sănătoasă, alături de alte companii străine interesate de ceva mai mult decât obţinerea unui profit imediat, ar putea pregăti o elită nouă, care să poată obţine controlul peste câteva decenii. Aceasta este speranţa opoziţiei democrate şi a societăţii civile, care continuă să susţină aderarea, chiar dacă se va întâmpla ca PSD să fie la conducere. Doar câteva voci rebele îşi mai amintesc faptul că în anii 1970 exista speranţa că nişte relaţii mai strânse cu Occidentul ar fi fost capabile să liberalizeze sistemul comunist. În schimb, Ceauşescu a folosit sprijinul occidental ca pe o modalitate de a masca o represiune şi mai dură. În 2002

UE nu a făcut practic nimic atunci când, la summitul G8 din oraşul italian Genova, poliţia locală a dat ordin ca un număr însemnat de protestatari paşnici să fie bătuţi în timp ce dormeau în paturile lor. Aceasta este ceea ce românii ar numi o „mineriadă”, după incursiunile minerilor din anii 1990 împotriva adversarilor lor anticomunişti, acţiuni derulate de cele mai multe ori cu binecuvântarea statului. Dacă statul italian poate scăpa nevinovat în urma unor astfel de tactici, atunci este posibil să existe doar câteva reacţii dezaprobatoare la Bruxelles în cazul în care guvernul de la Bucureşti ar declanşa astfel de acţiuni împotriva adversarilor săi.

Bruxelles-ul n-a suflat o vorbă când guvernul român a utilizat mijloace neortodoxe în octombrie 2003 pentru a-şi asigura o prezenţă la urne de 50% necesară într-un referendum pentru revizuirea Constituţiei. Năstase a anticipat corect că executivul de la Bruxelles va trece cu vederea voturile multiple exercitate în câteva fiefuri ale PSD, prezenţa unor urne mobile în supermarket-uri şi în gări, ca şi tombolele din afara secţiilor de votare, din moment ce utilizarea acestor metode dubioase se făcea pentru o cauză bună: aprobarea unei constituţii ce permitea României să semneze tratatele de aderare la UE. Rămâne de văzut dacă UE a creat un monstru, în condiţiile în care PSD presupune că Uniunea va trece cu vederea frauda electorală şi la următoarele alegeri generale.

PSD pare să fi avut parte de reproşuri înţepătoare din partea Bruxelles-ului pe 11 martie 2004, când Parlamentul European a susţinut un raport care critica aspru măsurile guvernului privind combaterea corupţiei şi asigurarea independenţei mass-media şi a justiţiei. El a avertizat că aderarea la UE din 2007 putea să fie pusă în pericol dacă Năstase şi miniştrii săi nu îşi luau în serios îndatoririle privind reforma. UE a declarat că îşi va reorienta strategia, concentrându-şi atenţia asupra zonelor critice

menţionate. Dar până în vară, reprezentanţii candizi ai UE recunoscusem că „reorientarea" fusese doar un instrument menit să o calmeze pe redutabila baroneasă Nicholson, care întocmise raportul critic după ce descoperise că guvernul nu îţi ţinuse promisiunile de a nu trimite în străinătate copii aflaţi în grija statului.

Mischie, baronul PSD din Goij, a fost sacrificat pentru a împăca Bruxelles-ul. Însă alte personalităţi mult mai importante, care fuseseră supuse unor cercetări penale ani la rând pentru fraudă financiară la scară mare, au continuat să fie lăsate în pace. PSD se arăta încrezător în faptul că alegerile locale din iunie îi vor confirma caracterul de neînvins, înaintea alegerilor importante din noiembrie. Pentru a fi absolut sigur de reuşită, el a exercitat presiuni asupra funcţionarilor publici şi a oamenilor de afaceri privaţi, pentru ca aceştia să se alăture partidului şi să întoarcă spatele opoziţiei. A strâns cureaua în ceea ce priveşte televiziunea şi, de asemenea, a susţinut partide mărunte, create ca să fragmenteze opoziţia faţă de PSD în oraşe. Însă PSD a obţinut mai puţine voturi decât Alianţa pentru Dreptate şi Adevăr, o coaliţie între PNL şi PD formată în toamna anterioară. 65, 4% dintre primari făcuseră parte din PSD ca urmare a unor plecări de la alte partide, dar după două tururi de scrutin acest procent a scăzut la 28% (faţă de 36%, cât avea adversarul principal).

Dezastrul rutier de la Mihăileşti din 24 mai a generat şi mai multă publicitate negativă pentru PSD, după ce câţiva miniştri au venit la locul faptei şi au ordonat ca peste rămăşiţele pământeşti ale celor 19 victime să se toarne asfalt pentru a permite reluarea circulaţiei pe o şosea aglomerată. Gestul cuprindea în el toată aroganţa partidului aflat la putere faţă de populaţie, iar cunoscuta personalitate din opoziţie Traian Băsescu a profitat la maximum de această situaţie. El l-a nimicit pe Geoană,

ministrul de Externe, care fusese împins în cursa pentru primăria Capitalei în mod nechibzuit. Capitala i-a revenit Alianţei, care l-a eliminat şi pe Funar la Cluj, învingătorul fiind PD-istul Emil Boc. În fieful său din Moldova, PSD a pierdut teren, primarul Bacăului, Dumitru Sechelariu (care întrupa vulgaritatea arivistului PSD-ist) trebuind să fie escortat de poliţie pentru a evita furia alegătorilor.

A urmat o lună de lupte interne şi acuzaţii reciproce în PSD. Schimbările de faţadă, implicând o remaniere a cabinetului şi o epurare a nivelurilor înalte ale partidului, n-au putut ascunde sentimentul de panică; înfrângerea electorală părea un lucru inevitabil în condiţiile în care o serie de companii-fantomă fuseseră deja constituite pentru a redirecţiona fondurile UE ce urmau să fie vărsate la niveluri fără precedent în ţară din 2005. Pe 5 iulie Iliescu a ignorat complet prevederea constituţională conform căreia preşedintele nu se implica în politica internă a partidului şi l-a criticat aspru pe Năstase în faţa colegilor săi mai în vârstă. Au urmat cinci zile tensionate, când se părea că prim-ministrul voia să demisioneze şi se pregătea să intre în luptă cu Iliescu pentru conducerea partidului. Conflictele s-au aplanat în avantajul lui Năstase, care a avut parte de o libertate sporită pentru a pregăti alegerile dificile.

Cu trei luni înainte, prestigiul lui Iliescu atinsese apogeul. România intrase în NATO, iar SUA păreau să fie pe punctul de a anunţa înfiinţarea unor baze militare în apropiere de Constanţa. Acelaşi Iliescu a fost subiectul unei biografii elogioase, care a apărut pentru a arăta capitularea faţă de el a unei părţi mari din opinia intelectuală, care îl criticase anterior. Vladimir Tismăneanu, care a scris-o în colaborare cu preşedintele, este un politolog important, stabilit la Universitatea din Maryland, care are o mare influenţă asupra publicaţiilor, a acordării de burse şi a numirilor atât în România, cât şi în

SUA. El fusese anterior un susţinător fervent al societăţii civile democratice şi descrisese cândva structura de putere sub regimul lui Iliescu drept „una de tip populist, corporatist şi semifascist”.34 Dar în lucrarea sa din 2004 el l-a caracterizat pe Iliescu drept „un simbol... al stângii pluraliste” din România, care a avut o responsabilitate majoră în procesul de consolidare a democraţiei.35

Iliescu s-a dovedit sigur pe el în demersul de atragere a unui număr mare de foşti adversari în tabăra lui şi a format chiar o generaţie nouă de intelectuali gata să se conformeze cerinţelor PSD. Dar încercarea îndrăzneaţă a lui Tismăneanu de a schimba imaginea creată de istorie lui Iliescu a provocat controverse fulminante, toate culminând cu blamarea amândurora de către Şerban Papacostea, istoricul eminent şi supravieţuitorul lagărelor de muncă forţată din anii 1950.36 O critică nimicitoare la adresa lui Iliescu a venit şi din partea presei libere, mai ales când a ieşit la suprafaţă rolul pe care l-a avut el în eliminarea lui Paul Florea, singurul judecător în vârstă şi independent rămas în funcţie.37 Liderii PD şi PNL au boicotat pe 16 iulie 2004 consultările periodice ale preşedintelui, considerând ca acesta comisese un abuz de putere. Persoanele neimplicate în politică au fost însă cele spre care s-au îndreptat cetăţenii nerăbdători să scape de PSD pentru a le servi drept inspiraţie: ambasadorul SUA Michael Guest, aflat la sfârşit de misiune, jurnalistul neînfricat Cornel Nistorescu şi arhiepiscopul Pimen al Sucevei şi al Rădăuţiului din Moldova, care i-a acuzat pe Iliescu şi pe liderii PSD că sunt „străini de... sentimentele religioase şi patriotice şi că sunt rămăşiţele Partidului Comunist”.38

Ceea ce a părut să salveze PSD, sau cel puţin să-i limiteze pierderile, a fost incapacitatea opoziţiei de a duce la bun sfârşit transformarea internă care a făcut-o să apară drept o alternativă atractivă. Alianţa (mai ales PNL) era

mai degrabă gata să reabiliteze persoane compromise din guvernul anterior decât să promoveze tineri necorupţi şi competenţi. Realitatea internă în PNL pare asemănătoare cu cea din PSD în anumite privinţe, cum ar fi controlul câtorva şefi asupra unor membri supuşi şi râvnind aproape toţi avantajele funcţiilor. PD oferă mai multe speranţe de reînnoire, însă el este partenerul minoritar din Alianţă. Chiar dacă PNL-istul Theodor Stolojan ar câştiga alegerile prezidenţiale, PSD ar putea să formeze un guvern cu sprijinul unor partide mai mici (inclusiv PRM-ul lui Vadim). Însă chiar şi în situaţia în care Alianţa şi-ar forma un guvern alături de partidele mai mici, cum ar fi UDMR (el însuşi devenit o forţă oligarhică), perspectivele apariţiei unei reforme profunde ar fi la fel de firave. Deoarece am scris aceste rânduri cu patru luni înainte de confruntarea din noiembrie 2004, rămâne deschisă posibilitatea apariţiei unor figuri noi, în timp ce ameninţarea „dictaturii tăcute” a PSD pare să se fi redus. Liderii PSD şi-au dedicat mai mult timp dobândirii averilor personale decât creării unui partid dominant.

El este mai degrabă un partid improvizat aflat la putere, dorinţa sa de avuţie deformându-i perspectiva. Dar România pare să fie departe de a fi martora unei rupturi a structurilor conducătoare ale căror interese din perioada comunistă au fost sârguincios modelate în anii 1990 şi îmbunătăţite ulterior cu ajutorul banilor primiţi de la UE şi al celor care s-au dat după cum bătea vântul în 2000. Milioane de alegători sunt nerăbdători să vadă o schimbare şi aşteaptă alegerile din 2004 cu mai puţină încredere în PSD şi cu mai multă furie faţă de comportamentul său decât se întâmpla în 1996. Însă controlul acestuia asupra mecanismului statal este mai puternic ca niciodată, iar opoziţia inspiră mai puţina încredere decât în 1996. Este adevărat ca o mare parte din opoziţie este infiltrată de persoane care, în ultimă instanţă,

sunt fidele PSD sau deschise avansurilor sale. După apariţia de partide noi se preconizează că unele vor fi sateliţii săi. Mogulul fotbalului, Gigi Becali, a pus bazele unui cult al personalităţii evocator al timpurilor comuniste, Partidul Noua Generaţie apărând cu ajutorul lui Dan Pavel, o figură marcantă a ştiinţelor sociale şi autor de comentarii în presă.39 în ciuda grabei intelectualilor care gravitau în jurul orbitei PSD de a prezenta România ca pe o democraţie stabilă, ea este departe de acest statut, iar sprijinul neinspirat al UE pare să o fi făcut şi mai puţin pluralistă după 2000. În câteva situaţii, alegătorii români au dat dovadă de maturitate şi curaj opunându-se PSD, dar ei au prea puţine lucruri pentru care să mulţumească UE. Strădania acesteia de a integra România pe baza unor cerinţe mai laxe în 2007 sau la scurt timp după aceea nu a făcut decât să consolideze latura autoritaristă a politicii româneşti şi să dea un elan puternic corupţiei, care a fost complet inflexibilă la îndemnurile sale.

UE scrie o pagină vitală din istoria României. În 2002 şi 2003 aceasta a primit dovezi incontestabile că PSD şi sateliţii săi preferau să jefuiască fondurile UE şi să nu ţină cont de aspectele-cheie ale foii sale de parcurs pentru intrarea în UE. În cazul în care conducătorii români vor recunoaşte doar de formă pachetul de reforme al UE şi îl vor abandona după integrare, atunci UE va fi făcut un rău considerabil românilor şi va fi pus într-un oarecare pericol chiar bunul mers al strategiei sale ambiţioase pentru Europa. UE contribuie la creşterea inegalităţii într-un ritm foarte îngrijorător prin modalitatea, de cele mai multe ori neglijentă, prin care permite să-i fie utilizate fondurile de prea derare. Foaia sa de parcurs pentru România include puţine clauze referitoare la protecţia bătrânilor şi va înrăutăţi situaţia unor grupuri cum ar fi ţăranii şi muncitorii necalificaţi de la oraş. Acestea măresc riscul unei agitaţii naţionaliste *după* ce România va intra în UE, o

perioadă în care se presupune că ea va deveni o ţară normală din punct de vedere politic.

Este ironie faptul că o putere externa ca UE comite aceleaşi greşeli ca ale unei alte mari puteri, evident mai puţin bine acceptată, Uniunea Sovietică, insistând pe aplicarea unui proiect de schimbare ale cărui componente esenţiale s-ar putea să nu corespundă nevoilor României. În mod sigur, această bunăvoinţă poate fi valorificată pentru a se căuta o modificare a termenilor de aderare, prin care să se vadă clar că aceştia mai degrabă dăunează decât aduc beneficii societăţii româneşti. Când Bruxelles spune „avem un plan care vă va rezolva toate problemele, dacă este aplicat întocmai după spusele noastre”, asocierea se face inevitabil cu gândirea managerială a CAER şi cu alte proiecte sovietice ratate.

Marxism-leninismul aşa cum a fost practicat de Ceauşescu şi dorinţa de îmbogăţire a succesorilor postcomunişti au lăsat în urmă un vid moral în România. Ţara a devenit o junglă politică şi economică, în care doar cel mai puternic supravieţuieşte. O mulţime de tehnici au fost create pentru a submina democraţia în mod subtil şi pentru a lăsa averea statului în câteva mâini. Simţul datoriei sociale faţă de cel mai slab din societate se diminuează rapid. Foarte puţini reprezentanţi ai opoziţiei democrate şi chiar ai societăţii civile sunt capabili să dea formă unei idei care să descrie un viitor economic stabil pentru întreaga societate. În schimb, aşa cum nişte pasageri descurajaţi aşteaptă să fie salvaţi de pe o navă care se scufundă încet, ei aşteaptă bunăvoinţa corpului de salvare al UE, care nu percepe urmările dăunătoare pe care unele dintre exigenţele sale cheie le poate avea asupra României.

Incapacitatea încheierii procesului anevoios de ieşire a României din comunism pune probleme reale în ceea ce priveşte stabilitatea Europei, iar ea nu mai reprezintă doar

o preocupare internă şi nici măcar una balcanică. Va fi o ironie a sorţii dacă rezultatul esenţial al angajamentului UE faţă de România se va dovedi până la urmă acela de a consolida de fapt puterea elitei conducătoare, care s-a regrupat după căderea comunismului în 1989. Dacă se va întâmpla acest lucru, UE va consolida tradiţiile istorice şi metodele care au făcut România sinonimă cu proasta guvernare de-a lungul celei mai mari părţi din istoria sa.

NOTE

1. În decembrie 2002, legea a fost abandonată după intervenţia preşedintelui.

2. Chelaru, *Culpe care nu se uita*, p. 224.

3. Liviu Ioan Stoiciu, *Cotidianul*, 5 august 2002.

4. Va creşte de la 600 de milioane de euro anual din 2001 – 2003 până la (aproximativ) 800 de milioane de euro în 2004, 900 de milioane în 2005 şi un miliard de euro în 2006. Vezi Antonia Opriţă, *România must shape up laws to get into EU – analysts*, Reuters, 17 decembrie 2002.

5. *Evenimentul zilei*, 24 ianuarie 2002.

6. *Ziarul de Iaşi*, 28 august 2003.

7. *Evenimentul zilei*, 14 noiembrie 2003.

8. Alexandru Lăzescu, *Lecţia argentiniană*, *2*2, 8 – 14 ianuarie 2002.

9. Valerian Stan, *A Few Remarks about the Transparency and Integrity of Public Administration in România*. Acest text a fost trimis organismelor şi instituţiilor internaţionale pe 1 iunie 2001.

10. *Evenimentul zilei*, 21 ianuarie 2002.

11. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 4 iunie 2003.

12. *Ziarul de Iaşi*, 20 decembrie 2002.

13. *Evenimentul zilei* (ediţia engleză online), 19 şi 20 ianuarie 2003.

14. *Evenimentul zilei*, 17 ianuarie 2002.

15. Vezi Z. Ornea, 4 z2» *treizeci*. *Extrema dreapta*

românească, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1995, p. 87.

16. Adrian Bidilici şi Marius Ghilezan, „Vila cu bani UE”, *Evenimentul zilei*, 19 noiembrie 2003.

17. Ron Synovitz, „OECD: Agricultural Review has Praise for Bulgaria, Misgivings about România”, Radio Free Europe, *Features*, 16 ianuarie 2001.

18. *Evenimentul zilei*, 15 februarie 2002.

19. Horia-Roman Patapievici, „Anatomia unei catastrofe”, în Iordan Chimet, *Momentul Adevărului*, Cluj, Dacia, 1996, pp. 169 – 183.

20. *Review of Agricultural Policy*: *Bulgaria*, Paris: OECD, 2000, p. 154.

21. Vezi M. Chiper „Alarmă pentru democraţie: Vadim Tudor cucereşte satele”, *Ziarul de Iaşi*, 31 iulie 2002.

22. M. Chiper, „PRM tace şi face”, *Ziarul de Iaşi*, 2 august 2002.

23. Alina Mungiu-Pippidi, România’ în Mary Kaldor and Ivan Vejvoda (eds), *Democratization in Central and Eastern Europe*, London and Pinter, 1999, p. 141.

24. Mary Kaldor and Ivan Vejvoda (eds), *Democratization in Central and Eastern Europe*, London: Pinter, 1999, p. 4.

25. În 2001 a fost montată prima campanie publică cu origini în societatea civilă contra eforturilor primarului general al Bucureştiului de a reduce populaţia canină din capitală estimată la 500.000 de exemplare.

26. *Evenimentul zilei*, 30 decembrie 2001 (ediţia engleză online).

27. Gabriel Almond şi Sydney Verba, *The Civic Culture*: *Political Attitudes and Democracy în Five Nations*, Princeton University Press, 1963.

28. Geoffrey Pridham, *The Dynamics of Democratization*: *A Comparative Approach*, London and New York: Continuum 2000, p. 6.

29. Stjepan Mestrovic, *The Balkanization of the West: the Confluence of Postmodernism and Postcommunism*, London: Routledge, 1994, p. 24.

30. *Evenimentul zilei*, 26 iulie 2003. Scheletul lui Iosif Costinaş a fost descoperit după nouă luni de la dispariţia sa în iunie 2002 – ziaristul timişorean avea în lucru o carte despre rolul Securităţii în suprimarea demonstranţilor din 1989. Vezi Eugen Tomiuc, „România: Journalist's Suspicious Death Raises New Doubts About Media Freedom”, Radio Free Europe/Radio Liberty, 12 iunie 2003.

31. *Evenimentul zilei*, 25 iulie 2003.

32. Dan Cristian Turturică, „De ce tace Uniunea Europeană”, *Evenimentul zilei*, 3 august 2003.

33. *Evenimentul zilei*, 25 iulie 2003.

34. Dan Pavel, „Filierele mafiote contra intereselor naţionale”, *Ziua*, 29 februarie.

2000.

35. Vezi Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu, *Marele şoc: din finalul unui secol scurt*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 269.

36. Şerban Papacostea, „«Marele şoc» al mistificării” *22*, nr. 749, 13 – 20 iulie, 2004.

37. *Evenimentul zilei*, 17 iunie 2004.

38. *Evenimentul zilei*, 12 iulie 2004.

39. Laurenţiu Cocăzan, „Intelectualii în Republica Becali”, *Evenimentul zilei*, 20 iulie 2004.

Bibliografie

Agenţii de presa

ARPRESS (Bucureşti)

Associated Press

BBC World Service, Survey of World Broadcasts for Eastern Europe Monitorul (Iaşi)

Radio Free Europe/Radio Liberty, Newline, http://www.rferl.org Rompres

Telegrama (Chico, California)
Ziare, periodice şi publicaţii consultate
Adevărul, http://adevărul. kappa.ro (din 2002: http://www.adevărulonline.ro) (Bucureşti)
Adevărul de Cluj (Cluj)
Balkan Forum (Skopje)
Balkanologie (Paris)
Baricada (Bucureşti)
Bosnia Report http://www.Bosnia.org.uk (Londra)
Commentary (New York)
Cotidianul (Bucureşti)
Cuvântul (Bucureşti)
Cuvântul liber (Târgu-Mureş)
Deşteaptă-te Române (Braşov)
Dilema (Bucureşti)
Dimineaţa (Bucureşti)
Dreptatea (Bucureşti)
East European Constituţional Review (New York)
East European Politics and Societies
East European Reporter (Budapesta)
The eeconomist (Londra)
Economist Intelligence Unit, *România Country Reports* (1993 – 2001) *Evenimentul zilei,* http://www.expres.ro
Expres Magazin (Bucureşti)
Financial Times (Londra)
Government and Opposition (Londra) *în faţa alegătorilor* (Cluj)
International Herald Tribune (Paris)
Lupta (Paris)
Mesagerul transilvan (Cluj)
Monitorul, http://www.monitorul.ro (Iaşi)
New Statesman and Society (Londra)
NU (Cluj)
The Observer (Londra)
Politica (Bucureşti)

prominoritate (Budapesta)

Report on Eastern Europe

Revue d'études comparatives Est-Ouest RFE-RL Research Report *România liberă*. (Bucureşti)

România Mare (Bucureşti)

Sfera politicii (Bucureşti)

Studies (Dublin)

The Times (Londra)

Transition (Prague)

Tribuna Ardealului (Cluj)

22 (Bucureşti)

Viaţa creştină (Cluj)

World Policy Journal

Ziarul de Iaşi, http://www.monitorul.ro (Iaşi) *Ziua*, http://www.ziua.ro (Bucureşti)

Rapoarte

Herzfeld and Rubin, *Romanian Digest*, 1997 – 2001 http://www.hr.ro *Human Rights în România*, New York: Helsinki Watch, 1991.

Institute for Democracy and Electoral Assistance, *Democracy* în *România*:

Assessment

Mission Report, Stockholm: International Ideea, 1997.

IWPR's Balkan Crisis Report, http://www.iwpr.net.

Review of Agricultural Policy: *Bulgaria*, *Paris*: *OECD*, 2000.

România Country Report, Economist Intelligence Unit (1993 – 2002) 1999 Regular Report From the Commission on România's Progress Towards Accesion, European Commission, Brussels, 1999.

RFE/RL Newsline, http://www.rferl.org

România Country Report on Human Rights Practices for 1996, Washington, DC: US Departament of State, 1997.

Transparency International, 2001 Corruption Perceptions Index, *Global Corruption Report 2001*.

United Nations, *Un common Opportunities*: *an Agenda for Peace and Equitable Development*, Londra: Zed Books, 1994.

UNDP, Early Warning Report – România 6/2001, http://earlywaming. undă.sk *The White Book on România and NAT0,1997*, Ministry of Foreign Affairs, Bucureşti, 1997.

Cărţi şi articole

Achim, Viorel, *Ţiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998. Alexandrescu, Doina, *Coposu*: *confesiuni*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1996. Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, Univers, Bucureşti, 1998.

Almond, Mark, *Decline Without Fall*: *România under Ceauşescu*, Institute for European Defence and Strategic Studies, Londra, 1988.

Anderson, M.S., *The eaştern Question, 1774 – 1923*: *a Study* în *International Re lations*, Macmillan, Londra, 1966.

Andreescu, Gabriel, *Ruleta*: *români şi maghiari, 1990 – 2000*, Polirom, Bucureşti.

2001.

Arachelian, V, *Corneliu Coposu, dialoguri*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1992. Bacon, Walter, „Security As Seen From Bucureşti" în Daniel Nelson (ed.), *Roma mă after Tyranny*, Boulder, CO: Westriew Press, 1992.

Balcerowicz, Leszek, „Understanding post-communist transitions" în Wojciech Kostecki *et al.*, *Transformations of Post-Communist States*, Macmillan, Basingstoke, 2000.

Behr, Edward, *Kiss the Hand you Cannot Bite*: *the rise and Fall of the Ceauşescus*, Hamish Hamilton, Londra, 1991.

Benn, Tony, *Office Without Power*: *Diaries 1968 – 72*, Hutchinson, Londra, 1988. Beria, Sergo, *Beria my Father*: *Inside Stalins Kremlin*, Duckworth, Londra, 2001. Berindei,

Mihnea, „România lui Ceauşescu – un naufragiu planificat II”, *22*, Vol. 9, nr. 47, noiembrie, 1998.

Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1998.

Betea, Livea (în dialog cu Corneliu Mănescu), *Convorbiri neterminate*, Polirom, Iaşi, 2001.

Bethell, Nicholas, *Spies and Other Secrets*: *Memoirs from the Second Cold War*, Penguin, Londra, 1995.

Bideleux, Robert, şi Ian Jeffries, *Eastern Europe*: *Crisis and Change*, Routledge, Londra, 1998.

Blit, Lucian, *The eaştern Pretender*: *the Story of Bolesław Plaseëki*, Hutchinson, Londra, 1965.

Bobbio, Norberto, *Left and Right*: *the Significance of a Political Distinction*, Polity Press, Londra, n.d.

Boda, Iosif, *Cinci ani la Cotroceni*, Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1999. Boia, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Humanitas, Bucureşti, 1997. –, *România*: *Ţară de frontieră a Europei*, Humanitas, Bucureşti, 2001.

Botez, Sorin Mircea, „An Alternative Romanian Foreign Policy” în Daniel Nelson

(ed.), *România after Tyranny*, Westriew Press, Londra & San Francisco, 1992.

Brown, J.F., *Nationalism, Democracy and Security in the Balkans*, Aldershot, England, Dartmouth, 1992.

Brucan, Silviu, *The Wasted Generation*: *Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Boulder, CO: Westriew Press, 1993.

— *Stâlpii noii puteri în România*, Editura Nemira, Bucureşti, 1996.

Burks, R.*N*., *The Dynamics of Communism în Eastern Europe*, Princeton University Press, 1961.

— „The Romanian National Deviation: an Accounting” în Kurt Londra (ed.), *Eastern Europe în Transition*, Baltimore:

John’s Hopkins University Press, 1967.

Burleigh, Michael, *The Third Reich: a New History*, Londra: Pan, 2001. Buşneag, Radu, „România: Ciorbea Faces Problems from Worried Workers”, Ra dio Free Europe, 11 *Iunie* 1997.

Buzatu, Gheorghe, „România după lovitura de stat” în Ioan Scurtu şi Gheorghe Buzatu (ed.), *Istoria Românilor în secolul XX* (*1918 – 1948*), Paideia, Bucureşti, 1999.

Călinescu, Matei, „Ionesco and Rhinoceros: Personal and Political Backgrounds”, *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 3, fall 1995.

Campbell, Adrian, „Local Government în România” în Andrew Coulson (ed.), *Local Government în Eastern Europe: Establishing Democracy at the Grassroots*, Aldershot: Edward Elgar, 1995.

Campbell, John, *French Influence and the rise of Roumanian Nationalism*, New York: Amo Press, 1970 (originally submitted as Ph. D. Thesis to History Departament, Harvard University, 1940).

Câmpeanu, Pavel „Aspects of Romanian Stalinism’s History: Ana Pauker, a Victim of antisemitism”, *East European Politics and Societies*, Vol. 14, nr. 2, 2000.

Carothers, Thomas, *Assessing Democracy Assistance: the Case of România*, New York: Carnegie Foundation, 1996.

Cartwright, A.L., *The Return of the Peasant: Land Reform în Post-Communist România*, Burlington, VT: Ashgate, 2001.

Castellan, George, *History of the Balkans: from Mohammed the Conqueror to Stalin*, Columbia University Press, New York, 1992.

Chelaru, Rodica, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Curtea Veche, Bucureşti, 2001.

Chirot, Daniel, *Social Change înin a Peripheral Society: the Creation of a Balkan Colony*, Academic Press, New

York, 1976.
Ciachir, Dan, „Patriarhul Justinian”, *Cuvântul*, ianuarie 1997.
Cioflancă, Adrian, „Ziua deziluziei”, *Monitorul*, 14 *iunie* 2000.
Coja, Ion, *Marele manipulator şi asasinarea lui Culianu, Ceauşescu, Iorga*, Ed. Miracol, Bucureşti, 1999.
Constantinescu, Emil, *Timpul dărâmării, timpul zidirii* (Vol. 1), Universalia, Bucureşti, 2002.
Constantiniu, Florin, *O Istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997.
Cornea, Doina, *Faţa nevăzută a lucrurilor* (*1990 – 1999*). *Dialoguri cu Rodica Faladé*, Dacia, Cluj, 1999.
Corpade, Constanţa, „Ion Iliescu a salutat «spiritul civic» al minerilor care au căpăcit civili în Bucureşti”, *Adevărul*.
Craiuţu, Aurelian, „Light at the end of the turmel: România, 1989 – 1998” în T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy*: *Regime Change in the Balkans*, Routledge, Londra, 2000.
Crampton, R.J., *Eastern Europe in the Twentieth Century*, Routledge, Londra, 1994. Crişan, Gheorghe, *Piramida puterii*. *Oameni politici şi de stat din România* (*23*
august 1944 – 22 decembrie 1989), Pro História, Bucureşti, 2001.
Cummins, Ian, *Marx, Engels and National Movements*, Londra: Croom Helm, 1980. Deletant, Dennis, *Ceauşescu and the Securitate*, Hurst, Londra, 1995.
— *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1997. –, „The Post-Communist Security Services în România” în Rebecca Haynes (ed.).
Occasional Papers in Romanian Studies, nr. 2, Londra: School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1998.

— *Communist Terror în România*: *Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948 – 1965*, Hurst, Londra, 1999.

— „The Successors to the *Securitate*: Old Habits Die Hard” în Kieran Williams and Dennis, Deletant, *Security Intelligence Services în New Democracies*, Macmillan, Londra, 2000.

— „Ghosts from the Past: Successors to the Securitate în Post-Communist România” în Duncan Light and David Phinnemore (eds), *Post-Communist România*: *Coming to Terms with Transition*, Palgrave, Londra, 2001.

— *Democracy în România*, Stockholm: Institute for Democratic and Electoral Assistance, 1997.

Djuvara, Neagu, *Amintiri din pribegie, 1948 – 1990*, Albatros, Bucureşti, 2002. Drysdale, Helena, *Looking for Gheorghe*, Sinclair-Stevenson, Londra, 1995. Durandin, Catherine, *Histoire des Roumains*, Fayard, Paris, 1995.

Eddison, Elaine, *The Protection of Minorities at the Conference on Security and*

Co-operation in Europe, Colchestor: Human Rights Centre, University of Essex.

Fejtő, François, *A History of the People’s Democracies*, Harmondsworth: Penguin, 1974.

Fischer, Mary Ellen, „The New Leaders and the Opposition” în Daniel Nelson (ed.), *România after Tyranny*, Boulder, CO: Westriew Press, 1992.

Fischer-Galaţi, Stephen, *20th Century România*, Columbia University Press, New York, 1991 (edn).

Florian, Filip, şi Marius Oprea, „Moştenitorii Securităţii – în primii ani de democraţie”, *Sfera politicii*, nr. 52, 1997.

Fromm, Erich, *Fear of Freedom*, Londra: Routledge, 1960 ed.

Funderburk, David B., *Un Ambasador american*. *Între Departamentul de Stat şi dictatura comunista din România*, Editura Dacon, Constanţa, 1994.

Furet, François, *The Passing of an Illusion*: *the idea of*

Communism in the Twentieth Century, University of Chicago Press, 1999.

Gabanyi, Annele Ute, *The Ceauşescu Cult*, Romanian Cultural Foundation, Bucureşti, 2000.

Gallagher, Tom, „Ultra Nationalists Take Charge of Transylvania's Capital", *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 13, 27 March 1992.

— „Time to Build Bridges în România", *Studies*, autumn 1992.

— „Vatra Românească and resurgent nationalism în România", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 15, nr. 4, 1992.

— „Ethnic Tension în Cluj", *RFE-RL Research Report*, Vol. 2, nr. 9, 26 February 1993.

— *România after Ceauşescu*: *the Politics of Intolerance*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995.

— „The Balkans" în Stephen White *et at*, *Developments în Central and East European Politics*, Basingstoke: Macmillan, 1998.

— *Democraţie şi nationalisme în România, 1989 – 1998*, Editura All, Bucureşti.

1999.

— „O critică a centralismului eşuat şi egotismului regional în România" în Gabriel Andreescu şi Gusztáv Molnár (eds), *Problema transilvană*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

— „Nationalism and democracy în South-East Europe" în T. Gallagher and G. Pridham (eds), *Experimenting with Democracy*: *Regime Change in the Balkans*, Routledge, Londra, 2000.

— *Puteast Europe*: *the Balkans from the Ottomans to Milosević, 1789 – 1989*, Routledge, Londra, 2001.

Georgescu, Vlad, *Istoria românilor*. *De la origini până în zilele noastre*, Humanitas, Bucureşti, 1992.

Geron Pilon, Juliana, *The Bloody Flag*: *Post-Communist Nationalism în Eastern Europe*, New York: Transaction

Publishers, 1992.
Giurescu, Dinu C., *The Razing of România's Past*, The Bath Press, Londra, 1990. Hessell Tiltman, H., *Peasant Europe*, Jarrolds, Londra, 1936.
Hitchins, Keith, *România 1866 – 1947*, Oxford University Press, 1994.
Hopwood, Richard, „Nationalism and Church-State Relations in Ceauşescu's Ro mania", MA Thesis, University of Bradford, 1995.
Illyés, E., *National Minorities în România*: *Change în Transylvania*, Columbia University Press, New York, 1982.
Ioanid, Radu, *The Holocaust în România*: *the Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940 – 1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2000.
Ionescu, Dan, „Crisis in the Romanian Orthodox Church", *RFE-RL Research Report*, 9 March 1990.
— „Government Moves to Recentralize Local Administration", *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 33, 7 septembrie 1990.
— „Countdown for România's Germans", *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 36, 13 septembrie 1991.
Iordachi, Constantin, „«La California des Roumains». L'intégration de la Dobrudja du Nord à la Roumanie, 1878 – 1913", *Balkanologie*, Vol. 6, nr. 1 & 2, decembrie 2002.
Ivanciuc, Cornel, „Evenimentele de la Târgu-Mureş din martie 1990 au impus recunoaşterea oficială a SRI", *22*, 5 – 11 iulie 1999.
Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*: *Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press, 1983.
Kellogg, Frederick, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, ÎN: Purdue University Press, 1995.
Kideckel, David, *The Solitude of Collectivism*: *Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, NY: Cornell

University Press, 1993.

King, R.R.România” în R. Staar (ed.), *1991 Yearbook of International Communist Affairs*, Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1991.

Kopecky, Petr, şi Cas Mudde, „What has Eastern Europe taught us about the democratization literature (and viceversa)?”, *European Journal of Political Research*, Vol. 37.

Kosteci, Wojciech, *Prevention of Ethnic Conflict*: *Lessons from România*, Berghof Research Center For Constructive Conflict Management, Berlin, 2002.

Kürti, László, „Transylvania, Land Beyond Reason: Toward an Anthropological Analysis of a Contested Terrain”, *Dialectical Anthropology*, Vol. 14, 1989. Lendvai, Paul, *Eagles în Cobwebs*: *Nationalism and Communism in the Balkans*.

MacDonald, Londra, 1969.

Levy, Robert, „Did Ana Pauker Prevent a «Rajk Trial» în România”, *East European Politics and Societies*, Vol. 9, nr. 2, 1995.

— *Ana Pauker*: *The rise and Fall of a Jewish Communist*, University of California Press, Berkeley, 2001.

Linden, Ronald, „After the Revolution: a foreign Policy of Unbounded Change” în Daniel Nelson (ed.), *România after Tyranny*, Boulder, CO: Westriew Press, 1992.

Linz, J., şi A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*: *South Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: John’s Hopkins University Press, 1996.

Livezeanu, Irina, *Cultural Politics în Greater România*, Ithaca, NT: Cornell University Press, 1995.

Love, Joseph L., *Crafting the Third World*: *Theorising Underdevelopment în România and Brazil*, Stanford University Press, 1996.

Lyle, Robert, „Romanian Mining Pact Makes IMF Ioan

More Difficult”, Radio Free Europe, Endnote, 26 ianuarie 1999.

Macovei, Monica, „The Post-Communist Procuracy: România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 8, nr. 1 & 2, winter-spring 1999.

Macovei, Monica, „Legal Culture în România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 7, nr. 1, winter 1998.

Manea, Norman, „Blasphemy and Carnival”, *World Policy Journal*, Vol. 13, nr. 1, spring 1996.

Marchiş, Vasile, *Drama Bisericii Române Unite cu Roma* (*Greco-Catolică*), *documente şi mărturii*, Crater, Bucureşti, 1997.

Markham, Reuben, *România under the Soviet Yoke*, Boston, MA: Meador, 1949. Mato, Zsolt-Istvan, „Romanian Coalition Conflict Continues”, Radio Free Euro pe *Newsline*, 13 octombrie 1998.

Meşca, Sever, şi Neacşu, Ilie, *Vadim*. *Între preşedinţie şi ospiciu*, Editura Universal, Bucureşti, 2002.

Mestrovic, Stjepan, *The Balkanization of the West*: *the Confluence of Postmodernism and Postcommunism*, Routledge, Londra, 1994.

Mihăilescu, Ioan, „Mental Stereotypes în Post-Totalitarian România”, *Government and Opposition*, Vol. 28, nr. 3, 1993.

Mungiu-Pippidi, Alina, „Breaking Free at Last: Tales of Corruption from the Post-Communist Balkans”, *East European Constit*uţional *Review*, Vol. 6, nr. 4, fall 1997.

— *Transilvania Subiectiva*, Humanitas, Bucureşti, 1999.

— „The Return of Populism – the 2000 Romanian Elections”, *Government and Opposition*, Vol. 36, nr. 2, spring 2000.

— *Politica după comunism*, Humanitas, Bucureşti, 2002.

Nagy-Talavera, Nicholas, *N. Iorga – o biografie*, Institutul European, Iaşi, 1999. Oftay, Edith, „Minority Rights still an Issue în Hungarian-Romanian Relations”.

RFE-RL Research Report, Vol. 1, nr. 12, 20 martie 1992.

— „Minorities as Stumbling Block în Relations with Neighbours”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 19, 8 mai 1992.

Omea, Z., *Anii treizeci*. *Extrema dreapta românească*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1995.

Papacostea, Şerban, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule”, *European History Quarterly*, Vol. 26, 1996.

Pacepa, Ion Mihai, *Cartea Neagră a securităţii*, Vol. II şi III, Editura Omega, Bucureşti, 1999.

Patacki, Judith, „Free Hungarians înin a Free România: Dream or Reality”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 februarie 1990.

Patapievici, Horia-Roman, „Anatomia unei catastrofe” în Iordan Chimet, *Momentul adevărului*, Dacia, Cluj, 1996.

Peppine, Horaţiu, „Armata şi Biserica”, *22*, nr. 44, 1 – 7 noiembrie 1995.

Pipes, Daniel, *Hidden Hand*: *Middle East Fear of Conspiracy*, Basingstoke: Mac millan, 1996.

Pippidi, Andrei, „Nation, Nationalisme et Democracie en Roumanie”, *L'Autre Europe*, 1993.

Porter, Ivor, *Operaţiunea „Autonomous”*, Humanitas, Bucureşti, 1990.

Portocală, Radu, *Autopsie du coup d'état Roumain*. *Au pays du mensonge triom phant*, Calmann-Levy, Paris, 1990.

Putnam, Robert, *Making Democracy Work*: *Civic Tradi*tions in *Modern Italy*, Princeton University Press 1993.

Rady, Martin, *România în Turmoil*, I.B. Tauris, Londra, 1992.

Ratesh, Nestor, *România*: *The entangled Revolution*, New York: Praeger, 1991. Roberts, Henry L., *România*: *Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Press, 1951.

Roger, Antoine, „Les Partis Anti-Système dans la Roumaine Post-Communiste”, *Revue d’études comparatives Est-Ouest*, Vol. 31, nr. 2, 2000.

„România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 8, nr. 1 & 2, winter/spring
1999.

„România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 8, nr. 4, fall 1999.

România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 9, nr. 1/2, winter/spring 2000. „România”, *East European Constituţional Review*, *NOV* 9, nr. 3, summer 2000. „România”, *East European Constit*uţional *Review*, Vol. 9, nr. 4, fall 2000. „România”, *East European Constituţional Review*, Vol. 10, nr. 2/3, spring/summer
2001.

Rothschild, Joseph, *East-Central Europe Between the Two* World *Wars*, Seattle: University of Washington Press, 1974.

Runciman, Steven, *The Orthodox Churches and the Secular State*, Oxford University Press, 1971.

Şaffan, Alexandru, *Un tăciune smuls flăcărilor*, Hasefer, Bucureşti, 1996.

Scurtu, Ioan, *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
1994.

— Şi Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, Paideia, Bucureşti, 1996. Sebastián, Mihail, *Journal 1935 – 1944*: *the Fascist Years*, Ivan R. Dee, Chicago.
2000.

Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe, 1918 – 41*, Cambridge University Press, 1945. Severin, Adrian, *Lacrimile dimineţii*: *slăbiciunile guvernului Roman*, Editura Scrip la Bucureşti, 1995.

— (în dialog cu Andreescu, Gabriel), *Locurile unde se construieşte Europa*, Polirom, Bucureşti, 2000.

Shafir, Michael, „Political Culture, Intellectual Dissent and Intellectual Consent: the Case of România”, *Orbis*, 1983.

Shafir, Michael, The Men of the Archangel Revisted: antisemitic Formations Among Communist România’s Intellectuals, *Studies* în *Comparative Communism*, Vol. 41, nr. 3, autumn 1983.

— *România*: *Politics*, *Economics*, *Society*, Pinter, Londra, 1985.

— „The Provisional Council of National Unity: Is History Repeating Itself?”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 9, 2 martie 1990.

— „România’s New Institutions: the Draft Constitution”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 37, 20 septembrie 1991.

— „România: Constitution Approved în Referendum”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 2, 10 ianuarie 1992.

— „«War of the Roses» în România’s National Salvation Front”, *RFE-RL Research Report*, Vol. 1, nr. 3, 24 ianuarie 1992.

— „România: Main Candidates in the Presidential Elections”, *RFERL Research Report*, Vol. 1, nr. 35, 4 septembrie 1992.

— „Peace or Truce in Romanian Government’s Conflict with Miners”, Radio Free Europe, *Newsline*, 26 ianuarie 1999.

Siani Davis, Peter, „Political Legitimisation and the Romanian Revolution”, paper presented at the University of Londra School of Slavonic and East European Studies conference on România, mai 1994.

Socor, Vladimir, „Forces of old Resurface în România: the ethnic Clashes în Târgu Mureş”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 15, 13 aprilie 1990.

— „The New President”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 23, 8 iunie 1990. –, „Foreign Policy în 1990”, *Report*

on Eastern Europe, Vol. 1, nr. 50, 28 decembrie 1990.

Stavrianos, L.S., *The Balkans since 1453*, Londra: Hurst, 2000 (first published 1958). Ştefănescu, Crisula, „«Free Romanian Television» Loses its Credibility”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 1, nr. 8, 23 martie 1990.

Stemhell, Zeev, „Fascist Ideology” în Walter Laqueur, *Fascism*: *a Readers' Guide*, Harmondsworth: Penguin, 1979.

Stemhell, Zeev, *Neither Right nor Left*: *Fascist Ideology în France*, Princeton University Press, 1986.

Ştefoi, Elena, „România – organizing legislative impotence”, *East European Constituţional Review*, Vol. 4, nr. 2, spring 1995.

— *Drept minoritar, spaime naţionale*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1997. Sturdza, Michel, *The Silence of Europe*, Boston, MA: Watchtower Books, 1968. Sturdza, Mihai, „Worldwide Indignation at the Miners” Rampage în Bucureşti.

Report on Eastern Europe, Vol. 1, nr. 25, 6 iulie 1990.

— „The Politics of Ambiguity: România's Foreign Relations”, *Report on Eastern Europe*, Vol. 2, nr. 13, 5 aprilie 1991.

Suciu, Mircea, şi Troncotă, Cristian „Două «romane de iubire» din anii lui Gheorghiu-Dej”, *Dosarele istoriei*, 7 (12), 1997.

Synovitz, Ron, „OECD: Agricultural Review has Praise for Bulgaria, Misgivings about România”, Radio Free Europe, *Features*, 16 ianuarie 2001.

Szajkowski, Bogdan, *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, Londra: Longman, 1991.

Ţarău, V, „Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în judeţele Cluj, Someş şi Turda” în Sorin Mitu şi Gogâltan Florin (eds), *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj: Asosociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, 1994.

Tismăneanu, Vladimir, *Re-Inventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, New York: The Free Press, 1992.

— „The Quasi-Revolution and its Discontents: Emerging Political Pluralism în Post-Ceausescu România”, *East European Politics and Societies*, Vol. 7, nr. 2, summer 1993.

Tomiuc, Eugen, „România: New Property Law Falls Short of Full Restitution”, Radio Free Europe, *Features*, 15 februarie 2001.

— „România: EU Report Assails Nation over Treatment of Orphans”, Radio Free Europe, *Newsline*, 4 iunie 2001.

— „România: German Chancellor Says Nation Still Long Way from Joining EU”, Radio Free Europe, *Newsline*, 5 iulie 2001.

— „Romanian Authorities Launch Probe into Controversial Book”, End Note, Radio Free Europe, *South-East Europe Newsline*, 28 august 2001.

— „România Lagging Behind Bulgaria în EU Accesion Efforts”, Radio Free Europe, *Newsline*, 20 decembrie 2001.

Urban, Iris, „Le Parţi de la Grand Roumanie, doctrine et rapport au passé. Le nationalisme dans la transition post-communiste”, *Cahiers d'études*, nr. 1/2001, Institut roumain d'histoire récente, Bucureşti.

Vălenaş, Liviu, *Eşecul unei reforme, 1996 – 2000. Convorbire cu Şerban Orăscu*, Editura Ars Longa, Iaşi, 2000.

Vasile, Radu, *Cursă pe contrasens. Amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, Bucureşti, 2002.

Verdery, Katherine, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics în Ceauşescu's România*, Berkeley: University of California Press, 1991.

Voicu, George, *Zeii cei răi. Cultura conspiraţiei în România postcomunistă*, Polirom, Bucureşti, 2000.

Waldeck, R.G., *Athéene Palace* Bucureşti, *Hitler's „New Order" Comes to România*, Constable, Londra, 1943.

Watson, George, *The Lost Literature of Socialism*, Cambridge: Lutterworth Press, 1998.

Watts, Larry L.The Romanian Army in the december Revolution and Beyond", în Daniel Nelson (ed.), *România after Tyranny*, Boulder, CO: Westriew Press, 1992.

Watts, Larry L.The Crisis in Romanian Civil-Military Relations", *Problems of Post-Communism*, Vol. 48, nr. 4, iulie-august 2001.

Weber, Eugen, „România" în H. Rogger şi E. Weber, *The european Right*: *a Historical Profile*, Berkeley: University of California Press, 1974.

Weber, Eugen, „The Men of the Archangel" în George Mosse (ed.), *Internaţi onal Fascism*, Sage, Londra, 1979.

Wolff, Robert Lee, *The Balkans în Our Time*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974 edn.

Zidaru-Bărbulescu, Aurel, „România Seeks Admission to the Council of Europe", RFE-RL Research Report, Vol. 2, nr. 2, 8 ianuarie 1993.

Indice

A

CUPRINS

Redactor
RADU PARASCHIVESCU
Tehnoredactor MANUELA MĂXINEANU
Corectori
MARIA NICOLAU ELENA STUPARU IRINA VOICU
Apărut 2004
BUCUREŞTI-ROMÂNIA
Lucrare executată la UNIVERSUL S.A.

România văzută de Tom Gallagher e una fără retușuri. În instrumentarul cercetătorului nu există nici minciuni cosmetice, nici partipriuri de conjunctură. Miza unei asemenea cărți stă tocmai în capacitatea autorului de a rămâne echidistant și de a trata subiectul cu detașarea specifică profesioniștilor. Tom Gallagher a vizitat România și a ajuns s-o cunoască în amănunt. Nimic nu îi este străin, de la mazilirile pronunțate de Înalta Poartă la excursiile minerești în centrul Bucureștiului. *Furtul unei națiuni* nu cuprinde rețete de însănătoșire sau sfaturi rostite din vârful buzelor. Volumul înseamnă în primul rând o cantitate enormă de informații sistematizate impecabil. Gallagher a cotrobăit prin arhive, a consultat colecțiile ziarelor, a petrecut sute de ore pe Internet, a discutat cu oameni din miezul evenimentelor și a aflat tot ceea ce îl interesa. Rezultatul este, fără dubiu, impresionant. Cititorul român avea nevoie de un demers neutru și meticulos, de un ghid prin trecutul îndepărtat sau recent, de o minienciclopedie a succeselor și eșecurilor naționale. Exact asta îi furnizează *Furtul unei națiuni*. Nu știm câți dintre puternicii de azi sau de ieri vor parcurge cartea și se vor programa pentru un examen de conștiință. Este cert însă că publicul va avea ocazia să vadă nu doar cum ne privesc alții, ci în special cât mai avem de mers până când vom atinge limanul normalității.

În aceeași serie

Doina Jela, Cătălin Strat, Mihai Albu
Afacerea Meditația Transcendentală

Marius Oprea
Moștenitorii Securității